İMAM TAHÂVÎ

أحكام القرآن الكريم

AHKÂMU'L-KUR'ÂN

HADİSLERLE AHKÂM TEFSİRİ

beka

AHKÂMU'L-KUR'ÂN

Kitabın Adı
Ahkâmu'l-Kur'ân

Editör
Dr. Faik AKCAOĞLU

Tercüme
Dr. Mustafa GENÇ

İç Tasarım
Harun HARRANİ

Kapak Tasarım
Ahmet MAYALI

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
stepajans@stepajans.com
Matbaa Sertifika No: 12266

EKİM - 2012
Yayıncılık Sertifika No: 16173

Çatalçeşme Sok. Üretmen Han No: 18 Cağaloğlu - İstanbul
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
Web: www.bekakitap.com
E-posta: bekayay@hotmail.com

AHKÂMU'L-KUR'ÂN

EBÛ CA'FER ET-TAHÂVÎ

Yazma Nüshasıyla Karşılaştırarak Açıklayıcı Notlarla Çeviren

DR. MUSTAFA GENÇ

BİRİNCİ CİLT

İÇİNDEKİLER

Ebû Ca'fer et-Tahâvî...9
Adı ve Soyu 9
Doğumu ve Yaşadığı Çağ 9
Yetişmesi 10
Şam Yolculuğu..10
İlmî ve Ahlâkî Şahsiyeti 11
Âlimlerin Tahâvî Hakkındaki Övücü Sözleri.................................12
Eserleri 12
Vefatı...15

İslâm İlim Literatüründe Ahkâmu'l-Kur'ân Türü Eserler 17

Tahâvî'nin Ahkâmu'l Kur'ân'ının Temel Özellikleri.......................21
A. Şekil Özellikleri...21
B. Muhteva Özellikleri...22
Çeviriyle İlgili Birkaç Söz...23

AHKÂMU'L-KUR'ÂN

Müellifin Önsözü 29

TAHÂRET (TEMİZLİK) BÖLÜMÜ

Allah Teâlâ'nın "Ey İman Edenler! Namaz Kılmaya Kalktığınız Zaman..." Âyetinin, Her Namaza Kalkma Hâlinde Geçerli Olup Olmadığına Dair Te'vili 41

Allah Teâlâ'nın "... Yüzlerinizi ve Dirseklere Kadar Ellerinizi Yıkayın..." Sözünün Te'vili 51

Allah Teâlâ'nın "... Başlarınızı Meshedin..." Emrinin, Başın Tamamına Yönelik Olup Olmadığına İlişkin Te'vili 55

Allah Teâlâ'nın "... Ayaklarınızı da Topuklara Kadar..." Emrinin, Yıkamaya mı Yoksa Meshetmeye mi Yönelik Olduğuna Dair Te'vili 59

Allah Teâlâ'nın "... Eğer Cünüp Oldunuz İse, Temizlenin..." Sözünün Te'vili 69

Allah Teâlâ'nın "... Eğer Hasta İseniz..." Sözünün Te'vili 81

Allah Teâlâ'nın "... Ya da Yolculuk Hâlinde Bulunursanız ..." Sözünün Te'vili. 83

Allah Teâlâ'nın "... Ya da Kadınlara Dokunmuşsanız ..." Sözünün Te'vili .89

Allah Teâlâ'nın "... Temiz Saîd (Toprak vb.) ile Teyemmüm Edin ..." Sözünün Te'vili .101

Allah Teâlâ'nın "... Yüzünüzü ve Ellerinizi Onunla Meshedin..." Sözünün Te'vili 105

Allah Teâlâ'nın "Ey İman Edenler! Sarhoşken Namaza Yaklaşmayın..." Sözünün Te'vili 123

Allah Teâlâ'nın "... Cünüp İken de -Yoldan Geçen/Yolcu Olan Müstesna- Gusledinceye Kadar Namaza Yaklaşmayın ..." Sözünün Te'vili 127

Allah Teâlâ'nın "Ona Ancak Temiz Olanlar Dokunabilir" Sözünün Te'vili 133

Allah Teâlâ'nın "Sana Kadınların Ay Halini Sorarlar ..." Sözünün Te'vili 137

Allah Teâlâ'nın "... Temizleninceye Kadar Onlara Yaklaşmayın..." Sözünün Te'vili 153

Allah Teâlâ'nın "Temizlendiklerinde ..." Sözünün Te'vili 155

Allah Teâlâ'nın "... Allah'ın Size Emrettiği Yerden Onlara Yaklaşın..." Sözünün Te'vili 156

Allah Teâlâ'nın "... Şüphesiz Allah, Tevbe Edenleri de Sever, Temizlenenleri de Sever" Sözünün Te'vili 159

Allah Teâlâ'nın "Ey İman Edenler! Müşrikler Ancak Bir Pisliktir..." Sözünün Te'vili . 163

NAMAZ BÖLÜMÜ

Allah Teâlâ'nın "Ey İman Edenler! Namaza Çağırıldığı Zaman..." Sözünün Te'vili....175
Allah Teâlâ'nın "... Allah'ı Anmaya Koşun..." Sözünün Te'vili....195
Allah Teâlâ'nın "... Ve Alışverişi Bırakın. Elbette Bu, Sizin İçin Daha Hayırlıdır..." Sözünün Te'vili....199
Allah Teâlâ'nın "Namaz Kılınınca Artık Yeryüzüne Dağılın ..." Sözünün Te'vili . 203
Allah Teâlâ'nın "Onlar Bir Ticaret veya Eğlence Gördükleri Zaman Hemen Dağılıp Ona Giderler ..." Sözünün Te'vili....205
Allah Teâlâ'nın "(Ey Muhammed!) Biz Senin Yüzünün Göğe Doğru Çevrilmekte Olduğunu (Yücelerden Haber Beklediğini) Görüyoruz..." Sözünün Te'vili....213
Allah Teâlâ'nın "Doğu da Allah'ındır Batı da ..." Sözünün Te'vili....221
Allah azze ve celle'nin "Namazı Kılın ve Zekâtı Verin..." Sözünün Te'vili....231
Allah Teâlâ'nın "Makâm-ı İbrahim'den Bir Namaz Yeri Edinin (Orada Namaz Kılın)..." Sözünün Te'vili....253
Allah Teâlâ'nın "Ey İman Edenler! Siz de Ona Salavât Getirin ve Tam Bir Teslimiyetle Selam Verin" Sözünün Te'vili....257
Allah Teâlâ'nın "Rabbin İçin Namaz Kıl ve Kurban Kes" Sözünün Te'vili....269
Allah Teâlâ'nın "Yeryüzünde Sefere Çıktığınız Zaman Kâfirlerin Size Kötülük Yapmalarından Endişe Ederseniz, Namazı Kısaltmanızda Size Bir Günah Yoktur..." Sözünün Te'vili....281
Allah Teâlâ'nın "Sen de İçlerinde Bulunup Onlara Namaz Kıldırdığın Zaman..." Sözünün Te'vili....299
Allah Teâlâ'nın "Namazlara ve Orta Namaza Devam Edin. Allah İçin Boyun Eğerek Kalkıp Namaza Durun" Sözünün Te'vili....321
Allah Teâlâ'nın "... (Namazlarınızı) Yaya yahut Binmiş Olarak (Kılın)..." Sözünün Te'vili....353
Allah Teâlâ'nın "Onlar, Ayakta Dururken, Otururken, Yanları Üzerinde Yatarken (Her Vakit) Allah'ı Anarlar..." Sözünün Te'vili....359
Allah Teâlâ'nın "Onlar ki Namazlarında Devamlıdırlar" Sözünün Te'vili....371

Allah Teâlâ'nın "... Salâtında Sesini Yükseltme, Onda Sesini Fazla da Kısma; İkisinin Arası Bir Yol Tut" Sözünün Te'vili....375
Allah Teâlâ'nın "Doğrusu Kurtuluşa Ermiştir Temizlenen ve Rabbinin Adını Anıp Namaz Kılan" Sözünün Te'vili....381
Allah Teâlâ'nın "Kur'ân Okunduğu Zaman Onu Dinleyin ve Susun ki Size Merhamet Edilsin" Sözünün Te'vili....383

ZEKÂT BÖLÜMÜ

Kur'ân'da Bahsedilen Zekâtların Te'vili....405
Sâime Olmayan Hayvanların Zekâtı Bölümü....457
Sâime Hayvanların Zekâtı Bölümü....467
Mallarını Birbirine Katanlar (Huletâ) Bölümü....497
At ve Beygirlerin Zekâtı....509
Allah Teâlâ'nın "Devşirilip Toplandığı Gün de Hakkını Verin..." Sözünün Te'vili. 533

EBÛ CA'FER ET-TAHÂVÎ

ADI VE SOYU

İmam Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Seleme b. Abdülmelik b. Seleme b. Süleym b. Süleyman b. Cenâb el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî.

Tahâvî'nin mensup olduğu Ezd kabilesi, Kahtân kabilelerînden olup Arapların en köklü ve büyük kabilelerinden biri sayılır. Hacr da bu Ezd kabilesinin kollarından biridir. Tahâvî, baba tarafından Kahtânoğulları'na, anne tarafından ise Adnanoğulları'na mensuptur. Annesi, İmam Şâfiî'nin en meşhur öğrencisi İmam Müzenî'nin kızkardeşidir.

Tahâvî, bugün Mısır'ın Minya il sınırları dâhilindeki Semâlut merkezine bağlı Tâhâ el-A'mide diye bilinen yere nispet edilmektedir.

DOĞUMU VE YAŞADIĞI ÇAĞ

Tahâvî'nin biyografisine yer veren kaynakların büyük çoğunluğu doğum tarihini hicrî 239 olarak kaydetmektedir. Bazı kaynaklarda geçen hicrî 229, 230 ve 238 gibi değişik tarihlerin ise bir yanılgı olduğu belirtilmektedir.

İmam Tahâvî'nin çağı, hadis tarihinde altın çağ olarak bilinen ve *Kütüb-i Sitte* adını verdiğimiz en muteber hadis kaynaklarının tasnif edildiği hicrî 3. asırdır. *Kütüb-i Sitte* musannifleri ve onların tabakasına yetişmiş olan Tahâvî, onların bir kısmıyla da müşterek rivayetlerde bulunmuştur.

Tahâvî'nin yaşadığı bu çağda, hadisleri derlemek için İslâm coğrafyasının değişik bölgelerine yolculuklar yapılmış (rıhle), büyük hadis hafızları ve tenkid otoriteleri yetişmiştir. Kısacası bu çağ, her bakımdan son derece verimli bir çağ olmuştur.

YETİŞMESİ

Tahâvî, ilim ve fazilete adanmış bir yuvada yetişmiştir. Babası Muhammed b. Selâme, edebiyat ve şiire meraklı, ilim ehli bir kişiydi. Annesi de İmam Şâfiî'nin en önemli talebelerinden biri olan el-Müzenî'nin kızkardeşiydi ve Şâfiî'nin ilim halkalarına katılıyordu. Nitekim Suyûtî (ö. 911/1505) onu, Mısır'daki Şâfiîler tabakasından saymaktadır.

Bu sebeple temel dinî bilgisini bu yuvada almış olan Tahâvî, daha sonra Amr b. el-Âs mescidindeki ilim halkalarına katılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'i Ebû Zekeriyya Yahya b. Muhammed b. Amrûs'tan öğrenerek ezberlemiştir. Daha sonra dayısı İsmail b. Yahya el-Müzenî'nin (ö. 264/878) yanında fıkıh ilmi tahsil etmiştir. Müzenî'den Şâfiî'nin *Sünen*'ini ve ondan aldığı rivayetleri dinlemiş ve Hanefî mezhebine geçinceye kadar onun yanından ayrılmamıştır.

Tahâvî'nin Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçiş süreciyle ilgili olarak kaynaklarda birkaç sebepten bahsedilmektedir. Bunlar kısaca şöyledir:

1. Yetişmesinde büyük emeği olan dayısı Müzenî'nin, Ebû Hanîfe'nin eserlerini daima inceleyip ondan etkilendiğini görmesi. Bunun yanı sıra, her iki mezhebe ait ayrıntılı delil ve karşı cevapları içeren kitapların te'lif edilmiş olması.

2. Şâfiî'nin öğrencileriyle Ebû Hanîfe'nin öğrencileri arasında cereyan eden ilmî tartışmaların da bu geçişte etkisi olmuştur. Amr b. el-Âs Camii'nde kurulan ilim halkaları yoluyla çeşitli mezheplere ait tartışma ve delillendirme metotlarını tanıma imkânı yakalamıştır.

3. Mısır ve Şam bölgelerine kadılık görevi için gelen Hanefî ilim adamlarının etkisi.

ŞAM YOLCULUĞU

Bilindiği kadarıyla Tahâvî'nin Mısır dışına yaptığı tek yolculuk hicrî 268 yılındaki Şam yolculuğudur. Tahâvî'nin bir yıl süren bu yolculuğunun, bilinen anlamda bir ilim tahsilinden ziyade Mısır valisi Ahmed b. Tolon'un resmî emriyle fıkhî bir meseleyi görüşmek üzere gerçekleştiği ifade edilmektedir. Hicrî 268-269 yılları arasında Gazze, Askalân, Taberiyye, Beytü'l-Makdis ve Dımeşk'e gidip gelen Tahâvî, bu sırada tanıştığı ilim adamlarından faydalanmayı ihmal etmemiştir. Bu çerçevede Şam'da kadılar kadısı Ebû Hâzim Abdulhamid b. Ca'fer (ö. 292/905) ile bir araya gelmiş ve ondan fıkıh tah-

sil etmiştir. Ayrıca Bekir b. Muhammed el-Ammî'den de fıkıh öğrenmiştir. Tahâvî böylece bu iki hocası kanalıyla Iraklıların ilmini almıştır.

Zâhid el-Kevserî, Tahâvî'nin Şam dışında başka bir yere yolculuk yapmamış olmasına rağmen çok değişik bölgelerden farklı hocalarının varlığını şöyle izah etmektedir: "Tahâvî'nin hocalarının biyografisini inceleyen bir kimse, bunların Mısırlı, Mağripli, Yemenli, Basralı, Kûfeli, Hicazlı, Şamlı, Horasanlı ve diğer bölgelere mensup kişiler olduklarını görecektir. Tahâvî, farklı bölgelerden Mısır'a gelen ilim ehlinden yararlanmasını çok iyi bilmiş ve bunlardan ilim tahsil etmiştir. İbn Uyeyne, İbn Vehb ve o tabakadaki âlimlerin öğrencilerinden rivayetler almış ve Mısır'a gelen kadılardan ilim elde etmek için onları sıkça ziyaret etmiştir."

Bu bakımdan Tahâvî'nin, Mısır'ın bir ilim ve ulema merkezi olma fırsatını en iyi değerlendiren kimselerden biri olduğu söylenebilir.

İLMÎ VE AHLÂKÎ ŞAHSİYETİ

Tahâvî, İslâmî ilimlerin altın çağını yaşadığı bir dönemde yaşamıştır. Bu çerçevede Kur'ân'ı ezberlemiş, Kur'ân'ın ahkâmını, sahâbe ve tâbiîn neslinden Kur'ân'ın tefsirine, sebeb-i nüzulüne ve kıraat farklılıklarına ilişkin intikal eden hükümleri en iyi şekilde kavramıştır. Bunun yanı sıra bir hadis hafızı olarak, hadislerin değişik senedlerine, metinlerine, illet ve rical bilgilerine de vakıf olmuştur. Ayrıca Arap dilinin incelikleri ve edebiyatı konusunda da geniş bir bilgiye sahip olmuştur.

Fıkıh konusunda ise, -Leknevî'ye göre- İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed gibi mezhepte müçtehid seviyesinde bir âlim kabul edilmektedir. Akaid ilminde de meşhur *Akide-i Tahâvîye*'yi te'lif ederek selef akidesini benimsemiştir.

İnsanlarla iyi geçinen, güzel ahlâklı, cömert ve mütevazı biriydi. Adaletli, samimi, zahid, haramlara karşı iffetli ve şüpheli şeylerden kaçınan biri olduğu muhalifleri tarafından bile itiraf edilmektedir.

Tahâvî, hem ilmî derinliği hem vesika ve sicil düzenleme konularındaki uzmanlığı hem de güzel ahlâkı sebebiyle, döneminde kadıların kâtip olarak aradığı en önemli kişilerden biri olmuştur.

ÂLİMLERİN TAHÂVÎ HAKKINDAKİ ÖVÜCÜ SÖZLERİ

İbnu'n-Nedîm, Tahâvî hakkında şöyle demiştir: "İlim ve zühd bakımından döneminde eşsiz biriydi." (*el-Fihrist*, s. 292).

İbn Abdilberr, "Bütün fakihlerin mezheplerine vakıf olmasının yanı sıra, Kûfelilerin yöntem ve bilgilerini en iyi bilenlerden biriydi" demektedir (Kevserî, *el-Hâvî,* s. 13).

Zehebî onun hakkında "İmam, büyük âlim, hafız ve Mısır diyarının muhaddisi ve fakihi" demektedir (*Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* XV, 27).

İbn Kesîr "Sağlam ve güvenilir şahsiyetlerden ve otorite hafızlardan biridir" demiştir (*el-Bidâye ve'n-Nihâye,* XI, 186).

Bedruddîn el-Aynî ise, "Tahâvî'nin güvenilir, emin ve tam anlamıyla fazilet sahibi biri olduğuna dair icma edilmiştir. Ayrıca hadiste ilel ve nasihmensuh ilimlerinde otorite bir ilim adamıydı. Ondan sonra bu konuda onun gibisi gelmemiştir" demektedir (Kevserî, *el-Hâvî,* s. 13-14).

Bu övgü dolu ifadelere karşılık Beyhakî (ö. 458), İbn Teymiyye (ö. 728) ve İbn Hacer (ö. 852) gibi âlimlerin Tahâvî'ye olumsuz eleştiriler yönelttiklerini görmekteyiz. Ancak bu eleştirilerin haklı sayılmadığı ve mesnetsiz olduğu belirtilmektedir. Eleştirilere verilen cevaplar, Şuayb el-Arnaût'un, Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ına yazdığı tahkik mukaddimesinde (I, 66-73) ayrıntılı olarak yer almaktadır.

ESERLERİ

Tahâvî, akaid, tefsir, hadis, fıkıh, vesikalar ve tarih gibi İslâmî ilimlerin hemen hepsinde son derece faydalı eserler vermiş bir âlimdir. Tarihçiler onun otuzdan fazla eseri olduğunu kaydetmektedirler. Bu eserleri konularına göre şöyle sıralayabiliriz:

A. AKAİDLE İLGİLİ ESERLERİ

el-Akîdetü't-Tahâviyye. Ehl-i Sünnet itikadını açıkladığı bir eserdir. Birçok şerhi vardır ve defalarca basılmıştır.

B. TEFSİRLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *Tefsîru'l-Kur'ân.* Bu eser, yazma hâlinde olup hicrî 8. asra ait bir nüshası İskenderiye'deki Şeyh Camii'nde bulunmaktadır. Tefsirin bu nüshası Enfâl sûresiyle başlamaktadır.

2. *Ahkâmu'l-Kur'ân.* Son döneme kadar Tahâvî'nin kayıp eserleri listesinde yer alan elinizdeki bu eser, Amasya Vezirköprü Kütüphanesinde 814 numarada kayıtlı iki cildi bulunarak Dr. Sadettin Ünal tarafından neşredilmiştir. Nüshanın aslının dört cilt olduğu tahmin edilmektedir.

C. HADİSLE İLGİLİ ESERLERİ

1. *Şerhu meâni'l-âsâr.* Tahâvî'nin ilk eseridir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen ahkâma dair rivayetlerin yer aldığı bir eser yazması yönünde ilim ehli dostlarından gelen bir teklif üzerine bu kitabı yazdığını belirtmektedir. Önce iki cilt hâlinde Hindistan'da (h. 1300), ardından da dört cüz hâlinde Mısır'da (h. 1386) basılmıştır. Âlimlerin ihtisar ve şerhlerle hizmet ettiği bu eser, İslâm ilim tarihinde büyük ilgi görmüştür.[1]

2. *Şerhu müşkili'l-âsâr.* Hadisler arasındaki ihtilafların çözümüne dair önemli bir eserdir. Üzerinde ihtisar çalışmaları yapılmış olan eser, âlimler tarafından takdirle karşılanmıştır. Yaklaşık yarısı, dört cüz hâlinde ilk olarak Haydârâbâd Dekkan'da h. 1333 tarihinde basılmıştır. Daha sonra ilk tam nüshası Şuayb el-Arnaût'un tahkikiyle 16 cilt hâlinde, Müessesetü'r-Risâle tarafından 1994 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.

3. *et-Tesviyetü beyne haddesenâ ve ahberanâ.* Hadis ıstılahlarına dair küçük bir risaledir. İbn Abdilberr bunu özetleyerek *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlihî* adlı eserine almıştır. Tahâvî bu eserini, devrindeki bazı hadis ıstılahlarının sınırlarının belirlenmesine yönelik tartışmalara cevap niteliğinde yazmıştır.

4. *es-Sünenü'l-me'sûra.* Tahâvî'nin, dayısı Müzenî yoluyla Şâfiî'den naklettiği rivayetleri ihtiva eden bir eserdir. İlk defa Mısır'da (el-Matbaatü'ş-Şerefiyye) h. 1315'te basılmıştır. İkinci olarak da Dr. Abdülmu'ti el-Kal'acî'nin tahkikiyle 1986 yılında Dâru'l-Ma'rife tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır.

1 Bu eser Türkçe'ye tercüme edilip *Hadislerle İslâm Fıkhı* adıyla Kitâbî Yayınevi tarafından 7 cilt hâlinde yayınlanmıştır. (Yayınevi Notu)

5. Ebû Ali el-Hüseyn b. Ali el-Kerâbîsî'nin *Kitabu'l-müdellisîn* adlı eserine reddiyesi. el-Kerâbîsî'nin Tahâvî tarafından eleştirilen bu eseri, pek çok âlim tarafından da eleştirilere uğramıştır. Ancak Tahâvî'nin bu reddiyesi günümüze kadar ulaşmamıştır.

6. *Sahîhu'l-âsâr*. Tahâvî'nin bu eserinin de günümüze ulaştığı bilinmemektedir.

D. FIKIHLA İLGİLİ ESERLERİ

1. *Muhtasar (el-Evsat)*. Hanefî fıkhında ilk muhtasarı yazmış olan Tahâvî, *Muhtasar-ı Müzenî*'nin tertibini esas almıştır. Çeşitli şerhleri bulunan kitabın ilk baskısı Ebu'l-Vefâ el-Efgânî'nin tahkikiyle Haydârâbâd Dekkan'da yapılmış, daha sonra eser hicrî 1370 tarihinde Kahire'de neşredilmiştir.

2. *el-Muhtasaru'l-kebîr fi'l-furû*.

3. *el-Muhtasaru's-sagîr fi'l-furû*.

4. *İhtilafu'l-ulemâ*. Yaklaşık 130 cüz hâlinde hacimli bir eser olduğu belirtilmektedir. Ebû Bekir el-Cessâs tarafından ihtisar edilmiştir. Kitabın aslı ise Tahâvî'nin kayıp eserleri arasında yer almaktadır.

5. *eş-Şurûtu'l-kebîr*. Az bir kısmı günümüze ulaşan bu eserin, dört yazma nüshası bulunmaktadır. Mevcut kısmı *eş-Şurûtu's-sagîr* ile birlikte Dr. Ruhi Özcan'ın tahkikiyle 1974 yılında Bağdat'ta iki cilt hâlinde basılmıştır.

6. *eş-Şurûtu'l-evsat*. Bu da Tahâvî'nin kayıp eserlerinden biridir.

7. *eş-Şurûtu's-sagîr*. Dört yazma nüshası bulunan bu eser, Dr. Ruhi Özcan'ın tahkikiyle 1974 yılında Bağdat'ta basılmıştır.

8. *en-Nevâdiru'l-fıkhiyye*. Günümüze ulaşmayan bu eserin 10 cüz olduğu belirtilmektedir.

9. İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin *el-Câmiu'l-kebîr*'ine yazdığı şerh. Bu eser de günümüze ulaşmamıştır.

10. *er-Red alâ İsa b. Ebân*. İki cüz hâlindeki bu eseri de kayıptır.

11. *Hükmü arzı Mekke*. 1 cüz hâlindedir.

12. *Hükmü'l-fey'i ve'l-ganâim*. 1 cüz olduğu belirtilmektedir.

13. *Kitâbu İhtilâfi'r-rivâyât alâ mezhebi'l-Kûfiyyîn*. 2 cüz hâlindedir.

14. *Kitâbu'l-Eşribe.*

15. *Kitâbu'l-Vasâyâ ve'l-ferâîz.*

16. *Kitâbun fi'r-râziyye.* 1 cüzdür.

17. *Kitâbu'l-Mahâdır ve's-sicillât.*

18. *Kitâbun fi'n-nihal ve ahkâmihâ ve sıfâtihâ ve ecnâsihâ ve mâ ruviye fîhâ min haber.* Yaklaşık 40 cüz hâlindedir.

E. TARİH VE BİYOGRAFİYE DAİR ESERLERİ

1. *et-Târîhu'l-kebîr fi'r-ricâl.* Rical ve biyografi yazarlarının çokça alıntıda bulundukları bu eser günümüze ulaşmamıştır.

2. *er-Red alâ Ebî Ubeyd fî mâ ahtae fîhi fî Kitâbi İhtilâfi'n-neseb.* Tek cüz hâlinde olduğu belirtilen bu eser de günümüze gelmemiştir.

3. *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbihî.* Bugün *Menâkıbu Ebî Hanîfe* olarak bilinen eserdir.

4. *en-Nevâdir ve'l-hikâyât.* Yaklaşık 20 cüzdür.

VEFATI

Vefat tarihi konusunda İbnü'n-Nedim dışındaki bütün biyografi yazarları hicrî 321 tarihinde görüş birliği içindedirler. İbnü'n-Nedim'e göre vefat tarihi hicrî 322'dir. Zilkade ayının başlarında Perşembe gecesi, 82 yaşındayken Mısır'da vefat etmiştir.[2]

2 Biyografinin hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar: Şuayb el-Arnaût'un, Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ına yazdığı tahkik mukaddimesi (I, 35-104, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994); Dr. Sadettin Ünal'ın, *Ahkâmu'l-Kur'ân*'a yazdığı tahkik mukaddimesi (I, 7-10, 13-49, İsâm Yayınları, İstanbul 1995).

İSLÂM İLİM LİTERATÜRÜNDE AHKÂMU'L-KUR'ÂN TÜRÜ ESERLER[3]

Ahkâmu'l-Kur'ân, ibâdetler, muamelât ve ukûbat (cezalar) ile ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır. Ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede 200 ilâ 800 arasında değişen rakamlarda ahkâm âyeti tespit etmektedirler. Genel olarak ahkâm âyetleri iki kısma ayrılmaktadır:

1. İçinde ahkâm bulunduğu açıkça belirtilmiş olan âyetler (Bakara, Nisâ, Mâide ve En'âm sûrelerinde bu çeşit âyetler çoktur).

2. Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyen, ancak istinbât yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler. Bunlar da kendi aralarında, başka bir âyete müracaat etmeye gerek kalmadan hüküm çıkarılabilenler ve ancak başka bir veya birkaç nas yardımıyla hüküm çıkarılabilenler olmak üzere iki kısma ayrılır.

Tefsir ilminin tedvininden itibaren günümüze kadar te'lif edilmiş olan eserlerde ahkâm âyetlerinin tefsirine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardıkları farklı neticelere işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra, Hicrî III. asırdan itibaren özel ihtisas alanlarına yönelik tefsirlerin kaleme alınmaya başlanmasından sonra İslâm hukukçuları da özellikle kendi ihtisas alanlarını ilgilendiren ahkâm âyetlerinin tefsiri ile meşgul olmuş ve bu sahada müstakil eserler meydana getirmişlerdir.

Ahkâmu'l-Kur'ân'a dair ilk eserin İmam Şâfiî tarafından hazırlandığı kabul edilmektedir. Onun ahkâm âyetlerinin tefsirine ilişkin görüşlerini daha sonra Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî müstakil bir eserde toplamış ve bu eser Zâhid el-Kevserî'nin mukaddimesiyle birlikte 1952 yılında Kahire'de neşredilmiştir. Daha sonra çeşitli mezheplere mensup âlimlerin ahkâm âyetleri konusunda yazdıkları eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

3 Bu bölüm DİA, "Ahkâmu'l-Kur'ân" maddesinden özetlenerek iktibas edilmiştir.

A. Hanefîler'den;

1. Ebu'l-Hasan Ali b. Musa el-Kummî'nin (ö. 305/917) *Ahkâmu'l-Kur'ân* ve *Kitâbu Nakzı ba'zı mâ halefe fîhi'ş-Şâfiî el-Irâkıyyîn fî ahkâmi'l-Kur'ân* adlı eserleri.

2. Tahâvî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı.

3. Cessâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı (İstanbul 1338, I-II; Kahire 1347).

B. Şâfiîler'den;

1. Ebû Sevr İbrahim b. Hâlid el-Kelbî'nin (ö. 240/854-55) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı.

2. Kiyâ el-Herrâsî'nin (ö. 504/1110) *Ahkâmul-Kur'ân*'ı (Kahire 1974, I-II).

C. Mâlikîler'den;

1. İsmail b. İshâk el-Ezdî'nin (ö. 282/ 895) *Ahkâmul-Kur'ân*'ı.

2. Ebû Muhammed Kasım b. Asbağ el-Kurtubî'nin (ö. 340/951) *Ahkâmul-Kur'ân* adlı eseri.

3. İbn Ebî Zemenîn diye meşhur olan Muhammed b. Abdullah el-Mürrî'nin (ö. 399/1008) *Müntehabu'l-ahkâm*'ı (Cezayir 1308).

4. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'nin (ö. 543/ 1148) *Ahkâmul-Kur'ân*'ı (Kahire 1913).

5. Abdülmün'im b. Muhammed b. Feres el-Gırnatî'nin (ö. 597/1200-1201) aynı adlı eseri.

D. Hanbelîler'den;

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1065-1066) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı.

E. Zeydiyye'den;

1. Hüseyin b. Ahmed en-Necerî'nin (VIII. asır) *Şerhu'l-hamsimie âye* adlı eseri.

2. Necmeddin Yûsuf b. Ahmed el-Yemânî'nin (ö. 832/1428) *eş-Şemerâtü'l-yâni'a ve'l-ahkâmü'l-vâziha el-kât'a*'sı.

3. Muhammed b. Hüseyin b. Kasım el-Yemenî'nin *Müntehe'l-merâm şerhu âyâti'l-ahkâm*'ı.

F. İmâmiyye'den;

Mikdâd b. Abdullah b. Muhammed el-Hillî'nin (ö. 826/1423) *Kenzu'l-irfan li fıkhi'l-Kur'ân*'ı (Tahran 1313).

G. Zâhirîler'den;

Ebu'l-Hasan Abdullah b. Ahmed İbnu'l-Mugallis'in (ö. 325/936) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı.

Son zamanlarda Ahkâmu'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler arasında, Muhammed Sıddîk Han'ın *Neylü'l-merâm min tefsiri âyâti'l-ahkâm'ı* (Leknev 1292), Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Ravâiu'l-beyân fî tefsiri âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*'ı (Dımeşk 1391) ve Celâl Yıldırım'ın *Kur'ân Ahkâmı ve Mezheb İmamlarının Görüş Farkları* (İstanbul 1971-1972) adlı eserleri sayılabilir.

TAHÂVÎ'NİN AHKÂMU'L KUR'ÂN'ININ TEMEL ÖZELLİKLERİ[4]

Tahâvî'nin ahkâm âyetlerinin tefsirine dair yazmış olduğu bu eserinin temel özelliklerini şekil ve muhteva olarak iki kısımda incelemek mümkündür.

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. Kaynaklarda bahsedildiği hâlde yazmaları hakkında bugüne kadar bilgi bulunmayan eserin bilinen tek nüshası, Amasya Vezirköprü'de Fâzıl Ahmed Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 814). Bu nüsha, müellif nüshası ile karşılaştırılan ve 455 (1063) yılında tashih gören bir nüshadan 757'de (1356) İbnu'l-Gazûlî diye bilinen Muhammed b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. 35x25 (24x17) cm. ebadında olan eser tam değildir. İki cüz hâlinde 425 varaktan ibaret olan mevcut kısım, müstensihin ifadesine göre, eserin birinci cildidir ve "Kitâbu'l-mükâtebe" ile son bulmaktadır. İkinci cilt ise "Kitâbu'l-hudûd" ile başlamaktadır.

2. Elimizdeki basılı nüsha (İsam Yayınları, İstanbul 1995), söz konusu birinci cildin iki cilt hâlinde basımından ibarettir. Eser, basılı hâliyle 8 bölümden oluşmaktadır ve muhakkıkın sayımına göre içerisinde 2078 rivayet/hadis bulunmaktadır.

3. Tahâvî, eserinde, âyet ve sûrelerin Kur'ân'daki tertibini değil, "Kitâbü't-tahâre," "Kitâbü's-salât, "Kitâbü'z-zekât" vb. adlarla fıkıh kitapları sistemini esas almış ve her âyeti, genellikle bu "kitab"ların bir babı olarak kabul etmiştir.

---

4 Bu bölüm DİA, "Ahkâmu'l-Kur'ân" maddesi ve Dr. Sadettin Ünal'ın esere yaptığı tahkikin mukaddimesinden özetlenmiştir.

B. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1. Eserin baş tarafında Kur'ân-ı Kerîm'in muhkem ve müteşâbih âyetlerden meydana geldiğini, muhkem âyetlerin Kur'ân'ın aslını oluşturduğunu, müteşâbih olanların taşıdığı hükümlerin ise yalnız muhkem âyetler vasıtasıyla, bir de Allah Rasûlü'nün açıklamaları ve hükümleriyle anlaşılabileceğini belirtmiş, Hz. Peygamber'in de "Allah adına" emirler verip yasaklar koyduğunu, bazı şeyleri farz, bazılarını haram kıldığını, dolayısıyla âyetin hadisi neshettiği gibi hadisin de âyeti nesh ve tahsis ettiğini ifade etmiştir.

2. Ayrıca âyetleri bâtınî bir anlayışa göre değil, zahirlerine göre tefsir etmenin bir esas ve zaruret olduğunu, umûmun hususa daima tercih edildiğini göz önünde tutarak tahsis edici başka bir âyet, hadis ve icma bulunmadığı sürece âyetleri kesinlikle umumu üzere manalandırmak gerektiğini belirtmiş ve daha sonra, yapmak istediği işi bu esaslar dâhilinde yapacağını söyleyerek metodunu özetlemiştir.

3. Te'vil kelimesini kullanan müellif, âyetin hükme delil olabilecek kısmını "te'vîlü kavlihî (kavlillâhi) Teâlâ" başlığı altında verdikten sonra çoğu zaman hükmün mahiyet ve kapsamını ortaya koyacak bir soru sormuş sonra da âyetin tamamını veya yeterli kısmını zikrederek; ardından da ilgili ahkâm hadislerini ve varsa ilgili diğer âyetleri sıralamıştır.

4. Eserde, âyetlerin nüzul sebeplerinin yanı sıra, eğer varsa, âyetlerdeki kıraat farklılıklarına da değinilmekte ve bu farklılıklar sahiplerine senedli olarak dayandırılmaktadır.

5. Müteşâbih âyetler, öncelikle muhkem âyetlerle, ardından da sünnetle izah edilmekte; daha sonra da hulefâ-i râşidîn ve sonraki selef âlimlerinin görüşleriyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Arap dilinin imkânları kullanılmaktadır.

6. Âyetlerin maksadı ve çıkan fıkhî hükümler ortaya konulurken, mezhep imamlarının görüşleri ve delil aldıkları rivayetler senedli bir şekilde serdedildikten sonra rivayetlerdeki sıhhat problemlerine değinilmekte; çoğu zaman da rivayet lafızları arasındaki farklılılar ayrıntısıyla zikredilerek, tercihlerde bulunulmaktadır. Bunun yanı sıra aklî delillerle de tercih edilen görüş desteklenmekte ve karşı görüşler reddedilmektedir. En sonunda da bu görüş ve tercihi benimseyen mezhep imamlarıyla diğer müctehid ve âlimlerin isimleri sayılmaktadır. Bu bakımdan Tahâvî'nin bu eseri hem fukaha ihtilafına yer veren bir çalışma hem de mukayeseli ve delilli bir fıkıh kitabı sayılabilir.

7. Konusu itibariyle daha çok bir fıkıh kitabı görünümünde olan eserde yer yer orijinal fikir ve açıklamalar bulunduğu gibi bazen tekrarlara ve sayfalarca süren izahlara da rastlamak mümkündür.

ÇEVİRİYLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

Bismillahirrahmânirrahîm.

Yüce Allah'a hamd, Rasûlü'ne, sahâbe-i kiram'a, İslâm ilim ve medeniyetinin kutlu temsilcileri âlimlere ve kıyamete dek onları samimiyetle takip edecek olanlara salât ve selam olsun...

Bilindiği gibi çeviri faaliyeti, bir dilin zenginliği oranındaki ifade imkân ve ihtimallerini diğer bir dille karşılayabilme gayretidir. Çeviriye konu olan eserin ait olduğu ilmî disiplin, yazıldığı dönemin terminolojisi, yazarının üslubu ve müstensihler tarafından kopyalanması sürecinde el yazması nüshanın geçirdiği değişiklik gibi faktörler dikkate alındığında daha büyük bir gayret göstermek gerektiği açıktır. Özellikle de söz konusu eser -şimdiye kadar bilinen- tek bir nüshadan ibaret ise durumun ciddiyeti daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

İşte Tahâvî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eseri bu nitelikte bir eserdir ve biz bu mülahazalar çerçevesinde eseri Türkçe'ye kazandırmaya ve okuyucunun istifadesine sunmaya çalıştık. Doğrusu, işe başlarken tahkik edilmiş olması hasebiyle çevirisinin zor olmayacağını düşündüğümüz eser, özellikle müstensihten kaynaklanan hataların yoğunluğu nedeniyle tahminimizin ötesinde zahmetli ve yorucu olmuştur. Bu noktada gösterdiğimiz çabaya rağmen "kusursuz kul olmaz" düsturunca hataların kaçınılmaz olduğunun farkındayız. Bu sebeple bu hususta bizi yapıcı tenkitleriyle uyaracak kardeşlerimize şimdiden şükran borçluyuz. Allah cümlemizi razı olacağı işlere muvaffak kılsın ve doğru yolda olduğumuz müddetçe işlerimizi kolaylaştırsın, bizlerden yardımını esirgemesin.

Bu noktada eserin çevirisiyle ilgili olarak şu noktalara değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz:

1. Daha önce de belirttiğimiz gibi eser, bugüne kadar bilinen tek yazma nüsha esas alınarak basılmıştır. Üstelik tam değildir, bazı ciltleri kayıptır. Bu el yazması tek nüsha, matbu olarak iki cilt hâlinde Dr. Sadettin Ünal tarafından neşredilmiştir. Çeviride, bu metni ve bu eserdeki rivayet numaralarını esas aldık.

2. Ancak bu metnin tek yazma nüshaya dayalı olması bir takım zaafları da beraberinde getirmiştir. Nitekim bazı cümleler üzerinde çokça durmamıza rağmen bir takım kelimelerin düşmüş olması sebebiyle çeviride zorluk çektiğimizi ifade etmeliyiz. Bu çerçevede konunun akışına uygun olduğunu düşündüğümüz ilaveleri ve anlam veremediğimiz cümleleri dipnotlarda belirttik.

3. Öte yandan bazı kelime ve cümlelerin, özellikle de rivayetlerdeki ravi isimlerinin okunuşu ile ilgili olarak şüphelendiğimiz yerlerde sık sık eserin el yazma nüshasının kayıtlı olduğu CD'ye de müracaat ettiğimiz için, bazı hataların yazma nüshayı istinsah eden müstensihten, bazılarının da eseri neşreden muhakkıktan kaynaklandığını tespit ettik ve bunları da dipnotta açıkladık.

4. Gerekli yerlerde, Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr* ve *Şerhu müşkili'l-âsâr* gibi diğer eserlerinde geçen aynı konuyla ilgili açıklamalarından yararlandık. Bazen de Serahsî'nin *el-Mebsût*'u gibi Hanefî fakihlerin eserlerinden hareketle ilgili cümlelere anlam vermeye çalıştık.

5. Hadislerin tahricinde, *Kütüb-i Tis'a* için *Concordance*'ın yöntemini benimsedik. Buna göre Buharî'nin *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'leri için kitap ismi ve bab numarası; Müslim'in *Sahîh*'i ve Mâlik'in *Muvatta*'ı için kitap ismi ve kitap içindeki hadis numarası; Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i içinse cilt ve sayfa numarası verdik. *Kütüb-i Tis'a* dışındaki diğer kaynaklarda ise genel olarak cilt ve sayfa numarası vermeyi tercih ettik. Gerekli olduğu yerlerde hadislerin lafızlarına dair açıklama ve farklılıklara da dipnotlarda değindik.

6. Eserdeki rivayetlerde yanlış yazılmış ravi isimlerinin düzeltilmesinde yukarıdaki kaynakların yanı sıra biyografi eserlerine de başvurmakla birlikte, doğruluğunu test etme kolaylığından dolayı ve dipnotlarla eserin uzamaması için çoğu zaman kaynakları tek tek zikretmekten kaçındık.

7. Rivayetlerin sened kısmını, Arapça'daki teknik kavramlarla değil, daha çok okuyucunun anlayabileceği ifadelerle tercüme etmeye gayret ettik. Ayrıca gerekmedikçe senedin tamamını çevirmedik.

8. Rivayetlerin Arapça metinlerini verirken, eserin yazma veya basılı nüshalarında tespit ettiğimiz yazım ve harekeleme hatalarının düzeltilmiş olmasına dikkat ettik. Bu husustaki açıklamaları ise tercümenin ilgili kısımlarının dipnotlarında yaptık.

9. Eserde geçen teknik bir takım kavramların açıklamalarını dipnotta kaynaklarıyla birlikte vermeye çalıştık.

10. Çeviride bir yandan yazarın üslubunu ve ilgili ilmî disiplinin terminolojisini dikkate alırken, diğer yandan da Türkçe söyleyişi tamamen Arapça'ya feda etmeme gayreti içinde olduk. Bu çerçevede metinde lafız olarak bulunmayan fakat anlam bütünlüğü için zorunlu olan ifadeleri parantez içinde gösterdik. Arapça'nın zamir yoğunluklu, atıflarla uzayan, dolayısıyla karmaşık hâle gelen cümlelerini kısa cümlelere bölerek tercüme etmeye çalıştık; zamirlerin işaret ettiği kişi veya nesneleri de çoğu zaman parantez kullanmadan açıkça yazmayı tercih ettik.

Bu vesileyle eserin çevirisinde bazı noktalarla ilgili müzakerede bulunduğumuz ve önemli mülahazalarla katkı sağlayan ilim ehli dostlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Dr. Mustafa GENÇ

AHKÂMU'L-KUR'ÂN

"Yalnızca Allah'ın yardımı ile başarabilirim.
Yalnızca O'na dayanıp güvendim."

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Büyük âlim, İmam Ebû Ca'fer Ahmed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle dedi:

Bize âyet ve delillerini açıklayan, hak ile bâtılın kesin hatlarla birbirinden ayrıldığı (Furkân'ındaki) hükümlerini anlaşılır kılan ve Kitab'ının nuru ile bizleri doğru yola ileten Allah'a hamd olsun. Yüce Allah, Kitab'ını Hz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e apaçık bir Arap diliyle indirmiş; onunla dosdoğru yolu belirlemiş ve onu, diğer peygamberlere *-Allah'ın salâtü selâmı üzerlerine olsun-* indirdiği kitapların şahidi, koruyucusu ve güvencesi kılmıştır.

Allah *azze ve celle*'nin, Kitab'ında, Rasûlü Hz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirdiği âyetlerden biri şöyledir: ***"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir."***[5]

Yüce Allah burada bizlere, Kitab'ının temeli sayılan bazı âyetlerinin muhkem olduğunu ve bunları, indiriliş hikmetlerinin yanı sıra doğru ve anlaşılır izahlarla sağlamlaştırıp tartışmasız hâle getirdiğini; diğer bir kısım âyetlerinin ise müteşâbih olduğunu bildirmektedir. Daha sonra da müteşâbihlerin peşine düşenleri kötüleyerek şöyle buyurmaktadır: ***"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu (kendi keyiflerine göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler..."***[6]

Zira bu müteşâbihlerin hükmü, öncelikle Yüce Allah'ın, Kitab'ın esası olarak belirlediği muhkem âyetlerden, daha sonra da söz konusu müteşâbihleri açıklayıcı nitelikte, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle yürürlüğe koyduğu hükümlerden elde edilebilir.

Allah Teâlâ, "Kur'ân" olarak indirdiği Kitab'ının kabul edilmesini emrettiği gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu konulardaki "sözlü"

---

5 Âl-i İmrân 3/7.

6 Âl-i İmrân 3/7.

beyanlarının da kabul edilmesini emretmiştir. Nitekim konuyla ilgili âyetlerde şöyle buyurmaktadır: "***Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının...***"[7] "***Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik.***"[8] "***(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnızca kendi kavminin diliyle gönderdik.***"[9]

Buna göre Yüce Allah, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bize okuduğu Kur'ân'ı kabul etmeyi farz kıldığı gibi onun bizlere ulaşan sözlerini kabullenmeyi de farz kılmıştır.

Bu hususla ilgili olarak İsâ b. İbrahim el-Gâfikî'nin bize Süfyân b. Uyeyne > İbnü'l-Münkedir ve Ebu'n-Nadr isnadı ile Ubeydullah b. Ebî Râfi'den, babası yoluyla veya daha başkaları[10] kanalıyla rivayet ettiği bir hadiste Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: "***Birinizi, bizzat benim emir veya yasaklarımdan birisi kendisine ulaştığı zaman, koltuğuna kurulmuş bir vaziyette şöyle derken sakın bulmayayım/görmeyeyim:***[11] ***'Ben anlamam!***[12] ***Biz sadece Allah'ın Kitabı'nda bulduklarımıza uyarız!'***"[13]

---

7 Haşr 59/7.

8 Nisâ 4/64.

9 İbrahim 14/4.

10 Buradaki "veya daha başkaları (ev gayruhu)" diye çevirdiğimiz ifade, sanki Ubeydullah'ın, babası dışında birilerinden de bu hadisi merfu olarak naklettiğini düşündürmektedir. Hadisin Tirmizî'deki (İlim 10) rivayetinde ise "başkası da bunu merfu olarak nakletti (ve rafeahu gayruhu)" ifadesi yer almaktadır. Tirmizî şârihi Mübarekfûrî buradaki "başkası"nın, Tirmizî'nin senedindeki Kuteybe > Süfyân b. Uyeyne > Muhammed b. el-Münkedir ve Sâlim Ebu'n-Nadr > Ubeydullah b. Ebî Râfi' > Ebû Râfi' isnadındaki Kuteybe'den "başka" kimselerin de aynı senedle hadisi nakletmesi anlamında olduğunu belirtmektedir. Buna örnek olarak da Ebû Dâvûd'un Ahmed b. Muhammed b. Hanbel ve Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî > Süfyân > Muhammed b. el-Münkedir ve Ebu'n-Nadr > Ubeydullah b. Ebî Râfi' > Ebû Râfi' isnadıyla naklettiği rivayeti göstermektedir. Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VII, 424, tsh. A. Muhammed Osman, Beyrut, tsz. (Çeviren)

11 Tahâvî'nin bu ve bundan sonraki rivayetlerinde, müstensihin yazım hatası veya stili olduğunu düşündüğümüz "لَأُلْفِيَنَّ" şeklinde tekid lâmı ile yazılan ***"bulacağım/göreceğim muhakkaktır"*** anlamındaki bu ibare, hadisin geçtiği diğer kaynakların hepsinde ***"sakın bulmayayım/görmeyeyim"*** manasına gelen nehiy lâ'sı "لا أُلْفِيَنَّ" ile kayıtlıdır. Kanaatimizce doğru olan bu ikincisidir. Zira gerek Tirmizî'de (İlim 10), gerekse bizzat Tahâvî'nin diğer bir eseri olan *Şerhu meâni'l-âsâr*'da (bk. IV, 209, Beyrut 1414/1994, thk. M. Zührî en-Neccar/M. Seyyid Câdü'l-Hak) aynı senedle aktarılan bu rivayetteki söz konusu ibare, çeviriye aldığımız lafzıyla geçmektedir. (Çeviren)

12 Bu ifade bazı kaynaklarda "Biz anlamayız! (Lâ nedrî)" tarzında da geçmektedir. Biz tercümede Tahâvî'nin rivayetindeki lafzı esas aldık. Tirmizî ve İbn Mâce'de de bu lafızla yer almaktadır. (Çeviren)

13 Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 10; İbn Mâce, Mukaddime 2.

Yine Yunus b. Abdüla'lâ bize, Abdullah b. Vehb > Mâlik b. Enes > Ebu'n-Nadr isnadıyla Ubeydullah b. Ebî Râfi'den[14] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Sakın içinizden biriyle, benim emir veya yasaklarımdan biri kendisine ulaştığı zaman, koltuğuna kurulmuş bir vaziyette 'Biz bunu anlamayız! Önümüzde Allah'ın Kitabı var ve bu (emir veya yasak) orada yok!' derken karşılaşmayayım."***[15]

Benzeri bir rivayeti Yunus > İbn Vehb > Amr b. el-Hâris > Ebu'n-Nadr > Ebû Râfi' isnadıyla Hz. Peygamber'den naklettik.

Keza Yunus bize, İbn Vehb > Leys b. Sa'd > Ebu'n-Nadr > Musa b. Abdullah b. Kays > Hz. Peygamber'in azadlı kölesi Ebû Râfi' isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Sakın içinizden biriyle, benim emir veya yasaklarımdan biri kendisine ulaştığı zaman, koltuğuna kurulmuş bir vaziyette 'Biz Allah'ın Kitabı'nda olanlarla amel ederiz, yoksa etmeyiz' derken karşılaşmayayım."***[16]

Aynı şekilde Muhammed b. el-Haccâc b. Süleyman el-Hadramî bize, Esed b. Musa > Muâviye b. Salih > Hasan b. Câbir > el-Mikdâm (b. Ma'dîkerib) senediyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu nakletti: ***"Birinizi, benim emirlerimden biri kendisine ulaştığı hâlde, koltuğuna kurulmuş bir vaziyette 'Sizinle aramızda Allah azze ve celle'nin Kitabı var. Orada gördüğümüz haramları haram sayarız' derken bulmayayım/görmeyeyim. Şunu iyi bilin ki, Allah Rasûlü'nün haram kıldıkları, tıpkı Allah'ın haram kıldıkları gibidir."***[17]

Yine Abdurrahman b. Ebî Avf el-Cüraşî kanalıyla el-Mikdâm b. Ma'dîkerib el-Kindî'den bize ulaşan bir rivayette Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: ***"Bana Kitap ve onun bir benzeri/dengi verildi. Karnı tok, sırtı pek birinin koltuğuna yaslanmış bir vaziyette 'Sizinle aramızda Allah'ın Kitabı var. Sadece ondaki helalleri helal, haramları da haram biliriz' şeklinde konuşacağı günler yakındır. Dikkat edin! Mesele hiç***

14 Yani sahâbî ravinin atlandığı "mürsel" bir rivayet olarak. (Çeviren)

15 Hadisin benzeri lafızlarla merfu bir rivayeti için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 8.

16 Bk. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* IV, 209.

17 Benzer lafızlarla Tirmizî, İlim 10; İbn Mâce, Mukaddime 2; Darimî, Mukaddime 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 132.

de öyle değildir. Ne yırtıcı hayvanların ne de evcil eşeklerin etlerini yemek helaldir."[18]

Allah'ın Kitabı'nı kendisi sayesinde baştacı ettiğimiz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bizlere burada, okuyup tebliğ ettiği Kur'ân'ı kabullendiğimiz gibi -her ne kadar Kur'ân sayılmasa da- kendi söz, emir ve yasaklarını da öylece kabullenmemiz gerektiğini öğretmektedir. Üstelik biz, Kur'ân'da geçmemesine rağmen İslâm'da farz olarak meşru kılınmış bir takım hüküm ve uygulamalar da görmekteyiz. Bunlardan bir kaçını şöylece sıralayabiliriz:

1. Hicretten dolayı mirasçılık hükmü Kur'ân'da değinilmeyen meşru bir uygulamaydı. Ancak daha sonraları Yüce Allah şu âyetle bu uygulamayı yürürlükten kaldırdı: ***"Akraba olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, (mirasçılık bakımından) birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar."***[19] Bu konuda İbnü'z-Zübeyr'den gelen bir rivayeti de -inşallah- kitabımızın ilgili bölümünde senediyle birlikte zikredeceğiz.

2. Kudüs'e doğru namaz kılma uygulaması da böyleydi. İlk önceleri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda oraya yöneliyordu. Daha sonra Allah *azze ve celle* bunu Kur'ân âyetiyle neshetti: ***"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Sizler de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin."***[20] Biz bu meseleyi -Allah'ın izniyle- kitabımızın ilgili kısımlarında senedleriyle birlikte arz edeceğiz.

3. Önceleri hür insanları, zimmetlerindeki ödeyemedikleri borç sebebiyle (köle gibi) satabilme hükmü de meşru bir uygulamaydı. Ancak daha sonra Yüce Allah bu uygulamaya şu âyet ile son verdi: ***"Eğer (borçlu) darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir)."***[21]

---

18 Benzer lafızlarla Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 130-131. Bu kaynaklarda hadisin devamı şöyledir: ***"Antlaşmalı olduğumuz birine ait buluntu eşyayı onun rızası olmadıkça almak helal değildir. Kim bir topluluğa misafir olur da ona gerekli misafirperverliği göstermezlerse, buna karşılık kendi hakkını onlardan alabilir."***

19 Ahzâb 33/6.

20 Bakara 2/144.

21 Bakara 2/280.

Buna göre Kur'ân, Kur'ân'da geçmeyen fakat belli bir dönem Müslümanlara farz kılınmış olan bir takım uygulamaları neshedip yeni bir hüküm getirmiş olmaktadır. Ancak Kur'ân, bu yeni hükümleri yürürlüğe koyarken, uygulamaları nesheden âyetler inmeden önceki hür insanların borçlarından dolayı satımı ve akrabalık bağı dışında hicret sebebiyle mirasçılık gibi hükümleri (mâ kabline şâmil olacak şekilde) bozmuş ve geçersiz kılmış değildir. Zira eğer söz konusu âyetler, inmeden önceki uygulamaların geçerliliğini de kapsayacak biçimde peşinen/önceden verilmiş bir hükmü ortaya koysaydı, o zaman, geçmiş bir uygulamanın geçerliliği de hakkında daha sonra inecek neshedici âyetlere bağlı olurdu.

Bu itibarla âyetler indikten sonra geçmiş uygulamalara son verilmiş olmakla beraber, âyetlerin inmesinden önceki hükümlerinin bozulmaksızın geçerli kabul edilmesi, o uygulamaların da (neshedilmeden önce) yine "Allah'ın emri" gereğince yürürlüğe konulduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, İslâm'a göre, Kur'ân'ın inmesinden önce yürürlükte olan hükümler de geçerli sayılıyordu. Kur'ân, bu hükümleri (geçmişe dönük olarak) bozmamasına rağmen, (kaynak birliği ve bağlayıcılık açısından) onunla aynı değerleri paylaştığından dolayı neshedebiliyordu.

Aynı şey, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelenler (sünnet) için de söz konusudur. Şöyle ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uygulamaları, daha önce inmiş olan bir takım âyetlerin hükmüne aykırı düşmesi hâlinde, o âyetleri neshedici nitelikte uygulamalar sayılır. Bu konuda bizden farklı düşünen ve "Kur'ân'ın ancak Kur'ân'la neshedilebileceği" görüşünü savunanlar bulunmaktaysa da bizim kanaatimiz bu yöndedir. Buraya kadar öne sürdüğümüz gerekçelerin yanı sıra, Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda da buna işaret eden deliller tespit ettik. Mesela; Yüce Allah, zinâ eden kadınlarla ilgili olarak ***"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları, ölüm alıp götürünceye ya da Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin"***[22] buyurduktan bir süre sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur: ***"Benden alın! Artık Allah onlara bir yol açtı: Bekârın bekârla zinası yüz sopa ve bir yıl sürgün; evlinin evli ile zinası ise yüz sopa ve recmdir."*** Biz bu hadisi, -inşallah- kitabımızın ilgili bölümünde senediyle birlikte zikredeceğiz.

---

22 Nisâ 4/15.

Yüce Allah'ın bu âyette zikrettiği ve daha sonra inen Kur'ân âyetlerinin hiçbirinde sözü edilmeyen "yol açma" meselesi, Kur'ân dışında Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklığa kavuşmuş ve daha önce zina eden kadınlarla ilgili verilmiş olan hüküm bu yolla neshedilmiştir.

Eğer biri "Allah *azze ve celle*'nin bu âyette bahsettiği 'yol,' Nûr sûresindeki ***'Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun'***[23] âyetiyle zaten açıklanmıştır" tarzında bir iddia öne sürecek olursa, ona verilecek cevap şudur:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, sözünü ettiğimiz hadisinde, bu iddianın asılsız olduğunu gösteren bir takım hususlar vardır. Çünkü o ***"Benden alın! Artık Allah onlara bir yol açtı"*** sözüyle "yol"un ne olduğunu haber vermiştir. Oysa Yüce Allah, bu haberden önce, "yol"un ne olduğuna dair hiçbir Kur'ân âyeti indirmemiştir. Böyle bir durumda iki ihtimal söz konusudur: İlgili hadis, Nûr sûresindeki ***"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun"*** âyetinden ya önce ya da sonra söylenmiştir. Eğer bu âyet inmeden önce (hadisin) söylendiği ihtimali dikkate alınacak olursa, o zaman Yüce Allah'ın, zina eden kadınlara ilişkin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıkladığı "yol" hükmünün öncelikli sayılıp Nûr sûresindeki âyetin de zina eden bekâr erkek ve bekâr kadınların durumuna açıklık getirmek üzere daha sonra inmiş olması gerekir. Şayet hadis, söz konusu âyetin inmesinden sonra söylenmişse, bu takdirde âyet, Allah *azze ve celle*'nin verdiği hüküm doğrultusunda evliler dışındaki bekâr erkek ve bekâr kadınlara ilişkin (hukukî bir düzenleme olarak) inmiş demektir. Yahut âyet, evli-bekâr ayrımı yapmaksızın zina eden bütün erkek ve kadınlara yönelik olduğu hâlde, daha sonra bu ayrım Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle yapılmış, dolayısıyla ilgili âyet de neshedilmiştir.

Kısacası Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu sözünden öğrendiğimiz gerçek şudur: Aziz ve Celil olan Allah, zina eden kadın ve erkekler hakkındaki son ve kesin (cezaî) hükmünü, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle vermiş ve Kur'ân'ın daha önce bu konuyla ilgili verdiği muhalif hükmü neshetmiştir.

(Konuyla ilgili diğer bir örnek ise şöyledir):

---

23 Nûr 24/2.

Yüce Allah, Kitab'ında, anne-baba ve yakınlara vasiyette bulunmayı farz kılmıştır. Nitekim ilgili âyette şöyle buyurmaktadır: ***"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anneye, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borç olarak size farz kılındı."***[24]

Ancak daha sonra, ***"Vârise vasiyet (etmeye artık gerek) yoktur"*** hadisinde belirtildiği gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle bu hükmü neshetmiştir.

Bu durumda eğer biri "Allah *azze ve celle* bu hükmü, (hadisle değil) mirâs âyetiyle[25] neshetmiştir?" diye bir itirazda bulunacak olursa, ona şöyle cevap verilir:

Yüce Allah'ın bu hükmü -senin iddiâ ettiğin gibi- miras âyetiyle neshetmesi söz konusu olamaz. Çünkü miras âyeti, ölen kişinin malının, -varsa- vasiyeti yerine getirildikten ve borçları ödendikten sonra miras olarak paylaşılmasını emreder. Dolayısıyla miras âyetinde anne ve babaya vasiyetin neshedildiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Hatta her iki âyetin[26] anne ve baba için mirasla vasiyeti birleştirmiş olması da mümkündür. Bu durumda anne-babaya vasiyetin neshedildiğini öğrenebileceğimiz tek kaynak, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Vârise vasiyet (etmeye artık gerek) yoktur"*** sözüdür. Sonuç itibariyle; Kur'ân'ın Sünnet'i neshetmesi gibi Sünnet'in de Kur'ân'ı neshetmesi mümkündür.

Şayet biri, "Allah Teâlâ, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitaben şöyle buyurmaktadır: ***'Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler 'Ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir' dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir...'***[27] Bu âyet, Kur'ân'ı değiştirme (tebdîl) hak ve yetkisinin ancak Allah'a ait olduğunu ve bunun da sadece Kur'ân yoluyla olabileceğini gösteriyor" tarzında bir iddiada bulunacak olursa, ona şöyle cevap verilir:

---

24 Bakara 2/180.

25 Burada Nisa sûresinin 11. ve 12. âyetleri kastedilmektedir. (Çeviren)

26 Miras ve vasiyet âyetleri. (Çeviren)

27 Yunus 10/15.

Peki, Kur'ân'ın bazı âyetlerini nesheden hükmün Allah'a ait olmadığını veya Sünnet'in Allah'tan gelmediğini sana kim söyledi? Bunların her ikisi de Allah'tandır, O'na aittir. Allah Teâlâ, Kur'ân aracılığıyla bu ikisinden dilediği şeyleri neshedebildiği gibi bu ikisiyle de Kur'ân âyetlerinden dilediğini neshedebilir.

Kur'ân'da bazen açıkça anlaşılan ilk anlamı dışında bir anlam taşıyan, (diğer bir deyişle) zâhir ve bâtın olmak üzere iki farklı manası olan âyetler vardır. Böyle bir durumda üzerimize düşen görev, âyetin -bâtın anlamına aykırı da olsa- zâhir anlamını dikkate almaktır. Çünkü Kur'ân bizlere, hükümlerini açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymak maksadıyla seslenir, başka bir maksatla değil... Bazıları bu konuda bizden farklı düşünerek, burada zâhir anlamın bâtın anlama bir üstünlüğünün bulunmadığı görüşünü savunabilirler. Ancak kanaatimizce doğru olan görüş bizim görüşümüzdür. Zira tespit ettiğimiz deliller bunu göstermekte ve buna göre hareket etmeyi gerektirmektedir. Mesela; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ***"Beyaz ipliği siyah iplikten seçebildiğiniz zamana kadar yiyin, için..."***[28] âyeti indiğinde bunu insanlara okuduğunu ve içlerinde Adiyy b. Hâtim gibi sahâbîlerin de bulunduğu bazı kimselerin, ellerine siyah ve beyaz renkli ipler alarak âyetteki hükmü uygulamaya çalıştıklarını görmekteyiz. Durum Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bildirilince, Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem,* onlara karşı sert bir üslup takınmadığı gibi "Âyette geçen 'beyaz' ve 'siyah' kelimeleri, sizin anladığınız anlamda değildir" türünden bir söz de söylememiştir. Sadece (Adiy'e hitaben) ***"O hâlde yastığın çok geniş olmalı! Burada kastedilen gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır"***[29] buyurmuş ve bu konuda âyetin ilk (zahir) anlamına göre hareket etmelerinden dolayı onları kınamamıştır. Biz bu rivayeti de -Allah'ın izniyle- kitabımızın ilgili bölümünde senedleriyle birlikte zikredeceğiz.

Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in âyetin asıl maksadına dair kesin ve net bir açıklama yapmasından önce sahâbîlerin o âyeti farklı şekilde anladıklarını görmekteyiz. Bu durum, -her ne kadar sahâbîler, Kur'ân'ı mükemmel bir metin olarak almış olmalarındaki üstünlüklerine benzer şekilde, bu metnin te'vili ve anlaşılmasında da kusursuz sayılmasalar bile- Kur'ân'ı, görünen ilk anlamıyla (zâhir) te'vil etmenin caiz olduğunun delili

---

28 Bakara 2/187.

29 Buhârî, Tefsîru Sûre 2 (28); Müslim, Sıyâm 33.

sayılır. Böyle bir delilin varlığı, "zâhir" anlama göre hareket etmenin geçerliliğini ve bunun, âyetleri "bâtın" anlamıyla te'vil etmekten daha uygun bir yaklaşım biçimi olduğunu gösterir.

Bu husustaki diğer bir örnek ise şöyledir:

(Sahâbîler) Allah *azze ve celle*'nin içkiyi (hamr) haram kıldığını bilmelerine rağmen, ilgili âyette bu "hamr"ın ne olduğu ve hangi tür maddelerden yapıldığı açıklanmamıştır. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Talha, Übeyy b. Ka'b, Süheyl b. el-Beydâ gibi sahâbîler -*Allah hepsinden razı olsun*- ellerindeki içki kaplarını/küplerini kırarak içkilerini dökmüşlerdir. O gün döktükleri içkiler, hurma koruğu ve hurmadan (el-fadîh) yapılıyordu. Bu içkiyi, kendilerine yasaklanan "hamr"ın bizzat kendisi veya onun bir çeşidi olduğu düşüncesiyle dökmüşlerdi. Ancak Abdullah b. Ömer, bu konuda onlardan farklı düşünerek şöyle demiştir: "Hamr haram kılındığında, Medine'de bu türden bir içki yoktu."[30]

Oysa buradaki "hamr," daha önce de belirttiğimiz gibi hurma koruğu ve hurmadan yapılan içki olarak biliniyordu ve Medine'de bu çeşit bir içki daima bulunmaktaydı. Nitekim Abdullah b. Abbâs da İbn Ömer'in bu görüşüne karşı çıkarak "Hamr haram kılınmıştır. O da 'fadîh'tir" demiştir. Öte yandan Hz. Ömer ise, sözü edilen sahâbîlerin hepsine muhalefet ederek şöyle demiştir: "Haram kılınan hamr, beş şeyden yapılır: Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpa."[31]

Bütün bunlar, sahâbîlerin o âyette kastedilen anlamı, kalplerine doğduğu şekliyle ilk anda tespit ettikleri hüküm çerçevesinde yorumladıklarını ve bunun ötesinde de bir sorumluluklarının olmadığını göstermektedir. Üstelik Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* de onlara bu sebeple ne sert çıkmış ne de şöyle demiştir: "Allah *azze ve celle*'nin size haram kıldığı (içkinin mahiyetini), kendi bilgileriniz dışında tam ve kesin olarak öğreninceye kadar mallarınızı yok etmek için bu ölçüde aceleci davranmamanız gerekirdi." Bu görüşlerin senedlerini, -inşallah- kitabımızın ilgili bölümlerinde vereceğiz.

Ayrıca bu âyetleri zâhir anlamına göre yorumlarken, bunların genel (umûm) manasını da dikkate almak gerekir. Her ne kadar bazıları, Kitap, Sünnet veya icma gibi bir delil söz konusu olmadıkça, genel anlamın, özel (hâs) olandan üstün bir yanının bulunmadığını iddia etseler de, biz bu konuda onlar gibi düşünmemekteyiz. Bize göre bu tür konularda genel anlam, özelden

30 Buhârî, Eşribe 1.

31 Buhârî, Eşribe 1.

daha önceliklidir. Çünkü bazı âyetlerde genel, bazılarında da özel mananın kastedildiğini göz önüne aldığımızda, özel olanın Kur'ân'ın zâhir anlamından hareketle tespit edilemeyeceğini ve mutlaka ona işaret eden Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait ikinci bir belirleyici hükmün veya başka bir Kur'ân âyetinin bulunması gerektiğini görürüz.

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkan sonuç şudur:

(Sahâbenin) bu konuda üzerine düşen görev, âyetleri genel anlamlarına göre yorumlamalarıdır. Bu yaklaşım, (o âyetleri) -Yüce Allah'ın daha başka bir anlamı kastettiği anlaşılıncaya kadar- özel anlamlarına göre yorumlamaktan daha doğru bir yaklaşımdır.

Biz bu kitabımızı, Yüce Allah'ın Kitabı'nda tespit edebildiğimiz hükümleri ortaya koymak, bu girişte sözünü ettiğimiz ilkeleri burada fiilen uygulamak, açıklayabileceğimiz noktaları ve ameli gerektiren hususları elden geldiğince açıklamak maksadıyla kaleme aldık. Bunu yaparken mümkün olduğunca müteşâbihleri muhkemlerle beyan etmeye, Sünnet'in açıklık getirdiği meseleleri, Arap diliyle izah edilebilen konuları ele almaya çalışarak, bu çerçevede başta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Râşid Halifeleri olmak üzere diğer ashâbından ve onlara güzellikle tâbi olan selef-i sâlihînden (*Allah hepsinden razı olsun)* rivayet edilen görüşlere de yer verdik.

Allah'tan bize bu konuda yardım etmesini ve bizleri muvaffak kılmasını niyaz ediyoruz. Zira güç ve kudret ancak O'nun elindedir. O, bize yeter. O, ne güzel vekildir.

Şimdi ele alacağımız ilk konu, Allah'ın Kitabı'nda sözü edilen Tahâret (Temizlik) hükümleri ile ilgili tespit ettiğimiz görüşlerden oluşmaktadır.

TAHÂRET (TEMİZLİK) BÖLÜMÜ

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ... ﴾

"EY İMAN EDENLER! NAMAZ KILMAYA KALKTIĞINIZ ZAMAN..." ÂYETİNİN, HER NAMAZA KALKMA HÂLİNDE GEÇERLİ OLUP OLMADIĞINA DAİR TE'VİLİ

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın)."***[32]

İlim adamları bu âyette sözü edilen "kalkma"nın (kıyâm) te'vili hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, "Farz namaza kalkan herkesin abdest alması farzdır" demişlerdir. Bu sözle de şunu kastetmektedirler: Farz namaza kalkma niyeti taşıyan bir kişi, kalkmadan önce mutlaka abdest almalıdır. Böylece söz konusu âyetin devamında Yüce Allah'ın emrettiği abdesti almış olarak namaza durmuş olur.

(Bu görüş sahipleri devamla) dediler ki: "Buradaki durum, tıpkı ***'Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!'***[33] âyetindeki durum gibidir. Çünkü bu âyette de söylenmek istenen şudur: Eğer Kur'ân okumak istiyorsan, kovulmuş olan o şeytandan Allah'a sığın ki, senden gelmiş olan bu sığınma talebiyle onu okuyabilesin." Bu konuda Ali *radıyallahu anh*'dan naklettikleri munkatı[34] bir rivayet de bulunmaktadır. Şöyle ki:

---

32 Mâide 5/6.

33 Nahl 16/98.

34 Munkatı: İsnadında ravinin düşmesi veya müphem bırakılması yoluyla kesinti bulunan hadislere denilir. Geniş bilgi için bk. Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü,* s. 270, Ankara 1992, TDV yay. (Çeviren)

١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ التَّنُّورِيُّ، وَبِشْرُ بْنُ عُمَرَ الزَّهْرَانِيُّ، قالا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاةٍ، وَيَتْلُو: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ﴾.

1- İbrahim b. Merzûk bize, Abdussamed b. Abdülvâris et-Tennûrî ve Bişr b. Ömer ez-Zehrânî > Şu'be yoluyla Mes'ûd b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti: Ali *radıyallahu anh*, her namaz için abdest alır ve şu âyeti okurdu: ***"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın..."***[35]

***

Diğer âlimler ise şöyle demişlerdir: "Farz namaza kalkmak isteyen birinin, -hades (cünüplük ve abdestsizlik) hâli dışında- abdest alması gerekmez. Hades durumunda ise temiz sayılabilmesi için abdest alır. Böylece namaza kalkışı da Allah *azze ve celle*'nin emrettiği doğrultuda tahâret üzere olur.

Daha önce abdest almış olan biri, namaz vakti girdiği için namaza kalkması gerektiğinde, o hâliyle (abdest tazelemeden) namaza kalkarsa, Allah *azze ve celle*'nin emrine göre hareket etmiş demektir. Bu itibarla namaz için, hadesten tahâret niteliğinde olmayan (yeni) bir abdest almasının hiçbir manası yoktur."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Bu âyete göre, farz namazları kılmak üzere harekete geçen herkesin abdest alması gerekmekteydi. Ancak Yüce Allah bu hükmü, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle neshetmiştir." Biz bu meseleyi inşallah kitabımızın ilgili bölümlerinde ele alacağız.

Tek bir abdestle bütün namazları kıldıkları rivayet edilen fakat sözünü ettiğimiz âyetle ilgili görüşlerden hangisini benimsediklerini belirleyemediğimiz, (diğer bir ifadeyle) âyetin mensuh veya orada bahsedilen "kalkma"nın abdestsizlere yönelik olması gibi görüşlerden hangisini savunduklarını bilemediğimiz âlimler arasında Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Musa el-Eş'arî ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîleri sayabiliriz.

٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، وَبِشْرُ بْنُ عُمَرَ، قالا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ عَلِيٍّ: أَنَّ سَعْدًا كَانَ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ.

35 Dârimî, el-Vudû ve's-salât 3.

2- İbrahim b. Merzûk bize, Abdussamed b. Abdülvâris ve Bişr b. Ömer > Şu'be yoluyla Mes'ûd b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Sa'd, tek bir abdestle bütün namazları kılıyordu."[36]

٣ - حَدَّثَنَا بَكَّارُ بْنُ قُتَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، مِثْلَهُ.

3- Yine, Bekkâr b. Kuteybe bize, Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî > Şu'be > Mes'ûd b. Ali > İkrime > Sa'd b. Ebî Vakkâs senediyle aynı rivayeti nakletti.[37]

٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ بْنِ رَاشِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ الْأَنْمَاطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ أَصْحَابَ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ تَوَضَّأُوا وَصَلَّوْا الظُّهْرَ، فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ قَامُوا لِيَتَوَضَّأُوا، فَقَالَ لَهُمْ: مَا لَكُمْ أَحْدَثْتُمْ؟ فَقَالُوا: لَا، فَقَالَ: الْوُضُوءُ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ! لَيُوشِكُ أَنْ يَقْتُلَ أَحَدُكُمْ أَبَاهُ أَوْ أَخَاهُ أَوْ عَمَّهُ، أَوِ ابْنَ عَمِّهِ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ.

4- Keza Muhammed b. Huzeyme b. Râşid bize, Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî > Hammâd b. Seleme > Ebû İmrân el-Cevnî kanalıyla Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Musa el-Eş'arî'nin yakın arkadaşları bir gün abdest alıp öğle namazını kılmışlardı. İkindi vakti girdiğinde de yeniden abdest almaya kalktıklarını görünce Ebû Musa onlara "Hayrola, abdestiniz mi bozuldu yoksa?" diye sordu. Onlar da "Hayır" diye karşılık verdiler. Bunun üzerine (Ebû Musa) şunları söyledi: "Abdest bozmadan abdest almak, öyle mi? Birinizin, henüz abdest bozmadan abdest aldığı sürece, babasını veya kardeşini yahut amcasını ya da amcasının oğlunu öldürmesi yakındır."[38]

٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: كُنَّا نُصَلِّي الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ مَا لَمْ نُحْدِثْ.

36 Dârimî, el-Vudû ve's-salât 3. Ancak burada Mes'ûd b. Ali'nin İkrime yoluyla bu hadisi naklettiği belirtilmektedir. Aynı sened için bk. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 45.

37 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 45.

38 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 45.

5- Aynı şekilde bize Ebû Bekre, Ebû Dâvûd > Şu'be > Amr b. Âmir isnadıyla Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: "Biz, abdest bozmadığımız sürece bütün namazları tek bir abdestle kılardık."[39]

***

Âyette geçen her namaza kalkışta abdest alma hükmünün neshedildiğini savunanlar ise şu delilleri öne sürmüşlerdir:

٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قُلْتُ: أَرَأَيْتَ يَتَوَضَّأُ ابْنُ عُمَرَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ، عَمَّ ذَاكَ؟ قَالَ: حَدَّثَتْهُ أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي عَامِرٍ حَدَّثَهَا، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ، فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ أَمَرَ بِالسِّوَاكِ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَرَى أَنَّ بِهِ عَلَى ذَلِكَ قُوَّةً، فَكَانَ لَا يَدَعُ الْوُضُوءَ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

6- İbrahim b. Ebî Dâvûd'un bize, Ahmed b. Hâlid el-Vehbî > Muhammed b. İshâk kanalıyla aktardığına göre, Muhammed b. Yahya b. Habbân, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'e hitaben "İbn Ömer, abdestli olsa da olmasa da her namaz için mutlaka abdest tazeliyor, neden acaba?" diye sorar. (Ubeydullah da) şöyle cevap verir: "Esma bint Zeyd b. el-Hattâb, ona (İbn Ömer'e), Abdullah b. Hanzala b. Ebî Âmir yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in abdestli olunsa da olunmasa da her namaz için abdest almayı emrettiğini, ancak daha sonra bunun zorluğunu düşünerek (onun yerine) misvak kullanmayı tavsiye buyurduğunu haber vermişti. Ne var ki İbn Ömer, buna güç yetirebileceği kanaatindeydi. Bu sebeple de her namaz için abdest almayı ihmal etmezdi."[40]

***

(Bununla ilgili olarak) şöyle demişlerdir: Bu hadise göre, her namaz için abdest almanın farziyeti neshedilmiştir. Ayrıca burada, Allah'ın Kitabı'ndaki

---

39 Buhârî, Vudû 54; Tirmizî, Tahâret 44; Nesâî, Tahâret 101.

40 Ebû Dâvûd, Tahâret 25; Dârimî, Tahâret 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 225.

bir hükmün, orada bahsedilmeyen (başka bir hükümle), Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetiyle neshedilmesi söz konusudur.

İkinci ve üçüncü görüşü savunanlar ise, bütün namazları tek bir abdestle kılmanın delili olarak bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen şu hadisleri zikretmişlerdir:

٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ اللَّيْثِيُّ، وَابْنُ جُرَيْجٍ، وَابْنُ سَمْعَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: ذَهَبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَمَعَهُ أَصْحَابُهُ، فَقَرَّبَتْ لَهُمْ شَاةً مَصْلِيَّةً فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا، ثُمَّ حَانَتِ الظُّهْرُ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فَضْلِ طَعَامِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ حَانَتِ الْعَصْرُ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

7- Yunus bize, İbn Vehb > Üsâme b. Zeyd el-Leysî, İbn Cüreyc ve İbn Sem'ân > Muhammed b. el-Münkedir senediyle Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bir grup sahâbîyle birlikte Ensarlı bir kadının yanına gitmişti. Kadın onlara kızarmış koyun eti ikram etti. (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem)* yedi, biz de yedik. Derken öğle namazı vakti girdi. Allah Rasûlü abdest aldı ve namaz kıldı. Ardından yemeğe kaldığı yerden devam etti. Daha sonra ikindi vakti girince de (yeniden) abdest almadan namaz kıldı."[41]

***

Dediler ki: Burada görüldüğü gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* öğle ile ikindiyi tek bir abdestle kılmıştır.

Bu noktada Abdullah b. Hanzala hadisini[42] her namaz için abdest almanın neshedildiğine dair delil göstererek "Bu hadiste her namaz için abdest alma hükmü, misvak kullanma hükmüne çevrilmiştir" diyenlere itiraz olarak, "O hâlde neden her namaz için misvak kullanmayı farz saymıyorlar?" şeklinde karşı bir delil öne sürenler olmuştur. Bu hususta itiraz edenlerin aleyhine, diğerlerinin de lehine bir delil olmak üzere Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen rivayetler, misvak kullanmanın farz olmadığını göstermektedir. Şöyle ki:

---

41 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 42.

42 Bk. 6 no'lu hadis.

٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدِ بْنِ نُوحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ الزُّهْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَسَارٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ.

8- Ali b. Ma'bed b. Nûh bize, Yakûb b. İbrahim b. Sa'd ez-Zührî > babası (İbrahim b. Sa'd) > İbn İshâk > amcası Abdurrahman b. Yesâr > Ubeydullah b. Ebî Râfi' > babası (Ebû Râfi') > Ali b. Ebî Tâlib isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu haber verdi: ***"Eğer ümmetime zor geleceğini bilmesem, onlara her namaz vakti misvak kullanmalarını emrederdim."***[43]

٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ خَلَفٍ الطَّفَاوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

9- ... Ubeydullah b. Ömer Nâfi' > İbn Ömer yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısı rivayet etti.[44]

١٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

10- ... Yine Ubeydullah b. Ömer Saîd, el-Makburî > Ebû Hureyre kanalıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde rivayet etti.[45]

١١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

---

43 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 80, 120.

44 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 43.

45 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 80; İbn Mâce, Tahâret 7.

11- … Ebû Seleme b. Abdurrahman da Zeyd b. Halid yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[46]

١٢ - حَدَّثَنَا عَلِيٌّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدٌ الْمِصْرِيُّ، عَنْ عَطَاءٍ، مَوْلَى أُمِّ صُبَيَّةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

12- ... Ümmü Subayye'nin azadlı kölesi Atâ da Ebû Hureyre yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunu aynı şekilde rivayet etti.[47]

١٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَنِيِّ بْنُ أَبِي عُقَيْلٍ، وَيُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَوْلَا أَنْ يَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ.

13- ... İbn Vehb'in Mâlik'ten, onun İbn Şihâb'dan, onun da Humeyd b. Abdurrahman kanalıyla Ebû Hureyre'den naklettiği bir rivayete göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Eğer ümmetime zor gelmeyecek olsaydı, her namaz vakti onlara misvak kullanmalarını emrederdim."***[48]

١٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: عَنْ بِشْرِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ.

14- … Bişr b. Ömer'in Mâlik'ten, onun İbn Şihâb'dan, onun da Humeyd b. Abdurrahman kanalıyla Ebû Hureyre'den naklettiği bir diğer rivayete göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Eğer ümmetime zor geleceğini bilmesem, her abdestte misvak kullanmalarını emrederdim."***[49]

46 Ebû Dâvûd, Tahâret 25; Tirmizî, Tahâret 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 287.

47 Dârimî, Salât 168; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 120.

48 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 43.

49 Mâlik, Tahâret 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 460.

١٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، قَالَ: عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُ عَلَيْهِمُ السِّوَاكَ مَعَ الْوُضُوءِ أَوْ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ.

15- ... Abdullah b. Yesâr'ın Abdurrahman b. Ebî Leylâ kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Eğer ümmetime zor geleceğini bilmesem, onlara abdestte (veya) her abdestte misvak kullanmalarını farz kılardım."***[50]

***

Bütün bunlar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, her namaz için misvak kullanmayı farz kılmadığını göstermektedir. Üstelik İbn Ömer'in her namaz için abdest almasının, ilk hadiste bizzat kendisinin belirttiği sebebe dayanmayıp başka bir amaca yönelik olduğuna dair bir rivayet de nakledilmiştir. O da şöyledir:

١٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ الْمُعَافِرِيُّ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ الظُّهْرَ، فَانْصَرَفَ إِلَى مَجْلِسٍ فِي دَارِهِ فَانْصَرَفْتُ مَعَهُ، حَتَّى إِذَا نُودِيَ بِالْعَصْرِ دَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ خَرَجَ وَخَرَجْتُ مَعَهُ، فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَجْلِسِهِ وَرَجَعْتُ مَعَهُ، حَتَّى إِذَا نُودِيَ بِالْمَغْرِبِ دَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ، فَقُلْتُ لَهُ: أَيُّ شَيْءٍ هَذَا يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْوُضُوءُ عَلَى كُلِّ صَلَاةٍ؟ فَقَالَ: أَوَ قَدْ فَطِنْتَ لِهَذَا مِنِّي لَيْسَتْ بِسُنَّةٍ؟ إِنْ كَانَ لَكَافٍ وُضُوئِي لِصَلَاةِ الصُّبْحِ صَلَوَاتِي كُلَّهَا مَا لَمْ أُحْدِثْ، وَلَكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ. فَفِي ذَلِكَ رَغِبْتُ يَا ابْنَ أَخِي، وَهَذَا أَوْلَى بِابْنِ عُمَرَ، إِذْ قَدْ رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ.

50 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 43.

16- ... Ebû Gutayf el-Hüzelî şöyle dedi: Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'la birlikte öğle namazını kıldım. (Namazdan sonra) evindeki (sohbet) meclisine geçti, ben de onunla birlikte girdim. İkindi ezanı okunduğunda, abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra çıktı, ben de onunla birlikte çıktım. İkindi namazını kıldı. Daha sonra tekrar meclisine döndü, ben de yanındaydım. Nihayet akşam ezanı okunduğunda, (tekrar) bir abdest suyu istedi ve abdest aldı. Bunun üzerine "Ebû Abdurrahman! Her namaz için abdest almak da ne oluyor?" dedim. Şöyle dedi: "Belli ki bu yaptığım dikkatinden kaçmamış! Bu, bir sünnet değildir. Hatta sabah namazı için aldığım bir abdest, -abdestimi bozmadığım sürece- bütün namazlarım için yeterliydi. Fakat ben, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işitmiştim: ***'Kim, abdestli olduğu hâlde yeniden abdest alırsa, Allah onun için on sevap yazar.'*** İşte benim niyetim buydu, yeğenim!"[51]

***

Zaten İbn Ömer'e yakışan da buydu. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ***"Eğer ümmetime zor geleceğini bilmesem, onlara her namazda misvak kullanmalarını emrederdim"*** hadisini rivayet eden de odur.

Ayrıca her namaz için abdest alma hükmünün neshedildiği görüşünü savunanlar, bu konuda İbn Büreyde kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen rivayeti almışlardır. O da şudur:

١٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ النَّبِيلُ، وَأَبُو حُذُوفَةَ مُوسَى بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: صَنَعْتَ شَيْئًا يَا رَسُولَ اللهِ لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ؟ قَالَ: عَمْدًا فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ.

17- ... Süleyman b. Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mekke'nin fethedildiği gün beş vakit namazı tek bir abdestle kılmış ve mestlerine meshetmiştir. Ömer *radıyallahu*

51 Ebû Dâvûd, Tahâret 32; Tirmizî, Tahâret 44-45; İbn Mâce, Tahâret 73.

anh ona "Ey Allah'ın Rasûlü! (Bugün) daha önce yapmadığın bir şeyi yaptın!" deyince de şöyle buyurmuştur: ***"Bunu bilerek yaptım ey Ömer!"***[52]

***

(Bu görüş sahipleri) "Bu hadiste, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in daha önceleri yapmakta olduğu her namaz için abdest alma işini terk etmesi söz konusudur" demişlerdir.

Eğer biri "Allah Rasûlü bunu yolculuk hâllerinde yapmıştır" diyecek olursa, ona şöyle denilir:

Âyette yolculuk ile ikâmet hâli arasında bir fark gözetilmiş midir? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem yolculuk hem de ikâmet hâllerinde her namaz için almakta olduğu abdesti yolculuk sırasında terk etmesi, iki durumda da her namaz için abdest alınmasını terk etmeyi gerektirir. Buraya kadar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiğimiz sabit sünnetlerden ortaya çıkan kesin sonuç şudur:

Abdest, sadece temizliği gerektiren hades hâllerinde, namazlara kalkmak için farz kılınmıştır. Mâlik, Ebû Hanîfe, Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî ve Şâfiî ile onların devrindeki ve onlardan sonra günümüze kadarki ilim ehlinin çoğunluğunun görüşü de budur.

---

52 Müslim, Tahâret 86; Tirmizî, Tahâret 45; Nesâî, Tahâret 101.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿... فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ...﴾
"... YÜZLERİNİZİ VE DİRSEKLERE KADAR ELLERİNİZİ YIKAYIN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"... Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın..."***[53] Yüce Allah bu âyette, söz konusu "yıkama"nın sayısını belirtmemiş fakat bunu Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklamıştır.

(Bu konuyla ilgili rivayetleri şöyle sıralayabiliriz):

١٨ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ نَصْرِ الْمَعَارِكِ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ خَالِدٍ، أَوْ خَالِدُ بْنُ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: هَذَا طُهُورُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

18- ... Abduhayr yoluyla bize ulaşan bir rivayette, Ali *radıyallahu anh*'ın (abdest azalarını) üçer defa yıkayarak abdest aldığı sonra da "İşte Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in abdesti böyleydi" dediği bildirilmiştir.[54]

١٩ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي حَيَّةَ الْوَادِعِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

---

53 Mâide 5/6.

54 Tirmizî, Tahâret 37; Nesâî, Tahâret 75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 115.

19- … Yine Ebû Hayye el-Vâdiî kanalıyla Ali *radıyallahu anh*'dan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in abdestine dair benzeri bir rivayet nakledilmiştir.[55]

٢٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ ثَوْبَانَ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا، وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تَوَضَّأَا ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَقَالَا: هَكَذَا كَانَ يَتَوَضَّأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

20- … Abde b. Ebî Lübâbe'den bize ulaşan diğer bir rivayete göre, Şakîk (b. Seleme) şöyle demiştir: "Ali ve Osman *radıyallahu anhumâ*'nın (azalarını) üçer defa yıkamak suretiyle abdest aldıklarına ve 'Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle abdest alırdı' dediklerine şahit oldum."[56]

٢١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِوُضُوءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً؟ أَوْ قَالَ: تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً.

21- Öte yandan Atâ b. Yesâr yoluyla bize ulaşan diğer bir rivayette, İbn Abbâs'ın "Size Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in (azalarını) birer defa yıkayarak (nasıl) abdest aldığını haber vereyim mi?" veya "O (Allah Rasûlü), azalarını birer defa yıkayarak abdest aldı" dediği bildirilmektedir.[57]

٢٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، وَابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، وَرَأَيْتُهُ غَسَلَ مَرَّةً مَرَّةً.

22- Aynı şekilde Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Râfi', babası (Ubeydullah) kanalıyla dedesinin (Ebû Râfi') şöyle dediğini rivayet etti: "Rasûlullah

55 Nesâî, Tahâret 93; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 127.

56 İbn Mâce, Tahâret 46.

57 Buhârî, Vudû 22; Ebû Dâvûd, Tahâret 54; Tirmizî, Tahâret 32; Darimî, Tahâret 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 233, 332.

sallallahu aleyhi ve sellem'in (azalarını) üçer defa yıkayarak abdest aldığını gördüğüm gibi birer kere yıkadığına da şahit oldum."[58]

٢٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَنِيِّ بْنُ أَبِي عُقَيْلٍ، وَيُونُسُ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالُوا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى: هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ: نَعَمْ، فَدَعَا بِوُضُوءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى فَغَسَلَ يَدَهُ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي مِنْهُ بَدَأَ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ.

23- ... Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin, babasından rivayet ettiğine göre, Amr b. Yahya'nın babasının amcası (Ebû Hasen Amr b. Ebî Hasen el-Ensârî),[59] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından Abdullah b. Zeyd b. Âsım'a "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin?" diye ricada bulundu. Abdullah b. Zeyd de "Elbette" deyip abdest için su isteyerek suyu sağ eline döktü ve elini iki kere yıkadı. Sonra üçer defa ağzına ve burnuna su verip iyice temizledi. Ardından üç kere yüzünü yıkadı. Peşinden ikişer defa ellerini dirseklere kadar yıkadı. Daha sonra da ellerini önden geriye götürüp getirerek başını meshetti; yani ellerini başının ön kısmından başlayıp arkaya doğru sürdü sonra aynı şekilde başladığı yere getirdi. Peşinden de ayaklarını yıkadı.[60]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bu hadislerde, onun, namaz için abdest alırken azalarını birer kere yıkadığı gibi ikişer ve üçer defa yıkadığı da görülmektedir. Bu da zikrettiğimiz âyette farz kılınan

---

58 Tirmizî, Tahâret 34.

59 Tahâvî'nin rivayetinde yer almayan bu isim ve soruyu soran kişinin gerçekte kim olduğu ile ilgili ihtilaflar için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* I, 348, thk. Abdülkadir Şeybe el-Hamed, tsz. (Çeviren)

60 Mâlik, Tahâret 1; Buhârî, Vudû 38, 39; Müslim, Tahâret 18.

hükmün, "abdest almak" olduğunu göstermektedir. Söz konusu rivayetlerdeki sayılar ise, (o şekilde abdest almanın) mübah olduğuna delildir. Dolayısıyla dileyen kimse azalarını birer kere, dileyen ikişer kere, dileyen de üçer kere yıkayarak abdest alabilir. İlim ehlinin tamamının görüşü budur. Bildiğimiz kadarıyla bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.[61]

Bu konuda, burada rivayet ettiklerimizin aynısı ve benzeri daha pek çok rivayet bulunmaktadır.

61 Konuyla ilgili olarak bk. Tirmizî, Tahâret 34'teki açıklayıcı notlar.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... وَامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ...﴾

"... BAŞLARINIZI MESHEDİN..." EMRİNİN, BAŞIN TAMAMINA YÖNELİK OLUP OLMADIĞINA İLİŞKİN TE'VİLİ

Bazı ilim adamları, Allah Teâlâ'nın "... ***Başlarınızı meshedin...***"[62] buyruğunu başın tamamını meshetmeye yönelik bir emir olarak algılamış ve bundan önceki bölümde zikrettiğimiz ve içerisinde başa meshetme kaydının yer aldığı rivayetleri buna delil göstermişlerdir.

(Konuyla ilgili rivayetleri şöyle sıralayabiliriz:)

٢٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، وَحَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ حَتَّى بَلَغَ الْقَذَالَ مِنْ مُقَدَّمِ عُنُقِهِ.

24- ... Talha b. Musarrif, babası kanalıyla dedesinin şöyle dediğini rivayet etti: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, başının ön kısmını ensesinin başladığı noktaya kadar meshettiğini gördüm."[63]

٢٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي الْأَزْهَرِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ أَنَّهُ أَرَى

---

62 Mâide 5/6.

63 Ebû Dâvûd, Tahâret 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 481.

لَهُمْ وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ مَرَّ بِهِمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا، ثُمَّ رَدَّ بِهِمَا حَتَّى بَلَغَ الْمَكَانَ الَّذِي مِنْهُ بَدَأَ.

25- ... Abdullah b. el-Alâ'nın Ebu'l-Ezher'den rivayet ettiğine göre, Muâviye, onlara Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in abdest alış şeklini gösteriyordu. Sıra başa meshetmeye gelince, avuçlarını başının ön tarafına koyup enseye kadar götürdü sonra tekrar başladığı yere getirdi.[64]

٢٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَيْمُونَ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَيْسَرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ الْمِقْدَامَ بْنَ مَعْدِي كَرِبَ، يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَوَضِّئًا، فَلَمَّا بَلَغَ مَسْحَ رَأْسِهِ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى مُقَدَّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ مَرَّ بِهِمَا حَتَّى بَلَغَ الْقَفَا، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى بَلَغَ الْمَكَانَ الَّذِي مِنْهُ بَدَأَ، وَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً.

26- ... Harîz[65] b. Osman, Abdurrahman b. Meysere'nin, el-Mikdâm b. Ma'dîkerib'i şöyle derken işittiğini rivayet etti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i abdest alırken görmüştüm. Sıra başına meshetmeye gelince, avuçlarını başının ön tarafına koydu ve enseye kadar götürdü sonra da onları başladığı yere geri getirdi. Kulaklarının içini ve dışını ise sadece bir defa meshetti."[66]

***

(Sözü geçen ilim adamları) "Bu rivayetler, diğer azaların tamamının yıkanması gibi başın da tamamının meshedilmesi gerektiğini göstermektedir" demişlerdir.

Diğer ilim ehli ise "Başın tamamını değil, sadece bir kısmını meshetmek farzdır" diyerek bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şu rivayetleri nakletmişlerdir:

64 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 30.

65 Bu isim, eserin yazma ve basılı nüshalarında yanlışlıkla Cerîr olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

66 Ebû Dâvûd, Tahâret 50; Tirmizî, Tahâret 24.

٢٧ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ وَهْبٍ الثَّقَفِيِّ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ فَمَسَحَ عَلَى عِمَامَتِهِ وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ.

27- ... Amr b. Vehb es-Sekafî'nin el-Mugîre b. Şu'be'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* başında sarığıyla abdest alırken sarığının üzerine ve perçemine meshetti.[67]

٢٨ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِيهِ، وَابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ رَفَعَهُ إِلَيْهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَمَسَحَ عَلَى عِمَامَتِهِ، وَقَدْ ذَكَرَ النَّاصِيَةَ بِشَيْءٍ.

28- ... Muhammed b. Sîrîn'in naklettiğine göre, el-Mugîre, (Allah Rasûlü'ne dayandırdığı) merfu bir rivayette "Bir yolculukta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraberdik. (Abdest alırken) sarığına meshetti" dedi ve perçemden de söz etti.[68]

***

(Sözü geçen ilim adamları) "Allah Rasûlü'nün sadece perçemine meshedip başının geri kalan kısmına meshetmemesi, bu konuda farz olan miktarın perçeme uygulananla sınırlı olduğunu göstermektedir" demişlerdir.

Karşı görüşte olanlar ise "Fakat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sarığına da meshetmiştir" diye itiraz edince de onlara şöyle cevap verilmiştir:

Eğer sarık üzerine meshetmek zorunlu bir uygulama olsaydı, başın tamamını kapsaması gerekirdi. Aynı durum mest üzerine meshetmede de geçerlidir. Orada da mestlerin her tarafına meshetmek gerekirdi. Buna göre perçeme meshedilmesi, farz olan miktarın onunla sınırlı olup onun dışında kalan sarığa meshin bir fazilet sayıldığını gösterir. Bu görüş sahipleri bu konuda İbn Ömer'den bir rivayet de nakletmektedirler:

67 Müslim, Tahâret 83; Ebû Dâvûd, Tahâret 60; Tirmizî, Tahâret 75.

68 Nesâî, Tahâret 88.

٢٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، عَنِ الزُّبَيْدِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ كَانَ يَمْسَحُ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ إِذَا تَوَضَّأَ.

29- ... ez-Zührî'nin, Sâlim'den rivayet ettiğine göre, babası (İbn Ömer) abdest alırken başının ön tarafına meshederdi.[69]

***

Ayrıca şöyle demişlerdir: "Eğer karşı görüşte olanlar bizim gibi mestlere mesheden kimselerden iseler, aklî açıdan bakıldığında bizim bu konudaki görüşümüz onlarınkinden daha tercihe layıktır. Şöyle ki: (Bilindiği gibi) mestlere hiçbir zaman tamamını kapsayacak tarzda meshedilmez. Zira mestlerin üzerine parmaklarıyla dokunarak meshedenler, 'Mestlerin arkalarına, altlarına ve içlerine meshedilmez' derler. Bizden mestlerin üstlerine ve içlerine meshedenler de ne yan taraflarına ne de altlarına meshederler. Buna göre meshin farz olan miktarından maksat, meshedilen yerin tamamı değil, sadece bir kısmıdır."

İşte tam bu noktada diğer bazı ilim adamlarının şöyle bir itirazı söz konusudur: "Biz teyemmümdeki meshin, yüz ve ellerin tamamına uygulandığını görmekteyiz. Bu durumda abdestteki meshin de meshedilen organın bütününe uygulanması gerekir."

Buna karşılık diğerlerinin delilleri ise şöyledir: "Teyemmümdeki uygulamalar birbirinin benzeridir. Ellere yapılan mesh, ellerin bütününü kapsadığı gibi yüze uygulanan da onun tamamını içine alır. Ancak abdest böyle değildir. İçerisinde mestlerin tamamını kapsamayan bir meshetme türü bulunduğu gibi teyemmümdeki meshten çok, mestlere meshe benzeyen başka bir meshetme uygulaması da vardır." Aklî açıdan durum böyledir. Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve onların dışındaki bütün Kûfeli ilim adamlarının görüşü de budur.

Allah Teâlâ'dan bizi muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

---

69 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 32.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ...﴾

"... AYAKLARINIZI DA TOPUKLARA KADAR..." EMRİNİN, YIKAMAYA MI YOKSA MESHETMEYE Mİ YÖNELİK OLDUĞUNA DAİR TE'VİLİ

Allah Teâlâ, bu bölümün girişinde baştarafını zikrettiğimiz âyetin devamında *"... ayaklarınızı da topuklara kadar..."*[70] buyurmaktadır. İlim adamları "ayaklarınız" anlamına gelen (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesindeki "lâm" harfinin nasıl okunacağı ve kendinden önceki hangi kelimeye atfedilmesi gerektiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, bunu, "başlarınızı da meshedin" manasındaki (وَامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ) kısmına atfederek ("وَأَرْجُلِكُمْ: ve ercülikûm" şeklinde) lâm harfini kesreli okumuş ve bundan dolayı ayakların yıkanması değil, meshedilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Nitekim Hasan el-Basrî, Şa'bî ve Mücâhid bu kanaattedirler. (Bununla ilgili rivayetler şöyledir):

٣٠ -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، عَنْ قُرَّةَ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ قَرَأَ: وَأَرْجُلِكُمْ.

30- İbrahim b. Merzûk'un bize Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî yoluyla Kurre'den rivayet ettiğine göre, Hasan el-Basrî (âyetin ilgili kısmını) "وَأَرْجُلِكُمْ: ve ercülikûm" şeklinde okumuştur.[71]

٣١ -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: نَزَلَ الْقُرْآنُ بِالْمَسْحِ وَالسُّنَّةُ بِالْغَسْلِ.

---

70 Mâide 5/6.

71 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 40.

31- … Hammâd b. Seleme, Âsım yoluyla Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Kur'ân mesh emriyle inmiş, sünnet ise yıkama hükmünü getirmiştir."[72]

٣٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٍ الْأَعْرَجُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، أَنَّهُ قَرَأَ: وَأَرْجُلِكُمْ.

32- … Humeyd el-A'rec'in rivayet ettiğine göre, Mücâhid (âyetin ilgili kısmını) "وَأَرْجُلِكُمْ: ve ercüliküm" şeklinde okumuştur.[73]

***

Ayrıca bu görüş sahipleri, bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şu hadisleri rivayet etmişlerdir:

٣٣ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى ظَهْرِ الْقَدَمَيْنِ، وَقَالَ: لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَهُ لَكَانَ بَاطِنُ الْقَدَمِ أَحَقَّ مِنْ ظَاهِرِهِ.

33- … Süddî'nin Abduhayr'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh,* abdest alıp ayaklarının üzerine meshettikten sonra şöyle demiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in böyle yaptığını görmeseydim, ayağın üstünden ziyade altını meshetmek daha uygun düşerdi."[74]

٣٤ - حَدَّثَنَا فَهْدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رُكَانَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَخَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَقَدْ أَرَاقَ الْمَاءَ، فَدَعَا بِوَضُوءٍ، فَجِئْنَاهُ بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ، فَقَالَ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، أَلَا أَتَوَضَّأُ لَكَ كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ؟ قُلْتُ: بَلَى، فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي فَذَكَرَ حَدِيثًا طَوِيلًا، قَالَ: ثُمَّ أَخَذَ بِيَدَيْهِ جَمِيعًا -حَفْنَةً مِمَّا فَضَلَ بِهِمَا عَلَى قَدَمِهِ، وَفِي الْيُسْرَى مِثْلُ ذَلِكَ.

72 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 40.

73 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 40; Taberî, *Tefsîr,* VI, 129, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

74 Ebû Dâvûd, Tahâret 63.

34- … Ubeydullah el-Havlânî'nin rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs şöyle demiştir: Ali b. Ebî Tâlib yanıma geldi. Küçük abdestini bozmuştu. Abdest almak için su istedi, ona bir kap su getirdik. Bana dedi ki: "İbn Abbâs! Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i abdest alırken gördüğüm gibi abdest almamı ister misin?" Ben de "Anam babam sana feda olsun, elbette" dedim. (İbn Abbâs) daha sonra meseleyi uzunca anlattı ve sonunda şöyle dedi: "Ardından avuçlarına biraz su alıp sağ ayağına serpti sonra da aynı şeyi sol ayağına yaptı."[75]

٣٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْهُمَامُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنِ يَحْيَى بْنِ خَلَّادٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمِّهِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ، أَنَّهُ كَانَ جَالِسًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حِينَ قَالَ: إِنَّهُ لَا تَتِمُّ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ.

35- … Ali b. Yahya b. Hallâd'ın, babası yoluyla aktardığı bir rivayete göre, amcası Rifâa b. Râfi', Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda olduğu bir esnada onun şöyle buyurduğunu nakletmiştir: ***"Birinizin, Allah azze ve celle'nin emrettiği şekilde; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkayıp başını ve topuklara kadar ayaklarını meshederek eksiksiz bir abdest almadıkça, namazı tamamlanmış olmaz."***[76]

***

Öte yandan (bu görüşün savunucuları) bu hususta aklî bir delil olarak teyemmümü göstermiş ve şöyle demişlerdir:

"Namaz için alınan abdestte, âlimlerin ittifakıyla yüz ve ellerin hükmü 'yıkama,' başın hükmü de 'meshetme'dir. Teyemmüm ise, (normal şartlarda) meshedilmesi lazım gelen başın haricinde, yıkanması gereken yüz ve ellere uygulandığına göre, ayakların hükmü başın hükmüne benzer. Çünkü abdestte bu ikisi için geçerli olan uygulama, tıpkı başa yapılan uygulamanın kalkması gibi teyemmümde kalkmaktadır."

---

75 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 82-83.

76 Ebû Dâvûd, Salât 144; Nesâî, Tatbîk 77; Dârimî, Salât 78.

Başkaları ise (âyetteki ilgili lafzı) "وَأَرْجُلَكُمْ: ve ercüleküm" şeklinde fethalı okumuş ve bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki sahâbîsi, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan rivayette bulunmuşlardır:

٣٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ زِرٍّ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَرَأَ: وَأَرْجُلَكُمْ.

36- ... Kays b. Âsım'ın Zirr'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd (ilgili lafzı) "وَأَرْجُلَكُمْ: ve ercüleküm" şeklinde okumuştur.[77]

٣٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: سَمِعْتُ هُشَيْمًا، يَقُولُ: أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ: وَأَرْجُلَكُمْ. وَقَالَ: عَادَ إِلَى الْغَسْلِ.

37- ... Hâlid (el-Hazzâ)'nın İkrime'den naklettiğine göre, İbn Abbâs da (ilgili kısmı) "وَأَرْجُلَكُمْ: ve ercüleküm" şeklinde okumuş ve "Artık yıkama hükmüne döndü" demiştir.[78]

***

Ayrıca Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettikleri hadisleri de bu konudaki görüşlerine delil göstermişlerdir.

٣٨- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرَةُ بْنُ يُونُسَ بْنِ الْقَاسِمِ الْيَمَامِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَالِمٌ مَوْلَى الْمَهْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، تُنَادِي عَبْدَ الرَّحْمَنِ: أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ.

38- ... Yahya b. Ebî Kesîr'in Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre, el-Mehrî'nin azadlısı Sâlim[79] şöyle demiştir: Âişe *radıyallahu anhâ*'yı (kardeşi

77 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 39.

78 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 40.

79 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, Ebû Sâlim şeklinde kaydedilmiştir. Oysa Müslim'in rivayetinde (Tahâret 25) ve Tahâvî'nin diğer eserinde (*Şerhu meâni'l-âsâr,* I, 38)

Abdurrahman b. Ebî Bekir'e) şöyle seslenirken işittim: Abdurrahman! Abdesti eksiksiz al. Zira ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle derken dinlemiştim: ***"Cehennemde yanacak topuklara yazık!"***[80]

٣٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ، تَقُولُ: يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

39- ... İbn Aclân'ın el-Makburî'den rivayet ettiğine göre, Ebû Seleme, Hz. Âişe'nin "Abdurrahman!.." diye seslendiğini işitmiş ve yukarıdaki rivayeti aynı şekilde nakletmiştir.[81]

٤٠ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَدَمِ رَجُلٍ لُمْعَةً لَمْ يَغْسِلْهَا فَقَالَ: وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ.

40- ... Ebû İshâk'ın Saîd b. Ebî Küreyb'den[82] naklettiğine göre, Cabir b. Abdullah dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın ayağında yıkamadığı kuru bir yer görünce, ***'Cehennemde yanacak topuklara yazık!'*** buyurdu."[83]

٤١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: تَخَلَّفَ عَنَّا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأَدْرَكَنَا وَقَدْ أَرْهَقَتْنَا صَلَاةُ الْعَصْرِ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ وَنَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.

41- ... Yusuf b. Mâhek'in rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Amr şöyle dedi: "Yaptığımız yolculukların birinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sel-*

---

el-Mehrî'nin azadlı kölesi Sâlim olarak geçmektedir. (Çeviren)

80 Mâlik, Tahâret 5; Müslim, Tahâret 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 84. Hz. Peygamber'in farklı münasebetlerde söylediği ve değişik sahâbîlerden nakledilen bu söz için ayrıca bk. Buhârî, İlim 3, Vudû 29; Müslim, Tahâret 26-30; Tirmizî, Tahâret 31.

81 İbn Mâce, Tahâret 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 40.

82 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, "Sa'd b. Ebî Küreyb" olarak geçmektedir. Oysa gerek Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında (I, 38), gerekse ilgili biyografi eserlerinde bu isim, "Saîd b. Ebî Küreyb" veya "Saîd b. Ebî Kerib" olarak kaydedilmektedir. (Çeviren)

83 İbn Mâce, Tahâret 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 369.

lem geride kalmıştı. Bize yetiştiğinde, biz ikindi namazının vakti girdiği için[84] abdest almaya çalışıyor; ayaklarımızı mesh ediyor(gibi yıkıyor)duk. Bunun üzerine en yüksek sesiyle iki veya üç defa ***'Cehennemde yanacak topuklara yazık!'*** diye seslendi."[85]

٤٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الْأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى قَوْمًا تَوَضَّأُوا وَكَانُوا تَرَكُوا مِنْ أَرْجُلِهِمْ شَيْئًا، فَقَالَ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ.

42- … Şu'be'nin Mansûr'dan, onun Hilâl b. Yesâf'tan, onun da Ebû Yahya el-A'rec yoluyla Abdullah b. Amr'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* abdest esnasında ayaklarındaki bazı yerleri (kuru) kalmış bir topluluğu görünce şöyle buyurdu: ***"Cehennemde yanacak topuklara yazık! Abdesti eksiksiz alın."***[86]

٤٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ الْغُدَّانِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: سَافَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَأَتَى عَلَى مَاءٍ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ وَحَضَرَتِ الْعَصْرُ، فَتَقَدَّمَ نَاسٌ فَانْتَهَيْنَا إِلَيْهِمْ وَقَدْ تَوَضَّأُوا وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ لَمْ يَمَسَّهَا مَاءٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ، أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ.

43- … Zâide b. Kudâme'nin Mansûr'dan, onun Hilâl b. Yesâf'tan, onun da Ebû Yahya el-A'rec'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Amr şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Mekke'den Medine'ye doğru yolculuk yaptı. O, bir ara bir suyun başına geldi. İkindi vakti girmişti.

84 Hadisin metnindeki "erhekatnâ salâtü'l-asr" ibaresi, "ikindi vaktinin sıkışması, çıkmak üzere olması" anlamına da gelebilmektedir. Aslında ayakları mesh edercesine çabucak yıkamanın sebebi olması bakımından bu anlam daha makul gözükmekle birlikte, konuyla ilgili farklı rivayetler dikkate alındığında böyle bir durum söz konusu olmadığı için, bu tarzda çevirilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. (Çeviren)

85 Buhârî, İlim 3; Müslim, Tahâret 27.

86 Müslim, Tahâret 27; İbn Mâce, Tahâret 55; Nesâî, Tahâret 89.

Bazıları (abdest almak için biraz) hızlı hareket etti. Onlara yetiştiğimizde abdestlerini almışlardı fakat topuklarına suyun değmediği belli oluyordu. Bunun üzerine (Allah Rasûlü) şöyle buyurdu: ***"Cehennemde yanacak topuklara yazık! Abdesti eksiksiz alın."***[87]

٤٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سُهَيْلُ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

44- … Süheyl b. Salih'in, babası yoluyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Kıyamet günü cehennemde yanacak topuklara yazık!"***[88]

٤٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ وَبُطُونِ الْأَقْدَامِ مِنَ النَّارِ.

45- … el-Leys'in Hayve b. Şurayh'den, onun da Ukbe b. Müslim'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. el-Hâris b. Cez ez-Zübeydî şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle derken işittim: ***"Cehennemde yanacak topuklara ve ayak tabanlarına yazık!"***[89]

٤٦ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْجِمِيزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَسْوَدِ النَّضْرُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، وَابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا حَيْوَةُ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ مُسْلِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ قَالُوا: فَلَمَّا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ.

46- … el-Leys ve İbn Lehîa'nın Hayve'den, onun da Ukbe b. Müslim'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. el-Hâris b. Cez ez-Zübeydî, "Rasûlullah

87 Müslim, Tahâret 27.

88 Müslim, Tahâret 30; Tirmizî, Tahâret 31; İbn Mâce, Tahâret 55.

89 Tirmizî, Tahâret 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 190-191.

sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu" dedikten sonra hadisi aynı şekilde zikretti.[90]

***

(Bu görüşte olanlar) şöyle demişlerdir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***'Cehennemde yanacak topuklara yazık!'*** hadisinin yanı sıra, ayakları mesh etme görüşünü savunanlara göre, mestlerin topuk kısmı meshedilmediği gibi (çıplak ayakların) topuklarının da mesh edilmemesi ve bu konuda Ubeydullah el-Havlânî yoluyla Ali *radıyallahu anh*'dan naklettiğimiz bir rivayetin de varlığı,[91] abdestte ayaklarla ilgili farzın, 'mesh'in dışında bir şey olduğunu göstermektedir."

Ayrıca şöyle demişlerdir: "Câbir'in rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ayaklarıyla ilgili ihmallerinden dolayı onlara ***'Abdesti (vudû') eksiksiz alın'*** buyurması, ayağın 'vudû' kapsamında olduğuna işaret etmektedir. Bu da ancak 'yıkama' ile olur. Çünkü 'vaddae fülânun ra'sehû (filanca başını yıkadı)' denilmez. Sadece yüzünü ve ellerini yıkadığında, 'vaddae fülânun vechehû' ve 'vaddae fülânun yedeyhi' denilebilir. Hatta yemekten önce ellerini yıkayan kimse için 'tevaddae' fiili kullanıldığı gibi yemekten sonra yıkayan için de aynı fiil kullanılır. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***'Ateşin değiştirdiği şeylerden dolayı ellerinizi yıkayın (tevaddaû)'*** buyurmaktadır."[92]

Ayrıca şunu da eklemişlerdir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, onlardan, ihmal ettikleri kısımlardan dolayı ayakların tamamına yönelik hiçbir kuru yer kalmaması talebinde bulunması, bunun mesh değil, yıkama anlamında olduğunu göstermektedir. Üstelik Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ayaklarda kuru bir yer bırakmalarından dolayı onları cehennemle tehdit etmesi de açıkça gösteriyor ki, bu tehdidin, onlara farz kılınan bir şeyi terk etmelerinin dışında başka bir şeyle alakalı olması imkânsızdır."

٤٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ شُرَحْبِيلَ بْنِ السِّمْطِ، أَنَّهُ

---

90 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 191.

91 Bk. 35 no'lu rivayet.

92 Ebû Dâvûd, Tahâret 75; Nesâî, Tahâret 122; İbn Mâce, Tahâret 65. Tahâvî, aslında "abdest alın" anlamına gelen "tevaddû" lafzı ile ilgili görüş ve değerlendirmelere *Şerhu meâni'l-âsâr*'da (I, 62-70) geniş yer vermektedir. (Çeviren)

قَالَ: مَنْ يُحَدِّثُنَا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ عَبَسَةَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: إِذَا دَعَا الرَّجُلُ بِطَهُورِهِ فَغَسَلَ وَجْهَهُ سَقَطَتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ وَأَطْرَافِ لِحْيَتِهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ سَقَطَتْ خَطَايَاهُ مِنْ أَطْرَافِ أَنَامِلِهِ، فَإِذَا مَسَحَ رَأْسَهُ سَقَطَتْ خَطَايَا رَأْسِهِ مِنْ أَطْرَافِ شَعْرِهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَا رِجْلَيْهِ مِنْ بُطُونِ قَدَمَيْهِ.

47- … Ebû Kılâbe'nin rivayet ettiğine göre Şurahbîl b. es-Sımt "Kim bize Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den (hadislerinden) bahseder?" diye sordu. Bunun üzerine Amr b. Abese şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: ***"Bir kimse abdest alacağı suyu isteyip yüzünü yıkadığında günahları, yüzünden ve sakalının kenarlarından dökülür. Ellerini yıkadığında günahları parmak uçlarından dökülür. Başını meshettiğinde, başı ile işlediği günahları saçlarının ucundan dökülüverir. Ayaklarını yıkadığında da ayakları ile işlediği günahları ayak tabanlarından dökülür."***[93]

٤٨ - حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ نَصْرٍ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ يَعْقُوبَ الزَّمْعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيَغْسِلُ شَيْئًا مِنْ رِجْلَيْهِ إِلَّا خَرَجَ مَعَ قَطْرَةِ الْمَاءِ كُلُّ سَيِّئَةٍ مَشَى بِهِمَا إِلَيْهَا.

48- … Abbâd b. Ebî Sâlih es-Semmân, babasının, Ebû Hureyre'yi şöyle söylerken dinlediğini rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken işittim: ***"Abdest alıp ayağını yıkayan her Müslümanın, akan (son) su damlasıyla birlikte o ayaklarla işlemiş olduğu bütün günahları da mutlaka akıp gider."***[94]

٤٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحُمَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَسَدِيُّ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَبَّادٍ الْعَبْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: مَا أَدْرِي كَمْ حَدَّثَنِيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَزْوَاجًا أَوْ أَفْرَادًا: مَا مِنْ مُسْلِمٍ

93 Tirmizî, Tahâret 2; İbn Mâce, Tahâret 6.

94 Müslim, Tahâret 32; Tirmizî, Tahâret 2.

يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ فَيَغْسِلُ وَجْهَهُ حَتَّى يَسِيلَ الْمَاءُ عَلَى ذَقْنِهِ، ثُمَّ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ
حَتَّى يَسِيلَ الْمَاءُ عَلَى مِرْفَقَيْهِ، وَيَغْسِلُ رِجْلَيْهِ حَتَّى يَسِيلَ الْمَاءُ مِنْ قِبَلِ كَعْبَيْهِ، ثُمَّ يَقُومُ
فَيُصَلِّي إِلَّا غَفَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِهِ.

49- ... Sa'lebe b. Abbâd el-Abdî, babasının şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şunu bana tekrarlayarak veya tane tane kaç defa anlattığını hatırlamıyorum (bile): ***"Bir Müslüman güzelce abdest alır; (önce) yüzünü, çenesinden su damlayıncaya kadar yıkarsa; sonra kollarını, dirseklerinden su akıncaya kadar yıkarsa; sonra da ayaklarını, topuklarından su damlayıncaya dek yıkarsa; ardından da kalkıp (iki rekât)***[95] ***namaz kılarsa, Allah Teâlâ onun geçmiş günahlarını kuşkusuz affeder."***[96]

***

Dediler ki: "Bu rivayetlerde ayakları yıkamaya verilen sevaptan söz edilmektedir. Eğer ayaklarla ilgili farz, yıkama dışında bir şey olsaydı, yıkanmalarında bir sevap da olmazdı. Dikkat edersen, abdest alırken başını yıkayan kimseye sevap verilmemektedir. Çünkü onun farzı yıkama değildir. Şayet ayakların da baş gibi meshedilmesi gerekseydi, bu takdirde, onları yıkayan kimse sevap kazanamaz; namaz için alınan abdestte başını yıkayan kimse gibi olurdu."

Ayrıca bu görüştekiler, ilk görüş sahiplerinin kendileri aleyhine öne sürdükleri aklî delil ve yaklaşım biçimine karşı çıkarak şöyle demişlerdir:

"Bilindiği gibi cünüp kimsenin, suyu bulması hâlinde bütün bedenini yıkaması gerekir. Eğer su bulamamışsa yüzüne ve ellerine teyemmüm yapar ve bu teyemmüm, gusül yerine geçer. Buna göre, sadece ayaklar için değil, (el ve yüz dışında) vücudun diğer kısımları için de teyemmüm hükmünün kalkmış olması, su bulamadığından dolayı teyemmüm yapan cünüp kimsenin, suyun bulunması hâlinde, teyemmüm yapılmayan organlarını meshetmesi gerektiğini göstermez."

İşte bu, haklı ve geçerli bir itirazdır. Bizim bu konudaki kanaatimiz de bu son görüştür. Nitekim Mâlik, Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfiî ve bunların haricindeki pek çok ilim adamının kanaati de budur.

(Doğruya) muvaffak kılan Allah'tır.

---

95 Tahâvî'nin, *Şerhu meâni'l-âsâr*'ında (I, 37) geçen rivayette "iki rekât" kaydı vardır. (Çeviren)

96 Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 54.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا...﴾

"... EĞER CÜNÜP OLDUNUZ İSE, TEMİZLENİN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah Teâlâ ***"Eğer cünüp oldunuz ise, temizlenin"***[97] buyururken, bu âyette bize emrettiği "temizliğin" nasıl olacağına dair bir beyanda bulunmamış, ancak bunu bir başka âyette şöyle açıklamıştır: ***"... Cünüp iken de -yolcu olan müstesna- yıkanıncaya (gusül edinceye) kadar (namaza yaklaşmayın)..."***[98] Ayrıca Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle de bunu bizlere izah etmiştir. Onun fiillerinde bu yıkanmanın (gusül) nasıl olacağı anlatılmaktadır:

٥٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، قَالَ: ذَكَرُوا الْغُسْلَ مِنَ الْجَنَابَةِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَمَّا أَنَا فَآخُذُ بِيَدِيَّ ثَلَاثًا فَأُفْرِغُهُ عَلَى رَأْسِي مِنَ الْجَنَابَةِ.

50- ... Süfyân es-Sevrî'nin, Ebû İshâk'tan, onun da Süleyman b. Surad'dan rivayet ettiğine göre, Cübeyr b. Mut'im şöyle dedi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda cünüplük hâlinde alınacak gusülden söz edildi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ben, cünüplük durumunda ellerime üç kere su alıp başıma dökerim."***[99]

٥١ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ الْخُزَاعِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، قَالَ: تَذَاكَرْنَا غُسْلَ

---

97 Mâide 5/6.

98 Nisâ 4/43.

99 Buhârî, Gusül 4; Müslim, Hayz 55.

الْجَنَابَةِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَّا: كَيْفَ نَفْعَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا أَنَا فَآخُذُ مِلْءَ كَفِّي فَأَصُبُّ عَلَى رَأْسِي، ثُمَّ أُفِيضُ بَعْدُ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي.

51- ... İsrâîl'in, Ebû İshâk'tan, onun da Süleyman b. Surad el-Huzâî'den rivayet ettiğine göre, Cübeyr b. Mut'im dedi ki: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda cünüplük hâlinde alınacak gusülden bahsediyorduk. İçimizden biri "Nasıl yapacağız?" diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ben avuçlarım dolusunca su alıp başıma dökerim. Daha sonra da suyu vücudumun diğer kısımlarına ulaştırırım."***[100]

***

Bunlar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle ifade ettiği (kavlî) sünnete dair rivayetlerdir. Fiilî (sünneti)ne dair rivayetler ise, eşleri Âişe ve Meymûne *radıyallahu anhumâ*'dan nakledilmektedir. Şöyle ki:

٥٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا، أَخْبَرَهُ عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يُدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي الْمَاءِ فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ شَعْرِهِ، ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ غَرَفَاتٍ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّ.

52- ... Mâlik'in Hişâm'dan, onun da babası yoluyla Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüplük hâllerinde aldığı gusül abdestine öncelikle ellerini yıkamakla başlardı. Daha sonra namaz abdesti gibi abdest alır; ardından parmaklarını suya daldırıp çıkarır ve onlarla saç diplerini oğuştururdu. Sonra elleriyle başına üç avuç dolusu su döker, peşinden de suyu bütün bedenine ulaştırırdı.[101]

٥٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ الْأَنْمَاطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

100 Müslim, Hayz 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 81.

101 Buhârî, Gusül 1; Müslim, Hayz 35; Mâlik, Tahâret 67.

كَانَ يَتَوَضَّأُ مِنَ الْجَنَابَةِ، ثُمَّ يُدْخِلُ يَدَهُ الْيُمْنَى فِي الْمَاءِ، ثُمَّ يُخَلِّلُ بِهَا شِقَّ رَأْسِهِ الْأَيْمَنَ وَيَتْبَعُ بِهَا أُصُولَ الشَّعْرِ، ثُمَّ يَفْعَلُ بِشِقِّ رَأْسِهِ الْأَيْسَرِ بِيَدِهِ الْيُسْرَى كَذَلِكَ حَتَّى يَسْتَبْرِئَ الْبَشْرَةَ، ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ.

53- ... Hammâd b. Seleme'nin Hişâm b. Urve'den, onun da babası kanalıyla Âişe *radıyallahu anhâ*'dan naklettiği bir rivayete göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüplük hâlinde (gusül) abdesti alırken sağ elini suya daldırıp çıkardıktan sonra başının sağ tarafını oğuşturarak saç derisi iyice ıslanıncaya kadar suyu saç diplerine ulaştırırdı. Sonra aynı şeyi sol eliyle, başının sol tarafına uygulardı. Ardından da başına su dökerdi.[102]

***

Bu hadis, Mâlik'in hadisine ek olarak, cünüplük hâlinde (gusül) abdesti alırken başın sol tarafından önce sağ tarafından başlama hükmünü getirmiştir.

٥٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَغْتَسِلَ مِنَ الْجَنَابَةِ بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ يَأْخُذُ بِيَمِينِهِ فَيَصُبُّ عَلَى يَسَارِهِ، فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ حَتَّى يُنَقِّيَهُ، ثُمَّ يَغْسِلُ يَدَيْهِ غَسْلًا حَسَنًا، ثُمَّ يُمَضْمِضُ ثَلَاثًا وَيَسْتَنْشِقُ ثَلَاثًا، وَيَغْسِلُ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَيَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ يَغْسِلُ جَسَدَهُ غُسْلًا، فَإِذَا خَرَجَ مِنْ مُغْتَسَلِهِ غَسَلَ رِجْلَيْهِ.

54- ... Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ın rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüplük hâlinde gusül abdesti alırken, öncelikle ellerini üç kere yıkardı. Sonra sağ eliyle su alıp sol eline döker ve tenâsül uzvunu, iyice temizlenene kadar yıkardı. Ardından ellerini güzelce yıkayıp üç defa ağzına, üç defa da burnuna su çekip temizledikten sonra yüzünü ve kollarını üçer kere yıkardı. Peşinden de başına üç defa su döker ve bedeninin tamamını yıkardı. Daha sonra da yıkandığı yerden çıkar ve ayaklarını yıkardı.[103]

***

102 Buhârî, Gusül 1; Mâlik, Tahâret 67.

103 Benzer bir lafızla Nesâî, Tahâret 152-155.

Bu hadiste, diğerine ek olarak abdestin (guslün arasına) yayılmış bir vaziyette alınması söz konusudur.

٥٥ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنْ خَالَتِهِ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلًا فَاغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَأَكْفَأَ الْإِنَاءَ بِشِمَالِهِ عَلَى يَمِينِهِ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ، ثُمَّ أَفَاضَ عَلَى فَرْجِهِ فَغَسَلَهُ، ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ عَلَى الْأَرْضِ أَوِ الْحَائِطِ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ، وَذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ أَفَاضَ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ ثَلَاثًا، ثُمَّ أَفَاضَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِهِ، ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ، قَالَتْ: فَأَتَيْتُهُ بِثَوْبٍ، فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذَا يَنْفُضُ الْمَاءَ، نَفَضَ الْمَاءَ وَرَدَّ الثَّوْبَ.

55- ... Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'ın Küreyb'ten rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, teyzesi Meymûne *radıyallahu anha*'nın şöyle dediğini nakletti: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e cünüplük hâlindeyken gusül abdesti için su hazırladım. Su kabını sol eliyle tutup sağ eline döktü ve ellerini yıkadı. Sonra suyu tenâsül uzvuna döküp yıkadı. Ardından elini yere/toprağa veya duvara sürdü. Peşinden ağzına, burnuna su çekip iyice temizledikten sonra yüzünü ve kollarını üçer kere yıkadı. Daha sonra başına üç defa su döktü, ardından suyu vücudunun diğer kısımlarına boşalttı. Sonra da (yıkandığı yerden çıkıp) kenara çekildi ve ayaklarını yıkadı. Ben ona (kurulanması için) bir bez (havlu) getirdiğimde eliyle onu istemediğini işaret etti ve üzerindeki suyu elleriyle silkeledi.[104]

***

Bu hadiste ve Ebû Seleme'nin Âişe *radıyallahu anhâ*'dan naklettiği hadiste, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, başına su dökmekle yetinmekte ve başını meshetmemektedir. Zira başa su dökmek, onu meshetmekten daha fazlasını ifade eder. Bu da gösteriyor ki, cünüplük hâlinde ve abdestte yıkanması emredilen diğer organlar da böyledir; bu organlara suyun ulaştırılması durumunda, ilgili farz hükmü yerine getirilmiş olur.

Ayrıca Yüce Allah bize, abdest ve gusülde temizlik aracı olarak kullanılacak şeyin ne olduğunu bu âyette beyan etmemiş; bunu, Kitab'ının bir başka yerinde ve Rasûlü'nün diliyle açıklamıştır. Nitekim Kitab'ında "...

104 Buhârî, Gusül 7-8; Müslim, Hayz 37.

Gökten tertemiz bir su indirdik"[105] buyurmaktadır. Bu da gökten inen "yağmur" suyudur.

Sonra yeryüzündeki suların hükmünü araştırdığımızda gördük ki, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından bazıları bunu, tıpkı yağmur suyu gibi temizliklerde farzları eda etmeye elverişli bir su olarak görürken, bazıları da böyle değerlendirmeyip onunla farzların yerine getirilmesine karşı çıkmışlardır. Nitekim İbn Ömer'den bu konuda nakledilen rivayetler bunu göstermektedir:

٥٦ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ صُهْبَانَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: الصَّعِيدُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ، يَعْنِي: مَاءَ الْبَحْرِ.

56- ... Katâde'nin Ukbe b. Suhbân'dan rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, deniz suyunu kastederek "toprağı ona tercih ederim" demiştir.[106]

***

Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan da buna benzer bir rivayet nakledilmektedir.

٥٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّهُ قَالَ: سَبْعَةُ أَبْحُرٍ وَسَبْعَةُ أَنْهُرٍ لَا يُجْزِينَ مِنْ جَنَابَةٍ وَلَا مِنْ طُهُورٍ.

57- ... Katâde, Ebû Eyyûb'tan, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Yedi deniz ve yedi nehir (bile olsa), ne cünüplüğü gidermeye ne de abdest almaya yarar."[107]

***

Ancak İbn Abbâs bu konuda onlara muhalefet etmiştir:

٥٨ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ شِنَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ سَلَمَةَ، وَكُرَيْبٍ، وَعِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: هُمَا الْبَحْرَانِ لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِمَا تَوَضَّأْتَ.

---

105 Furkân 25/48.

106 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 240, thk. Hamed b. Abdullah el-Cumua, Riyâd 2004.

107 Benzer bir lafızla İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 240.

58- … Katâde'nin Musa b. Seleme, Küreyb ve İkrime'den naklettiğine göre, İbn Abbâs, (deniz suyunu ve Fırat nehrini kastederek) şöyle demektedir: "Her ikisi de büyük sulardır. Hangisinden abdest alırsan al, senin için sakıncası yoktur."[108]

***

Bu meselede (sahâbîler) ihtilafa düştükleri için, biz de Allah'ın Kitabı'nda bu ihtilafın çözümünü aradık ve Allah *azze ve celle*'nin, Kitab'ında, su ile temizlikten söz ettiği kısmın ardından ***"Eğer su bulamamışsanız"*** diyerek bütün suları içine alacak genel bir ifade kullandığını ve daha sonra ***"temiz toprakla teyemmüm edin"***[109] buyurduğunu gördük. Buna göre Allah Teâlâ, teyemmüme sadece suların bulunmadığı yerlerde izin vermektedir. Bu da gösteriyor ki, suyun olduğu yerde su ile temizlenmek mübahtır. Biz bu hükmü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde aradığımızda ise şunu tespit ettik:

٥٩ - حَدَّثَنَا نَصَّارُ بْنُ حَرْبٍ الْمَسْمَعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ فِي مَاءِ الْبَحْرِ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ.

59- … Abdurrahman b. Mehdî > Mâlik > Safvân b. Süleym > Saîd b. Seleme isnadıyla el-Mugîre b. Ebî Bürde'nin Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* deniz suyu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: ***"Onun suyu temiz, ölüsü de helaldir."***[110]

٦٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَلَمَةَ مِنْ آلِ ابْنِ الْأَزْرَقِ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ أَبِي بُرْدَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا

108 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 239.

109 Mâide 5/6.

110 Nesâî, Sayd 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 237.

رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَفَنَتَوَضَّأُ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ.

60- … Yine İbn Vehb > Mâlik > Safvân b. Süleym > Saîd b. Seleme senediyle Abduddâroğulları'ndan el-Mugîre b. Ebî Bürde, Ebû Hureyre'yi şöyle derken işittiğini rivayet etti: Bir adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle bir soru sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz (av için) denize açılıyor ve yanımıza az miktarda su alıyoruz. Eğer onunla abdest almaya kalkarsak susuz kalırız. Bu sebeple deniz suyundan abdest alabilir miyiz?" Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Onun suyu temiz, ölüsü de helaldir."***[111]

٦١ - حَدَّثَنَا ابْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحَلَالُ مَيْتَتُهُ.

61- … Yahya b. Saîd'in el-Mugîre b. Abdullah'tan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Onun suyu temiz, ölüsü de helâldir."***

٦٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ رِشْدِينَ، قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ الْمُدْلِجِيِّ، قَالَ: كُنَّا نَرْكَبُ أَرْمَاثًا فِي الْبَحْرِ، فَنَحْمِلُ مَعَنَا الْمَاءَ الْقَلِيلَ، فَإِذَا تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، وَإِذَا تَوَضَّأْنَا بِمَاءِ الْبَحْرِ كَفَانَا، فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ.

62- … Abdürabbih b. Saîd'in el-Muğîre b. Ebî Bürde yoluyla rivayetine göre, Abdullah el-Müdlicî dedi ki: "Biz, sallara binip denize açılır, yanımıza da az miktarda su alırdık. O su ile abdest almaya kalksak susuz kalırız. Fakat deniz suyu ile abdest alacak olsak o bize yeterli gelecektir." Bu durumu Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arzedince, o şöyle buyurdu: ***"Onun suyu temiz, ölüsü de helâldir."***[112]

---

111 Mâlik, Tahâret 12; Ebû Dâvûd, Tahâret 41; Tirmizî, Tahâret 52; İbn Mâce, Tahâret 38.

112 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, X, 204.

٦٣ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي كَثِيرٍ جِلَاحٍ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي سَلَمَةَ الْمَخْزُومِيَّ، أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ أَبِي بُرْدَةَ أَخْبَرَهُ، أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَجَاءَهُ صَيَّادٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَنْطَلِقُ فِي الْبَحْرَيْنِ نُرِيدُ الصَّيْدَ، فَيَحْمِلُ أَحَدُنَا مَعَهُ الْإِدَاوَةَ أَوِ الِاثْنَيْنِ وَهُوَ يَرْجُو أَنْ يَجِدَ الصَّيْدَ قَرِيبًا، فَرُبَّمَا وَجَدَهُ كَذَلِكَ، وَرُبَّمَا لَمْ يَجِدِ الصَّيْدَ حَتَّى يَبْلُغَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ مَكَانًا لَمْ يَظُنَّ أَنْ يَبْلُغَهُ، فَلَعَلَّهُ يَحْتَلِمُ أَوْ يَتَوَضَّأُ، فَإِنِ اغْتَسَلَ أَوْ تَوَضَّأَ بِهِ فِي كُلِّ صَلَاةٍ فَقَدَ الْمَاءَ، فَلَعَلَّ أَحَدَنَا أَنْ يُهْلِكَهُ الْعَطَشُ فَمَا تَرَى يَا رَسُولَ اللهِ فِي مَاءِ الْبَحْرِ، أَنَغْتَسِلُ بِهِ أَوْ نَتَوَضَّأُ إِذَا خِفْنَا ذَلِكَ؟ فَزَعَمَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: نَعَمْ، فَاغْتَسِلُوا مِنْهُ وَتَوَضَّئُوا فَإِنَّهُ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ.

63- … Saîd b. Ebî Seleme el-Mahzûmî'nin haberine göre, el-Mugîre b. Ebî Bürde, Ebû Hureyre'yi şöyle derken işittiğini rivayet etti: Bir gün Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurundayken, bir avcı (balıkçı) çıkageldi ve ona şunu sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz avlanmak maksadıyla denize açılırız. Avımızı kısa sürede bulabilme umuduyla yanımıza bir veya iki kırba su alıp çıkarız. Bazen öyle rastgelir fakat bazen de av bulabilmek için hiç tahmin etmediğimiz kadar uzaklara açılırız. Bu arada ihtilam olabiliyor veya abdest almamız gerekebiliyor. Eğer gusül veya her namaz için abdest almaya kalkışırsak, su biter ve susuzluktan ölecek hâle gelebiliriz. Deniz suyu hakkında ne buyurursunuz, Ey Allah'ın Rasûlü? Böyle bir endişeye kapılırsak onunla guslümüzü veya abdestimizi alabilir miyiz?" Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Evet, onunla guslünüzü ve abdestinizi alabilirsiniz. Çünkü onun suyu temiz, ölüsü de helâldir."***[113]

٦٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُكَيْرٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ مَخْشِيٍّ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ الْفِرَاسِيَّ، قَالَ: كُنْتُ أَصِيدُ فِي الْبَحْرِ الْأَخْضَرِ عَلَى أَرْمَاثٍ، وَكُنْتُ أَحْمِلُ قِرْبَةً فِيهَا مَاءٌ، فَإِذَا

113 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, X, 208.

لَمْ أَتَوَضَّأْ مِنَ الْقِرْبَةِ رَفَقَ ذَلِكَ بِي وَبَقِيَتْ لِي، فَجِئْتُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَصَصْتُ عَلَيْهِ ذَلِكَ، فَقَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ.

64- … Bekr b. Sevâde'nin Müslim b. Mahşî'den rivayet ettiğine göre, el-Firâsî[114] şunu anlattı: Ben denize salla açılıp avlanan biriydim. Yanımda da bir kırba dolusu su taşırdım. Eğer kırbadaki sudan abdest almazsam, suyum bana yeterdi. Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip durumu arzettiğimde bana şöyle dedi: ***"Onun (denizin) suyu temiz, ölüsü de helaldir."***[115]

٦٥ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ صَخْرٍ، عَنْ عَيَّاشِ بْنِ عَبَّاسٍ الْمِصْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زُرَيْرٍ، عَنِ الْعَرَكِيِّ الَّذِي سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَرْكَبُ الْأَرْمَاثَ فَنَبْعُدُ فِي الْبَحْرِ وَمَعَنَا مَاءٌ لِشِفَاهِنَا، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ مُتْنَا عَطَشًا، وَتَزْعُمُونَ فِي مَاءِ الْبَحْرِ أَنَّهُ لَيْسَ بِطَهُورٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَاؤُهُ طَهُورٌ وَمَيْتَتُهُ حَلَالٌ.

65- … Ayyâş[116] b. Abbâs el-Mısrî'nin, Abdullah b. Züreyr'den[117] rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e soru soran el-Arekî şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz sallara binip denizde uzaklara açılırız ve içmek için yanımıza su alırız. Eğer onunla abdest alacak olursak susuzluktan ölürüz. Deniz suyunun da temiz olmadığını söylüyorlar!" Bunun

---

114 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "el-Firâşî" olarak kaydedilmiştir. Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında (X, 206) ise "el-Firâsî" şeklinde geçmektedir. Firâs olarak da bilinen bu sahâbî, Kinâneoğulları'ndan Firâs b. Mâlik'dir. Bk. İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1992, III, 1269. (Çeviren)

115 Tirmizî, Tahâret 52; İbn Mâce, Tahâret 38. Ebû Hureyre'den gelen benzer bir lafızla Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 392-393.

116 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Abbâs" olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki Tahâvî'nin diğer eseri *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında da (X, 206) geçen bu rivayette, ilgili isim "Ayyâş" olarak yazılmıştır. Biyografi eserlerinde de Ebû Abdirrahman Ayyâş b. Abbâs el-Kıtbânî el-Hımyerî el-Mısrî (ö. 133) adıyla bilinmektedir. (Çeviren)

117 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Ruzeyye" şeklinde kaydedilmiştir. Oysa Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ındaki (X, 206) aynı rivayette ilgili isim "Züreyr" olarak yazılıdır. Ayrıca biyografi eserlerinde Abdullah b. Züreyr el-Gâfikî el-Mısrî (ö. 80 civarı) ismiyle bilinen bu raviden rivayette bulunan kimseler arasında yukarıda adı geçen Ayyâş b. Abbâs el-Kıtbânî'den de söz edilmektedir. Bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut 1980, XIV, 517. (Çeviren)

üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Onun suyu temiz, ölüsü helaldir."***[118]

***

Bu rivayetler, deniz suyunun, tıpkı yağmur suyu gibi temiz olduğunu göstermektedir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bütün tatlı ve tuzlu su havzalarının hükümleri arasında bir fark gözetmediğini anladığımıza göre, tüm sular hakkındaki hükmün de aynı olduğu kesinleşmektedir.

Kuyu, nehir, göl sularının ve sazlık vb. yerlerdeki durgun suların hükmüne gelince; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen sünnet, bunların da temiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

٦٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ الرُّكِّيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ الْقَسْمَلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي نَوْفٍ، عَنْ سَلِيطٍ، قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ وَهُوَ ابْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَتَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَتَوَضَّأُ مِنْهَا وَهِيَ يُلْقَى فِيهَا مَا يُلْقَى مِنَ النَّتْنِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَاءُ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ.

66- ... İbn Ebî Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre, babası (Ebû Saîd el-Hudrî) şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldim, Budâa kuyusundan abdest alıyordu. Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! İçerisine pislikler atıldığı hâlde bu kuyudan abdest mi alıyorsun?" Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle cevap verdi: ***"Suyu hiçbir şey kirletmez."***[119]

٦٧ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ سَلِيطِ بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّهُ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّهُ يُسْتَقَى لَكَ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ وَهِيَ بِئْرٌ يُطْرَحُ فِيهَا عَذِرَةُ النَّاسِ وَمَحَايِضُ النِّسَاءِ وَلَحْمُ الْكِلَابِ، فَقَالَ: إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ.

---

118 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, X, 206-207.

119 Tirmizî, Tahâret 49; Nesâî, Miyâh 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 15.

67- ... Ubeydullah b. Abdurrahman b. Râfi'in, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetine göre, (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e) "Ey Allah'ın Rasûlü! Budâa kuyusunun içine insan pisliği, kadınların hayız bezleri ve köpek leşleri atıldığı hâlde oradan sana su getiriliyor!" denildi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez."***[120]

٦٨ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: نَهَى أَوْ نُهِيَ أَنْ يَبُولَ الرَّجُلُ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ أَوِ الرَّاكِدِ، ثُمَّ يَتَوَضَّأَ مِنْهُ أَوْ يَغْتَسِلَ مِنْهُ.

68- ... İbn Avn'ın Muhammed b. Sîrîn'den naklettiğine göre, Ebû Hureyre şöyle dedi: Bir insanın, akmayan veya durgun suya idrarını yapıp sonra da içinde abdest ya da gusül almasını (Allah Rasûlü) nehyetmiş ya da bu nehyedilmiştir.[121]

٦٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا السَّائِبِ مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَغْتَسِلْ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ" فَقَالَ: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلًا.

69- ... Bükeyr b. Abdullah'ın bildirdiğine göre, Hişâm b. Zühre'nin azadlı kölesi Ebu's-Sâib, Ebû Hureyre'yi şöyle derken işittiğini rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Biriniz cünüp hâldeyken durgun suda gusletmesin."*** (Bunun üzerine Ebu's-Sâib, Ebû Hureyre'ye hitaben) "Peki, nasıl yapacak?" diye sordu. O da "Suyu avuçlayarak (durgun suyun bulunduğu yerin dışına) alır" diye cevap verdi.[122]

***

Bu rivayetler, tatlı ve tuzlu bütün suların; deniz, nehir, göl ve kuyu sularının tamamının temiz olduğunu göstermektedir. Ebû Hanîfe, Mâlik, İbn Ebî Leylâ, Evzâî, Sevrî, Şâfiî ve bu bölümün başında bahsettiğimiz ve deniz suyu hakkında farklı görüşte olanların dışındaki ilim ehlinin kanaatleri de bu yöndedir.

---

120 Ebû Dâvûd, Tahâret 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 86.

121 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 14.

122 Müslim, Tahâret 97; İbn Mâce, Tahâret 109.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿... وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى...﴾
"... EĞER HASTA İSENİZ..."
SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah Teâlâ ***"Eğer hasta iseniz..."***[123] buyurmuş, ancak ne Kitab'mda ne de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dilinde bu hastalığın türünü açıklamıştır. Fakat biz bu konuda Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen bir rivayet tespit ettik:

٧٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ بْنِ قُدَامَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، {وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى}، قَالَ: هُوَ الْمَجْدُورُ وَصَاحِبُ الْقَرْحَةِ فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِذَا خَافَ إِنْ هُوَ اغْتَسَلَ بِالْمَاءِ أَنْ يَمُوتَ، تَيَمَّمَ.

70- ... Atâ b. es-Sâib'in, Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, ***"eğer hasta iseniz..."*** kısmının tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Bunlar, çiçek hastalığına yakalanmış ve Allah yolunda yaralanmış kimseler olup su ile yıkanmaları hâlinde ölmekten korkuyorlarsa teyemmüm alırlar."[124]

***

Böylece (İbn Abbâs) buradaki hastanın, su kullanması sakıncalı hasta olduğunu bizlere bildirmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ, bir başka âyette oruç tutmamayı mübah kılan hâllerden biri olarak hastalıktan söz etmektedir. İlgili âyet şöyledir: ***"Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler)***

---

123 Mâide 5/6.

124 İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 138, Beyrut 1980.

sayısınca başka günlerde (kaza etsin)..."[125] Bu âyette kastedilen hastalık, oruç tutulması hâlinde endişe verici boyutlara varan hastalıktır. Aynı şekilde diğer âyetteki hastalık da abdest almanın tehlike ve korkuya yol açacağı bir hastalık türüdür. Mâlik, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşü de budur.

125 Bakara 2/185.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿...أَوْ عَلَى سَفَرٍ...﴾

"... YA DA YOLCULUK HÂLİNDE BULUNURSANIZ ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah Teâlâ *"... Ya da yolculuk hâlinde bulunursanız..."*[126] buyurmakla birlikte, Kitab'ında bu yolculuğun mahiyetini açıklamamıştır. İlim adamları arasında şu konuda bir görüş ayrılığı olduğunu da bilmiyoruz: Bir saat kadar yolculuk yapan ve daha fazlasına niyetlenmeyen bir kimse, namazları kısaltmadan kılma ve su ile temizlik konusunda mukim hükmündedir. Dolayısıyla şehirdeyken -su bulması zor olsa bile- teyemmüm edemediği gibi böyle bir durumda da -su bulmakta güçlük çekse dahi- teyemmüm edemez. Böylece söz konusu âyetteki yolculuktan maksadın, süresi belirli bir yolculuk olduğunu anlamaktayız. Öte yandan yolculuktaki belirli sürelerin de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğini tespit ettik. Farklı lafızlarla gelen bu rivayetlerin bazılarında "berîd"den[127] söz edilmektedir:

٧١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الضَّرِيرُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ بَرِيدًا إِلَّا مَعَ زَوْجٍ أَوْ ذِي مَحْرَمٍ.

71- ... Hammâd b. Seleme'nin, Süheyl b. Ebî Salih yoluyla Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bir kadın, yanında kocası veya mahremi olmadan bir berîdlik mesafeye yolculuk yapmasın."***[128]

---

126 Mâide 5/6.

127 12 millik (4 fersah= 22.176 metre) mesafe için kullanılmaktadır. (Çeviren)

128 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 112.

٧٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ بَرِيدًا إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ عَلَيْهَا.

72- … Abdülaziz b. el-Muhtâr'ın, Süheyl b. Ebî Salih kanalıyla Saîd b. Ebî Saîd'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bir kadın, yanında mahremi olmadan bir berîdlik mesafeye yolculuk yapmasın"*** buyurdu.[129]

***

Bazı rivayetlerde ise "gün (el-yevm)" lafzı geçmektedir:

٧٣ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ يَوْمًا إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ.

73- … el-Makburî'nin, babasından, onun da Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının, yanında mahremi olmadan bir günlük mesafeye yolculuk yapması helal değildir."***[130]

٧٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

74- … Mâlik'in Saîd el-Makburî yoluyla aktardığına göre, Ebû Hureyre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde rivayet etmiştir.[131]

---

129 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 112.

130 Buhârî, Taksîru's-Salât 4 (burada "bir gün ve gece" kaydı yer almaktadır); Müslim, Hac 420; İbn Mâce, Menâsik 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 437.

131 Buhârî, Taksîru's-Salât 4; Müslim, Hac 421.

٧٥ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُسَافِرُ يَوْمًا فَمَا فَوْقَهُ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو حُرْمَةٍ.

75- … Yahya b. Ebî Kesîr'in rivayet ettiğine göre Saîd, babasının Ebû Hureyre'den şunu işittiğini nakletmektedir: Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir kadının, yanında mahremi olmadan bir günlük ve daha uzun bir süreli yolculuğa çıkması helal değildir."***[132]

***

Bir kısım rivayetlerde ise "iki gece" kaydı bulunmaktadır:

٧٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ الضُّبَعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ قَزَعَةَ، مَوْلَى زِيَادٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صلَّى الله عليه وسلم، يَقُولُ: لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ مَسِيرَةَ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا مَعَ زَوْجٍ أَوْ ذِي مَحْرَمٍ.

76- … Abdülmelik b. Umeyr'in,[133] Ziyâd'ın azadlı kölesi Kazaa'dan naklettiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi: Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: ***"Bir kadın, yanında eşi veya bir mahremi olmaksızın iki gecelik mesafede yolculuğa çıkmasın."***[134]

***

Kimi rivayetlerde de "üç gün"den söz edilmektedir:

٧٧ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ أَنْ تُسَافِرَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا مَعَ مَحْرَمٍ.

---

132 Buhârî, Taksîru's-Salât 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 423.

133 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki baba ismi, "Ammâr" olarak kaydedilmiştir. Doğrusu "Umeyr" olacaktır. Bk. Buhârî, Cezau's-Sayd 26; Müslim, Hac 415. (Çeviren)

134 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 113. Buhârî ve Müslim'de "iki gün" kaydıyla yer almaktadır. Bk. Buhârî, Fadlu's-Salât fi Mescidi Mekke ve'l-Medine 26; Müslim, Hac 415.

77- … Süfyân yoluyla Ubeydullah[135] b. Ömer'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer dedi ki: Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bir kadının, mahremi olmadan üç günlük mesafede bir yolculuğa çıkması helal değildir."***[136]

٧٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَنْ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

78- … Yine Yahya (b. Saîd) kanalıyla Ubeydullah'ın Nâfi'den naklettiğine göre, İbn Ömer, Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[137]

٧٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ مَسِيرَةَ ثَلَاثٍ.

79- … Amr b. Şuayb'ın, babasından rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Amr şöyle dedi: Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bir kadın, yanında mahremi olmadan üç günlük mesafeye yolculuk yapmasın."***[138]

٨٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عِيسَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ سَفَرًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا، أَوِ ابْنُهَا، أَوْ أَخُوهَا، أَوْ ذُو مَحْرَمٍ مِنْهَا.

80- … el-A'meş'in Ebû Salih'ten aktardığına göre, Ebû Saîd el-Hudrî dedi ki: Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bir kadın,***

---

135 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, "Abdullah" olarak kaydedilmiş olmakla birlikte, gerek bir sonraki (78 nolu) rivayette, gerekse diğer muteber kaynaklarda "Ubeydullah" olarak geçmektedir. (Çeviren)

136 Benzer bir sened ve metinle Buhârî, Taksîru's-Salât 4; Müslim, Hac 413, 414.

137 Buhârî, Taksîru's-Salât 4; Müslim, Hac 413.

138 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 182.

yanında kocası veya oğlu yahut erkek kardeşi ya da bir mahremi olmaksızın üç gün ve daha fazla süren bir mesafeye yolculuk yapmasın."[139]

٨١ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الْأَعْمَشِ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

81- … Ömer[140] b. Hafs b. Gıyâs, babasından, o da el-A'meş'ten bu hadisi aynı şekilde rivayet etti.[141]

٨٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْهَيْثَمِ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُسَافِرُ مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا مَعَ رَجُلٍ يَحْرُمُ عَلَيْهَا نِكَاحُهُ.

82- … Süheyl b. Ebî Salih'in, babasından rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bir kadının, yanında nikâhlanması haram olan bir adam olmaksızın üç günlük mesafeye yolculuk yapması helâl değildir."***[142]

***

Bu rivayetlerde sözü edilen ihtilaflara göre, bir kadının mahremi veya kocası olmadan tek başına yapacağı yolculuk yasağının yolculuktaki belirli bir süreye bağlı olduğuna dikkat edersek, bu haberlerde doğrudan vurgulanan her bir sürenin, altında kalan süreden farklı bir hükmü bulunduğunu anlamış oluruz. Ayrıca şunu da kavramış olmaktayız: Bu sürenin en azı, onun bir üstünü ve daha fazlasını da yasak kapsamına dâhil etmektedir. Bu çerçevede:

a. Eğer en az süreye dair yasağın bulunduğu rivayet, (kronolojik olarak) diğerlerinden daha önce ise, bu durum en uzun sürenin yasaklanmasını da pekiştirmiş olmaktadır.

---

139 Müslim, Hac 423; İbn Mâce, Menâsik 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 54.

140 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim yanlışlıkla "Amr" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

141 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 114.

142 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 114. Benzer bir sened ve metinle Müslim, Hac 422.

b. Şayet en uzun süreye ilişkin yasağın bulunduğu rivayet daha önce ise, daha sonraki en az süreye dair konulan yasak, en uzun süre yasağına kadarki süreyi de kapsayan yeni bir yasak getirmiş olmakta; en uzun süreyle alakalı yasak ise aynen kalmaktadır. Biz de çok olan üç günlük süreye ilişkin yasağın geçerli olduğunu bildiğimiz için onu esas aldık ve bundan daha az olan müddete dair yasağın geçerliliğini bilmediğimiz için onu reddettik. Böylece suyun bulunmadığı hâllerde teyemmüm almayı mübah kılacak yolculuğun ölçüsünü, üç gün ve daha fazla süren yolculuk olarak belirledik. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşü budur.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ...﴾

"... YA DA KADINLARA DOKUNMUŞSANIZ ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah Teâlâ ***"... Ya da kadınlara dokunmuşsanız (lâmestüm)..."***[143] buyurmakla beraber, Kitab'ında bu "dokunuşun (lems)" mahiyetini bize açıklamamıştır. Bu sebeple ilim adamları bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları "Bu, cinsel ilişki dışındaki öpme, elle dokunma gibi şeylerdir" diyerek buna dair İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'den rivayetler nakletmişlerdir:

٨٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ شُعَيْبٍ، عَنْ مُخَارِقٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ} قَالَ قَوْلًا مَعْنَاهُ: مَا دُونَ الْجِمَاعِ.

83- ... Muhârık'ın Târık b. Şihâb'dan rivayet ettiğine göre, Abdullah (b. Mes'ûd), ***"Ya da kadınlara dokunmuşsanız..."*** kısmının tefsiriyle ilgili olarak "cinsel ilişki dışındaki şeyler" anlamına gelen bir yorum yaptı.[144]

٨٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قُبْلَةُ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ وَجَسُّهَا بِيَدِهِ مِنَ الْمُلَامَسَةِ، فَمَنْ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ أَوْ جَسَّهَا بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ.

84- ... Mâlik'in İbn Şihâb'dan rivayet ettiğine göre, Sâlim, babasının (İbn Ömer) şöyle dediğini nakletti: "Bir adamın, hanımını öpmesi ve ona elini

---

143 Mâide 5/6.

144 Taberî, *Tefsîr*, V, 104.

sürmesi 'dokunma (mülâmese)' kapsamına girer. Hanımını öpen veya eliyle ona dokunan kimsenin abdest alması gerekir."[145]

***

(Bu görüşün savunucuları) dediler ki: Allah'ın Kitabı'nda da bu anlama gelen bir delil vardır. Mesela; Yüce Allah, ***"Ona elleriyle dokunsalar (felemesûhu bieydîhim)..."***[146] buyurur. Ayrıca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mülâmeseyi yani sadece elle dokunmak suretiyle yapılan alım-satımı yasaklayan sünneti de[147] buna delalet etmektedir.

Diğer bir kısım ilim ehli ise şöyle demiştir: "Bu (dokunuş), cinsel ilişkidir. Çünkü Allah Teâlâ, bunu kinayeli bir dille ifade etmiştir." Bu hususta İbn Abbâs'tan da bir rivayet nakletmişlerdir:

٨٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: تَذَاكَرْنَا اللَّمْسَ، فَقَالَ نَاسٌ مِنَ الْمَوَالِي: لَيْسَ مِنَ الْجِمَاعِ، وَقَالَ نَاسٌ مِنَ الْعَرَبِ: هُوَ الْجِمَاعُ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مَعَ أَيِّهِمْ كُنْتَ؟ قُلْتُ: مَعَ الْمَوَالِي، قَالَ: غُلِبَتِ الْمَوَالِي، إِنَّ اللَّمْسَ وَالْمُبَاشَرَةَ مِنَ الْجِمَاعِ، وَلَكِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُكَنِّي.

85- ... Şuayb'ın Ebû Bişr'den rivayet ettiğine göre, Saîd b. Cübeyr şöyle dedi: "Dokunma (lems)" konusunu tartışıyorduk. Mevâlîden[148] bir grup "Bunun cinsel ilişkiyle ilgisi yoktur" derken, Araplardan bir grup da "Bu, bizzat cinsel ilişkidir" dedi. Ben meseleyi İbn Abbâs'a açtığımda bana "Sen hangi grubun görüşündeydin?" diye sordu. Ben "Mevâlînin" diye cevap verdim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Mevâlî yenik düştü. Çünkü 'lems' ve 'mübâşeret,' cinsel ilişki anlamına gelir. Fakat Allah Teâlâ, kinâyeli bir dil kullanır."[149]

---

145 Mâlik, Tahâret 64.

146 En'âm 6/7.

147 Burada elbise vb. bir eşyayı iyice incelemeden sadece elle dokunarak yapılan alım-satımın yasak olmasından söz edilmektedir. İlgili hadisler için bk. Buhârî, Buyû 62; Müslim, Buyû 1-3. (Çeviren)

148 Arap olmayan azadlı köle anlamında kullanılan bu kavramla ilgili geniş bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 223-224. (Çeviren)

149 Benzer bir lafızla bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 134.

٨٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيفَةَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَيْسَ فِي الْقُبْلَةِ وُضُوءٌ.

86- ... Ebû Hanîfe'nin Atâ'dan rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs şöyle dedi: "Öpmekten dolayı abdest gerekmez."[150]

***

(Bu görüştekiler) şöyle demişlerdir: Buna göre 'lems' lafzı, 'mess' anlamında kullanılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ, cinsel ilişkiyi 'mess' olarak adlandırmış ve şöyle buyurmuştur: ***"... Kadınları, temas etmeden (min kabli en temessûhunne) boşarsanız..."***[151] Buradaki temas, bizzat cinsel ilişkidir. Allah Teâlâ, bir diğer âyette de şöyle buyurmaktadır: ***"Nikâhtan sonra henüz temas etmeden (mâ lem temessûhunne) veya onlar için belirli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur."***[152] Burada da 'mess' lafzı, cinsel ilişki anlamındadır. Dolayısıyla 'mess' manasına gelen 'lems' de cinsel ilişkiyi ifade eder.

Eğer biri "Biz 'lems' lafzını cinsel ilişki dışındaki şeyler için kullanmaktayız. Çünkü Kur'ân'ın, 'lems' kelimesini iki farklı yerde, 'mess' kelimesini de aynı yerde zikrettiğini görmekteyiz. Bizim tartıştığımız yer ise, zikredildiği iki farklı yerden birinde geçen (Mâide 6. âyet) 'lems' lafzıdır. Biz buradaki lafzı, diğer yerde geçen (En'âm 7. âyet) 'lems' anlamında kullanmakta ve bunun daha uygun bir kullanım olduğunu söylemekteyiz. Zira (Mâide 5. âyetteki) 'lems' kelimesi, hem isim (lafız) hem de mana bakımından, (En'âm 7. âyetinde geçen) 'lems'le uyum arzetmektedir. Dolayısıyla 'lems' kelimesinin 'mess' kelimesine göre değil, (diğer âyette geçen) 'lems' kelimesine göre anlaşılması daha isabetli bir yaklaşım olacaktır"[153] derse, ona şöyle cevap verilir:

---

150 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 83.

151 Bakara 2/237. Tahâvî burada geçen "temâssûhunne" lafzının diğer bir kıraate göre "temessûhunne" şeklinde okunduğunu da belirtmektedir.

152 Bakara 2/236. Tahâvî burada da "temâssûhunne" lafzının "temessûhunne" tarzında da kıraat edildiğini vurgulamaktadır.

153 Eserin yazma ve basılı nüshalarında, iddia sahibinin cümlelerinde geçen "el-lems" ve "el-mess" kelimelerinin yazılışlarındaki benzerlikten ötürü birbiri yerine kullanıldıkları, dolayısıyla bir karmaşaya sebep oldukları görülmektedir. Biz bunları genel olarak metnin akışına ve söz konusu iddiaya verilen cevaba uygun şekilde düzelterek tercüme ettik. (Çeviren)

Allah Teâlâ, hakkında icma ettiğimiz yerde "lems" ifadesini mutlak olarak kullanmamıştır. Nitekim *"... ona elleriyle dokunsalar (felemesûhu bieydîhim) ..."*[154] âyetinde geçen "lems" lafzını, cinsel ilişki anlamına gelmesi mümkün olmayan, "elle dokunmak (el-mess bi'l-yed)" olarak açıklamıştır.

Buna göre, anlaşmazlığa düştüğümüz diğer yerdeki kullanımı, "el" ve benzeri herhangi bir şeyin zikredilmemesinden dolayı mutlak manadadır. Dolayısıyla mutlak anlamdaki "lems," elle birlikte kullanılan "lems"ten daha çok, "mess" manasında kullanılmaya elverişlidir.

Diğer taraftan, "lems"in cinsel ilişki anlamında kullanıldığına ilişkin görüşümüzü destekleyen delillerden biri de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öpmeden dolayı abdest alma ihtiyacı hissetmediğini belirten hadislerdir. Bu konuda şu rivayetleri zikretmişlerdir:

٨٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَنْ وَكِيعِ بْنِ الْجَرَّاحِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ فَقُلْتُ: مَنْ هِيَ إِلَّا أَنْتِ فَضَحِكَتْ.

87- ... Vekî' b. el-Cerrâh'ın el-A'meş yoluyla Habîb b. Ebî Sâbit'ten, onun da Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerinden birini öptükten sonra abdest almadan namaza çıktı." Ben (Urve) ona (Âişe'ye) "O eşi senden başka kim olabilir ki?" deyince, o da güldü.[155]

٨٨ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ فَيَلْقَى الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ، فَيُقَبِّلُهَا، ثُمَّ يُصَلِّي وَمَا يَمَسُّ مَاءً.

154 En'âm 6/7.

155 Ebû Dâvûd, Tahâret 68; Tirmizî, Tahâret 63; İbn Mâce, Tahâret 69.

88- ... Yine Abdülhamîd el-Hımmânî'nin[156] el-A'meş kanalıyla Habîb b. Ebî Sâbit'ten, onun da Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, namaza çıkarken eşlerinden biriyle karşılaşınca onu öper sonra suya dokunmadan (abdest almadan) namaza dururdu."[157]

٨٩ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ النَّهْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُ، ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ.

89- ... Keza Ebû Bekir b. el-Ayyâş'ın el-A'meş yoluyla Habîb b. Ebî Sâbit'ten, onun da Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, (eşini) öper sonra abdest almadan namaz kılardı."[158]

***

(Bu görüş sahipleri) şöyle demişlerdir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti de 'lems' kelimesini, Yüce Allah'ın, Kitab'ında kullandığı ve hakkında "temizliği" farz kıldığı 'lems' anlamına indigemiştir ki, o da öpmenin dışında kalan cinsel ilişkidir."

Ayrıca şunu da eklemişlerdir: "İbn Abbâs'ın 'lems' konusunda İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'e aykırı düşen görüşünü destekleyecek nitelikte öne sürülebilecek diğer bir delil ise şöyledir: Bu meselede İbn Abbâs'ın kanaatini benimseyen ve 'lems' lafzını cinsel ilişki anlamında yorumlayanlar, suyun bulunduğu hâllerde 'lems'ten dolayı su ile gusletmeyi; suyun bulunmaması durumunda ise toprakla teyemmümü gerekli görürler. Cinsel ilişki dışındaki cünüplük halleri ve suyun bulunması durumunda su ile; abdest almanın yeterli olacağı diğer abdestsizlik hâllerinde ise, toprakla teyemmümü caiz görmektedirler. Diğer bir deyişle onlara göre, suyun bulunmadığı durumlarda

156 Buradaki el-Hımmânî nisbesi, eserin yazma nüshasında "nûn" harfi eksiğiyle "el-Hımmây" şeklinde yazılmış; basılı nüshada ise muhakkık tarafından "el-Hımmâî" olarak kaydedilmiştir. Oysa bu ravi, Ebû Yahyâ Abdülhamîd b. Abdurrahman el-Hımmânî el-Kûfî (ö. 202) olarak bilinen, el-A'meş ve onun tabakasındaki ravilerden rivayette bulunmuş bir kişidir. Bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 452-454. (Çeviren)

157 Nesâî, Tahâret 121.

158 Nesâî, Tahâret 121.

teyemmüm, suyun olduğu hâllerdeki su ile gusletmenin yerini tuttuğu gibi abdest almanın farz olduğu yerlerde de -şayet su yoksa- abdest yerine geçer."

İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'in görüşlerini benimseyenler ise, mülâmeseyi cinsel ilişki dışındaki şeyler olarak yorumladıkları için böyle bir durumda, suyun bulunmaması hâlinde teyemmüm almayı caiz görmekte ve bunun da suyun olması durumunda su ile abdestin yerine geçtiğini belirtmektedirler. Fakat teyemmümün, suyun bulunmadığı hâllerde guslün yerini tutmasını kabul etmemekte, dolayısıyla cünüp kimsenin teyemmüm almasına da cevaz vermemektedirler. Bu hususta kendilerinden nakledilen rivayetler şöyledir:

٩٠ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: سَمِعْتُ شَقِيقَ بْنَ سَلَمَةَ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عَبْدِ اللهِ، وَأَبِي مُوسَى، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَرَأَيْتَ إِذَا أَجْنَبَ الرَّجُلُ فَلَمْ يَجِدْ مَاءً كَيْفَ يَصْنَعُ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: لَا يُصَلِّي حَتَّى يَجِدَ الْمَاءَ، قَالَ أَبُو مُوسَى: وَكَيْفَ تَصْنَعُ بِقَوْلِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، حِينَ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يَكْفِيكَ يَعْنِي: التَّيَمُّمَ، فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: أَلَمْ تَرَ إِلَى عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِذَلِكَ مِنْهُ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: فَدَعْنَا مِنْ قَوْلِ عَمَّارٍ، وَكَيْفَ نَصْنَعُ بِهَذِهِ الْآيَةِ فِي النِّسَاءِ؟ فَمَا دَرَى عَبْدُ اللهِ مَا يَقُولُ، فَقَالَ: إِنَّا لَوْ رَخَّصْنَا لَهُمْ فِي هَذَا لَأَوْشَكَ مَا إِذَا بَرِدَ عَلَى أَحَدِهِمْ أَنْ يَدَعَهُ وَيَتَيَمَّمَ فَقُلْتُ لِشَقِيقٍ: فَإِنَّمَا كَرِهَهُ عَبْدُ اللهِ لِهَذَا؟ فَقَالَ: نَعَمْ.

90- … Amr b. Hafs b. Gıyâs'ın, babasından rivayet ettiğine göre, el-A'meş, Şakîk b. Seleme'yi şöyle derken işittiğini nakletmektedir: Abdullah (b. Mes'ûd) ve Ebû Musa (el-Eş'arî)'nin yanındaydım. Ebû Musa "Ebû Abdurrahman! Cünüp olan fakat su bulamayan bir adam hakkında ne dersin, nasıl hareket etmeli?" diye sordu. Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle cevap verdi: "Su buluncaya kadar namaz kılmaz." Bunun üzerine Ebû Musa şunları söyledi: "Peki, Ammâr b. Yâsir'in, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in teyemmümü kastederek kendisine hitaben söylediği ***'Şu kadarı sana yeterdi'*** sözünü duyduğu esnada yapmış olduğu açıklamaya ne dersin?" Abdullah da cevap olarak "Peki, sen de Ömer'in, Ammâr'ın sözüne tereddütle yaklaştığını ve tam emin olamadığını görmüyor musun?" dedi.[159] Ebû Musa da "Ammâr'ın

159 Hz. Ömer ile Ammâr b. Yâsir arasında geçen bu olay, bu eserin 108 ve 113 no'lu hadisleri

sözünü dikkate almasak bile şu Nisâ sûresindeki âyeti[160] ne yapacağız?" diye sorunca, Abdullah ne diyeceğini bilemedi, sadece şunu söyledi: "Eğer biz böyle bir şeye izin verecek olursak, çok geçmeden birileri, üşüdüğü zaman bile abdesti bırakıp teyemmüm almaya kalkışır." Bunun üzerine ben de (el-A'meş), Şakîk'e "Abdullah (b. Mes'ûd), bunu (su bulamayan cünüp kimsenin teyemmüm almasını) bu sebeple mi hoş karşılamıyordu?" diye sordum. "Evet" cevabını verdi.[161]

٩١ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، عَنِ الْوَضِينِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي الرَّجُلِ يُصِيبُ أَهْلَهُ وَهُوَ لَا يَجِدُ الْمَاءَ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: لَا يَفْعَلُ، وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَا بَأْسَ وَهُمَا فِي سَفَرٍ، ثُمَّ إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَصَابَ مِنْ جَارِيَةٍ لَهُ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَتَيَمَّمَ فَصَلَّيْنَا جَمِيعًا.

91- ... Yahya b. Hamza, el-Vadîn b. Atâ yoluyla Yezîd b. Mersed'in şöyle dediğini rivayet etti: "Eşiyle cinsel ilişkiye girmiş fakat su bulamamış bir kimse hakkında İbn Ömer '(Teyemmüm) alamaz' derken, İbn Abbâs 'Eşlerin, yolculuk hâlinde iseler (teyemmüm almalarında) bir sakınca yoktur' demiştir. Nitekim İbn Abbâs, bir cariyesiyle cinsel ilişkiye girmiş, namaz vakti girdiğinde de teyemmüm almış ve bizimle birlikte namaz kılmıştı."[162]

***

İbn Mes'ûd ve İbn Ömer, "mülâmese" lafzını cinsel ilişki dışındaki şeyler için kullandıkları ve âyette sözü edilen teyemmüm de bu "mülâmese"den kaynaklandığı için, cünüp olan kimsenin teyemmüm almasına ruhsat tanımamışlardır.

olarak ileride gelecektir. Ancak Ebû Musa el-Eş'arî ve İbn Mes'ûd'un sözünü ettikleri kısım orada geçmemektedir. Bu kısımla ilgili olarak yaptığımız araştırmada, kaynaklarımızda Hz. Ömer'in (muhtemelen olayı tam olarak hatırlayamadığı için) Ammâr'a hitaben "Allah'tan kork Ammâr!" diyerek onu uyardığı; Ammar'ın da "Dilersen bunu başkalarına anlatmam!" dediği, buna karşılık Hz. Ömer'in de "(Hayır) Biz bu konuda seni kendi tercihine bırakıyoruz" şeklinde bir cevap verdiği ifade edilmektedir. Bk. Müslim, Hayz 112; Nesâî, Tahâret 195. (Çeviren)

160 Nisâ 4/43.

161 Buhârî, Teyemmüm 7; Müslim, Hayz 110.

162 Benzer bir sened ve metin için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I, 218.

İbn Abbâs ve Ebû Musa ise, "mülâmese"nin cinsel ilişki olduğu görüşünü savundukları için ve teyemmümün, "mülâmese"den sonra zikredilmiş olması sebebiyle cünüp kimsenin teyemmüm almasını caiz görmüşlerdir. Nitekim Ebû Musa, "mülâmese"nin cinsel ilişki anlamında olup cünüp kimsenin teyemmüm alabileceği konusunda İbn Abbâs'ın görüşünü benimsemiş ve İbn Mes'ûd'la girdiği tartışmada Nisâ sûresindeki âyetle onu susturmuştur. Zira o âyetteki "mülâmese," cinsel ilişki anlamındadır. İbn Mes'ûd bu yaklaşıma karşı çıkmamıştır. Zaten cünüp kimsenin teyemmüm almasına cevaz vermemesi de o âyeti (Ebû Musa'dan) farklı şekilde yorumlamasına değil, sadece sözünü ettiği sebebe dayanmaktaydı.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbının bu konudaki görüşlerini böylece ortaya koyduktan sonra şunu kavramış olmaktayız:

Suyun bulunmaması durumunda cinsel ilişkiden dolayı teyemmüme cevaz verenler, âyette sözü edilen "mülâmese"yi cinsel ilişki olarak kabul etmişlerdir. Buna karşılık suyun bulunmaması durumunda cinsel ilişkiden dolayı teyemmüme ruhsat tanımayanlar ise, âyette bahsedilen "mülâmese"yi cinsel ilişki dışındaki şeyler olarak yorumlamış ve teyemmümün, abdestin yerini tutmakla birlikte guslün yerine geçemeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Biz ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabit sünnetinin, cünüp kimsenin su bulamaması hâlinde teyemmüm alabileceği yönünde olduğunu tespit ettik. Bu hususta, Ammâr b. Yâsir ve daha başka sahâbîlerin Allah Rasûlü'nden naklettikleri bir takım rivayetler bulunmaktadır:

٩٢ - حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْغَافِقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ نَاجِيَةَ، عَنْ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَيْسَ مَعِي مَاءٌ، فَتَمَعَّكْتُ كَمَا تَتَمَعَّكُ الدَّابَّةُ وَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: أَمَا كَانَ يَكْفِيكَ التَّيَمُّمُ.

92- ... Ebû İshâk'ın Nâciye'den rivayet ettiğine göre, Ammâr *radıyallahu anh* şöyle dedi: Cünüp olmuştum ve yanımda da su yoktu. Ben de bir hayvan gibi (toprağın üzerinde) yuvarlandım. Sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek durumu arzettiğimde bana şöyle dedi: ***"Sana teyemmüm yetmez miydi?"***[163]

163 Nesâî, Tahâret 195; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 263. Bu kaynaklardaki rivayette son ibare şöyledir: ***"Şüphesiz senin için teyemmüm yeterli olurdu."*** (Çeviren)

٩٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ نَاجِيَةَ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: تَمَارَى ابْنُ مَسْعُودٍ، وَعَمَّارٌ فِي الرَّجُلِ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ، وَلَا يَجِدُ الْمَاءَ، فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَا يُصَلِّي حَتَّى يَجِدَ الْمَاءَ، وَقَالَ عَمَّارٌ: كُنْتُ فِي الْإِبِلِ فَأَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ، فَلَمْ أَقْدِرْ عَلَى الْمَاءِ، فَتَمَعَّكْتُ كَمَا يَتَمَعَّكُ الْحِمَارُ، ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ مِنْ ذَلِكَ أَنْ تَيَمَّمَ بِالصَّعِيدِ، فَإِذَا قَدَرْتَ عَلَى الْمَاءِ اغْتَسِلْ.

93- … Yine Ebû İshâk, Nâciye b. Ka'b'dan şunu rivayet etti: İbn Mes'ûd ve Ammâr, cünüp olan fakat su bulamayan kimse hakkında tartışıyorlardı. İbn Mes'ûd "Suyu bulana kadar namaz kılmaz" dedi. Bunun üzerine Ammâr şunu anlattı: (Zekât) develerini güttüğüm bir zamanda ihtilâm olmuştum. Su bulamayınca merkepler gibi (toprağın üzerinde) yuvarlandım. Daha sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip durumu anlatınca şöyle buyurdu: ***"Toprakla teyemmüm alman yeterliydi. Suyu bulabildiğinde de gusül alırsın."***[164]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cünüp kimseye suyun olmadığı hâllerde teyemmüm almayı mübah kılmasından hareketle, cünüplük hâllerinde suyun olmaması durumunda teyemmüm almanın onun sünnetlerinden biri olduğu sonucunu çıkarmaktayız. Buna göre, sünnetin geçerliliğine bağlı olarak Allah *azze ve celle*'nin zikrettiği "mülâmese"yi cinsel ilişki şeklinde yorumlayanların görüşü de kesinlik kazanmaktadır.

Üstelik Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazda Ebu'l-Âs'ın kızı Ümâme'yi taşıması ile ilgili rivayetler de bu yaklaşımı desteklemektedir:

٩٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ السُّلَمِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي الْعَاصِ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ، فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا، وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا.

164 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 220.

94- ... Mâlik'in Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr yoluyla Amr b. Süleym ez-Zürakî'den rivayet ettiğine göre, Ebû Katâde es-Sülemî şunu anlattı: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kızı Zeyneb'in çocuğu Ümâme'yi -ki Ebu'l-Âs b. Rabîa b. Abduşems'in kızıydı- (boynunda) taşıyarak namaz kılar; secde ettiğinde yere bırakır, kalktığında da tekrar taşırdı."[165]

٩٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ أَبُو بِشْرٍ الرَّقِّيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيَّ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا قَتَادَةَ، يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُصَلِّي وَأُمَامَةُ ابْنَةُ زَيْنَبَ بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ عَلَى رَقَبَتِهِ، إِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا، وَإِذَا قَامَ مِنْ سُجُودِهِ أَخَذَهَا فَأَعَادَهَا عَلَى رَقَبَتِهِ.

95- ... Yine İbn Cüreyc'in Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, Amr b. Süleym ez-Zürakî, Ebû Katâde es-Sülemî'yi şöyle derken işittiğini haber verdi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, kızı Zeyneb'in çocuğu Ümâme'yi -ki Ebu'l-Âs b. Rabîa'nın kızıydı- namaz kılarken boynunda taşırdı. Rükûa vardığında yere indirir, secdeden kalktığında da tekrar alıp boynuna koyardı."[166]

٩٦ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ الْقَطْوَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَأُمَامَةُ عَلَى رَقَبَتِهِ يَحْمِلُهَا إِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا، وَإِذَا قَامَ أَعَادَهَا.

96- ... Keza Muhammed b. Aclân'ın Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'den rivayet ettiğine göre, Amr b. Süleym ez-Zürakî, Ebû Katâde el-Ensârî'nin şöyle dediğini nakletti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ümâme'yi boynunda taşıyarak namaz kıldığını gördüm. Rükûa vardığında onu yere indiriyor, kalktığında da tekrar alıyordu."

---

165 Buhârî, Salât 106; Müslim, Mesâcid 44; Mâlik, Kasru's-Salât 81.

166 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 304.

٩٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

97- Ebû Bekre bize, Ebû Âsım > İbn Aclân > Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî > Amr b. Süleym > Ebû Katâde senediyle Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde rivayet etti.[167]

٩٨ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدِ بْنِ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

98- Aynı şekilde Ebû Ümeyye bize Ebû Âsım > İbn Aclân > Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî > Amr b. Süleym > Ebû Katâde isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu rivayetin aynısını nakletti.[168]

٩٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ الْبَزَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَأُمَامَةُ ابْنَةُ زَيْنَبَ ابْنَةُ أَبِي الْعَاصِ عِنْدَهُ، فَإِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا، وَإِذَا قَامَ حَمَلَهَا.

99- … İbrahim b. Sa'd'ın, babası yoluyla Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. el-Hâris dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kızı Zeyneb ve Ebu'l-Âs'ın kızları Ümâme'yi (boynunda) taşıyarak namaz kılıyordu; rükûa vardığında yere bırakıyor, kalktığında tekrar taşıyordu."

***

Görüldüğü gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ümâme'yi, yüzüne veya başına ya da ellerine dokunması ihtimali yüksek olmasına rağmen namaz kılarken (boynunda) taşıyordu. Çünkü çocuklar, bu tür durumlarda genellikle böyle davranırlar. Eğer Ümâme'nin tutup dokunması Allah Rasûlü'nün tahâretini bozacak olsaydı, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in,

167 Dârimî, Salât 93.

168 Dârimî, Salât 93.

namazda, namazının geçerlilik şartını oluşturan tahâretini bozması ihtimali yüksek bir şeye kendisini maruz bırakması söz konusu bile edilemezdi. Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkan sonuç şudur ki, ilgili âyetteki "mülâmese" lafzı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti ve naklettiğimiz deliller doğrultusunda "cinsel ilişki" anlamına gelmektedir. Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen'in -Allah, lütfu keremiyle hepsine rahmet eylesin ve onlardan razı olsun- kanaatleri de budur.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ...﴾

"... TEMİZ SAÎD (TOPRAK VB.) İLE TEYEMMÜM EDİN ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah'ın ***"Temiz saîd ile (toprak vb.) teyemmüm edin..."***[169] buyruğundaki ***"teyemmüm edin (teyemmemû)"*** ifadesi, âlimlere göre muhkem[170] ifadelerden biridir. Onlara göre te'vili ise ***"Saîd'e (toprak vb.) yönelin"*** şeklindedir. Nitekim bir diğer âyette Yüce Allah ***"... Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Harâm'a yönelmiş kimselere (âmmîn) saygısızlık etmeyin..."***[171] buyurmaktadır. Bir başka âyette de ***"... Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın (teyemmemû)"***[172] buyurmaktadır. Biz -Allah'ın izniyle- kitabımızın ilgili bölümünde bu konuya ilişkin rivayetleri de zikredeceğiz.

Ancak Allah *azze ve celle*'nin bu âyette zikrettiği ***"temiz saîd (saîden tayyiben)"*** ifadesi, ne kastedildiği tam olarak anlaşılamayan müteşâbihlerdendir.

Bazıları "Yerdeki kum, toprak, arsenik/sıçanotu, kırmızı çamur gibi şeylerin hepsi 'saîd'dir" demişlerdir. Ebû Hanîfe ve Züfer bu görüştedirler.

Bazıları da "Temiz 'sâid'in, yerden çıkan maddeler içerisinde sadece temiz toprak için kullanıldığını" savunmuşlardır.

Âlimler bu konuda ihtilaf ettiği ve Allah'ın Kitabı'nda da bu ihtilafın çözümüne ilişkin bir delil bulamadığımız için, biz de meselenin çözümünü

---

169 Mâide 5/6.

170 Müteşâbih olmayan ve nesh ihtimali bulunmayan manası açık hükümlere muhkem denilir. (Çeviren)

171 Mâide 5/2.

172 Bakara 2/267.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde aradık ve şunu tespit ettik:

١٠٠ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عنه، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلّى الله عليه وسلم، قَالَ: أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي: جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدًا وَطَهُورًا، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الأَحْمَرِ وَالأَبْيَضِ، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ.

100- İsmail b. Yahya el-Müzenî'nin bize, Şâfiî > İbn Uyeyne > ez-Zührî > İbnu'l-Müseyyeb > Ebû Hureyre *radıyallahu anh* isnadıyla rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bana, benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey verildi: Bütün yeryüzü benim için mescid ve temizlik sebebi kılındı. (Düşmanın yüreğine) korku salmakla yardım gördüm. Ganimetler bana helal kılındı. Kızılıyla beyazıyla bütün insanlığa (peygamber olarak) gönderildim. Bana bir de şefaat verildi."***[173]

***

Müzenî bize şunu söyledi: Şâfiî bana dedi ki: Ben daha sonra Süfyân'ın meclisine geldiğimde, o, bu hadisten bahsederek "Zührî'nin Ebû Seleme ve/veya Saîd (b. el-Müseyyeb)'den, onun da Ebû Hureyre'den..." deyip hadisi zikretti.[174]

١٠١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، صَاحِبُ الطَّيَالِسَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ مُزَاحِمِ بْنِ زُفَرَ الضَّبِّيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ وَزَادَ فِيهِ، فَادَّخَرْتُهَا لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

101- ... el-Mes'ûdî'nin, Müzâhim b. Züfer ed-Dabbî'den, onun da Mücâhid'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi*

173 Câbir b. Abdullah yoluyla gelen benzer bir rivayet için bk. Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Mesâcid 3.

174 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, III, 53. Bu kaynakta Ebû Seleme ile Saîd b. el-Müseyyeb "ve" atıf edatıyla ayrıldığı için bunu tercümeye yansıttık. (Çeviren)

ve sellem'den bu hadisin bir benzerini naklederek şunu ekledi: ***"(Şefaat hakkımı) kıyamet günü ümmetim için sakladım."***[175]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Yüce Allah'ın yeryüzünü kendisine mescid ve temizlik sebebi kıldığını haber verdiğine ve buradaki "mescid"den maksat, üzerinde namaz kılabilme; "temizlik sebebi" de onunla teyemmüm almak olduğuna göre, üzerinde namaz kılınabilen her yerden teyemmüm de alınabilir. Böylece Ebû Hanîfe ve Züfer'in görüşlerinin isabetliliği de ortaya çıkmaktadır.

175 Ukaylî, *ed-Duafâ,* II, 376, Riyâd 2000, thk. Hamdî es-Selefî.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ...﴾

"... YÜZÜNÜZÜ VE ELLERİNİZİ ONUNLA MESHEDİN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Azîz ve Celîl olan Allah'ın ***"Yüzünüzü meshedin..."***[176] beyanı, bizatihi manası muhkem (açık) bir hükümdür. Ancak daha sonraki ***"ellerinizi de onunla (meshedin)..."*** ibaresi, müteşâbih olup tam olarak ne kastedildiği anlaşılamayan, ihtilaflı bir meseledir.

Bir grup ilim adamı "Bundan 'bilekler'e kadarki kısım kastedilmiştir" demiştir. Süleyman b. Mihrân el-A'meş bu görüştedir.

Diğer bir kısmı, "Bilekleri ve dirseklere kadar kolları da kapsar" görüşündedirler. Mâlik, İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Ebû Yusuf, Züfer, İmâm Muhammed ve Şâfiî bu kanaattedirler.

Bir diğer grup ise, "Bileklerle birlikte kolların koltuk altlarına kadar uzanan kısmını da kapsadığını" söylemektedirler. Bu görüşü savunanlardan biri de Zührî'dir.

"Eller"den maksadın, özellikle bileklere kadarki kısım olduğunu savunanların delillerinden biri, Yüce Allah'ın şu emridir: ***"Hırsızlık eden kadın ve erkeğin ellerini kesin."***[177] Zira bu hüküm, ellerin sadece bileklere kadarki kısmıyla ilgilidir.

Bu görüş sahiplerine karşı öne sürülen delillerden biri de bu âyetin el kesme cezasıyla, diğerinin ise teyemmümle alakalı olmasıdır. Üstelik Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sözü geçen teyemmümün nasıl yapılacağına

---

176 Mâide 5/6.

177 Mâide 5/38.

ve ashâbının *radıyallahu ahnum* ilgili âyetin Allah Rasûlü'ne indiği sırada onunla birlikte nasıl teyemmüm aldıklarına ilişkin hadisler de rivayet edilmiştir. Bu hadisler de şöyledir:

١٠٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَهْبِيُّ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَمَّارٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ بِالتُّرَابِ، فَضَرَبْنَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْوَجْهِ، ثُمَّ ضَرَبْنَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْيَدَيْنِ وَالْمَنْكِبَيْنِ ظَهْرًا وَبَطْنًا.

102- ... ez-Zührî'nin Ubeydullah'tan, onun da İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre, Ammâr şöyle dedi: "Toprakla teyemmüm âyeti indiğinde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteydim. Ellerimizi (yere) bir defa vurup yüzümüzü sonra bir kere daha vurup ellerimizin ve omuzlarımıza kadar kollarımızın iç ve dış taraflarını meshetmiştik."[178]

١٠٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَنَاكِبِ.

103- ... Yine İbn Şihâb'ın Ubeydullah b. Abdullah'tan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Ammâr b. Yâsir dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte omuzlarımıza kadar teyemmüm aldık."[179]

١٠٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ دَاوُدَ الزُّهْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ حَدَّثَهُمْ، أَنَّ عُبَيْدَ اللهِ بْنَ عَبْدِ اللهِ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، قَالَ: تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتُّرَابِ، فَمَسَحْنَا وُجُوهَنَا وَأَيْدِيَنَا إِلَى الْمَنَاكِبِ.

104- ... Mâlik, İbn Şihâb > Ubeydullah b. Abdullah > babası isnadıyla Ammâr'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber toprakla teyemmüm aldık; yüzümüzü ve omuzlarımıza kadar ellerimizi meshettik."[180]

---

178 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 110.

179 Tirmizî, Tahâret 110; İbn Mâce, Tahâret 90.

180 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 110.

١٠٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمَّارٍ، مِثْلَهُ.

105- … Keza Cüveyriye b. Esmâ da Mâlik > İbn Şihâb > Ubeydullah b. Abdullah > babası > Ammâr isnadıyla bu hadisin aynısını rivayet etti.[181]

١٠٦ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ النُّعْمَانِ السَّقَطِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأُوَيْسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَمَّارٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَهَلَكَ عِقْدٌ لِعَائِشَةَ، فَطَلَبُوهُ حَتَّى أَصْبَحُوا وَلَيْسَ مَعَ الْقَوْمِ مَاءٌ، فَنَزَلَتِ الرُّخْصَةُ فِي التَّيَمُّمِ فِي الصُّعُدَاتِ، فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ إِلَى الْأَرْضِ وَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَظَاهِرَ أَيْدِيهِمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ وَبَاطِنَهَا إِلَى الْآبَاطِ.

106- … Yine Salih, İbn Şihâb > Ubeydullah > İbn Abbâs senediyle Ammâr'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bir yolculukta beraberdik. Âişe *radıyallahu anhâ*'nın bir gerdanlığı kayboldu. Sabaha kadar o gerdanlığı arayıp durdular. Yanlarında da su yoktu. Bunun üzerine toprakla teyemmüm ruhsatını veren âyet indi. Müslümanlar da kalkıp ellerini yere vurdular; onunla, yüzlerini ve ellerinin dış tarafını omuzlara kadar, iç tarafını da koltuk altlarına kadar meshettiler."[182]

***

Bunlar, ez-Zührî'nin görüşünü savunanların öne sürdüğü delillerdir.

el-A'meş'in kanaatini benimseyenlerin delilleri ise şöyledir:

١٠٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّيَمُّمِ فَأَمَرَهُ بِالْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ.

---

181 Nesâî, Tahâret 197.

182 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 320.

107- ... Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ'nın, babasından rivayet ettiğine göre, Ammâr b. Yâsir, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e teyemmüm hakkında soru sormuş, Hz. Peygamber ona yüzünü ve ellerini meshetmesini emretmiştir.[183]

١٠٨ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ ذَرَّ بْنَ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ فِي سَفَرٍ فَأَجْنَبْتُ وَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ، فَقَالَ عُمَرُ: لَا تُصَلِّ فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَا تَذْكُرُ أَنِّي كُنْتُ أَنَا وَأَنْتَ فِي سَرِيَّةٍ فَأَجْنَبْنَا فَلَمْ نَجِدِ الْمَاءَ، فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأَمَّا أَنَا فَتَمَرَّغْتُ فِي التُّرَابِ فَصَلَّيْتُ، فَأَتَيْنَا نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْنَاهُ، فَقَالَ: أَمَّا أَنْتَ فَكَانَ يَكْفِيكَ، وَقَالَ بِيَدَيْهِ فِي الْأَرْضِ فَضَرَبَ بِهِمَا وَنَفَخَ فِيهِمَا وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ.

108- Ebû Bekre'nin bize, Ebû Dâvûd'dan, onun da Şu'be'den rivayet ettiğine göre, el-Hakem şöyle dedi: Zerr b. Abdullah'tan dinlediğime göre, İbn Abdurrahman b. Ebzâ, babasından şunu rivayet etti: Bir adam Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'a gelip "Bir yolculukta cünüp oldum fakat su bulamadım" deyince Ömer *radıyallahu anh* ona "O hâlde namaz kılma!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ammâr şunları söyledi: "Ey mü'minlerin emiri! Hatırlamıyor musun? Hani sen ve ben bir seriyyede iken cünüp olmuştuk da su bulamamıştık; sen namaz kılmamıştın, ben ise toprakta yuvarlanmış ve sonra namaz kılmıştım. Ardından Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip durumu haber verdiğimizde (bana hitaben) ***'Sana şu yeterdi'*** deyip avuçlarını toprağa vurmuş ve üfledikten sonra yüzünü ve ellerini meshetmişti."[184]

١٠٩ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ذَرًّا يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، نَحْوَ حَدِيثِ الْحَكَمِ، قَالَ سَلَمَةُ: لَا أَدْرِي أَبَلَغَ بِهِ الذِّرَاعَيْنِ أَمْ لَا؟.

109- Yine Ebû Bekre'nin bize, Ebû Dâvûd yoluyla Şu'be'den rivayet ettiğine göre, Seleme dedi ki: "Ben, Zerr'in, Hakem'in rivayetine benzer bir

---

183 Ebû Dâvûd, Tahâret 121; Tirmizî, Tahâret 110.

184 Buhârî, Teyemmüm 4; Müslim, Hayz 112.

rivayeti İbn Abdurrahman b. Ebzâ'dan, o da babasından diyerek naklettiğini dinledim."

Seleme dedi ki: "(Rivayette meshin) dirseklere kadar ulaştığından söz edip etmediğini hatırlamıyorum."[185]

١١٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، عَنْ أَبِيهِ، فَذَكَرَ قَوْلَ عَمَّارٍ لِعُمَرَ عَلَى مَا فِي حَدِيثِ أَبِي بَكْرَةَ الْأَوَّلِ، وَلَمْ يُذْكَرْ سُؤَالَ الرَّجُلِ لِعُمَرَ، وَقَالَ فِي حَدِيثِهِ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا، وَضَرَبَ الْأَعْمَشُ بِيَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ نَفَخَهُمَا وَمَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ.

110- … İsâ b. Yunus'un bize, el-A'meş > Seleme b. Küheyl > Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ > babası yoluyla naklettiği bir rivayette ise, bundan önceki Ebû Bekre hadisinde geçtiği şekliyle Ammâr'ın Ömer *radıyallahu anh*'a söylediği söz yer almakla birlikte bahsi geçen kişinin Ömer *radıyallahu anh*'a sorduğu soru zikredilmemiştir. Ancak hadiste geçen ***"Şöyle yapman yeterliydi"*** ifadesinden sonra el-A'meş, avuçlarını yere vurmuş ve üfledikten sonra yüzünü ve ellerini onlarla meshetmiştir.[186]

***

(Bu görüş sahipleri) dediler ki: "Bu rivayet, Ubeydullah b. Abdullah'ın hadisinden[187] daha tercihe layıktır. Çünkü Ubeydullah'ın hadisinde âyetin indiği esnadaki sahâbenin tutumunun ve âyetin zahirdeki ilk anlamına göre yaptıkları yorumun haber verilmesi söz konusudur. Oysa bu rivayette Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ammâr'a bu âyetten maksadın ne olduğunu kesin ve açık bir biçimde göstermektedir."

"Ayrıca bu konuda Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Ammâr'ın hadisi dışında fakat onu destekleyecek nitelikte daha başka hadisler de rivayet edilmiştir" diyerek şunları zikretmişlerdir:

---

185 Ebû Dâvûd, Tahâret 121; Nesâî, Tahâret 200.

186 Ebû Dâvûd, Tahâret 121; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 112.

187 Bk. 102'den 106 numaraya kadar olan hadisler.

١١١ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزٍ، عَنْ عُمَيْرٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: وَأَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ اللهِ بْنُ يَسَارٍ مَوْلَى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجُهَيْمِ: أَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ، فَتَيَمَّمَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْنَا السَّلَامَ.

111- … Ca'fer b. Rabîa, Abdurrahman b. Hürmüz yoluyla İbn Abbâs'ın kölesi Umeyr'den, İbn Abbâs'ı şöyle derken dinlediğini rivayet etti: "Ben, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımı Meymûne'nin kölesi Abdullah b. Yesâr ile birlikte Ebû'l-Cuheym b. el-Hâris b. es-Sımme el-Ensârî'nin yanına girdim. Ebû'l-Cuheym şöyle dedi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bi'ru Cemel[188] civarından geliyordu. (Yolda) karşılaştığı bir adam ona selam verdi. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* onun selamına karşılık vermeden bir duvara yöneldi, yüzünü ve ellerini (meshedip) teyemmüm aldıktan sonra adamın selamını aldı."[189]

١١٢ - حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو الدِّمَشْقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ عُمَيْرٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

112- … İbn İshâk, Abdurrahman el-A'rec yoluyla İbn Abbâs'ın kölesi Umeyr'e dayanan bir rivayetinde bunun benzerini zikretmiştir.[190]

***

Buna karşılık Mâlik, Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Şâfiî'nin daha önce sözünü ettiğimiz görüşlerini savunanların dayandıkları deliller ise şöyledir:

---

188 Medine yakınlarında bir yer ismi. (Çeviren)

189 Buhârî, Teyemmüm 3; Müslim, Hayz 114.

190 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 86.

١١٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ كُهَيْلٍ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبْزَى، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَأَتَاهُ أَعْرَابِيٌّ، قَالَ: إِنِّي أَكُونُ فِي الْفَلَاةِ فَتُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ وَلَيْسَ مَعِي مَاءٌ، أَفَأُصَلِّي؟ قَالَ عُمَرُ: لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُصَلِّ حَتَّى أُصِيبَ الْمَاءَ فَقَالَ لَهُ عَمَّارٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَمَا تَذْكُرُ حِينَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِيَّاكَ فِي إِبِلٍ فَأَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ فَتَمَرَّغْتُ كَمَا يَتَمَرَّغُ الْحِمَارُ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَضَحِكَ حَتَّى بَدَا نَاجِذُهُ، وَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هَكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ نَفَخَهُمَا وَمَسَحَهُمَا بِوَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ وَذِرَاعَيْهِ إِلَى نِصْفِهِمَا.

113- ... (Süfyân) es-Sevrî şöyle dedi: Seleme b. Küheyl'in, Ebû Mâlik yoluyla Abdurrahman b. Ebzâ'dan şunu rivayet ettiğini dinledim: Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'ın yanındaydım. Bir bedevi ona gelip "Çöldeyken cünüp olup da (gusül alacak) su bulamadığım zamanlar olur. Bu durumda namaz kılabilir miyim?" diye sordu. Ömer *radıyallahu anh* "Ben olsaydım, su bulana kadar namaz kılmazdım" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ammâr ona şunları söyledi: "Ey mü'minlerin emiri? Hatırlamıyor musun? Hani Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* seni ve beni develeri gütmek üzere göndermişti de ben cünüp olmuştum ve bir merkep gibi toprak üzerinde yuvarlanmıştım. Daha sonra da gelip durumu Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e anlattığımda azı dişleri görününceye kadar gülmüş ve ***'Şöyle yapman yeterdi'*** diyerek avuçlarını toprağa vurup üflemiş, ardından yüzünü ve kollarının yarısına kadar ellerini onlarla meshetmişti."[191]

***

Ebû Ca'fer dedi ki: Aynı zamanda bu görüştekilere göre kollar, dirseklerin son bulduğu noktadır.

١١٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ بَدْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَسْلَعَ التَّمِيمِيِّ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَقَالَ لِي: يَا أَسْلَعُ، قُمْ فَأَرْحِلْ لَنَا قُلْتُ:

191 Ebû Dâvûd, Tahâret 121; Nesâî, Tahâret 198.

يَا رَسُولَ اللهِ، أَصَابَتْنِي بَعْدَكَ جَنَابَةٌ فَسَكَتَ حَتَّى أَتَاهُ جِبْرِيلُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِآيَةِ التَّيَمُّمِ، فَقَالَ لِي: يَا أَسْلَعُ، قُمْ فَتَيَمَّمْ صَعِيدًا طَيِّبًا ضَرْبَتَيْنِ، ضَرْبَةً لِوَجْهِكَ وَضَرْبَةً لِذِرَاعَيْكَ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا فَلَمَّا انْتَهَيْتُ إِلَى الْمَاءِ، قَالَ: يَا أَسْلَعُ قُمْ فَاغْتَسِلْ.

114- … er-Rabî' b. Bedr dedi ki: Bana babam, dedemden, Esla' et-Temîmî'nin şöyle dediğini haber verdi: Bir yolculukta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraberdim. Bana ***"Esla'! Kalk ve bineğimizi yola hazırla!"*** buyurdu. Ben de "Senden sonra cünüp oldum" dedim.[192] Rasûlullah sustu ve nihayet Cebrail, teyemmüm âyetini getirince bana şöyle dedi: ***"Esla'! Kalk ve biri yüzün için, diğeri de kollarının iç ve dış kısımları için olmak üzere temiz toprağa iki defa vurarak teyemmüm al."*** Suyun bulunduğu bir yere ulaşınca da ***"Esla'! Kalk ve guslet"*** buyurdu.[193]

١١٥ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، وَحَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَابِتٍ الْعَبْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَافِعٌ، قَالَ: انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فِي حَاجَةٍ، وَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ، أَنْ قَالَ: مُرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سِكَّةٍ مِنَ السِّكَكِ، وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَتَّى كَادَ الرَّجُلُ يَتَوَارَى فِي السِّكَّةِ، فَضَرَبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ فَتَيَمَّمَ وَجْهَهُ، ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَتَيَمَّمَ لِذِرَاعَيْهِ، وَقَالَ: أَمَا إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي كُنْتُ لَسْتُ بِطَاهِرٍ.

115- … Muhammed b. Sâbit el-Abdî'nin rivayet ettiğine göre, Nâfi' şöyle dedi: İbn Ömer'le birlikte bir işi halletmek üzere İbn Abbâs'ın yanına gitmiştik. O gün (İbn Abbâs'ın) anlattığı konulardan biri de şuydu: Bir adam, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le bir sokakta karşılaştı ve ona selam verdi. O sırada Allah Rasûlü de küçük veya büyük abdestini bozmuştu. Adamın selamına karşılık vermedi. Nihayet adam tam sokağın sonunda gözden kaybolmak üzereyken, Rasûlullah ellerini bir duvara vurup yüzüne teyemmüm yaptı, daha sonra bir kere daha vurup kollarına teyemmümde bulundu

192 Esla', Hz. Peygamber'in devesini yolculuğa hazırlayan hizmetkârı idi. Cünüp hâldeyken deveyi hazırlamayı uygun bulmadığı için böyle söylemiştir. (Çeviren)

193 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 113.

ve (adama) şöyle seslendi: ***"Senin selamına karşılık vermemi engelleyen şey, abdestsiz olmamdı."***[194]

***

Bu rivayetler, Mâlik, Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin görüşünü benimseyenlerin teyemmümün nasıl alınacağı konusunda dayandıkları delillerdir.

Ne var ki, âlimler burada da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Yüce Allah'ın teyemmümü, iki organ için meşru kıldığını görmekteyiz ki, onlar da yüz ve ellerdir. Buna göre yüzün tamamı, -suyun mevcut olduğu hâllerde suyla yıkandığı gibi- toprakla teyemmüm edilir. Aynı şekilde kıyas yoluyla ellerin de -suyun bulunduğu durumlarda su ile yıkandığı gibi- (suyun bulunmadığı zamanlarda) toprakla teyemmüm edilmesi gerekir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından İbn Ömer ve Câbir b. Abdullah bu kanattedirler.

١١٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ أَقْبَلَ مِنَ الْجُرُفِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْمِرْبَدِ تَيَمَّمَ صَعِيدًا طَيِّبًا فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، ثُمَّ صَلَّى.

116- ... Mâlik'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Ömer, el-Cüruf'tan yola çıkmış geliyordu. Nihayet el-Mirbed'e[195] varınca temiz toprakla teyemmüm yapıp yüzüne ve dirseklere kadar ellerine meshetti sonra da namaz kıldı.[196]

١١٧ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُزْرَةُ بْنُ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: أَتَاهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَإِنِّي تَمَعَّكْتُ فِي التُّرَابِ، فَقَالَ: أَصِرْتَ حِمَارًا؟ فَضَرَبَ بِيَدَيْهِ الْأَرْضَ فَمَسَحَ وَجْهَهُ، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ بِيَدِهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَقَالَ: هَكَذَا التَّيَمُّمُ.

194 Ebû Dâvûd, Tahâret 122.

195 el-Cüruf ve el-Mirbed, Medine yakınlarında yer isimleridir. (Çeviren)

196 Mâlik, Tahâret 90.

117- ... Ebu'z-Zübeyr, Câbir'in şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam Câbir'e gelerek "Cünüp oldum ve toprakta yuvarlandım" dedi. Câbir de "Sen merkep mi oldun ki?" diye karşılık vererek ellerini yere vurdu ve yüzünü meshetti. Daha sonra ikinci bir defa avuçlarını yere vurdu ve dirseklere kadar ellerini meshetti. Ardından da "İşte teyemmüm böyle olur" dedi.[197]

***

er-Rabî' b. Bedr ve Muhammed b. Sâbit'in (114 ve 115 no'lu) rivayetlerinde, biri yüzü, diğeri de elleri için olmak üzere iki defa (yere) vurduğu ifadesi geçmektedir. Ammâr'ın rivayetinde ise tek bir vuruş kaydı yer almaktadır.

Bu tür ihtilafların söz konusu olduğu meselenin özü şudur: Abdestte yüz ve ellerin her biri için ayrı ayrı su alınır. Buna göre, aklî açıdan bedenin de aynı şekilde olması ve ellerin teyemmümü için kullanılan toprağın da bedenin teyemmümü için kullanılandan ayrı olması gerekir.

Ebû Ca'fer dedi ki: Bütün âlimler, suyun bulunması durumunda namaz için gerekli olan abdest gibi suyun bulunmaması hâlinde de söz konusu teyemmümün yeterli olacağı konusunda icma etmişlerdir. Ancak suyun bulunması hâlinde guslü gerektirecek hususlarda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri "Su olmadığı takdirde teyemmüm guslün yerini tutmaz" diyerek böyle bir durumda cinsel ilişkiyi yasaklamışlardır. Bu görüşte olanların bir kısmı, daha önce kitabımızın bu bölümünde zikrettiğimiz isimlerden ve "Mülâmese"den bahsedilen bölümde de Ömer b. el-Hattâb, İbn Mes'ûd ve Abdullah b. Ömer gibi sahâbîlerden oluşmaktadır. Orada adı geçmeyen sahâbîlerden biri de Ali b. Ebî Tâlib idi:

١١٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ مَيْسَرَةَ، وزَاذَانَ، وَأَبِي الْبَخْتَرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّهُ قَالَ فِي رَجُلٍ سَافَرَ وَمَعَهُ مَاءٌ قَلِيلٌ، قَالَ: لَا يَمَسُّ أَهْلَهُ.

118- ... Meysere, Zâzân ve Ebu'l-Bahterî'nin rivayetlerine göre, Ali b. Ebî Tâlib, yanında az bir su ile yolculuğa çıkmış bir kimse hakkında "Eşine dokunmasın" demiştir.

***

197 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 114; Dârekutnî, *Sünen*, I, 182, Dâru'l-Mehâsin, Kâhire, tsz.

Fakat Ali *radıyallahu anh*'dan bu konuda tam tersi bir görüş de rivayet edilmektedir. Şöyle ki:

١١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ مَيْسَرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: إِذَا كَانَ الرَّجُلُ جُنُبًا فَأَرَادَ الطُّهُورَ لِلصَّلَاةِ لَيْسَ مَعَهُ مِنَ الْمَاءِ إِلَّا قَدْرُ مَا يَغْتَسِلُ بِهِ أَوْ يَتَوَضَّأُ، فَخَشِيَ إِنِ اغْتَسَلَ أَوْ تَوَضَّأَ أَنْ يَمُوتَ عَطَشًا فَلْيَتَيَمَّمْ وَيُمْسِكِ الْمَاءَ.

119- ... Atâ'ın Meysere'den aktardığına göre, Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Cünüp olan biri, namaz için abdest almak istediğinde yanında ancak gusül veya abdest alacağı kadar bir su varsa ve gusül ya da abdest aldığında susuzluktan ölme endişesi taşıyorsa, teyemmüm yapıp suyu tutsun."[198]

***

Öte yandan bu konuda Abdullah b. Abbâs'tan da onların (yukarıda ismi geçenlerin) görüşlerine aykırı bir görüş rivayet edilmektedir. Buna göre İbn Abbâs, cünüp kimsenin teyemmüm yapmasına ve yanında su olmayan birinin eşiyle cinsel ilişkiye girmesine cevaz vermektedir.

Bu hususta (sahâbîler) ihtilaf ettikleri için, biz de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde bu ihtilafa çözüm olabilecek delilleri inceledik ve şu rivayetleri tespit ettik:

١٢٠ - مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ قَدْ حَدَّثَنَا، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ الْحَذَّاءُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ بُجْدَانَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُنَيْمَةٌ مِنْ غَنَمِ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لِي: يَا أَبَا ذَرٍّ، ابْدُ فِيهَا وَكُنْتُ تُصِيبُنِي الْجَنَابَةُ، فَأَمْكُثُ الْخَمْسَ أَوِ السِّتَّ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَدَعَا لِي بِعُسٍّ مِنْ مَاءٍ فَاسْتَتَرْتُ بِالرَّاحِلَةِ فَاغْتَسَلْتُ، فَكَأَنِّي أَلْقَيْتُ عَنِّي جَبَلًا، فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءٌ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكَ.

198 Benzer bir senedle bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I, 234.

120- ... Ebû Kılâbe'nin Amr b. Bücdân'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Zer şunu anlattı: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna vardım, yanında zekâtlık koyunlardan küçük bir sürü birikmişti. Bana hitaben ***"Ebû Zer! Bu sürüyü otlatmaya götür"*** buyurdu. Ben de sürüyü Rebeze'ye götürdüm. Bu arada cünüp oluyor ve beş-altı gün boyunca (yıkanmadan) öylece kalıyordum. Nihayet Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldim. Benim için su dolu bir kova getirtti, bir devenin ardına gizlenerek yıkandım. Üzerimden adeta bir dağı atmış gibi oldum. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ebû Zer! Temiz toprak, on seneye kadar bile olsa, Müslümanın (temizleyici) abdest suyudur. Fakat suyu bulursan onu bedenine dök. Bu, senin için daha hayırlıdır."***[199]

١٢١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، ثُمَّ ذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: غَنَمٌ، وَلَمْ يَقُلْ: مِنَ الصَّدَقَةِ، وَغَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ .

121- ... Yahya b. Yahya en-Neysâbûrî, Halid'den aynı isnadla rivayette bulundu. Ancak bu rivayette "zekâttan" kaydı bulunmamakta, yalnızca "koyun (sürüsü)" ifadesi geçmektedir. Sonunda da sadece şu cümle yer almaktadır: ***"Temiz toprak, Müslümanın (temizleyici) abdest suyudur."***

١٢٢ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَمْدَوَيْهِ السَّكَنْدَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا بُرَيْكُ بْنُ زُرَيْعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ الْحَذَّاءُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ بُجْدَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: الصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَلَوْ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ بَشَرَتَكَ فَإِنَّهُ خَيْرٌ لَكَ.

122- ... Yine Hâlid el-Hazzâ'nın Ebû Kılâbe'den rivayet ettiğine göre, Amr b. Bücdân şöyle dedi: Ebû Zerr'in şöyle dediğini işittim: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: ***"Temiz toprak, on seneye kadar bile olsa, Müslümanın (temizleyici) abdest suyudur. Fakat suyu bulursan onu bedenine dök. Bu, senin için daha hayırlıdır."***[200]

---

199 Ebû Dâvûd, Tahâret 123; Tirmizî, Tahâret 92.

200 Bk. Ebû Dâvûd, Tahâret 123; Tirmizî, Tahâret 92.

١٢٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ مَيْسَرَةَ الْمِنْقَرِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيَّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ، قَالَ: أَسْرَى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنِمْنَا فَلَمْ نَسْتَيْقِظْ إِلَّا بِحَرِّ الشَّمْسِ، فَاسْتَيْقَظَ مِنَّا سِتَّةٌ وَقَدْ نَسِيتُ أَسْمَاءَهُمْ، ثُمَّ اسْتَيْقَظَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَجَعَلَ يَمْنَعُهُمْ أَنْ يُوقِظُوهُ، وَيَقُولُ: لَعَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَكُونَ احْتَبَسَهُ فِي حَاجَتِهِ، فَجَعَلَ أَبُو بَكْرٍ يُكَبِّرُ حَتَّى اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، ذَهَبَتْ صَلَاتُنَا فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمْ تَذْهَبْ صَلَاتُكُمْ، ارْتَحِلُوا مِنْ هَذَا الْمَكَانِ، فَسَارَ قَرِيبًا، ثُمَّ نَزَلَ فَصَلَّى، ثُمَّ قَالَ: أَمَا إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَتَمَّ صَلَاتَكُمْ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ فُلَانًا لَمْ يُصَلِّ مَعَنَا فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ؟ "فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ فَقَالَ: تَيَمَّمْ بِالصَّعِيدِ فَصَلِّ، فَإِذَا قَدَرْتَ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسِلْ.

123- Ebû Bekre'nin bize, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî yoluyla Abbâd b. Meysere el-Minkarî'den rivayet ettiğine, onun da Ebû Recâ el-Utâridî'den işittiğine göre, İmrân b. Husayn şunu anlattı: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi gece boyunca yürütmüştü. (Yorgunluktan öyle bir) uykuya daldık ki ancak güneşin sıcağıyla uyanabildik. İçimizden, -isimlerini hatırlamadığım- altı kişi uyanmıştı. Sonra Ebû Bekir *radıyallahu anh* da uyandı ve onların (Hz. Peygamber'i) uyandırmalarını engelleyerek "Kim bilir, belki de Allah Teâlâ onu bir iş (vahiy) için uykuda alıkoymaktadır" dedi.

Daha sonra da Ebû Bekir, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i uyandırıncaya kadar tekbir getirmeye başladı. (Uyanınca da) "Ey Allah'ın Rasûlü! Namazımız gitti" dediler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hayır namazınız gitmedi, şu yerden (öncelikle) bir uzaklaşın"*** buyurdu. Biraz ilerledikten sonra inip namazı kıldı ve şöyle dedi: ***"Bilin ki, Allah Teâlâ namazınızı tamamlamıştır."*** Bunun üzerine "Ey Allah'ın Rasûlü! Falanca bizimle birlikte namaz kılmadı" dediler. Allah Rasûlü ona hitaben ***"Bizimle beraber namaz kılmana engel olan şey neydi?"*** diye sordu. Adam "Ey Allah'ın Rasûlü! Cünüp olmuştum" diye cevap verdi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) ***"Toprakla teyemmüm al ve namaz kıl. Fakat su bulabilirsen gusül al"*** buyurdu.[201]

201 Bu senedle sadece Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 400'de yer alan bu rivayet, benzer bir senedle Buhârî, Teyemmüm 6; Müslim, Mesâcid 312'de de geçmektedir. Tahâvî'nin, eserine aldığı

Bu rivayetlere göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, su bulamayan cünüp kimseye teyemmüm izni vermekte ve cünüplükten temizlenme hâlini diğer hades hallerinden temizlenme gibi kabul etmektedir. Mâlik, Ebû Hanîfe, Sevrî, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin görüşü de budur.

Öte yandan sünnet, mestler üzerine meshetmenin temizlik sayıldığı yönünde süregelmiştir ve bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den pek çok hadis rivayet edilmiştir. Ashâbının çoğu da ondan sonra bu sünneti devam ettirmiştir. Ancak bir grup sahâbî, bu sünneti terk etmiş ve daha önce ilgili (Mâide 5.) âyetinde sözü edilen "ayaklar"a ilişkin meselede Yüce Allah'ın farz kıldığı hükmün geçerli olup bunun, mesh hükmünü neshettiğini savunmuşlardır. Onlardan biri de İbn Abbâs'tır ve bu hususta ondan nakledilen bir rivayet de şöyledir:

١٢٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَائِشَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَسَحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، فَسَلِ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ أَقَبْلَ الْمَائِدَةِ أَوْ بَعْدَ الْمَائِدَةِ؟ وَاللهِ مَا مَسَحَ بَعْدَ الْمَائِدَةِ، وَلَأَنْ أَمْسَحَ عَلَى ظَهْرِ عِيرٍ بِالْفَلَاةِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَمْسَحَ عَلَيْهِمَا.

124- ... Atâ b. es-Sâib'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* mestler üzerine meshetmiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mestler üzerine meshetmediğini söyleyenlere sorun bakalım: Bunu Mâide sûresi inmeden önce mi

bu rivayetin lafzı da Buhârî ve Müslim'dekinden biraz farklılık arzetmektedir. Buhârî'de, Müsedded > Yahya b. Saîd > Avf b. Ebî Cemîle > Ebû Recâ el-Utâridî > İmrân b. Husayn senediyle gelen rivayette, Ebû Recâ'ın isimleri tek tek saydığı fakat Avf'ın bunu unuttuğu zikredilmektedir. Dolayısıyla burada unutan kişi, İmrân değil Avf olmaktadır. Tahâvî'nin metnini de bu mülahaza çerçevesinde anlamak mümkündür. Buna göre Ebû Recâ'ın saydığı isimler, Abbâd el-Minkarî ve ondan sonraki herhangi bir ravi tarafından unutulmuş olabilir. Ayrıca Müslim'de Ahmed b. Saîd > Ubeydullah b. Abdülmecîd > Selm b. Zerîr el-Utâridî > Ebû Recâ el-Utâridî > İmrân b. Husayn senediyle gelen rivayette ilk uyanan kişinin Hz. Ebû Bekir olduğu ve ondan hemen sonra da Hz. Ömer'in uyandığı; yüksek sesle tekbir getirerek Hz. Peygamber'i uyandıranın da Hz. Ebû Bekir değil, Hz. Ömer olduğu belirtilmektedir. Buhârî rivayetinde de aynı bilgi yer almaktadır. Buna göre bu iki güzide sahâbînin peş peşe uyanmış olmalarından dolayı, -Tahâvî'nin rivayeti dikkate alınırsa- tekbir getiren kişinin, raviler tarafından karıştırılmış olması ihtimali vardır. (Çeviren)

yoksa sonra mı yaptı? Allah'a yemin olsun ki (Rasûlullah) Mâide'den sonra meshetmemiştir. Şu mestlere meshetmektense, çölde yabani bir eşeğin sırtına meshetmeyi tercih ederim."[202]

***

Mestler üzerine meshetmenin geçerliliğini savunanların dayandıkları delillerden biri de Cerîr b. Abdullah'tan nakledilen şu rivayettir:

١٢٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَمَّامٍ، قَالَ: رَأَيْتُ جَرِيرًا تَوَضَّأَ مِنَ الْمَطْهَرَةِ، ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، فَقُلْتُ لَهُ: أَتَمْسَحُ عَلَى خُفَّيْكَ؟ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى خُفَّيْهِ كَانَ هَذَا الْحَدِيثُ يُعْجِبُ أَصْحَابَ عَبْدِ اللهِ لِأَنَّ إِسْلَامَهُ كَانَ بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ.

125- … el-A'meş'in İbrahim'den rivayet ettiğine göre, Hemmâm şöyle demiştir: Cerîr'in, (ibrik vb.) bir temizlik kabından abdest aldığını sonra da ayaklarını meshettiğini gördüm. Ona "Mestlerine mesh mi ediyorsun?" diye sordum. O da "Şüphesiz ben, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i mestlerine meshederken gördüm" dedi. Bu hadis, Abdullah (b. Mes'ûd)'la aynı görüşü benimseyen arkadaşlarının/öğrencilerinin hoşuna giderdi. Çünkü Cerîr, Mâide sûresinin inmesinden sonra Müslüman olmuştu.[203]

١٢٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَمَّامٍ، قَالَ: بَالَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيُّ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، وَقِيلَ لَهُ: أَتَفْعَلُ هَذَا وَقَدْ بُلْتَ؟، فَقَالَ: نَعَمْ، رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَالَ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ. قَالَ الْأَعْمَشُ، قَالَ إِبْرَاهِيمُ: كَانَ يُعْجِبُهُمْ هَذَا الْحَدِيثُ لِأَنَّ إِسْلَامَ جَرِيرٍ كَانَ بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ.

126- … Yine el-A'meş'in İbrahim'den aktardığına göre, Hemmâm şöyle dedi: Cerîr b. Abdullah el-Becelî küçük tuvaletini yaptıktan sonra abdest alıp mestlerine meshetti. Ona "Küçük abdestini bozduğun hâlde bunu mu yapıyorsun?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: "Evet, ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i küçük tuvaletini yaptıktan sonra abdest alıp mestlerini

---

202 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 323.

203 Müslim, Tahâret 72; Nesâî, Tahâret 96.

meshederken görmüştüm." el-A'meş dedi ki: İbrahim şöyle dedi: "Bu hadis, onların hoşuna gidiyordu. Çünkü Cerîr, Mâide sûresinin inmesinden sonra Müslüman olmuştu."[204]

١٢٧ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا بُكَيْرُ بْنُ عَامِرٍ الْبَجَلِيُّ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، قَالَ: بَالَ جَرِيرٌ، وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَعَابَ عَلَيْهِ قَوْمٌ، وَقَالُوا: إِنَّ هَذَا كَانَ قَبْلَ الْمَائِدَةِ، فَقَالَ: مَا أَسْلَمْتُ إِلَّا بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ، وَمَا رَأَيْتُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا بَعْدَ مَا أُنْزِلَتْ.

127- ... Bukeyr[205] b. Âmir el-Becelî, Ebû Zur'a'nın şöyle dediğini rivayet etti: Cerîr, küçük abdestini bozdu ve mestlerine meshetti. Bazıları onu bu konuda eleştirerek "Bu uygulama Mâide sûresinden önce geçerliydi" dediler. O da "Ben de zaten Mâide sûresinin inmesinden sonra Müslüman oldum. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ancak o sûre indikten sonra görmüştüm" dedi.[206]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mâide sûresinin inmesinden sonra mestlerine meshetmesiyle ilgili olarak bu türden ihtilaflar söz konusu olduğuna göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, sûrenin nüzûlünden sonra meshettiğini rivayet edenlerin görüşü daha tercihe layık olmaktadır. Çünkü onların elinde, Hz. Peygamber'in, sûrenin inişinden sonra da meshettiğini gösteren haberler mevcuttur. Oysa Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o sûreden sonra meshetmediğini rivayet edenler, birincilerin kabul ettiği delilleri reddetmiş olmaktadırlar. Böyle bir durumda (delilleri) kabul edenler, reddedenlerden daha üstün konumdadırlar.

Şöyle ki: Bir adam, "Eğer Zeyd şu eve girerse kölem hür olsun" dese sonra da Zeyd ölmüş olsa, o adam da Zeyd'in o eve girdiğini öğrense fakat bu yemininden önce mi yoksa sonra mı girdiğini bilmese; iki şahit onun yeminden önce o eve girdiğine, diğer iki şahit de yeminden sonra oraya girdiğine şahitlik etseler, böyle bir durumda yeminden sonra oraya kesinlikle girdiğine şahitlik edenler, bunu reddedenlerden daha tercihe layıktırlar.

204 Müslim, Tahâret 72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 458.

205 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim yanlışlıkla "Bekir" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

206 Benzer bir metin için bk. Ebû Dâvûd, Tahâret 60.

Aynı şekilde Mâide sûresinin inmesinden sonra meshettiğini haber verenler, ondan sonra meshetmediğini bildirenlerden daha önceliklidirler. Biz burada mestlerin üzerine meshetmeyle ilgili olarak vakit kaydını taşıyan rivayetler ile içerisinde belli bir vakit sınırı bulunmayan rivayetlerin tafsilatına girmiyoruz. Çünkü biz bu konuyu *Şerhu meâni'l-âsâr* adlı eserimizde ayrıntısıyla ele aldık ve buraya yetebilecek ölçüde bir özetini alarak gerisini bıraktık.

Bu konudaki diğer bir delil de şudur:

Her iki görüş sahipleri, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mâide sûresinin inmesinden önce mestlerine meshettiği konusunda ihtilaf etmemektedirler. Bu durum, çıplak ayakları yıkamanın o ayaklar açısından bir temizlik sayılması gibi (mesh söz konusu olduğunda) mestlerin içindeki ayakların da temiz sayılacağı sonucuna ulaştırır.

Ne var ki (bahsi geçen görüş sahipleri) bu hükmün, Mâide sûresinin inmesiyle birlikte neshedilip kaldırıldığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından her bir grup, bu konuda daha önce aktardığımız görüşleri serdettiler. Bu hususta bize düşen şey ise, neshedildiği bilininceye kadar farziyeti konusunda icma edilen şeylere bağlı kalmaktır. Kaldı ki Abdullah b. Abbâs, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Mâide sûresi indikten sonra insanlara hitaben "mestler üzerine meshin neshedildiğini" söylediğinden bahsetmediği gibi göründüğü kadarıyla onun rivayetinde buna delalet edecek herhangi bir şey de yoktur. Çünkü Mâide sûresinde, ayaklara ilişkin emrin, mestlerin içindeki kapalı hâliyle değil, açıkta bulundukları hâliyle kayıtlı olması mümkündür. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin ***"Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesin"***[207] emri, bütün hırsızların ellerini kapsamamakta; sünnetin bu konudaki açıklamaları doğrultusunda belirli nitelikteki elleri içermektedir. Keza ***"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun"***[208] âyeti de tüm zina edenleri değil, sünnetin beyan ettiği vasıftaki zinâkârları kapsamaktadır.

---

207 Mâide 5/38.

208 Nûr 24/2.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْتُمْ سُكَارٰى...﴾
"EY İMAN EDENLER! SARHOŞKEN NAMAZA YAKLAŞMAYIN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah ***"Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın..."***[209] buyurmuş, ancak bize, bu âyette geçen "namaz"dan maksadın ne olduğunu açıklamamıştır. Acaba burada kastedilen, namazın bizatihi kendisi mi yoksa mescid ve namazgah gibi namazın kılındığı mekanlar mıdır? Bu konuyla ilgili araştırmamızda Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem'e ait bir rivayet tespit ettik:

١٢٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنِ الضَّحَّاكِ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى}، قَالَ: النَّوْمُ.

128- ... Süfyân'ın Seleme'den rivayet ettiğine göre, Dahhâk ***"... Sarhoşken, ne söylediğinizin farkında oluncaya kadar namaza yaklaşmayın..."*** âyetindeki sarhoşluğu, "uyku (mahmurluğu)" olarak te'vil etmiştir.[210]

***

Söz konusu âyetteki yasağın bizzat namazla ilgili olduğuna ilişkin bu te'vil, bildiğimiz kadarıyla Dahhâk dışında herhangi bir kimseden rivayet edilmemiştir.

---

209 Nisâ 4/43.

210 Taberî, *Tefsir*, V, 96.

Ancak bu âyetle ilgili başka bir te'vil daha rivayet edilmektedir. O da şöyledir:

١٢٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، قَالَ: دَعَا رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ عَلِيًّا، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ، فَأَصَابُوا مِنَ الْخَمْرِ، فَقَدَّمُوا عَلِيًّا فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ فَقَرَأَ: {قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ} فَخَلَطَ فِيهَا فَنَزَلَتْ: {يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ}.

129- ... Süfyân'ın Atâ b. es-Sâib'den rivayet ettiğine göre, Ebû Abdurrahman es-Sülemî şöyle dedi: Ensarlı bir adam, Ali ile Abdurrahman b. Avf'ı davet etmiş ve beraberce içki içmişlerdi. Daha sonra akşam namazını kıldırması için Ali'yi imamete geçirdiler. O da ***"Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn"*** sûresini okudu fakat okurken karıştırdı. Bunun üzerine, ***"Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizin farkında oluncaya kadar namaza yaklaşmayın..."*** âyeti indi.[211]

***

Bu hadis, içki sebebiyle "sarhoşluk"tan söz etmektedir. Bu da içkinin yasaklanmasından öncedir. Hadiste geçen yasak ise, bizzat namazla ilgilidir.

Ayrıca bu âyetin te'viline ilişkin şöyle bir rivayet de nakledilmiştir:

١٣٠ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَ تَحْرِيمُ الْخَمْرِ، قَالَ: اللهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ، فَنَزَلَتِ الْآيَةُ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ} فَدَعَا عُمَرُ، فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ، فَقَالَ: اللهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ، فَنَزَلَتِ الْآيَةُ الَّتِي فِي النِّسَاءِ: {يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى}، وَكَانَ مُنَادِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَقَامَ الصَّلَاةَ نَادَى: لَا يَقْرَبَنَّ الصَّلَاةَ سَكْرَانُ، فَدَعَا عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ، فَقَالَ: اللهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ، فَنَزَلَتِ الْآيَةُ الَّتِي فِي الْمَائِدَةِ، فَدَعَا عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ، فَلَمَّا بَلَغَ: {فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ}، قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: انْتَهَيْنَا.

---

211 Ebû Dâvûd, Eşribe 1.

130- ... Ebû İshâk'ın Ebû Meysere'den aktardığına göre, Ömer b. el-Hattâb, (henüz net bir hüküm içermeyen) bir içki yasağı indiğinde "Allahım! Bize içki konusunda içimizi rahatlatacak kesin ve net bir açıklama indir" diye dua etmiş, bunun üzerine Bakara sûresindeki âyet inmiştir: ***"Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür..."***[212] Ömer çağrılıp bu âyet kendisine okunduğunda "Allahım! Bize içki konusunda daha kesin bir açıklama indir" demiştir. Daha sonra Nisâ sûresindeki âyet nazil olmuştur: ***"Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizin farkında oluncaya kadar namaza yaklaşmayın..."***[213] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müezzini de namaz için kamet getirdiğinde "Sarhoşlar namaza yaklaşmasın" diye seslenirdi. Yine Ömer çağrılıp bu âyet kendisine okunduğunda "Allahım! Bize içki konusunda daha açık ve kesin bir hüküm indir" demiş, ardından Mâide sûresindeki âyetler[214] inmiştir. Aynı şekilde Ömer çağrılıp bu âyetler kendisine okunmuştur. Âyetlerin sonundaki ***"artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"*** şeklindeki soruya Ömer *radıyallahu anh* "Vazgeçtik, vazgeçtik" diyerek cevap vermiştir.[215]

***

Bu hadis, bir önceki hadiste geçen hükmü içermekte; âyette geçen sarhoşluktan maksadın içkiden kaynaklanan bir sarhoşluk ve söz konusu yasağın da bizatihi namazla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Üstelik Ömer'in rivayeti muttasıl (senedi kesintisiz) olduğu için, Dahhâk'tan aktardığımız rivayetten daha üstündür. Ayrıca Ömer'den rivayet ettiğimiz haberde bahsedilen içkinin haramlığı, Dahhâk'ın kastettiği manayı geçersiz kılacak niteliktedir.

Buna göre, namaz kılacak olan kişi, kendisini meşgul edecek engeller olduğu hâlde namaza yaklaşmamalıdır. Böylece bütün benliğiyle kendini namazına vermiş ve ondan başka hiçbir uğraşısı kalmamış olur.

212 Bakara 2/219.

213 Nisâ 4/43.

214 Mâide 5/90-91.

215 Ebû Dâvûd, Eşribe 1; Tirmizî, Maide Sûresi Tefsiri 5; Nesâî, Eşribe 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 53.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿... وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا...﴾
"... CÜNÜP İKEN DE -YOLDAN GEÇEN/YOLCU OLAN MÜSTESNA- GUSLEDİNCEYE KADAR NAMAZA YAKLAŞMAYIN ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle*'nin ***"...Cünüp iken de yoldan geçen/yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın ..."***[216] buyruğuna bakarak, O'nun burada bizzat namazı değil, namazın mekanını kastettiğini öğrenmekteyiz. ***"Yoldan geçen/yolcu olan müstesna"*** ifadesi de bunu göstermektedir. Çünkü bizzat namazın içerisinde bir "yolu katetmekten" söz edilemez. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in birçok sahâbîsinden bu manaya gelebilecek rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

١٣١ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: {وَلَا جُنُبًا إِلَا عَابِرِي سَبِيلٍ}، قَالَ: لَا تَدْخُلِ الْمَسْجِدَ وَأَنْتَ جُنُبٌ، إِلَّا وَأَنْتَ عَابِرَ سَبِيلٍ.

131- ... Zeyd b. Eslem'in Atâ b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, âyetin bu kısmıyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Cünüpken, -'âbiru sebîl' olman dışında- mescide girme."[217]

***

İbn Abbâs, bu te'vilde mukim değil yolcunun ya da yolcu değil de mukimin kastedildiğinden söz etmemektedir. Ancak biz, bu konudaki araştırmamız

---

216 Nisâ 4/43.

217 Taberî, *Tefsir*, V, 98.

neticesinde, kendisinden rivayet edilen başka bir hadiste, bundan maksadının "yolcu" olduğunu tespit ettik. Şöyle ki:

١٣٢ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ}، قَالَ: هُوَ الْمُسَافِرُ.

132- ... Katâde'nin Ebû Miclez'den naklettiğine göre, İbn Abbâs, buradaki "âbiru sebîl" ile ilgili olarak "O, yolcudur" demiştir.[218]

١٣٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْأَزْدِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ الْأَزْدِيِّ، عَنْ سَلْمٍ الْعَلَوِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، فِي قَوْلِهِ: {وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي}، قَالَ: يَجْتَازُ وَلَا يَجْلِسُ.

133- ... el-Hasen b. Ebî Ca'fer el-Ezdî'nin Selm el-Alevî'den rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik, ilgili kısmı "Yolu üzerindeki mescidin içinden, oturmaksızın geçer gider" şeklinde açıklamıştır.[219]

***

Bizim mezhebimize göre ise bu hüküm, zorunlu hâllerde ve kişinin gideceği yere mescidin içinden geçmekten başka yol bulunmaması durumlarında geçerlidir. Nitekim şu rivayet de bunu ispatlamaktadır:

١٣٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ {وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ}، قَالَ: إِذَا لَمْ يَجِدْ طَرِيقًا غَيْرَهُ.

134- ... Şu'be'nin Mansûr'dan naklettiğine göre, İbrahim, bu âyete ilişkin olarak "Eğer başka bir yol bulamazsa" açıklamasını yapmıştır.[220]

***

218 Dârimî, Vudû 117.

219 Dârimî, Vudû 117.

220 Taberî, *Tefsîr,* V, 99.

Ayrıca burada, namaz kılabilmek maksadıyla yıkanmak için kullanacağı suyun bulunduğu yere giden yolun kastedilmiş olması da mümkündür. Nitekim Mücâhid'den bu yönde bir görüş nakledilmektedir:

١٣٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ{وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ}، قَالَ: مُسَافِرِينَ لَا يَجِدُونَ مَاءً.

135- ... el-Firyâbî'nin Verkâ'dan, onun da İbn Ebî Necîh'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid, âyetin ilgili kısmını "su bulamayan yolcular" şeklinde izah etmiştir.[221]

***

Mescidler sadece namaz kılmak, Kur'ân okumak ve Allah Teâlâ'yı zikretmek için inşa edildiğinden ve insanların başka işleri için yapılmadığından, hayızlı kadına mescide girme yasağı konulmuştur. Çünkü orada, mescidlerin kuruluş amacına uygun olan amelleri yerine getiremez. Hatta hac esnasında bile hayız olduğunda ona "Kâbe'yi tavaf dışında bir hacının yapması gereken her şeyi yapabilirsin" denilmiştir. Bu hususta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen hadis ise şöyledir:

١٣٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نَذْكُرُ إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا جِئْنَا سَرِفَ طَمِثْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ، لَعَلَّكِ نَفِسْتِ فَقُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَإِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَافْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ.

136- ... Abdurrahman b. el-Kâsım'ın, babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şunu anlattı: Sadece haccetme niyetiyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber yola çıkmıştık. Serif mevkiine geldiğimizde hayız oldum. Ben (bu hâlime) ağlayıp dururken Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanıma geldi ve ***"Seni ağlatan nedir, yoksa hayız mı oldun?"***

221 Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 413.

diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: ***"Bu, Allah azze ve celle'nin Âdem'in kızları için takdir ettiği bir hâldir. Kâbe'yi tavaf dışında bir hacının yapması gereken her şeyi yapabilirsin."***[222]

١٣٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ وَهِيَ تَبْكِي، فَقَالَ: مَا لَكِ تَبْكِينَ؟ قَالَتْ: أَبْكِي لِأَنَّ النَّاسَ حَلُّوا وَلَمْ أَحْلِلْ، وَطَافُوا بِالْبَيْتِ وَلَمْ أَطُفْ، وَهَذَا الْحَجُّ قَدْ حَضَرَ كَمَا تَرَى، فَقَالَ: هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَاغْتَسِلِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ، ثُمَّ حُجِّي وَاقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ وَلَا تُصَلِّي.

137- ... Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* Âişe'nin yanına girdiğinde onun ağladığım gördü ve ***"Niçin ağlıyorsun?"*** diye sordu. O da "Ağlıyorum, çünkü insanlar (umre) ihramından çıktılar fakat ben çıkamadım; Kâbe'yi tavaf ettiler, ben ise edemedim. İşte hac mevsimi de geldi çattı" diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: ***"Bu, Allah azze ve celle'nin Âdem'in kızları için takdir ettiği bir hâldir. Guslünü al ve hac için ihrama gir. Sonra da haccını yap. Bir hacının yapması gereken her şeyi yapabilirsin, sadece Kâbe'yi tavaf etme ve namaz da kılma."***[223]

***

Ebû Ca'fer dedi ki: Âişe *radıyallahu anhâ*'ya Kâbe'yi tavaf yasağının konulmasının sebebi, onun, mescide girebilen kimselerden olmamasıdır. Ancak burada, mescid ile mescid dışında yapacağı diğer hac fiileri arasında bir ayırıma gidilmiştir. Hayızlı kadın, bahsettiğimiz gibi mescide girmekten alıkonulduğu için, cünüp kimse de bu hususta ona benzer. Buna göre, sözünü ettiğimiz âyette zorunlu hâllerde mescidin içinden geçmesine izin verilen kimse, mescid dışında cünüp olup da sadece mescid dâhilindeki bir kuyudan su alma imkânı bulabilen bir kimse gibidir. Böyle biri, o mescide girip suya ulaşabilmek maksadıyla teyemmüm alır ve o teyemmümle zarurî olarak temiz sayılır. Daha sonra da o su ile cünüplükten temizleneceği gusül abdestini alır.

222 Buhârî, Hayz 8; Müslim, Hac 119.

223 Müslim, Hac 136.

Aynı şekilde su, mescid dışında olmasına rağmen, o suya ulaşmanın tek yolu mescidin içinden geçiyorsa, bu durumda yalnızca sözünü ettiğimiz teyemmüm temizliğiyle mescidden geçmesine izin verilmiştir. Böylece henüz temizliğini yapamadığı cünüp hâliyle değil, teyemmüm temizliğiyle mesciden geçmiş olur. Bize göre Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'dan bu konuda rivayet edilen hadisin anlamı budur:

١٣٨- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَلِيٍّ، {وَلَا جُنُبًا إِلَا عَابِرِي سَبِيلٍ}، قَالَ: نَزَلَتْ فِي الْمُسَافِرِ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ فَيَتَيَمَّمُ وَيُصَلِّي

138- ... el-Minhâl b. Amr'ın Abbâd b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* sözü geçen âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Bu âyet, yolcunun cünüp olması durumunda teyemmüm alıp namaz kılabileceği konusunda inmiştir."[224]

***

Bu hadisin, kitabımızda[225] bu lafızla kaydedildiğini tespit ettik. Ancak bizim mezhebimize göre bu, "teyemmüm aldıktan sonra mescide girip namaz kılabilme" anlamındadır. Eğer bu bölümden bir önceki bölümde ***"Sarhoşken namaza yaklaşmayın..."***[226] âyetinin te'viline ilişkin naklettiğimiz rivayetler, ilgili âyette kastedilenin, namazın bizatihi kendisi olduğunu açıkça ortaya koymuş olmasaydı, âyetin zahirî (ilk) anlamı, namaza yaklaşmamaktan maksadın "namazın kılındığı mekânlar" yani mescidler olmasını gerektirirdi. Çünkü Allah Teâlâ, ***"Sarhoşken namaza yaklaşmayın..."*** buyruğunu ***"ne söylediğinizi bilinceye kadar"*** kaydına bağlamış; ***"Cünüp iken de -yoldan geçen/yolcu olan müstesna- namaza yaklaşmayın..."*** emrini de ***"gusledinceye kadar"*** şartıyla birlikte zikretmiştir.

---

224 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra,* II, 443.

225 Kanaatimizce Tahâvî, buradaki "kitap" kelimesini, elimizdeki bu kitap değil, bu rivayeti hocasından dinlerken tuttuğu not ve kayıtlar anlamında kullanmaktadır. Çünkü bu kelime, hadis ilminde, hadis öğrencisi tarafından şeyhten çeşitli usullerle yazılarak rivayet edilen hadisleri bir arada muhafaza eden kitap anlamında kullanılmaktadır. Bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü,* s. 182.

226 Nisâ 4/43.

Cünüp birinin mescide girmek zorunda kaldığı zaman teyemmüm alarak bunu yapması gerektiğine dair görüş, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed ve onların dışındaki pek çok ilim ehlinin görüşüdür.

Bazıları ise, ilk dönem âlimlerinin (mütekaddimîn) görüşleriyle bağdaşmayan kanaatler serdederek ***"Cünüp iken de -yoldan geçen/yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın..."*** âyetindeki takdim-tehire göre bir anlam vermek gerektiğini söylemişlerdir. Buna göre sanki Yüce Allah ***"Cünüp iken de gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın"*** buyurduktan sonra ***"yolcuları"*** bu hükmün dışında tutmuş ve âyetin devamında bu durumdaki yolcuların ne yapması gerektiğini açıklamıştır: ***"Eğer hasta olur veya bir yolculukta bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin."***[227]

Ancak bu te'vil, mana açısından uzaktır. Üstelik Ali b. Ebî Tâlib, İbn Abbâs ve Enes gibi sahâbîlerin yanı sıra, onların takipçilerinden oluşan ve bu kitapta zikrettiğimiz ilk dönem âlimlerinin tamamı bu te'vilin tam tersi yönünde görüş belirtmişlerdir.

---

227 Nisâ 4/43.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿ لا يَمَسُّهُ الا الْمُطَهَّرُونَ ﴾

"ONA ANCAK TEMİZ OLANLAR DOKUNABİLİR" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'ân'dır. Ona ancak temiz olanlar dokunabilir."***[228] İnsanlar bu âyetin te'vili hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayet şöyledir:

١٣٩ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، {لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُونَ}، قَالَ: الْمَلائِكَةُ.

139- ...Muhammed b. Saîd'in Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs ***"Ona ancak temiz olanlar dokunabilir"*** sözünde kastedilenlerin "melekler" olduğunu söylemiştir.[229]

***

Aynı te'vil Enes b. Mâlik'ten de rivayet edilmektedir:

١٤٠ - حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ عَاصِمٍ الأَحْوَلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُونَ}، قَالَ: الْمَلائِكَةُ.

---

228 Vâkıa 56/77-79.

229 Benzer bir isnadla bk. Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, I, 320, Kahire 1991.

140- … Ebu'l-Ahvas'ın Âsım el-Ahvel'den naklettiğine göre, Enes b. Mâlik, âyetteki ***"temiz olanlar (el-mutahharûn)"*** ifadesini "melekler" olarak açıklamıştır.[230]

١٤١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، قَالَ: أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ {لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُونَ} أَنَّهَا بِمَنْزِلَةِ الآيَةِ الَّتِي فِي سُورَةِ عَبَسَ وَتَوَلَّى، قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {كَلا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ}.

141- Yunus'un bize, İbn Vehb'den naklettiğine göre, Mâlik şöyle demiştir: ***"Ona ancak temiz olanlar dokunabilir"*** âyetiyle ilgili şu ana kadar duyduğum en güzel yaklaşım, bunun, Abese sûresinde geçen şu âyetle aynı kategoride olduğudur:[231] ***"Hayır! Şüphesiz bunlar (âyetler), değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde (yazılı) bir öğüttür."***[232]

***

Ne var ki Selmân el-Fârisî'den bunun tam zıddı bir görüş de rivayet edilmektedir:

١٤٢ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: أَتَيْنَا سَلْمَانَ وَكَانَ فِي غَزَاةٍ، فَأَتَيْنَاهُ وَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ، فَقُلْنَا: اقْرَأْ لَنَا، إِنِّي لَا أَمَسُّهُ إِنَّهُ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ.

142- … el-A'meş'in İbrahim'den rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. Yezîd şöyle dedi: Selmân'ın savaşta olduğu bir dönemde yanına varmıştık. Vardığımızda tuvaletten çıkmıştı. Ona "Bize (Kur'ân) oku" dediğimizde şu karşılığı vermişti: "Ben ona dokunacak değilim. Çünkü ona, ancak temiz olanlar dokunabilir."[233]

***

230 Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, I, 320.

231 Mâlik, Kur'ân 1.

232 Abese 80/11-16.

233 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 190.

Bu hadisin görünen ilk anlamı, Kur'ân'ı ancak temiz olanların okuyabileceğidir. Şu kadar var ki bu hadis, buradaki lafzından çok daha farklı lafızlarla da rivayet edilmiştir. Dolayısıyla Selmân'ın konuyla ilgili görüşü, bu hadisin işaret ettiğinden farklıdır. O da şudur:

١٤٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ الْحَرَّانِيُّ، وَأَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ بْنِ سَعِيدٍ الْقُرَشِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: كُنَّا مَعَ سَلْمَانَ، فَبَرَزَ لِحَاجَةٍ وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ نَهْرٌ وَلَا مَاءٌ، ثُمَّ أَقْبَلَ، فَقُلْنَا: يَا أَبَا عَبْدِ اللهِ، أَلَا نَأْتِيكَ بِمَاءٍ فَتَتَوَضَّأَ كَيْ تَقْرَأَ عَلَيْنَا؟ فَقَالَ: إِنِّي لَسْتُ أَمَسُّهُ إِنَّهُ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا حَتَّى قُلْنَا حَسْبُنَا.

143- ... İsa b. Yunus'un el-A'meş'ten, onun da İbrahim'den aktardığına göre, Abdurrahman b. Yezîd şunu anlattı: Selmân'la birlikteydik. Tuvalet ihtiyacı için biraz uzağa gitti. Aramızda ne bir nehir ne de bir su vardı. Bir müddet sonra çıkageldi. Ona "Ebû Abdurrahman! Bize Kur'ân okuman için sana abdest alacağın bir su getirelim mi?" dedik. "Ben ona dokunacak değilim. Çünkü ona ancak temiz olanlar dokunabilir" diye karşılık verdikten sonra bize o kadar Kur'ân okudu ki sonunda "bu kadarı yeterli" dedik.[234]

***

Bu hadis de gösteriyor ki Selmân, "Ben ona dokunacak değilim" sözüyle şunu kastetmektedir: "Ben onu okumakla ona dokunmuş sayılmam." Daha sonra söylediği "Ona ancak temiz olanlar dokunabilir" sözü ise okuma değil, ellerle dokunma anlamındadır.

Bütün bunlar, bu âyetin te'viline ilişkin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından nakledildiğini tespit ettiğimiz rivayetlerdir. İbn Abbâs ve Enes'ten rivayet edilen yaklaşımlar ise, Allah *azze ve celle*'nin verdiği bir "haber" olması yani "Ona ancak temiz olanlar dokunmaktadır" anlamında olup; Kur'ân'a, temiz olmadan dokunulamayacağı manasında bir yasak (nehiy) temeline dayanmamaktadır.

Öte yandan Selmân'dan rivayet edilen görüş ise, Yüce Allah'ın, kullarına koyduğu "ancak temiz olarak ona dokunabilecekleri" yani "içerisine

234 Benzer bir metinle bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 190.

(Kur'ân'ın) yazılı olduğu mushaflara ancak temiz olarak dokunabilirler" şeklindeki nehiy esasına dayalı bir yaklaşımdır.

Bizim bu konudaki yaklaşımımız ise İbn Abbâs ve Enes'in görüşlerine dayanmaktadır. Zira Allah *azze ve celle*'nin "lâ yemessuhû" beyanındaki fiil, merfu (ötreli) olduğu için "haber" nitelikli bir ifade olmaktadır. Eğer "emir" anlamı taşısaydı "lâ yemessehû" şeklinde fethalı (üstün) okunurdu. Çünkü buradaki harf, (şeddesiz şekilde) "yemseshu" olarak okunmasına rağmen, aslında şeddeli olduğu için, "sîn" harflerinden biri diğerine katıldığı zaman cezimli olan yer de fethalı hâle gelir.

Şu da var ki, biz buna rağmen cünüp ve abdestsiz kimselerin, temizleninceye kadar mushafa dokunmalarını caiz görmüyoruz. Çünkü bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a yazdığı bir mektup rivayet edilmektedir:

١٤٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، إِنَّ فِي الْكِتَابِ الَّذِي كَتَبَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، أَنْ لَا يَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرًا.

144- Yunus'un bize, İbn Vehb'den rivayet ettiğine göre, Mâlik, Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şu bilgiyi aktardı: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta "Kur'ân'a ancak temiz olanlar dokunsun" hükmü yer almaktaydı.[235]

***

Bize göre bu hüküm, içerisine Kur'ân'ın yazılı olduğu mushaflar için geçerlidir. Aynı şekilde cünüp, hayız, küçük veya büyük tuvaletini vs. yapmış olmaktan dolayı abdestsiz sayılan kimselerin, temizleninceye kadar, üzerine bir takım Kur'ân sûrelerinin yazılmış olduğu dirhemlere (gümüş sikke) dokunmaları da doğru değildir. Mâlik, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin görüşü budur.

---

235 Mâlik, Kur'ân 1; Dârimî, Talâk 3.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ...﴾

"SANA KADINLARIN AY HALİNİ SORARLAR ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah'ın ***"Sana kadınların hayız hâllerini sorarlar. De ki: O, bir eziyettir..."***[236] âyeti muhkem olup maksadı rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Ancak devamındaki ***"Bu sebeple hayız hâlindeyken kadınlardan uzak durun"*** emrinde Allah *azze ve celle*, "uzak durmak"tan (i'tizâl) neyi kastettiğini Kitab'ında açıklamamış, bu açıklamayı bize Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle yapmıştır. Şöyle ki:

١٤٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي سُوَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتْ مِنْهُمُ الْمَرْأَةُ أَخْرَجُوهَا مِنَ الْبَيْتِ، فَلَمْ يُؤَاكِلُوهَا، وَلَمْ يُشَارِبُوهَا، وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبُيُوتِ، فَسُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ} الْآيَةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ وَاصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ فَقَالَتِ الْيَهُودُ: مَا يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ يَدَعُ شَيْئًا مِنْ أَمْرِنَا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ، فَجَاءَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ، فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ الْيَهُودَ قَالَتْ كَذَا، وَكَذَا، أَفَلَا نُجَامِعُهُنَّ فِي الْمَحِيضِ؟ فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنْ قَدْ غَضِبَ عَلَيْهِمَا، فَخَرَجَا مِنْ عِنْدِهِ فَاسْتَقْبَلَهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا فَعَلِمْنَا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا.

---

236 Bakara 2/222.

145- Ahmed b. Dâvûd b. Musa'nın bize, İbrahim b. Süveyd > Hammâd b. Seleme isnadıyla Sâbit'ten rivayet ettiğine göre, Enes şunu anlattı: Yahudiler, kadınları hayız oldukları zaman onlarla aynı çatı altında durmaz, beraber yiyip içmez ve onları evden çıkarırlardı. Bu durum Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorulduğunda Allah Teâlâ ***"Sana kadınların hayız hâllerini sorarlar. De ki: O, bir eziyettir. Bu sebeple hayız hâlindeyken kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..."*** âyetini indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"(Hayızlı oldukları zaman) evlerde onlarla birlikte oturun, yiyip için. Cinsel ilişki dışında onlarla her şeyi yapabilirsiniz"*** buyurdu. (Bunu duyan) Yahudiler "Bu adam her konuda bizlere karşı çıkıp aykırı davranmak niyetinde" dediler. Bundan dolayı Üseyd b. Hudayr[237] ve Abbâd b. Bişr de (Hz. Peygamber'e) gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Yahudiler şöyle şöyle diyorlar. Biz de (onlara inat) kadınlarımızla hayızlı hâllerinde cinsel ilişkiye girelim mi? diye sordular. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüz hatları o kadar değişti ki bir an onlara kızdığını zannettik. Biraz sonra (Üseyd ve Abbâd) Allah Rasûlü'nün huzurundan çıktılar.[238] Yolda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hediye olarak gönderilmiş bir süt (getiren kişi) ile karşılaştılar. (Hz. Peygamber) sütü peşlerinden yollayıp onlara içirdi ve böylece biz de onlara kızmadığını anladık.[239]

١٤٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا لَا يَأْكُلُونَ وَلَا يَشْرَبُونَ وَلَا يَقْعُدُونَ مَعَ الْحَيْضِ فِي بَيْتٍ، فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنِ الْمَحِيضِ: {قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ}، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اصْنَعُوا كُلَّ مَا شِئْتُمْ مَا سِوَى الْجِمَاعِ.

237 Eserin yazma nüshasında bu isim, büyük oranda Husayn'a benzer şekilde yazıldığı için basılı nüshaya o tarzda kaydedilmiştir. Oysa rivayetin yer aldığı kaynaklarda bunun, sahâbeden Üseyd b. Hudayr olduğu açıkça ifade edilmektedir. (Çeviren)

238 Buradaki "çıktılar" ifadesi basılı nüshanın Arapça metninde "فخرجنا (fe-haracnâ: çıktık)" şeklinde kaydedilmiştir. Hâlbuki yazma nüshada müstensihin, bu kelimeyi "fe-haracnâ" olarak yazdıktan sonra cim harfinin üzerine yeniden bir cim harfi yazıp "nûn" harfini karalamaya çalıştığı; dolayısıyla bizim tercümeye yansıttığımız "çıktılar" anlamına gelen (فخرجا) kelimesini yazmak istediği anlaşılmaktadır. Üstelik hem rivayetin geçtiği ilgili kaynaklardaki ibare bu şekildedir, hem de olayın akışı bunu gerektirmektedir. (Çeviren)

239 Müslim, Hayz 302; Ebû Dâvûd, Nikâh 45.

146- Yine Muhammed b. Huzeyme'nin bize, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Hammâd b. Seleme isnadıyla Sâbit'ten rivayet ettiğine göre, Enes dedi ki: Yahudiler, hayızlı bir kadınla aynı evde oturmaz, onunla birlikte yiyip içmezlerdi. Bu durum Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e anlatılınca, Allah Teâlâ ***"Sana kadınların hayız hâllerini sorarlar. De ki: O, bir eziyettir. Bu sebeple hayız hâlindeyken kadınlardan uzak durun..."*** âyetini indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Cinsel ilişki dışında dilediğiniz her şeyi yapabilirsiniz."***[240]

***

Bu iki hadiste bizlere, âyette geçen "uzak durmak"tan (i'tizâl) kastedilen anlam açıklanmış olmaktadır. O da (bu tür hâllerde) sadece cinsel ilişkiden uzak durmaktır. Yoksa Yahudilerin uzak durdukları diğer hususlar kastedilmemiştir.

İlk hadiste Üseyd b. Hudayr ve Abbâd b. Bişr'in "Yahudiler şöyle şöyle diyorlar. Biz de (onlara inat) kadınlarımızla hayızlı hâldeyken cinsel ilişkide bulunalım mı?" şeklindeki sözleri karşısında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yüz hatlarının değişmesinin anlamı -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- kanaatimizce şudur:

Bu konuda Yahudilerin üzerine düşen sorumluluk, mensubu bulundukları şeriata uymaktı. Aynı şekilde her bir peygamberin görevi de -Allah Teâlâ yeni şer'î hükümlerle eskisini neshedinceye kadar- kendinden önceki peygamberlerin şeriatlarına tabi olmaktır. Üseyd ve Abbâd, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e söyleyeceklerini söylediklerinde, maksatları da Yahudilere bu konuda muhalefet etmek olduğundan, aynı zamanda Allah Teâlâ da o güne kadar onlara bu hususta aykırı davranmayı emretmediği için, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onların bu tavrından hoşlanmamıştır.

Diğer taraftan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu konuda (hayızlı kadınlara nasıl davranılması gerektiği konusunda) rivayet edilen hadislerden birkaçı şöyledir:

١٤٧ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ

240 İbn Mâce, Tahâret 125; Nesâî, Hayz 181.

اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي، فَوَجَدَ الْقُرَّ، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، أَلْقِي عَلَيَّ مِنْ مِرْطِكِ
قَالَتْ: فَقُلْتُ إِنِّي حَائِضٌ فَقَالَ: أَعِلَّةً وَبُخْلاً، إِنَّ حَيْضَكِ لَيْسَ فِي ثَوْبِكِ.

147- … Ebû Hamza'nın İbrahim'den, onun da el-Esved'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken soğuktan üşümeye başladı ve ***'Âişe! Şu örtünü üzerime atıver'*** dedi. 'Ben hayızlıyım' dedim. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) ***'Hem rahatsızlık hem de cimrilik, öyle mi? Senin hayızın elbisende değil ki!'*** buyurdu."[241]

***

Bu hadiste, temiz birinin hayızlı kadınla aynı örtüyü paylaşmasının mübahlığı söz konusudur.

١٤٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: كُنْتُ أَشْرَبُ مِنَ الْإِنَاءِ وَأَنَا حَائِضٌ، ثُمَّ أُنَاوِلُهُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى ذَلِكَ الْمَكَانِ، وَكُنْتُ أَتَعَرَّقُ مِنَ اللَّحْمِ أَوِ الْعَظْمِ، ثُمَّ أُنَاوِلُهُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَأْخُذُهُ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى ذَلِكَ الْمَكَانِ فَيَتَعَرَّقُهُ.

148- … el-Mikdâm b. Şureyh'in, babasından rivayet ettiğine göre, Âişe şöyle dedi: "Hayızlıyken su içtiğim kabı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uzatıyordum. O da ağzını, benim içtiğim yere koyup öyle içiyordu. Yine kemik üzerindeki eti (biraz) sıyırdıktan sonra geri kalanını Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e veriyordum. O da ağzını, benim yediğim yere koyarak eti sıyırıyordu."[242]

---

241 Eserin yazma nüshasında, buradaki "hem rahatsızlık hem de cimrilik, öyle mi?" anlamına gelen "eilleten ve buhlan" tabiri net bir şekilde okunamamaktadır. O sebeple biz bunu, rivayetin geçtiği Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inden (VII, 458, Beyrut 1986, thk. H. Selim Esed) ve Ebû Nuaym el-Isfahânî'nin *Hilyetü'l-evliya*'sından (IV, 239, Beyrut 1988) tespit ederek çevirdik. Ne var ki eserin muhakkıkı, yazma nüshada net okunmayan bu "eilleten ve buhlan" ibaresini, "ben bunu biliyorum, yazık sana" gibi bir anlama gelen (a'lemuhû veyhaki) şeklinde basılı nüshaya geçirmiştir. Oysa rivayetin geçtiği diğer kaynaklara bakılsaydı, ibarede olmayan bazı harflerin ilavesiyle yapılan bu zorlama okuyuş biçimine gerek kalmayacaktı. Ayrıca hadisteki ***"hayızın elbisende değil ki"*** lafzı sadece *Hilye*'de yer almakta, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde ***"senin hayızın elinde değil ki"*** lafzıyla geçmektedir. (Çeviren)

242 Müslim, Hayz 14; Nesâî, Tahâret 56.

Bu hadiste de hayızlı kadının artığının ve temiz yiyecekten geriye bıraktıklarının mübah olduğu hükmü vardır.

١٤٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مَنْبُوذٍ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ مَيْمُونَةَ فَأَتَاهَا ابْنُ عَبَّاسٍ وَهُوَ شَعِثُ الرَّأْسِ، فَقَالَتْ: مَالَكَ أَيْ بُنَيَّ شَعِثٌ رَأْسُكَ؟ قَالَ: أُمُّ عَمَّارٍ مُرَجِّلَتِي -حَائِضٌ فَقَالَتْ أَيْ بُنَيَّ، وَأَيْنَ الْحَيْضَةُ مِنَ الْيَدِ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ عَلَى إِحْدَانَا وَهِيَ حَائِضٌ فَيَضَعُ رَأْسَهُ فِي حِجْرِهَا فَيَتْلُو الْقُرْآنَ، وَتَقُومُ إِحْدَانَا بِخُمْرَتِهِ إِلَى الْمَسْجِدِ فَتَبْسُطُهَا وَهِيَ حَائِضٌ، أَيْ بُنَيَّ وَأَيْنَ الْحَيْضَةُ مِنَ الْيَدِ.

149- ... Süfyân b. Uyeyne'nin Menbûz'dan rivayet ettiğine göre, Menbûz'un annesi şöyle dedi: Ben Meymûne'nin yanındayken İbn Abbâs, saçı başı dağınık bir vaziyette çıkageldi. Meymûne ona "Evladım, bu hâlin ne böyle, saçın darmadağın olmuş?" dedi. O da "Saçlarımı tarayan Ümmü Ammâr hayızlıymış (onun için taratmadım)" dedi. Bunun üzerine Meymûne şöyle dedi: "Yavrucuğum, hayızın elle ne alakası var! Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bizlerden birinin -hayızlı olduğu hâlde- yanına girer ve başını kucağına koyarak Kur'ân okurdu. Yine içimizden biri, hayızlı olmasına rağmen, Allah Rasûlü'nün yaygısını alıp mescide sererdi. Hayızın elle ne ilgisi olurmuş, evladım!"[243]

١٥٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَضَعُ رَأْسَهُ فِي حِجْرِي وَأَنَا حَائِضٌ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ.

150- Ebû Bekre'nin bize, Müemmel b. İsmail > Süfyân > Mansûr b. Abdurrahman yoluyla (Mansûr'un) annesi Safiyye'den rivayet ettiğine göre, Âişe şöyle dedi: "Ben hayızlıyken Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* başını kucağıma koyar ve öylece Kur'ân okurdu."[244]

١٥١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ تُعْطِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخُمْرَةَ وَهِيَ حَائِضٌ.

243 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 331.

244 Buhârî, Hayz 3; Müslim, Hayz 15.

151- Yine Yunus'un bize, Süfyân yoluyla Mansûr b. Abdurrahman'dan, onun da kendi annesinden naklettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi Âişe *radıyallahu anhâ*, hayızlı olduğu hâlde, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yaygı/örtü verirdi.

***

Bu hadisler de temiz birinin, başını hayızlı kadının kucağına koymasının ve hayızlının da temiz birine, üzerinde namaz kılacağı bir yaygı/örtü sermesinin mübah olduğunu göstermektedir.

١٥٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَائِضٌ.

152- … Hişâm'ın, babasından aktardığına göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şunu söyledi: "Ben, hayızlıyken, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in saçını tarıyordum."[245]

١٥٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كُنْتُ أَغْسِلُ رَأْسَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ وَأَنَا حَائِضٌ.

153- … İbrahim'in, el-Esved'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* itikâfta olduğu esnada, ben hayızlı olmamama rağmen onun başını yıkıyordum."[246]

***

Bu hadis de hayızlının elinin temiz olduğunu göstermektedir. Çünkü bu el, üzerindeki su ıslaklığıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in başına temas etmiştir.

١٥٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ إِحْدَانَا أَنْ تَتَّزِرَ وَهِيَ حَائِضٌ ثُمَّ يُضَاجِعُهَا قَالَ شُعْبَةُ: وَرُبَّمَا قَالَ: يُبَاشِرُهَا.

---

245 Buhârî, Hayz 2; Müslim, Hayz 9; Mâlik, Tahâret 102.

246 Buhârî, Hayz 5; Müslim, Hayz 10.

154- … Şu‘be’nin İbrahim’den, onun da el-Esved’den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: “Birimiz hayızlıyken, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (göbekle diz kapağı arası) peştamalını bağlamasını emreder ve onunla öylece yatağa girerdi (yudâciuhâ).”

Şu‘be dedi ki: “Ravi bazen ‘yudâciuhâ’ yerine ‘yubâşiruhâ (teni tenine dokunmak)’ derdi.”[247]

١٥٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَمْرٍو، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: رُبَّمَا بَاشَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَائِضٌ فَوْقَ الْإِزَارِ.

155- … eş-Şa‘bî’nin Mesrûk’tan rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: “Hayızlı olduğum hâlde, peştamalın bağlandığı (göbek) kısmının üstünde, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in teninin tenime değdiği olurdu.”[248]

١٥٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، وَاللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حَبِيبٍ، مَوْلَى عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ بُدَيَّةَ، قَالَ ابْنُ وَهْبٍ: كَانَ اللَّيْثُ يَقُولُ: نُدْبَةُ مَوْلَاةُ مَيْمُونَةَ، عَنْ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إِذَا كَانَ عَلَيْهَا إِزَارٌ يَبْلُغُ أَنْصَافَ الْفَخِذَيْنِ أَوْ إِلَى الرُّكْبَتَيْنِ.

156- Yunus’un bize, İbn Vehb > Yunus b. Yezîd ve Leys > İbn Şihâb > Urve b. ez-Zübeyr’in kölesi Habîb > Büdeyye yoluyla -ki İbn Vehb onun hakkında şunu söyler: Leys “Meymûne’nin cariyesi Nüdbe” derdi- rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*’in eşi Meymûne şöyle dedi: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşlerinden biri hayızlıyken, eğer üzerinde baldırlarının ortalarına -ya da dizlerine- kadar uzanan bir peştamalla kuşanmışsa, teni tenine değecek şekilde ona sarılırdı.”[249]

---

247 Ebû Dâvûd, Tahâret 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 174.

248 Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, III, 36.

249 Ebû Dâvûd, Tahâret 106; Nesâî, Tahâret 180.

١٥٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَاشِرُ نِسَاءَهُ فَوْقَ الْإِزَارِ وَهُنَّ حُيَّضٌ.

157- ... Ebû İshâk eş-Şeybânî'nin Abdullah b. Şeddâd'dan rivayet ettiğine göre, Meymûne şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, eşleri hayızlıyken, peştamalın yukarı kısmından teni tenlerine değecek tarzda sarılırdı."[250]

***

Bu hadis de hayızlı kadını, peştamalın üst tarafından, tenine dokunacak şekilde sarılıp kucaklamanın mübah olduğuna delalet etmektedir. Bildiğimiz kadarıyla ilim adamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak hayızlı kadına, peştemalın alt kısmından, cinsel organı dışında temas etmenin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisi bunu mübah sayarak bu konunun başında zikrettiğimiz Enes b. Mâlik hadisini delil olarak göstermiştir ki, o da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Cinsel ilişki dışında her şeyi yapabilirsiniz"*** sözüne dayanmaktadır.

Bu görüşü savunanlar şunu söylemektedirler:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, eşlerine, peştamalın üst kısmından temas etmiş olmasına dair rivayet edilen hadislerde, alt kısmının ona haram olduğunu gösteren bir delil yoktur. Hatta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu tutumunu çok iyi bilen Âişe *radıyallahu anhâ*'dan naklettiğimiz diğer bir rivayet, bunun mübah olduğuna işaret etmektedir. O rivayet de şöyledir:

١٥٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ عَائِشَةَ: مَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ مِنِ امْرَأَتِهِ إِذَا كَانَتْ حَائِضًا؟ قَالَتْ: كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا فَرْجَهَا.

158- ... Ubeydullah b. Amr'ın Eyyûb'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Kılâbe şunu anlattı: Bir adam, Âişe'ye, eşi hayızlı olan birinin eşiyle neleri

250 Müslim, Hayz 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 336.

yapmasının helal olduğunu sormuş, o da "Cinsel organı dışında her şeyi" cevabını vermiştir.[251]

١٥٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرٌو، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ مِثْلَ ذَلِكَ.

159- ... Yine Ubeydullah, Eyyûb > Ebû Ma'şer > İbrahim > Mesrûk isnadıyla Hz. Âişe'den bu rivayetin aynısını nakletmiştir.[252]

١٦٠ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ أَبِي مُرَّةَ، مَوْلَى عَقِيلٍ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ عِقَالٍ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، قُلْتُ: مَا يَحْرُمُ عَلَيَّ مِنِ امْرَأَتِي إِذَا حَاضَتْ؟ قَالَتْ: فَرْجُهَا.

160- ... Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc'in, Akîl'in kölesi Ebû Murra'dan rivayet ettiğine göre, Hakîm b. Ikâl şöyle demiştir: Âişe *radıyallahu anhâ* 'ya "Eşim hayız olduğunda, bana haram olan şeyleri nelerdir?" diye sordum. "Cinsel organı" cevabını verdi.[253]

***

Bu görüş sahipleri "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu manaya gelen başka rivayetler de nakledilmiştir" diyerek şunları zikretmişlerdir:

١٦١ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عِيسَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ: إِنِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: لَيْسَ حَيْضَتُكِ فِي يَدِكِ.

161- ... Sâbit b. Ubeyd'in, el-Kâsım b. Muhammed'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, mescidde olduğu bir sırada bana ***"Şu örtüyü uzatıver"*** dedi. Ben de "Hayızlıyım" dedim. Bunun üzerine ***"Hayızın elinde değil ki!"*** buyurdu.

---

251 Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 327-328.

252 Taberî, *Tefsîr*, II, 383.

253 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 95; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I, 314.

١٦٢ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَهِيِّ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

162- … Ebû İshâk, el-Behiyy > İbn Ömer > Âişe isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunu aynı şekilde rivayet etti.

١٦٣ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَهِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ وَلَمْ يَذْكُرِ ابْنَ عُمَرَ.

163- … Yine Ebû İshâk, el-Behiyy > Âişe isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun gibi bir rivayeti nakletmiş fakat (isnadda) İbn Ömer'i zikretmemiştir.[254]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Âişe *radıyallahu anhâ*'ya hitaben söylediği ***"Hayızın elinde değil ki!"*** sözünün geçtiği bu hadisler, her organında hayızlık olmadığını; temizlik açısından, hayız öncesi gibi temiz olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu hadis, hayız hâlinin, özellikle ilgili olduğu bölgenin dışında, kadının hayız öncesi durumunda hiçbir değişiklik yapmadığının delilidir. Bu görüşü benimseyenlerden biri de Süleyman b. Şuayb'ın bize babasından aktardığına göre Muhammed b. el-Hasen'dir. Keza Mâlik ve Şâfiî'nin kanaatleri de budur. Ebû Hanîfe ise, birinci görüşü tercih ediyor ve hayızlı kadına peştamalın üst kısmı haricinde temas edip sarılmayı caiz görmüyordu. Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü destekleyen rivayetlerden biri şöyledir:

١٦٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلًى لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ إِلَى عُمَرَ، فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ: أَبِإِذْنٍ جِئْتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ قَالَ: مَا حَاجَتُكُمْ؟ قَالُوا: جِئْنَا نَسْأَلُكَ عَنْ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ قَالَ: مَا هِيَ؟ قَالُوا: نَسْأَلُكَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ تَطَوُّعًا مَا هِيَ؟ وَالْحَائِضِ مَا يَصْلُحُ لِزَوْجِهَا مِنْهَا؟ وَعَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ؟ فَقَالَ لَهُمْ: أَسَحَرَةٌ أَنْتُمْ؟ قَالُوا: لَا قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتُمُونِي عَنْ ثَلَاثٍ مَا سَأَلَنِي عَنْهُنَّ أَحَدٌ مُنْذُ سَأَلْتُ

254 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 106.

عَنْهُنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُكُمْ أَمَّا صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ تَطَوُّعًا فَنُورٌ فِي بَيْتِكَ، وَأَمَّا الْحَائِضُ فَلَكَ مِنْهَا مَا فَوْقَ الْإِزَارِ، وَلَيْسَ مَا تَحْتَهُ؛ وَأَمَّا الْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فَتَبْدَأُ فَتَتَوَضَّأُ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ تُفْرِغُ عَلَى رَأْسِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تُدَلِّكُ رَأْسَكَ كُلَّ مَرَّةٍ ثُمَّ تُفِيضُ عَلَى سَائِرِ جَسَدِكَ.

164- … Zeyd b. Ebî Üneyse'nin Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, Ömer b. el-Hattâb'ın kölesi Umeyr şöyle dedi: Bir grup Iraklı Ömer'e gelmişlerdi. Ömer *radıyallahu anh* onlara "İzin alarak mı geldiniz?" diye sordu. Onlar da "Evet" cevabını verdiler. "Peki, ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar "Sana üç şeyi sormaya geldik" dediler. "Neymiş onlar?" dedi. Dediler ki: "Kişinin evinde kıldığı nafile namazın hükmünü; bir adamın, hayızlı eşiyle yapması caiz olan şeylerin neler olduğunu ve cünüplükten kurtulmak için alınacak guslü sormaya geldik." Ömer de onlara "Siz sihirbaz mısınız yoksa?" diye sordu. "Hayır" dediler. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* şunları söyledi: "Ben bu soruları Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorduğum günden bu yana sizden başka hiç kimse gelip de bunları bana sormadı. Kişinin evinde kıldığı nafile namaz sorusuna gelince; bu, evindeki bir nurdur. Hayızlı kadınla ilgili olanı da peştamalın alt kısmı değil de üst tarafı senindir (dilediğin her şeyi yapabilirsin). Cünüplükten kurtulmak için alınacak gusül ise şöyledir: Öncelikle namaz abdesti gibi abdest alırsın. Sonra başına üç defa su döker ve her defasında başını iyice ovalarsın. Ardından da suyu bütün bedenine dökersin."[255]

١٦٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ السَّامِيِّ، عَنْ أَحَدِ النَّفَرِ الَّذِينَ أَتَوْا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَكَانُوا ثَلَاثَةً، ثُمَّ ذَكَرَ هَذَا الْحَدِيثَ.

165- İbn Ebî Dâvûd bize, Ali b. el-Ca'd > Züheyr b. Muâviye > Ebû İshâk > Âsım b. Ömer es-Sâmî yoluyla Ömer b. el-Hattâb'a gelen üç kişiden birinden rivayet ederek bu hadisi zikretti.

***

Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünü destekleyen delillerden biri de şudur:

---

255 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I, 312.

Allah *azze ve celle*'nin ***"Hayız hâlindeyken kadınlardan uzak durun..."*** buyruğundan ilk anlaşılan hüküm, her bakımdan onlardan uzak durmaktır. Fakat Yüce Allah, Enes hadisinde de geçtiği üzere, bu "uzak durma"dan neyi kastettiğini bizlere Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklamıştır. Buna göre, özellikle onlarla cinsel ilişkiden uzak durma anlamı kastedilmiştir. Ömer *radıyallahu anh*'dan gelen rivayet ise bu hükme, "hayızlı kadınların peştamallarının alt kısmıyla" ilgilenmekten kaçınmayı da eklemiştir. Bu sebeple bu haber, Enes'in rivayetine ek bir hüküm getirdiği için, Enes'in haberinden daha öncelikli ve tercihe layıktır. Böylece bize göre Ebû Hanîfe'nin görüşü haklı ve isabetlidir. Bu, aynı zamanda Ebû Yusuf'un da görüşüdür. Bu görüşü bize Süleyman b. Şuayb, babasından, o da Muhammed kanalıyla Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir.

Bir grup ilim adamı da, Allah *azze ve celle*'nin ***"O, bir eziyettir. Bu sebeple hayız hâlindeyken kadınlardan uzak durun"*** buyruğuna dayanarak müstehâza[256] ile cinsel ilişkiyi de yasaklamaya kalkışmıştır. Çünkü hayızlı kadında var olan "eziyet," bunda da vardır. Bu görüşü savunduğu rivayet edilenlerden biri de İbrahim en-Nehaî'dir:

١٦٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: الْمُسْتَحَاضَةُ لَا تَصُومُ وَلَا يَأْتِيهَا زَوْجُهَا وَلَا تَقْرَأُ فِي الْمُصْحَفِ.

166- ... Ebû Avâne'nin Mansûr'dan rivayet ettiğine göre, İbrahim şöyle dedi: "Müstehâza, oruç tutamadığı gibi eşi onunla cinsel ilişkiye giremez ve Kur'ân okuyamaz."[257]

***

Ancak ilim adamlarının çoğu, bu konuda ona muhalefet etmiş ve müstehâza ile cinsel ilişkiye cevaz vererek, müstehâzayı, gördüğü kandan dolayı hayızlı gibi kabul etmemiştir. Bu görüşü benimsediği rivayet edilenlerden biri de Bekr b. Abdullah el-Müzenî'dir:

---

256 Kadınlardan bir hastalık sebebiyle zuhur eden ve rahimden başka bir yerden gelip cinsel organ yoluyla dışarı akan kana "istihâza;" kendisinden böyle bir kan gelen kadına da "müstehâza" denilir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 209.

257 Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 311; Dârimî, Vudû 88.

١٦٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، قَالَ: قِيلَ لِبَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيِّ: إِنَّ الْحَجَّاجَ بْنَ يُوسُفَ، يَقُولُ: إِنَّ الْمُسْتَحَاضَةَ لَا يَغْشَاهَا زَوْجُهَا، فَقَالَ بَكْرٌ: الصَّلَاةُ أَعْظَمُ حُرْمَةً، يَغْشَاهَا زَوْجُهَا.

167- ... Hammâd, Humeyd'in şöyle dediğini haber verdi: Bekr b. Abdullah el-Müzenî'ye, "el-Haccâc b. Yusuf 'Müstehâza, eşiyle cinsel ilişkiye giremez' diyor" denildiğinde, o şunu söylemiştir: "Namazın değeri daha büyüktür. Onun için eşiyle cinsel ilişkiye girebilir."[258]

***

Âlimler bu konuda ihtilaf ettikleri için, biz de bu ihtilafın çözümüne dair Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetini inceledik ve şunları tespit ettik:

١٦٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، وَسَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُمَحِيُّ، وَمَالِكٌ، وَاللَّيْثُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَتْ فَاطِمَةُ ابْنَةُ أَبِي حُبَيْشٍ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَا أَطْهُرُ أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلَاةَ، فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي.

168- ... Hişâm'ın, babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: Fâtıma bint Ebî Hubeyş, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şunu sormuştu: "Ben hiç temiz kalamıyorum (devamlı kanım geliyor). Namazı terk edeyim mi?" Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurdu: ***"O sadece bir damardır, hayız değil. Hayız (vaktin) geldiğinde namazı bırak. Süresi dolduğunda da üzerindeki (hayız) kanını yıka ve namaz kıl."***[259]

---

258 Bunun anlamı şudur: Müstehâza namaz kılabilmektedir. Namazın saygınlığı ve değeri daha yüce olmasına rağmen onun için herhangi bir yasak söz konusu değilse, eşiyle cinsel ilişkiye girmesine hangi gerekçeyle karşı çıkılabilir ki! (Çeviren) Rivayet için bk. Dârimî, Vudû 85.

259 Mâlik, Tahâret 104; Buharî, Hayz 8; Müslim, Hayz 62.

١٦٩ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُقْرِئُ، وَحَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيفَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّ فَاطِمَةَ ابْنَةَ أَبِي حُبَيْشٍ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنِّي أَحِيضُ الشَّهْرَ وَالشَّهْرَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ ذَلِكَ لَيْسَ بِحَيْضٍ، وَإِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ مِنْ دَمِكِ، فَإِذَا أَقْبَلَ الْحَيْضُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَ فَاغْتَسِلِي لِطُهْرِكِ، ثُمَّ تَوَضَّئِي عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ.

169- … Ebû Hanîfe'nin Hişâm'dan, onun da babasından naklettiğine göre, Âişe *radıyallahu ahnâ* dedi ki: Fâtıma bint Ebî Hubeyş, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Ben bazen bir, bazen de iki ay boyunca hayız oluyorum" dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"O, hayız değil, sadece senin kanından bir damardır. Hayız vaktin geldiğinde namazı bırak. Bittiğinde de (normal) temizliğin için guslet. Sonra da her namaz vaktinde abdest al"*** buyurdu.[260]

١٧٠ -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَتَوَضَّئِي وَصَلِّي.

170- … Yine Hammâd'ın Hişâm'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ,* Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde nakletmiş, sadece sonunda şu ifadeye yer vermiştir: ***"Hayız süren dolduğunda üzerindeki kanı yıka ve abdest alıp namaz kıl."***[261]

***

Bu konuya ilişkin inşallah kitabımızın, "kadınların hayız ve temizlik dönemleriyle" ilgili bölümünde zikredeceğimiz daha başka rivayetler de olacaktır.

١٧١ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ

---

260 Buhârî, Hayz 19; Ebû Dâvûd, Tahâret 111.

261 Müslim, Hayz 62; Nesâî, Hayz 6.

عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الْمُسْتَحَاضَةُ تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا وَتَغْتَسِلُ غُسْلًا وَاحِدًا، وَتَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.

171- ... Hişâm'ın, babası yoluyla Âişe'den rivayetine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Müstehâza, hayızlı olduğu günler kadar namaz kılmayı bırakır. Daha sonra tek bir defa gusleder ve her namaz için abdest alır."***[262]

١٧٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا، فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإِذَا خَلَفَتْ ذَلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ.

172- ... Nâfi'in, Süleyman b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi Ümmü Seleme şunu haber verdi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* döneminde, kendisinden devamlı olarak kan gelen bir kadın vardı. Ümmü Seleme, onun durumu hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den fetva isteyince, (Allah Rasûlü) şu cevabı verdi: ***"Başına bu durum gelmeden önce bir ay içerisinde hayızlı olduğu gün ve gecelerin sayısını hesaplayarak bu süre zarfında namaz kılmasın. Süre dolduğunda da gusletsin sonra da avret bölgesine (kanın akmasını engelleyecek) bir bez bağlayıp namazını kılsın."***[263]

***

Sünnet, hayızlıya namazı yasaklarken müstehâzaya cevaz vermiştir. Bu da hayızlının hükmünün müstehâzadan farklı olduğunu; müstehâzanın hükmünün, hayızlıların hükümlerine değil, temiz kadınların hükümlerine dâhil olduğunu göstermektedir.

---

262 Hişâm'ın babası Urve'nin bir görüşü olarak bk. Mâlik, Tahâret 108; Hz. Peygamber'in hadisi olarak farklı bir sened ve metindeki küçük bir ilaveyle nakledilen bir rivayet için bk. Tirmizî, Tahâret 94; İbn Mâce, Tahâret 115.

263 Mâlik, Tahâret 105.

Eğer biri "Bu duruma göre biz, erkeğe sadece 'kan'dan dolayı cinsel ilişkiyi yasaklamış olmaktayız" derse, ona şöyle cevap verilir:

Bildiğimiz kadarıyla sen, bakirelerle cinsel ilişkiye karşı çıkmıyor, buna izin veriyorsun! Oysa bunlarla ilişkide de mutlaka "kan" vardır. O hâlde "eziyet" sayılan ve cinsel ilişkiye engel olan kan, sadece "hayız kanı"dır, diğer kanlar değil.

Mâlik, Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfiî ve ilim ehlinin çoğunluğunun, istihâza günleri boyunca müstehâza ile cinsel ilişkiye girmenin mübah olduğu konusundaki görüşü budur.

Muvaffakiyet lutfedecek olan yalnızca Allah'tır.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... وَلا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ...﴾

"... TEMİZLENİNCEYE KADAR ONLARA YAKLAŞMAYIN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle*'nin ***"... Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın..."***[264] buyruğundaki ***"temizleninceye kadar (hatta yathurne)"*** ifadesi, bundan bir önceki bölümde bahsettiğimiz hayızla ilgili yasakların son bulduğu noktadır. Nitekim şu âyetlerde de aynı durum söz konusudur: ***"... O gece, fecrin doğuşuna kadar (hatta matlai'l-fecr) esenlik doludur..."***[265] ***"Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar (hatta tefîe ilâ emrillah) saldıran tarafla savaşın..."***[266] Bütün bunlar, Yüce Allah'ın o meselelerle ilgili takdir ettiği hükümlerin son sınırlarıdır. Ne var ki Azîz ve Celîl olan Allah, (hatta yathurne) ifadesindeki "tuhrun (temizlik)" mahiyetini bizlere açıklamamıştır. Konuyla ilgili yaptığımız incelemede şu rivayeti tespit ettik:

١٧٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {وَلا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ}، قَالَ: حَتَّى يَطْهُرْنَ مِنَ الدَّمِ، فَإِذَا تَطَهَّرْنَ، قَالَ: اغْتَسَلْنَ.

173- ... Süfyân'ın, İbn Ebî Necîh'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid ***"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın"*** kısmını "kandan temizleninceye kadar" şeklinde te'vil etmiş; ***'temizlendiklerinde..."*** ifadesini de "guslettiklerinde" anlamında yorumlamıştır.

---

264 Bakara 2/222.

265 Kadir 97/5.

266 Hucurât 49/9.

Bildiğimiz kadarıyla ilim adamları arasında bu te'vile ilişkin herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Kanın kesilmesi ise, bizatihi temizlik sayılmaz; çünkü her ne kadar kadın, kanın kesilmesiyle birlikte hayızdan çıkmış olsa da eşinin kendisiyle cinsel ilişkiye girmesi caiz değildir. Ayrıca kendisinin de su ile gusledinceye, suyun olmaması hâlinde ise toprakla teyemmüm yapıncaya kadar, namaz kılması ve Kâbe'yi tavaf etmesi caiz görülmemiştir. Zira ***"temizleninceye kadar..."*** ifadesi, -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- (kanaatimizce), "Su veya toprak gibi kendisiyle temizlendikleri şeylerle temizlenmeleri helal/caiz oluncaya kadar..." anlamına gelmektedir. Çünkü kadın, henüz hayızlıyken gusletmiş olsa, bu gusülle temizlenmiş sayılmaz. O, ancak hayız kanının kesilmesinden sonra aldığı gusülle temiz hâle gelir. Bunun benzeri ifadeler, herkesin kullandığı günlük dilde de geçmektedir. Mesela; boşanmış kadın hakkında söylenen "İddeti sona erdiğinde, erkeklere helâl olur" sözü, onunla cinsel ilişkiye girmenin helal olması ve iddetinin sona ermesiyle o erkeklerden birinin eşi sayılması anlamında değildir. Hatta bu söz, öyle bir kadınla, herhangi bir yasağın kalmayacağı bir evliliği yapmanın helal olması manası da taşımamaktadır. Nitekim böylesi bir durum, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, iddet bekleyen Fatıma bint Kays'a hitaben kullandığı bir ifadesine de yansımıştır: ***"İddetinden çıktığın zaman bana haber ver."***[267]

Aynı şey Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Kimin (bir tarafı) kırılır veya ayağı sakatlanırsa, ihramdan çıkmış sayılır"***[268] hadisi için de geçerlidir. Bunun manası "ihrama hiç girmemiş kimse gibi ihramdan çıkmış sayılır" değildir. Burada kastedilen, "bir hedy (hac kurbanı) göndererek ihramdan çıkması helal olur" demektir. Eğer herhangi bir kırık, ayak sakatlığı ve düşman tehlikesi olmaksızın kurban göndermişse, bu onun için yeterli olmakla birlikte ihramdan çıkmış sayılmaz. Kırık ve sakatlığın her ikisi, ihramdan çıkmasını sağlayacak bir kurban göndermeyi mübah kıldığına göre, bu iki (rahatsızlığın) hangisiyle ihramdan çıkmış olursa olsun söz konusu kurban geçerli sayılır. İşte guslünü henüz hayızlıyken aldığı için temizlenmemiş sayılan kadın da böyledir. Eğer kanı kesilir ve gusülle temizlenebilen (kadınların) durumuna gelirse, o zaman girmiş olduğu bu temizlik evresinden dolayı guslü geçerli sayılır.

---

267 Müslim, Talâk 47.

268 Ebû Dâvûd, Hac 43.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ فاذا تَطَهَّرْنَ... ﴾
"TEMİZLENDİKLERİNDE ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Temizlendiklerinde..."***[269] buyurmasına rağmen bize, ne bu temizliği (et-tuhr) ne de bunun keyfiyetini (nasıl olacağını) açıklamıştır. Temizlenme (meselesi), bundan önceki bölümde Mücâhid'den rivayet ettiğimiz hadiste geçtiği gibidir. Bildiğimiz kadarıyla bu hususta herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Keyfiyeti ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklanmıştır:

١٧٤ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُهَاجِرِ، عَنْ صَدَقَةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ شَكَلٍ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ تَغْسِلُ إِحْدَانَا إِذَا طَهُرَتْ مِنَ الْمَحِيضِ؟ قَالَ: تَأْخُذُ سِدْرَهَا وَمَاءَهَا فَتَوَضَّأُ وَتَغْسِلُ رَأْسَهَا وَتُدَلِّكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْمَاءُ شُؤُونَ شَعْرِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَى جَسَدِهَا، تَأْخُذُ مِنْ صَبَّتِهَا أَوْ فِرْصَتِهَا فَتَطَّهَّرُ بِهَا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا؟، فَقَالَ: تَطَهَّرِي بِهَا قَالَتْ عَائِشَةُ: فَعَرَفْتُ الَّذِي يَكْنِي عَنْهُ، فَقُلْتُ لَهَا: تَتَبَّعِي بِهَا آثَارَ الدَّمِ.

174- ... İbrahim b. el-Muhâcir'in, Sadaka bint Şeybe'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: Esmâ bint Şekel,[270] Rasûlullah

---

269 Bakara 2/222.

270 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim "Esma bint Seken" olarak geçmektedir. Her ne kadar bu hanım sahâbînin Esma bint Yezîd b. es-Seken olduğu ve "Şekel" isminin "Seken"in bozulmuş hâli olduğu iddia edilse de temel hadis kaynaklarında "Esma bint Şekel" olarak kaydedilmektedir. Üstelik "Seken" babasının değil, dedesinin adıdır. Bu da eserin yazma nüshasındaki kayda aykırıdır. (Çeviren)

sallallahu aleyhi ve sellem'in yanına girerek "Ey Allah'ın Rasûlü! İçimizden biri hayızdan temizleneceği zaman nasıl yıkanmalı?" diye sordu. Allah Rasûlü, cevaben şöyle buyurdu: ***"Sidresini***[271] ***ve suyunu aldıktan sonra başını, suyu saç diplerine ulaştırıncaya kadar iyice yıkayıp ovalar. Daha sonra suyu bedenine döker. Ardından (misk sürülmüş) bir bez (pamuk vs.) parçasını alıp tahâretlenir."*** Bunun üzerine (Esma) "Ey Allah'ın Rasûlü! Onunla nasıl tahâretleneceğim?" diye sordu. O da ***"Tahâretlenirsin işte"*** buyurdu. Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in neyi ima ettiğini anladığım için kadına "O bezi, kanın aktığı ve değdiği yerlere koyarsın" dedim.[272]

***

Kuşkusuz bu hüküm, suyun olması hâlinde geçerlidir. Suyun bulunmaması durumuna gelince; ***"Eğer cünüp oldunuzsa, temizlenin"***[273] âyetinin te'vilinde de söylediğimiz gibi Allah Teâlâ bizlere, kendi Kitab'ında ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde, onun diliyle, suyun bulunduğu hâllerde cünüp kimse ile ilgili hükmü açıklamıştır. Buna göre, ***"temizlendiklerinde..."*** âyetiyle hayızlılara hayızdan temizlenmeyi farz kıldığı gibi ***"eğer cünüp oldunuzsa, temizlenin"*** âyetiyle de cünüp kimseye tahâreti farz kılmış ve buradaki "tahâret"i, ***"cünüp iken de -yoldan geçen/yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın..."***[274] âyetiyle açıklamıştır. Sünnet ise cünüp kimsenin, suyun yokluğu hâlinde teyemmüm alabileceği hükmünü koymuştur. Dolayısıyla hayızlı kadın, kanın kesilmesinden sonra -suyun bulunması şartına bağlı olarak- guslün kendisine farz olması bakımından cünüp kimse gibiyse, suyun olmaması hâlinde de onun gibidir. Nasıl ki toprak, cünüp kimse açısından su ile temizliğin yerini tutabiliyorsa, aynı şekilde hayızlı için de su ile tahâretlenmenin yerine geçer. Mâlik, Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfiî ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur.

---

271 Yaprakları kurutulup dövülerek beden temizliğinde sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılan bir ağaç türüdür. Sedir ağacı olarak da bilinir. (Çeviren)

272 Müslim, Hayız 61; Ebû Dâvûd, Tahâret 120.

273 Mâide 5/6.

274 Nisâ 4/43.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ...﴾

"... ALLAH'IN SİZE EMRETTİĞİ YERDEN ONLARA YAKLAŞIN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"... Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın (fe'tûhunne)..."***[275] buyurmuş, ancak Kitab'ında bizlere bu "yaklaşma"nın mahiyetini açıklamamıştır. Biz bunun ne anlama geldiğini araştırdığımızda şu rivayetleri tespit ettik:

١٧٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي رَزِينٍ فِي قَوْلِهِ: {فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ} قَالَ: مِنْ حَيْثُ تَطَهَّرَتْ.

175- ... Süfyân'ın el-A'meş'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Rezîn âyetin ilgili kısmını "Temizlendiği yerden" şeklinde izah etmiştir.

١٧٦ - حَدَّثَنَا أَبُو شُرَيْحٍ مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ: {فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللهُ}، قَالَ: أُمِرُوا أَنْ يَأْتُوا مِنْ حَيْثُ نُهُوا عَنْهُ.

176- ... Süfyân'ın Osman b. el-Esved'den naklettiğine göre, Mücâhid, ***"Temizlendiklerinde Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın..."*** âyetine ilişkin "Kendilerine (geçici olarak) yasak konulan yerden yaklaşmaları emredilmiştir" açıklamasını yapmıştır.

---

275 Bakara 2/222.

Bu durum, temiz kadınlara, hayız hâlindeyken yaklaşma yasağı konulan yerden yaklaşmaya izin verildiğini göstermektedir. Yoksa ***"Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın..."*** âyetindeki (emir hükmü), onlara yaklaşmanın farz kılındığı anlamına gelmemektedir.

Bu, tıpkı Allah *azze ve celle*'nin, Cuma ezanıyla birlikte alışveriş yapmayı yasakladıktan sonra buyurduğu ***"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin..."***[276] âyetine benzer. Buradaki emir, (namaz sonrası) bunları yapmanın onlara farz kılındığı manasına gelmez. Sadece konulmuş olan (geçici) bir yasağın kaldırılarak söz konusu işlerin mübah olduğunu gösterir.

Aynı şey, Yüce Allah'ın, ihramlılara kara avını yasakladıktan sonra buyurduğu ***"İhramdan çıktıktan sonra (isterseniz) avlanın..."***[277] âyeti için de geçerlidir. Burada da ihram sonrası avlanma hükmü bir farziyeti değil, izin ve ruhsatı ifade etmekte; ihramdan çıkmadan önce bu hususta koymuş olduğu yasağı kaldırıp serbest bırakma anlamı taşımaktadır.

Biz bu konuyu ve konuyla ilgili ilk dönem âlimlerinden (mütekaddimîn) gelen rivayetleri Allah Teâlâ'nın izniyle bu kitabımızın ilgili bölümlerinde ele alacağız.

Muvaffak kılacak olan yalnızca Allah'tır.

---

276 Cuma 62/10.

277 Mâide 5/2.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿...إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾

"... ŞÜPHESİZ ALLAH, TEVBE EDENLERİ DE SEVER, TEMİZLENENLERİ DE SEVER" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle*'nin ***"... Şüphesiz Allah, tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever"***[278] âyetindeki ***"tevbe edenleri sever"*** kısmı, muhkemdir. Çünkü manası kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Bununla günahlardan tevbe edenler kastedilmektedir. Fakat ***"temizlenenleri de sever"*** ifadesi, te'vile elverişli müteşâbihlerdendir. Biz de bu konuda yapılan te'villeri araştırdığımızda (şunları tespit ettik:)

١٧٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ عَطَاءٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ} قَالَ: التَّوَّابِينَ مِنَ الذُّنُوبِ وَالْمُتَطَهِّرِينَ بِالْمَاءِ.

177- ... Sevrî'nin, Talha'dan rivayet ettiğine göre Atâ ***"... Şüphesiz Allah, tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever"*** âyetiyle ilgili olarak "Günahlardan tevbe edenleri ve su ile temizlenenleri..." açıklamasını yapmıştır.[279]

***

Bu yaklaşıma göre, Allah *azze ve celle*'nin, bu âyette kendisi sebebiyle sahiplerini sevdiği temizlik, su ile yapılan temizliktir.

---

278 Bakara 2/222.

279 Taberî, *Tefsîr*, II, 390.

١٧٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَوْفٍ، عَنْ أَبِي الْمِنْهَالِ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، فِي قَوْلِهِ: {إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ}، قَالَ: مِنَ الذُّنُوبِ.

178- … Avf'ın, Ebu'l-Minhâl'den naklettiğine göre, Ebu'l-Âliye, ilgili âyetteki ***"temizlenenler"*** ifadesini, "günahtan temizlenenler/arınanlar" olarak izah etmiştir.

***

Bu bakış açısına göre ise, Allah *azze ve celle*'nin, kendisi sebebiyle sahiplerini sevmiş olduğu temizlik, günahlardan temizlik/arınmadır.

١٧٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ، {إِنَّ اللهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ} فَإِذَا أَحَبَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَبْدًا لَمْ يَضُرَّهُ ذَنْبُهُ.

179- … Süfyân'ın, Âsım'dan rivayet ettiğine göre, eş-Şa'bî şöyle dedi: Günahtan tevbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir. ***"… Şüphesiz Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever."*** Eğer Yüce Allah bir kulunu severse, o kula günahı zarar veremez.

***

Bu te'vil, bu konuda Atâ'dan rivayet edilen te'vile benzemektedir.

Te'vil ehli (müfessirler), bu hadiste geçen "temizleme"yi (tathîr), Yüce Allah'ın ***"Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor (yutahhirakum tathîrâ)"***[280] âyetinde vurgulanan anlama uygun şekilde yorumlamışlardır. Çünkü onlara göre bu âyetteki "temizleme (tathîr)," "günahlardan ve insanoğlunu kirleten diğer bütün şeylerden temizleme/arındırma" manasındadır.

İlim adamları, sözünü ettiğimiz bu te'ville ilgili olarak bu kadar ihtilaf ettikleri için, biz de ihtilafın çözümünü Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda araştırdık ve Yüce Allah'ın orada şöyle buyurduğunu gördük: ***"… Orada temizlenmeyi (yetetahharû) seven adamlar vardır."***[281]

---

280 Ahzâb 33/33.

281 Tevbe 9/108.

Âyetin te'vili hakkında ise şunlar rivayet edilmiştir:

١٨٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ ضَبَابٍ، عَنْ عِبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عِبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ أَهْلَ قِبَا أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرُوا لَهُ الاِسْتِنْجَاءَ بِالْمَاءِ، فَقَالَ: إِنَّ اللهَ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فَدُومُوا {رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ}.

180- … Abdurrahman b. Ebî Ziyâd'ın rivayet ettiğine göre, Abdullah b. el-Hâris dedi ki: Kuba halkı Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip su ile istincâ[282] meselesini sordular. Bunun üzerine şöyle buyurdu: ***"Allah size (bu konuda) övgüde bulundu, devam edin: 'Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.'"***

١٨١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَيَّارًا أَبَا الْحَكَمِ يَذْكُرُ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَامٍ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَلَى أَهْلِ قِبَاءَ، قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ خَيْرًا {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا} أَفَلَا تُخْبِرُونَنِي؟ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا نَجِدُهُ مَكْتُوبًا عَلَيْنَا فِي التَّوْرَاةِ الاِسْتِنْجَاءُ بِالْمَاءِ.

181- … Seyyâr Ebu'l-Hakem'in, Şehr b. Havşeb'den naklettiğine göre, Muhammed b. Abdullah b. Selâm şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kuba halkını ziyaret edip onlara ***"Allah Teâlâ, 'Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır' buyurarak temizlik konusunda sizden övgüyle söz etti. Bana bunun ne olduğunu söyler misiniz?"*** diye sordu. Onlar "Ey Allah'ın Rasûlü! Su ile istincâ! Biz bunun Tevrat'ta bize farz kılındığını görmekteyiz" dediler.[283]

***

Bu da gösteriyor ki, ilk âyette (Bakara 222) bahsedilen temizlik, bu ikinci âyetteki temizliğin aynısıdır.

282 İstincâ: Kan, meni, idrar, pislik gibi şeylerin çıktıkları yerleri temizlemek. Bk. Erdoğan, Fıkıh Terimleri Sözlüğü, s. 213. (Çeviren)

283 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 6.

١٨٢ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ سَهْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ، وَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، وَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ لَمَّا أُنْزِلَتْ {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا} الْآيَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ، إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ خَيْرًا فِي الطُّهُورِ فَمَا طُهُورُكُمْ؟ قَالُوا: نَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ، وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ قَالَ: هُوَ ذَاكَ فَعَلَيْكُمُوهُ.

182- … Sadaka (b. Hâlid), Utbe[284] b. Ebî Hakîm'den rivayetle, Talha b. Nâfi'in şöyle dediğini haber verdi: Ebû Eyyûb el-Ensârî, Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik'in bana bildirdiklerine göre, ***"Onda temizlenmeyi seven adamlar vardır"*** âyeti indiği zaman Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey Ensâr topluluğu! Allah azze ve celle, temizlik konusunda sizden övgüyle bahsetti. Nedir sizin temizliğiniz?"*** diye sordu. Onlar "Namaz için abdest alırız, cünüp olduğumuzda guslederiz ve su ile istincâ yaparız" dediler. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) ***"İşte bu (sonuncusu), bunu bırakmayın, devam edin"*** buyurdu.[285]

284 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Uyeyne" olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki gerek Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr* adlı eserinde (XII, 174), gerekse İbn Mâce'nin *Sünen*'inde (Tahâret 28) ilgili isim "Utbe" şeklinde geçmektedir. Doğrusu da budur. Zira bu şahıs, Talha b. Nâfi'den rivayette bulunmuş olan Ebu'l-Abbâs Utbe b. Ebî Hakîm el-Hemdânî eş-Şâmî el-Ürdünî et-Taberânî (ö. 147) adlı ravidir. Bk. el-Mizzî, *Tehzîb*, XIX, 300. (Çeviren)

285 İbn Mâce, Tahâret 28.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ...﴾
"EY İMAN EDENLER! MÜŞRİKLER ANCAK BİR PİSLİKTİR..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (bilin ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir..."***[286] buyurmaktadır. Âyetin akla gelen ilk anlamına göre "müşrikler" ifadesi, -(İslâm devletiyle) antlaşması ve zimmet akdi bulunan ve (ilahî) bir Kitab/din mensubu biri olsun olmasın,- "Allah'a ortak koşan her müşrik" için geçerlidir.

Şu kadar var ki ilim adamları, "müşrikler"den kastedilenin kimler olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Mâlik ve Medineli bir kısım ulema "Âyetten anlaşılan ilk anlama göre, bundan maksat, Allah Teâlâ'ya ortak koşan her müşriktir. Bu nedenle müşriklerden hiçbirinin, Allah *azze ve celle*'nin açıkça zikrettiği Mescid-i Harâm'a ve ilgili âyette bahsetmediği diğer mescidlere girmesine izin verilmez" demişlerdir.

Şâfiî ve diğer bir kısım âlimler ise şöyle demişlerdir: "Mâlik'in dediği gibi 'müşrikler'den kasıt, âyetten açıkça anlaşıldığına göre müşriklerin hepsidir. Ancak (kanaatimizce) onlar, özellikle Mescid-i Harâm dışında kalan Yüce Allah'ın mescidlerinden herhangi birine girebilirler."

Öte yandan Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed de âyette geçen "müşrikler"den maksadın, (İslâm devletiyle) antlaşması ve zimmet akdi bulunmayan müşrikler olduğunu ve bu konuda Mescid-i Harâm ile Allah *azze ve celle*'nin diğer mescidleri arasında bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca bu kanaati Câbir'den rivayet etmişlerdir:

---

286 Tevbe 9/28.

١٨٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا، يَقُولُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ}: إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَبْدًا أَوْ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْجِزْيَةِ.

183- ... Haccâc b. Muhammed, İbn Cüreyc'in şöyle dediğini rivayet etti: Ebu'z-Zübeyr'in bana verdiği bilgiye göre Câbir, ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar..."*** âyetindeki (Mescid-i Harâm'a yaklaşmamakla) ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Köle veya cizye veren (gayr-ı müslim) tebaadan olanlar hariç."[287]

***

Bu istisnanın, Câbir'in kıraatına ait (farklı) bir okuyuş biçimi olması ihtimali kadar olmaması ihtimali de vardır. Ancak bu, âyette kastedilen manayı ifade etmektedir. Dolayısıyla hangi ihtimal söz konusu olursa olsun, cizye ehli ve köle olan kâfirler, ona göre âyetin kapsamına girmemektedir. Ayrıca bildiğimiz kadarıyla sahâbeden hiç kimse, Câbir'in bu görüşüne karşı çıkmamıştır. Bizim görüşümüz de bu yöndedir. Yine de doğrusunu en iyi Allah bilir.

Buna göre (İslâm devletiyle) antlaşması bulunmayan kâfirler, içinde bulundukları küfür hâlini bırakmakla yükümlüdürler. Hatta bundan vazgeçmeleri için (gerektiğinde) öldürülürler. Bu durumdaki birinin Müslümanların mescidlerine girmesine müsaade edilmez. Ancak böyle olmayan kâfirlerin hükümleri diğerlerine göre farklıdır; bunların Müslümanların mescidlerine ve diğer (kutsal) mekânlarına girmelerine izin verilir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu manaya delalet eden bir hadis rivayet edilmiştir:

١٨٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ، أَنَّ وَفْدَ ثَقِيفٍ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَ لَهُمْ فِيهِ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، قَوْمٌ أَنْجَاسٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّهُ لَيْسَ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ أَنْجَاسِ النَّاسِ شَيْءٌ، إِنَّمَا أَنْجَاسُ النَّاسِ عَلَى أَنْفُسِهِمْ.

287 Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 53.

184- ... Humeyd'in el-Hasen'den rivayet ettiğine göre, Osman b. Ebi'l-Âs şunu anlattı: Sakîf kabilesi heyeti Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna geldiğinde (Hz. Peygamber) onlar için mescidde bir çadır kurdurmuştu. Sahâbîler "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar pis bir topluluktur" deyince Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Yerin üzerinde insanların pisliğinden hiçbir şey yoktur. İnsanların pisliği ancak kendilerinin aleyhinedir."***[288]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kâfirlerde olan fakat Müslümanlarda bulunmayan pisliğin (necâset), mescidlere girme ve oralarda oturma açısından onların hükümleriyle Müslümanların hükümleri arasında bir fark oluşturmadığını haber vermektedir.

(Sahâbîler) bu konuda böylesine ihtilaf ettikleri ve zikrettiğimiz âyetin te'vili hakkında daha önce sözünü ettiğimiz birbirine aykırı görüşler serdettikleri için, biz de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde bunun çözümüne işaret edecek bir şeylerin bulunup bulunmadığına baktık ve şu rivayeti tespit ettik:

١٨٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ الْبَهْرَانِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ مِمَّنْ يُؤَذِّنُ فِي يَوْمِ النَّحْرِ بِمِنًى أَلَا لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَيَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَوْمُ النَّحْرِ، وَالْحَجُّ الْأَكْبَرُ الْحَجُّ، وَإِنَّمَا قِيلَ الْحَجُّ الْأَكْبَرُ مِنْ أَجْلِ قَوْلِ النَّاسِ الْحَجُّ الْأَصْغَرُ، فَنَبَذَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى النَّاسِ فِي ذَلِكَ الْعَامِ فَلَمْ يَحُجَّ فِي الْعَامِ الْقَابِلِ الَّذِي حَجَّ فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُشْرِكٌ، وَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْعَامِ الَّذِي نَبَذَ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ إِلَى الْمُشْرِكِينَ {يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا إِلَى قَوْلِهِ: إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ}.

185- ... ez-Zührî'nin Humeyd b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre dedi ki: Ebû Bekir, Kurban bayramının ilk günü Mina'da "Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamayacak ve hiçbir çıplak Kâbe'yi tavaf edemeyecek" diye ilanda bulunmak üzere giden kimseler arasında beni de

288 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 13.

gönderdi. Hacc-ı ekber (büyük hac) günü, Kurban bayramının ilk günüdür. Hacc-ı ekber, hacdır. Buna hacc-ı ekber denilmesi, insanların (umreye) hacc-ı asgar (küçük hac) demelerinden ötürüdür. Ebû Bekir *radıyallahu anh* o yıl insanlara bu ihtarda bulunduğu için Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haccettiği ertesi yıl (Veda Haccı'nda) hiçbir müşrik hac yapamadı. Allah Teâlâ da Ebû Bekir'in müşriklere uyarıda bulunduğu o senede şu âyeti indirdi: ***"Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (bilin ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir. Şüphesiz Allah, iyi bilendir, hikmet sahibidir."***[289]

***

Müşrikler ticaretle uğraştıkları (ve ekonomiyi canlandırdıkları) için Müslümanlar da onlardan faydalanıyorlardı. Allah *azze ve celle* de müşriklere Mescid-i Harâm'a girme yasağı koyunca Müslümanlar, müşriklerin ticarî hayata kattıkları hareketliliğin aniden kesilmesinden dolayı (ekonomik) sıkıntılar yaşamaya başladılar. Bu sebeple Yüce Allah ***"Eğer yoksulluktan korkarsanız, (bilin ki) Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir"*** buyurmuştur. Allah Teâlâ, bundan sonraki âyette geçen cizye hükmünü -ki daha önce olmayan bir hükümdür- müşriklerin ticaretleriyle sağladıkları katkıların engellenmesinden (doğacak ekonomik sıkıntıları) telafi etmek üzere meşru kılmıştır. Nitekim bir sonraki âyette de şöyle buyurmaktadır: ***"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."***[290]

Allah *azze ve celle* Müslümanlara cizyeyi helal kılınca, Müslümanlar, müşriklerin ticarî hayatta sağladıkları kazancın çok daha fazlasının Yüce Allah tarafından kendilerine lütfedildiğini anladılar. Nitekim Mücâhid'den bu manada bir görüş rivayet edilmektedir:

١٨٦ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ}، قَالَ: قَالَ الْمُؤْمِنُونَ: كُنَّا نُصِيبُ مِنْ مَتَاجِرِ الْمُشْرِكِينَ، فَوَعَدَهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُغْنِيَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ عِوَضًا لَهُمْ بِأَنْ لَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ.

289 Benzer bir metin için bk. Buhârî, Tefsîru Sûre 9.

290 Tevbe 9/29.

186- ... Verkâ'ın İbn Ebî Necîh'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid, "*... **Müşrikler ancak bir pisliktir... Allah dilerse sizi kendi lütfundan zengin edecektir...***" âyetine ilişkin şunu söylemiştir: "Mü'minler 'Biz, müşriklerin ticaretlerinden kazanç elde ediyorduk' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, o müşriklerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmamaları karşılığında kendi lütfundan onları zengin edeceği sözünü vermiştir."[291]

***

Bu âyeti (Tevbe 28), bir sonraki âyet (Tevbe 29) ve Tevbe sûresinin başındaki âyetlerle birlikte yorumlamak gerekmektedir.[292] Nitekim (Tevbe 28.) âyetinin indiriliş sebebi olarak zikredilen ve o hac esnasında (hacc-ı ekberde müşriklere) yapılan uyarılarla ilgili bir rivayet de şöyledir:

١٨٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ بْنِ فَارِسٍ، وَبِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ الْبَزَّارُ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مُحَرَّرِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ حَيْثُ بَعَثَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَادَى بِأَرْبَعٍ حَتَّى صَحِلَ صَوْتِي: أَنَّهُ لَا تَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَلَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَإِنَّ أَجَلَهُ إِلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتِ الْأَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ، فَإِنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ.

187- ...eş-Şa'bî'nin Muharrar b. Ebî Hureyre'den naklettiğine göre, babası (Ebû Hureyre) şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ali b. Ebî Tâlib'i gönderdiğinde ben de onunla birlikteydim. Sesi kısılıncaya kadar şu dört maddeyi (herkese) duyurdu: "Cennete ancak Müslümanlar girecektir. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamayacak ve hiçbir çıplak Kâbe'yi tavaf edemeyecektir. Ayrıca kimin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile yaptığı bir antlaşma varsa, bu antlaşmanın süresi dört aydır. Dört ay geçtikten sonra Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır."[293]

---

291 Taberî, *Tefsîr,* X, 108.

292 Görebildiğimiz kadarıyla metnin bu cümlesinde bir anlam düşüklüğü bulunmaktadır. Biz bunu konunun akışına uygun şekilde çevirmeye çalıştık. (Çeviren)

293 Nesâî, Menâsik 161; Dârimî, Salât 140; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 299.

١٨٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ وَأَمَرَهُ أَنْ يُنَادِيَ بِهَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا، فَبَيْنَا أَبُو بَكْرٍ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ، إِذْ سَمِعَ رُغَاءَ نَاقَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فَزِعًا، وَظَنَّ أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا عَلِيٌّ، فَدَفَعَ إِلَيْهِ كِتَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهُ عَلَى الْمَوْسِمِ، وَأَمَرَ عَلِيًّا أَنْ يُنَادِيَ بِهَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، فَانْطَلَقْنَا، فَقَامَ عَلِيٌّ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ، فَقَالَ: ذِمَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ بَرِيئَةٌ مِنْ كُلِّ مُشْرِكٍ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، وَلَا يَحُجَّنَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَنَّ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ قَالَ: فَكَانَ عَلِيٌّ يُنَادِي بِهَا، فَإِذَا بُحَّ قَامَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَذَّنَ بِهَا.

188- ... el-Hakem b. Uyeyne'nin, Miksem'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs şunu anlatmıştır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* (müşriklere ihtarda bulunmak üzere) Ebû Bekir'i görevlendirmiş ve ona şu (geçen) maddeleri duyurmasını emretmişti. Daha sonra (Hz. Peygamber) Ali'yi göndermişti. Ebû Bekir yoldayken Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devesinin böğürme sesini işitti. Bu gelenin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğu zannıyla içine bir korku düştü. Fakat Ali olduğunu anlayınca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in fermanını ona vererek hac mevsiminde onu sözcü olarak görevlendirdi ve söz konusu dört maddeyi ilan etmesini emretti. Biz de harekete geçtik. Ali, teşrik günlerinde kalkıp şunları duyurdu: "Allah ve Rasûlü'nün zimmeti (ahd-i emanı) artık her müşrikten uzaktır (kalkmıştır). Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamayacak ve hiçbir çıplak Beyt'i (Kâbe) tavaf edemeyecektir. Cennete ise ancak mü'min olan girebilir."

(Muharrer) dedi ki: "Ali bunları yüksek sesle ilan ediyor, sesi kısıldığında da Ebû Hureyre kalkıp duyuruyordu."[294]

***

294 Tirmizî, Tefsîr 9.

Bu rivayetlerde, âyetin nüzûl sebebinin yanı sıra, müşriklerin Müslümanlarla birlikte daha önce olduğu gibi Kâbe'yi haccetmelerinin yasaklanması ve âyette bahsi geçen müşriklerin de Ehl-i Kitab dışındaki putperestler olduğu gerçeği yer almaktadır. Çünkü Allah *azze ve celle*'nin, Müslümanlara, müşriklerin ticaretlerinden elde ettikleri kazançları telafi etmek üzere Ehl-i Kitab'ın cizyesini meşru kılmasından, Ehl-i Kitab'ın, sözü geçen müşrikler dışında bir topluluk olduğunu anlamaktayız. Ayrıca ilgili âyette adı geçen müşriklerin şu âyette bahsedilen müşriklerin ta kendileri olduklarını da öğrenmekteyiz: ***"Mü'min olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince; muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir."***[295]

Öte yandan ***"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamayacaktır"*** fermanından, onların, kendilerine yasak getirilen Mescid-i Harâm'a ve daha önce yapmakta oldukları hacca yaklaşamayacakları sonucunu çıkarıyoruz. Hacca yaklaşmalarının engellenmesi, Arafat, Müzdelife ve Mescid-i Harâm'ın dışında kalan diğer hac mekânlarına yaklaşmalarının da engellenmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu âyetteki yaklaşma yasağı, antlaşmalı ve zimmet ehli olan kâfirlerin Arafat ve Müzdelife'ye girmelerine mani olmadığı gibi Mescid-i Harâm'a girmelerinin önünde de bir engel sayılmaz. Bu bakış açısını destekleyecek mahiyette nakledilen rivayetlerden biri de şöyledir:

١٨٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ دَخَلَ مَسْجِدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُشْرِكٌ.

189- ... Ma'mer'in ez-Zührî'den rivayet ettiğine göre, İbnü'l-Müseyyeb, müşrik olan Ebû Süfyân b. Harb'in, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidine girdiğini belirtti.

***

Bu hüküm, barış antlaşması (hüdne) durumunda geçerlidir. ez-Zührî'den rivayette bulunan Salih b. Ebi'l-Ahdar'ın hadisinde de aynı durum söz konusudur. (Genel olarak) kâfirler sınıfı içerisinde "müşrikler"den kastedilenin, sadece putperestler olduğuna ve onların haricindeki Ehl-i Kitab'ın

295 Hac 22/17.

kastedilmediğine ilişkin kanaatimizi destekleyen delillerden biri de Allah *azze ve celle*'nin ***"Mü'min olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince..."*** âyetidir. Yüce Allah, burada küfür ehlinin gruplarını saydıktan sonra bunların dışında ayrıca "müşrik olanlar"dan bahsetmektedir ki onlar da putperestlerdir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de Veda Haccı'nda bu ayrımı dikkate alarak hitap etmiştir:

١٩٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ، وَابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، قَالَ: شَهِدْتُ خُطْبَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ، فَقَالَ قَوْلًا كَثِيرًا حَسَنًا جَمِيلًا، وَكَانَ فِيهَا: مَنْ أَسْلَمَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ فَلَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَلَهُ مِثْلُ الَّذِي لَنَا، وَعَلَيْهِ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَا، وَمَنْ أَسْلَمَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَلَهُ أَجْرُهُ، وَلَهُ مِثْلُ الَّذِي لَنَا، وَعَلَيْهِ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَا.

190- ... Süleyman b. Abdurrahman'ın, el-Kâsım b. Ebî Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Ümâme el-Bâhilî dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Vedâ Haccı günündeki konuşmasına/hitabına şahit oldum. Çok güzel şeylerden bahsetti. Söyledikleri arasında şu da vardı: ***"Ehl-i Kitab'tan Müslüman olanlara iki kat ecir vardır. (Müslüman olduktan sonra) bizim lehimize olanlar onların da lehine, aleyhimize olanlar onların da aleyhinedir. Aynı şekilde müşriklerden Müslüman olanlara da bir ecir vardır. (Müslüman olmaları hâlinde) bizim lehimize olanlar onların da lehine, aleyhimize olanlar onların da aleyhinedir."***[296]

***

Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde genellikle şirk ehli, putperestler olarak geçmekte, bunların dışındaki Ehl-i Kitap kastedilmemektedir.

Öte yandan "Mescid-i Harâm"dan maksadın, mescid ve dışındaki çevresi olduğunu gösteren delillerden biri de şu rivayettir:

296 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 259.

١٩١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: قَالَ عَطَاءٌ: قَوْلُهُ: {الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ} يُرِيدُ الْحَرَمَ كُلَّهُ.

191- ... Haccâc b. Muhammed'in İbn Cüreyc'den rivayet ettiğine göre Atâ, ilgili âyette geçen ***"Mescid-i Harâm"***dan, bütün Harem'in kastedildiğini belirtmiştir.[297]

***

Tahâret (Temizlik) Bölümü burada son bulmaktadır.

297 Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 52-53.

NAMAZ BÖLÜMÜ

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿يَآ اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ...﴾
"EY İMAN EDENLER! NAMAZA ÇAĞIRILDIĞI ZAMAN..."
SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (nûdiye) zaman..."***[298] buyurmaktadır. Bu âyette zikredilen "nidâ," muhkem bir ifadedir ve bununla ezanın kastedildiği gayet açıktır. Fakat Yüce Allah bizlere ne bu âyette ne de Kitab'ının başka bir yerinde söz konusu ezanın keyfiyetini beyan etmiştir. Bize bunu Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklamıştır:

١٩٢ - حَدَّثَنَا بَكَّارُ بْنُ قُتَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَشَارَ الْمُسْلِمِينَ بِمَا يَجْمَعُهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالُوا: لَنَا الْبُوقُ، وَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ الْيَهُودِ، ثُمَّ ذَكَرُوا النَّاقُوسَ فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ النَّصَارَى، فَأُرِيَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ النِّدَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، يُقَالُ لَهُ: عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، فَطَرَقَ الْأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلًا، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالًا فَأَذَّنَ. قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَزَادَ بِلَالٌ فِي نِدَاءِ صَلَاةِ الصُّبْحِ الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، فَأَقَرَّهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَمَا إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِي رَأَى، وَلَكِنَّهُ سَبَقَنِي.

---

298 Cuma 62/9.

192- ... ez-Zührî'nin Sâlim'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanları namaz için bir araya getirebilecek şey hakkında onlarla istişare etti. Onlar "(Yahudilerin kullandığı) boru olsun" dediler. (Hz. Peygamber) Yahudilere ait olmasından dolayı bu teklifi hoş karşılamadı. Daha sonra çandan söz ettiler, bunu da Hıristiyanlar(ın sembolü olmasın)dan dolayı beğenmedi. O gece, Abdullah b. Zeyd isimli Ensardan bir kişi ile Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anhumâ*'ya rüyalarında ezan gösterildi. Ensarlı kişi, (sabahı beklemeden) gece vakti hemen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi (ve rüyasını anlattı). Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Bilâl'e ezan okumasını emretti.

ez-Zührî şöyle dedi: "Bilâl, sabah namazının ezanına 'es-Salâtu hayrun mine'n-nevm: Namaz uykudan hayırlıdır' cümlesini eklemiş, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu onaylamıştır."

Ömer *radıyallahu anh* ise şöyle demiştir: "Ben de onun (Abdullah b. Zeyd) gördüğünün aynısını görmüştüm fakat o erken davrandı."[299]

١٩٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْهَرَوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِينَارٍ الطَّاحِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ الْحَذَّاءُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانُوا قَدْ أَرَادُوا أَنْ يَضْرِبُوا بِالنَّاقُوسِ، وَأَنْ يَرْفَعُوا نَارًا لِلْإِعْلَامِ بِالصَّلَاةِ حَتَّى أُرِيَ ذَلِكَ الرَّجُلُ تِلْكَ الرُّؤْيَا، فَأُمِرَ بِلَالٌ أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَيُوتِرَ الْإِقَامَةَ.

193- ... Hâlid el-Hazzâ'nın Ebû Kılâbe'den rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Namaz vaktini bildirmek için çan çalmayı ve ateş yakmayı düşünüyorlardı. Nihayetinde o kişiye o rüyada (ezan) gösterilince, Bilâl'e, ezan lafızlarını ikişer ikişer, kamet lafızlarını da birer birer okuması emredildi."[300]

١٩٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ الْخُرَيْبِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ زَيْدٍ رَأَى رَجُلًا نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ عَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَخْضَرَانِ أَوْ بُرْدَانِ أَخْضَرَانِ فَقَامَ عَلَى جِذْمِ حَائِطٍ، فَأَذَّنَ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ

299 İbn Mâce, Ezân 1.

300 Buhârî, Ezân 1-2; Müslim, Salât 3.

أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، ثُمَّ قَعَدَ ثُمَّ أَقَامَ مِثْلَ ذَلِكَ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: نِعْمَ مَا رَأَيْتَ عَلِّمْهَا بِلَالًا.

194- ... Amr b. Murra'nın, Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan naklettiğine göre, Abdullah b. Zeyd, (rüyasında) üzerinde iki yeşil elbise veya çizgili aba/hırka bulunan bir adamın gökten inerek bir duvar kalıntısı üzerinde doğrulduğunu ve ezanı şöyle okuduğunu görmüştür:

"Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber.

Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah.

Hayye ale's-salâh, Hayye ale's-salâh.

Hayye ale'l-felâh, Hayye ale'l-felâh.

Allahu Ekber, Allahu Ekber.

Lâ ilâhe illallah."

Adam daha sonra oturmuş, ardından tekrar kalkıp buna benzer şekilde kamet getirmiştir. (Abdullah b. Zeyd de) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek durumu haber verince (Hz. Peygamber) ***"Ne güzel şeyler görmüşsün! (Şimdi) bunu Bilâl'e öğret"*** buyurmuştur.[301]

١٩٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: حَدَّثَنِي أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيَّ رَأَى فِي الْمَنَامِ الْأَذَانَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: عَلِّمْهُ بِلَالًا، فَأَذَّنَ مَثْنَى وَأَقَامَ مَثْنَى، وَقَعَدَ قَعْدَةً.

301 Tirmizî, Salât 194.

195- ... el-A'meş'in Amr b. Murra'dan rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. Ebî Leyla şöyle dedi: "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbının bana anlattıklarına göre, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî, rüyasında ezan (okunduğunu) görmüş, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek bunu haber verince de (Allah Rasûlü) ***'Onu Bilâl'e öğret'*** buyurmuştur. (Bilâl de) ezan lafızlarını ikişer ikişer okumuş, kamet lafızlarını da ikişer defa tekrarlamış ve (arada) bir müddet oturmuştur."[302]

١٩٦ - حَدَّثَنَا فَهْدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَصْحَابُنَا، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَزَادَ فِي الْإِقَامَةِ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَالَ، وَقَالَ عَبْدُ اللهِ: لَوْلَا أَنِّي أَتَّهِمُ نَفْسِي لَظَنَنْتُ أَنِّي رَأَيْتُ ذَلِكَ وَأَنَا يَقْظَانُ غَيْرَ نَائِمٍ، ثُمَّ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَأَنَا وَاللهِ لَقَدْ طَافَ بِي الَّذِي طَافَ بِعَبْدِ اللهِ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُ سَبَقَنِي سَكَتُّ.

196- ... Yine Zeyd b. Ebî Üneyse'nin Amr b. Murra'dan naklettiğine göre, Abdurrahman b. Ebî Leylâ "Sahâbemizin bize anlattığına göre..." diyerek bu rivayetin aynısını zikretmiş ve kamet ile ilgili olarak "Kad kâmeti's-salât" cümlesini eklemiştir.

Ayrıca Abdullah şöyle dedi: "Eğer kendimi zan altında bırakmak gibi bir endişem olmasaydı, bunu uykuda değil de uyanıkken gördüğüme inanırdım."[303]

Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* ise "Allah'a yemin olsun ki, Abdullah'ın gördüğü rüyayı ben de görmüştüm. Fakat onun benden önce davrandığını görünce sesimi çıkarmadım" demiştir.

١٩٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: كَانُوا يَجْتَمِعُونَ لِلصَّلَاةِ، يُؤْذِنُ بِهَا بَعْضُهُمْ بَعْضًا، حَتَّى نَقَسُوا أَوْ كَادُوا أَنْ يَنْقُسُوا، فَإِذَا رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، يُقَالُ لَهُ: عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي أُخْبِرُكَ أَنِّي لَمْ أَكُنْ نَائِمًا أَصَدَّقْتَ أَنِّي لَبَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ، إِذْ رَأَيْتُ شَخْصًا عَلَيْهِ ثَوْبَانِ أَخْضَرَانِ،

---

302 Tirmizî, Salât 28.

303 Buradaki "inanırdım" ifadesi başka kaynaklarda "söylerdim" şeklinde geçmektedir. Bk. eş-Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb, *el-Müsned*, III, 37, Medine 1993. (Çeviren)

أَوْ بُرْدَانِ أَخْضَرَانِ، فَقَامَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَجَعَلَ آخِرَ ذَلِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، ثُمَّ أَمْهَلَ هُنَيْهَةً، ثُمَّ قَامَ، فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، إِلَّا أَنَّهُ يَزِيدُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلِّمْهَا بِلَالًا فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَمَا إِنَّهُ قَدْ طَافَ بِيَ اللَّيْلَةَ مِثْلُ الَّذِي طَافَ بِعَبْدِ اللهِ، وَلَكِنَّهُ سَبَقَنِي.

197- … Amr b. Murra'nın Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan rivayet ettiğine göre, Muâz b. Cebel şöyle dedi: (Sahâbîler) namaz için birbirlerine haber vererek toplanıyorlardı. Nihayetinde çan çaldılar veya neredeyse çan çalacaklardı. Derken Abdullah b. Zeyd adında Ensarlı bir kişi, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer sana uykuda olmadığımı söylesem, yalan söylemiş olmam. Ben, uyku ile uyanıklık arasındayken üzerinde iki yeşil elbise veya çizgili aba/hırka bulunan bir adamın ayağa kalkıp kıbleye yönelerek iki defa 'Allahu Ekber, Allahu Ekber. Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah' dediğini gördüm. Peşinden 'Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah,' en sonunda da 'Lâ ilâhe illallah' dediğini gördüm. Sonra bir süre bekledi ve ardından kalkıp aynısını söyledi. Sadece 'Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's-salât' kısmını ekledi." Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bunu Bilâl'e öğret"*** buyurdu.

Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Abdullah'ın gördüğü rüyanın aynısını ben de bu gece görmüştüm. Fakat o benden erken davrandı."[304]

١٩٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، وَعَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ السَّائِبِ، قَالَ أَبُو عَاصِمٍ فِي حَدِيثِهِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي وَأُمُّ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَحْذُورَةَ، عَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ، وَقَالَ رَوْحٌ فِي حَدِيثِهِ، عَنْ أُمِّ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَحْذُورَةَ، عَنْ أَبِي مَحْذُورَةَ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَذَانَ كَمَا يُؤَذِّنُونَ الْآنَ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ،

304 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 246.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَعَلَّمَنِي الْإِقَامَةَ مَثْنَى مَثْنَى، فَذَكَرَ مِثْلَ الْأَذَانِ غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يُرَجِّعْ فِيهِ، وَقَالَ فِي آخِرِهِ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.

198- Ali b. Ma'bed ve Ali b. Şeybe'nin[305] bize, Ravh b. Ubâde > İbn Cüreyc > Osman b. es-Sâib isnadıyla ve yine Ebû Bekre'nin bize, Ebû Âsım > İbn Cüreyc > Osman b. es-Sâib senediyle naklettikleri rivayette:

Ebû Âsım, kendi rivayetinde (Osman b. es-Sâib'in) "Babam ve Ümmü Abdilmelik b. Ebî Mahzûre'nın, Ebû Mahzûre'den bana haber verdiklerine göre..." dediğini aktarırken;

Ravh da kendi rivayetinde şöyle dedi: (Osman b. es-Sâib'in), Ümmü Abdilmelik b. Ebî Mahzûre'den rivayet ettiğine göre, Ebû Mahzûre dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana ezanı, şimdi okudukları gibi öğretti:

"Allahu Ekber, Allahu Ekber.

Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah.

Hayye ale's-salâh, Hayye ale's-salâh.

Hayye ale'l-felâh, Hayye ale'l-felâh.

Allahu Ekber, Allahu Ekber.

Lâ ilâhe illallah."

Ayrıca bana kameti de ikişer ikişer okumayı öğretti ve onu da ezan gibi okudu. Ancak (kamette) kelime-i şehadetleri okurken sesini önce alçaltıp sonra yükseltmedi (tercî), sonunda da ***"Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's-salât"*** dedi.[306]

305 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki "Şeybe" ismi, yanlışlıkla "Şebbe" olarak kaydedilmiştir. Oysa biyografi eserlerinde ve bizzat Tahâvî'nin bu rivayete yer verdiği *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında (IV, 412 vd.) "Ali b. Şeybe" olarak geçmektedir. (Çeviren)

306 Ebû Dâvûd, Salât 28; Nesâî, Ezân 8.

١٩٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ الصَّفَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي عَامِرٌ الْأَحْوَلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَيْرِيزٍ، حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا مَحْذُورَةَ عَلَّمَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَذَانَ تِسْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ ذَكَرَ بَقِيَّةَ الْأَذَانِ عَلَى مَا فِي الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ.

199- ... Mekhûl'ün, Abdullah b. Muhayrîz'den rivayet ettiğine göre, Ebû Mahzûre ona, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendisine ezanı on dokuz kelime olarak öğrettiğini haber verdikten sonra "*Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber*" dedi ve ezanın geri kalan kısmını birinci hadiste olduğu gibi zikretti.[307]

***

Ebû Mahzûre'nin "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana kameti on dokuz kelime olarak öğretti: ***'Allahu Ekber, Allahu Ekber...'***" diyerek haber verdiği hadis, Ravh'ın rivayetiyle aynıdır.

İşte Cuma ve diğer namazlar için geçerli olan ezanın keyfiyeti bu rivayetlerle sabit olmaktadır.

Şu kadar var ki, İbn Cüreyc yoluyla gelen Ebû Mahzûre hadisinde "Allahu Ekber, Allahu Ekber" lafzı (iki defa) yer alırken, yine Ebû Mahzûre'ye ait İbn Muhayrîz kanalıyla gelen hadiste "Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber" lafzı (dört defa) geçmektedir.

Bize göre burada İbn Muhayrîz'in rivayeti daha tercihe layıktır. Çünkü ezanda tekrar edilen bir takım lafızların var olduğunu ve ikinci kısmın (son) birincinin (baş) yarısını oluşturduğunu görmekteyiz. Dikkat edersen ezanın başında (iki defa) "Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah" denilmekte ve bu kısım, ezanın sonunda tekrar edildiğinde sadece bir defa "Lâ ilâhe illallah" ibaresi okunmaktadır. Durum böyle olup da ezanın sonundaki tekbirler "Allahu Ekber, Allahu Ekber" şeklinde tekrar edildiği için, ezanın başındaki tekbirler de bu(nun iki katı olacak) tarzda okunmuştur. O da şöyledir: "Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber."

---

307 Ebû Dâvûd, Salât 28; Tirmizî, Salât 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 409.

Ebû Mahzûre'den rivayet edilen her iki haberdeki tercî' meselesine gelince; bu, bizim mezhebimize göre ezanın sünnetlerinden değildir. Çünkü hadiste açıklanan başka bir illete (sebep) dayanmaktadır. Şöyle ki:

٢٠٠ -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، وَعَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَحْذُورَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مُحَيْرِيزٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا مَحْذُورَةَ قَالَ لَهُ: خَرَجْتُ فِي نَفَرٍ، وَكُنَّا فِي بَعْضِ طَرِيقِ حُنَيْنٍ، فَقَفَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِنْ حُنَيْنٍ وَلَقِيَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ، فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّلَاةِ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَمِعْنَا صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ وَنَحْنُ مُتَنَكِّبُونَ، فَصَرَخْنَا نَحْكِيهِ وَنَسْتَهْزِئُ بِهِ، فَسَمِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّوْتَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْنَا إِلَى أَنْ وَقَفْنَا بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: أَيُّكُمُ الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ قَدِ ارْتَفَعَ؟ فَأَشَارَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ إِلَيَّ وَصَدَقُوا، فَأَرْسَلَ كُلَّهُمْ وَحَبَسَنِي، فَقَالَ: قُمْ فَأَذِّنْ بِالصَّلَاةِ، فَأَلْقَى عَلَيَّ التَّأْذِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ، فَقَالَ: قُلْ: اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، ثُمَّ قَالَ لِي: ارْجِعْ فَامْدُدْ صَوْتَكَ، ثُمَّ قُلْ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، ثُمَّ ذَكَرَ الْأَذَانَ عَلَى مَا فِي حَدِيثِ الْأَوَّلِ.

200- ... Abdülazîz b. Abdülmelik b. Ebî Mahzûre'nin, Abdullah b. Muhayrîz'den naklettiği habere göre, Ebû Mahzûre ona (İbn Muhayrîz) şunu anlattı: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Huneyn savaşından dönerken, biz de bir grup hâlinde Huneyn yolunda ilerliyorduk. Yolda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile karşılaştık. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müezzini onun yanında namaz için ezan okumaya başlamıştı. Biz de müezzinin sesini işitince, (henüz İslâm'dan) uzak olduğumuz için[308]

308 Aslında burada geçen "mütenekkibûn" ifadesi, sözlükte "bir şeyden yüz çevirmek, uzakta durmak ve ayrılmak" gibi anlamlara gelmektedir. Ancak hadisin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayetinde (III, 408-409) Ebû Mahzûre, o sırada Rasûlullah'tan aşırı derecede nefret ettiğini belirtmektedir. Ayrıca ezanla alay etmesi de o esnada henüz İslâm'la tanışmadığını ve -*Müsned*'deki rivayete göre- bu ezan hadisesinden sonra İslâm'a girdiğini göstermektedir. Bu sebeple biz de çeviriyi buna göre yapmayı tercih ettik. (Çeviren)

onun söylediklerini alaylı bir biçimde tekrar etmeye başladık. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sesimizi duyunca bizi yanına çağırttı. Huzuruna varınca ***"Sesini duyduğum kişi hanginizdi?"*** diye sordu. Arkadaşlarım dürüst davranarak beni gösterdiler. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları göndererek beni alıkoydu. Sonra ***"Kalk ve namaz için ezan oku"*** buyurduktan sonra bizzat kendisi bana ezan lafızlarını öğretti ve şöyle söylememi emretti:

"Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber

Eşhedü en lâ ilâhe illallâh, Eşhedü en lâ ilâhe illallâh

Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh."

Tam buraya gelince şöyle buyurdu: ***"Şimdi dön ve sesini yükselterek şunu tekrarla:***

Eşhedü en lâ ilâhe illallâh, Eşhedü en lâ ilâhe illallâh

Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullâh..."

Daha sonra (ravi) ezanın geri kalan bölümünü birinci hadiste geçtiği şekliyle zikretti.[309]

***

Bu hadise göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, sesini yükselterek kelime-i şehadetleri tekrarlamasını emretmektedir. Zira başlangıçta sesini yükseltmemişti. Eğer ilkinde sesi kısıp ikincisinde yükseltmek ezanın sünnetlerinden biri olsaydı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunu ona ikinciden önce birincide öğretmesi gerekirdi.

Bu itibarla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yapmadığı, ona bunu (bu sünneti) öğretmediği ve ayrıca (ilkinde) sesi alçaltma tercihi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in emriyle değil de bizzat Ebû Mahzûre'nin kendisinden kaynaklandığı için, (Hz. Peygamber) ona tekrar dönüp sesini yükseltmesini emretmiştir. Bu da gösteriyor ki, birincisinde Ebû Mahzûre'den kaynaklanan alçak ses, ezanın sünnetlerinden değildir. (Hz. Peygamber'in) ona sesini yükseltmesini emretmesi, bunu başkalarına duyurması ve ezanın tamamını yüksek sesle okuması içindi.

---

309 Nesâî, Ezân 5; İbn Mâce, Ezân 2.

Öte yandan Allah *azze ve celle*'nin, Kitab'ında bahsettiği ve Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıkladığı bu çağrının, namaza gelmeyi gerektiren fakat âyette değinilmeyen belirli bir vakti vardır. Biz bu konuyla ilgili incelememizde şu rivayeti tespit ettik:

٢٠١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْخُزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّيْمِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ.

201- … Osman b. Abdurrahman et-Teymî, Enes b. Mâlik'i şöyle derken dinlediğini haber verdi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Cuma namazını, güneşin zeval vaktinde (batıya doğru meylettiği vakitte) kıldırırdı."[310]

٢٠٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُمْ كَانُوا يُجَمِّعُونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَرْجِعُونَ، فَيَقِيلُونَ فِي بَنِي سَلَمَةَ، قَالَ: وَبَيْنَ مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ بَنِي سَلَمَةَ نَحْوٌ مِنْ مِيلٍ.

202- … Abdulhamid b. Câbir'in Abdurrahman b. Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, babası (Câbir b. Abdullah), Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Cuma namazını kıldıklarını ve dönüp Selemeoğulları mahallesinde kaylûle yaptıklarını anlattı ve şunu belirtti: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mescidi ile Selemeoğulları arasındaki mesafe yaklaşık bir mildi."

٢٠٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَرْفَعُ نَوَاضِحَنَا قُلْتُ: أَيَّةُ سَاعَةٍ ذَلِكَ؟ قَالَ: عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ.

203- … el-Hasen b. Ayyâş'ın, Ca'fer b. Muhammed'den, onun da babasından naklettiğine göre, Câbir şöyle dedi: "Biz Cuma günü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber namaz kılar sonra dönüp su taşıdığımız

310 Buhârî, Ezân 15.

develerimizi dinlendirirdik." Ben de (el-Hasen), ona (Ca'fer'e) "Bu hangi vakitte oluyordu?" diye sordum. "Güneşin zeval vaktinde" dedi.[311]

٢٠٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُد، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو غَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ، ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ.

204- ... Ebû Gassân'ın Ebû Hâzim'den rivayet ettiğine göre, Sehl b. Sa'd dedi ki: "Biz Cuma namazını Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber kılardık, öğle uykusu da (kaylûle) ondan sonra olurdu."[312]

٢٠٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُد، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْلَى بْنُ الْحَارِثِ الْمُحَارِبِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ إِيَاسَ بْنَ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ فَنَنْصَرِفُ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ فَيْءٌ.

205- ... Ya'lâ b. el-Hâris el-Muhâribî şöyle dedi: İyâs b. Seleme'nin, babasından şunu rivayet ettiğini dinledim: "Biz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Cuma namazını kılıp (mescidden) ayrıldığımızda henüz duvarların gölgesi düşmemiş olurdu."[313]

***

Bu rivayetler, metinlerinde de belirtildiği üzere, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cuma kıldırdığı vakitle ilgili olarak nakledilmiştir. Seleme'nin hadisinde geçen "(Mescidden) ayrıldığımızda henüz duvarların gölgesi düşmemiş olurdu" ifadesinden maksat, kanaatimizce "altında gölgelenilebilecek kadar bir gölgenin düşmemesidir." Öte yandan Abdurrahman'ın, babasından naklettiği hadis ile Sehl'in hadisi de -ki her ikisinde de kaylûle'den bahsedilmektedir- bize göre zevalden sonrasını ifade etmektedir. Çünkü kaylûle, zevalden sonra olmaktadır.

Yine Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in Câbir'den naklettiği rivayette sözü edilen güneşin zevali, güneşin batıya doğru meylettiği vakittir. Çünkü zeval, ancak güneşin batıya doğru yönelmesiyle gerçekleşebilir. Nitekim Enes, bu bölümde kendisinden rivayet ettiğimiz hadisinde bu meseleye açıklık getirmiştir.

---

311 Müslim, Cuma 9; Nesâî, Cuma 14.

312 Buhârî, Cuma 41; Müslim, Cuma 32.

313 Müslim, Cuma 32; Ebû Dâvûd, Salât 218; Nesâî, Cuma 14.

Ne var ki Cuma namazının kılındığı vakte dair Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından farklı görüşler de nakledilmiştir. Mesela; İbn Mes'ûd'dan bu konuda rivayet edilen görüş şudur:

٢٠٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلِمَةَ، قَالَ: صَلَّى عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ بِأَصْحَابِهِ الْجُمُعَةَ ضُحًى، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ مَخَافَةَ الْحَرِّ عَلَيْكُمْ.

206- ... Şu'be'nin, Amr b. Murra'dan rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Seleme şöyle dedi: Abdullah b. Mes'ûd, cemaatine Cuma namazını kuşluk vaktinde kıldırmış ve (gerekçe olarak) "Sizin adınıza hava sıcaklığından endişe duyduğum için böyle yaptım" demiştir.[314]

***

Ömer b. el-Hattâb ve Ali b. Ebî Tâlib ise İbn Mes'ûd'un bu tutumuna aykırı davranmışlardır. Şöyle ki:

٢٠٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: رُحْتُ إِلَى الْمَسْجِدِ، يَعْنِي: يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَلَا أَظُنُّ أَنَّ أَحَدًا سَبَقَنِي، فَإِذَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ جَالِسٌ، فَجَلَسْتُ إِلَى جَنْبِهِ، فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ خَرَجَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ.

207- ... ez-Zührî'nin Ubeydullah b. Abdullah'tan naklettiğine göre, İbn Abbâs şöyle dedi: "Cuma günü mescide erkenden gittim. Hiç kimsenin benden önce geldiğini zannetmiyordum. Fakat bir de baktım ki, Saîd b. Amr b. Nüfeyl oturuyor; ben de yanına oturuverdim. Güneşin zeval vaktinde de Ömer b. el-Hattâb çıktı ve minbere oturdu, müezzin de ezan okudu.[315]

٢٠٨ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبِ الْجُمُعَةَ بِالْهَاجِرَةِ، قَالَ: قُلْتُ: قَبْلَ الزَّوَالِ أَوْ بَعْدَ الزَّوَالِ؟ قَالَ: بَعْدَ الزَّوَالِ.

314 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 548.

315 Benzer bir rivayet için bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 174-175.

208- ... Ali b. Ma'bed'in Ebû Bekir b. Ayyâş'tan[316] rivayet ettiğine göre, Ebû İshâk dedi ki: Ali b. Ebî Tâlib'le Cuma namazını sıcaklığın iyice arttığı gün ortasında (hâcire vakti) kıldım. Ona "Zevalden önce mi yoksa zevalden sonra mıydı?" diye sordum. O da "Zevalden sonra" dedi.[317]

***

Bunlar, iki sahâbînin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diğer ashâbının önünde gerçekleşen tutum ve davranışlarıdır. Üstelik Abdullah'ın hadisinde, Cuma namazı ile ilgili olarak sahâbe arasındaki teâmülün, Abdullah'ın kendi tutumundan farklı olduğunu gösteren bir delil de bulunmaktadır. O da (cemaatine hitaben söylediği) "Sizin adınıza hava sıcaklığından endişe duyduğum için böyle yaptım" sözüdür. Oysa hiç kimse, -Allah *azze ve celle*'nin izni olmadan- sıcak veya soğuktan dolayı namazı vaktinden önce kıldıramaz.

Öte yandan ilim adamları, Cuma günündeki farzla alakalı iki farklı kanaate sahiptirler. Bir kısmı "Farz olan öğle değil, Cuma'dır" derken, diğerleri "Farz olan husus, diğer günlerde olduğu gibi öğledir. Ancak Cuma farzını eda etmesi gereken insanlar bizzat Cuma namazına gelip onu kılmak zorundadırlar. Böylece öğlenin farzı da üzerlerinden düşmüş olur. Bu sebeple öğlenin yerine geçecek olan (farzın) diğer günlerdeki öğle vaktinden önce kılınması imkânsız olduğu gibi henüz öğle vakti girmeden, öğle farzının yükümlülüğünü kaldıracak olan Cuma'nın kılınması da mümkün değildir. Cuma'nın vakti ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti ve aklî deliller doğrultusunda zevalden sonra olduğuna göre, ona yapılan çağrının da (ezan), Cuma vakti girdikten sonra olması gerekir. Nitekim Cuma dışında, öğle (namazı) için yapılan çağrı da o vaktin girmesinden sonra olmaktadır" demişlerdir.

Ayrıca bu namazın (Cuma), başka yerde kılınması caiz olmayan özel bir mekânı vardır. Fakat Yüce Allah, Kitab'ında bundan söz etmediği gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde de buna ilişkin bir bilgiye rastlamadık. Bu hususta sadece Ali b. Ebî Tâlib'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

---

316 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla Abbâs olarak kaydedilmiştir. Doğrusu Ayyâş olmalıdır. Zira bu şahıs, Ebû İshâk es-Sebîî'den rivayette bulunan Ebû Bekir b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî el-Hannât (ö. 193 veya 197) olarak bilinen ravidir. Bk. el-Mizzî, *Tehzîb*, XXXIII, 129-133. (Çeviren)

317 Benzer bir metinle İbn Abdilberr, *İstizkâr*, I, 56.

٢٠٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ.

209- … Sa'd b. Ubeyde'nin Ebû Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Şehir (veya şehir hükmündeki kasaba gibi yer)ler haricinde Cuma ve bayram namazları (teşrik) olmaz."

٢١٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ، قَالَ: لَا جُمُعَةَ، وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ.

210- … Yine Sa'd b. Ubeyde'nin Ebû Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Mısr-ı câmi'[318] dışında Cuma ve bayram namazı olmaz."[319]

***

Şurası bilinmektedir ki bu hüküm, Ali *radıyallahu anh*'ın kendi re'yine dayanarak söyleyeceği türden değildir. Çünkü onun gibiler, kendi re'ylerine göre değil, ancak şeriat tarafından belirlenmiş hükümlere (tevkîfî) göre görüş bildirirler. Ne var ki Ali *radıyallahu anh,* bu sözünde bizlere bu şehir/kasabaların neler olduğunu açıklamamıştır. Bu konuyu araştırdığımızda da şu rivayetle karşılaştık:

٢١١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، مَصَّرَ الْأَمْصَارَ سَبْعَةً: الْمَدِينَةُ مِصْرٌ، وَالْبَحْرَيْنِ، وَالْبَصْرَةُ، وَالْكُوفَةُ، وَالْجَزِيرَةُ، وَالشَّامُ، وَمِصْرُ.

211- … Humeyd'in el-Hasen'den rivayet ettiğine göre, Ömer *radıyallahu anh,* yedi beldeyi şehirleştirmiştir (massara'l-emsâr): Medine şehirdir; Bahreyn, Basra, Kûfe, Cezîre, Şam ve Mısır (da şehirdir).

---

318 Mahkemesi, mülkî idarecisi ve çarşısı bulunan şehir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 301. (Çeviren)

319 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 168.

٢١٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ، قَالَ: الْأَمْصَارُ سَبْعَةٌ: الْمَدِينَةُ مِصْرٌ، وَالْبَصْرَةُ، وَالْكُوفَةُ، وَالْبَحْرَيْنِ، وَالْجَزِيرَةُ، وَالشَّامُ، وَمِصْرُ قَالَ: وَذُكِرَتْ لَهُ وَاسِطُ قَالَ وَقَدْ قُلْتُمْ وَاسِطُ.

212- … Haccâc'ın Yezîd b. İbrahim'den naklettiğine göre, el-Hasen şöyle dedi: "Şehirler yedi tanedir: Medine şehirdir; Basra, Kûfe, Bahreyn, Cezîre, Şam ve Mısır da aynı şekilde şehirdir."

(Ravi Yezîd b. İbrahim) dedi ki: el-Hasen'e Vâsıt'tan da bahsedildi. O da "Vâsıt'ı da mı (şehirden) saydınız?" dedi.[320]

***

Söz konusu bu beldeler Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra şehirleştirildiğine, dolayısıyla şehir hükmünde değerlendirilmesi gerektiğine göre, bunların dışında Müslümanlara ait bir bölge, şehirleştirilmesi hâlinde aynı hükme tabi olup içerisinde Cuma namazı kılınması bakımından diğerleri gibi olur.

Öte yandan şehirlere yakın yerlerde oturanların Cumaya gelmelerinin farz olup olmadığı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki:

٢١٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، قَالَ: تَجِبُ الْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ كَانَ عَلَى رَأْسِ أَرْبَعَةِ فَرَاسِخَ.

213- … el-Haccâc'ın el-Velîd b. Ebî Mâlik'ten rivayet ettiğine göre, Muâviye b. Ebî Süfyân şöyle dedi: "Dört fersah[321] uzaklıkta olanlara Cuma farzdır."

***

Ancak Abdullah b. Ömer bu konuda ona muhalefet etmiştir:

٢١٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَجِبُ الْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ.

320 Araştırmamıza rağmen bu soru ve cevabın tam olarak neye karşılık geldiğine dair hiçbir açıklayıcı bilgiye rastlayamadığımız için bu şekilde çevirip bırakmak zorunda kaldık. (Çeviren)

321 Dört fersah: 22.176 m., yaklaşık 22 km.'dir. (Çeviren)

214- … Cüveyriye'nin Nâfi'den naklettiğine göre, İbn Ömer *radıyallahu anhumâ* dedi ki: Geceyi ailesiyle birlikte geçiren kimseye Cuma farzdır.[322]

***

Enes b. Mâlik ise bu hususta adı geçen her iki sahâbîden farklı bir görüşe sahiptir:

٢١٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، وَغَيْرِهِ، عَنْ أَنَسٍ: أَنَّهُ كَانَ بِالطَّفِّ فَرُبَّمَا جَمَّعَ، وَرُبَّمَا لَمْ يُجَمِّعْ، وَمِقْدَارُ الطَّفِّ مِنَ الْبَصْرَةِ أَقَلُّ مِنْ أَرْبَعَةِ فَرَاسِخَ، وَأَقَلُّ مِنْ مَسِيرَةِ نِصْفِ يَوْمٍ.

215- … Hammâd'ın Humeyd ve başkalarından rivayet ettiğine göre, Enes, Taf denilen mevkide olduğu zaman bazen Cuma kılar, bazen de kılmazdı. Basra ile Taf arası mesafe ise dört fersahtan ve yarım günlük yürüyüşten daha azdır.

***

Bu da gösteriyor ki Enes, Cuma'nın, sadece şehirlerde olup da Cuma namazına gelmeleri farz kılınan kimselere farz olduğu görüşündeydi. Bu sebeple şehirlerin dışı Cuma'ya elverişli yerler olmadığına göre, orada bulunanlar da Cuma kılınabilecek mekânın dışında sayılmaktadırlar. Bu durumda evi şehirlere yakın olan kimse ile uzak olan kimse arasında hiçbir fark kalmamaktadır.

Ayrıca Yüce Allah bizlere Cuma namazının nasıl kılınacağını da beyan etmemiş, ancak Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle bize bunu açıklamıştır.

٢١٦ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، وَمُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْأَزْدِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقَالَ: صَلَاةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، وَالْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَالْمُسَافِرِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

216- … Muhammed b. Talha'nın Zübeyd'den naklettiğine göre, Abdurrahman b. Ebî Leyla dedi ki: Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh,* bize hutbe

322 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 538.

irad ederek şöyle dedi: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle, Cuma namazı iki rekât, Ramazan Bayramı (namazı) iki rekât ve yolcu namazı da iki rekâttır; hem de tam ve eksiksiz bir biçimde."[323]

٢١٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

217- İbrahim b. Merzûk'un bize, Ebû Âmir > Süfyân es-Sevrî yoluyla Zübeyd'den rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. Ebî Leylâ "Ömer dedi ki" diyerek hadisi aynı şekilde zikretti.

٢١٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَوَارِيرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُبَيْدٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الثِّقَةِ، عَنْ عُمَرَ، مِثْلَهُ.

218- ... Süfyân'ın rivayet ettiğine göre, Zübeyd, "Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın bize, güvenilir bir kişiden, onun da Ömer'den haber verdiğine göre" diyerek yukarıdaki hadisin aynısını zikretti.[324]

***

Bu da ihtilaflı konulardan biridir. ***"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı zaman..."***[325] âyetindeki hitap, ilk anlaşılan anlamda genele yönelik olup mü'min erkek ve kadınların tamamını kapsamaktadır. Ancak sünnet, bundan maksadın, "belirli (nitelikteki) mü'min erkekler" olduğunu; hür kadınların, kölelerin, cariyelerin, yolcuların, rahatsızlıkları sebebiyle yürüyemeyen engellilerin ve hastaların âyetin kapsamına girmediğini açıklamıştır. Bildiğimiz kadarıyla bu meselede ilim adamları arasında bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Görme engellilere gelince; ilim ehli, bunların bu konudaki hükümleri hakkında ihtilaf etmiştir. Kimileri "Bunlar, diğer engelliler gibidirler" demişlerdir. Nitekim böyle bir görüş Ebû Hanîfe'den *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* rivayet edilmektedir. Bunlara göre, bu tür engellilerin de Cuma'ya gelmeleri farz değildir.

323 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 73; Nesâî, Taksîru's-Salât 1.

324 Nesâî, Salâtü'l-Iydeyn 11.

325 Cuma 62/9.

Kimileri de "Bunların Cuma'ya gelmeleri farzdır" diyerek onları diğer engelliler gibi saymamış, gözleri sağlam olup da yolu bilmeyen kimseler hükmünde kabul etmişlerdir. Söz konusu durum ise onların cemaatlere katılma sorumluluğunu kaldırmamaktadır. Nitekim Muhammed b. el-Hasen bu görüşü savunmuş ve bu konuda kendisi ile Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf arasında herhangi bir görüş ayrılığından da bahsetmemiştir.

Görme engellilerle ilgili bu tür bir ihtilaf olduğu ve Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda da bu konuya ilişkin, hakkında icmaya varılmış kesin bir delil bulunmadığı için, biz de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde bu hususta bize çözüm yolunu gösterecek bir hükmün olup olmadığına baktığımızda şu rivayeti tespit ettik:

٢١٩ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سِنَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو رَزِينٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي رَجُلٌ ضَرِيرٌ شَاسِعُ الدَّارِ، وَلَيْسَ لِي قَائِدٌ يُلَازِمُنِي، أَفَلِي رُخْصَةٌ أَنْ لَا آتِيَ الْمَسْجِدَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا.

219- ... İshâk b. Süleyman'ın Ebû Sinân'dan rivayet ettiğine göre, Amr b. Murra şöyle dedi: Ebû Rezîn bana Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini haber verdi: İbn Ümmü Mektûm Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Ben görme engelli biriyim, evim de (mescide) uzak. Ayrıca bana yolu gösterecek bir kılavuzum da yok. Bana mescide gelmeme ruhsatı yok mudur?" diye sordu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Hayır"*** cevabını verdi.[326]

٢٢٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى، يَقُولُ: كَانَ مِنَّا رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَسْجِدِ نَخْلًا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَسْمَعُ النِّدَاءَ؟، قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَإِذَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ فَأْتِهِ.

326 Ebû Dâvûd, Salât 46.

220- ... Şu'be, Amr b. Murra'nın şöyle dediğini nakletti: İbn Ebî Leyla'yı şöyle derken dinledim: Aramızda görme engelli biri vardı. (Hz. Peygamber'e gelerek) "Ey Allah'ın Rasûlü! Mescidle aramda bir hurmalık var" deyince Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Peki ezanı duyuyor musun?"*** diye sordu. Adam "Evet" dedi. Bunun üzerine ***"Ezanı duyduğunda oraya (mescide) gel"*** buyurdu.

٢٢١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَرَأَى فِي النَّاسِ رِقَّةً، فَقَالَ: إِنِّي لَأَهُمُّ أَنْ أَجْعَلَ لِلنَّاسِ إِمَامًا، ثُمَّ أَخْرُجَ فَلَا أَقْدِرُ عَلَى رَجُلٍ تَخَلَّفَ فِي بَيْتِهِ عَنِ الصَّلَاةِ إِلَّا حَرَقْتُ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَسْجِدِ نَخْلًا وَشَجَرًا، وَلَيْسَ كُلَّ حِينٍ أَقْدِرُ عَلَى قَائِدٍ، أَفَأُصَلِّي فِي بَيْتِي؟، قَالَ: فَتَسْمَعُ الْإِقَامَةَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَأْتِهَا.

221- ... Husayn b. Abdurrahman'm Abdullah b. Şeddâd'dan rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Ümmü Mektûm şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidden çıkıp[327] az sayıda insanın (mescide gelmiş) olduğunu görerek ***"İçimden öyle geçiyor ki, insanlara bir imam tayin edeyim de sonra çıkıp namaza gelmeyen kim varsa evini ateşe vereyim"*** buyurdu. Ben de "Ey Allah'ın Rasûlü! Mescidle benim aramda hurmalıklar ve ağaçlar var. Ayrıca her zaman beni (namaza getirecek) bir kılavuz da bulamıyorum. Bu sebeple (namazımı) evimde kılabilir miyim?" dedim. (Hz. Peygamber) ***"Peki kameti duyabiliyor musun?"*** diye sordu. Ben "Evet" deyince ***"O hâlde ona gel"*** buyurdu.[328]

٢٢٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَنِيِّ بْنُ رِفَاعَةَ بْنِ أَبِي عُقَيْلٍ اللَّخْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ، أَنَّ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ، قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمَسْجِدِ

327 Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (III, 423) bu ifade "mescide geldiğinde..." lafzıyla geçmektedir. Metnin akışına uygun olan da budur. (Çeviren)

328 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 423.

أَشْيَاءَ، وَرُبَّمَا وَجَدْتُ قَائِدًا، وَرُبَّمَا لَمْ أَجِدْ قَالَ: أَلَيْسَ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: فَإِذَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ فَامْشِ إِلَيْهَا ثُمَّ سَأَلَهُ رَجُلٌ آخَرُ عَنْ مِثْلِ ذَلِكَ، فَقَالَ: فَإِذَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ فَأْذَنْ، وَمَا رَخَّصَ لَهُ، ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ آتِي أَقْوَامًا لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ فَأُحْرِقُ عَلَيْهِمْ.

222- … Şu'be'nin Husayn b. Abdurrahman'dan, onun da Abdullah b. Şeddâd el-Hâd'dan naklettiğine göre, İbn Ümmü Mektûm, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Mescidle aramda bir takım şeyler (engeller) var. Bazen kılavuz bulabiliyorum. Fakat bazen de bulamıyorum" dedi. O da ***"Sen ezanı duymuyor musun? Ezanı duyduğunda ona yürü gel"*** buyurdu.

Daha sonra başka bir adam ona (Hz. Peygamber'e) buna benzer bir soru sormuş, o da ***"Ezanı duyuyorsan yaklaş gel"*** diye cevap vermiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: ***"İçimden öyle geçiyor ki, bir adamı insanlara namaz kıldırmak üzere imam olarak tayin edeyim de sonra gidip namaz kılmayanların evlerini ateşe vereyim."***

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Kameti duyuyor musun?"*** sözünün anlamı bize göre namaz (vaktinin) girdiğini bilmektir. Çünkü Allah Rasûlü o esnada namaz vakitlerini günün saatlerine göre değil, sadece duyduğu kametle ve namazın girdiği haberiyle öğrenebilen görme engelli biriyle konuşmaktaydı. Kaldı ki (söz konusu kişi gözleri görmeyen biri değil de) sağır biri olsa bile, -namaz vaktinin girdiğini öğrenmesi hâlinde- namaza gelme konusunda üzerine düşen farz, işitme sorunu olmayan bir kimseden farksız olur ve sağırlık, onun bu yükümlülüğünü kaldırmazdı.

Bu bölümde yaptığımız bütün açıklamalar, Mâlik, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin görüşüdür. Sadece Ebû Hanîfe'den aktardığımız iki görüşten birine göre görme engelli birinin Cuma'ya gelme zorunluluğu bulunmamaktadır. Ayrıca burada naklettiklerimizin dışında görme engelli birinin Cuma konusundaki hükmüne ilişkin ne Mâlik'ten ne de Şâfiî'den herhangi bir görüş tespit edebildik. Öte yandan bu bölümün ilgili yerinde, namaz için getirilen kamete dair tercihimizi belirtmekten de kaçındık. Çünkü söz konusu âyette buna değinilmemektedir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ...﴾

"... ALLAH'I ANMAYA KOŞUN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle*'nin ***"... Allah'ı anmaya koşun (fes'av)..."***[329] buyruğu, te'vile elverişli müteşâbih âyetlerden biridir. Çünkü "koşmak (es-sa'y)"dan kasıt, hızlı yürüyüş ve süratli adımlar olabildiği gibi ayaklarla değil de gönül ve amellerle koşmak/can atmak yani benliğini her şeyden arındırmış bir vaziyette sadece Allah'ı anmaya hazır hâle getirme gayreti de olabilir. Zira bu hususta Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine baktığımızda, namaza gelirken koşmanın ve hızlı hareket etmenin yasaklandığını görmekteyiz. Konuyla ilgili rivayetlerden biri şöyledir:

٢٢٣ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا ثُوِّبَ بِالصَّلَاةِ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا.

223- ... el-Alâ b. Abdurrahman'ın, babasından rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Namaz için kamet getirilince ona koşarak gelmeyin; telaşa kapılmadan, sakince gelin. Yetişebildiğinizi kılın, yetişemediğinizi de tamamlayın."***[330]

329 Cuma 62/9.

330 Müslim, Mesâcid 151-152.

٢٢٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، وَإِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُمَا سَمِعَا أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ وَزَادَ: فَإِنَّ أَحَدَكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ.

224- ... Mâlik'in rivayetine göre el-Alâ b. Abdurrahman, babasının ve İshâk b. Abdullah'ın Ebû Hureyre'yi, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayette bulunurken işittiklerini haber vererek söz konusu hadisin aynısını zikretti ve (sonuna) şunu ekledi: ***"Zira biriniz, namaza yönelmiş olduğu sürece namazda sayılır."***[331]

٢٢٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَاقْضُوا.

225- ... Saîd b. el-Müseyyeb'in Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Namaza geldiğiniz vakit, koşarak gelmeyin; sakince yürüyerek gelin. Yetişebildiğinizi kılın, yetişemediğinizi de kaza edin."***[332]

٢٢٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ فَلْيَمْشِ عَلَى هِينَتِهِ، فَلْيُصَلِّ مَا أَدْرَكَ، وَلْيَقْضِ مَا سُبِقَ بِهِ.

226- ... Humeyd et-Tavîl'in Enes *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz (namaza) geldiği zaman, normal şekilde yürüsün. Yetişebildiğini kılsın, kaçırdığını da kaza etsin."***[333]

***

331 Mâlik, Salât 4; Müslim, Mesâcid 151-152.

332 Nesâî, Salât 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 238.

333 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 397.

Bu rivayetlere göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hızlı yürüyerek ve süratli adımlarla namaza koşmayı yasaklamıştır. Buradan da anlıyoruz ki, zikrettiğimiz âyetteki "koşmak (es-sa'y)"dan maksat, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namaza gelirken yapılmasını yasakladığı ve bütün namazlar için geçerli olan "koşma" eylemi değildir.

Üstelik biz, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bazı sahâbîlerinin, âyette geçen "fes'av (koşun)" lafzı yerine "femdû (gidin)" lafzını kullandığını tespit ettik. Mesela; Ömer b. el-Hattâb ile Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anhumâ* bunlardandır.

٢٢٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: لَقَدْ تُوُفِّيَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَمَا يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ إِلَّا: {يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَامْضُوا إِلَى ذِكْرِ اللهِ}.

227- ... ez-Zührî dedi ki: Sâlim'in bana bildirdiğine göre, Abdullah b. Ömer şöyle dedi: Ömer b. el-Hattâb, ruhunu Allah'a teslim edinceye kadar, sözü geçen âyeti sadece şöyle okumuştur: ***"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı zaman, Allah'ı anmaya gidin (femdû)."***[334]

٢٢٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: لَوْ قَرَأْتُهَا: {فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللهِ}، لَسَعَيْتُ حَتَّى يَسْقُطَ رِدَائِي.

228- ... el-A'meş'in İbrahim'den rivayet ettiğine göre, İbn Mes'ûd şöyle dedi: "Eğer o âyeti ***"Allah'ı anmaya koşun (fes'av)"*** şeklinde okusaydım, (sırtımdan) hırkam düşecek kadar koşardım."[335]

***

İbn Mes'ûd, Allah *azze ve celle*'ye daha çok kullukta bulunma gayretiyle böyle söylemektedir. Ona göre, burada sözünü ettiğimiz "sa'y"den maksat, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yasakladığı "sa'y (koşma)"dır. Ancak biz, ilgili âyeti, bu kıraatten farklı olarak imamlarımızın *-Allah hepsinden razı olsun-* muteber saydığı mushaflardaki şekliyle okumaktayız.

334 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 207.

335 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 207.

Kanaatimizce bu âyette emredilen "sa'y"in manası, ihlâs ve samimiyettir. Zira Allah *azze ve celle*, başka âyetlerde de "sa'y"den bahsetmektedir. Mesela; ***"Her kim de ahireti ister ve inanarak orası için gerekli gayreti gösterirse (ve seâ lehâ sa'yehâ), işte bunların çalışması şükre değer."***[336] ***"İş başına geçtiğinde yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için didinir (seâ)..."***[337] ***"Fakat can atarak (yes'â) ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun."***[338] ***"Sonra (inkâr için) olanca çabasını göstermeye koyuldu (yes'â). Derken (adamlarını) toplayıp bağırdı."***[339] ***"Doğrusu insanın gayretinden (seâ) başkası kendinin değildir."***[340]

Yüce Allah, bu âyetlerin hiçbirinde sözünü ettiğimiz namazlara geliş esnasındaki hızlı yürüme ve süratli adımlarla ilerleme anlamındaki "sa'y'i (koşmayı)" kastetmemiş, tam tersine bunu, bu anlamın dışındaki kalbî eğilim ve istekler manasında kullanılmıştır. İşte zikrettiğimiz âyette geçen "sa'y" bu anlamdaki "sa'y"dir. Yine de doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Üstelik biz, normal şekilde yürüyerek namaza gelen bir kimseye bile gönlü başka şeylerle meşgul ve girmesi emredilen (manevî iklim)den uzaklaşmış bir vaziyette namaza gelmemesini emretmekteyiz. Mâlik, Ebû Hanîfe, Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfiî ve diğer ilim ehlinin görüşü budur.

---

336 İsrâ 17/19.

337 Bakara 2/205.

338 Abese 80/8-10.

339 Nâziât 79/22-23.

340 Necm 53/39.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿... وَذَرُوا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ...﴾

"... VE ALIŞVERİŞİ BIRAKIN. ELBETTE BU, SİZİN İÇİN DAHA HAYIRLIDIR..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"... Ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır"***[341] buyurmaktadır. Ancak alışverişin yasaklandığı vaktin başlangıcı ile alışverişi engelleyen şeyin bizzat ezanın kendisi mi yoksa ezanın girdiği vakit mi olduğu konusu ihtilaflıdır.

٢٢٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ كُلْثُومِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ مُسْلِمُ بْنُ يَسَارٍ: إِذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلَا تَشْتَرِ وَلَا تَبِعْ.

229- ... Hammâd b. Seleme'nin Külsûm b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, Müslim b. Yesâr şöyle dedi: "Cuma günü, günün tam ortasında ne (bir şey) satın al ne de satış yap."[342]

٢٣٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: يَحْرُمُ الشِّرَاءُ وَالْبَيْعُ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.

230- ... Süfyân'ın Cüveybir'den naklettiğine göre, Dahhâk dedi ki: "Cuma günü güneşin zeval vaktinde alışveriş yapmak haramdır."[343]

---

341 Cuma 62/9.

342 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 588.

343 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 177; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 588.

٢٣١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ}، قَالَ: هُوَ الْوَقْتُ.

231- ... Mansûr'un bir adamdan aktardığına göre, Mesrûk, ***"Cuma günü namaza çağırıldığı zaman..."*** âyetiyle ilgili olarak "O, vakittir" demiştir.[344]

***

Görüldüğü gibi Mesrûk, Müslim b. Yesâr ve Dahhâk'a göre bu âyette alışverişi yasaklayan şey, namaza çağrı (ezan) değil, güneşin zeval vaktidir.

٢٣٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: الْعَزْمَةُ عِنْدَ النِّدَاءِ.

232- ... Süfyân'ın Câbir'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid "(Alışverişle ilgili) haramlık ezan sırasındadır" demiştir.[345]

٢٣٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: يَحْرُمُ الْبَيْعُ وَالشِّرَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ.

233- ... Yine Süfyân'ın Abdurrahman'dan naklettiğine göre, ez-Zührî şunu söylemektedir: "Ezan esnasında alışveriş haram olur."[346]

***

Mücâhid ve Zührî'ye göre de alışverişi yasaklayan şey, zeval vakti değil, ezandır.

İnsanların, güneşin zeval vaktinde Cuma'ya gelmeleri gerektiğine ve (Cuma) ezanının gecikmesi de bu yükümlülüğü ortadan kaldırmadığına göre, alışverişi bırakmalarını gerektiren ve onlara bu yasağı koyan şey de vaktin girmesinden sonra okunan ezan değil, bizatihi vaktin kendisi olmalıdır. Tam zeval vaktine girmek üzereyken ezan okumanın anlamı olmadığına göre, bu

---

344 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 177.

345 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 176-177.

346 Abdurrezzâk, *Musannef*, III, 178.

durum, zevalden sonraki ezanın, başka şeylerle uğraşmayı bırakarak namaza gelmenin farz olmasından sonra okunması gerektiğini göstermektedir.

İlim adamları, alışveriş yasağının bulunduğu söz konusu vakitte alışverişte bulunan kişiler hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları "Mekruh olmasına rağmen alışveriş caizdir" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî bu görüşü benimseyenlerdendir.

Bazıları ise "Bu alışveriş batıldır" demişlerdir. Mâlik b. Enes de bu görüştedir.

Bu konuda ihtilaf ettikleri için, biz de bu ihtilafı kendisine kıyas edip çözebileceğimiz benzer tartışmalı meselelerdeki icmaya varılan hususları incelediğimizde, şu konuda ihtilaf etmediklerini tespit ettik: Yüce Allah, kullarına, -sadece namazı kılabilecek bir vakit kalması hâlinde,- namazların son vakitlerinde başka şeylerle meşgul olmayı haram kılmıştır. Bu durumda olan birinin namazı terk ederek yaptığı alışveriş, yukarıda görüşlerini naklettiğimiz kimselere göre tartışmasız caizdir. Böyle bir vakitte alışveriş caiz olduğuna veya akdin gerçekleştiği vakit, alışverişin yasaklandığı bir vakit olduğuna göre, alışverişin yasaklandığı diğer vakitlerdeki alım-satımlar da aynı hükme tabidir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ... ﴾
"NAMAZ KILININCA ARTIK YERYÜZÜNE DAĞILIN ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın..."***[347] buyurmaktadır. İlim ehli, Yüce Allah'ın burada, kullarına daha önce koymuş olduğu bir yasağı ve engeli kaldırmak maksadıyla serbestlik tanıdığı hususunda icma etmiştir. Bu, tıpkı şu âyetlere benzemektedir: ***"İhramdan çıktıktan sonra (isterseniz) avlanın..."***[348] ***"Ondan hem kendiniz yiyin hem de (isterseniz) yedirin..."***[349] Biz bu meseleyi ve bu konuda ilim ehlinden nakledilen görüş ve kanaatleri Allah Teâlâ'nın izniyle kitabımızın ilgili bölümlerinde açıklayacağız.

---

347 Cuma 62/10.

348 Mâide 5/2.

349 Hac 22/28.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا اِلَيْهَا...﴾

"ONLAR BİR TİCARET VEYA EĞLENCE GÖRDÜKLERİ ZAMAN HEMEN DAĞILIP ONA GİDERLER ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Onlar bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni (öylece) ayakta bırakırlar..."***[350] buyurmaktadır. Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şu rivayetler nakledilmektedir:

٢٣٤ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، وَابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ الْوُحَاظِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ، فَكَانَ الْجَوَارِي إِذَا نَكَحُوا يَمُرُّونَ يَضْرِبُونَ بِالْكَبَرِ وَالْمَزَامِيرِ فَيَنْسَلُّ النَّاسُ، وَيَدَعُونَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمًا، فَعَاتَبَهُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالَ: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا}.

234- ... Süleyman b. Bilâl'in Ca'fer b. Muhammed'den, onun da babası (Muhammed b. Ali'den) rivayet ettiğine göre, Câbir *radıyallahu anh* şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki hutbe okurdu. Küçük/genç kızlar,[351] düğün merasimlerinde davul ve zurnalar eşliğinde (mescidin önünden) geçerken insanlar da sıvışıp (onların peşlerine takılır) ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i (öylece) ayakta bırakırlardı. Bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah onları ayıplayarak şöyle buyurdu: ***"Onlar bir ticaret veya***

---

350 Cuma 62/11.

351 Metinde geçen "el-cevârî" kelimesi, "câriye"nin çoğulu olup küçük veya genç kızlar anlamında kullanılabildiği gibi köle kızlar/kadınlar manasında da kullanılmaktadır. (Çeviren)

eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni (öylece) ayakta bırakırlar…"[352]

٢٣٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَإِذَا كَانَ نِكَاحٌ لَعِبَ أَهْلُهُ وَمَرُّوا بِاللَّهْوِ عَلَى الْمَسْجِدِ، وَإِذَا نَزَلَ الْبَطْحَاءَ جَلَبٌ، وَكَانَتِ الْبَطْحَاءُ مَجْلِسًا بِفِنَاءِ بَابِ الْمَسْجِدِ الَّذِي يَلِي بَقِيعَ الْغَرْقَدِ، وَكَانَ الْأَعْرَابُ إِذَا جَلَبُوا الْخَيْلَ، وَالْإِبِلَ، وَالْغَنَمَ، وَبَضَائِعَ الْأَعْرَابِ نَزَلُوا الْبَطْحَاءَ، فَإِذَا سَمِعَ ذَلِكَ بَعْضُ مَنْ يَقْعُدُ لِلْخُطْبَةِ الَّتِي فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ قَامُوا لِلَّهْوِ وَالتِّجَارَةِ، وَتَرَكُوهُ قَائِمًا، فَعَاتَبَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الْمُؤْمِنِينَ لِنَبِيِّهِ، فَقَالَ فِي كِتَابِهِ: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا}.

235- … Süleyman b. Ebî Üveys'in, babasından, onun Ca'fer b. Muhammed'den, onun babasından, onun da Câbir b. Abdullah'tan naklettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cuma günü insanlara hutbe verirdi. Bir düğün olduğunda, düğün sahipleri oyun ve eğlenceyle mescidin önünden geçerlerdi. Bazen de Bathâ'ya pazarcılar gelirdi. Bathâ, Mescid-i Nebevî'nin Bakîu'l-Garkad'a[353] bakan kapısının avlusundaki bir meydan idi. Bedeviler at, deve, koyun ve bedevilere özgü mal ve eşyayı (satmaya) getirdikleri zaman Bathâ'ya inerlerdi. Cuma günü hutbeyi dinlemeye gelen bazı insanlar, bunu duydukları zaman (Hz. Peygamber'i) öylece ayakta bırakır, eğlence ve ticarete giderlerdi. Bu sebeple Yüce Allah da Nebisi *sallallahu aleyhi ve sellem* için mü'minleri ayıplamış ve Kitab'ında şöyle buyurmuştur: ***"Onlar bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni (öylece) ayakta bırakırlar…"***[354]

352 Taberî, *Tefsîr,* XXVIII, 105.

353 Medine ehlinin mezarlığına Bakî' denilmektedir. Garkad ise, dikenli büyük ağaç için kullanılmaktadır. Bakî mezarlığında bu türden ağaçlar bulunduğu için bu isim verilmiştir. (Çeviren)

354 Bu rivayette "pazarcılar" olarak çevirdiğimiz kelimenin Arapça karşılığı olan "celeb (جلب)" lafzı, eserin yazma ve basılı nüshalarında, yazım benzerliğinden dolayı yanlışlıkla "halet (خلت)" olarak kaydedilmiştir. Ayrıca *"Bakîul-Garkad"* ismi de yine yazım benzerliğinden olsa gerek, yanlışlıkla *"tarîku'l-garkad"* olarak yazılmıştır. Rivayet için bk. Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, VIII, 166. Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz. (Çeviren)

Allah *azze ve celle*'nin, insanları, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerine okuduğu hutbesini bırakıp ayrılmalarından dolayı ayıplaması, Cuma günü (hutbeyi dinlemek üzere) oturmanın insanlara farz olduğunu göstermektedir. Öyle olmasaydı, ticaret ya da meşru bir eğlence için kalkıp giden kimsenin kınanmaması gerekirdi. Zira Cuma günü hutbesi dışında böyle bir şeye kalkışanlar kınanmamaktadırlar. Ayrıca rivayet ettiğimiz bu haber, hatibin, Cuma hutbesini ayakta okuması gerektiğine de işaret etmektedir. Yine burada (Hz. Peygamber'in) Cuma için iki hutbe okuması da söz konusudur. Bu hususta Allah Rasûlü'nün iki hutbe arasında bir defa oturduğu da rivayet edilmiştir.

٢٣٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ قَائِمًا، ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ.

236- ... Şu'be'nin Simâk b. Harb'den rivayet ettiğine göre, Câbir b. Semure *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* hutbeyi ayakta okur sonra oturur, daha sonra tekrar kalkardı."[355]

***

Diğer taraftan, daha önce zikrettiğimiz Câbir (b. Abdullah) hadisi, yine kendisinden aktardığımız bir hadisteki ziyadesiyle birlikte rivayet edilmiştir.

٢٣٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَزْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: أَقْبَلَتْ عِيرٌ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ نُصَلِّ الْجُمُعَةَ، فَانْفَضَّ النَّاسُ إِلَيْهَا، فَمَا بَقِيَ غَيْرُ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا}.

237- Ahmed b. Dâvûd b. Musa'nın bize, Salih b. Abdurrahman el-Ezdî > Muhammed b. Fudayl > Husayn yoluyla Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle dedi: (Bir Cuma günü) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda (hutbe dinliyorduk). Henüz Cuma namazını

---

355 Müslim, Cuma 35; Ebû Dâvûd, Salât 222.

kılmadığımız bir sırada bir kervan çıkageldi. Cemaat dağılıp kervana yöneldi. Geriye (mescidde) on iki adam kaldı(k). Bunun üzerine şu âyet indi: ***"Onlar bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni (öylece) ayakta bırakırlar..."***[356]

٢٣٨ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُمَرَ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ حُصَيْنٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

238- Yezîd b. Sinan bize, el-Hasen b. Ömer b. Şakîk > Cerîr b. Abdülhamîd > Husayn isnadıyla hadisi aynı şekilde rivayet etti.[357]

٢٣٩ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

239- Yine Yezîd bize, Muhammed b. Kesîr > Süleyman b. Kesîr > Husayn senediyle hadisin aynısını nakletti.[358]

٢٤٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَتَرَكُوكَ قَائِمًا}، قَالَ: جَاءَتْ عِيرٌ وَهُوَ قَائِمٌ يَخْطُبُ، فَخَرَجَ النَّاسُ إِلَيْهَا حَتَّى بَقِيَ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ.

240- Keza İbn Ebî Meryem bize, el-Firyâbî > Kays b. er-Rabî' > Husayn > Talha yoluyla Câbir b. Abdullah'ın, ***"Seni (öylece) ayakta bırakırlar..."*** âyetiyle ilgili olarak şöyle dediğini haber verdi: "(Hz. Peygamber) hutbe okurken bir kervan çıkageldi. İnsanlar kervana yönelince geriye on iki adam kaldı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

٢٤١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: أَقْبَلَتْ عِيرٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَنَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَانْفَتَلَ النَّاسُ إِلَيْهَا، فَلَمْ

356 Buhârî, Cuma 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 370.

357 Müslim, Cuma 36.

358 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 182.

يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا}.

241- Ahmed b. Dâvûd bize, Abdula'lâ b. Hammâd > Hâlid b. Abdullah > Husayn b. Abdurrahman isnadıyla Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan, Câbir'in şöyle dediğini haber verdi: Bir Cuma günü Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurundayken bir kervan çıkageldi. İnsanlar bir anda kervana akın ettiler. Geriye Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte on iki adam kaldı. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* ***"Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni (öylece) ayakta bırakırlar..."*** âyetini indirdi.[359]

***

Yine Ahmed b. Dâvûd bize bu rivayeti başka bir kanaldan naklederek şöyle dedi:

٢٤٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، وَأَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ.

242- Abdula'lâ bize, Hâlid b. Abdullah > Husayn b. Abdurrahman > Sâlim b. Ebi'l-Ca'd ve Ebû Süfyân yoluyla Câbir'den rivayet ederek haber verdi.[360]

***

Bu rivayetler, söz konusu âyetin nüzûl sebebini ortaya koymaktadır.

Muhammed b. Ali'nin ve Kays b. er-Rabî' yoluyla gelen Ebû Süfyân Talha b. Nâfi'in hadislerinde[361] (bazı insanların) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i hutbedeyken bırakıp gittikleri bilgisi yer almaktadır.

Sâlim b. Ebi'l-Ca'd hadisinde ise bu durum "Biz Cuma'yı kılarken (bazıları) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bırakıp gittiler" denilerek anlatılmaktadır.

---

359 Benzer bir rivayet için bk. Taberî, *Tefsîr,* XXVIII, 104.

360 Buhârî, Tefsîru Sûre 62 (2); Müslim, Cuma 37.

361 Bk. 234, 235 ve 240 no'lu hadisler. (Çeviren)

Burada "biz Cuma'yı kılarken" cümlesinin, "biz Cuma namazını kılmak üzere Hz. Peygamber'le beraber iken" anlamına gelme ihtimali vardır. Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de buyurduğu gibi ***"Bir namazı bekleyen kimse namazda sayılır."*** Bu itibarla söz konusu rivayet, Muhammed b. Ali ve Talha'nın Câbir *radıyallahu anh*'dan rivayet ettikleri hadise aykırı düşmemektedir.

Ayrıca Cuma hutbesi de ancak kendileriyle Cuma namazı kılınabilecek (sayıdaki) bir cemaate farz olur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* belli sayıdaki bir grup dışında cemaatin dağılıp gitmesinden dolayı ne hutbeyi ne de Cuma namazını terk etmiştir. Bu durum Cuma'mn, kırk kişiden daha az bir grupla da kılınabileceğini göstermektedir. Nitekim Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşü de budur. Dolayısıyla mesele, "Cuma ancak kırk ve daha fazla sayıda kişiyle kılınabilir" kanaatinde olanların dediği gibi değildir. Bu hususta sayı alt sınırım savunanların dayandıkları bir rivayet şöyledir:

٢٤٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ بُهْلُول، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كُنْتُ قَائِدًا لِأَبِي بَعْدَ مَا ذَهَبَ بَصَرُهُ، وَكَانَ لَا يَسْمَعُ النِّدَاءَ إِلَّا قَالَ: رَحِمَهُ اللهُ عَلَى أَبِي أُمَامَةَ، فَقُلْتُ لِأَبِي: إِنَّهُ لَيُعْجِبُنِي صَلَوَاتُكَ عَلَى أَبِي أُمَامَةَ كُلَّمَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ أَبِي: يَا بُنَيَّ، إِنَّهُ أَوَّلُ مَنْ جَمَّعَ بِنَا الْجُمُعَةَ فِي حَرَّةِ بَنِي بَيَاضَةَ فِي رَوْضَةٍ، يُقَالُ لَهَا: نَقِيعُ الْخَضِمَاتِ، قُلْتُ: وَكَمْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ رَجُلًا.

243- … Muhammed b. İshâk dedi ki: Bana, Muhammed b. Ebî Ümâme b. Sehl b. Huneyf babasının kendisine şunu anlattığını haber verdi: Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik dedi ki: Babamın (Ka'b b. Mâlik) gözleri görmez hâle geldikten sonra kılavuzluğunu ben yapıyordum. (Cuma günü) ezanı işittiğinde mutlaka "Allah Ebû Ümâme'ye rahmet etsin" derdi. Babama "Cuma günleri ezanı işittiğinde Ebû Ümâme'yi rahmetle yâd etmene hayret ediyorum" dedim. Bana "Evladım! Beyâdaoğulları'na ait taşlık arazinin içindeki

Nakîu'l-Hadimât[362] isimli bir çayırda bize Cuma kıldıran ilk kişi odur" dedi. "O gün kaç kişiydiniz" diye sordum. "Kırk kişiydik" diye cevap verdi.[363]

***

Burada onların lehine delil olabilecek bir şey yoktur.

Zira bu rivayet, belli sayıdaki kişilerle Cuma kılınabildiği gibi bundan daha az sayıdaki kişilerle de Cuma kılmanın caiz olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Medine'de insanlara ilk Cuma namazını kıldıran kişiye dair Ebû Ümâme'den şöyle bir rivayet de nakledilmiştir:

٢٤٤ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْكَرِيزِيُّ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ الْمَدِينَةَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ، وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ جَمَّعَ بِهَا أَوَّلَ يَوْمِ الْجُمُعَةِ، جَمَعَهُمْ قَبْلَ أَنْ يَقْدَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِهِمْ.

244- ... ez-Zührî'nin Ebû Bekir b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Mes'ûd şöyle dedi: "Muhâcirlerden Medine'ye gelen ilk kişi Mus'ab b. Umeyr'dir. İlk Cuma gününde Cuma namazını kıldıran ilk kişi de odur. O, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (Medine'ye) gelmeden önce onları (Cuma için) toplayıp namaz kıldırmıştır."[364]

***

Böylece kırk kişiden az sayıdaki bir cemaatle Cuma kılmayı caiz görenlerin görüşü kesinlik kazanmaktadır. Ancak bu görüşü paylaşanlar da iki gruba ayrılmaktadırlar. Bir kısmı "İmam dışında üç kişiyle Cuma kılmak caizdir" demiştir. Bu kanaati savunanlar arasında Ebû Hanîfe ve Muhammed bulunmaktadır.

Öte yandan imam dışında üç kişiyle Cuma kılmak caiz görülmekle birlikte, imam haricinde sadece bir kişiyle Cuma'yı kılmak caiz sayılmamış, (imam

362 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki "nakî" kelimesi yanlışlıkla "Bakî" olarak kaydedilmiştir. Nakî'in ise içinde suların biriktiği, sular kuruyunca da otların bittiği, ağaçlı bir vadi veya koyunları otlatmak için kullanılan bir mera, çayır olduğu belirtilmektedir. Hadimât da Medine civarında bir yerin adıdır. (Çeviren)

363 Ebû Dâvûd, Salât 210; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 78.

364 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XVII, 267, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire tsz.

haricindeki) iki kişinin hükmü hakkında ise ihtilaf edilmiştir. Biz bu iki kişinin hükmünün, üç kişinin hükmü gibi mi yoksa sözü geçen bir kişinin hükmü gibi mi olduğuna dair yaptığımız araştırmada, iki kişinin hükmünü, onlara en yakın ve en fazla benzeyen hükme dâhil ettik. Şöyle ki; imam, tek bir kişiye namaz kıldırdığı zaman onu sağ tarafına almaktadır. Ancak üç kişiye kıldırdığında imamın arka tarafında saf tutmaktadırlar. Aynı şekilde iki kişiye de namaz kıldırsa arka tarafında saf tutarlar. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmış ve ondan sonraki uygulama bu şekilde devam edegelmiştir. Dolayısıyla iki kişinin imamın arkasındaki saf tutuş biçimleri, tek kişinin duruşu gibi değil de üç kişinin saf tutma biçimlerine benzediğine göre, iki kişinin cemaat olma bakımından hükmü de tek kişinin hükmü gibi değil, tıpkı üç kişinin cemaat olma niteliğine benzer. Ancak Ebû Hanîfe *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* "Abdullah b. Mes'ûd, iki kişinin namazda imamın arkasındaki saf tutma biçimleriyle ilgili olarak, birinin imamın sağına, diğerinin de soluna durması yönünde görüş belirtmektedir" demiş ve şunu eklemiştir: "İki kişinin imamın arkasındaki saf tutma biçimleri, arzettiğimiz sebeplerden dolayı ihtilaflı olduğuna göre, biz onların hükmünü tek kişinin hükmünden ayırmamaktayız. Üç kişinin hükmünü ise imam arkasındaki saf tutuş biçimlerine dair oluşan icmadan dolayı, tek kişinin hükmünden farklı değerlendirmekteyiz."

Ne var ki bu hususta Ebû Yusuf *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ve Muhammed'den naklettiğimiz görüşü, Ebû Hanîfe'nin bu görüşünden daha çok benimsemekteyiz.

Muvaffakiyet lütfeden yalnızca Allah'tır.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ...﴾

"(EY MUHAMMED!) BİZ SENİN YÜZÜNÜN GÖĞE DOĞRU ÇEVRİLMEKTE OLDUĞUNU (YÜCELERDEN HABER BEKLEDİĞİNİ) GÖRÜYORUZ..."[365] SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şu rivayetler nakledilmektedir:

٢٤٥ - حَدَّثَنَا أَبُو شُرَيْحٍ مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، صَلَّى نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا، وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ أَنْ يُوَجَّهَ نَحْوَ الْكَعْبَةِ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ {قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ، فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} قَالَ: فَوُجِّهَ نَحْوَ الْكَعْبَةِ، وَقَالَ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ: {مَا وَلاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا} قَالَ الْبَرَاءُ: وَهُمُ الْيَهُودُ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ}، فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ، ثُمَّ خَرَجَ بَعْدَ مَا صَلَّى فَمَرَّ عَلَى قَوْمٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُمْ رُكُوعٌ فِي صَلَاةِ الْعَصْرِ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَقَالَ: هُوَ يَشْهَدُ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَّهُ وُجِّهَ نَحْوَ الْكَعْبَةِ، قَالَ: فَتَحَرَّفُوا الْقَوْمُ حَتَّى وَجَّهُوا نَحْوَ الْكَعْبَةِ.

245- ... İsrâîl'in Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, el-Berâ b. Âzib şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* on yedi ya da on altı ay

---

365 Bakara 2/144.

boyunca Beytü'l-Makdis'e (Kudüs) doğru namaz kıldı. Fakat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kâbe'ye doğru yönlendirilmeyi arzu ediyordu. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* ***"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir..."***[366] âyetini indirdi ve böylece Kâbe'ye doğru yönlendirilmiş oldu. Bir kısım beyinsizler ise "Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir?" demişlerdi. el-Berâ, bunların Yahudiler olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Yüce Allah ***"... De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir"***[367] âyetini indirdi. Bir adam, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'le namaz kıldıktan sonra çıktı ve ikindi namazını Beytü'l-Makdis'e doğru kılmakta olan Ensarlı bir topluluğa rükû esnasında yetişti. Onlara, kendisinin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kıldığını ve Allah Rasûlü'nün Kâbe'ye doğru yönlendirildiğini söyledi. (Ravi) dedi ki: O topluluk, (o vaziyette) Kâbe tarafına yönelene kadar döndü.[368]

٢٤٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَصَلَّى نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، ثُمَّ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْزَلَ عَلَيْهِ: {قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا} الْآيَةَ فَوَجَّهَ إِلَى الْكَعْبَةِ.

246- ... Amr b. Murra'nın Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan rivayet ettiğine göre, Muâz b. Cebel *radıyallahu anh* şunu anlattı: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye geldi ve on yedi ay boyunca Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Sonra Yüce Allah ona ***"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz..."*** âyetini indirdi ve o, Kâbe'ye doğru yönlendirildi.[369]

---

366 Bakara 2/144.

367 Bakara 2/142.

368 Buhârî, Salât 31; Tirmizî, Salât 138.

369 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 246.

٢٤٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا، أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: بَيْنَمَا النَّاسُ بِقُبَاءَ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ، إِذْ آتَاهُمْ آتٍ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنٌ، وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْكَعْبَةَ فَاسْتَقْبِلُوهَا، وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ.

247- ... Abdullah b. Dînâr'ın rivayetine göre, Abdullah b. Ömer şöyle dedi: İnsanlar Kuba'da sabah namazını kılarken biri çıkageldi ve "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu gece Kur'ân (âyeti) indirildi ve ona Kâbe'ye yönelmesi emredildi, onlar da oraya yöneldiler" dedi. Bunun üzerine (Kuba sakinleri) yüzleri Şam'a dönük olduğu hâlde, bulundukları vaziyette Kâbe'ye doğru döndüler.[370]

٢٤٨ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، وَأَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ الْمِصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَرْوَانُ بْنُ عُثْمَانَ، أَنَّ عُبَيْدَ بْنَ حُنَيْنٍ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ ابْنِ الْمُعَلَّى، قَالَ: كُنَّا نَغْدُو إِلَى السُّوقِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَمُرُّ عَلَى الْمَسْجِدِ فَنُصَلِّي فِيهِ، فَمَرَرْنَا يَوْمًا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَقُلْتُ: لَقَدْ حَدَثَ أَمْرٌ فَجَلَسْتُ، فَقَرَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هَذِهِ الْآيَةَ: {قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} حَتَّى فَرَغَ مِنْ هَذِهِ الْآيَةِ، فَقُلْتُ لِصَاحِبِي: تَعَالَ نَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَكُونَ أَوَّلَ مَنْ صَلَّى، فَتَبَادَرْنَا مَعًا، فَصَلَّيْنَاهُمَا، ثُمَّ نَزَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ يَوْمَئِذٍ غَيْرَ أَنَّ أَبَا أُمَيَّةَ، قَالَ: فَنَمُرُّ عَلَى الْمَسْجِدِ فَنَظَلُّ فِيهِ وَلَمْ يَقُلْ: فَنُصَلِّي فِيهِ.

248- Ebû Ümeyye ve Ahmed b. Dâvûd'un, Yahya b. Bekr el-Mısrî > Leys > Halid b. Yezîd > Saîd b. Ebî Hilâl > Mervân b. Osman > Ubeyd b. Huneyn isnadıyla rivayet ettiklerine göre, Ebû Saîd b. el-Muallâ şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında çarşıya indiğimizde Mescid-i Nebevî'ye

370 Buhârî, Salât 32; Müslim, Mesâcid 13.

uğrar ve orada namaz kılardık. Yine bir gün uğradığımızda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* minberde oturmuştu. Kendi kendime "(Önemli) bir hadise gerçekleşmiş olmalı" diyerek oturdum. Derken Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz..."*** âyetini sonuna kadar okudu. Ben de yanımdaki arkadaşıma "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* minberden inmeden, gel iki rekât (namaz) kılıverelim de (Kâbe'ye doğru) namaz kılan ilk kişiler olalım" dedim. Bir köşeye çekilip iki rekâtı kıldık. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* indi ve o gün insanlara (öğle[371]) namazını kıldırdı.[372]

Sadece Ebû Ümeyye (rivayette) "Mescid'e uğrar ve orada kalırdık" demiş fakat "orada namaz kılardık" dememiştir.

٢٤٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، وَشُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، عَنِ اللَّيْثِ، عَنْ خَالِدٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ وَقَالَ: نُصَلِّي فِيهِ.

249- Muhammed b. Abdülhakem bize rivayet edip dedi ki: Babam ve Şuayb b. el-Leys bize, Leys > Halid isnadıyla bunun aynısını zikretti ve "Orada namaz kılardık" dedi.[373]

٢٥٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَارَةَ بْنَ أَوْسٍ، وَكَانَ قَدْ صَلَّى الْقِبْلَتَيْنِ جَمِيعًا، قَالَ: إِنِّي فِي إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ، إِذْ نَادَى مُنَادٍ بِالْبَابِ أَنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ حُوِّلَتْ إِلَى الْكَعْبَةِ، فَأَشْهَدُ عَلَى إِمَامِنَا أَنَّهُ حُوِّلَ إِلَى الْكَعْبَةِ وَالرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ، فَصَلَّى بَعْضَهَا هَاهُنَا وَبَعْضَهَا هَاهُنَا.

250- ... Kays b. er-Rabî', Ziyâd b. Ilâka'nın şöyle dediğini rivayet etti: Ben, her iki kıbleye doğru namaz kılmış olan Umâra b. Evs'i şöyle derken duydum: "Öğle ya da ikindi namazlarından birini (cemaatle) kılarken, kapı-

---

371 Eserin yazma nüshasından düşmüş olan bu kaydı, rivayetin geçtiği diğer kaynaklardan tespit ettik. (Çeviren)

372 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 17-18; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXII, 303-304.

373 Nesâî, Mesâcid 39.

da bir münadi belirip kıblenin Kâbe'ye doğru çevrildiğini duyurdu. Bunun üzerine imamızın Kâbe'ye doğru döndüğüne, (cemaatteki) erkek, kadın ve çocukların da (ona uyarak) döndüklerine; böylece namazın bir kısmını oraya (Mescid-i Aksa), bir kısmını da buraya (Kâbe) doğru kıldıklarına şahidim."

***

Bu rivayetler, ilgili muhkem âyetin nüzûlünün bu sebeple gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca burada kıblenin farz oluşunun ispatı vardır. Aynı zamanda Beytü'l-Makdis'e yönelmek üzere girdikleri namazı bozmaksızın, onun sınırları dâhilinde Kâbe'ye doğru dönmeleri söz konusudur.

Öte yandan burada Allah *azze ve celle*'nin (bir konudaki) farzını bilmeyen, kendisine davet ulaşmamış olan ve de bunu başkasından öğrenme imkânı bulunmayan kimselerin, o husustaki farzın kendilerini bağlayıcı olmadığına, bu bakımdan sorumlu tutulamayacaklarına, söz konusu farzla ilgili mesuliyetin de ancak onu öğrendikten ve böyle bir farzı (başkasından) öğrenebilme imkânını bulduktan sonra gerçekleşebileceğine ve aleyhte sonuçlar doğurabileceğine dair bir delil vardır.

Kanaatimizce -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu sebeple, müşriklerle savaşmadan önce onları İslâm'a davet etmiş, onlara İslâm'ın ne olduğunu açıklamıştır. Ancak başkalarına ve Mustalıkoğulları gibi diğer müşrik Araplara böyle davranmamış ve (Mustalıkoğulları'nı) gafil avlayarak öldürmüştür.[374] Çünkü bu konudaki uyarı ve davet onlara daha önce ulaşmıştı.

---

374 Bu ibare, eserin yazma nüshasında "onlar su başında her şeyden habersiz, gafil bir hâldeyken" anlamına gelen "ve hum gârrûne ale'l-mâi" kaydıyla geçmektedir. Hâlbuki Mustalıkoğulları'na yönelik gazveyle ilgili olarak yine Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr*'ında geçen (III, 209) bir rivayetteki ibare, "ve hum gârrûne ve en'âmuhum ale'l-mâi" şeklinde olup "kendileri her şeyden habersiz ve hayvanları da su başındayken" anlamına gelmektedir. Buna göre rivayetin "hayvanlar"la ilgili kısmı muhtemelen müstensihin gözünden kaçmış olmalıdır. Biz de bu cümleyi çevirirken, hem insanların hem de hayvanların her şeyden habersiz, normal hayatlarına devam ettiklerini yansıtacak genel bir ifade kullanmayı tercih ettik. Çünkü sonuçta hepsi için bir gafil avlanma söz konusudur. Öte yandan bu eksik cümle, eserin basılı nüshasında, -müstensihin "ve hum gârrûne ale'l-mâi" ibaresindeki "gârrûne" lafzında geçen "gayn" harfini noktasız, "ra" harfini de biraz "dal" harfine benzer şekilde yazmış olmasından olsa gerek-, "onlar su kaynağına saldırırken" anlamına gelen "ve hum âdûne ale'l-mâi" şeklinde yanlış kaydedilmiştir. (Çeviren)

Eğer biri "Namazda Kâbe'ye yönelme emri Kuba halkına henüz namaza girmeden önce farz kılınmıştı. Çünkü bunu emreden âyet gece indirilmişti. Nitekim hakkında (kıble değişimiyle ilgili) âyetin indiği namaz esnasında Kâbe'ye yönelmiş olmaları, (Kâbe'ye yönelme emrinin) henüz namaza girmeden onlara farz olduğunu göstermektedir. (Söz konusu) namazda kıble dışında bir yere yönelmeleri ise onların bu husustaki cehaletlerinden kaynaklanmıştır" derse, ona cevap olarak şöyle denilir:

Nasıl olur da Allah Teâlâ, kendisine farz kılınan şeyi bilmeyen bir kimseye o şeyi farz kılar? Eğer böyle olsaydı, hiçbir bilgileri olmayan delilerin de Allah'ın farzlarından sorumlu tutulmaları gerekirdi. Deliler, bilgisiz olmalarından dolayı farzın kapsamına girmediklerine göre, Kur'ân'ı bilmeyen kimseler de aynı şekilde farzdan sorumlu tutulamazlar.

Yine biri "Dâru'l-harb veya dâru'l-İslâm'da Müslüman olmasına rağmen Ramazan'ı oruç tutmadan geçiren ya da namazları kılmayan ve Allah *azze ve celle*'nin de Müslümanlara buna benzer bir şeyi farz kıldığını bilmeyen fakat daha sonra bunların Yüce Allah tarafından Müslümanlara farz kılındığını öğrenen bir kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorarsa, ona şöyle cevap verilir:

İlim adamları bu konuda iki görüş belirtmişlerdir:

Birincisi: Eğer dâru'l-harbde olup da çevresinde bu konuları öğreneceği birilerini bulamamışsa, kaçırdığı namaz veya oruç gibi ibadetleri kaza etmesi gerekmez. Ancak dâru'l-İslâm veya dâru'l-harbde olup da bu meseleleri öğrenebileceği Müslümanları bulabilme imkânına sahipse, bu takdirde kaçırmış olduğu namazları ve orucu kaza etmesi gerekir. Zira etrafındaki Müslümanlardan bunları sorup öğrenme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlardan biri de Ebû Hanîfe'dir *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun.-*

İkincisi: Üzerine farz olan namazları ve orucu (her hâlükârda) kaza eder. Bu açıdan dâru'l-harbde olmasıyla, dâru'l-İslâm'da bulunması arasında hiçbir fark yoktur. Ebû Yusuf da *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bu görüşün benimseyenlerdendir.

Bizim tercih ettiğimiz görüş ise, zikrettiğimiz delil ve mülahazalar doğrultusunda, birinci görüş sahiplerinin benimsediği kanaattir. Bu durumda Kuba ahalisinin bu meselede üzerlerine düşen hiçbir yükümlülük bulunmamaktadır. Zira onlar Allah *azze ve celle*'nin daha önce kendilerini sorumlu tutmuş olduğu bir farzın (kesin) gerçekliklerine göre hareket ediyorlardı. Bu itibarla, (doğal olarak) bu (kesin) farzın üzerlerinden kaldırılıp kaldırılmadığını veya yeni bir

farzla yükümlü olup olmadıklarını sorup öğrenmeleri de gerekmiyordu. Böyle bir gereklilik söz konusu olmadığına göre, bilmedikleri yeni farzın sorumluluğu da üzerlerinden kalkmış olmaktadır. Ancak bunun dışında, etraflarında Allah'ın kendilerine farz kıldığı hükümleri sorup öğrenebilecekleri Müslümanları bulma imkânı olan kimseler böyle değildir.

Diğer taraftan âyetteki ***"Artık yüzünü Mescid-i Harâm şatrına (yönüne/tarafına) çevir"*** kısmıyla ilgili rivayetlerden biri şöyledir:

٢٥١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ عِيسَى بْنِ مَيْمُونٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ}، قَالَ: نَحْوَهُ.

251- ... İsa b. Meymûn'un İbn Ebî Necîh'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid ***"Artık yüzünü Mescid-i Harâm şatrına çevir"*** âyetini "ona doğru" şeklinde açıklamıştır.[375]

٢٥٢ - حَدَّثَنَا أَبُو شُرَيْحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ}.

252- ... Sevrî'nin Dâvûd'dan rivayet ettiğine göre, Ebu'l-Âliye, âyetteki "şatr"la ilgili olarak "Mescid-i Harâm tarafına/yönüne" açıklamasını yapmıştır.[376]

***

Her iki görüş de aynı noktada birleşmektedir. Bildiğimiz kadarıyla ilim adamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Buna göre, ***"Mescid-i Harâm şatrına"*** ifadesinden maksat, Kâbe'yi bizzat görmeleri hâlinde namazlarında Kâbe'yi karşılarına alma; (Kâbe'den) uzakta olmaları durumunda ise ona doğru yönelmiş olma ümidiyle bunu gösteren delil ve işaretleri dikkate almaktır.

---

375 Taberî, *Tefsîr,* II, 21.

376 Taberî, *Tefsîr,* II, 21.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ... ﴾

"DOĞU DA ALLAH'INDIR BATI DA ..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır..."***[377] buyurmaktadır. Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

٢٥٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ تَطَوُّعًا حَيْثُ مَا تَوَجَّهَتْ بِهِ، وَهُوَ جَاءٍ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ، ثُمَّ تَلَا ابْنُ عُمَرَ: {وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ} وَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فِي هَذَا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الآيَةُ.

253- ... Yezîd b. Harun'un Abdülmelik b. Ebî Süleyman'dan rivayet ettiğine göre, Saîd b. Cübeyr şöyle dedi: İbn Ömer'in şöyle dediğini işittim: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mekke'den Medine'ye doğru gelirken, devesi hangi tarafa yönelirse yönelsin, onun üzerinde nafile kılıyordu." Daha sonra İbn Ömer, ***"Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır..."*** âyetini okudu ve "İşte bu âyet bu konuda inmiştir" dedi.[378]

***

Söz konusu âyetle ilgili olarak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolculuklarında, devesi hangi tarafa yönelirse yönelsin, onun üzerinde nafile

---

377 Bakara 2/114.

378 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 33; Tirmizî, Tefsîr 2.

namaz kıldığına dair rivayetler tevatür seviyesine ulaşmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

٢٥٤ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ تَطَوُّعًا حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ، وَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ.

254- ... Şu'be, Abdullah b. Dînâr'ın şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer, devesi nereye dönerse dönsün onun üzerinde nafile kılmış ve "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapardı" demiştir.[379]

٢٥٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ يُحَدِّثُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ تَطَوُّعًا لَا يُبَالِي حَيْثُ كَانَ وَجْهُهُ.

255- ... Vehb b. Cerîr, babasının şöyle dediğini nakletti: en-Nu'mân'ın ez-Zührî'den, onun da Sâlim'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yüzünün nereye döndüğüne aldırış etmeden, devesinin üzerinde nafile kılmıştır.[380]

٢٥٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ ضِرَارُ بْنُ صُرَدٍ الطَّحَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُصَلِّي السُّبْحَةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ مَا تَوَجَّهَتْ بِهِ، وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي الْمَكْتُوبَةِ.

256- ... İbn Şihâb'ın Âmir b. Sa'd'dan rivayet ettiğine göre, babası (Sa'd) şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, devesi nereye yönelirse yönelsin, onun üzerinde nafile namaz kılarken gördüm. Ancak farz namazlarda bunu yapmıyordu.[381]

---

379 Buhari, Taksîru's-Salât 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 46.

380 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 132.

381 Benzer bir senedle Buhârî, Taksîru's-Salât 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 446.

٢٥٧ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَمْدَوَيْهِ السَّكَنْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ.

257- … ez-Zührî'nin Abdullah b. Âmir b. Rabîa'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, devesi nereye yönelirse yönelsin, onun üzerinde namaz kılıyordu.[382]

٢٥٨ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللهِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْمَكْتُوبَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ.

258- … Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân dedi ki: Bana Câbir b. Abdullah, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, devesinin üzerinde doğuya doğru (nafile) namaz kıldığını; farzı kılmak istediğinde ise inip kıbleye doğru yöneldiğini rivayet etti.[383]

٢٥٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سُرَاقَةَ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي غَزْوَةِ أَنْمَارَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهَةً قِبَلَ الْمَشْرِقِ.

259- … Osman b. Abdullah b. Sürâka, Câbir'in, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i Enmâr gazvesinde, doğu tarafına yönelmiş vaziyetteki devesinin üzerinde namaz kılarken gördüğünü rivayet etti.[384]

٢٦٠ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ الْفَرَائِضِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، قَالَ: تَلَقَّيْنَا أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، فَلَقِينَاهُ بِعَيْنِ التَّمْرِ، فَرَأَيْتُهُ عَلَى حِمَارٍ وَوَجْهُهُ مِنْ ذَا الْجَانِبِ وَأَوْمَأَ هَمَّامٌ بِيَدِهِ عَنْ يَسَارِ الْقِبْلَةِ، قَالَ: فَقُلْنَا رَأَيْنَاكَ تُصَلِّي إِلَى غَيْرِ الْقِبْلَةِ، فَقَالَ: لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ مَا فَعَلْتُهُ.

382 Buhârî, Taksîru's-Salât 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 446.

383 Buharî, Salât 31.

384 Buhârî, Megâzî 33.

260- ... Hemmâm'ın rivayet ettiğine göre, Enes b. Sîrîn şöyle dedi: Enes b. Mâlik'i karşılamaya çıkmıştık. Onunla Aynü't-Temr'de buluştuğumuzda, onu bir eşeğin üzerinde yüzünü şu tarafa çevirmiş bir vaziyette gördüm. -(Burada ravi) Hemmâm, eliyle kıblenin sol tarafını işaret etti.- Ona (Enes b. Mâlik'e) "Senin, kıbleden başka bir tarafa doğru namaz kıldığını gördük" dedik. Cevaben dedi ki: "Eğer Rasûlulullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in böyle yaptığını görmeseydim ben de yapmazdım."[385]

٢٦١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى حِمَارٍ وَهُوَ ذَاهِبٌ إِلَى خَيْبَرَ وَالْقِبْلَةُ خَلْفَهُ.

261- ... Yahya b. Saîd, Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*'ın, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i Hayber'e doğru giderken, kıbleyi arkasına almış bir vaziyette, eşeğinin üzerinde namaz kılarken gördüğünü rivayet etti.[386]

٢٦٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ الْبَصْرِيُّ، قال: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى دَابَّتِهِ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا.

262- İbrahim b. Muhammed b. Yunus el-Basrî'nin bize, Ebû Âsım yoluyla rivayet ettiğine göre, Yunus b. el-Hâris dedi ki: "Ebû Bürde bana, babası kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, bineğinin üzerinde şu yöne, bu yöne ve şu yöne doğru namaz kıldığını nakletti."[387]

٢٦٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قال: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُصَلِّي الرَّاكِبُ عَلَى دَابَّتِهِ هَكَذَا، وَهَكَذَا، وَهَكَذَا وَأَشَارَ أَبُو عَاصِمٍ بِيَدِهِ قِبَالَتَهُ، وَعَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ يَسَارِهِ.

385 Buhârî, Taksîru's-Salât 10; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 41.

386 Mâlik, Kasru's-Salât 25-26.

387 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 413.

263- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Âsım kanalıyla, Yunus b. el-Hâris'in şöyle dediğini nakletti: Bana Ebû Bürde, babası Ebû Musa'dan rivayet ederek dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bineği üzerinde kişi şu yöne, bu yöne ve şu yöne doğru namaz kılar."*** (Ravi) Ebû Âsım eliyle ön tarafına, sağına ve soluna işaret etti.

***

Sonuç olarak; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in fiili ve İbn Ömer'in hadisine göre, zikrettiğimiz âyetin (Bakara 2/115) böyle bir anlam taşıdığı sabit olmaktadır. Bu da devesi üzerinde nafile namaz kılan bir yolcunun, bu namaza ilişkin olarak, Allah *azze ve celle*'nin ***"Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa (Kâbe'ye) çevirin"***[388] âyetinin muhataplarından olmadığını gösterir.

Diğer taraftan, bu rivayetlerin hiçbirinde, rükû ve secdelerdeki imaya dair bir açıklama yapılmamasına rağmen, biz bunu başka rivayetlerde tespit ettik. Şöyle ki:

٢٦٤ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عُمَيْرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي السَّفَرِ عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ يُومِئُ إِيمَاءً وَيَجْعَلُ السُّجُودَ أَخْفَضَ مِنَ الرُّكُوعِ.

264- … Eyyûb'un Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculuk esnasında, devesi nereye dönerse dönsün, onun üzerinde ima yoluyla namaz kılıyor ve secdeyi, rükûdan biraz daha fazla eğilerek yapıyordu."[389]

***

Aynı şekilde bu namazda ve ima'nın farz kılındığı diğer namazlarda ima yoluyla namaz kılan kimsenin, rükû imasını, secde imasından daha az eğilerek yapması gerekir. Böylelikle her ikisinin (rükû ve secdenin) bizzat kendileriyle, onların yerine geçen bedellerinin (ima) yapılış biçimleri birbirinden ayrılmış olur.

388 Bakara 2/144.

389 Buhârî, Vitr 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 73.

Ayrıca burada, (ima yoluyla kılınan) namazda kıyam yerine geçen oturuş biçiminin (kuûd), tahiyyat için yapılan oturuştan farklı olduğuna dair bir delil vardır. Buna göre, kıyam yerine geçen oturuş bağdaş kurarak; tahiyyat için yapılan oturuş da normal (namazda) tahiyyat için yapılan oturuş gibi olur. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in bu konudaki görüşleri budur. Züfer b. el-Huzeyl'e göre ise, kıyamın yerine geçen oturuş biçimi, aynen tahiyyat için yapılan oturuş gibidir. Bu hususta bizim tercih ettiğimiz görüş ise, birinci görüştür. Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu yönde gelen rivayetlerden bazıları şöyledir:

٢٦٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يَعْنِي: الْحَمَّالَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ حَفْصٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مُتَرَبِّعًا، قَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ: لَا نَعْلَمُ أَحَدًا رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ حَفْصٍ غَيْرَ أَبِي دَاوُدَ.

265- Ahmed b. Şuayb (en-Nesâî)'nin bize, Harun b. Abdullah el-Hammâl > Ebû Dâvûd el-Haferî > Hafs > Humeyd yoluyla Abdullah b. Şakîk'ten rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bağdaş kurmuş bir vaziyette namaz kıldığını gördüm."[390]

Ahmed b. Şuayb bize dedi ki: "Ebû Dâvûd dışında bu hadisi Hafs'tan rivayet eden başka bir kimse bilmiyoruz."[391]

٢٦٦ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدَ اللهِ الْحَمَّالُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفْرِيُّ، عَنْ حَفْصٍ، قَالَ إِسْحَاقُ: وَهُوَ ابْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، قَالَ إِسْحَاقُ وَهُوَ الطَّوِيلُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مُتَرَبِّعًا.

390 Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 22.

391 Bizzat Nesâî'nin *Sünen*'inde, bu son değerlendirme şu şekilde geçmektedir: "Bu hadisi Ebû Dâvûd dışında bir kimsenin rivayet ettiğini bilmiyorum. O da sikadır. Ancak bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim. Allah Teâla daha iyi bilir."

266- … Humeyd et-Tavîl'in Abdullah b. Şakîk'ten rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bağdaş kurarak namaz kıldığını gördüm."[392]

***

Ebû Ca'fer dedi ki: Bu hadis, aynı zamanda Ümmü Seleme ve Ümmü'd-Derdâ'nın kendi fiilleri olarak da rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

٢٦٧ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ الْمُهَلَّبِيُّ، عَنْ عَاصِمٍ، وَهِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ: أَنَّهَا رَأَتْ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا تُصَلِّي مُتَرَبِّعَةً مِنْ رَمَدٍ كَانَ بِهَا.

267- … Âsım ve Hişâm b. Hassân'ın el-Hasen'den, onun da annesinden rivayet ettiğine göre, annesi, Ümmü Seleme *radıyallahu anhâ*'nın, gözündeki bir rahatsızlık sebebiyle bağdaş kurarak namaz kıldığını görmüştür.[393]

٢٦٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ الْوَلِيدِ الْقَعْقَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَانِئُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ: رَأَيْتُ أُمَّ الدَّرْدَاءِ تُصَلِّي مُتَرَبِّعَةً.

268- … İbrahim b. Ebî Able dedi ki: "Ümmü'd-Derdâ'yı bağdaş kurmuş bir vaziyette namaz kılarken gördüm."

***

Öte yandan bu hususta İbn Mes'ûd'dan nakledilen rivayet, onun bu konuda bağdaş kurmaya karşı olduğunu göstermektedir.

٢٦٩ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ الْقَسْمَلِيُّ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: لَأَنْ أَجْلِسَ عَلَى رِضْفَيْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَرَبَّعَ فِي الصَّلَاةِ.

392 İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 89.

393 İbnü'l-Münzir, *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icma ve'l-ihtilaf*, IV, 381, Riyâd 1991.

269- ... Husayn'ın rivayet ettiğine göre el-Heysem b. Şihâb dedi ki: Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle dedi: "Namazda bağdaş kurmaktansa ateşte/güneşte kızdırılmış iki taş üzerine oturmayı tercih ederim."[394]

***

İlim adamları, yolcuların şehirlerde deve üzerinde ima yoluyla kıldıkları namaz hakkında da ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle derdi: "Yolcular, kırsal bölgeler[395] dışında namazı bu şekilde kılamazlar."

Ebû Yusuf ise "Hem kırsal bölgelerde hem de şehirlerde böyle namaz kılabilirler" demiş ve şu rivayeti nakletmiştir:

٢٧٠ - أَخْبَرَنَا حُذَيْفَةُ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ حَدَّثَنِي، أَنَّهُ رَأَى أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ فِي بَعْضِ سِكَكِ الْمَدِينَةِ.

270- ... Yahya b. Saîd, Enes b. Mâlik'i, Medine sokaklarının birinde devesi üzerinde namaz kılarken gördüğünü haber vermiştir.[396]

***

Ebû Yusuf'un bu görüşü ve Enes b. Mâlik'ten naklettiği bu rivayete göre,[397] yolcuların şehirlere girmeleri onları seferîlik hâlinden çıkarmaz. Zira dikkat edersen, kırsal kesimlerde namazları kısalttıkları gibi şehirlerde de kısaltmaktadırlar. Dolayısıyla şehirlerde, namazla ilgili diğer yaptıkları, kırsal kesimlerde o ibadete ilişkin yaptıklarına benzer.

Bazıları da yolcunun, devesi üzerinde nafile kılmak istediğinde kıbleye dönüp o vaziyette tekbir getirmesi hâlinde, ondan sonra yüzünü ne tarafa dönerse dönsün, onun açısından herhangi bir sakıncasının olmayacağı görüşünü savunarak "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de devesi üzerinde nafile kılarken böyle yapardı" demişlerdir. Bu hususta naklettiğimiz hadisler şöyledir:

---

394 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 468.

395 Burada geçen el-bevâdî kelimesi, el-bâdiye'nin çoğuludur. Çöl, yarıçöl, vaha ve göçebelerin yaşadığı bölge anlamına gelmektedir. Biz bunu kırsal bölgeler gibi daha genel bir ifadeyle tercüme etmeyi uygun bulduk. (Çeviren)

396 Benzer bir rivayet için bk. Mâlik, Kasru's-Salât 26.

397 Bu kısımda bazı kelimeler düşmüş gözükmektedir. Bu sebeple biz imkân ölçüsünde paragrafın genel akışına uygun bir anlam vermeye çalıştık. (Çeviren)

٢٧١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا رِبْعِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْجَارُودِ الْهُذَلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، عَنِ الْجَارُودِ بْنِ أَبِي سَبْرَةَ الْهُذَلِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ، فَأَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ لِلتَّطَوُّعِ، اسْتَقْبَلَ بِنَاقَتِهِ الْقِبْلَةَ ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ النَّاقَةُ.

271- Yunus'un bize, Yahya b. Hassân'dan rivayet ettiğine göre, Rib'î b. Abdullah b. el-Cârûd el-Hüzelî rivayet edip dedi ki: Bana Amr b. Ebi'l-Haccâc'ın,[398] el-Cârûd b. Ebî Sebre el-Hüzelî'den rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik *radıyallahu anh,* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, bir yolculukta nafile namaz kılmak istediğinde devesiyle kıbleye doğru yöneldiğini sonra tekbir aldığını, peşinden de deve kendisini ne yöne döndürürse o tarafa doğru namaz kıldığını haber verdi.[399]

٢٧٢ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ النَّهْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رِبْعِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْجَارُودِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: عَمْرُو بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي الْجَارُودُ بْنُ أَبِي سَبْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُسَافِرَ، فَأَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ فِي الصَّلَاةِ، اسْتَقْبَلَ بِنَاقَتِهِ الْقِبْلَةَ وَكَبَّرَ، ثُمَّ يُصَلِّي حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ النَّاقَةُ.

272- Ebû Ümame'nin bize, Ebû Gassân en-Nehdî'den rivayet ettiğine göre Rib'î b. Abdullah el-Cârûd dedi ki: Amr b. Ebi'l-Haccâc isimli bir kişinin şöyle dediğini işittim: Bana el-Cârûd b. Ebî Sebre rivayet edip dedi ki: "Bana Enes b. Mâlik, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir yolculuğa çıkıp nafile namaz kılmak istediğinde devesiyle kıbleye doğru döndüğünü sonra tekbir aldığını, ardından da deve kendisini ne yana çevirirse o yöne doğru namaz kıldığını bildirdi."[400]

***

398 Eserin yazma nüshasında bu isim, burada yanlışlıkla "Amr b. el-Haccâc" olarak kaydedilirken bir sonraki rivayette doğru şekliyle yazılmıştır. (Çeviren)

399 Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 203.

400 Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 203.

Eğer bu hadisin (sahih) bir aslı olsaydı, görüş olarak onu benimserdik. Fakat bunun bir aslını bulamadığımız gibi delil olarak kullanılamayacak bu tarikten başka bir rivayetini de göremedik. Böylesi bir rivayet de kabule elverişli değildir. Zira Amr b. Ebi'l-Haccâc tanınmayan biridir. Rib'î b. Abdullah da hadis rivayetiyle bilinen biri değildir. Öte yandan bu bölümde "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, devesinin üzerinde doğuya doğru (nafile) namaz kıldığına, farz namazı kılmak istediğinde ise inip kıbleye yöneldiğine ve (farz için) kıbleden başka yere yönelmediğine" dair rivayet ettiğimiz Muhammed b. Abdurrahman hadisinin[401] açık ifadesi, Enes'ten rivayet ettiğimiz el-Cârûd'un hadisine aykırı düşmektedir. Bu iki hadis birbirlerine denk olsalar bile, yine de Câbir hadisi[402] tercihe layık olurdu. Çünkü yere temas ederek namaz kılan kişi, namaza giriş esnasında ve namaza girdikten sonra kıble dışında bir tarafa yönelemez. Eğer yere temas hâlinde kıble dışında bir tarafa yönelerek namaza başlarsa veya kıbleye doğru namaza başladığı hâlde daha sonra kıble haricinde bir yere dönüp de oraya doğru aynı namazı kılarsa, o namazı geçerli sayılmaz ve kıbleyi terk ettiği için, kıbleye yönelerek girmiş olduğu durumdan çıkmış olur.

Bu durumda (nafile) namaza girdikten sonraki kıbleye yöneliş, namaza giriş esnasındaki yöneliş gibi zorunlu olmayan ziyade bir hükmü ifade ettiğine ve devesi üzerinde yolculuk yapan bir yolcunun da namaza girdikten sonra kıbleye yönelmesi gerekmediğine göre, aynı şekilde bu yolcu namaza giriş sırasında da kıbleye dönme gereği duymaz.

Buraya kadar Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda kıblenin hükmüne ilişkin olarak söylediklerimizden, yine daha önce zikrettiğimiz Yüce Allah'ın Kitabı'ndaki iki durum sabit olmaktadır.

Bu noktada üçüncü bir durum daha var ki, o da şu âyettir: ***"Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yaya ya da binmiş olarak (kılın)..."***[403] Buradan, "korku" hissiyle namaza giren kimsenin hâlinin, böyle bir korku duymayan yolcunun nafile namazdaki hâline benzediği sonucu çıkmaktadır. Biz bu meseleyi ve bu konudaki rivayetleri, Allah Teâlâ'nın izniyle kitabımızın ilgili bölümünde ele alacağız.

---

401 Bk. 258 no'lu hadis.

402 Bk. 258 no'lu hadis.

403 Bakara 2/239.

ALLAH *AZZE VE CELLE*'NİN
﴿وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ...﴾
"NAMAZI KILIN VE ZEKÂTI VERİN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Namazı kılın ve zekâtı verin..."***[404] emrinin yanı sıra başka âyetlerde de ***"Namazı kılın ve O'ndan korkup sakının,"***[405] ***"Namazlara ve orta namaza devam edin"***[406] buyurmaktadır.

Yüce Allah, Kitab'ının birçok yerinde bunu zikretmesine rağmen, namazın keyfiyetini açıklamadığı gibi vaktini ve sayısını da belirtmemiştir. Ancak daha sonra bunları bize Nebisi'nin diliyle beyan ederek her gün ve gecede kullarına farz kıldığı namazların sayısını açıklamıştır.

٢٧٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ حَزْمٍ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ: فَفَرَضَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ، صَلَاةً فَرَجَعْتُ حَتَّى آتِيَ مُوسَى، فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا فَرَضَ رَبُّكَ عَلَى أُمَّتِكَ؟ قُلْتُ: فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسِينَ صَلَاةً فَقَالَ لِي مُوسَى: فَرَاجِعْ رَبَّكَ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ قَالَ: فَرَاجَعْتُ رَبِّي، فَوَضَعَ شَطْرَهَا، قَالَ: فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذَلِكَ، قَالَ: فَرَاجَعْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ: هِيَ خَمْسٌ، وَهِيَ خَمْسُونَ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ قَالَ: فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَقُلْتُ: قَدِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ.

---

404 Bk. Bakara 2/43, 83, 110.

405 En'âm 6/72.

406 Bakara 2/238.

273- … İbn Şihâb dedi ki: İbn Hazm[407] ve Enes b. Mâlik dediler ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mirac hadisinde şöyle buyurdu: ***"Allah azze ve celle ümmetime elli vakit namazı farz kılınca dönüp Musa'nın yanına geldim. Musa aleyhisselâm 'Rabbin, ümmetine neyi farz kıldı?' diye sordu. Ben de 'Elli vakit namazı farz kıldı' dedim. Bunun üzerine Musa bana 'Rabbin azze ve celle'ye tekrar dön. Zira senin ümmetin buna güç yetiremez' dedi."*** (Hz. Peygamber) dedi ki: ***"Rabbime tekrar döndüm, yarısını indirdi. Ardından Musa aleyhisselâm'a gelerek durumu haber verdiğimde 'Yine Rabbin'e dön, çünkü senin ümmetin buna da güç yetiremez' dedi. Ben de tekrar Rabbim azze ve celle'ye döndüm. 'Onlar beştir (fakat) yine onlar elli sayılır. Benim katımda söz değiştirilmez' buyurdu. Ben yeniden Musa'ya döndüm. Bana 'Tekrar Rabbine dön' deyince 'Artık Rabbim azze ve celle'den utanır oldum' dedim."***[408]

٢٧٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدِ الْوَهْبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ، وَكَانَ مِنَ الْأَنْصَارِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثِ الْمِعْرَاجِ: فُرِضَتْ عَلَيَّ الصَّلَاةُ، فَفُرِضَ عَلَيَّ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسُونَ صَلَاةً، فَأَتَيْتُ عَلَى مُوسَى فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: إِنِّي جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ وَإِنِّي قَدْ عَالَجْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، وَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ هَذَا، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسَلْهُ التَّخْفِيفَ لِأُمَّتِكَ قَالَ: فَرَجَعْتُ إِلَى رَبِّي، فَحَطَّ عَنِّي خَمْسًا، ثُمَّ أَتَيْتُ عَلَى مُوسَى، فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: إِنِّي قَدْ جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ، وَإِنِّي قَدْ عَالَجْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، وَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ هَذَا، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسَلْهُ التَّخْفِيفَ لِأُمَّتِكَ، فَمَا زِلْتُ أَخْتَلِفُ بَيْنَ رَبِّي وَبَيْنَ مُوسَى حَتَّى صُيِّرَتْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ أَتَيْتُ عَلَى مُوسَى فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: قَدْ جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ، وَعَالَجْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، وَإِنَّ أُمَّتَكَ لَنْ تُطِيقَ هَذَا، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ لِأُمَّتِكَ قَالَ: قُلْتُ: لَقَدْ هَمَمْتُ إِلَى رَبِّي حَتَّى لَقَدِ اسْتَحْيَيْتُ بَلْ رَضِيتُ وَسَلَّمْتُ، قَالَ: فَنُودِيتُ أَنْ قَدْ أَمْضَيْتُ فَرِيضَتِي، وَخَفَّفْتُ عَلَى عِبَادِي وَأَعْطَيْتُهُمْ بِكُلِّ حَسَنَةٍ عَشْرَ أَمْثَالِهَا.

---

407 Buradaki İbn Hazm, tabiûn neslinden Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî'dir (ö. hicrî 120 civarı). (Çeviren)

408 Buhârî, Salât 1; Müslim, Îmân 263.

274- ... Katâde'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre, Ensar'dan Mâlik b. Sa'saa şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mirac hadisinde şöyle buyurdu: ***"Namaz bana farz kılındığında her gün ve gecede elli vakit namaz olarak farz kılınmıştı. Ben de Musa'ya gidip durumu bildirdiğimde 'Ben senden önce insanları denedim ve İsrailoğulları'ndan çok çektim. Senin ümmetin buna güç yetiremez. Rabbine dön ve ondan ümmetin için (bu ağır ibadeti) hafifletmesini iste' dedi. Bunun üzerine Rabbime döndüm. O da (elli vakit namazın) beşini kaldırdı. Ardından Musa'ya geldim ve durumu anlattım. Bana 'Senden önce insanları denedim ve İsrailoğulları'ndan çok çektim. Senin ümmetin buna güç yetiremez. (Tekrar) Rabbine dön ve ondan ümmetin için hafifletme talep et' dedi. Namaz vakitlerini beşe indirinceye kadar Rabbim ile Musa arasında gidip geldim. Nihayetinde Musa'ya gelip meseleyi arzedince 'Senden önce insanları sınadım ve İsrailoğulları'ndan çok çektim. Senin ümmetin buna güç yetiremeyecektir. (Tekrar) Rabbin'e dön ve ondan ümmetin için hafifletme talebinde bulun' dedi. Ben de 'Rabbime o kadar döndüm ki bir kere daha dönmeye artık hayâ ediyorum. Artık (bu hükme) razıyım ve teslim oldum' dedim."***

(Hz. Peygamber) dedi ki: ***"Bana, 'Farzımı karara bağladım, kullarımın yükünü hafiflettim ve her bir iyiliğe karşılık onlara on katı sevap verdim' diye seslenildi."***[409]

٢٧٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

275- ... Hammâd b. Seleme'nin Sâbit'ten rivayet ettiğine göre, Enes, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını nakletti.[410]

٢٧٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللهِ، يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ، ثَائِرَ الرَّأْسِ، يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ وَلَا يُفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا، فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: لَا، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ.

---

409 Buhârî, Bed'ü'l-Halk 6; Müslim, Îmân 264; Nesâî, Salât 1.

410 Müslim, Îmân 259; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 148.

276- ... Ebû Süheyl b. Mâlik, babasının, Talha b. Ubeydullah'ı şöyle derken işittiğini rivayet etti: Necid ahalisinden, saçı başı dağınık bir adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna geldi. Bir şeyler mırıldanıyor ancak ne dediği anlaşılmıyordu. Derken (Hz. Peygamber'e) yaklaşınca İslâm hakkında soru sorduğu anlaşıldı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (bu soruya cevap olarak) ***"Bir gün ve gecede beş vakit namaz"*** deyince, adam "Bunun dışında yapmam gereken bir şey var mı?" diye sordu. Allah Rasûlü ***"Hayır, yok. Fakat nafile kılarsan ne âlâ!"*** buyurdu.[411]

***

Bu hadiste, namaz dışında başka şeylerden de söz edilmektedir. Biz Allah Teâlâ'nın izniyle ilgili yerlerde bunları zikredeceğiz.

٢٧٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حِبَّانَ، عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي كِنَانَةَ يُدْعَى الْمُخْدِجِيَّ سَمِعَ رَجُلًا بِالشَّامِ يُدْعَى أَبَا مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: إِنَّ الْوِتْرَ وَاجِبٌ، قَالَ الْمُخْدِجِيُّ: فَرَجَعْتُ إِلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ فَاعْتَرَضْتُ لَهُ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ، فَقَالَ عُبَادَةُ: كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعِبَادِ، فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ، وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ.

277- ... İbn Muhayrîz'in rivayet ettiğine göre, Kinâneoğulları'ndan el-Muhdicî adında bir kişi, Şam'da Ebû Muhammed isimli bir Ensarlının "Vitir farzdır" dediğini işitmişti. el-Muhdicî dedi ki: Ben de bunun üzerine Ubâde b. es-Sâmit'in yanına varıp karşısına çıktım ve Ebû Muhammed'in söylediği bu sözü aktardım. Ubâde şöyle dedi: Ebû Muhammed yanılmış. Zira ben, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyurken dinlemiştim: ***"Allah azze ve celle, kullarına beş vakit namazı farz kılmıştır. Kim bunları, haklarını ihlal etmeden kusursuzca eda ederse, Allah azze ve celle'nin, onu cennete koyacağına dair bir ahdi vardır. Ancak bunları (hakkıyla) yerine***

411 Buhârî, Îmân 34; Müslim, Îmân 8.

getirmezse, Allah azze ve celle katında onun için verilmiş herhangi bir ahid yoktur; Allah dilerse ona azap eder, dilerse de onu cennete koyar."[412]

***

Bu rivayetlerde Allah *azze ve celle*'nin her gün ve gecede kullarına farz kıldığı namazların sayısına dair bir açıklama bulunmaktadır. Vakitlerine dair beyanlara gelince; ilgili rivayetlerden bir kaçı şöyledir:

٢٧٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ حَكِيمِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتَيْنِ عِنْدَ بَابِ الْبَيْتِ، فَصَلَّى بِيَ الظُّهْرَ حِينَ مَالَتِ الشَّمْسُ، وَصَلَّى بِيَ الْعَصْرَ حِينَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، وَصَلَّى بِيَ الْمَغْرِبَ حِينَ أَفْطَرَ الصَّائِمُ، وَصَلَّى بِيَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى بِيَ الْفَجْرَ حِينَ حَرُمَ الطَّعَامُ وَالشُّرْبُ عَلَى الصَّائِمِ، وَصَلَّى بِيَ الظُّهْرَ الْغَدَ حِينَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، وَصَلَّى بِيَ الْعَصْرَ حِينَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، وَصَلَّى بِيَ الْمَغْرِبَ حِينَ أَفْطَرَ الصَّائِمُ، وَصَلَّى بِيَ الْعِشَاءَ حِينَ مَضَى ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَصَلَّى بِيَ الْغَدَاةَ عِنْدَمَا أَسْفَرَ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، الْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ، هَذَا وَقْتُ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَكَ.

278- Ebû Bekre'nin bize, Müemmel b. İsmail > Sevrî > Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Rabîa > Hakîm b. Hakîm b. Abbâd b. Sehl b. Huneyf > Nâfi' b. Cübeyr isnadıyla rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: ***"Cebrail aleyhisselâm bana Beytullah'ın kapısının yanında iki defa imamlık yaptı. Güneş batıya doğru meylettiği sırada bana öğle namazını kıldırdı. Her bir şeyin gölgesinin kendisine denk olduğu vakitte ikindi namazını kıldırdı. Oruçlunun iftar ettiği esnada akşam namazını kıldırdı. Şafağın kaybolduğu vakitte yatsıyı kıldırdı. Sabah namazını oruçluya yeme-içmenin haram olduğu esnada kıldırdı. Ertesi gün yine bana öğle namazını her şeyin gölgesinin kendisine denk olduğu sırada kıldırdı. İkindi namazını her şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olduğu vakitte kıldırdı. Akşam namazını oruçlunun iftar ettiği***

412 Ebû Dâvûd, Vitr 2; İbn Mâce, İkâmet 194; Mâlik, Salâtü'l-Leyl 14.

zamanda kıldırdı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçince kıldırdı. Sabah namazını ise tanyeri ağarınca kıldırdı. Ardından da bana dönüp 'Ey Muhammed! Namaz vakti, bu iki vakit arasında kalan zamandır. Senden önceki peygamberlerin vakti de budur' dedi."[413]

٢٧٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيِّ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مِثْلَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ حَكِيمَ بْنَ حَكِيمٍ.

279- Yunus bize, İbn Vehb > Yahya b. Abdullah b. Sâlim > Abdurrahman b. el-Hâris el-Mahzûmî > Nâfi' b. Cübeyr isnadıyla İbn Abbâs'tan bunun aynısını rivayet etti fakat Hakîm b. Hakîm'i zikretmedi.

٢٨٠ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

280- Yine bize er-Rabî' el-Murâdî, Esed > Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd > Abdurrahman b. el-Hâris b. 'Ayyâş b. Ebî Rabîa > Hakîm b. Hakîm > Nâfi' b. Cübeyr > İbn Abbâs *radıyallahu anh* senediyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den hadisi aynı şekilde nakletti.[414]

٢٨١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي بكيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ السَّاعِدِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ فِي الصَّلَاةِ فَصَلَّى الظُّهْرَ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ، وَصَلَّى الْعَصْرَ حِينَ قَامَتْ قَائِمَةً، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى الصُّبْحَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ أَمَّنِي فِي الْيَوْمِ الثَّانِي، فَصَلَّى الظُّهْرَ وَفَيْءُ كُلِّ

---

413 Ebû Dâvûd, Salât 2; Tirmizî, Salât 1.

414 Tirmizî, Salât 1.

شَيْءٍ مِثْلُهُ، وَصَلَّى الْعَصْرَ وَالْفَيْءُ قَامَتَانِ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ، وَصَلَّى الصُّبْحَ حِينَ كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَطْلُعَ، ثُمَّ قَالَ: الْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ.

281- … Abdülmelik b. Saîd b. Süveyd es-Sâidî, Ebû Saîd el-Hudrî'yi şöyle derken işittiğini nakletti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Cebrail namazda bana imamlık yaptı. Güneşin batıya doğru meylettiği sırada öğleyi kıldı. İkindiyi her şeyin gölgesiyle denk olduğu zamanda kıldı. Akşamı güneş batınca kıldı. Yatsıyı (batı ufkundaki) şafak kaybolunca kıldı. Sabah namazını fecr doğduğu esnada kıldı. Ardından ertesi gün de bana imamlık yaptı. Her bir şeyin gölgesinin kendisine denk olduğu vakitte öğle namazını kıldı. İkindi namazını ise her şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olduğu esnada kıldı. Akşamı güneş batınca kıldı. Yatsıyı da gecenin ilk üçte birinde kıldı. Sabah namazını ise güneş neredeyse doğmak üzereyken kıldı. Sonra da 'Namaz vakti, bu iki vakit arasında kalan zamandır' dedi."***[415]

٢٨٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفُضْلُ بْنُ مُوسَى الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ، غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فِي الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ صَلَّاهَا فِي الْيَوْمِ الثَّانِي حَيْثُ ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ.

282- … Muhammed b. Amr'ın Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bu, Cebrail'dir, size dininizi öğretmek üzere geldi"*** buyurduktan sonra sözü geçen hadisin aynısını zikretti. Sadece yatsı namazıyla ilgili olarak, ***"Ertesi gün, gecenin (başlangıcından) bir saat geçince yatsıyı kıldı"*** dedi.[416]

٢٨٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ

---

415 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 30.

416 Nesâî, Mevâkît 6.

جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلِّ مَعِي، فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ فَيْءُ الْإِنْسَانِ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ قَبْلَ غَيْبُوبَةِ الشَّفَقِ، ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ وَأَسْفَرَ، ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ حِينَ كَانَ فَيْءُ الْإِنْسَانِ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ فَيْءُ الْإِنْسَانِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ غَيْبُوبَةِ الشَّفَقِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ وَقَالَ بَعْضُهُمْ: ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: شَطْرُ اللَّيْلِ.

283- … Süleyman b. Musa'nın Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah *radıyallahu anh* şöyle dedi: Bir adam Allah'ın Nebisi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e namaz vakitlerini sordu. O da ***"Benimle birlikte namaz kıl"*** buyurdu. Bunun üzerine adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber sabah namazını fecr doğduğunda kıldı. Sonra öğleyi güneş batıya doğru meylettiğinde kıldı. Ardından ikindiyi insanın gölgesinin kendisi kadar olduğu sırada kıldı. Daha sonra akşamı güneş battığında kıldı. Sonra da yatsıyı şafağın kaybolmasından önce kıldı. (Ertesi gün) sabah namazını tanyeri ağarınca kıldı. Öğleyi insanın gölgesinin kendisi kadar olduğu vakitte kıldı. İkindiyi insanın gölgesinin kendisinin iki katı olduğu esnada kıldı. Ardından akşamı şafağın kaybolmasından önce kıldı. Daha sonra da yatsıyı kıldı. (Yatsının vaktiyle ilgili olarak) bazıları "gecenin üçte biri" derken, bazıları da "gecenin yarısı" demişlerdir.[417]

٢٨٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَدْرُ بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: أَتَاهُ سَائِلٌ فَسَأَلَهُ عَنْ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئًا، فَأَمَرَ بِلَالًا، فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ وَالنَّاسُ لَا يَكَادُ يَعْرِفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَالْقَائِلُ، يَقُولُ: انْتَصَفَ النَّهَارُ أَوْ لَمْ، وَكَانَ أَعْلَمَ مِنْهُمْ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ وَقَعَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ

417 Ebû Dâvûd, Salât 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 351-352.

أَخَّرَ الْفَجْرَ الْغَدَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: طَلَعَتِ الشَّمْسُ أَوْ كَادَتْ، ثُمَّ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كَانَ قَرِيبًا مِنَ الْعَصْرِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: احْمَرَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ حَتَّى كَانَ عِنْدَ سُقُوطِ الشَّفَقِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْأَوَّلُ، ثُمَّ أَصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فَقَالَ: الْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هَذَيْنِ.

284- … Bedr b. Osman'ın Ebû Bekir b. Ebî Musa'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, bir adam, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip namaz vakitlerini sordu. (Hz. Peygamber) ona hiçbir cevap vermedi. Ardından Bilâl'e emretti, o da fecrin henüz doğmaya başladığı, insanların neredeyse birbirlerini tanıyamayacakları bir vakitte kamet getirdi. Daha sonra yine emretti, Bilâl de güneşin zeval vaktinde öğle için kamette bulundu. O kadar ki, içlerinde (o vakitleri) en iyi bilen biri dahi "Gün ortası oldu mu ki?" diyordu. Ardından Allah Rasûlü yine emretti ve Bilâl, güneşin (batı yönünde) hâlâ yüksekte olduğu bir esnada ikindi için kamet getirdi. Sonra yine emretti, o da güneş battığında akşam için kamet okudu. Daha sonra emretti ve Bilâl, şafağın kaybolduğu bir sırada yatsı için kamet getirdi. Ertesi gün sabah namazını o kadar geciktirdi ki, namazdan dağıldıklarında birileri "Güneş doğdu" veya "Neredeyse doğmak üzere" diyordu. Sonra öğleyi ikindiye yakın bir vakte kadar geciktirdi. Ardından ikindiyi o kadar erteledi ki, namazdan çıkınca birileri "Güneş kızardı" diyordu. Peşinden akşam namazını şafağın neredeyse kaybolduğu ana kadar geciktirdi. Daha sonra da yatsıyı gecenin ilk üçte birine kadar geciktirdi. Sabah olunca soru soran kimseyi çağırtarak ***"Namaz vakti, bu iki vakit aralığıdır"*** buyurdu.[418]

٢٨٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ سَالِمِ بْنِ دِينَارٍ الصَّائِغُ، مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ الْأَزْرَقُ، عَنِ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلِّ مَعَنَا، فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ بَيْضَاءُ مُرْتَفِعَةٌ نَقِيَّةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ،

---

418 Müslim, Mesâcid 178; Ebû Dâvûd, Salât 2.

فَلَمَّا كَانَ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي أَمَرَهُ فَأَذَّنَ الظُّهْرَ، فَأَبْرَدَ بِهَا، فَأَنْعَمَ أَنْ يُبْرِدَ بِهَا، وَصَلَّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أَخَّرَهَا فَوْقَ الَّذِي كَانَ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَصَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: وَقْتُ صَلَاتِكُمْ فِيمَا بَيْنَ مَا رَأَيْتُمْ.

285- ... Süleyman b. Büreyde'nin, babasından rivayet ettiğine göre, bir adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek namaz vakitlerini sorunca, (Hz. Peygamber) ona ***"Bizimle beraber namaz kıl"*** buyurdu. Derken güneş zeval vaktine girince, Bilâl'e ezan okumasını emretti, o da okudu. Sonra da güneşin henüz yüksekte, bembeyaz ve berrak olduğu bir sırada ikindiye kamet getirmesini emretti, o da kamet getirdi. Ardından yine emretti, Bilâl de güneşin battığı esnada kamet getirdi. Daha sonra yatsı için emretti, o da şafak kaybolduğunda kamet okudu. Sonra yine emretti, o da fecrin doğduğu sırada sabah namazı için kamet getirdi. Ertesi gün olunca Bilâl'e öğle ezanını serinlik vaktinde okumasını emretti, o da öğleyi ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi de güneş henüz yüksekteyken fakat önceki günkü vaktinden sonrasına erteleyerek kıldı. Akşamı da şafak kaybolmadan eda etti. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ise ortalık iyice aydınlanınca kıldı. Ardından da ***"Namaz vakitlerini soran o kişi kimdi?"*** diye sordu. Adam "Benim ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) ***"Namaz vakitleriniz, bu gördüğünüz vakitler arasında kalan zamandır"*** buyurdu.[419]

***

Bu hadiste birinci günün öğle namazının vakti düşmüştür.

٢٨٦ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا، وَإِنَّ أَوَّلَ الْوَقْتِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ، وَآخِرُ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا وَآخِرُ وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ، وَأَوَّلُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ وَآخِرُ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الْأُفُقُ، وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الْأُفُقُ وَآخِرُ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ اللَّيْلُ، وَأَوَّلُ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ وَآخِرُ وَقْتِهَا طُلُوعُ الشَّمْسِ.

---

419 Müslim, Mesâcid 176; Tirmizî, Salât 1.

286- … el-A'meş'in Ebû Salih'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Namazın bir başı, bir de sonu vardır. (Öğle namazının) ilk vakti güneşin zeval vaktine girdiği an, son vakti ise ikindi namazının girdiği zamandır. İkindinin ilk vakti, bu vakit girdiğinde, son vakti de güneş sarardığındadır. Akşamın ilk vakti güneşin battığı zaman, son vakti de ufkun kaybolduğu andır. Yatsının ilk vakti ufkun kaybolduğu esnada, son vakti ise gece yarısı olduğu sıradadır. Sabahın ilk vakti fecrin doğuş anında, son vakti de güneşin doğuş zamanındadır."***[420]

٢٨٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ شُعْبَةُ حَدَّثَنِيهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ فَرَفَعَهُ مَرَّةً وَلَمْ يَرْفَعْهُ مَرَّتَيْنِ، قَالَ: وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ يَسْقُطْ نُورُ الشَّمْسِ، وَوَقْتُ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ، وَوَقْتُ الْغَدَاةِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ.

287- İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Âmir > Şu'be > Katâde > Ebû Eyyûb > Abdullah b. Amr b. el-Âs isnadıyla (bu hadisi) rivayet etti. Şu'be dedi ki: (Katâde) bana bu hadisi üç defa rivayet etti. Bir defasında merfu[421] olarak naklederken, diğer ikisinde merfu olarak aktarmadı.

(Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: ***"İkindi vakti girmediği sürece öğle vaktidir. Güneşin ışığı düşmediği (sönmediği) müddetçe ikindi vaktidir. Şafak kaybolmadıkça akşam namazı devam eder. Yatsı da gece yarısına kadardır. Sabah namazının vakti de güneş doğuncaya dek sürer."***[422]

٢٨٨ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

---

420 Tirmizî, Salât 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 232.

421 Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dayandırılan hadisler için kullanılan bir terimdir. (Çeviren)

422 Müslim, Mesâcid 172; Nesâî, Mevâkît 15.

288- Süleyman b. Şuayb bize, el-Hasîb > Hemmâm b. Yahya > Katâde > Ebû Eyyûb > Abdullah b. Amr isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[423]

***

Bu rivayetlerde namaz vakitleri ve her vaktin, bir başının bir de sonunun olduğu gerçeği açıkça ortaya konulmaktadır.

Sabah namazının vaktiyle ilgili olarak bildiğimiz kadarıyla ilim adamları arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Bu namazın vakti, fecrin doğuşuyla başlayıp güneşin doğuşuyla sona ermektedir.

Öğle namazı vaktinin başlangıcıyla ilgili bir ihtilaf da yoktur. Zira öğle namazı, güneşin zeval vaktine girmesinden itibaren başlamaktadır. Ancak son vaktine ilişkin bir görüş ayrılığı söz konusudur. Bir grup ilim adamı "Eğer her bir şeyin gölgesi, kendisi kadar olursa öğle namazının vakti çıkmış olur" demiştir. Ebû Yusuf ve Muhammed bu kanaati savunanlardandır. Esed b. Amr el-Becelî ve el-Hasen b. Ziyâd ise bu görüşü Ebû Hanîfe'den nakletmişlerdir. Ancak Ebû Yusuf, bir şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olduğu zamanın bu namazın son vakti olduğuna dair görüşü Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir.

Naklettiğimiz rivayetlere göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ikindiyi, her bir şeyin gölgesinin kendisi kadar olduğu sırada kıldığı için, ikindi namazını, henüz vakti girmeden kılmış olması imkânsızdır.

Diğer bir grup ilim adamı ise şöyle demiştir: "Öğle namazının son vakti, ikindinin ilk vaktidir."

Bu durumda, ikindinin girmesinden sonra da öğle vaktinin bir kısmı kalmaktadır. Oysa nasıl ki sabah namazının, diğer namazlarla karışmadığı kendine özgü bir vakti varsa, aynı şekilde aklî açıdan bakıldığında diğer namazların her birinin de başka namazlarla karışmayacağı, kendilerine özel, belirli bir vakitlerinin olması gerekir.

İkindinin son vakti ise Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiğine göre, güneşin sarardığı zamandır.

Ebû Musa'nın hadisine göre de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikinci gün ikindiyi kılıp çıktığında bazıları "Güneş kızardı" diyordu.

---

423 Müslim, Mesâcid 173.

İbn Abbâs'ın hadisinde ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ikinci gün, her bir şeyin gölgesinin, kendisi kadar olduğu bir vakitte ikindiyi kıldığı belirtilmekte ancak güneşin değişiminden söz edilmemektedir.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazını bildiren hadislerde, namaz kıldığı vakitler haber verilmektedir. Buna göre (Hz. Peygamber'in) ikinci günde, her şeyin gölgesinin kendisinin iki katına denk olduğu vakitte kılmış olduğu ikindi namazının, ikindinin son vakti olup ondan sonra ikindiye dair bir vaktin kalmaması ihtimali bulunmaktadır. Ancak şu da muhtemeldir ki, sözü geçen son vakit, ikindi namazının kılınma faziletinin henüz devam ettiği, ancak daha sonrasına ertelenmesi doğru olmayan ve erteleyenin de ihmalkâr/kusurlu sayıldığı bir vakittir. Ebû Hureyre ve Abdullah b. Amr'ın hadislerinde bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ifadesiyle ikindinin son vaktinin, güneşin sarardığı vakit olduğunu tespit ettiğimiz için, sararma vaktinin çıkmasıyla birlikte ikindi vaktinin de sona erdiği ve bu sebeple -her ne kadar geciktirilmesi hiçbir surette doğru değilse de- bahsi geçen sararmadan önceki vaktin, ikindiden sayıldığını öğrenmiş olmaktayız. Bu görüş Ebû Bekre'den rivayet edilmiştir. Nitekim;

٢٨٩ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: وَاعَدَنَا أَبُو بَكْرَةَ أَرْضًا مِنْ أَرْضِهِ فَسَبَقْنَاهُ إِلَيْهَا وَصَلَّيْنَا الْعَصْرَ، فَجَاءَ وَقَدْ صَلَّيْنَا، وَظَنَنَّا أَنَّهُ قَدْ صَلَّى فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَاسْتَيْقَظَ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَقَالَ: مَا مَنَعَكُمْ أَنْ تُوقِظُونِي؟ قُلْنَا: جِئْتَ وَقَدْ صَلَّيْنَا فَظَنَنَّا أَنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ فَقَالَ: مَا انْتَظَرْتُ غَيْرَكُمْ، فَلَمْ يُصَلِّ تِلْكَ السَّاعَةَ حَتَّى إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ صَلَّى الْعَصْرَ وَصَلَّى الْمَغْرِبَ بَعْدَ ذَلِكَ فَهَذَا.

289- … Yunus'un, Muhammed b. Sîrîn'den rivayet ettiğine göre, Yezîd b. Ebî Bekre dedi ki: "Ebû Bekre ile arazilerinden birinde buluşmak üzere sözleşmiştik. Biz oraya ondan önce varıp ikindi namazını kıldık. Kendisi geldiğinde namazımızı bitirmiştik. Biz onun da namaz kıldığını zannettik, oysa o başını koyup (uyudu) ve güneş batmak üzereyken uyandı. Sonra da bize 'Neden beni uyandırmadınız ki?'[424] dedi. Biz de 'Sen geldiğinde biz namazı kılmıştık. Senin

424 Eserin basılı nüshasında bu ifadenin metni, "mâ şe'nüküm en tûkizûnî" şeklinde kaydedilmiştir.

de namaz kıldığını zannediyorduk' dedik. Bunun üzerine 'Ben de sadece sizi bekledim' diyerek o vakitte namaz kılmadı. Nihayet güneş battıktan sonra önce ikindiyi, ardından da akşam namazını kıldı."[425]

***

İşte Ebû Bekre, güneşin sararmasından sonraki zamanı ikindi vaktinden saymamıştır. Eğer ikindiden kabul etseydi, o vakitte onu kılardı.

Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed ise, ikindinin son vaktinin güneşin batımı olduğu görüşündedirler. Bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettikleri şu hadisleri delil olarak kullanmışlardır:

٢٩٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ.

290- ... Yunus b. Yezîd'in İbn Şihâb'dan rivayet ettiğine göre, Âişe şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Kim güneş doğmadan önce sabah namazının bir rekâtına yetişirse, sabah namazına yetişmiş sayılır. Kim de güneş batmadan önce ikindinin bir rekâtına yetişirse, ikindi namazına yetişmiş sayılır."***[426]

٢٩١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عَمْرٍو الزَّهْرَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، وَبُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

Oysa bu kullanım Arapça açısından problemli olmasının yanı sıra "niçin beni uyandırıyorsunuz ki?" gibi bir anlama geldiği için olayın akışına da uygun değildir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla yazma nüshada bu ifade, harfiyen tercümesiyle "beni uyandırmanıza engel olan şey ne?" manasına gelen "mâ meneaküm en tûkizûnî" biçiminde yazılmış olmalıdır. Zira bu ibarenin yer aldığı yazma nüshadaki 52. varak'ın (a) yüzünde, muhtemelen güvelerin esere verdiği zararı gidermek amacıyla yapılan gelişigüzel onarımlar sırasında kullanılan bir tür yapıştırıcı, buradaki "meneaküm (مَنَعَكُم)" kelimesinin kef harfinin üst tarafı haricinde nûndan sonraki kısmını kapatmış gözükmektedir. Eserin muhakkiki de bu sebeple kelimeyi yanlış okumuş olmalıdır. (Çeviren)

425 Benzer bir rivayet için bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 3-4.

426 Müslim, Mesâcid 164; Nesâî, Mevâkît 28.

291- İbrahim b. Merzûk bize, Bişr b. Amr ez-Zehrânî > Mâlik > Zeyd b. Eslem > Atâ b. Yesâr > Büsr[427] b. Saîd > Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec > Ebû Hureyre yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[428]

***

(Bu görüş sahipleri) dediler ki: Bu iki hadise göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, (bu durumdaki kişiyi) ikindiye yetişmiş saydığı için, ikindinin son vaktinin güneşin batış zamanı olduğu kesinlik kazanmaktadır. Ancak bu hususta başkaları lehine, bu görüş sahiplerinin ise aleyhine sayılan delillerden biri de söz konusu hadisin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "güneş batarken namaz kılma yasağı" ile çatışmasıdır. Şöyle ki:

٢٩٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ اللَّخْمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ، قَالَ: ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ، وَأَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ، وَحِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ.

292- İbrahim b. Merzûk'un bize, Ebû Âmir el-Akadî'den, onun Musa b. Ali b. Rabâh el-Lahmî'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Ukbe b. Âmir el-Cühenî şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bize namaz kılmayı ve ölülerimizi defnetmeyi yasakladığı üç zaman dilimi vardı: Güneşin doğduğu ilk andan, yükseldiği vakte kadar; güneşin tam ortada olduğu vakitten, (batıya doğru) meylettiği zamana kadar ve batmak üzere sarardığı andan, battığı vakte kadar."[429]

٢٩٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

427 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim yanlışlıkla "Bişr" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

428 Mâlik, Vukût 5; Müslim, Mesâcid 163.

429 Ebû Dâvûd, Cenâiz 51; Tirmizî, Cenâiz 41; İbn Mâce, Cenâiz 30.

293- Fehd'in bize, Ebû Nuaym'dan rivayet ettiğine göre, Musa b. Ali "Ukbe'yi şöyle derken işittim" diyerek bu hadisin aynısını zikretti.[430]

٢٩٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا تَحَرَّوْا بِصَلَاتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا، وَإِذَا بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَبْرُزَ، وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَأَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ.

294- Muhammed b. Amr b. Yunus'un bize, Abdullah b. Numeyr > Hişâm b. Urve yoluyla babasından, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Namazınızı bilinçli olarak güneşin doğuş ve batış anlarına denk getirmeyin. Güneşin ucu gözüktüğü zaman, ışınları iyice güçlenip belirinceye kadar namazı erteleyin. Aynı şekilde güneş, bir ucundan batmaya yüz tuttuğu an, tamamen batıncaya kadar namazı erteleyin."***[431]

٢٩٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ الصُّنَابِحِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فَإِذَا زَالَتْ فَارَقَهَا، فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا وَنَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ.

295- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > Zeyd b. Eslem > Atâ b. Yesâr yoluyla Abdullah es-Sunâbihî'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallalla-*

430 Bu rivayette Musa b. Ali'nin, doğrudan Ukbe'den rivayette bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak bu rivayetin geçtiği kaynaklarda Musa'nın, daima babası Ali b. Rabâh yoluyla bu hadisi naklettiği kaydı vardır. Ebû Nuaym kanalıyla gelen rivayette de Musa b. Ali'nin "Babamı şöyle derken işittim" dediği ve babasının da "Ukbe'nin şöyle dediğini duydum..." dediği anlatılmaktadır. Bk. Ebû Avane, *Müsned*, I, 322, thk. Eymen b. Arif ed-Dımeşkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut tsz. Nesâî, Mevâkît 34'teki rivayet de Musa b. Ali'nin babası kanalıyla naklettiği bir rivayettir. Kaldı ki Musa b. Ali'nin doğum tarihi hicrî 89-90, Ukbe'nin ölüm tarihi ise hicrî 58'dir. Dolayısıyla Musa b. Ali'nin, bizzat Ukbe ile görüşmüş olması imkânsızdır. Buna göre buradaki "babamı şöyle derken işittim" ifadesi muhtemelen müstensihin gözünden kaçmış olmalıdır. (Çeviren)

431 Buhârî, Mevâkît 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 13.

hu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: ***"Güneş doğduğu sırada, (boynuzlu) şeytan onun yanında yer alır. Yükseldiğinde şeytan onu bırakır. Tam tepe noktasına geldiğinde tekrar yanına yaklaşır. Fakat güneş zeval vaktine girdiğinde yine ayrılır. Batmaya yüz tuttuğunda ise tekrar yaklaşır, battığında da ayrılır."*** Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bu vakitlerde namaz kılmayı yasaklamıştır.[432]

٢٩٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، وَزُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ الصُّنَابِحِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

296- Ali b. Şeybe'nin bize, Ravh b. Ubâde > Mâlik ve Züheyr b. Muhammed > Zeyd b. Eslem > Atâ b. Yesâr isnadıyla rivayet ettiğine göre, Abdullah es-Sunâbihî "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken işittim" diyerek bu hadisin aynısını zikretti.[433]

***

Bu rivayetlere göre, güneşin sarardığı vakitte namaz kılınamayacağı, dolayısıyla söz konusu zaman diliminin, ikindi vaktinden sayılamayacağı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki: Diğer namaz vakitleri, geçmiş namazların kaza edilebilmesi bakımından birbiriyle aynıdır. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre de güneşin sarardığı esnada geçmiş bir namaz kaza edilemeyeceği için, o vaktin, ikindi namazının vakti olamayacağı kesinleşmektedir. Bize göre bu konudaki doğru görüş budur, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in söyledikleri değil.

Akşam namazının ilk vaktine gelince; bildiğimiz kadarıyla bunun "güneşin battığı vakit" olduğuna dair ilim adamları arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak son vaktiyle ilgili görüş ayrılığı vardır.

Bir grup "Şafak kaybolduğu zaman" demiştir.

Daha sonra da şafağın ne olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları buna "Beyazlıktan önceki kızıllıktır" demişlerdir. İbn Ebî Leylâ, Mâlik, Süfyân es-Sevrî, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü savunanlardandır.

432 Mâlik, Kur'ân 44; Nesâî, Mevâkît 31.

433 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 349.

Bu görüş aynı zamanda Ensarlı iki sahâbî, Ubâde b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs'ten de rivayet edilmiştir.

٢٩٧ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: كَانَ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ وَشَدَّادُ بْنُ أَوْسٍ يُصَلِّيَانِ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَيَرَيَانِ الشَّفَقَ الْحُمْرَةَ.

297- Bekkâr'ın bize, Safvân b. İsâ yoluyla Sevr b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre, Mekhûl şöyle dedi: Ubâde b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs, Beytü'l-Makdis'te namaz kılıyorlardı ve şafağın, kızıllık olduğu görüşündeydiler.[434]

***

Bazıları da "Şafak, kızıllıktan sonraki beyazlıktır" demişlerdir. Ebû Hanîfe de bu kanaatte olanlardandır.

Güneşin doğmasından önce "fecr," batmasından sonra da "şafak" vakti bulunduğuna, her birinde de beyazlık ve kızıllık söz konusu olduğuna ve sabah namazının da bu beyazlık ve kızıllıktan birinin değil, ancak her ikisinin birden doğmasıyla kılınabileceği konusunda âlimler icma ettiğine göre, aynı şekilde yatsı namazı da bu beyazlık ve kızıllıktan sadece birinin batmasıyla değil, her ikisinin birden kaybolmasıyla kılınabilir.

Diğer bir grup da şöyle demiştir: "Yatsının son vakti, fecrin doğuşuna kadarki vakittir." Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bunu üç kısma ayırmışlardır. Birinci kısım, yatsının vaktinin girdiği andan, gecenin üçte birlik bölümü sona erene kadarki süredir. Bu, en faziletli vaktidir. İkincisi, gecenin üçte birinden gece yarısına kadarki kısımdır. Bu da fazilet bakımından bir ön-

---

434 Bu rivayet Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde (I, 556) şu lafızla geçmektedir: Sevr b. Yezîd dedi ki: Mekhûl'ün şöyle dediğini işittim: Ubâde b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs, yatsıyı (batı ufkundaki) kızıllık kaybolduğu zaman kılıyorlardı. Mekhûl dedi ki: "İşte bu şafak vaktidir." Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında ise (I, 373) yine aynı isnadla Ubâde b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs şöyle demektedirler: "Şafak, kızıllık ve beyazlık olmak üzere iki şafaktır. Kızıllık kaybolduğunda namaz kılınabilir..." Görüldüğü gibi bu rivayetlerde Beytü'l-Makdis'ten bahsedilmemektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tahâvî'nin bu rivayetine benzer bir lafız, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in rivayetiyle günümüze kadar ulaşan *Mesâilu Ahmed b. Hanbel* (s. 53, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut 1981) adlı eserde geçmektedir. O da şöyledir: Ahmed b. Hanbel'in Vekî' yoluyla Sevr'den rivayet ettiğine göre Mekhûl dedi ki: "Ubâde b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs, yatsıyı Beytü'l-Makdis'te kızıllık kaybolduğu zaman kılarlardı." (Çeviren)

cekinden daha alt mertebededir. Üçüncüsü ise, gece yarısından fecrin doğuş anma kadarki kısımdır. Adı geçen ilim adamlarına göre, namazı bu son vakte kadar ertelemek, (fazilet ve sevaptan) mahrum bırakan hatalı bir tutumdur.

Nitekim daha önce zikrettiğimiz rivayetlere göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* yatsı namazını gecenin ilk üçte birinde kılmıştır. Yine el-A'meş > Ebû Salih > Ebû Hureyre yoluyla ve Katâde[435] > Ebû Eyyûb > Abdullah b. Amr isnadıyla gelen hadislerde,[436] yatsının son vakti gece yarısına kadar uzamaktadır. Buna göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, yatsıyı, kılınmasının faziletli olduğu vaktin sonuna kadar ertelediği sabit olmaktadır. Diğer taraftan Ebû Hureyre ve Abdullah b. Amr'dan naklettiğimiz hadisler de gecenin üçte birinden itibaren yarısını da kapsayan sürenin -fazilet bakımından ilk vakit kadar olmasa da- yatsının vaktinden sayıldığını göstermektedir.

Gecenin yarısından fecrin doğuşuna kadarki sürenin yatsı vaktinden sayılması gerektiği konusuna gelince; bu konuyla ilgili bir rivayet şöyledir:

٢٩٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الدِّمَشْقِيُّ، وَحَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَا إِفْرَاطُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ؟ قَالَ: طُلُوعُ الْفَجْرِ.

298- … el-Leys'in Yezîd b. Ebî Habîb'den rivayet ettiğine göre, Ubeyd b. Cüreyc, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'a "Yatsı namazının kılınabileceği en son sınır hangisidir?" diye sordu. O da "Fecrin doğuşu" cevabını verdi.[437]

***

Ebû Hureyre, burada böyle söylemekle beraber, el-A'meş > Ebû Salih isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen hadiste,[438] yatsı vaktinin gece yarısına kadar olduğunu rivayet etmektedir. Bu durumda Ebû Hureyre'nin, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den konuya ilişkin aktardığımız vakti uzatması

---

435 Eserin basılı nüshasında bu isim, yanlışlıkla "Ebû Katâde" şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren)

436 Bk. 286, 287 ve 288 no'lu hadisler.

437 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, I, 376.

438 Bk. 286 no'lu hadis.

imkânsızdır. Bunu ancak bizzat Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu meselede ona yaptığı özel bir açıklamaya veya bunun dışında süreyi uzatmasına cevaz verecek başka bir delile dayanarak yapabilir. Nitekim Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'dan bu hususta böyle bir rivayet nakledilmiştir:

٢٩٩ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، وَصَلِّ الْعِشَاءَ أَيَّ اللَّيْلِ شِئْتَ وَلَا تُغْفِلْهَا.

299- ... Hubeyb b. Ebî Sâbit'in rivayet ettiğine göre, Nâfi' b. Cübeyr dedi ki: Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*, Ebû Musa el-Eş'arî'ye gönderdiği mektubunda "Yatsı namazını, gecenin dilediğin bir vaktinde kıl, gaflete düşüp de onu ihmal etme!" demiştir.[439]

***

Bu noktada biri "Siz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ilk günde, her şeyin gölgesinin kendisi kadar olduğu vakitte ikindiyi kıldığını, ikinci günde de her şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olduğu sırada öğleyi kıldığını rivayet ettiniz. Bu da gösteriyor ki, ikinci gün öğle namazını kıldığı vakit, birinci gün ikindiyi kıldığı vaktin ta kendisidir. Dolayısıyla söz konusu vakit, her iki namazın da vakti sayılır, öyle değil mi?" diye sorarsa, ona şöyle cevap verilir:

Burada senin söylediklerine delil olabilecek bir şey yoktur. Çünkü sözü edilen vakitler, "yaklaşık/tahmini" vakitler olabilmektedir. Bu sebeple, birinci gün ikindiyi, her şeyin gölgesinin kendisi kadar olduğu vakitten "sonra;" ikinci gün de öğleyi, her şeyin gölgesinin kendisinin iki katı olmadan "önce" kılmış olması mümkündür. Her iki vaktin aynı lafızla ifade edilmiş olması, birini diğerine yaklaştırmaktadır. Araplar böyle bir üslup kullanmaktadırlar. Nitekim Şanı Yüce Allah ***"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın"***[440] buyurduktan sonra bir sonraki âyette şunu emretmektedir: ***"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel***

439 Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 556.

440 Bakara 2/231.

olmayın. "[441] Burada Yüce Allah'ın kadınları iyilikle tutma veya bırakma emrinde bahsi geçen "vakit," eski kocalarıyla evliliklerine engel olmama emrinin işaret ettiği "vakit"ten farklı olmasına rağmen, Allah Teâlâ her iki meseleyi aynı lafızla ifade etmiştir. Hâlbuki birinde kastedilen, diğerinde kastedilenden tamamen farklıdır. Aynı şey, sözünü ettiğimiz, (Hz. Peygamber'in) birinci gün ikindiyi kıldığı vakit ile ikinci gün öğleyi kıldığı vakit meselesi için de geçerlidir. Zira orada da aynı lafız kullanılmıştır. Oysa buradaki her bir vakit için kastedilen mana, "şu ikisi arasındaki zaman diliminin (ilgili namazın) vakti" sayılmasıdır. Nitekim ***"Namazın bir başı, bir de sonu vardır..."*** hadisi de bunu göstermektedir.

Öte yandan Şanı Yüce Allah bizlere her namazdaki rekât sayılarını da beyan etmemiş, daha sonra bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde açıklamıştır.

٣٠٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: فُرِضَتِ الصَّلَاةُ أَوَّلَ مَا فُرِضَتْ رَكْعَتَيْنِ، فَأُقِرَّتْ فِي السَّفَرِ، وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ.

300- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > Safvân b. Süleym kanalıyla Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: "Namaz, ilk farz kılındığında iki rekât olarak farz kılınmıştır. (Daha sonra) yolculukta aynen bırakılmış, ikamet hâlindeki namazlar ise artırılmıştır."[442]

٣٠١ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

301- Salih b. Abdurrahman bize, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî'nin Mâlik'ten gelen isnadıyla bunun aynısını rivayet etti.

٣٠٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَجَاءُ بْنُ رَجَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا دَاوُدُ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ:

441 Bakara 2/232.

442 Mâlik, Kasru's-salât 8; Buhârî, Salât 1; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 1. Ancak bu rivayetin senedindeki Safvân b. Süleym, ilgili kaynaklarda Sâlih b. Keysân olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

إِنَّ أَوَّلَ مَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ فُرِضَتْ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ صَلَّى إِلَى كُلِّ صَلَاةٍ مِثْلَهَا غَيْرَ الْمَغْرِبِ، فَإِنَّهَا وِتْرٌ، وَغَيْرَ صَلَاةِ الصُّبْحِ لِطُولِ قِرَاءَتِهَا.

302- … eş-Şa'bî'nin Mesrûk'tan rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Namaz, ilk farz kılındığında, ikişer rekât olarak farz kılınmıştır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Medine'ye geldiğinde akşam ve sabah namazları dışında her namaza (rekât sayısı olarak) bir benzerini katmıştır. Akşam namazı ise vitr'dir (tek rakamlıdır). Sabah namazı da kıraatı uzun olduğu için (aynen kalmıştır)."[443]

***

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

443 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra,* I, 363.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى...﴾

"MAKÂM-I İBRAHİM'DEN BİR NAMAZ YERİ EDİNİN (ORADA NAMAZ KILIN)..."[444] SÖZÜNÜN TE'VİLİ

İlim adamları bu âyette geçen "makâm-ı İbrahim"in ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Bu konuda Mücâhid'den nakledilen rivayet şöyledir:

٣٠٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى}، قَالَ: عَرَفَةُ وَجَمْعٌ.

303- ... Ma'mer'in İbn Ebî Necîh'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid, âyette geçen ***"Makâm-ı İbrahim'den bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)..."*** kısmındaki makâm-ı İbrahim'i, "Arafat ve Müzdelife" olarak açıklamıştır.[445]

***

Ancak çoğu ilim adamı, bu meselede ona muhalefet etmiş ve bu makâmın, bugün imamların ona doğru namaz kıldıkları makâm olduğunu söylemiştir. Buna delil olarak gösterdikleri rivayet ise şudur:

٣٠٤ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بَكْرٍ السَّهْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ

---

444 Bakara 2/125

445 Taberî, *Tefsîr,* I, 536.

الْخَطَّابِ: وَافَقَنِي رَبِّي فِي ثَلَاثٍ، أَوْ وَافَقْتُ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فِي ثَلَاثٍ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، لَوِ اتَّخَذْتَ مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى}.

304- ... Abdullah b. Bekr es-Sehmî'nin, Humeyd et-Tavîl'den, onun da Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre, Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi: Üç meselede Rabbim, kanaatimi onayladı veya Rabbim *azze ve celle*'nin üç konudaki hükmünü (özellikle) gönlümden geçirmiştim:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Makâm-ı İbrahim'i namaz yeri edinseniz" demiştim. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* ***"Makâm-ı İbrahim'den bir namaz yeri edinin..."*** âyetini indirdi.[446]

***

Ahmed[447] dedi ki: Burada Mücâhid'in aleyhine delil olabilecek herhangi bir şey yoktur. Çünkü Ömer'in, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sunduğu "Makâm-ı İbrahim'i namaz yeri edinseniz..." teklifinde "makâm"dan neyi kastettiği bize açıklanmış değildir. Bunun Arafat, Müzdelife veya bu ikisi dışındaki yerler olması mümkündür. Biz de bu hususta Ömer'in maksadına açıklık getirecek bir rivayetin olup olmadığını araştırdık (ve şu rivayeti tespit ettik:)

٣٠٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ عُمَرَ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، لَوْ صَلَّيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى}.

305- ... Hammâd b. Seleme'nin, Humeyd'den, onun da Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ömer "Ey Allah'ın Rasûlü! Makâm'ın arkasında namaz kılsak

446 Buhârî, Tefsîr 2 (9); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 23-24.

447 Bu ve bundan sonra gelecek olan "Ahmed" ismiyle, eserin muhakkikinin belirttiği Tahâvî'nin hocası Ahmed b. Ebî İmran değil (bk. I, 468), "Tahâvî'nin bizzat kendisi" kastedilmektedir. Zira Tahâvî'nin de asıl adı Ahmed b. Muhammed b. Selâme'dir. Üstelik 1118 no'lu rivayetin sonunda "Ahmed dedi ki" başlığı altında yapılan açıklama, ilgili rivayeti İbn Ebî Dâvûd'dan alan kişinin bizatihi Tahâvî olduğunu göstermektedir. Kaldı ki Tahâvî'nin, bu isim altında yapmış olduğu açıklamalar, birilerinden görüş nakletmekten ziyade kendi kanaatlerini ihtiva etmektedir. (Çeviren)

(nasıl olur?)" dedi. Bunun üzerine Yüce Allah ***"Makâm-ı İbrahim'den bir namaz yeri edinin..."*** âyetini indirdi.[448]

***

Bu rivayetten öğrendiğimize göre, Ömer'in kastettiği makâm, Arafat ve Müzdelife'nin dışında bir yerdir. Nitekim Câbir b. Abdullah yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bir rivayet de bu maksada işaret etmektedir:

٣٠٦ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا ذَهَبَ بَعْدَ طَوَافِهِ لِحَجَّتِهِ إِلَى الْمَقَامِ، فَقَرَأَ: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ.

306- ... Ca'fer b. Muhammed'in, babasından, onun da Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* haccı için yaptığı tavaftan sonra makâm'a doğru gitmiş ve ***"Makâm-ı İbrahim'den bir namaz yeri edinin..."*** âyetini okumuştur. Böylece makâm'ı, kendisiyle Kâbe arasına almıştır.[449]

٣٠٧ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ سَلَمَةَ الْخُزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ وَزَادَ: وَرَجَّعَ صَوْتَهُ.

307- Ebû Ümeyye de bize, Mansûr b. Seleme el-Huzâî > el-Leys b. Sa'd > Yezîd b. el-Hâd > Ca'fer b. Abdullah isnadıyla bu hadisin aynısını rivayet etti ve "(âyeti okurken) sesini yükseltti" cümlesini ekledi.[450]

***

Bu hadis, Enes'in hadisinin aslının es-Sehmî'nin rivayet ettiği gibi değil, Hammâd'ın rivayetinde geçtiği şekilde olduğunu göstermektedir. Ayrıca burada, âyette geçen ***"vettehizû (edinin)"*** tarzındaki kıraat tercihinin el-A'meş,

---

448 Tirmizî, Tefsîr 2 (6).

449 Müslim, Hac 147.

450 Benzer bir metin için bk. İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 402, Beyrut 2002.

Abdullah b. Kesîr, Âsım, Ebû Amr ve Hamza'nın okuduğu gibi olup Nâfi'in[451] kıraatinde geçen ***"vettehazû (edindiler)"*** şeklinde olmadığına dair bir delil de söz konusudur. Bu sebeple imamların, Allah *azze ve celle*'nin bu âyetteki emrine uyarak sadece ilgili "makâm"ı namaz yeri edinmeleri ve makâm'ın, onlarla Kâbe arasında kalması gerekir.

451 Burada geçen isimler büyük kıraat imamlarına aittir. (Çeviren)

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾

"EY İMAN EDENLER! SİZ DE ONA SALAVÂT GETİRİN VE TAM BİR TESLİMİYETLE SELAM VERİN"[452] SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* Kitabı'nda bizlere bu salât'ın keyfiyetini açıklamamış, ancak Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle bunu beyan etmiştir.

٣٠٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: لَقِيَنِي كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ، فَقَالَ: أَلَا أُهْدِي لَكَ هَدِيَّةً؟ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْنَا: قَدْ عَرَفْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ، فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ قَالَ: قُولُوا اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

308- … Şu'be'nin el-Hakem'den rivayet ettiğine göre, İbn Ebî Leylâ dedi ki: Ka'b b. Ucre ile karşılaştığımda bana "Sana bir hediye vereyim mi?" dedi ve şöyle devam etti: (Bir gün) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* yanımıza geldi. Biz de "(Ey Allah'ın Rasûlü!) Sana nasıl selam vereceğimizi biliyoruz. Fakat sana nasıl salât getireceğiz?" diye sorduk. Şöyle cevap verdi: ***"Şunu söyleyin: Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ âli İbrahîme inneke Hamîdun Mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli İbrahîme inneke Hamîdun Mecîd: Allahım! Muhammed'e ve âl-i Muhammed'e, âl-i İbrahim'e salât ettiğin gibi salât eyle. Şüphesiz ki sen Hamîd ve Mecîdsin.***

---

452 Ahzâb 33/56.

Ya Rab! Muhammed'e ve âl-i Muhammed'e, âl-i İbrahim'e ihsan eylediğin bereket gibi bereket ihsan eyle. Çünkü sen Hamîd ve Mecîd'sin."[453]

***

Bu hadiste, İbrahim *aleyhisselâm*'ın âline[454] salâtta bulunulması, kanaatimizce İbrahim *aleyhisselâm*'ın bizzat kendisinin bu salât'ın dışında kaldığını göstermez, bilakis o da bu salâtın içindedir. Bize göre buradaki kullanım, Allah *azze ve celle*'nin şu âyetine benzer: ***"Âl-i Firavun'u (Firavun hanedanını) en çetin azaba sokun (denilecek)!"***[455] Bu âyet, Firavun'un bizatihi kendisinin, hanedanı gibi azabın içinde olmadığı anlamına gelmez. Öte yandan, Ebû Musa (el-Eş'arî) hakkındaki ***"Ona, âl-i Dâvûd'un mizmârlarından (güzel seslerinden) bir mizmâr verilmiştir"***[456] hadisinde de buna benzer bir durum söz konusudur. Zira güzel sesler, Dâvûd *aleyhisselâm*'ın âl'inden birine değil, sadece kendisine aitti.

٣٠٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ، أَنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قُولُوا اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

309- … Amr b. Süleym ez-Zurakî'nin Ebû Humeyd es-Sâidî'den rivayet ettiğine göre, onlar (sahâbîler) "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana nasıl salât edelim?" diye soru sormuşlar, o da şöyle cevap vermiştir: ***"Şunu deyin: Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ ezvâcihî ve zürriyyetihî kemâ salleyte alâ âl-i İbrâhîm. Ve bârik alâ Muhammed'in ve alâ ezvâcihî ve zürriyyetihî kemâ***

453 Buhârî, Daavât 32; Müslim, Salât 66.

454 "Âl-i Muhammed ve âl-i İbrahim" terkiplerindeki "âl" kelimesi, aile, ehl-i beyt, zürriyet, yakın akraba gibi anlamlara gelmektedir. (Çeviren)

455 Mü'min 40/46.

456 Bk. Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân 31; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 235. Hadiste geçen "mizmâr," aslında çalgı âleti demektir. Ancak âletin çıkardığı güzel ses, insanın güzel sesiyle benzerlik arzettiği için onun yerine kullanılmıştır. Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, XVI, 241, Mısır 1972. (Çeviren)

bârekte alâ âl-i İbrâhîm, inneke Hamîdun Mecîd: Allahım, Muhammed'e, eşlerine ve zürriyetine âl-i İbrahîme salât ettiğin gibi salât eyle. (Allahım!) Muhammed'e, eşlerine ve zürriyetine âl-i İbrahîme ihsan ettiğin bereket gibi bereket ihsan eyle. Şüphesiz ki sen Hamîd ve Mecîdsin."[457]

***

Yine bu hadiste âl-i İbrahime salât'tan maksat, birinci hadiste olduğu gibidir. Ayrıca burada (Hz. Peygamber'in), -peygamber olmamalarına rağmen- hanımlarına ve zürriyetine salât edilmektedir. Bu durum, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* dışındaki sıradan insanlara ve hatta peygamberlere salâtta bulunulmasını hoş karşılamayanların görüşlerine aykırı düşmektedir. Nitekim bu hususta İbn Abbâs'tan nakledilen görüş şöyledir:

٣١٠ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ عُثْمَانَ، عَنْ حَكِيمٍ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ نَهَى عَنْ ذَلِكَ.

310- ... Hakîm el-Ensârî'nin İkrime'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, bunu (Hz. Peygamber dışındakilere salâtta bulunmayı) yasaklamıştır.[458]

***

Diğer taraftan, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanı sıra onun âline yapılan salâtla ilgili olarak, âl'in kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları "Bunlar, zekât/sadaka almaları haram olan âl'idir" demişlerdir. Nitekim bu görüş Zeyd b. Eslem'den rivayet edilmektedir. Biz bu rivayeti Allah Teâlâ'nın izniyle kitabımızın ilgili bölümünde nakledeceğiz.

Bazıları da (âl hakkında) "Allah'tan korkup sakınan (takî) herkes" yorumunu yapmıştır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu konuyla ilgili rivayet ettikleri hadis ise şöyledir:

٣١١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ الرَّقِّيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَافِعُ أَبُو هُرْمُزَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ آلُ مُحَمَّدٍ؟ قَالَ: كُلُّ تَقِيٍّ.

---

457 Buhârî, Daavât 33; Müslim, Salât 69.

458 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 216.

311- ... Ebû Hürmüz Nâfi'in rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "âl-i Muhammed"in kimler olduğu soruldu. O da ***"Allah'tan korkup sakınan (takî) herkestir"*** buyurdu.[459]

٣١٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: سَأَلَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ صَالِحٍ: مَنْ آلُ مُحَمَّدٍ؟ قُلْتُ: هُمُ الْمُتَّبِعُونَ لَهُ، الْمُقْتَدُونَ بِسُنَّتِهِ قَالَ: أَصَبْتَ، هَكَذَا قَالَ لِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ.

312- Yunus'un bize, Ali b. Ma'bed[460] yoluyla rivayet ettiğine göre, Ubeydullah b. Amr dedi ki: Abdülmelik b. Salih bana "Âl-i Muhammed kimlerdir?" diye sordu. Ben "Onlar, ona (Rasûl-i Ekrem) tabi olan ve sünnetine uyanlardır" cevabını verdim. Bana "İsabet ettin. Mâlik b. Enes de bana böyle söylemişti" dedi.[461]

***

Buna göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in âl'i, peygamberlerin dışındaki kimselerdir ve peygamberlere getirilen salât gibi onlara da

---

459 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 83.

460 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Ali b. Saîd" olarak kaydedilmiştir. Biyografi eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla bu senedde geçen ve Tahâvî'nin hocası sayılan Yunus isimli ravi, kitabın başlarında bizzat Tahâvî'nin de belirttiği gibi, Yunus b. Abdüla'lâ b. Meysere el-Mısrî'dir (ö. 264). Yunus'un hocaları arasında ise Ali b. Saîd diye biri yoktur. Dolayısıyla bu şahsın, yine Yunus'un hocaları arasında ismi zikredilen Ali b. Ma'bed b. Şeddad er-Rakkî (ö. 218) olması gerekir. Zira bu şahıs, aynı zamanda seneddeki Ubeydullah b. Amr er-Rakkî'nin (ö. 180) talebesidir, ondan hadis almıştır. Geniş bilgi için bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XXXII, 513; XXI, 140; XIX, 136. (Çeviren)

461 Rivayet için bk. el-Cevherî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah (ö. 381), *Müsnedü'l-Muvatta,* s. 82, thk. Lütfi b. Muhammed ve Taha b. Ali, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1997. Ancak bu eserde ilgili rivayetin senedi şu şekilde geçmektedir: el-Cevherî > Ebu'l-Hasen Muhammed b. Abdullah en-Neysâbûrî > (amcası) Yahya b. Zekeriyya > "Yunus b. Abdüla'lâ > Ali b. Ma'bed b. Ubeydullah b. Amr el-Cezerî > Abdülmelik b. Salih." Dikkat edilirse, bir önceki dipnotta belirttiğimiz gibi Yunus'un hocasının Ali b. Ma'bed olduğu bu senedde açıkça ifade edilmektedir. Ancak burada da başka bir hata yapılmıştır. O da Ali b. Ma'bed, Ubeydullah'ın torunu gibi gösterilmiştir. Oysa Ali, Şeddad'ın torunu, Ubeydullah'ın ise talebesidir. Bu bakımdan Tahâvî'nin rivayeti daha açıktır. Bu hatanın, "Ali b. Ma'bed 'an' Ubeydillah b. Amr..." diye yazılması gereken ibarenin, "Ali b. Ma'bed 'bin' Ubeydillah b. Amr..." şeklinde hatalı yazılmasından veya okunmasından kaynaklandığını tahmin ediyoruz. (Çeviren)

salât getirilebileceği konusunda icma edilmiştir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Allahım! Ebû Evfâ'nın âline (ailesine) salât eyle"*** dediği rivayet edilmektedir.

٣١٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، وَأَبُو زَيْدٍ الْهَرَوِيُّ، وَأَبُو الْوَلِيدِ، قَالُوا حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: اللهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: اللهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى.

313- ... Vehb b. Cerîr, Ebû Zeyd el-Herevî ve Ebu'l-Velîd'in Şu'be'den, onun da Amr b. Murra'dan rivayet ettiğine göre, ashâbu'ş-şecere'den (Hudeybiye'de Rıdvan ağacının altında Allah Rasûlü'ne biat edenlerden biri) olan Abdullah b. Ebî Evfâ şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* zekâtlarını kendisine getiren insanlara ***"Allahım! Onlara salât eyle"*** diye dua ederdi. Babam da ona zekâtını getirince ***"Allahım! Ebû Evfâ âline salât eyle"*** diye dua etti.[462]

(Râvilerden) Ebû Zeyd ve Ebu'l-Velîd (kendi) hadislerinde "İbn Ebî Evfâ'yı işittim" demişlerdir.

***

İşte Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* zekâtlarını kendisine getirip veren zekât sahiplerine salâtta bulunuyordu. Ayrıca burada, ***"Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için salât eyle. Çünkü senin salâtın onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir"***[463] âyetinin anlamının bu görüşle aynı paralelde olduğuna dair bir delil de bulunmaktadır. Zira Allah *azze ve celle,* kullarının birbirlerine salâtta bulunmalarını mübah kılmaktadır.

٣١٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ نُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْمُجْمِرِ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيَّ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ هُوَ الَّذِي كَانَ أُرِيَ النِّدَاءَ بِالصَّلَاةِ، أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللهِ

462 Buhârî, Daavât 33.

463 Tevbe 9/103.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي مَجْلِسِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ لَهُ بِشْرُ بْنُ سَعْدٍ: أَمَرَنَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ نُصَلِّيَ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ فَسَكَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَمَنَّيْنَا أَنَّهُ لَمْ يَسْأَلْهُ، قَالَ: قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَالسَّلَامُ كَمَا قَدْ عَلِمْتُمْ.

314- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > Nuaym b. Abdullah el-Mücmir[464] > Muhammed b. Abdullah b. Zeyd el-Ensârî -ki burada geçen Abdullah b. Zeyd, rüyasında kendisine ezanın nasıl okunacağı gösterilen kişidir- isnadıyla rivayet ettiğine göre, Ebû Mes'ûd el-Ensârî *radıyallahu anh* şunu haber verdi: Sa'd b. Ubâde'nin yanında otururken, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. Bişr b. Sa'd ona "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah *azze ve celle,* bizim sana salât etmemizi emretti. Sana nasıl salâtta bulunacağız?" diye sordu. Bu soru üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle derin bir sessizliğe büründü ki "Keşke o (sahâbî) bunu hiç sormamış olsaydı" diye temenni ettik. (Bir süre sonra da) ***"Şunu söyleyin"*** dedi ve ***"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ âli İbrahîm. Ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli İbrahîme fî'l-âlemîn inneke Hamîdun Mecîd"*** dedikten sonra ***"Selam da daha önce öğrendiğiniz gibidir"*** buyurdu.[465]

***

Bu hadiste de daha önceki iki hadiste olduğu gibi âl-i İbrahim'e yönelik salâttan bahsedilmektedir. Ayrıca, önceki hadislerde geçmeyen ***"fî'l-âlemîn: âlemler içerisinde"*** kaydı yer almaktadır. Bu rivayetler, Allah *azze ve celle*'nin, Kitab'ında bizlere emrettiği Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salâtta bulunmanın keyfiyetini açıklamaktadır. İnsanların, namazlarında ve onun haricinde ona bu şekilde salâtta bulunmaları gerekir.

Ancak Şâfiî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun,-* Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salâtta bulunmanın, insanlara, namazların sonundaki tahiyyattan

---

464 Bu ismi el-Mücemmir olarak okuyanlar da vardır. (Çeviren)

465 Müslim, Salât 65; Mâlik, Kasru's-Salât 67. Buradaki ***"selam da daha önce öğrendiğiniz gibidir"*** ifadesiyle tahiyyattaki "es-Selamu aleyke eyyuhennebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtuh" cümlesi kastedilmektedir. (Çeviren)

sonra farz olduğu ve bunu yapmadıkları takdirde namazlarının geçerli olamayacağı görüşündedir.

Bildiğimiz kadarıyla diğer ilim adamları onun bu görüşüne muhalefet etmiş ve salâtı terk etmenin namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. Mâlik b. Enes, Ebû Hanîfe, İbn Ebî Leylâ, Süfyân b. Saîd, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed -*Allah hepsine rahmet eylesin ve hepsinden razı olsun*- bu kanaattedirler.

Şâfiî ise, bu konudaki görüşünü desteklemek üzere Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salât getirmekle ilgili olarak İbrahim b. Muhammed yoluyla Sa'd[466] b. İshâk b. Ka'b b. Ucre'den rivayet ettiği hadisi delil almaktadır. Çünkü bu hadiste "namazdaki durumu kastederek" ifadesi geçmektedir.[467] Ancak ona karşı çıkanlar da İbrahim b. Muhammed'in, hadisleri delil alınamayacak bir kimse olduğunu, üstelik hadis sabit olsa bile "namazdaki durumu kastederek" ifadesinin bizzat Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen rivayette mi geçtiğine yoksa onun dışındaki hadis ravilerinden birinden mi nakledildiğine dair bir delil bulunmadığını belirtmişlerdir.

Üstelik bu sözün Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den geldiği sabit olsa bile, bunun "farz" olduğunu gösteren bir delil de bulunmamaktadır. Çünkü biz, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Kur'ân âyetlerine ilişkin rivayet edilen bir takım hadisler görmekteyiz ki, buradaki hükümlerin namazda uygulanması

---

466 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Saîd" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

467 Tahâvî'nin sözünü ettiği bu rivayet, Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde şu şekilde geçmektedir: Şâfiî'nin, İbrahim b. Muhammed > Sa'd b. Ebî İshâk b. Ka'b b. Ucre > Abdurrahman b. Ebî Leylâ senediyle Ka'b b. Ucre'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazdayken şöyle diyordu: ***"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed..."*** Ancak dikkat edilirse bu rivayette "namazdaki durumu kastederek "ya'nî fî's-salât" kaydı değil, bizzat "namazdayken: fî's-salat" ifadesi vardır. Tahâvî'nin bahsettiği kayıt ise yine *el-Ümm*'de geçmesine rağmen Ka'b b. Ucre'den değil, Ebû Hureyre'den nakledilmektedir. Şöyle ki: İbrahim b. Muhammed'in, Safvân b. Süleym > Ebû Seleme b. Abdurrahman senediyle rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre, namazdaki durumu kastederek Allah Rasûlü'ne "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana nasıl salât edeceğiz?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: ***"Şunu deyin: Allahümme salli alâ Muhammedin..."*** Bk. *el-Ümm*, I, 140, Daru'l-Fikr, 1983. Buna göre Tahâvî'nin Ka'b b. Ucre'den geldiğini söylediği "namazdaki durumu kastederek" kaydı, aslında Ebû Hureyre'nin rivayetinde geçmektedir. Rivayetlerin ardarda sıralanmış olması bu yanılgıya yol açmış olmalıdır. (Çeviren)

emredilmiş olmasına rağmen, (Hz. Peygamber'in) bundan maksadı "farz" hükmünü koymak değildir. İlgili hadis örneklerinden biri şöyledir:

٣١٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْجَارُودِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقْرِي، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَيُّوبَ الْغَافِقِيُّ، عَنْ عَمِّهِ إِيَاسِ بْنِ عَامِرٍ الْغَافِقِيِّ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: {فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ}، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ، وَلَمَّا نَزَلَتْ: {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى}، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ.

315- ... İyâs b. Âmir el-Gâfikî'den rivayet edildiğine göre, Ukbe b. Âmir el-Cühenî dedi ki: ***"Fesebbih bi hamdi Rabbike'l-azîm: Ulu Rabbinin adını yüceltip noksanlıklardan tenzih et"***[468] âyeti indiğinde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bunu rükûnuzda yapın"*** buyurdu. ***"Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ: Yüce Rabbinin adını tesbih et"***[469] âyeti indiğinde ise ***"Bunu secdenizde uygulayın"*** buyurdu.[470]

***

Bu emre rağmen, rükû ve secdede tesbihi terk eden kimse, namazını bozmuş sayılmaz. Üstelik bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen ve burada sözünü ettiğimizden daha açık biçimde (Şâfiî'nin görüşüne) aykırı düşen hadisler de vardır. Bunların bir kaçı da şöyledir:

٣١٦ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ وَفَهْدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، وَحَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، وَأَبُو غَسَّانَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُرِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مُخَيْمِرَةَ، قَالَ: أَخَذَ عَلْقَمَةُ بِيَدِي وَحَدَّثَنِي، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ أَخَذَ بِيَدِهِ، وَأَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ بِيَدِ عَبْدِ اللهِ، فَعَلَّمَهُ التَّشَهُّدَ فِي الصَّلَاةِ: التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

---

468 Hâkka 69/52.

469 A'lâ 87/1.

470 Ebû Dâvûd, Salât 147; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 20.

وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَإِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ أَوْ قَضَيْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ، إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ.

316- … el-Kâsım b. Muhaymira dedi ki: Alkame elimi tutarak bana, Abdullah b. Mes'ûd'un kendi elini tuttuğunu ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in de Abdullah (b. Mes'ûd)'ın elini tutmak suretiyle ona namazdaki tahiyyatı (teşehhüd) öğrettiğini haber verdi: ***"et-Tahiyyâtü lillâhi ve's-salavâtü ve't-tayyibât. es-Selâmu aleyke eyyuhe'n-Nebiyyu ve rahmetullahi ve berakâtuh. es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-sâlihîn. Eşhedu en lâ ilâhe illallah ve eşhedu enne Muhammeden abduhû ve Rasûlüh. Bunu yaparsan veya bunu bitirirsen namazın tamamlanmış olur. Kalkmak istersen kalkabilir, oturmak istersen oturabilirsin."***[471]

***

Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* tahiyyâtı bitirdikten sonra namazın tamamlandığını haber vermektedir. Bu da Şâfiî *rahimehullah*'dan rivayet ettiğimiz görüşü geçersiz kılmaktadır.

٣١٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا نَقُولُ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسْنَا فِي الصَّلَاةِ: السَّلَامُ عَلَى اللهِ وَعَلَى عِبَادِهِ، السَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ، السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ، وَفُلَانٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ هُوَ السَّلَامُ، فَلَا تَقُولُوا هَكَذَا، وَلَكِنْ قُولُوا: فَذَكَرَ التَّشَهُّدَ الَّذِي فِي الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ قَالَ: ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ مِنْ أَطْيَبِ الْكَلَامِ أَوْ مَا أَحَبَّ مِنَ الْكَلَامِ.

317- … Ebû Avâne'nin Süleyman'dan, onun da Şakîk'ten rivayet ettiğine göre, Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle dedi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkasında namaz kılarken (tahiyyata) oturduğumuzda "es-Selâmu 'alallah ve 'alâ ibâdih. es-Selâmu 'alâ Cibrîl. es-Selâmu 'alâ fülân ve fülân: Allah'a ve kullarına selâm olsun. Cibril'e selam olsun. Falancaya ve filancaya selam olsun" derdik. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Şüphesiz Allah azze ve celle es-Selâm'dır. Böyle söylemeyin fakat şöyle deyin"***

471 Ebû Dâvûd, Salât 177; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 422.

buyurduktan sonra birinci hadisteki tahiyyâtı zikretti. Ardından da şöyle dedi: ***"Sonra en güzel sözlerden dilediğini veya istediği sözü seçsin."***[472]

٣١٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ الضُّبَعِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا لَا نَدْرِي مَا نَقُولُ بَيْنَ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ غَيْرَ أَنْ نُسَبِّحَ وَنُكَبِّرَ وَنَحْمَدَ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ، وَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيَ فَوَاتِحَ الْكَلَامِ وَجَوَامِعَهُ أَوْ قَالَ: خَوَاتِمَهُ، فَقَالَ: إِذَا قَعَدْتُمْ فِي الرَّكْعَتَيْنِ، فَقُولُوا: فَذَكَرَ التَّشَهُّدَ، وَقَالَ: ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ.

318- ... Ebû İshâk'ın Ebu'l-Ahvas'tan rivayet ettiğine göre, Abdullah dedi ki: Her iki rekât arasında Rabbimiz *azze ve celle*'yi tesbih etmekten (Sübhanallah), tekbir getirmekten (Allahu Ekber) ve ona hamdetmekten (Elhamdulillah) başka ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e fevâtihu'l-kelâm ve cevâmi'i yahut havâtimi gösterildi[473] ve o, ***"İki rekâtın sonunda oturduğunuzda şöyle deyin"*** buyurarak tahiyyatı zikretti. Ardından ***"Sonra biriniz hoşuna giden duayı seçsin ve onunla dua etsin"*** dedi.[474]

٣١٩ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ بَعْدُ مِنَ الْكَلَامِ مَا شَاءَ.

---

472 Benzer lafızlarla Buharî, Salât 147, 150; Müslim, Salât 55-58.

473 Fevâtihu'l-kelâm: Belağat ve fesahat. Derin anlamlara, başkalarına gizli kalan hikmet harikalarına ve bir şeyi güzel ifade edebilme gücüne kavuşmaktır.
Cevâmiu'l-kelâm: Az ve öz konuşabilme kabiliyetidir.
Havâtimu'l-kelâm: Konuşmada duraklama ve geçişleri en güzel şekilde yapmaktır. Zira Rasûl-i Ekrem, sözlerine en güzel, en hoş, en anlaşılır ve en açık ifadelerle başlardı. Bitirirken de dinleyeni kendine hayran bırakacak ve dinleme hevesini artıracak şekilde bitirirdi. Bilgi için bk. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-sagîr*, I, 565, Beyrut 1972, Dâru'l-Ma'rife. Ancak Nesâî'nin rivayetinde bu kısım, "hayrın başını ve sonunu (tamamını) öğretti" anlamına gelen "alleme fevâtihu'l-hayr ve havâtimehu" lafzıyla geçmektedir. Buna göre bu iki rivayeti, "Allah Rasûlü'nün, bütünüyle hayrı ihtiva eden bu özlü duayı veciz ifadelerle ümmetine öğretmesi" tarzında anlamak mümkündür. (Çeviren)

474 Nesâî, Tatbîk 100.

319- ... Mansûr'un Şakîk'ten rivayet ettiğine göre, Abdullah, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını nakletmiş, sadece sonuna şunu eklemiştir: ***"Daha sonra sözlerden dilediğini seçsin."***[475]

***

Bu rivayetlerde, namaz kılan kimsenin, namazında tahiyyat ile selam arasında yapacağı şeylerin farz olmasını geçersiz kılan şeyler vardır. Fakat biz yine de namaz kılan birinin, namazında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in insanlara öğrettiği şekilde ona salâtta bulunmayı terk etmesine ruhsat tanımamaktayız. (Hz. Peygamber) burada sadece duanın mübah olduğunu gösteren bir tutum sergilemiştir. Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed *rahimehumullah*'ın kanaatleri de budur.

---

475 Müslim, Salât 55-57.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴾
"RABBİN İÇİN NAMAZ KIL VE KURBAN KES" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"***[476] buyurmaktadır. Bu âyette zikredilen "namaz (es-salât)" ve "kurban kesmek (en-nahr)" lafızları, müteşâbih olup bunlarla tam olarak neyin kastedildiği meselesi ihtilaflıdır.

Birçok ilim adamına göre buradaki "namaz"dan kasıt, Kurban (bayramı) günü namazı; "kurban kesmek"ten maksat da Kurban (bayramı) gününde Allah *azze ve celle*'ye yakınlaşmak maksadıyla kesilen kurbanlık hayvanlardır.[477] Bu konuda şunları rivayet etmişlerdir:

٣٢٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ سَالِمٍ، عَنْ هُشَيْمٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ، عَنْ عَطَاءٍ يَعْنِي: ابْنَ أَبِي رَبَاحٍ، وَعَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ} قَالَا: صَلَاةُ يَوْمِ النَّحْرِ، وَالنَّحْرُ نَحْرُ الْبُدْنِ بِمِنًى.

320- ... Atâ b. Ebî Rabâh ve Atâ b. es-Sâib'in rivayet ettiklerine göre, Saîd b. Cübeyr, ***"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"*** âyetiyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Namaz, kurban (bayramı) günü namazıdır. Kurban kesme ise, Mina'da deve ve sığır kesmektir."[478]

---

476 Kevser 108/2.

477 Burada hac ve umre menâsikiyle ilgili olarak kesilen "hedy" kurbanı ile kurban bayramından dolayı kesilen "udhiyye" kurbanı arasında bir fark yoktur. Nitekim müellifimiz, bu iki kurban türünü "hedâyâ" ve "dahâyâ" şeklinde çoğul kalıbıyla zikretmektedir. Ancak biz buna rağmen "kurbanlık hayvanlar" gibi genel bir ifade kullanmayı tercih ettik. (Çeviren)

478 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 326.

٣٢١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَة، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِم، قَالَ: حَدَّثَنَا عَوْف، عَنِ الْحَسَنِ {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ} قَالَ: هُوَ النَّحْرُ.

321- ... Avf'ın rivayet ettiğine göre, el-Hasen, ***"Fesalli li Rabbike ve'nhar"*** âyetindeki ***"ve'nhar"*** lafzını, "kurban kesmek" olarak tefsir etmiştir.[479]

٣٢٢ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ {وَانْحَرْ} قَالَ: مَنَاحِرُ الْإِبِلِ بِمِنًى.

322- ... Süfyân'ın Ebû Necîh'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid, ***"ve'nhar"*** lafzıyla ilgili olarak "Mina'da develerin kesilmesidir" yorumunu yapmıştır.[480]

***

Diğer bir kısım ilim adamına göre ise, buradaki "es-salât"tan maksat, namazlar ve "en-nahr"dan kasıt da "namazda bir elini diğerinin üzerine koymak"tır. Bu hususta Ali b. Ebî Tâlib'den naklettikleri rivayetler de şöyledir:

٣٢٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَة، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو الضَّرِيرُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَنَّ عَاصِمًا الْجَحْدَرِيَّ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ، فِي قَوْلِهِ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ} قَالَ: وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى السَّاعِدِ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ وَضَعَهُمَا عَلَى صَدْرِهِ.

323- ... Âsım el-Cahderî'nin, babasından bildirdiğine göre, Ali b. Ebî Tâlib *kerremellahu vecheh,* ***"Fesalli li Rabbike ve'nhar"*** âyetiyle ilgili olarak "Sağ elini sol bileğinin üzerine yerleştirip sonra da her iki elini göğsünün üzerine koymaktır" demiştir.[481]

479 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 327.

480 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 327.

481 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 326.

٣٢٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمٌ الْجَحْدَرِيُّ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ صُهْبَانَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ}، قَالَ: وَضعُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

324- … Yine Âsım el-Cahderî'nin Ukbe b. Suhbân'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh,* Allah *azze ve celle*'nin ***"fesalli li Rabbike ve'nhar"*** âyetine ilişkin "Namazda sağ eli sol elin üzerine koymak" yorumunu yapmıştır.[482]

٣٢٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ عَاصِمٍ الْجَحْدَرِيِّ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ ظُهَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فِي قَوْلِهِ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ} قَالَ: وَضعُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

325- … Âsım el-Cahderî'nin Ukbe b. Zuheyr'den rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh,* ***"Fesalli li Rabbike ve'nhar"*** âyetiyle ilgili olarak "Namazda sağ eli sol elin üstüne koymak" yorumunu yapmıştır.[483]

***

(Âlimler) bu konuda ihtilafa düştükleri için, meseleyi incelediğimizde, ***"Allah'a itaat edin ve Rasûl'e itaat edin,"***[484] ***"Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin"***[485] âyetlerinde olduğu gibi Kur'ân'ın emrettiği şeyin vücûb (farz) ifade ettiğini gördük.

Bunun yanı sıra mendup ve hayra teşvik manası taşıyan âyetler de vardır: Allah *azze ve celle*'nin ***"Ellerinizin altında bulunanlardan (köle ve cariyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet***

482 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 325.

483 Taberî, *Tefsîr,* XXX, 325. Tahâvî ve Taberî'nin Hz. Ali'den rivayet ettikleri bu hadisin sened kısmında bir takım ihtilaflar söz konusudur. Mesela; Ukbe b. Suhbân, Ukbe b. Zuheyr ve Ukbe b. Zabyân olmak üzere zikredilen üç ismin aynı kişi mi yoksa farklı şahıslar mı oldukları ihtilaflıdır. Ayrıca seneddeki "babasından" kaydının Âsım el-Cahderî'nin mi yoksa bahsi geçen üç isimden birisinin babası mı olduğu meselesi de problemlidir. Bu sebeple Dârekutnî, *İlel*'inde rivayetin bu yönüne değinerek sonunda "doğrusunu en iyi Allah bilir" demektedir. Bk. Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ahâdisi'n-Nebeviyye*, IV, 98-99, Riyâd 1986. (Çeviren)

484 Mâide 5/92.

485 Bakara 2/110.

ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın"[486] ve ***"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin"***[487] âyetleri gibi.

Diğer taraftan, daha önce konulmuş bir yasağın kaldırılıp mübah kılındığını gösteren âyetler de bulunmaktadır. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin ***"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin"***[488] ***ve "İhramdan çıktıktan sonra (isterseniz) avlanın..."***[489] âyetleri buna örnektir.

Görünen o ki ***"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"*** âyetinin de mutlaka burada sözü edilen hükümlerden birine dâhil olması yani ya farz ya da mendup olup hayra teşvik anlamı içermesi veya mübahlık ifade etmesi gerekir. Oysa bu hükümlerden hiçbirine "sünnet" denilemez. Üstelik bildiğimiz kadarıyla, Kurban (bayramı) günü namazının ve aynı şekilde o günde kesilen kurbanın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle sünnet olduğuna ilişkin ilim adamları arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

٣٢٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، وَوَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ الْأَيَّامِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ، يُحَدِّثُ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: خَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أَضْحَى إِلَى الْبَقِيعِ، فَبَدَأَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: أَوَّلُ نُسُكِنَا فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نَبْدَأَ بِالصَّلَاةِ، ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ وَافَقَ سُنَّتَنَا، وَمَنْ ذَبَحَ قَبْلَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ عَجَّلَهُ لِأَهْلِهِ، لَيْسَ مِنَ النُّسُكِ فِي شَيْءٍ.

326- … eş-Şa'bî'nin bildirdiğine göre, el-Berâ b. Âzib şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bir Kurban bayramı günü bizimle Bakî'e çıktı ve (bize) iki rekât namaz kıldırdı. Sonra yüzünü bize dönerek şöyle buyurdu: ***"Bugün için yapacağımız ilk ibadet, namazla başlamaktır. Sonra (evlerimize) dönüp kurban keseceğiz. Kim böyle yaparsa sünnetimize uygun davranmış olur. Kim de bundan (namazdan) önce kurban keserse,***

486 Nûr 24/33.

487 Nûr 24/32.

488 Cuma 62/10.

489 Mâide 5/2.

bu ancak ailesine sunmakta aceleci davrandığı bir et olur ve bunun kurban ibadeti ile hiçbir ilgisi olmaz."[490]

Bayram namazının sünnet olması, Kitap'ta emredilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla okuduğumuz âyette kastedilen, bunun dışında bir şeydir. Zira Kitap'ta emredilen şeye "sünnet" denilmez. Sonuç olarak, zikrettiğimiz âyet hakkında, bildiğimiz kadarıyla bu iki te'vilden başka bir te'vil olmadığı için bunlardan biri geçersiz sayılıp diğeri sabit olacaktır.

Diğer taraftan ("ve'nhar" lafzıyla alakalı olarak) "bir eli diğerinin üstüne koyma" şeklinde görüş belirtenler de ellerin nereye konulacağı konusunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı bu hususta Ali *radıyallahu anh*'dan naklettiğimiz rivayetlere dayanarak "göğsün üzerine konulacağını" söylerken, diğer bir kısmı da "Göbeğin altına konur" demiştir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bu ikinci görüşü benimseyenlerdendir. Bu konuda Ali ve Ebû Hureyre *radıyallahu anhumâ*'dan bazı rivayetler de nakletmişlerdir:

٣٢٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ، قَالَ: وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشِّمَالِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ مِنَ السُّنَّةِ.

327- ... Ziyâd b. Zeyd'in Ebû Cuhayfe'den rivayet ettiğine göre, Ali *kerremellahu vecheh* şöyle dedi: "Namazda, göbeğin altında sağ eli sol elin üstüne koymak sünnettendir."[491]

٣٢٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ سَيَّارٍ أَبِي الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ الْيُمْنَى تَحْتَ السُّرَّةِ فِي الصَّلَاةِ.

328- ... Seyyâr Ebu'l-Hakem'in Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Kişinin namazda, sağ elini göbeğin altına koyması sünnettendir."[492]

Hadisteki "sol el" kaydı düşmüştür.

---

490 Buhârî, Iydeyn 8.

491 Ebû Dâvûd, Salât 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 110.

492 Ebû Dâvûd, Salât 118.

Ellerin nereye konulacağı meselesine ilişkin bu tarzda ihtilaflar bulunduğuna göre ve insanların -mekruh olmasına rağmen- birbirlerine karşı bir saygı ifadesi olarak ellerini göğüslerine koymalarına bakılırsa, bunun aksi yönündeki uygulamayı kendimiz için mübah görmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Birinci görüşü savunanların dayandıkları delillerden biri de şu ifadelerdir:

Namazda bir elin diğerinin üzerine konulması, ***"Fesalli li Rabbike ve'nhar"*** âyetinin yorumlandığı gibiyse, o zaman ellerin, "nahr"a[493] en yakın olan yere konulması daha uygun olacaktır. Bu görüş sahipleri ayrıca şöyle demişlerdir: Üstelik bu konuda, ihtilafa son verecek nitelikte, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen hadislerden biri de şudur:

٣٢٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى صَدْرِهِ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى.

329- ... Âsım b. Küleyb'in, babasından rivayet ettiğine göre, Vâil b. Hucr *radıyallahu anh* dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ellerini, biri diğerinin üstüne gelecek şekilde göğsüne koyduğunu gördüm."[494]

***

İkinci görüş sahiplerinin lehine olmak üzere birincilere karşı öne sürülebilecek delillerden biri de şöyledir:

Gördüğümüz kadarıyla iki gruptan hiçbiri, ellerin, gerçek anlamıyla "nahr"ın[495] üzerine konulacağını iddia etmemektedir. Aksine eller, o bölgenin dışında, daha aşağıya konulur. Ancak konulacak yer tam olarak belirlenmiş değildir. Bu durumda namazda ellerin birinin diğerinin üzerine (göbeğin altında) konulacağını söyleyenler, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından Ali *radıyallahu anh*'ın "Göbeğin altına konulur" sözüne ve Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın bu konuda ona katılarak her ikisinin de "Bu sünnettendir" tarzında yaptıkları açıklamalara dayanmışlardır. İlk bakışta böyle

493 Nahr: Göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuruna doğru gerdanlık yerine denilir. (Çeviren)

494 İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 243; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 30.

495 Nahr'ın hakiki anlamı, bir önceki dipnotta sözü edilen "boyun çukuruna doğru gerdanlık yeridir." (Çeviren)

bir görüş, istinbat ya da re'ye dayanılarak söylenemeyeceği için Vâil'in bu hususta Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den (fiilî sünnet olarak) rivayet ettiği hadisini, onların (Ali ve Ebû Hureyre) görüşlerinden daha üstün ve tercihe layık hâle getirmektedir. Ne var ki bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu konudaki uygulamayı onlara da (Ali ve Ebû Hureyre) göstermiştir. Dolayısıyla Ali ve Ebû Hureyre'den naklettiğimiz rivayet, Vâil'den rivayet ettiğimiz hadise eşdeğer olmaktadır.

Ancak Vâil'in bu hususta Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği hadis, Ehl-i Kitab'ın namazlarındaki fiillerine (elleri bağlama şekline) uygun düştüğü; buna karşılık Ali ve Ebû Hureyre'den naklettiğimiz rivayet ise Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* dışındakilerden alınmış olmadığı için, onların rivayeti Vâil'in rivayetinden daha tercihe layık olmaktadır. Çünkü Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düşen görev, Allah *azze ve celle*'nin, önceki şeriatı neshedecek (yeni) bir şeriatı kendisine gönderinceye kadar, kendinden önceki peygamberlerin -*Allah'ın salâtü selâmı onların üzerine olsun*- şeriatına bağlı kalmaktır. Buna göre biz, her iki rivayeti sahih saymakla birlikte, Vâil b. Hucr'un rivayetini "mütekaddim" (önceki);" Ali ve Ebû Hureyre *radıyallahu anhumâ*'dan nakledileni de, kendinden öncekini nesheden "müteahhir (sonraki)" bir hüküm saymaktayız.

Eğer biri "Siz bu bölümde 'sünnet' adını alan şeyin, hakkında Kitap (âyet) inmeyen şey olduğunu söylediniz. Bunu da Allah *azze ve celle*'nin ***'ve'nhar'*** beyanına dair Ali'nin, 'namazda ellerin birini diğerinin üzerine koymak' şeklindeki te'viliyle temellendirdiniz. Ayrıca buradaki 'nahr'ın Kurban bayramı gününde yapılan kurban kesme anlamında olmasını, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu husustaki ***'... sünnetimize uygun davranmış olur'***[496] sözüne dayanarak reddettiniz. Ardından da namazda ellerin, göbeğin altında, biri diğerinin üzerine gelecek şekilde konulmasının 'sünnet' olduğuna ilişkin Ali ve Ebû Hureyre'den rivayette bulundunuz. Bu durumda eğer namazda bir eli diğerinin üzerine koymak 'sünnet'ten ise, o zaman âyette 've'nhar' lafzından kastedilen şey, bu (elleri birbiri üzerine koyma) olmamalıdır. Zira size göre 'nahr' konusundaki sünnet, nahr'ın bu anlamının âyette kastedilmediğini göstermektedir" derse, ona şöyle denilir:

Ali ve Ebû Hureyre'den rivayet ettiğimiz "sünnettendir" görüşü, hakkında yorum yapılan "nahr"ın bizatihi kendisiyle alakalı olmadığı gibi namazda

---

496 Bk. 326 no'lu hadis.

bir eli diğerinin üzerine koyma meselesiyle de ilgili değildir. O sadece ellerin konulacağı "yer" ile alakalıdır. Bu hususta Kitap (hükmü) yoktur. Bu, yalnızca sünnetle sabit bir meseledir. Bu nedenle onların dediği gibi "sünnet"tir. Nitekim daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sağ elini sol eli üzerine koyduğuna ve sol eli sağ eliyle kavradığına dair rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır. Bu rivayetlerden biri, bu bölümde aktardığımız Ali *radıyallahu anh* hadisidir. Diğer bir kısmı da şöyledir:

٣٣٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ أَبِي رَاشِدٍ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ غُضَيْفٍ الْكِنْدِيِّ، قَالَ: مَا نَسِيتُ مَعَ مَا نَسِيتُ مِنَ الْأَشْيَاءِ، أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاضِعًا يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ.

330- Yahya bize, İbn Vehb > Muâviye b. Salih > Yunus > Ebû Râşid yoluyla el-Hâris b. Gudayf[497] el-Kindî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Unuttuğum o kadar şeye rağmen, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazda sağ elini sol elinin üzerine koyduğunu gördüğüm o anı hiç unutmadım."[498]

٣٣١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ يُونُسَ بْنِ سَيْفٍ، عَنْ أَبِي رَاشِدٍ الْحَرَّانِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ غُضَيْفٍ الْكِنْدِيِّ السَّكُونِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ سَوَاءً.

331- Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb'in bize, amcası > Muâviye > Yunus b. Seyf > Ebû Râşid el-Harrânî kanalıyla rivayet ettiğine göre, el-Hâris b. Gudayf el-Kindî es-Sekûnî[499] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını nakletti.[500]

---

497 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, noktasız olarak "Usayf" şeklinde kaydedilmiştir. Doğrusu el-Hâris b. Gudayf el-Kindî olacaktır. Ayrıca bu şahıs, Gudayf b. el-Hâris olarak da bilinmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 105. (Çeviren)

498 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 105.

499 Eserin yazma nüshasında "es-Sekûnî" nisbesi, kâf harfinin üst kısmı ile ya'dan önceki "nun" harfinin düşmesinden dolayı (السلولى) şeklinde okunacak hâle gelmiştir. Bu sebeple muhakkık da basılı nüshaya bu şekilde kaydetmiş olmalıdır. İsim ve nisbe için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, III, 453, Beyrut 1985. (Çeviren)

500 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 105.

٣٣٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: قُلْتُ لِزُهَيْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ: أَحَدَّثَكُمْ أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ أُرَاهُ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ الْيُمْنَى فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْيُسْرَى قَرِيبًا مِنَ الرُّسْغِ فَقَالَ: نَعَمْ.

332- Süleyman b. Şuayb bize, Abdurrahman b. Ziyâd'ın şöyle dediğini nakletti: Züheyr b. Muâviye'ye "Size Ebû İshâk, Abdurrahman b. Vâil'den -zannediyorum o da babasından- 'Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, namazda sağ elini sol elinin üzerinde bileğine yakın bir yere koyarken gördüm' hadisini rivayet etti mi?" diye sordum. O da "Evet" cevabını verdi.[501]

٣٣٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: فَيَأْخُذُ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ إِلَى قَرِيبٍ مِنَ الرُّسْغِ، وَلَمْ يَشُكَّ فِيهِ.

333- Ebû Bekre bize, Ebû Dâvûd > Züheyr isnadıyla bunun aynısını rivayet etti ve herhangi bir tereddüde kapılmadan şöyle dedi: "Sağ eliyle, sol elini, bileğe yakın bir yerden kavradı."

٣٣٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ وَائِلٍ الطَّائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَهْلُ بَيْتِي، أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

334- ... Abdulcebbâr b. Vâil et-Tâî dedi ki: "Ailem bana, [babamın][502] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna varınca, onu, namazda sağ elini sol elinin üzerine koymuş vaziyette [gördüğünü] haber verdi."[503]

٣٣٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَنْبَأَنِي سَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حُجْرًا أَبَا الْعَنْبَسِ يُحَدِّثُ عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ وَائِلٍ، قَالَ: قَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ وَائِلٍ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ.

501 Hadis için bk. Dârimî, Salât 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318.

502 Bu ve bundan sonraki köşeli parantez içinde yer alan lafızlar, metnin aslından düşmüştür. Mananın tutarlı olması için gerekli olan bu ifadeleri, hadisin sonunda verilen kaynaklara bakarak tespit ettik. (Çeviren)

503 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 316; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 26.

335- ... Alkame'nin rivayetine göre, Vâil, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kılmış ve onun, sağ elini sol elinin üzerine koyduğunu görmüştür.[504]

٣٣٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ بَكَّارٍ الْعَبْسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُمَيْرٍ الْعَنَوِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ.

336- ... Alkame b. Vâil b. Hucr el-Hadramî'nin, babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza durduğu zaman sağ elini sol kolunun üzerine koyardı.[505]

٣٣٧ - حَدَّثَنَا أَبُو أَيُّوبَ بْنُ خَلَفٍ الْأَزْدِيُّ، بِطَبَرِيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ وَائِلٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، وَمَوْلَى لَهُمْ أَنَّهُمَا حَدَّثَاهُ، عَنْ أَبِيهِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى.

337- ... Abdülcebbâr b. Vâil, Alkame b. Vâil'in ve azadlı bir kölelerinin kendisine bildirdiklerine göre, babası Vâil b. Hucr, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i namazda sağ elini sol elinin üzerine koyarken görmüştür.[506]

٣٣٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: كُنْتُ غُلَامًا لَا أَعْقِلُ صَلَاةَ أَبِي، فَحَدَّثَنِي وَائِلُ بْنُ عَلْقَمَةَ، عَنْ أَبِي وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ وَكَبَّرَ وَالْتَحَفَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي ثَوْبِهِ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ.

---

504 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 316.

505 Nesâî, İftitâh 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 316.

506 Müslim, Salât 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 317.

338- ... Abdülcebbâr b. Vâil dedi ki: Babamın namazını kavrayamayacak kadar küçük bir çocuktum. Vâil b. Alkame bana babam Vâil b. Hucr'un şöyle dediğini haber verdi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkasında namaz kıldım. Namaza girdiğinde ellerini kaldırır, tekbir getirir ve elbisesine sarınırdı. Sonra da ellerini elbisesinin içine koyar ve sağ eliyle sol elini kavrardı."[507]

٣٣٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قال: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي حَازِمِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّهُ قَالَ: كَادَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

قَالَ أَبُو حَازِمٍ: لَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ يَنْمِنُ ذَلِكَ يَعْنِي: يَرْفَعُ.

339- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > Ebû Hâzim b. Dînâr yoluyla rivayet ettiğine göre, Sehl b. Sa'd dedi ki: "Neredeyse insanlara, namazda sağ ellerini sol kollarının üzerine koymaları emredilecekti."

Ebû Hâzim dedi ki: "Onun (Sehl b. Sa'd) bu rivayeti ancak merfu olarak (Allah Rasûlü'ne dayandırarak) naklettiğini biliyorum."[508]

***

İşte bu rivayetler şunu söylemektedir: Sol el, bileğe yakın bir yerden sağ elle kavranır ve böylece sol el altta, sağ el de onun üstünde olur. Ayrıca biz bu uygulamayı farz ve nafilelerin hepsinde görmekteyiz. Ancak Mâlik, bunu farzlarda yapmanın mekruh; nafilelerde ise kıyamın uzun olması hâlinde mübah olduğu görüşündedir.

Yunus bize, İbn Vehb yoluyla Mâlik'ten bu görüşü rivayet etmiştir. Ne var ki İbn Vehb ona bu konuda muhalefet ederek farz ve nafilelerin tamamında bunu yapmayı müstehap saymıştır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve onun ashâbına *-Allah onlardan razı olsun-* uyarak bizim kanaatimiz de budur. Eğer ellerin birini, diğerinin üstüne koymak nafilelerde bir huşû sebebi sayılıyorsa, farzlar bu huşûa daha layıktır. Şayet farzlarda ellerin birini diğerinin üzerine koymak mekruhsa, aynı şey nafileler için de geçerlidir. Kıyamın uzun olduğu durumlarda

507 Ebû Dâvûd, Salât 115.

508 Buhârî, Ezân 87; Mâlik, Kasru's-Salât 47.

söz konusu uygulamanın mübah olmasına gelince; bu hüküm de Mâlik'in *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bu uygulamayı kıyamın uzun olmasından önce mekruh saydığını göstermektedir. Oysa bu konuda Sehl b. Sa'd ve diğerlerinden rivayet ettiğimiz hadisler bu görüşü geçersiz kılmaktadır.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾

"YERYÜZÜNDE SEFERE ÇIKTIĞINIZ ZAMAN KÂFİRLERİN SİZE KÖTÜLÜK YAPMALARINDAN ENDİŞE EDERSENİZ, NAMAZI KISALTMANIZDA SİZE BİR GÜNAH YOKTUR..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman (ve izâ darabtum fi'l-ard) kâfirlerin size kötülük yapmalarından endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."***[509] buyurmaktadır. Bu âyet, te'vili Kitab'ın başka âyetlerinde ve sünnette aranması gereken müteşâbih âyetlerdendir. Allah *azze ve celle*'nin ***"Ve izâ darabtum fi'l-ard..."*** şeklindeki beyanında geçen "ed-darbu fi'l-ard"dan kasıt, "yolculuğa çıkmak"tır. Çünkü bir başka âyette Yüce Allah ***"Allah bilmektedir ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızık) aramak üzere yeryüzünde yolculuğa çıkacaklar (yadribûne fi'l-ard)..."***[510] buyurmaktadır.

Müslümanlar da buradaki yolculuklardan, daha özel ve sınırları belirgin olan yolculukların kastedildiği konusunda icma etmişlerdir. Bu sebeple bazıları, "Bu, mesafesi üç gün ve daha fazla süren yolculuktur" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü savunmakta ve İbn Ömer'den buna dair rivayette bulunmaktadırlar:

---

509 Nisâ 4/101.

510 Müzzemmil 73/20.

٣٤٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، عَنْ خُصَيْفِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ الْيَوْمَ وَالْيَوْمَيْنِ لَا يَقْصُرُ الصَّلَاةَ، وَلَكِنَّهُ إِذَا خَرَجَ إِلَى خَيْبَرَ قَصَرَ الصَّلَاةَ وَهِيَ مَسِيرَةُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ.

340- … Husayf b. Abdurrahman'ın Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer bir-iki gün yolculuk yaptığı hâlde namazı kısaltmazdı. Fakat Hayber'e çıktığı zaman namazı kısaltırdı. Zira orası üç günlük mesafedeydi.[511]

٣٤١ - حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كُنْتُ أُسَافِرُ مَعَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ الْيَوْمَ وَالْيَوْمَيْنِ فَلَا يَقْصُرُ الصَّلَاةَ، فَإِذَا سَافَرْنَا ثَلَاثًا قَصَرَ الصَّلَاةَ.

341- … Ubeydullah b. Amr'ın Husayf'tan rivayet ettiğine göre, Nâfi' şöyle dedi: "İbn Ömer, kendisiyle birlikte bir-iki günlük bir yolculuğa çıktığımızda namazı kısaltmıyor; ancak üç günlük bir yolculuğa çıktıysak kısaltıyordu."

٣٤٢ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ سَهْلٍ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: سَافَرْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ يَوْمَيْنِ فَلَمْ يَقْصُرْ، وَسَافَرْتُ مَعَهُ ثَلَاثًا فَقَصَرَ.

342- … Abdüsselâm b. Harb'ın Husayf'tan rivayet ettiğine göre, Nâfi' dedi ki: "İbn Ömer'le iki günlük bir yolculuğa çıktım, namazı kısaltmadı. Onunla üç günlük bir yolculuk yaptığımda ise kısalttı."

***

Bazıları da dört beridlik[512] mesafede namazın kısaltılacağını söylemişlerdir. Bu da yaklaşık bir tam günlük mesafe demektir. Mâlik'in *-Allah'ın*

511 Mâlik'in Nâfi' yoluyla naklettiği ve sadece İbn Ömer'in Hayber'e yolculuk yaptığı zaman namazları kısalttığını ifade eden bir rivayet için bk. Mâlik, Kasru's-Salât 13.

512 1 beridlik mesafe, 12 millik (22.176 metre) mesafe için kullanılmaktadır. Dolayısıyla 4 berid de yaklaşık 90 km'lik bir mesafe olmaktadır. (Çeviren)

rahmeti üzerine olsun- görüşü budur. İbn Ömer ve İbn Abbâs'tan da böyle bir kanaat rivayet edilmektedir.

٣٤٣ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَجَّاجِ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ وَابْنُ عَبَّاسٍ يَقْصُرَانِ الصَّلَاةَ فِي أَرْبَعِ بُرُدٍ.

343- ... Yahya b. Hassân'ın rivayet ettiğine göre, İbn Lehîa dedi ki: "İbn Ömer ve İbn Abbâs, dört beridlik mesafede namazı kısaltıyorlardı."[513]

٣٤٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ كَانَ يَقْصُرُ الصَّلَاةَ فِي مَسِيرَةِ الْيَوْمِ التَّامِّ.

344- ... Mâlik'in İbn Şihâb'dan, onun da Sâlim'den rivayet ettiğine göre, Abdullah (b. Ömer), bir tam günlük mesafede namazı kısaltıyordu.[514]

٣٤٥ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، مِثْلَهُ.

345- ... Hâlid b. Abdurrahman, İbn Ebî Zi'b'den, o ez-Zührî'den, o Sâlim'den, o da babasından (İbn Ömer) bunun aynısını rivayet etti.[515]

***

Bu konuda ihtilaf ettikleri ve İbn Ömer'den gelen rivayetler de birbirine eşdeğer olduğu için, meseleyi incelediğimizde böyle bir sonuca kıyas ve istinbat yoluyla varılamayacağını görmekteyiz. Ayrıca âyetten açıkça anlaşılan ilk anlam da yeryüzünde uzak veya yakın herhangi bir yolculuğa çıkıldığında namazın kısaltılmasını gerektirmektedir.

Öte yandan ilim adamları, âyetin te'vilinin, açıkça anlaşılan ilk anlamına uygun düşen genel (umûm) karakterde olmadığı ve belirli yolculuklara has olduğu konusunda icma ettikleri için, âyet, "umûm" hükmünden çıkmakta ve tespiti için ikinci bir manaya ihtiyaç duyan "husûs" hükmüne girmektedir. Bu nedenle âlimlerin, insanın yolculuğa çıkmadan önce namazını tam olarak kılması ve üç gün mesafedeki bir yolculuğa çıkınca da namazı kısaltabileceği

513 Muallak bir rivayet olarak bk. Buhârî, Taksîru's-Salât 4.

514 Mâlik, Kasru's-Salât 13, 15.

515 Benzer bir senedle Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 525.

hususunda icma ettiklerini ve bu te'vilin, âyetin kapsamına girdiğini görmekteyiz. Şu da var ki (üç günden) daha az mesafedeki bir yolculuğa çıkanlar hakkında da ihtilaf edilmiş ve bunlar, söz konusu âyette kastedilen "hâss" kapsamında değerlendirilmemiştir. Zira bunların, bu çerçevede yer aldığına dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durumdaki birinin hükmünü, yolculuğa çıkmadan önceki hükmüne dâhil ederiz.

Ayrıca âlimler, namazın kısaltılabileceği mesafedeki bir yolculukta, Müslümanların şehirlerinden veya kasaba/köylerinden birinde ikâmet etmeye niyetlenmiş biri hakkında da ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları "Eğer on beş gece ikâmet etmeye niyetlenmiş ise, namazı tam olarak kılar, dolayısıyla mukimlerin hükmüne dâhil olmuş sayılır" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşte olanlardandır. Ayrıca bu görüşü İbn Abbâs, İbn Ömer, İbnü'l-Müseyyeb ve Saîd b. Cübeyr'den de rivayet etmişlerdir.

٣٤٦ - حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَنِيفَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ ذَرٍّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَابْنِ عُمَرَ قَالَا: إِذَا قَدِمْتَ بَلْدَةً وَأَنْتَ مُسَافِرٌ وَفِي نَفْسِكَ أَنْ تُقِيمَ بِهَا خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً فَأَكْمِلِ الصَّلَاةَ بِهَا، وَإِنْ كُنْتَ لَا تَدْرِي مَتَى تَظْعَنُ فَاقْصُرْهَا.

346- ... Ebû Hanîfe'nin Ömer[516] b. Zerr'den, onun da Mücâhid'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs ve İbn Ömer şöyle demişlerdir: "Eğer on beş gece kalmak niyetiyle bir şehre yolculuk yaparsan, namazları tam olarak kıl. Şayet ne zaman ayrılacağını bilemiyorsan, namazları kısalt."

٣٤٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ أَبُو يَحْيَى الْأَسَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ ذَرٍّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُجَاهِدٌ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِمَكَّةَ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً، وَسَرَّحَ ظَهْرَهُ صَلَّى أَرْبَعًا الْمَكْتُوبَةَ.

347- ... Ömer b. Zerr'in Mücâhid'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Ömer, Mekke'de on beş gece kalmak istediği zaman bineğini salıverir ve farz namazları dört rekât olarak kılardı.[517]

---

516 Eserin yazma nüshasında bu isim, yanlışlıkla "Amr" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

517 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 534.

٣٤٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ مُوسَى الصَّغِيرِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا أَجْمَعَ عَلَى الْإِقَامَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً أَتَمَّ الصَّلَاةَ.

348- … Şerîk b. Abdullah'ın Musa es-Sagîr'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid dedi ki: "İbn Ömer on beş gece kalmaya karar verdiği zaman namazları tam kılardı."

٣٤٩ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: إِذَا أَقَامَ الْمُسَافِرُ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً أَتَمَّ الصَّلَاةَ، وَمَا دُونَ ذَلِكَ فَلْيَقْصُرْ.

349- … Dâvûd b. Ebî Hind'in rivayet ettiğine göre, Saîd b. el-Müseyyeb dedi ki: "Yolcu, bir yerde on beş gece ikâmet ederse namazı tam olarak kılar; bundan daha az sürelerde ise kısaltsın."[518]

٣٥٠ - حَدَّثَنَا صَالِحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، أَنَّهُ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ.

350- … Ebû Bişr'in rivayet ettiğine göre, Saîd b. Cübeyr bunun aynısını söylemiştir.

***

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Eğer dört gece ikâmet etmeye niyetlenirse, namazı tam kılar." Bu görüşte olanlardan biri de Mâlik b. Enes'tir. Bu kanaati Saîd b. el-Müseyyeb'den de rivayet etmişlerdir.

٣٥١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَجْمَعَ إِقَامَةَ أَرْبَعِ لَيَالٍ وَهُوَ مُسَافِرٌ أَتَمَّ الصَّلَاةَ. قَالَ مَالِكٌ: وَذَلِكَ أَحَبُّ مَا سَمِعْتُ إِلَيَّ، وَالَّذِي لَمْ يَزَلْ عَلَيْهِ أَهْلُ الْعِلْمِ عِنْدَنَا.

518 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 535.

351- … Mâlik'in Atâ b. Abdullah el-Horasânî'den rivayet ettiğine göre, Saîd b. el-Müseyyeb şöyle dedi: "Yolculukta bir yerde dört gece kalmaya karar veren kimse, namazı tam olarak kılar."

Mâlik dedi ki: "Bu, şimdiye kadar duyduklarım içerisinde benim en çok beğendiğim ve bizdeki ilim adamlarının da hâlen benimsedikleri görüştür."[519]

***

Âlimler bu hususta bu derece ihtilaf ettikleri ve ilk görüşün dışında bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından hiç kimsenin bir kanaatini tespit edemediğimiz için, başka bir delil olmasa bile, (o ilk görüş sahiplerine) uyanların görüşü bize göre daha tercihe layık sayılır. Kaldı ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen sünnetinde buna işaret eden bir takım deliller de bulduk. Şöyle ki:

٣٥٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ الْعُمْرَةَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ أَفْجَرُ الْفُجُورِ، وَكَانُوا يَشْهَدُونَ الْمُحَرَّمَ صَفَرًا، وَيَقُولُونَ: إِذَا بَرَأَ الدَّبَرُ، وَعَفَا الْأَثَرُ، وَانْسَلَخَ صَفَرُ صَلَحَتِ الْعُمْرَةُ لِمَنِ اعْتَمَرَ، وَقَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً.

352- … Abdullah b. Tâvus'un, babasından rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs dedi ki: (Câhiliye devrinde) Araplar hac aylarında umre yapmayı en büyük günahlardan sayarlardı. Muharrem'e Safer adını vererek "(Hac dönüşü develerin yolculuk meşakkati ve yük taşımaktan kaynaklanan sırtlarındaki) yara iyileşir, (uzun zaman geçip de devenin ayak veya yara) izleri silinir ve Safer ayı da çıkarsa umre yapmak isteyene umre helâl olur!" derlerdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashâbı ile birlikte (Zilhicce'nin) dördüncü gecesinin sabahında (Mekke'ye) geldi ve ashâbına bu haccı, umreye çevirmelerini emretti.[520]

٣٥٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْمِنْقَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَالِيَةِ الْبَرَّاءُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى

519 Mâlik, Kasru's-Salât 18.

520 Buhârî, Hac 34; Müslim, Hac 198.

اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ وَهُمْ يُهِلُّونَ بِالْحَجِّ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ.

353- ... Eyyûb'un Ebu'l-Âliye el-Berâ'dan rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs dedi ki: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı hacca telbiye getirerek (Zilhicce'nin) dördüncü gecesinin sabahında (Mekke'ye) geldiler. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* -yanında hedy kurbanı bulunanlar dışında- ashâbına bu haccı, umreye çevirmelerini emretti."[521]

٣٥٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، فَلَمَّا طَافُوا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْعَلُوهَا عُمْرَةً. فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ التَّرْوِيَةِ لَبَّوْا بِالْحَجِّ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ قَدِمُوا فَطَافُوا بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.

354- ... Kays b. Sa'd'ın Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Zilhicce'nin dördüncü gecesinden sonra (Mekke'ye) geldi ve Kâbe'yi, Safa ve Merve'yi tavaf ettikten sonra ***'Bunu umreye çevirin'*** buyurdu. Terviye gününde[522] hac için telbiye getirdiler. Kurban (bayramı) gününde de gelip Kâbe'yi tavaf ettiler fakat Safa ve Merve arasında tavaf yapmadılar."[523]

٣٥٥ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ فِي أُنَاسٍ مَعِي، قَالَ: أَهْلَلْنَا أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ خَالِصًا لَيْسَ مَعَهُ عُمْرَةٌ، فَقَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

521 Müslim, Hac 202.

522 Zilhicce'nin sekizinci gününe "Terviye günü" denilmektedir. Ayrıca eserin yazma ve basılı nüshalarında bu kısım, "Terviye'den sonra" anlamına gelen "ba'de't-Terviye" olarak kaydedilmiştir. Oysa diğer kaynaklarda "Terviye gününde" şeklinde geçmektedir. Doğrusu da budur. (Çeviren)

523 Ebû Dâvûd, Menâsik 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 362.

صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ وَأَمَرَنَا أَنْ نَحِلَّ، وَقَالَ: حِلُّوا وَأَصِيبُوا النِّسَاءَ قَالَ عَطَاءٌ: وَلَمْ يَعْزِمْ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصِيبُوا النِّسَاءَ.

355- … İbn Cüreyc dedi ki: Bana Atâ haber verip dedi ki: Beraberimdeki bir grup insanla Câbir b. Abdullah'ı şöyle derken işittim: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı olarak, umreye niyet etmeden sadece hac için ihrama girmiştik. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* Zilhicce'nin dördüncü gecesinin sabahında (Mekke'ye) vardığımızda bize ihramdan çıkmamızı emretti ve ***'İhramdan çıkın! Kadınlarla da ilişkiye girin (girebilirsiniz)'*** dedi." Atâ dedi ki: "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara kadınlarla ilişkiyi zorunlu kılmamıştır."[524]

***

Bu rivayetlerde de görüldüğü gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mekke'ye (Zilhicce'nin) dördüncü gecesinin sabahında gelmiştir. Buna göre oradan hac için çıkış vakti de Terviye günü (Zilhicce'nin sekizinci günü) zevalden önce olmaktadır. Böylece orada dört günden daha fazla bir süre ikamet etmiş demektir.

٣٥٦ - حَدَّثَنَا مُبَشِّرُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ مُبَشِّرٍ الْبَصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَجَّ، فَجَعَلَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعَ، فَقَالَ: كَمْ أَقَمْتُمْ؟، قَالُوا: عَشْرًا.

356- … Şu'be'nin rivayet ettiğine göre, Yahya b. Ebî İshâk dedi ki: Enes b. Mâlik'i şöyle derken işittim: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hacce-deceği vakit onunla birlikte yola çıkmıştık. (Medine'ye) dönünceye dek (dört rekâtlık farzları) ikişer rekât olarak kıldı." (Yahya) "Kaç gün kaldınız?" diye sordu. O da (Enes) "On gün" dedi.[525]

---

524 Müslim, Hac 141.

525 Buhârî, Taksîru's-Salât 1; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 15. Eserin yazma ve basılı nüshalarında Yahya'nın bu sorusuna bir grubun cevap verdiğini gösteren çoğul kalıbı kullanılmıştır. Ancak Buhârî ve Müslim'de tekil olarak sadece Enes b. Mâlik'in cevap verdiği belirtilmektedir. (Çeviren)

٣٥٧ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا، يَقُولُ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَصَرَ حَتَّى أَتَى مَكَّةَ فَأَقَمْنَا بِهَا عَشْرًا فَقَصَرَ الصَّلَاةَ حَتَّى رَجَعْنَا.

357- … Süfyân'ın rivayet ettiğine göre Yahya b. Ebî İshâk dedi ki: Enes b. Mâlik'i şöyle derken işittim: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte yolculuğa çıktık. Mekke'ye gelinceye dek namazları kısaltarak kıldı. Orada on gün kaldık. Tekrar dönünceye kadar yine namazları kısaltarak kıldı."[526]

٣٥٨ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَلَمْ يَزَلْ يَقْصُرُ الصَّلَاةَ حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ، وَأَقَامَ بِمَكَّةَ عَشْرًا.

358- … Ebû Avâne'nin Yahya b. Ebî İshâk'tan rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Gidip tekrar Medine'ye dönünceye kadar namazları hep kısaltarak kıldı. Mekke'de on gün kaldı."[527]

٣٥٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعَ فَقُلْتُ لِأَنَسٍ، أَوْ فَقِيلَ لَهُ: فَكَمْ أَقَامَ؟ قَالَ: عَشْرًا.

359- İbn Ebî Dâvûd'un bize, Saîd b. Mansûr > Hüşeym > Yahya b. Ebî İshâk el-Hadramî kanalıyla rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Dönünceye kadar (dört rekâtlık farz) namazları ikişer rekât olarak kıldı." (Yahya dedi ki:) Enes'e dedim ki veya ona denildi ki: "Orada kaç gün kaldı?" O da "On gün" cevabını verdi.[528]

---

526 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 15.

527 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 15.

528 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 15.

٣٦٠ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى النَّيسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعَ، فَقُلْتُ: كَمْ أَقَامَ بِمَكَّةَ؟ قَالَ: عَشْرًا.

360- Bize Ali b. Şeybe'nin, Yahya b. Yahya en-Neysâbûrî > Hüşeym > Yahya b. Ebî İshâk yoluyla rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Dönünceye kadar (dört rekâtlık farz) namazları ikişer rekât olarak kıldı." (Yahya dedi ki:) "Mekke'de kaç gün kaldı?" diye sordum. "On gün" dedi.[529]

***

Bu hadiste, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mekke'den Mina'ya çıkıncaya kadar -ki bu da dört günden fazla bir süredir- namazları kısalttığına dair bir işaret vardır. Bu konuda, burada sözünü ettiğimiz iki görüşten daha başka bir görüş de bulunmamaktadır. Bu görüşlerden biri,[530] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiğimiz rivayetlere aykırı düşmesi sebebiyle geçersiz hâle geldiğine göre, diğeri geçerlilik kazanacaktır.

"... Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."[531] âyetine gelince; bazıları "Bu, yolculuk esnasında namazı kısaltmaya ilişkin Allah'ın onlara verdiği kesin bir emri ifade eder" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü savunanlardandır. Bunlar, yolcunun, namazını kısaltarak kılması gerektiğini söylemişlerdir. Bu hususta, bölümün başında rivayet ettiğimiz Âişe *radıyallahu anhâ*'nın hadisini nakletmişlerdir: "Namaz, ilk farz kılındığında iki rekât olarak farz kılınmıştır. (Daha sonra) yolculukta aynen bırakılmış, ikamet hâlindeki namazlarda ise artırılmıştır."

Buna göre, ***"... Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."*** âyeti, tıpkı ***"Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde ken-***

529 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 15.

530 Mâlik ve Saîd b. el-Müseyyeb'i kastetmektedir. (Çeviren)

531 Nisâ 4/101.

disine bir günah yoktur"[532] âyetine benzemektedir. İkinci âyet, hac ve umrede tavafı terk etmenin mübah olduğunu değil, aksine her ikisinde tavafın geçerli olduğunu göstermektedir.

(Bu görüştekiler) ayrıca şöyle demişlerdir: Namazı (dörde) tamamlamanın mübah olduğunu söyleyenler açısından bakıldığında, kısaltılacak namazlarda iki rekâta eklenen rekâtları kılıp kılmamak kişinin tercihine kaldığına göre, bu durum o (ilave) rekâtların farz olmadığını gösterir. Zira farz namazlarda, insanlara yapıp yapmama tercihi tanınmamış, bunları kesin bir farz olarak yerine getirmeleri emredilmiştir.

Diğer bir grup âlim ise şöyle demiştir: ***"... Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."*** âyeti, namazı kısaltarak kılmak isteyenler için kısaltmanın kesin bir emir değil, mübah olduğunu göstermektedir. Bu kanaatte olanlardan biri de Şâfiî'dir. Çünkü buradaki "günah"ın kaldırılması, keyfiyet olarak tıpkı ***"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde günah/sakınca yoktur..."***[533] ve ***"(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur..."***[534] âyetlerine benzemektedir. Bu âyetlerin tamamı, kesin emre değil, mübahlığa delalet etmektedir.

Gerek ikinci görüş sahiplerine karşı öne sürdükleri deliller, gerekse ilk kısımda farz ve nafilelerin niteliklerine dair yaptıkları tespitler sebebiyle birinci görüş sahiplerinin kanaati bize göre daha tercihe layıktır.

Bu noktada biri şunu diyebilir: "Âyetin açıkça anlaşılan ilk anlamı, Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet ettiğiniz hadisin manasından başka bir manaya işaret etmektedir. Zira âyette ***"... Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."*** denilmektedir. Buna göre "kısaltma" ancak kısaltmadan önce "tam" sayılan bir şey için söz konusu olabilir." Nitekim Câbir b. Abdullah'tan da bu manada bir rivayet nakledilmiştir. Şöyle ki:

---

532 Bakara 2/158.

533 Bakara 2/230.

534 Bakara 2/235.

٣٦١ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللهِ الدَّسْتَوَائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ عَنْ قَصْرِ الصَّلَاةِ فِي الْخَوْفِ أَيَّ يَوْمٍ أُنْزِلَ وَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: انْطَلَقْنَا نَتَلَقَّى عِيرَ قُرَيْشٍ أَتَتْهُ مِنَ الشَّامِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِنَخْلٍ، جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: تَخَافُنِي؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي؟ قَالَ: اللهُ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: فَسَلَّ السَّيْفَ فَتَهَدَّدَهُ الْقَوْمُ وَأَوْعَدُوهُ، فَنَادَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرَّحِيلِ وَأَخْذِ السِّلَاحِ، ثُمَّ نُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّى نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَائِفَةٍ مِنَ الْقَوْمِ، وَطَائِفَةٌ أُخْرَى يَحْرُسُونَهُمْ، فَصَلَّى بِالَّذِينَ يَلُونَهُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ تَأَخَّرَ الَّذِينَ يَلُونَهُ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، فَقَامُوا فِي مَصَافِّ أَصْحَابِهِمْ، ثُمَّ جَاءَ الْآخَرُونَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ وَالْآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، ثُمَّ سَلَّمَ، وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ، فَيَوْمَئِذٍ أَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي قَصْرِ الصَّلَاةِ، وَأَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِأَخْذِ السِّلَاحِ.

361- ... Katâde'nin rivayet ettiğine göre, Süleyman el-Yeşkurî, Câbir b. Abdullah'a korku hâlinde namazı kısaltma ile ilgili hükmün hangi gün ve nerede indirildiğini sordu, o da şöyle cevap verdi:

Kureyş'in Şam'dan gelmekte olan bir kervanını vurmak üzere yola çıkmıştık. Bir hurmalığa geldiğimizde onlardan biri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Ey Muhammed!" diye seslendi.[535] O da ***"Evet (buyur)"*** dedi. Adam "Benden korkuyor musun?" diye sordu. Allah Rasûlü ***"Hayır"*** dedi. "Peki, seni benden kim koruyacak?" dedi. O da ***"Allah azze ve celle"*** buyurdu.

Adam kılıcını çekince, etraftakiler onu tehdit edip korkuttular. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* yola devam edileceğini ilan etti ve silahını aldı. Ardından namaz için ezan okundu ve Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem,* bir gruba namaz kıldırırken diğer bir grup da onları koruyup kolladı. Allah Rasûlü arkasındakilere iki rekât namaz kıldırdıktan sonra selam verdi. Daha sonra o grup geri çekilip diğerlerinin yerini aldı. Peşinden ötekiler de bunların yerine geçtiler. Rasûlullah onlara da iki rekât namaz kıldırırken bu

535 Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr*'ında (I, 317) bu ifade "Muhammed sen misin?" şeklinde bir soru olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

defa ilk grup onları koruyup kolladı. Ardından (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem)* selam verdi. Böylece Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* dört, diğer iki grup ise ikişer rekât kılmış oldu. İşte o gün Allah *azze ve celle,* namazın kısaltılmasıyla ilgili âyeti indirdi ve mü'minlere silahlarını yanlarına almaları emrini verdi.

***

Bu hadise göre, namazdaki kısaltma, tamamlama hükmünden sonra ortaya çıkmıştır.

Buna verilecek cevap şudur: Bize göre bu hadis, sözünü ettiğimiz Hz. Âişe hadisine aykırı değildir. Çünkü mesele şöyle olabilir: Âişe *radıyallahu anhâ*'nın hadisine göre namazla ilgili olarak önceleri iki rekâtlık farz hükmü konulmuşken, daha sonra buna birden fazla anlam içeren (mücmel) bir hüküm ilave edilmiştir. Bu mücmel hüküm de Allah *azze ve celle*'nin yolculuk sırasındaki korku namazına dair bu âyeti indirmesiyle birlikte hem yolculuk hem de ikâmet hallerinin her ikisi için kullanılmaya elverişlidir. Nitekim yolculuk namazı, tamamlama hükmünden önceki hâli üzere bırakılmış ve sonradan ortaya çıkan söz konusu ilave ise, yolculuk hâli dışında sadece normal hâllerdeki namazları kısaltmak için geçerli sayılmıştır.

Buna karşılık o muhalif çıkıp şöyle diyebilir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, namazı tamamlamanın mukim için zorunlu olduğu gibi yolcu için de zorunlu olduğunu gösteren rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

٣٦٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَيْمُونٍ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو قِلَابَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ أَوْ عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي أُمَيَّةَ، قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرٍ، فَقَالَ: أَلَا تَنْتَظِرُ الْغَدَاءَ يَا أَبَا أُمَيَّةَ؟ فَقُلْتُ: إِنِّي صَائِمٌ، فَقَالَ: هَلُمَّ أُحَدِّثْكَ عَنِ الصَّائِمِ، إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ الصَّوْمَ وَشَطْرَ الصَّلَاةِ.

362- ... Yahya b. Ebî Kesîr dedi ki: Ebû Kılâbe bize rivayet edip dedi ki: Bize Ebû Ümeyye rivayet etti veya (Ebû Kılâbe'nin) bir adam yoluyla aktardığına göre, Ebû Ümeyye şöyle dedi: Bir yolculuk esnasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına vardım. Bana ***"Ebû Ümeyye! Yemeği beklemeyecek misin?"*** diye sordu. Ben "Oruçluyum" dedim. Bunun üzerine

şöyle buyurdu: ***"Gel de sana oruçludan bahsedeyim. Şüphesiz Allah azze ve celle, yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır."***[536]

٣٦٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَامِرٍ، أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَطْعَمُ ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

363- İbrahim b. Merzûk bize, Ravh > Hammâd > Eyyûb > Ebû Kılâbe kanalıyla Benû Âmir'den bir adamın, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, yemek yediği bir sırada geldiğini rivayet etti ve hadisin aynısını zikretti.

٣٦٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

364- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Ravh > Hammâd > el-Cerîrî > Ebu'l-Alâ kanalıyla kendi kavminden bir adamın, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldiğini rivayet ederek bunun aynısını zikretti.[537]

٣٦٥ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، مِنْ بَنِي عَبْدِ اللهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: أَغَارَتْ عَلَيْنَا خَيْلُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَيْتُ إِلَى نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

365- … Muhammed b. Süleym'in Abdullah b. Sevâde'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik oğullarından Enes b. Mâlik "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in atı bize saldırdı. Ben de Allah'ın Nebisi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldim" diyerek bu hadisin aynısını zikretti.[538]

***

536 Nesâî, Sıyâm 50.

537 Benzer bir isnadla bk. Nesâî, Sıyâm 50.

538 Ebû Dâvûd, Savm 44; Tirmizî, Savm 21.

Buna şöyle cevap verilir: Burada yolcunun namazını tamamlaması gerektiğine dair bir işaret bulunmamaktadır. Çünkü "kaldırmak (vad')," daha önce gerekli olan bir şeyin sonradan kaldırılması anlamına gelebildiği gibi öncesinde başka bir hüküm olmadığı hâlde, o hususta herhangi bir farziyetin bulunmadığı manasına da gelebilir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır: ***"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Büyüyünceye kadar çocuktan, bilinci yerine gelinceye kadar deliden ve uyanıncaya kadar uyuyandan."***

٣٦٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مِرْوَانَ، عَنْ ظَبْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

366- (Bu hadisi) bize Yunus, İbn Vehb > Cerîr b. Hâzim > Süleyman b. Mervân > Zabyân > Abdullah b. Abbâs > Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh* yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etti.[539]

٣٦٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

367- Yine bize İbrahim b. Merzûk, Affân b. Müslim > Hammâd b. Seleme > Hammâd > İbrahim > el-Esved > Âişe *radıyallahu anhâ* kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunu rivayet etti.[540]

***

Burada çocuktan, ergen olmadan önce yükümlü olduğu bir şeyin "kaldırılması" söz konusu değildir. Aynı şey delilik hâlindeki deli için de geçerlidir. Bu sebeple ***"Allah azze ve celle, yolcudan namazın yarısını kaldırmıştır (vad')"*** sözü, ***"Allah azze ve celle, çocuktan (yükümlülüğü) kaldırmıştır (ref')"*** sözüne benzemektedir.

Öte yandan ilgili âyetin te'viline baktığımızda, namazdaki kısaltmanın yolculuk hâlindeki korkuyla alakalı olduğunu görürüz. Çünkü Allah *azze ve*

539 Ebû Dâvûd, Hudûd 17.

540 Ebû Dâvûd, Hudûd 17; Nesâî, Talâk 21; İbn Mâce, Talâk 15.

*celle **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."***[541] buyurmaktadır. Dolayısıyla âyetteki namazı kısaltma meselesi korku hâlinde geçerlidir. Daha sonra sünnetin, güven ve huzur hâlindeki namazı kısaltma hükmünü korku hâlindeki hükme kattığını tespit ettik. Şöyle ki:

٣٦٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ يُحَدِّثُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَابَاهِ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: إِنَّمَا قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ} فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ، فَقَالَ: إِنِّي عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ.

368- Ebû Bekre bize, Ravh > İbn Cüreyc > Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Ammâr > Abdullah b. Bâbâh yoluyla Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb'a hitaben "Allah *azze ve celle* **'... *Kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...'*** buyuruyor. Oysa şimdi insanlar güven içindeler" dedim. Bana dedi ki: "Ben de senin hayret ettiğin şeye hayret etmiştim. Bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorunca ***'Bu, Yüce Allah'ın size tasaddukta bulunduğu bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin'*** buyurdu."[542]

٣٦٩ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَابَاهِ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، قَالَ: سَأَلْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا}، فَقَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا سَأَلْتَنِي، فَقَالَ: هِيَ صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوهَا.

369- Yezîd b. Sinan bize, Ebû Âsım > İbn Cüreyc > Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Ammâr > Abdullah b. Bâbâh kanalıyla Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediğini nakletti: Ömer b. el-Hattâb'a, Allah *azze ve celle*'nin ***"... Kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."*** âyetini sordum. Dedi ki: Ben de Rasûlullah *sallallahu aleyhi*

541 Nisâ 4/101.

542 Müslim, Salâtü'l-Müsârifîn 4; Nesâî, Taksîru's-Salât 1.

ve sellem'e bana sorduğun şeyi sordum, şöyle cevap verdi: ***"Bu, Allah azze ve celle'nin size tasaddukta bulunduğu bir sadakadır. Bunu kabul edin."***[543]

٣٧٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَابَاهٍ، عَنْ يَعْلَى، قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا} فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوهَا.

370- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Âsım > İbn Cüreyc > Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Ammâr > Abdullah b. Bâbâh yoluyla Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb'a, Allah *azze ve celle*'nin ***"... Kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."*** âyetini sordum. Bana dedi ki: "Ben de senin hayret ettiğin şeye hayret etmiştim. Bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorunca ***'Bu, Allah azze ve celle'nin size tasaddukta bulunduğu bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin'*** buyurdu."[544]

***

Bu hadiste sünnet bizlere güven içindeki yolcunun, namazın kısaltılması bakımından, korku hâlindeki yolcu hükmünde olduğunu açıklamıştır. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de böyle yapmış; haccı sırasında insanlara namazı kısaltarak kıldırmıştır. Bu hususta Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğimiz bir hadise göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mekke'de hac için kaldığı on gün boyunca namazları kısaltarak kılmıştır. Bu esnada Allah Rasûlü güven içindeydi ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmuyordu.

٣٧١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، وَحَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِنًى رَكْعَتَيْنِ وَنَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا آمَنَهُ.

543 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 134.

544 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 140.

371- ... Şu'be'nin Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, Hârise b. Vehb dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mina'da, son derece güven ve huzur içinde bulunduğumuz bir zamanda, bize namazı ikişer rekât olarak kıldırdı."[545]

545 Buhârî, Taksîru's-Salât 2; Müslim, Salâtü'l-Müsârifin 20.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ... ﴾
"SEN DE İÇLERİNDE BULUNUP ONLARA NAMAZ KILDIRDIĞIN ZAMAN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Aziz ve Celil olan Allah ***"Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer grup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur ya da hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır"***[546] buyurmaktadır. Bu âyet, kendinden önceki âyette zikredilen "korku" meselesinin hemen peşinden gelmektedir. Bildiğimiz kadarıyla da ilim adamları arasında bu namazın "korku" hâlinde geçerli olduğuna ilişkin herhangi bir ihtilaf yoktur. Nitekim âyette geçen ***"... tedbirlerini ve silahlarını alsınlar..."*** ifadeleri de bu durumun açık delilidir. Bu âyetin nüzûl sebebine dair Ebû Ayyâş ez-Zürakî'den nakledilen rivayetlerin biri şöyledir:

٣٧٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي عَيَّاشٍ الزُّرَقِيِّ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ بِعَسْفَانَ وَالْمُشْرِكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، فِيهِمْ أَوْ عَلَيْهِمْ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: لَقَدْ كَانُوا فِي صَلَاةٍ لَوْ أَصَبْنَا مِنْهُمْ لَكَانَتِ الْغَنِيمَةُ، فَقَالَ

---

546 Nisâ 4/102.

الْمُشْرِكُونَ: إِنَّهَا سَتَجِيءُ صَلَاةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَآبَائِهِمْ، قَالَ: وَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْآيَاتِ فِيمَا بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَصْرَ، وَصَفَّ النَّاسَ صَفَّيْنِ، وَكَبَّرُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ رَكَعَ وَرَكَعُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ رَفَعَ وَرَفَعُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ الصَّفُّ الَّذِي يَلُونَهُ، وَقَامَ الصَّفُّ الْمُؤَخَّرُ يَحْرُسُونَهُمْ بِسِلَاحِهِمْ، ثُمَّ رَفَعَ وَرَفَعُوا، ثُمَّ سَجَدَ الصَّفُّ الْآخَرُ، ثُمَّ رَفَعُوا وَتَأَخَّرَ الصَّفُّ الْمُقَدَّمُ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الْمُؤَخَّرُ، وَكَبَّرَ وَكَبَّرُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ رَكَعَ وَرَكَعُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ رَفَعَ وَرَفَعُوا مَعَهُ جَمِيعًا، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ الصَّفُّ الَّذِي يَلُونَهُ، وَقَامَ الصَّفُّ الْمُؤَخَّرُ يَحْرُسُونَهُمْ بِسِلَاحِهِمْ، ثُمَّ رَفَعَ وَرَفَعُوا جَمِيعًا، ثُمَّ سَجَدَ الصَّفُّ الْمُؤَخَّرُ، ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَصَلَّاهَا مَرَّةً أُخْرَى فِي أَرْضِ بَنِي سُلَيْمٍ.

372- … Mansûr'un Mücâhid'den rivayet ettiğine göre, Ebû Ayyâş ez-Zürakî dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, öğle namazını Usfân'da kıl(dır)dı. Müşrikler o sırada kendisiyle kıble arasındaydılar. Halid b. el-Velîd de aralarında veya başlarında bulunuyordu. Bazı müşrikler 'Onlar bu namazı kılarken saldırsaydık, tam anlamıyla onları gafil avlamış olurduk' dediler. Bazıları da 'Biraz sonra oğullarından ve babalarından daha çok sevdikleri bir namaz gelecek!' dediler."

(Ebû Ayyâş) dedi ki: "Cebrail *aleyhisselâm* öğle ile ikindi arasında (korku namazıyla ilgili) âyetleri indirdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanları iki saf yaptı. Onunla birlikte tekbir aldılar. Sonra o rükûa varınca onlar da beraberinde rükûa vardılar. Ardından rükûdan doğruldu, onlar da onunla birlikte rükûdan doğruldular. Daha sonra secdeye vardı, arkasındaki ilk saf da secdeye vardı. İkinci saf, onları silahlarıyla koruyup kollamak üzere ayakta kaldı. Sonra Allah Rasûlü secdeden kalktı, onlar da kalktılar. Peşinden de ikinci saf secdeye vardı sonra da secdeden kalktılar. Birinci saf geriye, ikinci saf da öne geçti. Allah Rasûlü tekbir alınca, onlar da onunla beraber tekbir aldılar. Sonra rükûa varınca onlar da onunla birlikte rükûa vardılar. Ardından rükûdan doğruldu, onlar da onunla beraber doğruldular. Secdeye vardığında hemen arkasındaki saf secdeye vardı, diğer saftakiler ise silahlarıyla onları korumak üzere ayakta durdular. Sonra o secdeden kalktı, hemen ardındaki saftakiler de onunla beraber secdeden kalktılar. Daha sonra da arkadaki safta-

kiler secdeye varıp kalktılar. Ardında da Allah Rasûlü o vaziyetteyken selam verdi. Bu namazı bir defa da Süleymoğulları toprağında kıldırmıştır."[547]

***

İşte bu hadis, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu âyet indiğinde söz konusu namazı böyle kıldığını göstermektedir.

Ancak âyetin açıkça anlaşılan ilk anlamı, buradaki fiile işaret etmemektedir. Çünkü Allah *azze ve celle* burada ***"...Henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer grup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar..."*** buyurmaktadır. Bu da gösteriyor ki, iki gruptan birinin Allah Rasûlü ile beraber namaza girmeleri, diğerinin onunla beraber girmesinden sonradır. Oysa bizim rivayet ettiğimiz hadiste her iki grup beraberce namaza girmektedir.

Şu da var ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den korku namazının keyfiyetine dair rivayet edilen daha başka hadisler, zikrettiğimiz âyetin zahirî anlamına daha uygun düşmektedir. Mesela;

٣٧٣ - أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّ سَهْلَ بْنَ أَبِي حَثْمَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّ صَلَاةَ الْخَوْفِ كَذَلِكَ، وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

373- İbn Vehb'in bize, Mâlik > Yahya b. Saîd > el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr *radıyallahu anh* yoluyla Salih b. Havvât el-Ensârî'den rivayet ettiğine göre, Sehl b. Ebî Hasme, Salih b. Havvât'a, korku namazını bu (âyetteki) şekilde anlatmış, ancak Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den söz etmemiştir.[548]

***

547 Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 59.

548 Mâlik, Salâtü'l-Havf 2; Buhârî, Megâzî 31. Rivayetin metni şöyledir: "İmâm (korku namazında) kıbleye dönerek namaza durur. Bir grup da imamla beraber namaza durur. Diğer grup da düşman tarafında, yüzleri düşmana dönük vaziyettedir. İmam beraberindekilerle bir rekât kılar. Sonra bunlar ayağa kalkar, kendi başlarına bir rekât kılar ve oldukları yerde iki secde yaparlar. Sonra bu namazı kılmış olanlar, düşman tarafında bulunan kimselerin yerine gider, düşman cihetinde bulunanlar da imamın yanına gelirler ve o da onlarla bir rekât kılar. Böylece imamın iki rekât namazı olmuştur. Sonra bu yeni gelenler kendi başlarına rükû ve iki secde yaparlar." (Çeviren)

Bu son rivayetlerde grupların, birbiri ardınca Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile namaza girmeleri söz konusudur. Birinci grup ikinci rekâtı, henüz imam kılmadan önce kılmaktadır. Bu bakımdan ilk rivayetler bize göre daha tercihe layıktır. Çünkü orada iki grup, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in namazı tamamen bitirmesinden sonra beraberce hareket etmektedir.

Öte yandan Câbir *radıyallahu anh*'dan da Zâtü'r-Rikâ gazvesinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte korku namazını, Salih b. Havvât b. Cübeyr'den nakledilenden daha farklı bir şekilde kıldıklarına dair bir rivayet nakledilmiştir. Şöyle ki:

٣٧٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَبُو سَلَمَةَ الْمِنْقَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ الْعَطَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ وَتَأَخَّرُوا، وَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى، وَكَانَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعُ رَكَعَاتٍ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ.

374- ... Yahya b. Ebî Kesîr'in Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah şöyle dedi: "Zâtü'r-Rikâ gazvesinde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteydik. Namaz için kamet getirildi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gruba iki rekât namaz kıldırdı ve onlar geri çekildiler. Sonra da diğer gruba iki rekât kıldırdı. Böylece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dört, (iki gruptan oluşan) topluluğun ise ikişer rekât namazı oldu."[549]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Zâtü'r-Rikâ günü insanlara kıldırmış olduğu korku namazına ilişkin Câbir'den rivayet ettiğimiz bu hadis, Salih b. Havvât'tan nakledilen diğer hadisle çelişmektedir. Burada diğer namazlarla ilgili olarak şöyle bir hükme de rastlamaktayız: İmama uyanlar, eksiklikleri tamamlamak gibi gerekçelerle imamdan önce hareket edemezler. Onlar namazla ilgili kaza etmeleri gereken kısımları ancak imamın namazdan çıkmasından sonra kaza edebilirler.

549 Buhârî, Megâzî 31; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 311-312.

Eğer biri "Salih'in bu hadisi, korku namazı konusundaki ilk rivayetlerden daha kabule elverişlidir. Çünkü bu hadiste, her bir grup, kendi namazını kıbleden ayrılmadan önce kaza edip tamamlamaktadır. Oysa bundan önceki rivayetlerde, ilk grubun namazdan ayrılması ve henüz namaz bitmeden yüzlerini kıbleden başka yöne çevirmeleri söz konusudur. Bu ise imama uyanların yapmamaları gereken bir davranıştır" derse, ona şu şekilde cevap verilir:

İmama uyanların geçerli bir mazeretleri yoksa namazda böyle bir şey yapmaktan alıkonulmaları gerekir. Ancak mazeretleri varsa, bu mazeretten dolayı yüzlerini kıbleden başka bir yöne çevirmiş olmaları onlara zarar vermez ve onları namazdan çıkarmaz. Mesela; düşmandan kaçan bir adam, namaz vaktinin girmesi hâlinde arkası kıbleye dönük bir vaziyette namaz kılabilir. Aynı şekilde bir düşman, namaz kılmaya niyetlenen birinin başına kılıcıyla dikilir ve onu kıbleye doğru dönmekten alıkoyarsa, o adam kıbleye arkasını dönebilmekte ve o vaziyette namazını kılabilmektedir.

Dolayısıyla sözünü ettiğimiz korku nedeniyle diğer namazlarda bile arkayı kıbleye dönmek mübah olduğuna göre, korku sebebiyle kılınan korku namazında da arkayı kıbleye dönmek mübahtır. Çünkü korkudan dolayı kıbleye arka dönülmektedir.

Öte yandan birinci kısımda zikrettiğimiz rivayetleri destekleyecek mahiyette her iki grubun ayrı ayrı namaza girdiğine dair hadisler de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilmiştir. Ancak bu hadislerde, gruplardan herhangi birinin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber kıldığının dışında bir şeyi kaza ettiğinden söz edilmemektedir. Şöyle ki:

٣٧٥ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ الْعُمَرِيُّ، عَنْ أَبِي عُمَيْسٍ هَذَا مِنْ وَلَدِ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرِ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ يُحَدِّثُ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ عَبْدِ الْمَلِكِ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَأْمُرُهُ أَنْ يَسْأَلَ فُقَهَاءَ مِنْ قِبَلِهِ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَنْ صَلَاةِ الْخَوْفِ، فَأَرْسَلَ عُمَرُ إِلَى فُقَهَائِهِمْ فَسَأَلَهُمْ، فَجَاءَ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ، فَاخْتَلَفَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ، فَقَالَ: دَعْ مَا يَقُولُ هَؤُلَاءِ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْخَوْفِ، فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَقَامُوا مَعَهُ، فَصَلَّوْا رَكْعَةً، ثُمَّ إِنَّهُمْ رَكَضُوا، وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى فَصَلَّوْا

مَعَهُ الرَّكْعَةَ الْأُخْرَى، ثُمَّ جَلَسَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَشَهَّدَ وَسَلَّمَ، فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ وَلِلنَّاسِ رَكْعَةً رَكْعَةً.

375- ... Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin rivayet ettiğine göre, el-Velîd b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz *radıyallahu anh*'a bir ferman yazarak kendi bölgesindeki Medine fakihlerine korku namazım sormasını emreder. Ömer de Medine fukahasına haber yollayıp meseleyi sorar. Birbirinden farklı görüşlerle kafası karışan Ubeydullah b. Abdullah gelip (Ömer'e) der ki: "Bunların dediklerini bir kenara bırak! Abdullah b. Abbâs *radıyallahu anh* bana şunu anlatmıştı: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlara korku namazını kıldırmıştı. İçlerinden bir gruba kıldırdı; o grup da Allah Rasûlü ile bir rekât kıldıktan sonra kalkıp koşmaya başladı. Diğer grup gelip onunla beraber diğer rekâtı kıldı. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tahiyyata oturdu ve selam verdi. Böylece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki, insanların ise birer rekât namazı oldu."

٣٧٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ صَلَّى بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْخَوْفِ بِذِي قَرَدٍ وَالْمُشْرِكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

376- ... Yine Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nin rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Zû Kared gazvesinde insanlara korku namazı kıldırdığını; müşriklerin de o esnada kendisiyle kıble arasında bulunduğunu anlattıktan sonra bu hadisi aynen zikretti.[550]

٣٧٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الرُّكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَسَّانَ، قَالَ: أَتَيْتُ ابْنَ وَدِيعَةَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ صَلَاةِ الْخَوْفِ، فَقَالَ: ائْتِ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَسَلْهُ، فَلَقِيتُهُ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْخَوْفِ فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ فَصَفَّ صَفٌّ خَلْفَهُ، وَصَفٌّ مُوَازِي الْعَدُوِّ، فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ ذَهَبَ هَؤُلَاءِ إِلَى مَصَافِّ هَؤُلَاءِ، وَجَاءَ هَؤُلَاءِ إِلَى مَصَافِّ هَؤُلَاءِ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ.

550 Nesâî, Salâtü'l-Havf 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 183.

377- Ali b. Şeybe'nin bize, Kabîsa > Süfyân > er-Rükeyn b. er-Rabî' yoluyla rivayet ettiğine göre, el-Kâsım b. Hassân dedi ki: İbn Vedîa'ya gelerek korku namazını sordum. Bana "Bu meseleyi git Zeyd b. Sâbit'e sor" dedi. Ben de gidip ona sordum. Zeyd şöyle dedi: "Bir zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, korku namazı kıldırırken arkasında bir saf oluştu. Diğer bir saf da düşmana karşı siper oldu. Allah Rasûlü arkasındakilere bir rekât kıldırdı sonra bu saf diğerlerinin yerine geçti; diğerleri de gelip bunların yerini aldılar. Allah Rasûlü bunlara da bir rekât kıldırdı sonra da o vaziyette selam verdi."[551]

٣٧٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الرُّكَيْنُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَسَّانَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ وَدِيعَةَ عَنْ صَلَاةِ الْخَوْفِ، قَالَ: فَانْطَلَقَ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ، وَزَادَ: فَكَانَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ وَلَهُمْ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ.

378- Yine Ebû Bekre'nin bize, Müemmel > Kabîsa > Süfyân > er-Rükeyn b. er-Rabî' isnadıyla rivayet ettiğine göre, el-Kâsım b. Hassân, "Abdullah b. Vedîa'ya gelerek korku namazını sordum. Bana 'Zeyd b. Sâbit'e git' dedi" sözünden sonra bu hadisin aynısını zikretti. Sonuna da şunu ekledi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki, onların ise birer rekâtı oldu."

٣٧٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، وَأَبُو أُمَيَّةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعْثَاءِ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ زَهْدَمٍ الْحَنْظَلِيِّ، قَالَ: كُنَّا مَعَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ، بِطَبَرِسْتَانَ، فَقَالَ: أَيُّكُمْ شَهِدَ صَلَاةَ الْخَوْفِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَامَ حُذَيْفَةُ، فَقَالَ: أَنَا، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ زَيْدٍ سَوَاءً غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَقُلْ: فَكَانَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ وَلَهُمْ رَكْعَةٌ.

379- ... Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ'ın el-Esved b. Hilâl'den rivayet ettiğine göre, Sa'lebe b. Zehdem el-Hanzalî dedi ki: Taberistan'da Saîd b. el-Âs ile birlikteydik. "Hanginiz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber korku namazı kıldı?" diye sordu. Huzeyfe kalkıp "Ben" diye cevap verdi sonra da

551 Nesâî, Salâtü'l-Havf 3.

Zeyd'in hadisinin aynısını anlattı. Sadece "Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki, onların ise bir rekâtı oldu" sözünü söylemedi.[552]

٣٨٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

380- Ebû Bekre bize, Müemmel > Süfyân isnadıyla bunun aynısını rivayet etti.

٣٨١ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَزْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنِ الْأَشْعَثِ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

381- Yine Ebû Ümeyye bize, Muâviye b. Amr el-Ezdî > Zâide b. Kudâme > el-Eş'as isnadıyla bu hadisi aynı şekilde rivayet etti.

٣٨٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَطِيَّةُ بْنُ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُخْمِلُ بْنُ دِمَاثٍ، قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ فَسَأَلَ النَّاسَ أَيُّكُمْ شَهِدَ صَلَاةَ الْخَوْفِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ حُذَيْفَةُ: أَنَا، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ، وَزَادَ: "فَكَانَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ وَلَهُمْ رَكْعَةٌ.

382- İbrahim b. Merzûk'un bize, Affân b. Müslim > Abdülvâhid b. Ziyâd > Atiyye b. el-Hâris yoluyla rivayet ettiğine göre, Muhmil b. Demâs[553] "Saîd b. el-Âs ile birlikte gazveye çıktım. İnsanlar 'Hanginiz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber korku namazı kıldı?' diye sordular. Huzeyfe kalkıp 'Ben' diye cevap verdi" dedikten sonra bu hadisin aynısını zikretti. Ayrıca şunu ekledi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki, onların ise birer rekâtı oldu."[554]

٣٨٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ يَزِيدَ الْفَقِيرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يَلِي الْعَدُوَّ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ ذَلِكَ سَوَاءً.

---

552 Nesâî, Salâtü'l-Havf 1, 2.

553 Eserin yazma nüshasında bu isim, "Muhammed b. Demâs," matbû nüshasında ise "Muhammed b. Remâs" olarak kaydedilmiştir. Doğrusu "Muhmil b. Demâs" olmalıdır. Bk. İbn Hacer, *Ta'cilü'l-menfaa bi zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erbaa*, II, 246-247, Beyrut 1996. (Çeviren)

554 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 395.

383- ... el-Mes'ûdî'nin Yezîd el-Fakîr'den rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte düşmana bakan tarafta bulunuyorduk" dedikten sonra bunun aynısını zikretti.[555]

***

Bu hadislerde, birinci rivayetlerde olduğu gibi grupların birbiri ardınca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaza girmesi söz konusudur. Ayrıca herhangi bir kazadan da bahsedilmemektedir. Kanaatimizce birinci rivayetlere göre bir rekâtı kaza etmiş olmalıdırlar. Dolayısıyla burada kazadan söz edilmemiş olması, bizatihi o rekâtı kaza etmediklerini göstermez. Üstelik "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte cemaatin birer rekâtı oldu" ifadesinin de bu anlama gelme ihtimali bulunmaktadır.

Bu konuda zikretmediğimiz daha başka rivayetler de bulunmaktadır. Çünkü hiçbir ilim adamının bu rivayetlere itibar edip bu doğrultuda görüş belirttiğini bilmiyoruz. Üstelik okuduğumuz âyet de söz konusu rivayetleri reddetmekte ve bunlarla çelişmektedir.

Ebû Hanîfe, Züfer ve Muhammed ise korku namazı konusunda Abdullah b. Ömer'in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiği rivayetler doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Onlara göre, düşmanın kıble tarafında olup olmaması arasında bir fark yoktur. Fakat şunu da belirtmişlerdir: İmam, namazı bitirdiğinde ikinci grup, (kılamadıkları rekâtı) kaza etmeden düşmanın karşısına geçer. Sonra birinci grup gelir ve kıraatsız bir şekilde tek başlarına birinci rekâtı kaza eder. Daha sonra bu birinci grup gider ve düşmanın karşısına geçer. Ardından ikinci gruptakiler gelip ikinci rekâtı kıraatsız, tek başlarına kaza ederler. Elimizdeki İbn Ömer hadisinin muhtevası budur. Ancak bu hadiste, gruplardan birinin kazasının, diğerinden daha önce olduğunu gösteren kesin bir hüküm yoktur. Çünkü her bir grubun, imamla birlikte kıldığı rekâtta olduğu gibi kaza ettiği rekâtta da diğerinin koruyup kollamasına ihtiyacı bulunmaktadır.

Bize Süleyman b. Şuayb, babası > Muhammed yoluyla Ebû Hanîfe'den ve yine babası kanalıyla Muhammed'den bu kitapta zikrettiğimiz rivayetleri aktardı.

Ayrıca İbn Mes'ûd'dan da onların görüşlerini destekleyecek mahiyette bir rivayet nakledilmiştir. Şöyle ki:

---

555 Nesâî, Salâtü'l-Havf 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 298.

٣٨٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ بَكَّارٍ الْعَبْسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْحُسَيْنِ، قَالَ حَدَّثَنَا خُصَيْفٌ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا صَلَّى - صَلَاةَ الْخَوْفِ فِي حَرَّةِ بَنِي سُلَيْمٍ، قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَانَ الْعَدُوُّ فِي غَيْرِ الْقِبْلَةِ، فَصُفَّ مَعَهُ صَفٌّ وَاحِدٌ صَفُّ السِّلَاحِ، وَاسْتَقْبَلُوا الْعَدُوَّ وَكَبَّرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالصَّفُّ الَّذِي مَعَهُ، ثُمَّ رَكَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَكَعَ الصَّفُّ الَّذِي مَعَهُ، ثُمَّ تَحَوَّلَ الصَّفُّ الَّذِينَ صُفُّوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذُوا السِّلَاحَ وَتَحَوَّلَ الْآخَرُونَ فَقَامُوا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَهَبَ الَّذِينَ صَلَّوْا مَعَهُ، وَجَاءَ الْآخَرُونَ فَقَضَوْا رَكْعَةً، فَلَمَّا فَرَغُوا أَخَذُوا السِّلَاحَ، وَتَحَوَّلَ الْآخَرُونَ وَصَلَّوْا، فَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَانِ وَلِلْقَوْمِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَةً رَكْعَةً.

384- … Ebû Ubeyde'nin Abdullah (b. Mes'ûd)'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Süleymoğulları arazisinde korku namazı kıldığında kıbleye doğru yöneldi. Düşman ise kıble tarafında değildi. Onun arkasında bir saf oluştu. Diğerleri de silahlarını alıp düşmana doğru döndüler.[556] Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* arkasındaki saf ile birlikte tekbir aldı. Sonra rükûa varınca, arkasındaki saf da rükûa vardı. Daha sonra arkasında saf tutan grup geri çekilip silahları aldı; diğer grup gelip Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkasında saf tuttu. Bunlar da namaz kılıp gittiler. Bu defa diğerleri gelip bir rekâtı kaza ettiler. Namazı bitirince de silahlarını aldılar. Daha sonra ötekiler gelip namaz kıldılar. Böylece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iki rekâtı; cemaatin de onunla birlikte kıldıkları birer rekâtı olmuş oldu.[557]

***

Bu hadise göre, ikinci grup birinci rekâtı kaza etmeden ayrılmakta ve bunlar henüz üzerlerine farz olan rekâtı kaza etmeden, birinci grup gelip ikinci rekâtı kaza etmektedir.

556 Yazma nüshada bu kısımda bazı kelimeler düştüğü için anlam düşüklüğü bulunmaktadır. Biz rivayetin geri kalan kısmını ve Tahâvî'nin diğer eseri *Şerhu meâni'l-âsâr*'daki aynı rivayeti (bk. I, 311) dikkate alarak böyle tercüme ettik. (Çeviren)

557 Benzer manadaki rivayeti için bk. Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 17.

Ebû Yusuf ise korku namazı konusunda, düşmanın kıble yönünde olmaması hâlinde, Ebû Hanîfe ve Muhammed'in sözünü ettiğimiz görüşünü benimsemektedir. Ancak düşman kıble tarafında olursa, bu durumda daha önce rivayet ettiğimiz Ebû Ayyâş er-Zürakî hadisine[558] göre hareket etmektedir.

Bazı âlimler de imamın önce bir gruba iki rekât kıldırıp selam verebileceği; ardından diğer gruba iki rekât kıldırıp onlarla birlikte selam verebileceği görüşündeydiler. Bu hususta dayandıkları delillerden biri şöyledir:

٣٨٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ الْأَشْعَثِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ صَلَاةَ الْخَوْفِ، فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفُوا، وَجَاءَ الْآخَرُونَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَتَيْنِ، فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعًا وَكُلُّ طَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ.

385- ... el-Eş'as'ın el-Hasen yoluyla Ebû Bekre'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine korku namazı kıldırmıştı. Önce bir gruba iki rekât kıldırdı sonra o grup ayrıldı. Peşinden diğerleri geldi ve onlara da iki rekât kıldırdı. Böylece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dört, her bir grubun da ikişer rekât namazı oldu.[559]

***

Bize göre bu hadiste, onların savundukları görüşe delil olabilecek bir şey yoktur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in korku namazını insanlara bu şekilde (aynı farzı iki defa) kıldırmış olması ihtimali vardır. Nitekim daha önce aktardığımız gibi Câbir'in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği Zâtü'r-Rikâ günü kıldırdığı namaz da böyledir.[560] Çünkü o zamanlarda İslâm'ın ilk yılları olması sebebiyle farz namazlar iki defa kılınabiliyordu. Nihayetinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yasakladı. Bu konuya ilişkin rivayetlerden biri şöyledir:

٣٨٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَبَّانُ بْنُ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ عَامِرٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَيْمَنَ الْمَعَافِرِيِّ،

---

558 Bk. 372 no'lu hadis.

559 Ebû Dâvûd, Salâtü's-Sefer 19; Nesâî, İmâme 41.

560 Bk. 374 no'lu hadis.

قَالَ: كَانَ أَهْلُ الْعَوَالِي يُصَلُّونَ فِي مَنَازِلِهِمْ وَيُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَهَاهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعِيدُوا الصَّلَاةَ فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ قَالَ عَمْرٌو: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فَقَالَ: صَدَقَ.

386- … Âmir el-Ahvel'in Amr b. Şuayb'dan rivayet ettiğine göre, Hâlid b. Eymen el-Meâfirî dedi ki: "Medine'nin (Necid'den Tihâme'ye uzanan) yüksek kırsal kesimindekiler, kendi bölgelerinde namaz kıldıkları gibi gelip aynı namazı Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte de kılıyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün içerisinde aynı namazı iki defa kılmalarını yasakladı."

Amr dedi ki: "Saîd b. el-Müseyyeb'e bu hadisten söz ettim. Bana 'Doğrudur' dedi."[561]

٣٨٧ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ، مَوْلَى مَيْمُونَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ عُمَرَ جَالِسًا وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ، فَقُلْتُ: أَلَا تُصَلِّي مَعَ النَّاسِ؟ فَقَالَ: قَدْ صَلَّيْتُ فِي رَحْلِي، إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ نُصَلِّيَ فَرِيضَةً فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ.

387- … Hüseyin el-Muallim'in Amr b. Şuayb'dan rivayet ettiğine göre, Meymûne'nin azadlı kölesi Süleyman dedi ki: "Mescid'e geldim ve insanlar namaz kılarken İbn Ömer'in[562] bir köşede oturduğunu gördüm. 'İnsanlarla birlikte namaz kılmıyor musun?' diye sordum. Bana 'Ben evimde kılmıştım. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir gün içerisinde aynı farzı iki defa kılmamızı yasakladı' diye cevap verdi."[563]

***

Bu konuda rivayet ettiğimiz hadislere göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün içerisinde aynı farzı iki defa kılmamızı yasaklamıştır.

---

561 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 317.

562 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, "Ömer" olarak kaydedilmiştir. Oysa rivayetin geçtiği diğer kaynaklarda "İbn Ömer" şeklinde yer almaktadır. (Çeviren)

563 Benzer lafızlarla bk. Ebû Dâvûd, Salât 57; Nesâî, İmâmet 56. Aynı sened ve metin için bk. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 316.

Câbir ve Ebû Bekre hadislerine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cemaate ikişer rekât namaz kıldırmıştır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o esnada yolcu idi. Çünkü onun, yolculuk hâli dışında korku namazı kıldığını bilmiyoruz. Bu durumda Allah Rasûlü'nün onlara ikişer rekât namaz kıldırmış olması, farzı iki defa kılmanın mübah olduğunu; daha sonra bunu yasaklaması da daha önce mübah olan bir hükmü kaldırdığını göstermektedir.

Eğer biri "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu namazı yolculuk hâlindeyken kıldığına dair deliliniz nedir? Nitekim (korku hâli yaşadığı) Hendek gününde de bir savaşta olmasına rağmen Medine'deydi ve yolculuk hâlinde değildi" derse, ona şöyle cevap verilir:

Çünkü Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* Hendek günü, savaş sebebiyle, gecenin belli bir saatine kadar (korku namazı bir yana) ne öğle ne ikindi ne akşam ne de yatsıyı kılabilmiştir. Ayrıca Allah *azze ve celle,* ona, o vakitlerde korku namazıyla ilgili ***"yaya yahut binek üstünde giderken"***[564] hükmünü henüz indirmiş değildi.

Allah Teâlâ izin verirse biz bu meseleyi ve bu konuda nakledilen rivayetleri kitabımızın ileriki bölümlerinde ele alacağız.

Bir başkası da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ikinci gruba kıldırdığı iki rekâtlık namazın, kendisi için bir nafile; ona uyan grup içinse farz olduğu görüşünü savunabilir. Zira ona göre, nafile kılmakta olan bir imamın arkasında farz kılmak caizdir. Ayrıca Muâz *radıyallahu anh*'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yatsı namazını kıldıktan sonra gelip aynı namazı kendi kavmine kıldırmasına dair rivayeti de buna delil olarak gösterebilir. Şöyle ki:

٣٨٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمْ هِيَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَهِيَ لَهُمْ فَرِيضَةٌ.

564 Bakara 2/239. Bu lafzın bulunduğu âyetin meali şöyledir: ***"Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yaya yahut binek üstünde giderken (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın (namaz kılın)."***

388- İbrahim b. Merzûk'un bize, Ebû Âsım > İbn Cüreyc > Amr b. Dînâr yoluyla Câbir b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, Muâz *radıyallahu anh,* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le beraber yatsıyı kılar sonra da kendi kavmine gidip aynı namazı kıldırırdı. Bu namaz, Muâz için bir nafile, kavmi için farzdı."[565]

***

Ne var ki bu son cümle hadise ait olmadığı gibi Câbir'in ya da Amr b. Dînâr'ın lafzında da yoktur. Nitekim İbn Uyeyne, bu hadisi İbn Cüreyc'in hadisinin lafızlarından daha fazla lafızlarla Amr ve Ebu'z-Zübeyr'den rivayet etmiş olmasına rağmen içerisinde bu cümleden söz etmemiştir. Şöyle ki:

٣٨٩ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى الْمُزَنِي، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا، يَقُولُ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْعِشَاءِ، أَوْ قَالَ: الْعَتَمَةِ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيُصَلِّيهَا بِقَوْمِهِ فِي بَنِي سَلَمَةَ، فَأَخَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْعِشَاءِ، أَوْ قَالَ: الْعَتَمَةَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَصَلَّى مُعَاذٌ مَعَهُ، ثُمَّ رَجَعَ فَأَمَّ قَوْمَهُ، فَافْتَتَحَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ، فَتَنَحَّى رَجُلٌ مِنْ خَلْفِهِ فَصَلَّى وَحْدَهُ، فَقِيلَ لَهُ: أَنَافَقْتَ؟ قَالَ: لَا، وَلَآتِيَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُخْبِرُهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّكَ أَخَّرْتَ الْعِشَاءَ، وَإِنَّ مُعَاذًا يُصَلِّي مَعَكَ، ثُمَّ رَجَعَ فَأَمَّنَا، فَافْتَتَحَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ تَأَخَّرْتُ فَصَلَّيْتُ، وَإِنَّمَا نَحْنُ أَصْحَابُ نَوَاضِحَ، نَعْمَلُ بِأَيْدِينَا، فَأَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مُعَاذٍ، فَقَالَ: أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ؟ أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ؟ أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَا مُعَاذُ؟ اقْرَأْ سُورَةَ كَذَا وَسُورَةَ كَذَا.

389- İsmail b. Yahya el-Müzenî'nin bize, Şâfiî > Süfyân yoluyla rivayet ettiğine göre Amr, Câbir'i şöyle derken işitmiştir: Muâz b. Cebel *radıyallahu anh,* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yatsı namazını kıldıktan sonra gelip Selemeoğullarındaki kavmine o namazı kıldırırdı. Bir gece Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazını geciktirince Muâz, onunla namazı kıldıktan sonra dönüp kavmine imamlık yaptı ve Bakara sûresini okumaya

565 Buradaki son cümlenin hadisten sayılıp sayılmamasına göre mezhepler arasında görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. Bu cümlenin yer aldığı rivayet için bk. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 409; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 86. Ancak bu cümle, Buhârî, Ezân 66; Müslim, Salât 180, 181'de yer almamaktadır. (Çeviren)

başladı. Bunun üzerine cemaatten bir adam bir köşeye çekildi ve tek başına namazını kıldı. Ona "Sen münafık mı oldun yoksa?" diye sorulduğunda adam "Hayır! Fakat bu durumu gidip Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e haber vereceğim" dedi. Daha sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Senin yatsıyı geciktirdirdiğin o gece Muâz da seninle birlikte namaz kılıyordu. Sonra da gelip bize imam oldu. Bakara sûresini okumaya başlayınca ben de bir köşeye çekilip tek başıma namazımı kıldım. Zira biz hayvanların sırtında su taşıyan, beden gücüyle çalışan insanlarız (yorgun ve bitkin olduğumuz için namazı fazla uzatamayız)."

Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz'a dönerek ***"Sen eziyet verip nefret ettiren biri misin yoksa Muâz! Sen eziyet verip nefret ettiren biri misin yoksa Muâz! Sen eziyet verip nefret ettiren biri misin yoksa Muâz! Şu ve şu sûreleri oku"*** buyurdu.[566]

٣٩٠ - حَدَّثَنَا الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ، وَزَادَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: اقْرَأْ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى، وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ، وَنَحْوِهَا.

390- Yine bize el-Müzenî, Şâfiî > Süfyân > Ebu'z-Zübeyr > Câbir isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti ve şunu ekledi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"A'lâ, Leyl ve Târık sûresi gibi sûreleri oku"*** dedi.

Süfyân şöyle dedi: Amr'a "Ebu'z-Zübeyr "Allah Rasûlü'nün ona ***"A'la, Leyl ve Târık sûrelerini oku"*** dediğini söylüyor" dedim. Amr da dedi ki: "Lafız tam olarak böyle veya bunun gibidir."[567]

٣٩١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَسَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْ عَمْرٍو، وَمِنْ أَبِي الزُّبَيْرِ بِمَا رَوَيْنَاهُ عَنْهُ فِي حَدِيثَيِ الْمُزَنِيِّ.

391- el-Müzenî'nin iki hadisinde Süfyân'dan naklettiğimiz rivayetin aynısını Ebû Bekre bize, İbrahim b. Yesâr > Süfyân kanalıyla hem Amr hem de Ebu'z-Zübeyr'den rivayet etti.

***

566 Müslim, Salât 178; Ebû Dâvûd, Salât 124.

567 Müslim, Salât 178.

Ayrıca Mansûr b. Zâzân da Süfyân'ın söz konusu cümleyi zikretmediği rivayete mütâbaatta[568] bulunmaktadır. Şöyle ki:

٣٩٢ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ الْجَوْهَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ يَعْنِي ابْنَ زَاذَانَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمْ تِلْكَ الصَّلَاةَ.

392- Ebû Ümeyye bize, Süreyh b. en-Nu'mân el-Cevherî > Hüşeym > Mansûr b. Zâzân > Amr > Câbir kanalıyla Muâz *radıyallahu anh*'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber yatsı namazını kıldıktan sonra kendi kavmine giderek o namazı onlara kıldırdığını rivayet etti.[569]

***

Diğer taraftan İbrahim b. İsmail de bu hadiste Süfyân'a mütâbaatta bulunmuş, ancak hadisi Amr yoluyla değil Ebu'z-Zübeyr kanalıyla rivayet etmiştir. Nitekim;

٣٩٣ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ مُعَاذًا كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيُصَلِّيهَا بِقَوْمِهِ.

393- Yine Ebû Ümeyye bize, Ubeydullah b. Musa > İbrahim b. İsmail > Ebu'z-Zübeyr > Câbir kanalıyla Muâz'ın Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kıldıktan sonra kavmine gelip aynı namazı onlara da kıldırdığını rivayet etti.

***

Rivayet ettiğimiz bu hadislerde, Muâz'ın, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber kıldığı namazı kendi kavmine de kıldırdığı belirtilmektedir.

568 Sözlük anlamı itibariyle tabi olmak, izinden gitmek anlamına gelen mütâbaat, terim olarak, "Hocasından rivayetinde tek kalmış sanılan bir râviye bir başka ravinin tabi olarak ya o hocadan veya o hocanın hocasından aynı hadisi rivayet etmesi" demektir. Bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 289 vd. Burada Mansûr b. Zâzân, Amr > Câbir > Muâz yoluyla gelen rivayette, Süfyân'a mütâbaat etmiş olmaktadır. (Çeviren)

569 Müslim, Salât 180.

Bu da İbn Cüreyc'in hadisindeki hükmü geçersiz kılar. Çünkü kendi kavmine kıldırdığı namaz nafile olsaydı, o takdirde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kıldığı yatsı namazından farklı bir namazı kıldırmış olurdu.

Üstelik "O, daha önce Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile kıldığı namazı kavmine kıldırıyordu" ifadesi de Muâz'ın, daha önce sözünü ettiğimiz ve İslâm'ın ilk yıllarında geçerli olup sonraları Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in koyduğu yasakla geçerliliği tamamen sona eren "farzın (aynı gün içinde) ikinci defa kılınması" gerçeği doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir.

٣٩٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، يُقَالُ لَهُ سُلَيْمٌ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ مُعَاذًا يَأْتِينَا بَعْدَ مَا نَنَامُ، وَنَكُونُ فِي أَعْمَالِنَا بِالنَّهَارِ، فَيُنَادِي بِالصَّلَاةِ فَنَخْرُجُ إِلَيْهِ، فَيُطَوِّلُ عَلَيْنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا مُعَاذُ، لَا تَكُنْ فَتَّانًا، إِمَّا أَنْ تُصَلِّيَ مَعِي، وَإِمَّا أَنْ تُخَفِّفَ عَلَى قَوْمِكَ.

394- ... Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin Muâz b. Rifâ'dan rivayet ettiğine göre, Süleym adında Selemeoğullarından bir adam, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz uykuya daldıktan sonra Muâz yanımıza geliyor. Biz de gündüzleri çalışan (ve bu sebeple akşam yorgun düşen) insanlarız. Sonra da namaz için ezan okuyor; uykudan kalkıp yanına geliyoruz, o da namazı uzatıyor" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz'a hitaben şöyle buyurdu: ***"Muâz! Sakın eziyet edip nefret ettiren biri olma! Ya benimle birlikte namazını kıl ya da kavmine hafifçe kıldır."***[570]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, daha önce bahsettiğimiz Muâz'ın tutumuna dair bilgisinden dolayı ona yönelik söylediği bu söz, her iki yerde de namaz kılmasına izin vermediğine işarettir. Zira her ikisini de yapmasına müsaade etseydi ***"Benimle birlikte namaz kıl ve kavmine hafifçe kıldır"*** demesi gerekirdi.

570 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 74.

Eğer biri "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Muâz'ın arkasında namaz kılan kavmine, onun arkasında kılmış oldukları namazı iâde etmelerini emretmemiştir" derse, ona şöyle cevap verilir:

Muâz'ın arkasında kıldıkları gibi kılmaları mübah olan bir namazın iâdesini niçin emretsin ki? Zira daha önce de İbnü'l-Müseyyeb ve Hâlid b. Eymen'den aktardığımız rivayette de geçtiği gibi[571] Medine'nin yüksek kırsal kesimlerinde olanlar -ki onlar da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından Muâz'ın kavmidir- bir gün içerisinde aynı namazı iki defa kılıyorlardı. Nihayet Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmalarını yasakladı. Bu sebeple mübah olan bir namazı, henüz yasak emri kendilerine ulaşmadığı, dolayısıyla ilk farz olduğu hâliyle kıldıkları için, o namaz geçerli sayılmış, onu iâde etmeleri gerekmemiştir.

Öte yandan Ebû Yusuf *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bir defasında şöyle demiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra artık korku namazı kılın(a)maz." Bu görüşü ondan Muhammed aktarmaktadır. Fakat Muhammed, ona karşı çıkarak daha önce naklettiğimiz Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmektedir.

Ebû Yusuf'un bu husustaki kanaatinin dayanaklarından biri şudur:

Allah *azze ve celle,* Nebisi'ne hitaben ***"Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman..."*** buyurmaktadır. Allah *azze ve celle,* onların Rasûlullah ile birlikte kıldıkları namazın, kendi başlarına ve onun dışında biriyle beraber kılacakları namazdan daha faziletli olmasından dolayı onlara bunu emretmiştir.

Ancak bu konuda başkalarının Ebû Yusuf'a karşı öne sürdükleri delil de şöyledir:

Allah *azze ve celle*'nin ***"Sen de içlerinde bulunup..."*** âyeti, tıpkı ***"Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin..."***[572] âyeti gibidir. Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatıyla birlikte sona eren bir "sadaka/zekât"tan bahsedilmemektedir. Dolayısıyla Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatı boyunca almakta olduğu sadaka/zekâtı, ondan sonra da İslâm devlet yöneticileri alacaktır.

---

571 Bk. 386 no'lu hadis.

572 Tevbe 9/103.

Eğer biri "Sözü geçen âyet, Allah *azze ve celle*'nin ***'Sen de içlerinde bulunup...'*** âyetine benzemez. Çünkü ***'Onların mallarından sadaka (zekât) al...'*** âyeti, sadaka/zekât alma yetkisini Allah Rasûlü'ne vermiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bizzat kendisi bunu alabildiği gibi görevlendirdiği bir kimse de onun emriyle alabilir. Bu durumda bizatihi kendisinin almasıyla, onun emriyle ve onun adına bir başkasının o sadaka/zekâtı alması arasında hiçbir fark yoktur; kendisi için almış sayılır. Ancak ***'Sen de içlerinde bulunup...'*** âyetinde Allah Rasûlü'nün emrederek bir başkasını onların içlerinde 'bulundurması,' bizzat kendisinin 'bulunması' anlamına gelmez. Zira sadaka/zekât 'alma' eylemi, bizzat kendisi tarafından olabildiği gibi bu konuda emir verdiği başka biri tarafından da olabilir; her iki durumda da 'alma' sayılır. Fakat 'bulunma' eylemi, başkasının onların arasında bulunmasıyla değil, ancak bizatihi Rasûlullah'ın onların arasında yer almasıyla mümkündür. Çünkü Allah Rasûlü, bir başka kimseyi onların arasında bulundurmakla, sadece başkasını bulundurmuş olmakta; bizzat kendisi orada 'bulunmuş' olmamaktadır" derse, ona şöyle cevap verilir:

"Bulunma" eyleminin sadece Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bizatihi orada olmasıyla gerçekleşebileceğine dair söylediklerine tamamen katılıyorum. Zaten bu konuda farklı düşünmek de doğru değildir. Ne var ki farzları yerine getirmek açısından aralarında "bulunma" meselesine bakıldığında, ümmeti içerisindeki halifesi, kendisinin eda ettiği farzları yerine getirme konusunda da onun halifesi (temsilcisi) sayılır. Dolayısıyla Allah Rasûlü'nün insanların arasında "bulunmasına" ilişkin hitap, farzların da insanların üzerinden kalkacağı anlamına gelmez. Bu noktada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onların içinde bulunmasıyla bulunmaması arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü farzların hükmü, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* hayattayken ne ise, ondan sonra da odur.

Diğer taraftan, bazı insanlara özgü bir takım hitap şekilleri var ki, bununla sadece o belli insanların kastedilmediğini görmekteyiz. (Diğer bir deyişle) bu tür bir hitabın muhatabı olan kimselerin ölüp gitmeleri, daha sonra gelenlerin üzerinden farziyeti düşürmediği gibi yürürlükteki hükümleri de ortadan kaldırmaz. Mesela; Allah *azze ve celle*'nin, Nebisi'ne yönelik şu hitabı bu niteliktedir: ***"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat ederlerse***

onların biatlarını al ve onlar için Allah'tan mağfiret dile..."[573] Buradaki hitabın Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik olması, henüz hayattayken olduğu gibi kendisinden sonra da onun yerine geçecek kimsenin bu hükme muhatap olmasına engel değildir. Hatta bu hitap, daha önce nasıl kendisine yönelikse, kendisinden sonraki halifelerine de yöneliktir.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek ise Allah *azze ve celle*'nin şu âyetidir: ***"Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı..."***[574] Daha sonra da Allah *azze ve celle* ***"... Sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun..."***[575] buyurmakta, ancak "Ramazan ayını idrâk edenler oruç tutsun" dememektedir. Oysa daha önceki âyette (183. âyet) ***"Ey iman edenler!"*** diyerek onların imanlarının âyet inmeden evvel var olduğunu haber vermişti. Aslında ***"... Sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun..."*** âyeti, (o zamanki) muhatap kitlenin kastedildiğini göstermektedir. Bu itibarla söz konusu hitap, orada bulunmayanları ve âyetin indiği zamanda küçük bir çocuk olduğu için henüz farzlarla mükellef olmayanları kapsamamaktadır. Ancak bu hitap, âyetin muhatabı olup da birinci farzla[576] sorumlu tutulanların kapsamına girenlere de yöneliktir. Bu sebeple henüz farzlarla mükellef olmayan (küçük çocuk vb.) kimseler ve sahâbe neslinden sonra gelenlerin hepsi âyetin muhatabıdırlar ve âyetin indiği dönemdeki mü'minler gibi onlar da farz hükmüyle yükümlüdürler.

Allah *azze ve celle*'nin şu âyetleri de buna örnektir: ***"... Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka ya da kurban olmak üzere fidye gerekir..."***[577] ***"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..."***[578] ***"... Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir..."***[579] Kur'ân'da bu tarzda pek çok âyet vardır.

---

573 Mümtehine 60/12.

574 Bakara 2/183.

575 Bakara 2/185.

576 Birinci farzdan kasıt, 183. âyette geçen "iman edenlerin tamamına yönelik oruç emridir." (Çeviren)

577 Bakara 2/196.

578 Nisâ 4/101.

579 Nisâ 4/25.

(Burada âyetlerin muhatabı olan) ilk nesle, sözü geçen hükümlerin farz kılınmasını gerektiren nitelik daha sonrakilerde de varsa ve bu nitelik, ilk nesil gibi onlar için de bağlayıcı ise, aynı durum farzların yerine getirilmesi bakımından İslâm devlet idarecileri için de geçerlidir. Bu farzları uygulayacakları insanların arasında "bulunmanın" bu hususta halifesi oldukları kimsenin "bulunma" durumundan bir farkı yoktur.

Yine biri "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılınan namazın fazileti, başkalarıyla beraber kılınan namazda yoktur. Bu faziletten dolayı, korku namazı dışındaki namazlarda, namazdan ayrılmanın caiz sayılmadığı durumlarda bile korku namazını bırakıp ayrılmak mübah hâle gelmektedir.[580] Dolayısıyla insanlar arasında Allah Rasûlü'nü temsil makamında olan biriyle beraber kılınan namazın durumu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılınan namazın, diğer insanlarla birlikte kılınan namaza üstünlüğü gibidir" derse, ona şöyle cevap verilir:

Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılınan namazın faziletiyle ilgili söylediklerine katılıyoruz. Fakat biz bu faziletin, imama tabi olan cemaatin üzerinden ne bir farzı düşürdüğü ne de daha önce onlar için konulmuş olan bir yasağı kaldırdığı kanaatindeyiz. Zira -dikkat ettiyseniz- insanlar, başkalarıyla beraber kılacakları namaz için temizlik (tahâret) görevini yerine getirdikleri gibi Allah Rasûlü ile kılacakları namaz için de aynı şekilde tahârette bulunuyorlardı. Yine namazın kıyam, rükû, secde ve benzeri farzlarını, başkalarının arkasında kılarken nasıl eda ediyorlarsa onun arkasında da öyle eda ediyorlardı. Dolayısıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kılmak, bizatihi namazın hükmünde ve cemaat üzerindeki farz hükümlerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmadığına göre, (namazdan) ayrılma konusunda onlara tanınan ruhsatın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber kılınan namazın faziletiyle ilgili olmadığı, o (korku) namazının bizzat kendisinin buna elverişliliğinden dolayı böyle olduğu ortaya çıkmaktadır.

580 Burada Allah Rasûlü ile namaz kılmanın faziletinden dolayı korku namazından ayrılma, gelip gitme gibi davranışların mübah olması ilk bakışta çelişkili gibi gözükmektedir. Zira bu faziletten dolayı O'nun arkasında namaz kılan sahabenin namazdan hiç ayrılmaması gerekirdi. Ancak korku namazının kılınış şekliyle ilgili olarak bir grubun silah nöbeti tutarken, diğerinin gelip Hz. Peygamber'in arkasında namaza durması ve sonra o kılanların ayrılıp nöbet tutanların gelmesi, Allah Rasulü'nün arkasında kıldıkları namazın faziletinden hepsinin bir şekilde faydalanması demektir. Bu itibarla söz konusu faziletten dolayı bir grubun namazdan ayrılması ve diğerinin gelip ondan nasibini alması kastedilmiştir. (Çeviren)

Diğer bir delil de şöyledir:

Âyetin inişine tanık olan ve Allah Rasûlü'nün bu âyetle nasıl amel ettiğini gören Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı, ondan sonraki zamanlarda bu âyeti, onun dönemindeki hükmüne göre değerlendirmiştir. Mesela; İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Zeyd b. Sâbit böyle bir yaklaşım sergilemişlerdir. Nitekim Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra bu konuda kendilerine bir soru sorulduğu zaman, söz konusu hadisi delil göstererek bu namazı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'le birlikte nasıl kıldıklarını haber vermişlerdir. Ayrıca bu namazı anlattıkları kimseleri bununla amel etmekten alıkoymadıkları gibi bunun, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra farziyeti düşen hükümlerden biri olduğunu da onlara bildirmiş değillerdir. Zira bu namazın farziyeti (Rasûlullah dönemine) özgü olsaydı, bu konuyu kendilerine soranları mutlaka bilgilendirirlerdi. Nitekim Ebû Zer de hacca niyet ettikten sonra bu niyetini bozup umreye çevirmekle ilgili soru soran bir kimseye "Bu bizim içindi, sizin için değil" demiştir. Biz bu rivayeti, Allah Teâlâ'nın izniyle kitabımızın ilgili bölümünde isnadıyla birlikte zikredeceğiz.

Dolayısıyla bu sahâbîlerin kendilerine soru soranlara herhangi bir açıklamada bulunmamaları, Ebû Hanîfe, Züfer ve onların bu görüşlerine uyan Ebû Yusuf'un ve Muhammed b. el-Hasen ile Şâfiî'nin kanaatlerinin bir delili sayılır.

Diğer taraftan, biz bu hususta, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, düşman karşısında bu namazı kılış şeklini, Şu'be'nin Abdurrahman b. el-Kâsım yoluyla aktardığı hadiste Sehl b. Ebî Hasme'den rivayet etmiştik.[581] Yine Yahya b. Saîd yoluyla aktarılan Mâlik ve Şu'be hadisinde de söz konusu namazın keyfiyetini nakletmiştik.[582] Bu da Mâlik'in bu meseledeki görüşünün, isimlerini verdiğimiz ve "İnsanlar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra da bu hükme göre hareket edebilirler" diyen âlimlerin görüşü gibi olduğuna delildir.

---

581 Tahâvî'nin sözünü ettiği bu rivayet, tespit edebildiğimiz kadarıyla *Ahkâmu'l-Kur'ân*'da değil, diğer eseri *Şerhu meâni'l-âsâr*'da (I, 310) geçmektedir. Yahya b. Saîd > Şu'be > Abdurrahman b. el-Kâsım > babası (el-Kasım) yoluyla Sehl b. Ebî Hasme'den rivayet edilen hadis, ya müstensihin gözünden kaçtığı için *Ahkâm*'da yer almamış ya da Tahâvî "rivayet ettik" demekle bu eserini değil, diğerini kastetmiş olmalıdır. Çünkü Tahâvî, bundan sonraki konunun başında da belirttiği gibi *Şerhu meâni'l-âsâr* adlı eserini, *Ahkâmu'l-Kur'ân*'dan önce yazmıştır. (Çeviren)

582 Mâlik'in Yahya b. Saîd yoluyla aktardığı rivayet, 373 no'lu hadiste geçmektedir. Ancak Şu'be ile ilgili rivayet bu eserde değil, bir önceki dipnotta da belirttiğimiz gibi *Şerhu meâni'l-âsâr*'da zikredilmektedir. Üstelik burada sanki Şu'be'nin Yahya'dan rivayette bulunduğu hissi verilmiştir. Hâlbuki *Şerhu meâni'l-âsar*'daki rivayetin senedinde de açıkça görüldüğü gibi bu hadisi Yahya (ö. 198), Şu'be'den (ö. 160) nakletmektedir. (Çeviren)

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴾
"NAMAZLARA VE ORTA NAMAZA DEVAM EDİN. ALLAH İÇİN BOYUN EĞEREK KALKIP NAMAZA DURUN" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah ***"Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun"***[583] buyurmaktadır. Biz burada ***"orta namazın"*** hangi namaz olduğunu belirtmeye gerek görmüyoruz. Zira bu meselede, zikredilmeyi gerektiren bir hüküm söz konusu değildir. Üstelik biz bunun manasını ve konuyla ilgili rivayetleri *Şerhu meâni'l-âsâr* adlı eserde ele almış bulunmaktayız.[584]

Ancak âyetteki ***"Ve kûmû lillâhi kânitîn: Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun"*** lafzı, ne kastedildiğinin bilinmesi gereken müteşâbih ifadelerden biridir. Çünkü "kunût" kelimesi, gerek Allah Teâlâ'nın Kitab'ında, gerekse Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dilinde çeşitli manalarda kullanılmıştır. Mesela; Allah *azze ve celle*, mü'minlerin annelerine hitaben ***"Yine sizden her kim Allah'a ve Rasûlü'ne boyun eğer (yaknut), salih bir amel işlerse…"***[585] buyurmaktadır. Burada (kunût) "Sizden kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse" anlamındadır.

Yine Allah Teâlâ'nın Kitabı'ndaki ***"Ey Meryem! Rabbine divan dur (uknutî) ve secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükû et"***[586] âyeti de

583 Bakara 2/238.

584 Bk. *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 167 vd.

585 Ahzâb 33/31.

586 Âl-i İmrân 3/43.

açıkça anlaşılan ilk anlamı itibariyle namazdaki kıyamı ifade etmektedir. Çünkü namazda yer alan rükû ve secde ile birlikte geçmektedir.

Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisinde de bu anlamda kullanılmıştır: ***"Namazın en faziletlisi, kıyâmı uzun olandır (tûlu'l-kunût)."***

٣٩٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

395- Bu hadisi bize, Ali b. Ma'bed, Şucâ' b. el-Velîd > Süleyman b. Mihrân (el-A'meş) > Ebû Süfyân > Câbir isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etti.[587]

٣٩٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

396- Yine bize İbrahim b. Merzûk bu hadisi, Ebû Âsım > İbn Cüreyc > Ebu'z-Zübeyr > Câbir yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etti.[588]

٣٩٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيٍّ الْأَزْدِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ حُبْشِيٍّ الْحَنَفِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

397- Aynı şekilde bize Ali b. Ma'bed, Haccâc b. Muhammed > İbn Cüreyc > Osman b. Ebî Süleyman > Ali el-Ezdî[589] > Ubeyd b. Umeyr > Abdullah b. Hubşî el-Has'amî[590] isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi rivayet etti.[591]

---

587 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 165; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 302.

588 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 164; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 200.

589 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu nisbe, yanlışlıkla "el-Evdî" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

590 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu nisbe, yanlışlıkla "el-Hanefî" olarak yazılmıştır. (Çeviren)

591 Ebû Dâvûd, Tatavvu' 23; Nesâî, Zekât 49.

Sözünü ettiğimiz âyetteki "kunût" kelimesinin birden fazla manaya gelme ihtimali bulunduğu ve Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda da tam olarak hangisinin kastedildiğini belirleyemediğimiz için, bu konuyu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde aramaya koyulduk ve şunu tespit ettik:

٣٩٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، وَحَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، ثُمَّ اجْتَمَعَا، فَقَالَا: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ شُبَيْلٍ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، قَالَ: كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى نَزَلَتْ: {حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ}، فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ.

398- ... el-Hâris b. Şübeyl'in Ebû Amr eş-Şeybânî'den rivayet ettiğine göre, Zeyd b. Erkam dedi ki: Biz ***"Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun"*** âyeti gelene kadar namazlarda konuşurduk. Bu âyetle susmamız emredildi.[592]

***

Bu hadise göre, zikrettiğimiz âyetteki "kunût"tan maksat, insanların namazlarda bir takım ihtiyaçları ve meselelerinden dolayı yaptıkları konuşmaları yasaklamaktır.

٣٩٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلَاةِ وَنَأْمُرُ بِالْحَاجَةِ، وَنَقُولُ: السَّلَامُ عَلَى اللهِ، وَعَلَى جِبْرِيلَ، وَعَلَى مِيكَائِيلَ، وَكُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ نَعْلَمُ اسْمَهُ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَقَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْحَبَشَةِ، وَهُوَ يُصَلِّي، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ، فَأَخَذَنِي مَا قَدُمَ وَمَا حَدَثَ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، نَزَلَ فِيَّ شَيْءٌ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحْدِثُ مِنْ أَمْرِهِ مَا يَشَاءُ.

399- ...Yine Hammâd b. Seleme'nin Âsım'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre, Abdullah dedi ki: Önceleri namazlarda birbirimizle

592 Buhârî, el-Amel fi's-Salât 2; Müslim, Mesâcid 35.

konuşuyor ve işlerimizi hallediyorduk. Ayrıca "es-Selâmu alellah ve alâ Cibrîl ve alâ Mîkâîl (Allah'a, Cibrîl'e ve Mîkâîl'e selam olsun)" diyor ve yerde ve gökte ismini bildiğimiz bütün salih kullara selam ediyorduk. Daha sonra ben Habeşistan'dan Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına geldim. Bu esnada Allah Rasûlü namaz kılıyordu. Ona selam verdim fakat bana karşılık vermedi. Büsbütün kederlendim ve bana böyle davranmasını gerektirecek o güne kadarki tüm tutum ve davranışlarımı gözümün önüne getirmeye başladım. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı bitirince "Ey Allah'ın Rasûlü! Hakkımda bir şey mi (âyet) indi yoksa?" diye sordum. Cevaben ***"Hayır fakat Allah azze ve celle dilediği şekilde emir verir ve hükmünü yeniler"*** buyurdu.[593]

٤٠٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ أَنْ نَأْتِيَ أَرْضَ الْحَبَشَةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ. فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَةِ أَتَيْتُهُ لِأُسَلِّمَ عَلَيْهِ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ، قَالَ: فَأَخَذَنِي مَا قَرُبَ وَمَا بَعُدَ، فَجَلَسْتُ حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ، قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحْدِثُ مِنْ أَمْرِهِ مَا يَشَاءُ، وَإِنَّ مِمَّا أَحْدَثَ أَنَّهُ قَضَى أَلَّا تَتَكَلَّمُوا فِي الصَّلَاةِ.

400- … Süfyân b. Uyeyne'nin Âsım'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre, İbn Mes'ûd *radıyallahu anh* dedi ki: Habeşistan diyarına gitmeden önce Rasûlullah *sallalahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken ona selam veriyorduk, o da bize namazdayken karşılık veriyordu. Habeşistan'dan döndükten sonra yine ona selam vermek için yanına geldim ve namaz kıldığını gördüm. Ona selam verdiğimde bana karşılık vermedi. Üzüntüye kapıldım ve oturup böyle davranmasını gerektirecek o güne kadarki bütün tutum ve davranışlarımı gözümün önüne getirmeye başladım. Nihayet namazı bitirince şöyle buyurdu: ***"Allah azze ve celle dilediği şekilde emir verir ve hükmünü yeniler. Yenilediği hükümlerden biri de namazda konuşmamanızdır."***[594]

***

593 Benzer manadaki bir metin için bk. Ebû Dâvûd, Salât 166; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 377.

594 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 356.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in İbn Mes'ûd'a hitaben söylediği ***"Yenilediği hükümlerden biri de namazda konuşmamanızdır"*** sözü bizim için bir delildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Daha önce rivayet ettiğimiz Zeyd b. Erkam hadisine göre, bu konuda yenilenen hüküm ise, Allah'ın, Nebisi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirdiği ilgili âyetteki hükümdür. Çünkü Zeyd'in bildirdiğine göre, yasağın sebebi, o âyetin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e inmesidir.

Önceleri mübah olan namazda konuşma eyleminin daha sonra neshedildiği kesinleştiği içindir ki, namazda neshedilmiş olan bu "kelam"la konuşmamız doğru değildir. Dolayısıyla böyle bir kelamı konuşan kimse, namazını bozmuş ve namazdan çıkmış olur. Bunu kasten veya dalgınlıkla yapmak arasında bir fark yoktur. Bu durum tıpkı, namazı, kılmakla emrolunduğumuz vaktinden önce ya da tahâretsiz/abdestsiz kılan veya namazda, onu bozacak bir hadeste bulunan kimsenin durumuna benzer; böyle birinin bunları kasten veya dalgınlıkla yapmış olması arasında bir fark söz konusu değildir.

Nitekim Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed de namazda neshedilmiş olan bu "kelam" konusunda aynı şeyi söylemektedirler: Kasten bu kelamı konuşmak namazı bozduğu gibi dalgınlıkla konuşmak da bozar. Sadece dalgınlıkla verilen selam bunun dışındadır. Mesela; sehven (dört veya üç rekâtlık bir namazın) ikinci rekâtında selam vermek böyledir. Onlara göre bu durum namazı bozmaz. Ancak bu selamı kasten verirse namaz bozulur.

Bu konuda onlara muhalefet eden bazı kimseler ise şöyle demişlerdir: "Kasten selam vermek namazı bozduğu gibi dalgınlıkla selam vermek de bozar."

Bu konuda kasıt ya da dalgınlık hükmünün birbirine denk olduğuna ilişkin daha önce arzetmiş olduğumuz gerekçeler doğrultusunda kanaatimizce genel kural da (kıyas) bunu gerektirir.

Bazıları da namazda kasten konuşmanın namazı bozmayıp belki de dalgınlıkla konuşmanın bozacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu noktada kasıt ile dalgınlık arasında bir ayırıma gittikleri görülmektedir. Ne var ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Muâviye b. el-Hakem'e söylemiş olduğu şu söz, onların bu görüşünü geçersiz kılmaktadır: ***"Bizim bu namazımızda insan sözünden hiçbir şeyin yeri yoktur. O, sadece tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktan ibarettir."*** Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisinden rivayet edildiği şekliyle "dalgınlığı (sehv)" istisna etmiş değildir. Şöyle ki:

٤٠١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ
الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ
مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ السُّلَمِيِّ، قَالَ: بَيْنَا أَنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةٍ إِذْ
عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللهُ، فَحَدَّقَنِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ
أُمِّيَاهُ مَا لَكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ؟، قَالَ: فَضَرَبَ الْقَوْمُ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ
يُسَكِّتُونَنِي، لَكِنِّي سَكَتُّ، فَلَمَّا انْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ دَعَانِي،
فَبِأَبِي هُوَ وَأُمِّي مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا
مِنْهُ، وَاللهِ مَا ضَرَبَنِي، وَلَا كَهَرَنِي، وَلَا سَبَّنِي، وَلَكِنْ قَالَ لِي: إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ
فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ، وَالتَّكْبِيرُ، وَتِلَاوَةُ الْقُرْآنِ.

401- ... Hilâl b. Ebî Meymûne'nin Atâ b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre, Muâviye b. el-Hakem es-Sülemî dedi ki: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir namazı kılarken, cemaatten biri aksırdı, ben de "Yerhamukallah" dedim. İnsanlar bir anda gözlerini bana diktiler. Ben "Vay başıma gelenler! Niçin bana öyle bakıyorsunuz?" dedim. Bunun üzerine elleriyle dizlerine vurmaya başladılar. Beni susturmaya çalıştıklarını anlayınca çaresiz sustum. Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* namazını bitirince beni çağırdı. Anam babam feda olsun ona! Ne ondan önce ne de ondan sonra onun kadar güzel öğreten bir öğretmen gördüm. Allah'a yemin olsun ki ne bana vurdu ne beni azarladı ne de aşağıladı. Sadece şunu söyledi: ***"Bu namazımızda insan sözünden hiçbir şeyin yeri yoktur. O, sadece tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktan ibarettir."***[595]

***

Gördüğün gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* burada "dalgınlığı (sehv)" istisna etmiş değildir. Ayrıca namazın, namazdan sayılmayan "konuşma"ya elverişli olmadığını da bildirmiştir.

Başkaları da şu görüştedirler: Namazda konuşmak, kendisi gibi ârızî bir durumdan kaynaklanıyorsa, -mesela; imamın (üç veya dört rekâtlık bir namazın) ikinci rekâtında dalgınlıkla selam verdiği için konuşması söz konusu ise,-

---

595 Müslim, Mesâcid 33; Ebû Dâvûd, Salât 167.

o zaman mübah ve caizdir, yasak kapsamına girmez. Aksi hâlde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* (normal şartlardaki) konuşmayı yasaklamıştır. Nitekim:

٤٠٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ وَالتَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ.

402- Yunus bize, Süfyân b. Uyeyne > Ebû Hâzim > Sehl b. Sa'd isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Biriniz namaz kılarken beklenmeyen bir durumla karşılaşırsa, Sübhanallah desin. Çünkü el çırpmak kadınlara, tesbih etmek (Sübhanallah demek) erkeklere mahsustur."***[596]

٤٠٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ.

403- ... Ebû Seleme'nin Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Tesbih etmek (Sübhanallah demek) erkeklere, el çırpmak kadınlara mahsustur."***[597]

٤٠٤ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

404- Yine bize Ebû Ümeyye, Ya'lâ b. Ubeyd et-Tanâfisî > el-A'meş > Ebû Salih > Ebû Hureyre isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını rivayet etti.[598]

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisle namazda insan sözünün konuşulmasını engellemiştir. Ancak sözü geçen arızî durumun namazı bozmadığı hâllerdeki insan sözü bunun dışındadır. Bu noktada, beklenmeyen bir

596 Buhârî, Ahkâm 36; Müslim Salât 102.

597 Buhârî, el-Amel fi's-Salât 5; Müslim, Salât 106.

598 Müslim, Salât 107; Tirmizî, Salât 155.

durumdan dolayı namazda konuşmanın mübah olduğunu savunanların delillerinden biri de şudur:

٤٠٥ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، وَابْنِ عَوْنٍ، وَسَلَمَةَ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ الظُّهْرَ أَوِ الْعَصْرَ، قَالَ: وَأَكْبَرُ ظَنِّي أَنَّهُ قَدْ ذَكَرَ الظُّهْرَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ إِلَى خَشَبَةٍ فِي مُقَدَّمِ الْمَسْجِدِ، فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَيْهَا إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى يُعْرَفُ فِي وَجْهِهِ الْغَضَبُ، قَالَ: وَخَرَجَ سَرَعَانُ النَّاسِ، فَقَالُوا: قَصُرَتِ الصَّلَاةُ، وَفِي النَّاسِ أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، فَهَابَاهُ أَنْ يُكَلِّمَاهُ، فَقَامَ رَجُلٌ طَوِيلُ الْيَدَيْنِ، كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَمِّيهِ ذَا الْيَدَيْنِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَسِيتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ؟، فَقَالَ: لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرِ الصَّلَاةُ، فَقَالَ: بَلْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللهِ فَأَقْبَلَ عَلَى الْقَوْمِ، فَقَالَ: صَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ قَالُوا: نَعَمْ فَجَاءَ فَصَلَّى بِنَا الرَّكْعَتَيْنِ الْبَاقِيَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ سَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ.

405- … Muhammed b. Sîrîn'in rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize zevalden sonra kılınan namazlardan, öğle veya ikindiden birini kıldırdı. -(Muhammed b. Sîrîn) dedi ki: Büyük bir ihtimalle öğleden bahsetti- Peygamber, iki rekât kıldırdıktan sonra kalkıp mescidin kıble yönündeki bir ahşap parçasına yöneldi, ellerini üstüste koyarak ona dayadı. Kızgın olduğu yüzünden anlaşılıyordu. Bunun üzerine alelacele mescidden çıkan insanlar "namaz kısaldı" demeye başladılar. Cemaatin içinde Ebû Bekir ve Ömer de vardı, onlar Allah Rasûlü ile konuşmaktan çekiniyorlardı. Nihayetinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Zü'l-yedeyn adını verdiği elleri uzun bir adam çıkıp ona "Ey Allah'ın Rasûlü! Unuttun mu yoksa gerçekten namaz mı kısaldı?" diye sordu. O da ***"Ne unuttum ne de namaz kısaldı"*** buyurdu. Adam yine "Evet, unuttun ey Allah'ın Rasûlü!" dedi.

Rasûlullah cemaate yönelerek ***"Zü'l-yedeyn doğru mu söylüyor?"*** diye sordu. Onlar da "Evet" dediler. Bunun üzerine tekrar bize dönüp diğer iki rekâtı da kıldırdı, ardından selam verdi sonra da tekbir getirip normal secdesi gibi veya ondan daha uzun bir secde yaptı. Peşinden başını kaldırdı ve tekbir

getirerek tekrar normal secdesi gibi veya ondan daha uzun bir secde yaptı. Daha sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi.[599]

***

(Bu görüş sahipleri) dediler ki: Ebû Hureyre *radıyallahu anh,* bu hadisinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendilerine bu namazı kıldırdığını haber vermektedir. Bu namazda Allah Rasûlü'nün konuşması ve cemaatin de onunla konuşması; cemaatin sorusuna cevap vermesi ve onların da ona karşılık vermeleri gibi durumlar, onu namazdan çıkarmadığı gibi kıldığı rekâtlara yenilerini eklemesine de engel olmamıştır. Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın Müslüman oluşu ise, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından üç yıl öncedir. Nitekim;

٤٠٦ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو الْقَوَارِيرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: أَتَيْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقُلْنَا: حَدِّثْنَا، فَقَالَ: صَحِبْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ سِنِينَ.

406- … İsmâil b. Ebî Hâlid'in rivayet ettiğine göre, Kays b. Ebî Hâzim dedi ki: Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'a gelerek "Bize hadis rivayet et" dedik. Şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile üç yıl beraber bulundum."[600]

٤٠٧ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خُثَيْمُ بْنُ عِرَاكٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ نَفَرٍ مِنْ قَوْمِهِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَدِمَ الْمَدِينَةَ هُوَ وَنَفَرٌ مِنْ قَوْمِهِ، قَالَ: قَدِمْنَا وَقَدْ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ وَاسْتَخْلَفَ رَجُلًا مِنْ بَنِي غِفَارٍ، يُقَالُ لَهُ: سِبَاعُ بْنُ عُرْفُطَةَ، فَأَتَيْنَاهُ وَهُوَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْغَدَاةِ، فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى: كهيعص، وَفِي الثَّانِيَةِ: وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَقُولُ وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ، وَيْلٌ لِأَبِي فُلَانٍ كَانَ لَهُ مِكْيَالَانِ إِذَا اكْتَالَ بِالْوَافِي، وَإِذَا كَالَ كَالَ بِالنَّاقِصِ، فَلَمَّا فَرَغْنَا مِنْ صَلَاتِنَا أَتَيْنَا سِبَاعاً فَزَوَّدَنَا شَيْئًا حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدِ افْتَتَحَ خَيْبَرَ، فَكَلَّمَ النَّاسَ فَأَشْرَكُونَا فِي سِهَامِهِمْ.

599 Rivayetin tamamı ve kaynağı için bk. Buhârî, Salât 88; Müslim, Mesâcid 97.

600 Buhârî, Menâkıb 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 475.

407- ... Haysem b. Irâk'ın, babasından, onun da kavminden bir gruptan rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh,* kendi kavminden bir heyetle Medine'ye geldi. Ebû Hureyre (daha sonrasını) şöyle anlattı: Biz Medine'ye girdiğimizde, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber'e doğru yola çıkmış ve geride Gıfâroğulları'ndan Sibâ'[601] b. Urfuta adında birini vekil bırakmıştı. Sibâ'ın yanına vardığımızda insanlara sabah namazını kıldırıyordu. İlk rekâtta Meryem sûresini, ikincide ise Mutaffifîn sûresini okudu.

Ebû Hureyre dedi ki: Ben de namazda (Mutaffifîn sûresinin ilk âyetlerini dinlerken) şöyle diyordum: "Falancaya yazıklar olsun! İki tür ölçü tartısı var. Alırken ölçüp tarttığında tam alıyor, vermek için ölçüp tarttığında ise eksiltiyor."

Namaz bittiğinde Sibâ'ın yanına geldik, bize biraz azık verdi. Nihayet Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna vardığımızda, Hayber'i fethetmişti. İnsanlarla konuştu ve bizi (ganimet) paylarına ortak ettiler.[602]

***

(Sonra bu görüş sahibi) dedi ki: "Sonuçta namazdaki konuşma hükmü neshedildi. Nitekim İbn Mes'ûd da Mekke'de böyle bir durumla karşılaşmıştı. Habeşistan topraklarından Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in henüz Mekke'de olduğu bir esnada huzuruna gelmiş ve Allah Rasûlü namaz kılarken ona selam vermişti. O da ona karşılık vermemiş ve namazı bitirince ***'Kuşkusuz Allah azze ve celle dilediği şekilde emir verir ve hükmünü yeniler. Yenilediği hükümlerden biri de namazda konuşmamanızdır'*** buyurmuştu. Buraya kadar söylediklerimiz, Zü'l-yedeyn'in hadisinde geçtiği şekliyle namazda konuşma eyleminin, bu konudaki yasak kapsamına girmediğini, konuşma yasağının bunun dışındaki hususlara yönelik olduğunu göstermektedir."

Ancak başkalarının lehine ve bu görüş sahibinin aleyhine öne sürülen delillerden biri şöyledir:

Eğer Zü'l-yedeyn hadisi, İbn Mes'ûd'un hadisinden sonra olsaydı onu neshederdi ve insanların bütün meselelerini namazda konuşabilecekleri sonucu çıkardı. Çünkü Zü'l-yedeyn hadisinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve onunla konuşanların sözlerine baktığımızda, ne Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ne de ashâbından biri, o konuşmanın sadece o olaya

601 Eserin yazma nüshasında bu isim, yanlışlıkla "Sinbâ'"olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

602 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 345-346.

mahsus olduğuna ve namazda beklenmeyen bir durumla karşılaşıldığı takdirde bu tarzda konuşmanın caiz olmadığına ilişkin bir işarette bulunmuştur. Eğer bu ikisi arasında bir fark olsaydı, bunu insanlara açıklar ve öğretirlerdi. Ne var ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* daha önce zikrettiğimiz Sehl b. Sa'd ve Ebû Hureyre hadislerinde görüldüğü gibi insanların, namazlarında başlarına gelebilecek ârizî hallerde ***"Tesbih etmenin (Sübhanallah demenin) erkeklere, el çırpmanın da kadınlara özgü olduğunu"*** öğretmiş ve daha başka bir şeyi konuşmalarına imkân vermemiştir. Buna göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in henüz namazdayken konuşmasının ve ashâbının ona cevap vermesinin öncesinde "Sübhanallah" sözünün olmaması, bu hadisenin, onlara "Sübhanallah" sözünü söylemeyi öğretmeden önce gerçekleştiğini göstermektedir. Çünkü Allah Rasûlü'nün, onlara konuşmak yerine "Sübhanallah" demeyi öğretmiş olmasına rağmen, onların buna aykırı davranarak konuşmaya kalkışmaları caiz değildir.

Ayrıca namazda konuşmanın neshedilmesinin, bu görüş sahibinin dediği gibi Mekke'de gerçekleşip gerçekleşmediğini incelediğimizde, rivayetlerin böyle bir iddiayı çürüttüğünü tespit ettik. Çünkü Zeyd b. Erkam "Biz, ***'ve kûmû lillâhi kânitîn'*** âyeti inip de susmamız emredilene kadar namazlarda konuşurduk" demiştir. Zeyd b. Erkam ise Mekke'de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bulunan sahâbîlerden değildi.

Üstelik benzer bir rivayet, onun dışında, yaşça ondan daha küçük ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile daha geç dönemde tanışıp onun sahâbîsi olmuş başka birinden, Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh*'dan da nakledilmiştir. Şöyle ki:

٤٠٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَجْلَانِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا سَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ عَلَيْهِ إِشَارَةً، وَقَالَ: كُنَّا نَرُدُّ السَّلَامَ فِي الصَّلَاةِ فَنُهِينَا عَنْ ذَلِكَ.

408- ... Atâ b. Yesâr'ın Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, bir adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e selam verince, o da ona işaretle karşılıkta bulundu.

Ebû Saîd dedi ki: Biz namazda selama karşılık veriyorduk. Sonra bu bize yasaklandı.[603]

***

Nitekim Âişe *radıyallahu anhâ*'dan bu hususta nakledilen bir rivayet de Ebû Saîd'in yaşının küçüklüğünü ve geç dönemde Allah Rasûlü'nün sahâbîsi olduğunu göstermektedir:

٤٠٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: -حَدَّثَنَا الْمِنْجَابُ بْنُ الْحَارِثِ التَّمِيمِيُّ، وَحَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: وَمَا عِلْمُ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ وَإِنَّمَا كَانَا غُلَامَيْنِ صَغِيرَيْنِ.

409- … Hişâm b. Urve'nin, babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* dedi ki: "Ebû Saîd el-Hudrî ve Enes b. Mâlik, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadisi hakkında ne bilecekler? Zira onlar iki küçük çocuktu."[604]

***

Öte yandan bahsi geçen görüş sahibinin, Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anh*'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Mekke'de bulunduğu bir sırada huzuruna geldiğine ilişkin iddiasını incelediğimizde, bildiğimiz kadarıyla Muhammed b. İshâk dışında daha önce bu görüşü savunan başka bir kimse yoktur. Şöyle ki: İbn İshâk'ın, *Megâzî* adlı eserinde zikrettiğine göre, Habeşistan topraklarına hicret etmiş olan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbına Mekkelilerin Müslüman olduğu haberi ulaşmıştı. Bu haberi alır almaz yola koyulan sahâbîler, Mekke'ye yaklaştıklarında haberin asılsız olduğunu öğrendiler. Bunun üzerine Mekke'ye ya birinin himayesinde veya gizlice girdiler. İbn İshâk, Mekke'ye, Allah Rasûlü'nün yanına gelip de Medine'ye hicret edinceye kadar orada kalan ve daha sonra Bedir'e katılanlardan bir grubun ismini vermekte, bunlar arasında Osman b. Affân

603 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 454.

604 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I, 249, Kahire tsz.

ve İbn Mes'ûd'dan da bahsetmektedir.[605] Ne var ki bu hikâye İbn İshâk'tan öteye geçmemekte; onun dışında hiçbir raviden nakledilmemektedir. Bu ise bize göre delil sayılamadığı gibi adı geçen iddia sahibine göre de delil sayılamaz. Üstelik bu konudaki görüşleri daha kabule değer görülen Saîd b. el-Müseyyeb, Urve ve Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'dan Osman'la ilgili olarak bunun tam tersi bir bilgi nakledilmekte ve Osman'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelişinin Medine'de gerçekleştiği aktarılmaktadır. Şöyle ki:

٤١٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعُرْوَةَ، أَنَّ الْهِجْرَةَ الْأُولَى هِجْرَةُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ، وَأَنَّهُ هَاجَرَ فِي تِلْكَ الْهِجْرَةِ: جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَامْرَأَتُهُ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ الْخَثْعَمِيَّةُ، وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ بِرُقَيَّةَ ابْنَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الْأَسَدِ، وَامْرَأَتُهُ أُمُّ سَلَمَةَ ابْنَةُ أَبِي أُمَيَّةَ، وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ بِامْرَأَتِهِ، وَهَاجَرَ فِيهَا رِجَالٌ مِنْ قُرَيْشٍ ذَوُوا عَدَدٍ لَيْسَ مِنْهُمْ نِسَاؤُهُمْ، فَلَمَّا رَأَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَارَ هِجْرَتِهِمْ، قَالَ لِأَصْحَابِهِ: إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ، رَأَيْتُ سَبْخَةً ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لَابَتَيْنِ وَهِيَ الْمَدِينَةُ، فَهَاجَرَ إِلَيْهَا مَنْ كَانَ مَعَهُ بِمَكَّةَ، وَرَجَعَ رِجَالٌ مِنْ أَهْلِ الْحَبَشَةِ حِينَ سَمِعُوا بِذَلِكَ فَهَاجَرُوا إِلَى الْمَدِينَةِ، مِنْهُمْ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ بِامْرَأَتِهِ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الْأَسَدِ بِامْرَأَتِهِ ابْنَةِ أَبِي أُمَيَّةَ، وَجَلَسَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَخَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ، وَخَاطِبُ بْنُ الْحَارِثِ، وَمَعْمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ شِهَابٍ، وَرِجَالٌ ذَوُو عَدَدٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِنْ قُرَيْشٍ فَحَالَتْ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَرْبُ، فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ بَدْرٍ فَقَتَلَ اللهُ فِيهَا صَنَادِيدَ الْكُفَّارِ، قَالَ: كُفَّارُ قُرَيْشٍ: إِنَّ ثَأْرَكُمْ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ فَابْعَثُوا إِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ ذَوِي رَأْيِكُمْ لَعَلَّهُ يَدْفَعُ إِلَيْهِمَا مَنْ عِنْدَهُ مِنْ قُرَيْشٍ فَتَقْتُلُوهُمْ بِمَنْ قُتِلَ مِنْكُمْ يَوْمَ بَدْرٍ.

410- Yunus'un bize İbn Vehb > Yunus (b. Yezîd) > İbn Şihâb > Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris yoluyla Saîd b. el-Müseyyeb ve Urve'den rivayet ettiğine göre, ilk hicret, Müslümanların Habeşistan topraklarına

605 Bkz. İbn İshâk, *Sîre*, s. 205-206, thk. Muhammed Hamidullah, Konya 1981.

yaptıkları hicrettir. Bu hicrette, Ca'fer b. Ebî Tâlib ve hanımı Esmâ bint Umeys el-Has'amiyye, Osman b. Affân ve hanımı -Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kızı- Rukiyye, Ebû Seleme b. Abdülesed ve eşi Ümmü Seleme bint Ebî Ümeyye ile Hâlid b. Saîd b. el-Âs ve hanımı yer almışlardı. Ayrıca belli sayıda Kureyşli erkekler de hanımları olmadan, tek başlarına hicret etmişlerdi.

Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, (asıl) hicret yurdunu rüyasında görünce ashâbına şöyle dedi: ***"Hicret yurdunuzu gördüm. İki kara taşlık arasındaki hurmalıklı ve tuzlu, çorak toprağı müşahade ettim."*** Orası da Medine idi. Mekke'de Allah Rasûlü'nün yanında bulunanlar oraya hicret ettiler. Habeşistan'a hicret etmiş olan bazıları da haberi alır almaz Medine'ye hicrette bulundular. Osman b. Affân ve hanımı ile Ebû Seleme b. Abdülesed ve Ebû Ümeyye'nin kızı olan hanımı da bunlar arasındaydı. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Halid b. Saîd, Hâtıb b. el-Hâris, Ma'mer b. Abdullah b. Abdullah b. Şihâb ise Habeşistan'da kaldılar. Kureyşli bir grup muhacir ise savaş (Bedir savaşı) sebebiyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kavuşamamışlardır. Bedir savaşı gerçekleşip de Allah Teâlâ kâfirlerin elebaşlarının ölmesini takdir edince Kureyş kâfirleri birbirlerine şöyle dediler: "İntikamınız Habeşistan toprağındadır. Oraya sözü dinlenir, aklı başında iki adam gönderin de belki oranın hükümdarı yanında kalan Kureyşli Müslümanları onlara teslim eder. Biz de onları Bedir günü sizden öldürülenlere karşılık öldürürüz."[606]

***

Bu hadise göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Habeşistan toprağına hicret eden sahâbîleri, Yüce Allah'ın onlara, burası dışında başka bir hicret yurdunu -ki o da Medine'dir- belirlemesine kadar Habeşistan'dan çıkmamışlardır.

Ayrıca bu hadiste, Muhammed b. İshâk'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna henüz Mekke'deyken gelen İbn Mes'ûd'la aynı dönemde geldiğinden söz ettiği Hz. Osman'ın, gerçekte Allah Rasûlü Medine'deyken geldiği görülmektedir. Bu hadisi rivayet edenler ise, Muhammed b. İshâk'ın megâzî bilgilerini kendisinden aldığı ez-Zührî'nin bilgi kaynağı sayılan, megâzî konusundaki otorite şahsiyetlerdir.

606 Benzer bir metin için bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 384-385.

Özellikle de İbn Mes'ûd'un Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelişinin henüz Mekke'deyken gerçekleştiği iddiasına karşı şunu söyleriz: İbnü'l-Müseyyeb'in "munkatı" rivayeti, "muttasıl" konumundadır.[607]

Üstelik Âişe *radıyallahu anhâ*'dan bu anlama gelebilecek bir rivayet de nakledilmiştir:

٤١١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ بِمَكَّةَ لِلْمُسْلِمِينَ: قَدْ أُرِيتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ، فَرَأَيْتُ سَبْخَةً ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لَابَتَيْنِ وَهُمَا الْحَرَّتَانِ، فَهَاجَرَ مَنْ هَاجَرَ قِبَلَ الْمَدِينَةِ حِينَ ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ، وَرَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ بَعْضُ مَنْ هَاجَرَ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ.

411- Yunus'un bize, İbn Vehb yoluyla Yunus (b. Yezîd)'den rivayet ettiğine göre, İbn Şihâb dedi ki: Bana Urve, Âişe *radıyallahu anhâ*'nın şöyle dediğini haber verdi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, henüz Mekke'deyken Müslümanlara şöyle buyurdu: ***"Hicret yurdunuz bana (rüyada) gösterildi. İki kara taşlık arasında hurmalıklı ve tuzlu, çorak bir toprağı gördüm."*** Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunu söylemesinden sonra Medine'ye doğru hicret eden etti; Habeşistan toprağına hicret eden kimileri de Medine'ye döndüler.[608]

٤١٢ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مَعْمَرًا يُحَدِّثُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

607 Munkatı terimi, genel olarak hadis senedinin herhangi bir yerindeki kesinti ve ravi düşmesi için kullanılır. Bu noktada sahâbî ravileri bulunmadığı için "mürsel" olarak adlandırılan rivayetler de bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu tür rivayetler zayıf hadis grubuna dâhildir. Muttasıl ise, munkatının tersine herhangi bir kesinti ve ravi düşmesinin olmadığı rivayetler için geçerlidir ve hadisin sıhhat şartlarından biridir. Tahâvî de buradaki 410 no'lu rivayetin, sahâbî ravisi olmadığı için munkatı/mürsel olmakla birlikte, İbnü'l-Müseyyeb gibi mürsel/munkatı rivayetleri en sağlam rivayetler olarak kabul edilen bir kişiden gelmiş olması sebebiyle muttasıl sayıldığını vurgulamaktadır. (Çeviren)

608 Buhârî, Kefâlet 4.

412- Fehd bize, Muhammed b. Kesîr'in şöyle dediğini nakletti: Ma'mer'in ez-Zührî'den, onun da Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ,* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu rivayetin aynısını nakletti.[609]

***

Bu hadis de gösteriyor ki, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar, sadece diğer hicret yurduna (Medine) dönmüşlerdir. Bu sebeple onların, içinden çıkıp başka yere hicret ettikleri yurda (Mekke) tekrar döndükleri nasıl söylenebilir ki? Zira oraya dönmekten alıkonulmuşlardı. Üstelik dikkat edersen el-Alâ el-Hadramî *radıyallahu anh,* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle bir rivayet nakletmektedir:

٤١٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ اللَّيْثِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، يَسْأَلُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ مَا سَمِعْتَ فِي سُكْنَى مَكَّةَ؟، فَقَالَ: قَالَ الْعَلَاءُ بْنُ الْحَضْرَمِيِّ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ثَلَاثٌ لِلْمُهَاجِرِ بَعْدَ الصَّدَرِ.

413- Yunus'un bize, Enes b. Iyâz el-Leysî'den rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf dedi ki: Ömer b. Abdülazîz *radıyallahu anh*'ın, es-Sâib b. Yezîd'e "Mekke'de ikamet ile ilgili neler duydun?" diye sorduğunu işittim. es-Sâib de dedi ki: el-Alâ el-Hadramî şunu söyledi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Muhacirin, veda tavafıyla haccın menasikini tamamladıktan sonra (Mekke'de) üç gün kalma hakkı vardır."***[610]

٤١٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَبَّانُ بْنُ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حُمَيْدٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

414- İbrahim b. Merzûk bize, Habbân b. Hilâl > Yahya b. Saîd > Abdurrahman b. Humeyd isnadıyla bu rivayeti aynı şekilde nakletti.

٤١٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوُحَاظِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حُمَيْدٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ، وَزَادَ كَأَنَّهُ يَقُولُ: لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا.

---

609 Abdurrezzâk, *Musannef,* V, 384.

610 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hac 441-444.

415- Yine bize İbn Ebî Dâvûd, el-Vuhâzî > Süleyman b. Bilâl > Abdurrahman b. Humeyd senediyle bunun aynısını rivayet etti ve şunu ekledi: “Sanki ‘Bu (üç günlük) süreden fazla kalamaz’ demek istiyordu.”[611]

***

Dikkat edersen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, muhacirlere, içinden çıkıp hicret ettikleri yurtta, sözünü ettiğimiz el-Alâ hadisinde belirlediği süreden daha uzun bir süre kalma ruhsatı tanımamıştır.

٤١٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: مَرِضْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَرَضًا أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ، فَأَتَانِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أُخَلَّفُ عَنْ هِجْرَتِي، قَالَ: إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ بَعْدِي فَتَعْمَلَ عَمَلًا تُرِيدُ بِهِ وَجْهَ اللهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً، وَلَعَلَّكَ أَنْ تُخَلَّفَ بَعْدِي حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ، اللهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ، وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنَّ الْبَائِسَ سَعْدَ بْنَ خَوْلَةَ يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ.

416- … Yine ez-Zührî’nin Âmir b. Sa‘d b. Ebî Vakkâs’tan rivayet ettiğine, göre babası (Sa‘d b. Ebî Vakkâs) şöyle dedi: Fetih yılında yakalandığım ve ölümden döndüğüm bir hastalığım sırasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* benim ziyaretime geldi. Ona “Ey Allah’ın Rasûlü! Hicretim geçersiz hâle gelip (sevabından) mahrum mu kalacağım?” diye sordum. O da ***“Sen, benden sonra hayatta kalır da Allah’ın rızasını umarak bir amel işlersen, mutlaka o amel sebebiyle bir derece ve yücelik elde edersin. Belki de benden sonra senin ömrün uzatılacak ve bazı insanlar senden faydalanırken, bazıları da zarara uğrayacaklar. Allahım! Ashâbımın hicretlerini tamamına erdir ve onları gerisin geriye çevirme.”*** (Bunun üzerine Sa‘d b. Ebî Vakkâs şöyle dedi): “Asıl acınası durumda olan Sa‘d b. Havle idi. Nitekim (hicret ederek çıktığı) Mekke’de vefat etmiş olmasından dolayı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun adına üzülür, kederlenirdi.”[612]

***

---

611 Müslim, Hac 441.

612 Tirmizî, Vasâyâ 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 179.

Burada da dikkat ettiysen, Sa'd, hicret yurdunun dışında bir yerde kalmaktan hoşlanmadığı için Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Hicretim geçersiz hâle gelip (sevabından) mahrum mu kalacağım?" demiştir. Ayrıca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, hicret yurdunun dışında bir yerde ölmesinden dolayı Sa'd b. Havle hakkında söylediği sözü de dikkate almalısın.

٤١٧ – حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْقَارِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَمْرِو بْنِ الْقَارِي، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ مَكَّةَ، فَخَلَّفَ سَعْدًا مَرِيضًا حِينَ خَرَجَ إِلَى حُنَيْنٍ، فَلَمَّا قَدِمَ مِنَ الْجُعْرَانَةِ مُعْتَمِرًا دَخَلَ عَلَيْهِ وَهُوَ وَجِعٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَمَيِّتٌ أَنَا فِي الدَّارِ الَّتِي خَرَجْتُ مِنْهَا؟ قَالَ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَرْفَعَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِكَ أَقْوَامًا وَيَنْتَفِعَ بِكَ آخَرُونَ، يَا عَمْرَو بْنَ الْقَارِي، إِنْ مَاتَ سَعْدٌ بَعْدِي فَادْفِنْهُ هَاهُنَا نَحْوَ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ هَكَذَا.

417- … Amr b. el-Kârî'nin, babası yoluyla dedesi Amr b. el-Kârî'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mekke'ye gelip de Huneyn'e çıktığı andan itibaren Sa'd hastalığa yakalanmıştı. Sonra Allah Rasûlü Ci'râne'den umre niyetiyle gelip onu hasta yatağında ziyaret etti. Sa'd "Ey Allah'ın Rasûlü! (Muhâcir olarak) ayrılıp çıktığım bu memlekette mi öleceğim yoksa?" diye sordu. Allah Rasûlü ***"Allah azze ve celle'nin seni yüceltip senden dolayı bazı insanların zarara uğrayacağını***[613] ***ve bazı insanların da sayende fayda göreceğini ümit ediyorum. Ey Amr b. el-Kârî! Eğer Sa'd benden sonra ölürse onu şuraya, Medine yoluna doğru defnet"*** diyerek eliyle o tarafa doğru işaret etti.[614]

***

Burada da gördüğün gibi Sa'd'ın "Ey Allah'ın Rasûlü! (Başka bir yere hicret maksadıyla) ayrılıp çıktığım bu memlekette mi öleceğim yoksa?" şeklindeki sorusu böyle bir durumun mekruh olduğuna işarettir. Nitekim

613 Eserin yazma nüshasında "bazı insanların Sa'd'dan dolayı zarara uğrayacağına" dair bir kayıt bulunmamakta; yazmanın ilgili yerinde bir boşluk gözükmektedir. Biz diğer kaynaklardaki eksiksiz rivayeti dikkate alarak tercümeye yansıttık. (Çeviren)

614 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 60.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onun bu sözlerine karşı çıkmamıştır. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Amr el-Kârî'ye hitaben ***"Eğer Sa'd benden sonra ölürse onu şuraya, Medine yoluna doğru (yani hicret ettiği yurda giden yola doğru) defnet"*** buyurmuştur.

Bütün bunlara rağmen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı içerisindeki ilk muhacirlerin, Allah *azze ve celle*'nin, bir zamanlar içinde bulundukları yurda karşı tercih edip seçtiği hicret yurdunu terk ettiklerini ve daha önce yaşadıkları yurtlarına geri döndüklerini düşünmek nasıl mümkün olabilir? Kuşkusuz böyle bir yaklaşım büyük bir hatadır.

Öte yandan İbn Mes'ûd *radıyallahu anh,* Bedir savaşına katılma arzusuyla Habeşistan'dan gelmişti. Bedir savaşı ise, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Medine'ye gelişinden yaklaşık iki sene sonra gerçekleşmiştir. Şöyle ki:

٤١٨ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُدَيْجُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ ثَمَانُونَ رَجُلًا، فِينَا جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ، وَابْنُ عُرْفُطَةَ، وَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ، وَعِمَارَةَ بْنَ الْوَلِيدِ بِهَدِيَّةٍ، فَلَمَّا دَخَلَا عَلَى النَّجَاشِيِّ سَجَدَا لَهُ، وَابْتَدَاهُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَالَا: إِنَّ نَاسًا مِنْ بَنِي عَمِّنَا خَالَفُونَا، وَرَغِبُوا عَنْ مِلَّتِنَا، وَقَدْ نَزَلُوا أَرْضَكَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمُ النَّجَاشِيُّ، فَقَالَ جَعْفَرٌ لَهُمْ: أَنَا خَطِيبُكُمُ الْيَوْمَ فَاتَّبِعُوهُ، فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى النَّجَاشِيِّ سَلَّمَ وَلَمْ يَسْجُدْ لَهُ، فَقَالُوا لَهُ: مَا لَكَ لَا تَسْجُدُ لِلْمَلِكِ؟ قَالَ: إِنَّا لَا نَسْجُدُ إِلَّا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، قَالُوا: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ بَعَثَ إِلَيْنَا نَبِيَّهُ، وَأَمَرَنَا أَلَّا نَسْجُدَ إِلَّا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَرَنَا بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَقَالَ عَمْرٌو: فَإِنَّهُمْ يُخَالِفُونَكَ فِي عِيسَى وَأُمِّهِ، قَالَ: نَقُولُ كَمَا قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، هُوَ كَلِمَةُ اللهِ وَرُوحُهُ أَلْقَاهَا فِي الْعَذْرَى الْبَتُولِ الَّتِي لَمْ يَمَسَّهَا بَشَرٌ وَلَمْ يَفْرِضْهَا وَلَدٌ فَقَالَ النَّجَاشِيُّ: يَا مَعْشَرَ الْقِسِّيسِينَ وَالرُّهْبَانِ وَالْحَبَشَةِ مَا زَادَهَا، وَلَا عَلَى مَا يَقُولُونَهُ فِي عِيسَى هَذَا، وَأَخَذَ عُودًا مِنَ الْأَرْضِ، ثُمَّ قَالَ: أَنَا أَشْهَدُ أَنَّهُ نَبِيٌّ وَأَنَّهُ الَّذِي بَشَّرَ بِهِ عِيسَى، وَلَوَدِدْتُ آتِيَ عِنْدَهُ فَأَحْمِلَ نَعْلَيْهِ، وَإِنَّهُ الَّذِي نَجِدُهُ فِي الْكِتَابِ، فَانْزِلُوا مِنْ أَرْضِي حَيْثُ شِئْتُمْ، ثُمَّ إِنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ بَادَرَ حَتَّى يَشْهَدَ بَدْرًا.

418- ... Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'un rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* yetmiş kişilik bir grup hâlinde bizi (Habeşistan'a) gönderdi. Aramızda Ca'fer b. Ebî Tâlib, Osman b. Maz'ûn ve İbn Urfuta vardı. Kureyşliler de Amr b. el-Âs ve Umâra b. el-Velîd'i bir hediyeyle (Necâşî'ye) gönderdiler. Necâşî'nin huzuruna girip önünde eğildiler ve sonra sağına ve soluna geçerek "Amcaoğullarımızdan bazıları bize muhalefet ederek dinimizden yüz çevirdiler ve senin toprağına gelip yerleşmişler" dediler. Bunun üzerine Necâşî onlara (huzuruna gelmeleri için) haber yolladı. Ca'fer b. Ebî Tâlib "Bugün ben sizin sözcünüz olacağım" dedi, onlar da onayladılar. Necâşî'nin huzuruna vardıklarında (Ca'fer ona) selam verdi, ancak önünde eğilmedi. Ona "Niçin kralın önünde eğilmiyorsun?" diye sordular. Ca'fer "Biz ancak Allah *azze ve celle*'nin önünde eğilir (secde eder)iz" diye karşılık verdi. Yine ona "Peki, neden?" dediler. O da şöyle cevap verdi: "Allah *azze ve celle* bize Peygamberi'ni gönderdi ve kendisinden başkasının önünde eğilmememizi (secde etmememizi) emretti. Ayrıca bize namazı ve zekâtı da emretti."

Bunun üzerine Amr (Necâşî'ye hitaben) "Onlar İsa ve annesi hakkında da senden farklı düşünüyorlar" dedi. Bu defa Ca'fer de şöyle karşılık verdi: "Biz Allah *azze ve celle*'nin söylediğini söylüyoruz: O (İsa), Allah'ın kelimesi ve ruhu olup Yüce Allah o kelimeyi, hiçbir insanın el sürmediği ve (İsa'dan önce) hiçbir çocuğun etkilemediği, kendini sadece Rabbine adamış olan bakire (Meryem'e) ulaştırmıştır."

Bunun üzerine Necâşî, yerden bir çöp/dal alarak "Ey keşişler, rahipler ve Habeşliler! Bu adamın sözleri, İsa hakkında söylenenlerden sadece şunun kadar farklıdır" dedikten sonra şunları ekledi: "Ben onun bir peygamber olup İsa'nın müjdelediği kişi olduğuna şahitlik ediyorum. Onun huzuruna varıp ayakkabılarını taşımayı arzu ederdim. Kitabımızda bize bahsedilen kimse odur. Bundan dolayı ülkemde dilediğiniz gibi kalabilirsiniz."

Sonra İbn Mes'ûd Bedir savaşına katılmak üzere hemen (Medine'ye) hareket etti.[615]

***

İbn Mes'ûd'un gelişi, Bedir savaşına bir an önce katılma hedefine yönelik olduğundan, böyle bir savaş Allah Rasûlü henüz Mekke'deyken bilinmediği

615 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 461.

gibi o esnada İslâm adına savaşmak da bilinmiyordu. Zira söz konusu savaş izni, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, Medine'ye geldikten bir süre sonra tanınmıştır.

Bu noktada birileri, bu görüş sahibinin lehine olmak üzere, İbn Mes'ûd *radıyallahu anh*'ın Mekke'den Medine'ye gelişinin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in oraya hicretinden önce olduğunu iddia ederek şu hadisi delil gösterebilir:

٤١٩ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ أَخُو بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، فَقُلْنَا لَهُ: مَا فَعَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: هُوَ مَكَانَهُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى أَثَرِي قَالَ: ثُمَّ أَتَانَا بَعْدَهُ عَمْرُو بْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى أَخُو بَنِي فِهْرٍ، فَقُلْنَا لَهُ: مَا فَعَلَ مِنْ وَرَاءِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ؟ قَالَ: هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي ثُمَّ أَتَى بَعْدَهُ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ، وَابْنُ مَسْعُودٍ، وَبِلَالٌ، ثُمَّ أَتَانَا بَعْدَهُمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي عِشْرِينَ رَاكِبًا، ثُمَّ أَتَانَا بَعْدَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَعَهُ.

419- Hüseyin b. Nasr'ın bize, el-Firyâbi yoluyla İsrail'den, onun da Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, el-Berâ şöyle demiştir: Muhacirlerden bize (Ensar'a) ilk gelen kişi Abdüddâr b.[616] Kusayyoğulları'ndan Mus'ab b. Umeyr'di. Ona "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ne yaptı?" diye sorduk. "O, henüz yerinden ayrılmadı. Fakat ashâbı peşimden geliyorlar" cevabını verdi. Onun ardından Fihroğulları'ndan âmâ (sahâbî) Amr b. Ümmi Mektûm geldi. Ona da "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı senden sonra ne yaptılar?" diye sorduk. O da "Onlar da peşimden geliyorlar" dedi. Derken İbn Ümmi Mektûm'dan sonra Ammâr b. Yâsir, İbn Mes'ûd ve Bilâl, onların arkasından da yirmi kişilik bir süvariyle Ömer b. el-Hattâb çıkageldi. Hepsinden sonra da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ebû Bekir *radıyallahu anh* ile birlikte geldi.[617]

***

616 Burada "oğlu" anlamına gelen "ibn" kelimesi yazma ve basılı nüshaların her ikisinde de yoktur. Biz bunu İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inden (XIV, 191, Beyrut 1993) tespit ederek tercümeye aldık. (Çeviren)

617 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 367, Beyrut 1968; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 191.

Böyle bir iddiada bulunan birine şöyle cevap verilir: Bu hadisin birkaç yerinde yanlışlık vardır. Öncelikle İbn Ümmi Mektûm'un Fihroğulları'ndan olduğu söyleniyor ki gerçekte o, Âmir b. Lüeyyoğulları'ndandır. Ayrıca Ammâr ve Bilâl'le birlikte hicret eden kişinin Abdullah b. Mes'ûd olduğundan bahsediliyor. Oysa o kişi Sa'd b. Ebî Vakkâs'tır.[618] Buradaki yanlışlık (ravi) İsrail'den kaynaklanmaktadır. Hadisi ondan daha sağlam ezberlemiş ve daha güvenilir olan Şu'be ise, bundan farklı bir şekilde rivayet etmiştir. Şöyle ki:

٤٢٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ وَفَهْدٌ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، يَقُولُ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ، وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، فَكَانَا يَقْرَآنِ الْقُرْآنَ، ثُمَّ جَاءَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ وَبِلَالٌ وَسَعْدٌ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي عِشْرِينَ رَاكِبًا، ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

420- İbrahim b. Ebî Dâvûd ve Fehd'in bize, Ebu'l-Velîd yoluyla Şu'be'den rivayet ettiklerine göre, Ebû İshâk dedi ki: el-Berâ'ı şöyle derken işittim: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbı içinde bize gelenlerin ilki, Mus'ab b. Umeyr ve İbn Ümmi Mektûm'dur. Her ikisi de Kur'ân okuyorlardı. Ardından Ammâr b. Yâsir, Bilâl ve Sa'd geldi. Daha sonra yirmi kişilik bir süvari grubuyla Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* geldi. Sonra da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* teşrif etti."[619]

***

Naklettiğimiz bu rivayete göre, İbn Mes'ûd'un gelişinin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Medine'de bulunduğu zamana denk düştüğü kesinlik kazanmaktadır.

Öte yandan yine biri "İbn Mes'ûd'un Bedir'e katıldığı bilgisine sahibiz" diyerek bu konuda şu rivayeti delil gösterirse:

٤٢١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، سَمِعَهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ: مَنْ يَنْظُرُ

618 Ancak İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında (IV, 367) ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde (XIV, 191) geçen rivayette hem Sa'd b. Ebî Vakkâs hem de İbn Mes'ûd'un isimleri yer almaktadır. (Çeviren)

619 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 284.

مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَ ابْنَيْ عَفْرَاءَ قَدْ ضَرَبَاهُ حَتَّى بَرَدَ، فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ، فَقَالَ: أَنْتَ أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: هَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ أَوْ قَتَلَهُ قَوْمُهُ.

421- … Yahya b. Saîd'in rivayet ettiğine göre, et-Teymî, Enes'in şöyle dediğini işitmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Bedir günü ***"Ebû Cehil'in akibeti ne oldu, kim bakacak?"*** diye sordu. İbn Mes'ûd (onun durumunu araştırmak üzere) gitti ve Afra kadının iki oğlunun onu vurduklarını gördü. Ölmek üzereyken ona yetişip sakalından tuttu ve "Sen misin Ebû Cehil!" dedi. O da "Sizin öldürdüğünüz veya kendi kavminin öldürdüğü bir kimseden daha üstünü var mı?" dedi.[620]

٤٢٢ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ الْعَمْرِيُّ، عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ عِرْفَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ، يَقُولُ: لَمَّا قَتَلْتُ أَبَا جَهْلٍ أَنَا وَابْنَا عَفْرَاءَ تَغَامَزَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِقُوَّةِ أَبِي جَهْلٍ، وَدِقَّةِ سَاقَيْ عَبْدِ اللهِ وَقِلَّةِ قُوَّتِهِ قَالَ: فَصَرَفَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ وَلَحَّنَ كَلَامَهُ، ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَسَاقُ عَبْدِ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمُ أَوْ أَشَدُّ مِنْ أُحُدٍ أَوْ حِرَاءَ.

422- … el-Mu'allâ b. İrfân dedi ki: Ebû Vâil'in şöyle dediğini işittim: İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini duydum: Ben ve Afra kadının iki oğlu Ebû Cehil'i öldürdüğümüzde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahâbîleri, Ebû Cehil'in gücü karşısında İbn Mes'ûd'un sıska bacaklarına ve zayıflığına bakarak birbirlerine kaş göz işaretinde bulundular. Ravi dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gözlerini onlara çevirdi ve tutumlarının yanlışlığını şu şekilde vurguladı: ***"Muhammed'in canını elinde tutana yemin olsun ki, Abdullah'ın (sıska) bacakları kıyamet günü Uhud'dan veya Hira'dan daha ağır gelir."***[621]

***

620 Buhârî, Megâzî 8; Müslim, Cihâd 118.

621 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bir takım yazım hatalarını tespit ettiğimiz bu rivayet, görebildiğimiz kadarıyla İbn Asâkir'in *Târîhu Dımeşk*'inde (XXXIII, 113-114, Beyrut 1996, Daru'l-Fikr) geçmektedir. *Târîhu Dımeşk*'in metni daha düzgün olduğu için tercümede daha çok onu dikkate aldık. (Çeviren)

(İddia sahibi sözlerine devam ederek) "Bu iki hadis, Abdullah (b. Mes'ûd)'un Bedir'e katıldığını ispatlamaktadır. Ancak Ebû Hureyre'nin İslâm'a girişi Bedir'den sonra olmasına rağmen, bu kitapta, bundan önceki bölümde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiğiniz Zü'l-yedeyn haberini Ebû Hureyre nakletmektedir" derse, ona şöyle cevap verilir:

Ebû Hureyre'nin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kıldırdığı ve Zü'l-yedeyn'in yer aldığı namazda bulunmadığı doğrudur. Çünkü Zü'l-yedeyn -ki bu zat Zü'ş-şimâleyn[622] olup el-Hırbâk adıyla bilindiği gibi Abdu Amr olarak da anılır- Bedir gününde şehid düşmüştür. İsmi Bedir şehidleri arasında geçmektedir:

٤٢٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ الْعَمْرِيِّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ ذُكِرَ لَهُ حَدِيثُ ذِي الْيَدَيْنِ، فَقَالَ: كَانَ إِسْلَامُ أَبِي هُرَيْرَةَ بَعْدَ مَا قُتِلَ ذُو الْيَدَيْنِ.

423- ... Nâfi'in rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, kendisine Zü'l-yedeyn hadisinden bahsedilince şöyle dedi: "Ebû Hureyre'nin İslâm'a girişi, Zü'l-yedeyn'in şehid düşmesinden sonradır."[623]

***

Ebû Ca'fer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahâbesi, Ebû Hureyre ve diğerleri, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda bizzat tanık oldukları şeyleri rivayet ettikleri gibi başka sahâbîlerin tanıklık edip anlattıklarını da naklediyorlardı. Bunlardan biri de şöyledir:

٤٢٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: مَا كُلُّ مَا نُحَدِّثُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعْنَاهُ، يَعْنِي: مِنْهُ، وَلَكِنْ سَمِعْنَاهُ وَحَدَّثَنَا أَصْحَابُهُ.

622 Âlimler, Zü'l-yedeyn ile Zü'ş-şimâleyn'in aynı kişi olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Farklı kişiler olduğunu savunanlar, Süleymoğulları'ndan Zü'l-yedeyn'in Bedir şehidi olmayıp Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra da yaşadığını; Bedir'de şehid düşenin ise Huzâa kabilesinden Zü'ş-şimâleyn olduğunu belirtmişlerdir. Bilgi için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/2, 108, II/2, 190, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz. (Çeviren)

623 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 450.

424- ... el-A'meş'in Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, el-Berâ şöyle dedi: "Size Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiğimiz her şeyi bizzat ondan işitmiş değiliz. Ondan bizatihi işittiklerimiz olduğu gibi diğer ashâbının (ve dostlarımızın) naklettikleri de vardır."[624]

***

Bir diğer rivayet de şu şekildedir:

٤٢٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، قَالَ:حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ شَيْخٍ مِنْ هَمَدَانَ، قَالَ: اخْتَلَفْتُ أَنَا وَصَاحِبٌ لِي فِي نَبِيذِ الْجَرِّ، فَقُلْتُ: لَئِنْ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ لَأَسْتَحْفِيَنَّ عَنْ ذَلِكَ، فَلَمَّا قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ لَقَّانِي اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا سَعِيدٍ، إِنَّ صَاحِبًا لِي خَالَفَنِي فِي نَبِيذِ الْجَرِّ، وَإِنِّي قُلْتُ: لَئِنْ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ لَأَسْتَحْفِيَنَّ عَنْ ذَلِكَ فَحَدِّثْنِي بِشَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَا تُحَدِّثْنِي عَنْ غَيْرِهِ قَالَ: إِنْ قُلْتَ ذَاكَ فَإِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِيهِمْ مَنْ يَشْغَلُهُ عَقَارُهُ وَضَيْعَتُهُ، فَيَجِيءُ، فَإِنْ لَمْ يُوَافِقْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: حَدِّثُونِي بِمَا حَدَّثَكُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ مِنَّا مَنْ لَيْسَتْ لَهُ ضَيْعَةٌ تَشْغَلُهُ، وَكَانَ يَلْزَمُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

425- ... Ebu't-Teyyâh'ın rivayet ettiğine göre, Hemedanlı bir hoca olan Ebu'l-Veddâk dedi ki: Bir dostumla, küp nebizi[625] meselesinde görüş ayrılığına düşmüştük. Dedim ki: "Eğer Medine'ye gidersem bu meseleyi sorup öğreneceğim."

Medine'ye vardığımda Allah *azze ve celle* karşıma Ebû Saîd el-Hudrî'yi çıkardı. Ona "Ebû Saîd! Bir dostumla küp nebizi konusunda görüş ayrılığına düştük. Ben de 'Eğer Medine'ye gidersem bu konuyu sorup öğreneceğim' demiştim. Şimdi sen bana başkasından değil, bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hususta duyduğun şeyi anlat" dedim. Bana dedi ki: "Şayet böyle söylersen (durum güçleşir). Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve*

---

624 Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl*, II, 410, Riyâd 2001.

625 Nebîz: İçine hurma, kuru üzüm vb. atılıp bekletilen ve henüz sarhoşluk verici dereceye ulaşmamış bulunan içecektir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 363. (Çeviren)

sellem'in sahâbesi içerisinde işi gücü olan kimseler vardı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in genellikle bulunduğu ortama gelip de onu bulamamışsa 'Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in size anlattığını bana da anlatın' derdi. Fakat içimizde herhangi bir uğraşısı olmayan kimseler de vardı ki bunlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dizinin dibinden ayrılmazlardı."

***

Bir başka rivayet de şöyledir:

٤٢٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ الْخَيَّاطُ، عَنْ حُمَيْدٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فِي بُسْتَانٍ لَهُ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ طَيِّبُ النَّفْسِ، فَحَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: أَنْتَ سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَغَضِبَ غَضَبًا شَدِيدًا، وَقَالَ: وَاللهِ مَا كُلُّ مَا نُحَدِّثُكُمْ بِهِ سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ كَانَ يُحَدِّثُ بَعْضُنَا بَعْضًا، وَلَا يَتَّهِمُ بَعْضُنَا بَعْضًا.

426- Fehd'in, Ahmed b. Abdullah b. Yunus > Ebû Şihâb el-Hayyât yoluyla bize bildirdiğine göre, Humeyd şöyle dedi: Enes b. Mâlik'e ait bir bostanda onunla birlikte oturuyorduk. O gün morali gayet yerindeydi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den hadis nakletti. Derken meclistekilerden biri "Sen bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bizzat işittin mi?" diye sordu. Bunun üzerine (bütün neşesi kaçtı ve) son derece öfkeli bir biçimde "Allah'a yemin olsun ki, size naklettiklerimizin hepsini bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den duymuş değiliz. Biz birbirimize rivayette bulunurduk fakat hiç kimse diğerini (yalancılıkla) suçlamazdı."[626]

***

Diğer bir rivayet de şudur:

٤٢٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّيْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّهُ حَدَّثَ بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ فَهْدٍ، عَنْ أَحْمَدَ، عَنْ أَبِي شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدٍ سَوَاءً.

626 İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, IX, 367, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.

427- Ahmed b. Dâvûd bize, Abdullah b. Muhammed et-Teymî > Hammâd b. Seleme > Humeyd kanalıyla Enes'in, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bir hadis naklettiğini, bunun üzerine bir adamın ona "Sen bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bizzat duydun mu?" diye sorduğunu nakletti. Daha sonra da bir önceki Fehd > Ahmed > Ebû Şihâb > Humeyd rivayetinin aynısını zikretti.

***

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbının, ondan rivayet ettikleri hadisler konusundaki durumları böyleydi. Kimi rivayetleri bizzat işiterek (sema), kimilerini de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den geldiğine kanaat ederek başkalarından duymak (belâğ) suretiyle almışlardır.

Bu tür rivayetlerden biri de Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'a aittir. Nitekim cünüp olarak sabahlayan kimsenin oruç tutamayacağına ilişkin bir rivayeti Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle nakletmektedir:

٤٢٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو الْقَارِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، يَقُولُ: لَا وَرَبِّ هَذَا الْبَيْتِ مَا أَنَا قُلْتُ: مَنْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ وَهُوَ جُنُبٌ فَلْيُفْطِرْ وَلَكِنَّ مُحَمَّدًا قَالَهُ، وَرَبِّ هَذَا الْبَيْتِ مَا أَنَا نَهَيْتُ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ، وَلَكِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهُ إِذَا أُفْرِدَ.

428- … Yahya b. Ca'de'nin bildirdiğine göre, Abdullah b. Amr el-Kârî, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini işitmiştir: Şu evin (Kâbe'nin) Rabbine yemin olsun ki, ***"Cünüp olarak sabahlayan kimse orucunu bozsun"*** sözünü ben değil, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* söylemiştir. Yine şu evin Rabbine yemin olsun ki, sadece Cuma günü oruç tutmayı da ben değil, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklamıştır.[627]

***

Ebû Hureyre *radıyallahu anh,* bir şeyi bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işitmemiş olsa bile ondan bu tür rivayetlerde bulunabiliyor, kendisiyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* arasındaki kişiden

627 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 248, 286.

bahsetmeyebiliyordu. Ancak aradaki şahsın kimliğini tespit için ilgili hadis üzerinde ısrarla durulunca "Bana bunu falanca haber verdi" diyordu. Şöyle ki:

٤٢٩ - يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ سُمَيٍّ، مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، يَقُولُ: كُنْتُ أَنَا وَأَبِي عِنْدَ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ، فَذُكِرَ لَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: مَنْ أَصْبَحَ جُنُبًا أَفْطَرَ ذَلِكَ الْيَوْمَ، فَقَالَ مَرْوَانُ: أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ لَتَذْهَبَنَّ إِلَى أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ لِتَسْأَلَهُمَا عَنْ ذَلِكَ، فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَذَهَبْتُ مَعَهُ حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ، فَسَلَّمَ عَلَيْهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، ثُمَّ قَالَ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّا كُنَّا عِنْدَ مَرْوَانَ، فَذُكِرَ لَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: مَنْ أَصْبَحَ جُنُبًا أَفْطَرَ ذَلِكَ الْيَوْمَ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: بِئْسَ مَا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، تَرْغَبُ عَنْ مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ؟ فَقَالَ: لَا وَاللهِ، قَالَتْ: فَأَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ جِمَاعٍ غَيْرِ احْتِلَامٍ، ثُمَّ يَصُومُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، قَالَ: ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَسَأَلَهَا عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَتْ كَمَا قَالَتْ عَائِشَةُ، فَخَرَجْنَا حَتَّى جِئْنَا مَرْوَانَ، فَذَكَرَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ مَا قَالَتَا، فَقَالَ مَرْوَانُ: أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَتَرْكَبَنَّ دَابَّتِي فَأْتِهَا فَلَتَذْهَبَنَّ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ، فَإِنَّهُ بِأَرْضِهِ بِالْعَقِيقِ، فَلْتُخْبِرَنَّهُ ذَلِكَ، فَرَكِبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَرَكِبْتُ مَعَهُ حَتَّى أَتَيْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ، فَتَحَدَّثَ مَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ سَاعَةً، ثُمَّ ذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: لَا عِلْمَ لِي بِذَلِكَ، إِنَّمَا أَخْبَرَنِيهِ مُخْبِرٌ.

429- ... Ebû Bekir b. Abdurrahman anlatıyor: Bir gün ben ve babam (Abdurrahman), o sıralar Medine valisi olan Mervân b. el-Hakem'in yanındaydık. Ona, Ebû Hureyre'nin ***"Kim cünüp olarak sabahlarsa o günkü orucunu bozmuş olur"*** dediği aktarıldı. Bunu duyan Mervân, babama (Abdurrahman) hitaben "Allah adına yemin ederek, senden mü'minlerin annesi Âişe'ye ve Ümmü Seleme'ye gidip bu meselenin iç yüzünü öğrenmeni istiyorum" dedi. Bunun üzerine (babam) Abdurrahman ve ben gidip Hz. Aişe'nin huzuruna vardık. Abdurrahman ona selam verdikten sonra şöyle dedi: Mü'minlerin annesi! (Biraz önce) Mervân'ın yanındaydık. Ona, Ebû Hureyre'nin ***"Kim cünüp olarak sabahlarsa o günkü orucunu bozmuş olur"*** dediğinden bahsedildi.

Âişe *radıyallahu anhâ* buna karşılık "Ebû Hureyre'nin söylediği ne kadar da kötü! Ey Abdurrahman! Yoksa sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yapmakta olduğundan yüz mü çeviriyorsun?" deyince, Abdurrahman "Allah'a andolsun ki hayır" diye cevap verdi. Daha sonra Âişe şöyle dedi: "Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, ihtilam olmaksızın, cinsel ilişkiden dolayı cünüp olarak sabahladığı hâlde o gün oruç tuttuğunun bizzat şahidiyim."

Ebû Bekir dedi ki: Sonra da babamla birlikte çıkıp Ümmü Seleme'nin yanına gittik ve ona da aynı meseleyi sorduk. O da Âişe'nin söylediğini söyledi. Ardından çıkıp Mervân'ın yanına geldik. (Babam) Abdurrahman ona, her ikisinin (Âişe ve Ümmü Seleme'nin) söylediklerini aktardı. Bunun üzerine Mervân "Ebû Muhammed! Allah adına yemin ederek, senden benim bineğime binip Ebû Hureyre'ye gitmeni ve ona bunu haber vermeni istiyorum. O şimdi Akîk'teki arazisindedir" dedi.

(Ebû Bekir b. Abdurrahman devamla dedi ki): Abdurrahman ve ben bineğe binip Ebû Hureyre'ye gittik. Abdurrahman onunla bir süre konuştuktan sonra ona bu meseleden bahsedince Ebû Hureyre şöyle dedi: "Ben bunu bilmiyorum. Bana bu bilgiyi birisi aktarmıştı."[628]

٤٣٠ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عُقْبَةَ، قَالَ: أَصْبَحْتُ جُنُبًا وَأَنَا أُرِيدُ الصَّوْمَ فَأَتَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ لِي: أَفْطِرْ، فَأَتَيْتُ مَرْوَانَ فَسَأَلْتُهُ وَأَخْبَرْتُهُ بِقَوْلِ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ إِلَى عَائِشَةَ وَسَأَلَهَا، فَقَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مِنْ جِمَاعٍ، ثُمَّ يَصُومُ ذَلِكَ الْيَوْمَ، فَرَجَعَ إِلَى مَرْوَانَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: ائْتِ أَبَا هُرَيْرَةَ فَأَخْبِرْهُ، فَأَتَاهُ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: إِنِّي لَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّمَا حَدَّثَنِيهِ الْفَضْلُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

430- … Recâ b. Hayve'nin rivayet ettiğine göre, Ya'lâ b. Ukbe dedi ki: Oruç tutmaya niyet ettiğim hâlde cünüp olarak sabahladım. Ebû Hureyre'ye gelip meseleyi sorunca bana "Orucunu boz" dedi. Sonra Mervân'a gelip konuyu açtım ve ona Ebû Hureyre'nin sözünü/görüşünü aktardım. Bunun üzerine

628 Mâlik, Sıyâm 11; Buhârî, Savm 22; Müslim, Sıyâm 75.

Abdurrahman b. el-Hâris, Âişe'ye gidip konuyu sordu. O da şu cevabı verdi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cinsel ilişkiden dolayı aldığı guslün suyu henüz üzerinde kurumadan, ıslak saçla sabah namazına çıkar sonra o gün oruç tutardı."

Daha sonra (Abdurrahman) Mervân'a gelip durumu anlattı. Mervân da "Şimdi git, bunu Ebû Hureyre'ye de anlat" dedi. O da gidip ona aktardı. Bunun üzerine Ebû Hureyre "(Açıkçası) ben bunu bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den işitmiş değilim. Bana bunu el-Fadl (b. Abbâs), Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etmişti" dedi.[629]

***

Böyle bir durumda biri "Bu ihtimal, (sahâbenin) genel anlamdaki rivayetleri için söz konusu olabilir. Ancak Ebû Hureyre, Zü'l-yedeyn olayının yaşandığı gün ile ilgili hadisinde "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bize namaz kıldırdı" demektedir. Bu da onun, o namaza katıldığını ispatlamaktadır" derse, ona şöyle cevap verilir:

Burada o namaza katıldığını ispatlayacak bir delil yoktur. Zira Ebû Hureyre'nin "Bize namaz kıldırdı" ifadesinden, sözü geçen namaza bizzat iştirak etmese de kendisinin de mensup olduğu Müslümanlara Allah Rasûlü'nün namaz kıldırması anlamı çıkabilir. Nitekim en-Nezzâl b. Sebra'nın rivayetinde böyle bir durum söz konusudur. Şöyle ki:

٤٣١ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، وَأَبُو زُرْعَةَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو الدِّمَشْقِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَسْعُودٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ، قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا وَإِيَّاكُمْ كُنَّا نُدْعَى بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ بَنُو عَبْدِ اللهِ، وَنَحْنُ بَنُو عَبْدِ اللهِ.

431- ... Mes'ûd'un Abdülmelik b. Meysere'den rivayet ettiğine göre, en-Nezzâl b. Sebra dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlere (en-Nezzâl'ın kabilesine hitaben) şöyle demişti: ***"Ben ve sizler, Abdumenâfoğulları olarak anılıyorduk. Fakat bugün sizler de Abdullahoğulları oldunuz; bizler de Abdullahoğulları olduk."***[630]

629 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 103.

630 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 450.

Burada en-Nezzâl'ın, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i görmemiş olmasına rağmen, "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlere şöyle demişti" sözünden maksadı, Allah Rasûlü'nün, en-Nezzâl'ın kendisinin de bir ferdi olduğu kabilesine hitaben konuşmasıdır.

Aynı şey Ebû Hureyre'nin Zü'l-yedeyn hadisinde geçen "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize namaz kıldırdı" sözü için de geçerlidir. Kanaatimizce "bize namaz kıldırdı" ifadesinin manası, Ebû Hureyre'nin kendilerinden sayıldığı fakat onun haricinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile o namaza katılmış olan sahâbeye namaz kıldırmasıdır. Nitekim Abdullah b. Abbâs, İbn Ömer ve İmrân b. Husayn da Zü'l-yedeyn hadisini rivayet etmişlerdir.

٤٣٢ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى الْعَبْسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثَلَاثًا ثُمَّ سَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ ذُو الشِّمَالَيْنِ: أَنَقَصَتِ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ وَكَذَلِكَ يَا ذَا الْيَدَيْنِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَرَكَعَ رَكْعَةً وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ.

432- ... Câbir'in İkrime'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs *radıyallahu anhumâ* şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (dört rekâtlık bir namazı) üç rekât olarak kıldı sonra da selam verdi. Zü'ş-şimâleyn ona "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz mı kısaldı?" diye sordu. Allah Rasûlü ***"Gerçekten öyle mi oldu (üç rekât mı kıldım) ey Zü'l-yedeyn?"*** diye sorunca, Zü'l-yedeyn "Evet" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kalkıp bir rekât daha kıldı ve iki (sehiv) secdesi yaptı.[631]

٤٣٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ فَسَهَا فَسَلَّمَ، فَقَالَ ذُو الْيَدَيْنِ، فَذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَنَّهُ قَالَ: أَنَقَصَتِ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ ثُمَّ سَلَّمَ.

631 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XI, 303-304.

433- … Nâfi'in İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, o, "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlara iki rekât namaz kıldırdıktan sonra yanılarak (sehven) selam verdi. Ardından Zü'l-yedeyn şöyle dedi" diyerek Ebû Hureyre rivayetinin aynısını zikretti. Daha sonra Zü'l-yedeyn'in "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz kısaldı mı?" diye sorduğu, Hz. Peygamber'in de ***"Hayır"*** cevabını verdiği kaydı yer almaktadır. (İbn Ömer rivayetin devamında) şunu ekledi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki rekât daha kıldı sonra da iki sehiv secdesi yaptı ve peşinden selam verdi."[632]

٤٣٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْمُهَلَّبِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، قَالَ: سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ، فَدَخَلَ الْحُجْرَةَ مُغْضَبًا، فَقَامَ الْخِرْبَاقُ رَجُلٌ بَسِيطُ الْيَدَيْنِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَقَصُرَتِ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ؟ فَخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ فَسَأَلَ فَأُخْبِرَ، فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي كَانَ تَرَكَ، وَسَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ.

434- … Ebû Kılâbe'nin Ebu'l-Mühelleb'den rivayet ettiğine göre, İmrân b. Husayn dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* üç rekâtın sonunda selam verdikten sonra öfkeli bir hâlde odasına girdi. Bunun üzerine ellerinin uzunluğuyla bilinen el-Hırbâk adında bir adam kalkıp 'Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz mı kısaldı yoksa unuttunuz mu?' diye sordu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ridâsını sürüyerek (odasından) çıktı. Meseleyi sorup durumu öğrenince, terk ettiği rekâtı kıldı ve selam verdi. Ardından iki secde yaptı sonra (yine) selam verdi."[633]

***

Burada da görüldüğü gibi İbn Abbâs, İbn Ömer ve İmrân b. Husayn, Ebû Hureyre'den daha önce Müslüman olmalarına ve bu hadisi rivayet etmelerine rağmen hiçbiri bu namazı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kıldığından söz etmemiştir. Ebû Hureyre ise onlardan daha sonra bu hadisi rivayet etmiştir. Zira onun (Müslüman olup bir sahâbî olarak) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzurunda bulunuşu, sözü geçen sahâbîlerden sonradır. Bu durumda Ebû Hureyre, nasıl olur da henüz Müslüman olmadığı bir dönemde ve üstelik kendinden daha önce İslâm'a girmiş kimselerin bile bulunmadığı (Allah Rasûlü'nün kıldırdığı) namazlardan birine iştirak etmiş olabilir ki?

632 Ebû Dâvûd, Salât 189; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 134.

633 Müslim, Mesâcid 101; Ebû Dâvûd, Salât 189.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿... فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا...﴾
"... (NAMAZLARINIZI) YAYA YAHUT BİNMİŞ OLARAK (KILIN)..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Yüce Allah ***"Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yaya yahut binmiş olarak (kılın)..."***[634] buyurmaktadır. Buradaki ***"yaya (fericâlen)"*** lafzı, güven içinde olan ve olmayan herkesin kıldığı normal namaz ve korku namazının, (binekte değil) yerde, bilinen şekliyle kılınmasını ifade eder. Nitekim biz bunlardan her birinin namazıyla ilgili açıklamaları bu kitabımızda yaptık.

Âyetteki ***"yahut binmiş olarak (ev rükbânen)"*** lafzına gelince; burada ise Allah *azze ve celle,* binekli ve korku duyan birinin, -tıpkı bir yolcunun yolculuk esnasında nafile namazları binek üzerinde kılması gibi- devesi veya binek hayvanı nereye dönerse dönsün, korku hallerinde bunlara binmiş vaziyette namaz kılmasına ruhsat vermektedir.

Bu noktada eğer biri "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hendek savaşında düşman gruplarla ikindi namazının vakti geçinceye kadar savaşmış ve binekli olduğu hâlde namaz kılmamıştır" diyerek şu rivayeti delil olarak öne sürerse:

٤٣٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَاصِمًا يُحَدِّثُ، عَنْ زِرٍّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَاتَلْنَا الْأَحْزَابَ فَشَغَلُونَا عَنِ الْعَصْرِ حَتَّى كَرَبَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغِيبَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ امْلَأْ قُلُوبَ الَّذِينَ شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى نَارًا، وَامْلَأْ بُيُوتَهُمْ نَارًا، وَامْلَأْ قُبُورَهُمْ نَارًا، قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كُنَّا نَرَى أَنَّهَا صَلَاةُ الْفَجْرِ.

---

634 Bakara 2/239.

435- … Âsım'ın Zirr'den rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: Hendek'te düşman gruplarıyla neredeyse güneş batıncaya kadar savaştığımız için ikindi namazını kılamamıştık. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Allahım! Bizleri orta namazdan (es-salâtü'l-vustâ) alıkoyanların kalplerini ateşle doldur. Evlerini ateşle doldur. Kabirlerini ateşle doldur"*** diye beddua etti. Ali *radıyallahu anh* "Biz (daha önce) bu orta namazın, sabah namazı olduğunu zannediyorduk" dedi.[635]

٤٣٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْجَزَّارِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَعَدَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَلَى فُرْضَةٍ مِنْ فَرَائِضِ الْخَنْدَقِ، فَقَالَ: شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى كَرَبَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغِيبَ اللهُمَّ امْلَأْ قُلُوبَ الَّذِينَ شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى نَارًا، وَامْلَأْ بُيُوتَهُمْ نَارًا، وَامْلَأْ قُبُورَهُمْ نَارًا.

436- … Yahya b. el-Cezzâr'ın Ali *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hendek savaşında, hendek girişlerinden birine oturup şöyle dedi: ***"Neredeyse güneş batıncaya kadar namazımıza engel oldular. Allahım! Bizleri orta namazdan alıkoyanların kalplerini ateşle doldur. Evlerini ateşle doldur. Kabirlerini ateşle doldur."***[636]

٤٣٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ الرَّازِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا غَزْوَةً فَلَمْ يَرْفَعْ مِنْهَا، حَتَّى مَشَى بِصَلَاةِ الْعَصْرِ عَنِ الْوَقْتِ الَّذِي كَانَ يُصَلِّيهَا فِيهِ، فَقَالَ: اللهُمَّ امْلَأْ قُلُوبَ الَّذِينَ شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى نَارًا، وَامْلَأْ بُيُوتَهُمْ نَارًا، وَامْلَأْ قُبُورَهُمْ نَارًا.

437- … İkrime'nin İbn Abbâs *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* girdiği bir savaş yüzünden ikindiyi, her zaman kılmış olduğu vaktinde kılamayıp kaçırmıştı. Bunun üzerine ***"Allahım! Bizleri orta namazdan alıkoyanların kalplerini ateşle doldur. Evlerini ateşle doldur ve kabirlerini de ateşle doldur!"*** diye beddua etti.

---

635 İbn Mâce, Salât 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 150.

636 Müslim, Mesâcid 204; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 135.

٤٣٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ مُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: شَغَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُشْرِكُونَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ عَنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى حَشَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَجْوَافَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا.

438- Ali b. Ma'bed'in bize, İshâk b. Mansûr es-Selûlî > Muhammed b. Talha > Zübeyd isnadıyla Murre'den rivayet ettiğine göre, Abdullah (b. Mes'ûd) dedi ki: Hendek savaşında müşrikler, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, güneş batıncaya dek ikindi namazından alıkoydular. Bunun üzerine Allah Rasûlü ***"Bizi orta namazdan alıkoydular. Allah azze ve celle, onların karınlarını ve kabirlerini ateşle doldursun!"*** diye beddua etti.[637]

٤٣٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

439- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Âmir > Muhammed b. Talha isnadıyla bu hadisin aynısını rivayet etti.

٤٤٠ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، وَفَهْدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زِرٍّ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَوْمَ الْخَنْدَقِ، يَقُولُ: شَغَلُونَا عَنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ، قَالَ: وَلَمْ يُصَلِّهَا يَوْمَئِذٍ حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ، مَلَأَ اللهُ قُبُورَهُمْ نَارًا، وَقُلُوبَهُمْ نَارًا، وَبُيُوتَهُمْ نَارًا.

440- … Adiyy b. Sâbit'in Zirr'den rivayet ettiğine göre, Huzeyfe şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Hendek günü şöyle dediğini işittim: ***"Bizi ikindi namazından alıkoydular.*** -(Ravi) dedi ki: Çünkü o gün, güneş batıncaya kadar ikindiyi kılamamıştı.- ***Allah onların kabirlerini ateşle doldursun. Kalplerini ateşle doldursun. Evlerini de ateşle doldursun!"***[638]

***

637 Müslim, Mesâcid 206; İbn Mâce, Salât 6.

638 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 321.

(Bu delilleri öne süren kimseye) şöyle cevap verilir:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaşadığı bu durum, Allah *azze ve celle*'nin ona ***"... yaya veya binmiş olarak (namazınızı kılın)..."***[639] âyetini indirmesinden önce idi. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî bu hususa açıklık getirmiştir. Şöyle ki:

٤٤١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: حُبِسْنَا يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى كَانَ بَعْدَ الْمَغْرِبِ بِهَوِيٍّ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى كُفِينَا، وَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَكَفَى اللهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللهُ قَوِيًّا عَزِيزًا}، فَدَعَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالًا، فَأَقَامَ الظُّهْرَ فَصَلَّاهَا، فَأَحْسَنَ صَلَاتَهَا كَمَا كَانَ يُصَلِّيهَا بِالْأَمْسِ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ فَصَلَّاهَا كَذَلِكَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ فَصَلَّاهَا كَذَلِكَ وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُنْزِلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ: {فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا}.

441- Yunus bize, İbn Vehb > İbn Ebî Zi'b > Saîd el-Makburî > Abdurrahman b. Saîd el-Hudrî isnadıyla babasının (Ebû Saîd) şöyle dediğini rivayet etti: Hendek günü savaş, akşamdan sonra gecenin ilerleyen saatlerine kadar sürdü ve sonunda Allah'ın yardımına mazhar olduk. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin ***"Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah('ın yardımı) savaşta mü'minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir"***[640] âyeti de buna işaret etmektedir. Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Bilâl'i çağırıp öğle namazı için kamet getirmesini emretti, o da kamet getirdi. Allah Rasûlü öğleyi, düne kadar kıldığı gibi güzelce kıl(dır)dı. Ardından ikindi için Bilâl'e yine kamet getirmesini emretti, o da kamet getirdi ve onu da aynı şekilde kıl(dır)dı. Sonra da akşam için kamet getirmesini emretti ve o namazı da aynı güzellikte kıl(dır)dı. Bu hâdise, Allah *azze ve celle*'nin korku namazıyla ilgili olarak indirdiği ***"... yaya veya binmiş olarak (namazınızı kılın)..."***[641] âyetinden önceydi.[642]

639 Bakara 2/239.

640 Ahzâb 33/25.

641 Bakara 2/239.

642 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 49.

٤٤٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، وَبِشْرُ بْنُ عُمَرَ الزَّهْرَانِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

442- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Âmir ve Bişr b. Ömer ez-Zehrânî > İbn Ebî Zi'b isnadıyla bu hadisin aynısını nakletti.

٤٤٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، ثُمَّ ذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

443- Ayrıca Fehd bize, el-Ka'nebî'nin "Ben İbn Ebî Zi'b'e (bu hadisi) okudum"[643] diyerek söz konusu isnadla bu rivayetin aynısını aktardığını bildirdi.

***

Bu hadis, Allah *azze ve celle*'nin ***"... yaya veya binmiş olarak (namazınızı kılın)..."*** âyetinin Hendek gününden sonra indiğini göstermekte ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o gün namazları terk etmesinin, henüz kendilerine böyle bir ruhsatın tanınmamış olmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Çünkü namazla ilgili hüküm, o gün için (binek üzerinde değil) yerde kılınmasıydı. Daha sonra Allah *azze ve celle,* korku duyan kişinin, bineği üzerinde namaz kılmasına müsaade etmiştir. Böylece binek üzerinde kılınan bu namazın hükmü, daha önce nasıl kılınacağından ve arkayı kıbleye dönmeyi mübah kılacak durumlarından söz ettiğimiz ve yine binek üzerinde kılınan nafile namazın hükmüne benzemiştir.

Bu farz namazın, daha önce de belirttiğimiz gibi binek üzerinde kılınabilmesi, binekten inilmesi hâlinde yaşanacak korku durumuna bağlıdır. Aynı şey, binekten inilmesi hâlinde yırtıcı hayvan vb. yaklaşmasından duyulan korku hâllerinde de geçerlidir. Nitekim;

٤٤٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا سُئِلَ عَنْ صَلَاةِ الْخَوْفِ، ثُمَّ ذَكَرَ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ فِي الْبَابِ الَّذِي قَبْلَ هَذَا قَالَ: وَإِنْ كَانَ خَوْفًا هُوَ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ صَلَّوْا رِجَالًا

643 Hadis rivayet metotlarından biri olan "kıraa ale'ş-şeyh" veya "arz ale'ş-şeyh," kısaca ravinin, elinde bulunan hadisleri hocasına okumasından ibarettir. Geniş bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 22-28.

قِيَامًا عَلَى أَقْدَامِهِمْ، أَوْ رُكْبَانًا مُسْتَقْبِلِي الْقِبْلَةِ أَوْ غَيْرَ مُسْتَقْبِلِيهَا قَالَ نَافِعٌ: لَا أَدْرِي عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ ذَلِكَ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

444- Yunus'un bize bildirdiğine göre, İbn Vehb, Mâlik'in kendisine "Nâfi'in rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, korku namazı hakkında kendisine soru sorulduğunda..." dedikten sonra bundan önceki bölümde İbn Ömer'in korku namazına dair naklettiğimiz görüşünü aktardığını haber verdi. (Bu rivayette İbn Ömer) şöyle diyordu: "Eğer bundan daha büyük bir korku söz konusu ise, ayakları üzerinde yaya olarak yahut -yüzlerini kıbleye dönmüş olsalar da olmasalar da- binekli olarak kılabilirler." Nâfi' dedi ki: "Kanaatimce İbn Ömer, bu görüşünü, mutlaka Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dayanarak söylemiştir."[644]

***

Bütün bunlar, savaşın bulunmadığı korku hâlleri için geçerliydi. Zira Allah *azze ve celle* (âyetin başında) ***"Eğer korkarsanız..."*** buyurmakta ve savaştan değil özellikle "korku"dan söz etmektedir. Ancak savaş hâli varsa, bu durumda kişinin, içinde bulunduğu savaş sona erinceye kadar namaz kılmaması gerekir. Eğer namaz vaktine yetişebilirse kılar; kaçırırsa da kaza eder. Çünkü savaş hâli, namazı bozan bir ameldir. Bütün bunlar, Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşleridir.

644 Buhârî, Tefsîru Sûre 2 (44); Mâlik, Salâtü'l-Havf 3.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ...﴾

"ONLAR, AYAKTA DURURKEN, OTURURKEN, YANLARI ÜZERİNDE YATARKEN (HER VAKİT) ALLAH'I ANARLAR..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerinde yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar..."***[645] buyurmaktadır. Kanaatimizce bu âyet -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- Yüce Allah'ın bir önceki âyette zikrettiği aklıselim sahiplerini niteleyen bir sıfattır. Çünkü orada "göklerin ve yerin yaratılışından ve bunlarda o aklıselim sahipleri için ibretler bulunduğundan"[646] söz ettikten sonra bu âyette ***"Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler"*** buyurarak bu yöndeki özelliklerine değinmektedir.

Dolayısıyla bu âyetlerin, Allah *azze ve celle*'nin bahsettiği aklıselim sahiplerinden, gökler ve yer hakkında derin derin düşünenlerle ilgili olduğu açıktır. Ancak bazıları "Bu âyetin, farz namaz hakkında inmiş olup; ayakta kılma imkânı varsa ayakta, buna güç yetmiyorsa oturarak, o da mümkün değilse yatarak ima yoluyla kılma ruhsatı tanıdığını" savunmakta ve bu hususta şu delilleri öne sürmektedirler:

٤٤٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جُوَيْبِرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: رَأَى ابْنُ مَسْعُودٍ قَوْمًا يَدْعُونَ قِيَامًا فَنَهَاهُمْ، فَقَالُوا: أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: {فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ} قَالَ: إِنَّمَا ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ: صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَمُضْطَجِعًا.

---

645 Âl-i İmrân 3/191.

646 Âl-i İmran 3/190.

445- … Süfyân'ın Cüveybir'den naklettiğine göre, ed-Dahhâk dedi ki: İbn Mes'ûd, ayakta dua eden bir topluluğu görünce onlara bunu yapmamalarını söyledi. Bunun üzerine onlar da "Allah azze ve celle ***'Ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın…'***[647] buyurmuyor mu?" diye sordular. İbn Mes'ûd şöyle cevap verdi: "O âyet, farz namaz hakkındadır. Namazı ayakta kıl, gücün yetmiyorsa oturarak, ona da gücün yetmiyorsa yatarak (kılabilirsin)."

***

(İddia sahipleri) ***"Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın…"*** âyeti de bunun gibidir. Ayrıca İmrân b. Husayn'ın Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği şu hadis de bunu desteklemektedir, diyerek bu konuda şu rivayeti delil göstermektedirler:

٤٤٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ، قَالَ: كَانَ بِيَ الْبَاسُورُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَعَلَى جَنْبٍ.

446- … İbrahim b. Tahmân'ın Hüseyn el-Muallim yoluyla İbn Büreyde'den rivayet ettiğine göre, İmrân şöyle dedi: Bende basur (hemeroit) rahatsızlığı vardı. Namazı nasıl kılacağımı Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sordum. Şöyle cevap verdi: ***"Ayakta kıl(maya çalış). Eğer yapamıyorsan oturarak, o da olmazsa yatarak (kılabilirsin)."***[648]

***

Başkalarının bunların aleyhine öne sürdükleri deliller ise şöyledir:

Sözünü ettikleri İbn Mes'ûd *radıyallahu anh*'ın hadisi delil olmaya elverişli değildir. Zira bu rivayete senediyle birlikte eserinde yer veren bir kimse bulunmadığı gibi hadisin İbn Mes'ûd'a ulaşan muttasıl bir isnadı da yoktur. Ayrıca onlara göre Cüveybir'in hadisi, -kendilerinin de belirttiği gibi- kabul edilebilir nitelikte değildir. Üstelik ed-Dahhâk da İbn Mes'ûd'un yaşadığı dönemde henüz doğmamıştı. Öte yandan söz konusu rivayette zikredilen âyet

647 Nisâ 4/103.

648 Buhârî, Taksîru's-Salât 19; Ebû Dâvûd, Salât 175.

(Nisâ 4/103), bizim konu başlığında zikrettiğimiz âyet (Âl-i İmrân 3/191) değildir. Bu durumda nasıl oluyor da bu konunun başlığına aldığımız âyeti, bu şekilde te'vil edebiliyorlar? Hâlbuki âyetten açıkça anlaşılan ilk anlam, bu te'vile aykırıdır. Çünkü Allah *azze ve celle*, daha öncesinde göklerin ve yerin yaratılışından, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinden bahsederek, bütün bunlarda aklıselim sahipleri için ibretler bulunduğunu haber vermekte, daha sonra da bu aklıselim sahiplerini, âyette zikrettiği ibretli hadiseler hakkında derin derin düşünen ve Allah'ı anan kimseler olarak nitelendirmekte, ayrıca bu niteliklerini, insanların "ayakta," "oturma" ve "yatma" hâllerinin tamamında sürdürdüklerini belirtmektedir.

Nitekim bu âyetten maksadın, Allah *azze ve celle*'yi her durumda zikretmek olduğuna ilişkin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bir rivayet de bulunmaktadır. Şöyle ki:

٤٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ الْكُوفِيُّ، وَأَنَّ ابْنَ مَعْبَدٍ حَدَّثَنَا، قَالَ: حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ الْمَدَائِنِيُّ، وَأَنَّ فَهْدًا حَدَّثَنَا، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قالوا: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَمَرَنِي الْعَبَّاسُ أَنْ أَبِيتَ بِآلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ شَبَابَةُ: يَعْنِي: فِي مَنْزِلِهِ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَتَقَدَّمَ إِلَيَّ أَنْ لاَ تَنَامَ حَتَّى تَحْفَظَ لِي صَلاَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَصَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ، فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ، وَانْصَرَفَ النَّاسُ فَلَمْ يَبْقَ فِي الْمَسْجِدِ أَحَدٌ غَيْرِي قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ هَذَا أَعَبْدُ اللهِ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَمَهْ؟ قَالَ: فَقُلْتُ: أَمَرَنِي الْعَبَّاسُ أَنْ أَبِيتَ بِكُمُ اللَّيْلَةَ، قَالَ: فَالْحَقْ إِذًا، قَالَ: فَدَخَلْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: افْرُشْ يَا عَبْدَ اللهِ، قَالَ: فَأَتَيْتُ بِوِسَادَةٍ مِنْ مُسُوحٍ حَشْوُهَا اللِّيفُ قَالَ: فَنَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى سَمِعْتُ غَطِيطَهُ أَوْ خَطِيطَهُ، ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى فِرَاشِهِ قَاعِدًا، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، وَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَاتِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ {إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ} حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ.

447- ... Şebâbe b. Sevvâr el-Medâinî'nin ve Ebû Nuaym yoluyla Fehd'in bize, Yunus b. Ebî İshâk > el-Minhâl b. Amr > Ali b. Abdullah b. Abbâs'tan rivayetine göre, babası (İbn Abbâs) şöyle dedi: (Babam) el-Abbâs bana, geceyi Nebî

sallallahu aleyhi ve sellem'in ailesinin yanında -Şebâbe dedi ki: yani evinde- geçirmemi emretti.[649] İbn Abbâs devamla şöyle dedi: Ayrıca bana "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in (gece) namazını iyice öğrenebilmen için sakın uyuma!" diye de uyarıda bulundu. Ben de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yatsı namazını kıldım. Namazını bitirip insanlar gittikten sonra mescidde benden başka kimse kalmadı. Bunun üzerine Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bu da kim, Abdullah mı yoksa?"*** diye sordu. Ben de "Evet" dedim. ***"Bir mesele mi var?"*** dedi. Ben "el-Abbâs bana bu geceyi sizinle geçirmemi emretti" cevabını verdim. ***"Öyleyse gel benimle"*** buyurdu. Ben de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber (odasına) girdim. Bana ***"Yatağı ser, Abdullah!"***[650] dedi. Ben de hurma lifiyle doldurulmuş çul bir yastık getirdim. Sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* uykuya daldı hatta horultusunu veya horlamasını bile işittim. Bir süre sonra yatağında oturdu ve başını göğe doğru kaldırarak üç defa ***"Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs"*** dedi. Peşinden de Âl-i İmran sûresinin sonundaki şu âyetleri, sûrenin sonuna kadar okudu: ***"Göklerin ve yerin yaratılışında..."***[651]

***

Bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uykudan başını kaldırdıktan sonra Allah *azze ve celle*'yi, şanına layık olmayan her türlü kusur ve noksanlıklardan yücelterek zikrettiğinden, bunun yanı sıra göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünenlerin ve Yüce Allah'ı ananların niteliklerinin geçtiği âyetleri okuduğundan bahsedilmektedir.

Diğer âyete (Nisâ 4/103) gelince; o da muhalifimizin tercih ettiği manadan daha çok bizim tercih ettiğimiz anlama işaret etmekte ve uygun düşmektedir. Çünkü Allah *azze ve celle* orada şöyle buyurmaktadır: ***"Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın..."*** Bu

---

649 Buhârî, Ezân 57-59 ve Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 181'de geçen rivayette İbn Abbâs o geceyi, teyzesi Hz. Meymûne'nin odasında geçirdiğini ifade etmektedir. Bu durumda "ailesinin yanında" sözünden maksat, Hz. Peygamber'in herhangi bir eşinin odası değil, İbn Abbâs'ın teyzesi olan Hz. Meymûne'nin odasıdır. (Çeviren)

650 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu ifade, "bu zahmetli bir iştir" gibi bir anlama gelen "emrun yeşukku" şeklinde yer almaktadır. Oysa Tahâvî'nin *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*'ından (I, 15-16) tespit edebildiğimiz kadarıyla bu cümle, "yatağı/döşeği ser" manasındaki "ufruş/ifriş" tarzında olmalıdır. Zaten metnin akışına uygun olanı da budur. Bu itibarla bunun müstensihten kaynaklanan bir yazım hatası olduğu açıktır. (Çeviren)

651 Bu lafız için bk. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr,* I, 15-16; Benzer lafızlarla rivayetin aslı için bk. Buhârî, Edeb 118; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 181-182.

da gösteriyor ki, Allah Teâlâ onlara namazdan sonra "zikri" emretmektedir. Sonuçta bu durum, "ayakta durma," "oturma" ve "yatma" hâllerinin tamamında Allah'ı anmakla meşgul olmak demektir.

Öte yandan sözünü ettikleri İmrân hadisini, biz de onların naklettikleri gibi özellikle İbn Tahmân rivayetiyle tespit ettik. Ancak bu hadisi, İsa b. Yunus diğerinden tamamen farklı bir şekilde rivayet etmiştir. Üstelik İsa, İbn Tahmân'dan daha güvenilir olup zabt yönüyle de ondan daha üstün ve kuvvetlidir. İlgili rivayet şöyledir:

٤٤٨ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَهُوَ قَاعِدٌ، فَقَالَ: مَنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ.

448- ... İsa b. Yunus'un Hüseyn el-Muallim kanalıyla İbn Büreyde'den rivayet ettiğine göre, İmrân şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, oturarak namaz kılmanın hükmünü sordum. Şöyle buyurdu: ***"Ayakta kılarsa bu en faziletlisidir. Oturarak kılan kişiye ise, ayakta kılanın ecrinin yarısı vardır. Yatarak kılan kimseye de oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir."***[652]

***

İşte bu, Hüseyn el-Muallim'in rivayeti olup İsa ondan, İbn Tahmân'ın rivayetinden farklı şekilde nakletmiştir. Kanaatimizce bu hadis, -doğrusunu yine de en iyi bilen Allah'tır- nafile namazlarla ilgili olmalıdır. Çünkü namazı ayakta kılanın, oturarak kılandan daha faziletli olduğundan söz etmektedir. Bu ise ancak ayakta kılmaya gücü yettiği hâlde oturarak kılmayı tercih edenlerle alakalı bir durumdur.

Bu sebeple namazı ayakta kılmaya gücü yettiği için ayakta kılan kimsenin kıldığı namaz, ayakta kılamayacak durumda olduğu için oturarak kılan kişiden daha üstün olmadığı gibi yatarak namaz kılan kimse de yan tarafına uzanarak namaz kılan kimseden faziletli değildir.

---

652 Buhârî, Taksîru's-Salât 17-18; Tirmizî, Salât 157.

Bu durumda, kişi ancak mümkün olduğu ölçüde namaz kılabiliyorsa, hadisin İbn Tahmân yoluyla gelen rivayetindeki anlamı ile İsa'nın rivayetindeki anlamı arasında büyük bir fark var demektir. Muvaffak kılacak olan Allah'tır.

Bu hadiste bir ızdırab[653] bulunduğuna göre ve oturarak kılınan namazdan söz ettiğimizden dolayı bu namazın keyfiyetini araştırmak istedik ve ilim adamlarının bu hususta farklı görüşleri bulunduğunu gördük. Bu görüşlerden biri, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Onlara göre kişi, bağdaş kurarak namaza durabilir sonra da o hâliyle rükûa varabilir fakat secde etmek istediğinde bağdaş oturuşunu bozarak secde etmesi gerekir.

Diğer bir görüş de namazdaki tahiyyatta oturur gibi oturarak namaz kılınabileceği yönündedir. Züfer bu görüşü savunanlardandır.

Bir başka görüş ise kişinin bağdaş kurarak namaza durabileceği, ancak rükû için o oturuşunu bozduktan sonra rükû edebileceği şeklindedir. Bu görüş de Züfer'den rivayet edilmektedir.

Âlimler bu hususta ihtilaf ettikleri için biz de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den konuyla ilgili rivayet edilen haberleri araştırdığımızda sadece şu rivayetleri tespit edebildik:

٤٤٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ النَّخَعِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ مَوْلَى السَّائِبِ، عَنِ السَّائِبِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الْقَاعِدِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ غَيْرَ مُتَرَبِّعٍ.

449- İbn Ebî Dâvûd'un bize, Yahya b. Abdülhamîd > Şerîk > Abdullah en-Nehaî > İbrahim b. Muhâcir > Mücâhid yoluyla es-Sâib'in azadlı kölesinden rivayet ettiğine göre, es-Sâib dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bağdaş kurmanın dışında oturarak kılınan namaz, ayakta kılınan namazın yarısıdır."***[654]

***

653 Iztırâb: Bir ravinin aynı hadisi farklı şekillerde rivayet etmesi veya birden fazla ravinin birbirlerinden ayrı olarak rivayet etmeleri hâlinde adalet ve zabt durumları farklı olmadığından rivayetleri arasında tercih yapmanın imkânsız hâle gelmesini ifade eder. Bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 172. (Çeviren)

654 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 71.

Eğer bu hadis sabit olsaydı, bağdaş kurarak namaz kılmayı mekruh sayardık. Fakat hadis sabit (sahih) değildir. Zira Mücâhid ile es-Sâib arasındaki bağlantıyı sağlayan halkada bir problem bulunmaktadır.[655] Ayrıca İbn Muhâcir'in zayıf olduğu belirtilmektedir. Öte yandan İbn Muhâcir'le aynı kategoride sayılan Leys b. Ebî Süleym de bu hadisi rivayet etmiş fakat o da rivayeti Mücâhid'den daha öteye dayandıramamıştır.

٤٥٠ - حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ الْخُدْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ يَعْنِي ابْنَ مُهَاجِرٍ، عَنْ مَوْلَاةِ السَّائِبِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، رَفَعَتْهُ قَالَتْ: صَلَاةُ الْقَاعِدِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ غَيْرَ مُتَرَبِّعٍ.

450- Yusuf b. Yezîd bize, Abdurrahman b. Şeybe el-Hudrî > Şerîk > İbrahim b. Muhâcir yoluyla es-Sâib'in azadlı cariyesinden rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ,* merfu (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dayandırarak naklettiği) bir hadiste şöyle dedi: ***"Bağdaş kurmanın dışında oturarak kılınan namaz, ayakta kılınan namazın yarısıdır."***[656]

٤٥١ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: الصَّلَاةُ قَاعِدًا عَلَى النِّصْفِ مِنَ صَلَاةِ غَيْرِ الْمُتَرَبِّعِ.

451- ... el-Mu'temir b. Süleyman'ın Leys'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid[657] dedi ki: "Bağdaş kurmanın dışında oturarak kılınan namaz, ayakta kılınan namazın yarısıdır."

***

---

655 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*'da (XIII, 242) Mücâhid ile es-Sâib arasındaki es-Sâib'in azadlı kölesinin kim olduğunun bilinmediğini belirterek söz konusu probleme açıklık getirmektedir. (Çeviren)

656 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 221. Dikkat edilirse bu hadisin burada değil, belki 449 no'lu hadisin hemen peşinden zikredilmesi uygun düşmektedir. Çünkü Tahâvî, Leys'ten gelen rivayetin senedinin Mücahid'de son bulup öteye geçmediğini ispat etmek üzere bundan sonraki 451 no'lu hadisi zikretmek istemektedir. Bu sebeple ilgili açıklamadan sonra 450 değil, 451 no'lu hadisi koymak gerekirdi. (Çeviren)

657 Eserin yazma nüshasında bu kısım "Mücâhid'in oğlu Leys" anlamına gelen "Leys bin Mücâhid" şeklinde kaydedilmiştir. Oysa Tahâvî, bu rivayetin Mücâhid'in sözü olduğunu daha önce belirtmişti. Bu durumda ilgili ifadenin "Leys'in Mücâhid'den rivayetine göre" manasına gelen "Leys an Mücâhid" olarak düzeltilmesi gerekmektedir. (Çeviren)

Bu hususta bize Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den herhangi bir şey rivayet edilmediği için biz de ashâbından bize nakledilenleri inceledik ve şunu gördük:

٤٥٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ الْقَسْمَلِيُّ، عَنِ الْحُصَيْنِ، عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: لَأَنْ أَجْلِسَ عَلَى رَضْفَتَيْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَرَبَّعَ فِي الصَّلَاةِ.

452- … el-Husayn'ın rivayet ettiğine göre, el-Heysem b. Şihâb dedi ki: Abdullah (b. Mes'ûd) şöyle dedi: "Namazda bağdaş kurmaktansa iki kızgın taş üzerine oturmayı tercih ederim."[658]

***

Bağdaş kurarak namaz kılmayı mekruh sayanların delillerden biri de budur. Ancak burada özürsüz bir şekilde tahiyyatta bağdaş kurarak oturmayı kastetmiş olması da mümkündür. Zira;

٤٥٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ الْمُهَلَّبِيُّ، عَنْ عَاصِمٍ، وَهِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّهَا رَأَتْ أُمَّ سَلَمَةَ تُصَلِّي مُتَرَبِّعَةً مِنْ رَمَدٍ كَانَ بِهَا.

453- … Âsım ve Hişâm b. Hassân'ın el-Hasen'den rivayet ettiklerine göre, (el-Hasen'in) annesi, Ümmü Seleme'yi, gözündeki bir rahatsızlıktan dolayı bağdaş kurmuş bir vaziyette namaz kılarken görmüştür.[659]

***

İşte Ümmü Seleme bağdaş kurarak namaz kılıyordu. Bildiğimiz kadarıyla da İbn Mes'ûd'dan naklettiğimiz rivayet haricinde, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından hiç kimsenin bu konuda ona aykırı bir tutumu olmamıştır. Kaldı ki İbn Mes'ûd'un yaklaşımının yukarıda sözünü ettiğimiz gibi anlaşılması da muhtemeldir.

Öte yandan ima yoluyla namazını kılan kimseye, secde için ima yaparken, rükû için yaptığı imadan daha fazla eğilmesi emredilmiştir. Çünkü secde ve

658 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 468.

659 İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, IV, 381.

rükû iki ayrı şeydir ve aralarını da bu şekilde ayırmak gerekir. Buna göre, kıyamın yerine geçen oturuş biçimiyle tahiyyattaki oturuş biçimi de birbirinden ayrı iki şey ise, aralarında bir farklılık olması lazımdır. Böylece Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in namazda bağdaş kurma ile ilgili görüşleri ve bir rivayete göre de Züfer'in, rükûa kadar bağdaş kurarak oturma ile alakalı görüşü doğrulanmış olmaktadır. Daha sonra bu konuya ilişkin incelememizde şunu tespit ettik: Ayakta namaz kılan kimse, henüz kıyam hâlindeyken rükûa vardığına göre, buna kıyasen, oturarak kılan kimsenin de kıyam yerine geçen oturma hâli sırasında rükûa varması gerekir. Bu da Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in vardıkları görüşün isabetliliğini göstermektedir.

Daha sonra biz bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen muttasıl senedli, hasen bir hadis tespit ettik. Şöyle ki:

٤٥٤ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَمَّالُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ حَفْصٍ، قَالَ إِسْحَاقُ، وَهُوَ ابْنُ غِيَاثٍ: عَنْ حُمَيْدٍ، قَالَ إِسْحَاقُ، وَهُوَ الطَّوِيلُ: عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صلّى الله عليه وسلم يُصَلِّي مُتَرَبِّعًا.

454- İshâk b. İbrahim b. Yunus'un bize, Harun b. Abdullah el-Hammâl > Ebû Dâvûd el-Haferî > Hafs (İshâk dedi ki: O, İbn Gıyâs'tır) > Humeyd (İshâk dedi ki: O, et-Tavîl'dir) yoluyla Abdullah b. Şakîk'ten rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bağdaş kurmuş bir vaziyette namaz kılarken gördüm."[660]

٤٥٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ حَدَّثَنا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ: لَمْ يَرْوِ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ حَفْصٍ إِلَّا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ.

455- Ahmed b. Şuayb bize "Harun b. Abdullah bize rivayet edip dedi ki" dedikten sonra bu hadisi zikretti.

Ahmed b. Şuayb (en-Nesâî) dedi ki: "Bu hadisi Hafs'tan sadece Ebû Dâvûd el-Haferî rivayet etmiştir."[661]

---

660 Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 22; İbn Huzeyme, *Sahîh*, II, 89, 236.

661 Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 22. Nesâî, bu cümlesinden sonra şunu da ilave etmektedir: "Bu hadisin hatalı olduğunu zannediyorum. Yine de en doğrusunu Allah Teâlâ bilir." (Çeviren)

Namazını ayakta ya da oturarak kılamayan, sadece yan tarafına veya sırt üstü uzanmış bir vaziyette kılabilen kimsenin durumuna gelince; ilim ehli bu hususta ihtilaf etmiştir. Bir kısmı "Yüzünü kıbleye dönerek, sırt üstü uzanmış bir şekilde namazını kılar" demiştir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüştedir.

Bir kısmı da "Yüzünü kıbleye dönerek ve sağ tarafına uzanmış bir vaziyette namazını kılar" demiştir.

Âlimlerin bu konudaki ihtilaflarına baktığımız zaman, sırt üstü uzanarak namaz kılan kimsenin doğal olarak yüzünün, göğsünün, ayaklarının ve -eğer namazı ayakta kılabilseydi kendileriyle secdeye varacağı- bütün organlarının kıbleye dönük olacağını görmekteyiz. Dolayısıyla bu pozisyon, rahatsızlığının ortadan kalkması ve namazı ayakta kılmaya güç yetirmesi hâlinde kıbleye karşı ayağa doğrularak namaz kıldığı hâle benzemektedir.

Ancak yan tarafına uzanmış bir şekilde namaz kılması hâlinde bütün bedeniyle kıbleye yönelmiş olamayacağını gördük. Şöyle ki: Rahatsızlığının ortadan kalkması ve kıbleye yönelmeyi istemesi durumunda, (rahatsız iken) bulunduğu hâlin aksi istikamete yönelecek ve kıblesinin yönü, daha önce yüzünü çevirdiği kıbleden farklı bir tarafta olacaktır.

Şunu da görmekteyiz ki, namaz kılan kimse, kendisine doğru namaz kıldığı yerin, yüzünün hizasındaki taraf olmasını istediği gibi, kıbleye yönelirken de namaz kıldığı yere doğru yönelmiş olmaya ihtiyaç duymaktadır.

Yine namaz kılan kimsenin önüne bir değnek/sopa dikmeye engel bir şey yoksa, söz konusu değnek, kıble yönüne doğru namaz kılanın yüz hizasına gelecek şekilde dikilir. Eğer değnek bulunmuyorsa, bir çizgi çekmesi emredilir. Bu çizginin de bir değnek gibi dikildiği vakit namaz kılanın yüz hizasında olacak şekilde dikey boyutta çizilmesi gerekir. Zira çizginin enine değil de boyuna çizilmesi, namaz kılan kimsenin tam kıbleye dönük vaziyette olması içindir. Bu durumda ayakta namaz kılamayacak kimse de ayakta kıldığı takdirde kıbleye yönelmiş olduğu hâl gibi kıble istikametine dönmüş olacaktır. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi böyle birinin kıbleye yönelmesi ve kıblesinin de yüzünün tam hizasında olması gerekmektedir.

Değnek ve çizgi konusunda rivayet edilenlere gelince;

٤٥٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِي عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حُرَيْثٍ الْعَدَوِيِّ، عَنْ جَدِّهِ، سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئًا، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ فَلْيَنْصِبْ عَصًا، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصًا أَوْ فِي يَدِهِ عَصًا فَلْيَخُطَّ خَطًّا، ثُمَّ لَا يَضُرُّهُ مَا مَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ.

456- Yunus'un bize, Süfyân > İsmail b. Ümeyye yoluyla Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys el-Adevî'den, onun da dedesinden rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre şöyle dedi: Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Biriniz namaz kıldığı zaman yüzünün hizasına bir şeyler koysun. Eğer elinde herhangi bir şey yoksa bir değnek diksin. Şayet değneği de yoksa bir çizgi çizsin. Bundan sonra önünden geçen hiçbir şeyin ona zararı olmaz."***[662]

٤٥٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ إِلَى شَيْءٍ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصًا، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصًا فَلْيَخُطَّ خَطًّا ثُمَّ لَا يَضُرُّهُ مَنْ مَرَّ أَمَامَهُ.

457- … İbn Cüreyc'in, İsmail b. Ümeyye'den, onun da Ebû Muhammed b. Amr b. Hureys kanalıyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz namaz kıldığı zaman bir şeye doğru kılsın. Eğer herhangi bir şey bulamazsa, bir değnek diksin. Şayet elinde değnek de yoksa, bir çizgi çizsin. Ondan sonra önünden geçen hiçbir şey ona zarar veremez."***[663]

٤٥٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَبَّاسِ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَنَزَةٍ قَدْ رُكِزَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الطَّرِيقِ.

---

662 Ebû Dâvûd, Salât 102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 249.

663 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 12.

458- ... Avn b. Ebî Cuhayfe'nin, babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisiyle yol arasına konulmuş, ucunda sivri demir bulunan bir değneğe/mızrağa doğru namaz kılmıştır.[664]

٤٥٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَسْتَتِرْ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ وَلَوْ بِسَهْمٍ.

459- ... Harmele b. Abdülazîz'in, amcasından, onun da babasından rivayet ettiğine göre, dedesi dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Biriniz namazında, bir ok ile dahi olsa sütre edinsin."***[665]

***

Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed (sütre olarak) çizgi çizme görüşünü benimsememişlerdir. Aynı şekilde Mâlik ve Leys de bu kanaatte değildiler. Nitekim Yunus'un İbn Vehb yoluyla ondan naklettiği rivayet de bunu göstermektedir. Bizim kanaatimiz de budur. Yine de Allah en doğrusunu bilir. Çünkü söz konusu hadis onlara muttasıl (kesintisiz) bir senedle gelmediği gibi herhangi bir yolla da ulaşmış değildir. Eğer hadis muttasıl bir isnadla onlara gelmiş veya bir şekilde ulaşmış olsaydı onu terk etmezlerdi.

Sırtüstü uzanarak namaz kılma konusuna gelince; Muhammed b. el-Abbâs'ın, Ali > Muhammed > Ya'kûb isnadıyla rivayet ettiğine göre, Ebû Hanîfe, ayakta veya oturarak namaz kılamayacak durumdaki bir hastanın, sırtüstü uzanmış ve yüzü kıbleye dönük bir vaziyette namaz kılabileceği görüşündedir. Bu konuda âlimlerin herhangi bir görüş ayrılığından da söz edilmemiştir.

---

664 Benzer manada rivayetler için bk. Müslim, Salât 249-254.

665 İbn Huzeyme, *Sahîh*, II, 13; İbnü'l-Münzir, *el-Evsat*, V, 88.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ﴾

"ONLAR Kİ NAMAZLARINDA DEVAMLIDIRLAR" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Onlar ki namazlarında devamlıdırlar"***[666] buyurmaktadır. Bazıları, bundan maksadın farz namazları muhafaza etmek olduğunu belirterek, "Bu âyet, '***Onlar ki namazlarını muhafaza ederler***'[667] âyeti gibidir' demekte ve bu görüşü İbrahim en-Nehaî'ye dayandırmaktadırlar. Nitekim;

٤٦٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ}، قَالَ: الْمَكْتُوبَةُ.

460- … Süfyân'ın Mansûr'dan rivayet ettiğine göre, İbrahim, ***"Onlar ki namazlarında devamlıdırlar"*** âyetiyle ilgili olarak "Buradaki namazlar, farz olanlardır" yorumunu yapmıştır.[668]

***

Diğer ilim adamları ise, burada insanın bütün benliğiyle kendini namaza vermesinin kastedildiğini; namazdayken sağına soluna bakınmaması ve namaz harici şeylerle meşgul olmamasına vurgu yapıldığını belirtmektedirler. Bu kanaat de Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den nakledilmiştir. Şöyle ki:

٤٦١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَيْوَةُ، وَابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، قَالَ: سَأَلْتُ

---

666 Meâric 70/23.

667 Mü'minûn 23/9.

668 Taberî, *Tefsîr*, XXIX, 79.

عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلاتِهِمْ دَائِمُونَ} أَهُمُ الَّذِينَ لَا يَفْتُرُونَ؟ قَالَ: هُمُ الَّذِينَ إِذَا صَلَّوْا لَمْ يَلْتَفِتُوا خَلْفَهُمْ وَلَا عَنْ أَيْمَانِهِمْ وَلَا عَنْ شَمَائِلِهِمْ.

461- ... Yezîd b. Ebî Habîb'in rivayet ettiğine göre, Ebu'l-Hayr dedi ki: Ukbe b. Âmir'e, ***"Onlar ki namazlarında devamlıdırlar"*** âyetiyle ilgili olarak "Bunlar, durup dinlenmeden namaz kılan kimseler midir?" diye bir soru sordum. Bana şu cevabı verdi: "Hayır, bunlar, namaz kıldıklarında arkalarına, sağlarına ve sollarına bakınmayan kimselerdir."[669]

٤٦٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنِ ابْنِ حَسَّانَ، أَنَّ أَبَا الْخَيْرِ حَدَّثَهُ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ فِيمَا أَعْلَمُ، أَنَّهُ سَأَلَ عَنْ قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلاتِهِمْ دَائِمُونَ} قَالَ: هُوَ الرَّجُلُ الْقَائِمُ، لَا يَلْتَفِتُ يَمِينًا وَلَا شِمَالًا.

462- ... Amr b. el-Hâris'in bildirdiğine göre, İbn Hassân kendisine, Ebu'l-Hayr'ın -bildiğim kadarıyla- Ukbe b. Âmir'e ***"Onlar ki namazlarında devamlıdırlar"*** âyetine ilişkin görüşünü sorduğunu, onun da Ebu'l-Hayr'a şöyle cevap verdiğini aktarmıştır: "O, namaz kılarken sağına ve soluna bakınmayan kişidir."

***

Görünen o ki bu te'vil, âyete daha uygun, ilk te'vile nazaran âyetten açıkça anlaşılan ilk anlama daha elverişlidir. Çünkü burada namaza devamlılıktan söz edilmektedir. Eğer bu âyet, "namazı muhafaza etmek" anlamına gelseydi, namazları koruyan kimse namazlarında devamlılık gösteren kimse sayılmayacaktı. Zira namazdan çıkmakla (bitirmekle) onu kesintiye uğratmaktadır. Oysa devamlılık öyle değildir. Namazda devamlılığın şartı, namazın sonuna kadar onu kesintiye uğratacak hiçbir şeyin gerçekleşmemesidir.

Bu durum, "Vallahi, filancayla, şu evde 'devamlı kaldığı' müddetçe konuşmayacağım" diye yemin eden bir adam hakkında birçok ilim ehli tarafından dile getirilen şu görüşe benzemektedir: Eğer (kendisiyle konuşmayacağına dair yemin ettiği) adam söz konusu evden çıkarsa, yemin eden kimsenin yemini de geçerliliğini yitirir. Dolayısıyla da o adamın evden çıktıktan sonra

669 Taberî, *Tefsîr,* XXIX, 80.

tekrar oraya dönmesi ve onunla konuşması hâlinde yeminini bozmuş olmadığı için keffaret gerekmez. Çünkü adamın o evdeki "devamlılığı," oradan çıkmasıyla kesintiye uğramıştır.

Ancak "Vallahi, orada 'bulunduğu' sürece onunla konuşmayacağım" diye yemin etmiş ve o evde bulunan adam oradan çıktıktan sonra tekrar oraya dönmüşse ve yemin eden kimse de onunla konuşmuşsa, yeminini tutamamış ve bozmuş sayılır. Çünkü bir yerde "bulunma (keynûnet)" durumu, belli aralıklarla söz konusu olabilir. Ancak bir kesintiden sonra "devamlılıktan (deymûmet)" bahsedilemez. Zira "devamlılık," "kesintiye uğradığı sürece" değil, "sürekli olduğu müddetçe" anlamına gelir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf da bu iki konuda böyle düşünüyorlardı. Dolayısıyla namazdaki devamlılık, namaz boyunca süren bir devamlılıktır ve ancak namazın bittiğini gösteren son kısmıyla kesintiye uğramış olur. Buna göre âyetle ilgili "devamlılık" te'vili daha isabetli ve söz konusu iki yorumdan en çok benimsenmeye değer olanıdır. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den namazda sağa sola bakınmanın yasaklandığına dair hadisler de rivayet edilmektedir. Şöyle ki:

٤٦٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعْثَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الِالْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ، فَقَالَ: إِنَّمَا هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ.

463- ... Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ'ın, babasından rivayet ettiğine göre, Mesrûk, Âişe *radıyallahu anhâ*'nın şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e namazda sağa sola bakınma ile ilgili soru sordum. Bana şöyle cevap verdi: ***"O, şeytanın, kulun namazından aşırdığı bir kapkaçtır."***[670]

٤٦٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ عَمْرٍو الْحَضْرَمِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءً، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَا الْتَفَتَ عَبْدٌ فِي صَلَاةٍ قَطُّ، إِلَّا قَالَ لَهُ رَبُّهُ عَزَّ وَجَلَّ: عَبْدِي أَيْنَ تَلْتَفِتُ؟ أَنَا خَيْرٌ لَكَ مِمَّنْ تَلْتَفِتُ إِلَيْهِ.

---

670 Buhârî, Ezân 93; Ebû Dâvûd, Salât 165; Nesâî, Sehv 10.

464- Yunus'un bize, İbn Vehb > Talha b. Amr el-Hadramî > Atâ yoluyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Kulun sağa sola bakındığı her namazda Rabbi azze ve celle ona mutlaka 'Kulum! Nereye bakınıp duruyorsun? Ben senin için, bakmakta olduğun kimseden daha hayırlıyım' buyurur."***[671]

***

Bir başka rivayette ravi, "Ebû Hureyre'den" nakletmesine rağmen hadisi müsned olarak (Hz. Peygamber'e kadar ulaşacak bir senedle) aktarmamıştır. Şöyle ki:

٤٦٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ الْقَاسِمِ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ الْخَفَّافُ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مِثْلَهُ وَلَمْ يَرْفَعْهُ.

465- Ahmed b. el-Hasen b. el-Kâsım el-Kûfî bize, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf > Talha b. Amr > Atâ > Ebû Hureyre yoluyla bu hadisin aynısını nakletti, ancak merfu olarak (Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir isnadla) aktarmadı.

***

Buna göre, namazda sağa sola bakınmak, şeytanın, namaz kılanın namazından aşırdığı bir kapkaç hâlidir. Zira namaz kılan kişi, Rabbi *azze ve celle*'yi bırakarak başkalarına yönelmekte ve nihayetinde Rabbi de ona ***"Kulum! Nereye bakınıp duruyorsun? Ben senin için, bakmakta olduğun kimseden daha hayırlıyım"*** buyurmaktadır. Bu durum ise huşûdan uzaklaşmak anlamına gelir. Hâlbuki Yüce Allah, mü'minleri, namazlarında huşû içinde olmakla nitelemiş ve ***"Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler"***[672] buyurmuştur. Buna göre, namazında sağa sola bakınan kimse, namaza devamlılıktan uzaklaşmış sayılır. Kısacası kişi, namaz kılarken sağa sola bakınırsa, namaza devamlılığı kesintiye uğratmış ve başka şeylerle meşgul olmuş demektir. Yine de doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

671 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 257.

672 Mü'minûn 23/2.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿...وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا﴾

"... SALÂTINDA SESİNİ YÜKSELTME, ONDA SESİNİ FAZLA DA KISMA; İKİSİNİN ARASI BİR YOL TUT" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"... Salâtında sesini yükseltme, onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut"***[673] buyurmaktadır. Bazı ilim adamları bu âyetteki "salât"tan maksadın "Kur'ân okumak" olduğunu söylemişledir. Zira müşriklerin bulunduğu bir ortamda, yüksek sesle Kur'ân okunduğu zaman müşrikler ona, onu getirene ve onu indirene hakaret edip ağır sözler sarfediyorlardı. Bu görüş sahipleri bu te'villerini İbn Abbâs'a dayandırmaktadırlar:

٤٦٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّالْقَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِيَاسٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا}، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْهَرُ بِقِرَاءَتِهِ، فَإِذَا سَمِعَهُ الْمُشْرِكُونَ سَبُّوا الْقُرْآنَ، وَمَنْ جَاءَ بِهِ، فَخَفَضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَهُ حَتَّى كَانَ لَا يَسْمَعُهُ أَحَدٌ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا}.

466- Muhammed b. Ali b. Dâvûd'un bize, İshâk b. İsmail el-Tâlkânî > Cerîr > el-A'meş > Ca'fer b. İyâs yoluyla Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs ***"... Salâtında sesini yükseltme, onda sesini fazla da kısma..."*** âyeti hakkında şunları söylemiştir: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân'ı yüksek sesle okuyordu. Müşrikler, onu duydukları zaman Kur'ân'a ve onu getirene ağır hakaretlerde bulunuyorlardı. Bu sebeple Nebî

---

673 İsrâ 17/110.

sallallahu aleyhi ve sellem, hiç kimsenin duymayacağı şekilde sesini kısmaya başladı. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* **'... Salâtında sesini yükseltme, onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut'** âyetini indirdi.[674]

***

Bu hadise göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, müşriklerin Kur'ân'a, onu indirene ve getirene hakaretlerinden dolayı sesini kıstığı; Allah *azze ve celle*'nin de bu âyette ona sesini fazla yükseltmeden ve çok da kısmadan okumasını emrettiği anlaşılmaktadır. el-A'meş bu hadisi bu lafızla rivayet etmiştir. Ancak Şu'be ve Hüşeym'in rivayet lafızları daha farklıdır. Şöyle ki:

٤٦٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: وَحَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَلَمْ يَذْكُرِ ابْنَ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلا تَجْهَرْ بِصَلاتِكَ وَلا تُخَافِتْ بِهَا}، قَالَ: أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ إِذَا قَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَفَعَ صَوْتَهُ أُعْجِبَ بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ، وَسَبَّ الْمُشْرِكُونَ الْقُرْآنَ، وَمَنْ جَاءَ بِهِ، وَمَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ، وَمَنْ أَنْزَلَهُ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلا تَجْهَرْ بِصَلاتِكَ وَلا تُخَافِتْ بِهَا} أَسْمِعْهُمُ الْقُرْآنَ حَتَّى يَأْخُذُوهُ عَنْكَ.

467- Ebû Bekre bize, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî > Hüşeym > Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbâs *radıyallahu anh*'ın; yine Şu'be > Ebû Bişr kanalıyla da -İbn Abbâs'tan söz etmeksizin- Saîd b. Cübeyr'in, Allah *azze ve celle*'nin **"... Salâtında sesini yükseltme; onda sesini fazla da kısma..."** âyetiyle ilgili olarak şöyle dediklerini rivayet etti:

"Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'ân'ı yüksek sesle okurken bu, Müslümanların hoşuna gidiyordu. Fakat müşrikler ona, onu getirene ve indirene ağır hakaretlerde bulunuyorlardı. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* şu âyeti indirmiştir: **'... Salâtında sesini yükseltme; onda sesini fazla da kısma...'** Yani Kur'ân'ı Müslümanlara işittir ki, onu senden duyup alabilsinler."[675]

***

674 Buhârî, Tefsîru Sûre 17 (14); Müslim, Salât 145.

675 Buhârî, Tevhîd 34; Tirmizî, Tefsîr 17 (15).

Bu hadiste de görüldüğü gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisine indirilen âyet gereğince, müşriklerin Kur'ân'a, onu indirene ve getirene sövmelerine sebep olan yüksek sesi kısmış; yüksek ve duyulamayacak kadar kısık sesler arasında bir yol tutmayı tercih etmiştir.

Bazıları da "Söz konusu âyetteki 'salât'tan kasıt, Kur'ân tilaveti değil, duadır" diyerek şu rivayetleri delil olarak göstermişlerdir:

٤٦٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: قَالَتْ لِي خَالَتِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَعَنْ أَبِيهَا: يَا ابْنَ أُخْتِي، أَتَدْرِي فِيمَ أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا}؟ قُلْتُ: لَا، قَالَتْ: فِي الدُّعَاءِ.

468- … Selâm b. Ebî Mutî'in, Hişâm b. Urve'den rivayet ettiğine göre, babası (Urve) şöyle dedi: Teyzem Âişe -*Allah ondan ve babasından razı olsun*- bana "Yeğenim! '… ***Salâtında sesini yükseltme; onda sesini fazla da kısma…***' âyetinin ne hakkında indirildiğini biliyor musun?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine "Dua hakkında" dedi.[676]

٤٦٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا}، قَالَتْ: بِدُعَائِكَ.

469- … Süfyân'ın Hişâm b. Urve yoluyla babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ* ***"… Salâtında sesini yükseltme; onda sesini fazla da kısma…"*** âyetindeki ***"salâtında"*** lafzını "Duanda" şeklinde açıklamıştır.[677]

***

Kanaatimizce bu ikinci te'vil, daha benimsenmeye değer ve âyetten açıkça anlaşılan ilk anlama daha uygun gözükmektedir. Çünkü "dua" kelimesinin, Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda, Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in

676 Buhârî, Tefsîru Sûre 17 (14); Müslim, Salât 146.

677 Müslim, Salât 146.

sözlerinde ve Kur'ân'ın kendi dilleriyle indiği Arapların dilinde "salât" diye isimlendirildiğini görmekteyiz.

Nitekim Allah *azze ve celle* ***"Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât ederler. Ey mü'minler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selam verin"*** buyurmuştur.[678] Buradaki "salât" dua anlamındadır.

Aynı şekilde Yüce Allah'ın ***"... Ve onlar için salât et. Çünkü senin salâtın onlar için sükûnettir (onları yatıştırır)..."***[679] âyetinde de "dua" kastedilmektedir. Yine daha önce de belirttiğimiz gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Ebî Evfâ'ya dua ederek şöyle buyurmuştur: ***"Allahümme salli alâ âli Ebî Evfâ."***

Buna karşılık ne Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda ne Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözlerinde ne de Arap dilinde "kıraat"e "salât" denildiğini görmekteyiz. Her ne kadar mantıkî çıkarımlara (kıyas) göre böyle bir şeyi söylemek mümkünse de dil konusunda kıyas geçersizdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın söz konusu âyetin başındaki beyanı bu görüşümüze açıklık getirmektedir. Âyetin tamamı şöyledir: ***"De ki: 'İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır.' Salâtında sesini yükseltme, onda sesini fazla da kısma; ikisinin arası bir yol tut."***[680]

Görüldüğü gibi âyetin başı duayı emrederken, sonu da duanın -yüksek ile kısık arası bir sesle yapılması gerektiğine ilişkin- niteliğinden söz etmektedir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den duanın bu şekilde yapılmasını emreden hadisler de rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

٤٧٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَهَبَطْنَا فِي وَهْدَةٍ مِنَ الْأَرْضِ، فَرَفَعَ النَّاسُ أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَرْبِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا، إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا، ثُمَّ دَعَانِي، وَكُنْتُ قَرِيبًا مِنْهُ، فَقَالَ لِي: يَا عَبْدَ اللهِ بْنَ قَيْسٍ، أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: قُلْ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

678 Ahzâb 33/56.

679 Tevbe 9/103.

680 İsrâ 17/110.

470- … Âsım'ın Ebû Osman'dan rivayet ettiğine göre Ebû Musa dedi ki: Bir sefer sırasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraberdim. Engin mevkilere indiğimizde insanlar yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey insanlar! Kendinize acıyın. Zira siz ne sağır ne de burada olmayan birine dua ediyorsunuz. Siz, size çok yakın ve sizi çok iyi işiten (Allah'a) dua ediyorsunuz"*** buyurduktan sonra beni çağırdı. O esnada yakınında duruyordum. Bana ***"Ey Abdullah b. Kays! Sana cennet hazinelerinden olan bir sözü göstereyim mi?"*** diye sordu. Ben de "Hay hay" dedim. Bana ***"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah de"*** buyurdu.[681]

٤٧١ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ، وَسَعِيدٌ الْجُرَيْرِيُّ، وَثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ، عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا دَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ النَّاسُ، فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا، إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ أَعْنَاقِ أَكْتَافِكُمْ، فَقَالَ: يَا أَبَا مُوسَى، أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: بَلَى قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ.

471- … Ali b. Zeyd, Saîd el-Cüreyrî ve Sâbit el-Bünânî'nin, Ebû Osman en-Nehdî'den rivayet ettiklerine göre, Ebû Musa *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Medine'ye doğru yaklaştığımızda insanlar yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey insanlar! Siz ne bir sağıra ne de burada olmayan birine dua ediyorsunuz. Dua ettiğiniz (Allah), sizinle develerinizin boyunları***[682] ***arasındadır"*** buyurdu. Ardından ***"Ey Ebû Musa! Sana cennet hazinelerinden birini göstereyim mi?"*** diye sordu. Ben de "Hay hay" dedim. ***"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"*** dedi.[683]

---

681 Buhârî, Megâzî 38; Müslim, Zikr 44.

682 Tahâvî'nin rivayetinde geçen ve "omuzlar" anlamına gelen "ektâf" kelimesi, aslında sırtlarına binmiş oldukları develerden kinaye olarak kullanılmıştır. Nitekim bazı kaynaklarda "ektâf" yerine, doğrudan "develer" manasına gelen "râhile/rihâl" ve "rikâb" (bk. Müslim, Zikr 46; Tirmizî, Daavât 3; Ebû Dâvûd, Vitr 26) kelimeleri geçmektedir. (Çeviren)

683 Ebû Dâvûd, Vitr 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 418-419.

(Tahâvî) dedi ki: Buraya kadar söylediklerimiz, duada sesi yükseltmek anlamına gelen "cehr"in mekruh olduğunu göstermektedir. Bu noktadaki doğru tutum, sesini alçaltması ve dua edenin sağındakilere ve solundakilere işittirebilecek bir ses tonu kullanmasıdır. Bu sayede sağında ve solunda bulunanların duyamayacağı kadar kısık ses tonunu da yükseltmiş olacaktır. Üstelik bu yaklaşım, okuduğumuz âyetle ilgili olarak İbn Abbâs *radıyallahu anh*'dan aktardığımız te'vilden daha çok, Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edilen te'vile uygun düşmektedir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Ayrıca A'râf sûresindeki şu iki âyet de bu te'vili güçlendirmektedir. O âyetler şöyledir: ***"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin..."***[684] ***"Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam Rabbini an. Gafillerden olma."***[685]

İlim ehlinin tamamı, bu âyetlerin dua ve Allah *azze ve celle*'yi zikretmekle ilgili olduğu konusunda hemfikirdir. Üstelik burada ne yüksek ne de kısık bir ses kullanılması emredilmektedir. Oysa İbn Abbâs'ın diğer âyetle ilgili te'vilinde böyle bir anlam bulunmamaktadır. Dolayısıyla o âyette kastedilen mananın, bu âyetlerde kastedilen anlamın ta kendisi olması ihtimali ağır basmaktadır. Nihayetinde Allah Teâlâ burada neyi kastettiğini daha iyi bilir.

684 A'râf 7/55.

685 A'râf 7/205.

ALLAH TEÂLÂ'NIN
﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى، وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴾
"DOĞRUSU KURTULUŞA ERMİŞTİR TEMİZLENEN VE RABBİNİN ADINI ANIP NAMAZ KILAN" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Doğrusu kurtuluşa ermiştir temizlenen (tezekkâ) ve Rabbinin adını anıp namaz kılan (sallâ)"***[686] buyurmaktadır. Bazı ilim adamları buradaki "tezekkî"den maksadın fıtır sadakası, namazın da bayram namazı olduğu görüşündedirler. Ebu'l-Âliye er-Riyâhî'den de bu yönde bir yorum rivayet ederler. Şöyle ki:

٤٧٢ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ الضَّرِيرُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَنَّ شَيْخًا مِنْ بَنِي سَعْدٍ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ {قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى}، قَالَ: يَبْعَثُ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ، ثُمَّ يَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ.

472- … Hammâd b. Seleme'nin rivayet ettiğine göre, Sa'doğulları'ndan bir kişi, Ebu'l-Âliye'nin, ***"Doğrusu kurtuluşa ermiştir temizlenen ve Rabbinin adını anıp namaz kılan"*** âyetiyle ilgili olarak "Fıtır sadakasını verir sonra da namaza çıkar" şeklinde bir yorum yaptığını aktarmaktadır.[687]

***

Ancak bu konuda başkaları, bu görüş sahiplerine muhalefet ederek söz konusu âyetteki "tezekkî"den kastedilenin "iman" olduğunu öne sürmüşlerdir. Nitekim Allah *azze ve celle* bir diğer âyette ***"Elbette onu (nefsi) tezkiye***

---

686 A'lâ 87/14-15.

687 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 159.

eden kurtuluşa ermiştir"[688] buyurmaktadır. Bu görüşü de Ebû Mâlik el-Gıfârî ve Atâ b. Ebî Rabâh'tan rivayet etmişlerdir:

٤٧٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُد، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ الْهَمَدَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، فِي قَوْلِهِ {قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى}، قَالَ: آمَنَ.

473- ... Yahya b. Yemân'ın, Süfyân'dan, onun da es-Süddî'den rivayet ettiğine göre, Ebû Mâlik, ***"Doğrusu kurtuluşa ermiştir temizlenen"*** âyetindeki "tezekkî"yi "İman eden" olarak açıklamıştır.

٤٧٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ وَاصِلِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عَطَاءٍ مِثْلَهُ.

474- ... Şerîk b. Abdullah'ın Vâsıl b. es-Sâib'den rivayet ettiğine göre, Atâ'dan da bunun aynısı nakledilmiştir.

***

Bu ikinci te'vil, birincisine göre âyete daha uygun ve tercih edilmeye daha layıktır. Zira bayram namazı ve fıtır sadakası anlamında olsaydı, bunlar "sünnet" değil, iki "farz" veya Kitab tarafından "mendup" sayılan ameller olurdu. Çünkü Kitab'ın ortaya koyduğu bir farizaya ya da onun tarafından hayra teşvik anlamındaki mendup bir amele "sünnet" denilmez. Sünnet, ancak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söylediklerine veya yaptıklarına denilir.

Öte yandan ilim ehlinin, fıtır sadakası ve bayram namazının "sünnet" olduğu konusunda ihtilaf etmediklerini de bildiğimiz için, bu husustaki icmaları, sözü geçen âyette kastedilenin "fıtır sadakası" ya da "bayram namazı" olmasını geçersiz kılmaktadır. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

688 Şems 91/9.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"KUR'ÂN OKUNDUĞU ZAMAN ONU DİNLEYİN VE SUSUN Kİ SİZE MERHAMET EDİLSİN" SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"***[689] buyurmaktadır. Bu konuda Mücâhid'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

٤٧٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي حُرَّةَ، عَنْ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ{وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ}، قَالَ: فِي الصَّلَاةِ وَالْخُطْبَةِ.

475- … Mansûr'un İbrahim b. Ebî Hurre'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid, Allah *azze ve celle*'nin ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"*** âyetiyle ilgili olarak "Namazda ve hutbede" yorumunu yapmıştır.[690]

***

Söz konusu âyetle ilgili olarak burada Mücâhid'in bahsettiği namazda susma meselesinin, imamın sesli okuduğu namazlarla ilgili olması muhtemeldir. Ancak hutbeye ilişkin yaklaşımı, açıkça anlaşılan ilk anlamı itibariyle âyetin kapsamına girmez. Çünkü âyet, Kur'ân okunurken onu dinlemek ve susmakla ilgilidir.

---

689 A'râf 7/204.

690 Taberî, *Tefsir*, IX, 165.

Bu noktada biri "Kur'ân bazen hutbe için de söz konusu olabilir" diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir:

Şayet durum böyle olsaydı, o zaman hutbenin Kur'ân okunmayan kısımlarında konuşmak mübah hâle gelir, dolayısıyla hutbede Kur'ân tilavetinin bulunduğu kısımlar, bu tilavetin olmadığı kısımların hükmünün farklılığının da delili sayılırdı. Ne var ki âlimler, hutbe okunurken susmanın ve içinde geçen Kur'ân ve zikirleri dinlemenin birbirine eşdeğer olduğu ve bunların bize farz kılındığı hususunda icma ettikleri için, sözünü ettiğimiz âyette kastedilenin "hutbe" olmadığını anlamaktayız.

Üstelik yine Mücâhid'den bu âyetin te'viline dair, bahsi geçen yaklaşımına aykırı bir görüş de nakledilmiştir. Şöyle ki:

٤٧٦ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، عَنْ وَرْقَاءَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا}، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةٍ فِيهَا قِرَاءَةٌ، فَسَمِعَ قِرَاءَةَ فَتًى مِنَ الْأَنْصَارِ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا} فَكَانَ مُجَاهِدٌ لَا يَرَى بِالذِّكْرِ بَأْسًا.

476- ... Verkâ'ın İbn Ebî Necîh'ten rivayet ettiğine göre, Mücâhid, Allah *azze ve celle*'nin ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun..."*** âyetiyle ilgili olarak şunu söylemiştir:

"Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* sesli okunması gereken bir namazda Kur'ân'ı sesli okuyordu. Arkadan Ensarlı bir gencin de seslice okuduğunu duydu. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* ***'Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun...'*** âyetini indirdi.[691] Mücâhid, (namazdaki) zikirde herhangi bir sakınca görmüyordu."

***

Bu hadise göre söz konusu âyet, okuyanını, uyduğu imamın okuyuşunu dinlemeye engel olan bir Kur'ân tilavetinden dolayı inmiştir. Kanaatimizce âyetle ilgili bu te'vil, Mücâhid'den naklettiğimiz ilk hadisteki te'vilden daha tercihe layıktır. Ayrıca Mücâhid'in namazdaki zikrin mübahlığına dair

691 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 155.

yaklaşımı, bize göre -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- namazın başlangıcında okunan "Sübhâneke" ve benzeri dualar için geçerlidir.

Burada biri "Namaza girdiğinde bu duayı okuyan biri, namaza başlamış sayılır ve imamın namaza başladığı ve söz konusu duayı sessizce okuduğu esnada, kendisi de bu duayla namaza kesin olarak başlamış olmaktadır" derse, ona şöyle cevap verilir:

Kişi, imam kıraate başladıktan sonra namaza girmiş olabilir. Böylece imamın açıktan okuduğu bir durumda namaza girmiş sayılır ve bu açıktan okuyuş, o kişinin, imamın kıraatini sessizce dinlemekten alıkoyacak bir dua okumasına engel değildir. Dolayısıyla imama uyan kimsenin, böyle bir durumdaki hükmü ile imamın namaza başladığı sırada onunla birlikte namaza başlamaya ilişkin hükmü arasında bir farklılık yoktur.

Nitekim Ebû Hureyre *radıyallahu anh* ve Saîd b. el-Müseyyeb'den bu âyetin özellikle namazla ilgili olduğu görüşü nakledilmiştir. Şöyle ki:

٤٧٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمَةَ الْقَسْمَلِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْهَجَرِيِّ، عَنْ أَبِي عِيَاضٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فِي هَذِهِ الْآيَةِ {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ}، قَالَ: فِي الصَّلَاةِ.

477- ... İbrahim el-Hecerî'nin Ebû Iyâz'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh,* ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"*** âyetine ilişkin olarak "Namazda" kaydını düşmüştür.[692]

٤٧٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ}، قَالَ: فِي الصَّلَاةِ.

692 İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* III, 537; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* II, 155.

478- ... Yine Hammâd b. Seleme'nin Katâde'den rivayet ettiğine göre, Saîd b. el-Müseyyeb ***"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"*** âyetine dair "Namazda" yorumunu yapmıştır.[693]

***

Burada da görüldüğü gibi Ebû Hureyre ve İbnü'l-Müseyyeb, söz konusu âyetin te'vili hakkında daha önce belirttiğimiz şekilde açıklamalar yapmışlardır.

Ayrıca âyetin nüzul sebebine dair bir rivayet de yine Ebû Hureyre'den nakledilmektedir. Şöyle ki:

٤٧٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حِبَّانُ بْنُ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ الْهَجَرِيُّ، عَنِ ابْنِ عِيَاضٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانُوا يَتَكَلَّمُونَ فِي الصَّلَاةِ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ}.

479- ... İbrahim el-Hecerî'nin Ebû Iyâz'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "İnsanlar namazda konuşuyorlardı. Bunun üzerine Allah *azze ve celle* ***'Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin'*** âyetini indirdi."[694]

***

Dolayısıyla söz konusu hadis, yine Ebû Hureyre'nin âyetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetiyle birlikte değerlendirildiğinde, susup dinlemenin hutbe değil, namaz hakkında olduğu görülecektir.

Öte yandan son dönem (müteahhirûn) yorumcularından sayılan bir grup ise, bu âyette kastedilenin, insanların, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den kendisine indirilmekte olan ve insanlara okuduğu Kur'ân'ı, iyice ezberlemek ve kavramak maksadıyla dinlemeleri olduğunu öne sürmüşlerdir. Ne var ki daha önce âyeti böyle te'vil eden birine rastlamış değiliz.

Bu sebeple ilk dönem (mütekaddimûn) müfessirlerinden nakledilen te'vil daha tercih edilebilir niteliktedir. Özellikle de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve*

---

693 Taberî, *Tefsîr,* IX, 162-163.

694 İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* III, 537.

sellem'in ashâbından gelen yaklaşımı daha çok önemsemekteyiz. Çünkü onlar, Kur'ân'ın yanı sıra onun te'vilini de öğreniyorlardı. Nitekim İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'den nakledilenler bunu göstermektedir:

٤٨٠ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا نَتَعَلَّمُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ آيَاتٍ، فَمَا نَتَعَلَّمُ الْعَشْرَ بَعْدَهُنَّ حَتَّى نَتَعَلَّمَ مَا أُنْزِلَ فِي هَذَا الْعَشْرِ مِنَ الْعَمَلِ.

480- … Atâ b. es-Sâib'in Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den rivayet ettiğine göre, İbn Mes'ûd *radıyallahu anh* dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den on âyet öğreniyor ve bu âyetlerde emredilen amelleri öğrenmedikçe diğer on âyetin öğrenimine geçmiyorduk."[695]

٤٨١ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: لَقَدْ عِشْنَا بُرْهَةً مِنْ دَهْرٍ وَأَحَدُنَا يُؤْتَى الْإِيمَانَ قَبْلَ الْقُرْآنِ، وَتَنْزِلُ السُّورَةُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَتَعَلَّمُ حَلَالَهَا وَحَرَامَهَا، وَآمِرَهَا وَزَاجِرَهَا، وَمَا يَنْبَغِي أَنْ يُوقَفَ عِنْدَهُ مِنْهَا، كَمَا تَتَعَلَّمُونَ أَنْتُمُ الْيَوْمَ الْقُرْآنَ، ثُمَّ لَقَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ رِجَالًا يُؤْتَى أَحَدُهُمُ الْقُرْآنَ قَبْلَ الْإِيمَانِ، فَيَقْرَأُ مَا بَيْنَ فَاتِحَتِهِ إِلَى خَاتِمَتِهِ، وَلَا يَدْرِي مَا آمِرُهُ وَلَا زَاجِرُهُ، وَلَا مَا يَنْبَغِي أَنْ يَقِفَ عِنْدَهُ مِنْهُ وَيَنْثُرُهُ نَثْرَ الدَّقَلِ.

481- … el-Kâsım b. Avf dedi ki: Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini işittim: "Biz, insanlara Kur'ân'dan önce imanın lütfedildiği dönemleri yaşadık. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir sûre indirildiğinde, sizin bugün Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi biz de hemen onun helalini, haramını, emirlerini, yasaklarını ve üzerinde durulması gereken noktalarını öğrenmeye koyulurduk. Fakat bugün öyle insanlar görüyorum ki, imandan önce Kur'ân'ı elde etmiş; Fatiha'sı ile hâtimesi arasını (baştan sona) okumuş olmasına rağmen kendisine ne emredildiğinin, nelerin yasaklandığının ve hangi hususlar üzerinde

695 İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 172; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 119.

durması gerektiğinin farkına varmaksızın, salınan hurma dallarından etrafa dökülen çürük hurmalar gibi Kur'ân'ı saçıp savurmaktadır."[696]

***

Dolayısıyla söz konusu âyetin te'viliyle ilgili olarak Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğimiz görüş, âyetin indiriliş sebebine ilişkin zikredilen rivayetlerden biridir. Zaten ilgili rivayetler de o âyetteki muhtemel anlama uygun düşmektedir. Bu bakımdan görüşlerini aktardığımız son dönem yorumcularına ait görüş bu konuda mezhebine uyulması ve kanaatinin nakledilmesi caiz sayılan bir imama ait olsa bile, bizim burada benimsediğimiz görüş, âyetin anlamına daha yakın ve daha uygundur. Çünkü Ebû Hureyre ve Mücâhid, birbirlerinden farklı lafızlarla da olsa âyetin iniş sebebini zikretmiş ve her biri, bu bölümde kendisinden rivayet ettiğimiz görüşlerini belirtmiştir. Bunlar, âyette kastedilenin "namaz" olduğu konusunda ise ihtilaf etmemişlerdir. Üstelik bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen hadisler de bunu pekiştirmektedir:

٤٨٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ الْأَوَّلِ الْأَحْوَلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا.

482- İbn Ebî Dâvûd bize, el-Hüseyn b. Abdülevvel el-Ahvel > Süleyman b. Hayyân > İbn Aclân > Zeyd b. Eslem > Ebû Salih (es-Semmân) isnadıyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"İmam, kendisine uyulması için vardır. O (Kur'ân) okuduğunda sessiz olun."***[697]

٤٨٣ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

---

696 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 120.

697 Ebû Dâvûd, Salât 68; Nesâî, İftitâh 30.

483- Yine bize Nasr b. Muhammed, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe > Süleyman b. Hayyân isnadıyla bu hadisin aynısını zikretti.[698]

***

Nitekim Ebû Musa ve Ebû Hureyre de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şu hadisleri rivayet etmişlerdir:[699]

٤٨٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عِمْرَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْعَثِ أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ الْعَجْلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي غَلَّابٍ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ حِطَّانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا.

484- … Katâde'nin, Ebû Gallâb Yunus b. Cübeyr'den, onun da Hıttân b. Abdullah er-Rakâşî yoluyla Ebû Musa'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"İmam okuduğu zaman sessiz olun."***[700]

٤٨٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ شَاهِينَ الْبَغْدَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي غَلَّابٍ، عَنْ حِطَّانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَذَكَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: إِذَا كَبَّرَ الْإِمَامُ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا.

485- … Yine Katâde'nin Ebû Gallâb'dan rivayet ettiğine göre, Hıttân b. Abdullah dedi ki: Ebû Musa ile birlikte namaz kıldık. Bize Nebî *sallallahu*

---

698 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13.

699 Kanaatimizce bu cümle, 482 no'lu hadisin hemen öncesindeki giriş cümlesi olmalıydı. Çünkü cümlenin şu mevcut hâlinden sonraki rivayetlerde Ebû Hureyre'ye ait bir rivayet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunun 482 no'lu rivayetten itibaren 485'e kadarki rivayetlerin tamamının giriş cümlesi olması uygun düşmektedir. Şu da var ki eğer cümlede bir yazım yanlışı olduğunu düşünürsek, o zaman cümlenin "Aynı şekilde Ebû Musa da Ebû Hureyre gibi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şu hadisi nakletmiştir" tarzında düzeltilmesi mümkün olur ve giriş cümlesi yapılmasına ihtiyaç olmayabilirdi. Zira 484 ve 485 no'lu rivayetler sadece Ebû Musa'ya aittir. (Çeviren)

700 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13.

aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu nakletti: ***"İmam tekbir getirince siz de tekbir getirin. (Kur'ân) okuduğunda da sessiz olun."***[701]

***

Bu iki hadis, hem açıktan hem de sessiz kıraatte bulunulan namazlarda, imamın arkasında Kur'ân okunmaması gerektiğini savunan ilim adamlarının görüşünü desteklemektedir. Nitekim Ebû Hanîfe, es-Sevrî, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü savunanlardandır.

Mâlik *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun,-* pek çok Medineli ilim adamı gibi imamın sessiz okuduğu namazlarda, cemaattekilerin de okuyabileceklerini; ancak imamın sesli okuduğu yerlerde okuyamayacaklarını savunmuştur.

Öte yandan Şâfiî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ise, birçok ilim ehli gibi imamın arkasındaki cemaatin, her iki durumda da sadece Fatiha sûresini okuması gerektiği görüşündedir.

Bu noktada birileri şöyle diyebilir:

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, imama uyan kişinin, onun arkasında Fatiha sûresini okuması gerekir. Bu durum, kişinin, namaz kılarken kendi okuyuşunu bırakıp imamın kıraatini dinlemesi emrinin kapsamına da girmez. Bu hususta öne sürülen deliller ise şöyledir:

٤٨٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبٌ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا السَّائِبِ، مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، غَيْرُ تَمَامٍ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، إِنِّي أَكُونُ أَحْيَانًا وَرَاءَ الْإِمَامِ، قَالَ: فَغَمَزَ يَدِي، ثُمَّ قَالَ: اقْرَأْ بِهَا يَا فَارِسِيُّ فِي نَفْسِكَ.

486- … Hişâm b. Zühre'nin kölesi Ebu's-Sâib dedi ki: Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'ın şöyle dediğini işittim: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kim, Fatiha'yı okumaksızın bir namaz kılarsa"*** dedikten sonra üç defa ***"O***

701 Müslim, Salât 62-63; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13.

namaz eksiktir, o namaz eksiktir, o namaz eksiktir; tamam değildir" diye ekledi.

Dedim ki: "Ey Ebû Hureyre! Bazen imamın arkasında oluyorum (o zaman da Fatiha okuyacak mıyım?)" Bunun üzerine elimi sıkarak şöyle cevap verdi: "Onu içinden oku, ey Farslı!"[702]

٤٨٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، وَسَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

487- İbrahim b. Merzûk bize, Vehb b. Cerîr ve Saîd b. Âmir > Şu'be > el-Alâ b. Abdurrahman > babası (Abdurrahman b. Ya'kûb) > Ebû Hureyre isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[703]

٤٨٨ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُد، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ مُطَرِّفٍ اللَّيْثِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ، فَقُلْتُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: إِنِّي أَكُونُ أَحْيَانًا وَرَاءَ الْإِمَامِ، فَقَالَ: اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ.

488- … Ebû Gassân Muhammed b. Mutarrif el-Leysî, el-Alâ b. Abdurrahman > babası > Ebû Hureyre yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Kim, Fatiha'yı okumaksızın bir namaz kılarsa, o namaz eksiktir; tamam değildir."***

(Abdurrahman dedi ki:) Ebû Hureyre'ye "Bazen imamın arkasında oluyorum (o zaman da Fatiha'yı okuyacak mıyım?)" diye sordum. "Onu içinden oku" dedi.[704]

***

702 Müslim, Salât 39-41; Ebû Dâvûd, Salât 132.

703 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 457, 478.

704 Müslim, Salât 38.

Bu iddiada bulunan kişiye[705] şöyle cevap verilir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bu hadiste, Ebû Salih es-Semmân yoluyla Ebû Hureyre'den gelen ***"(İmam) okuduğu zaman sessiz olun"*** şeklindeki (482 no'lu) rivayete aykırı bir durum söz konusu değildir. Çünkü ***"Kim, Fatiha'yı okumaksızın bir namaz kılarsa o namaz eksiktir"*** sözüyle, namazlarını imamın arkasında değil de kendi başlarına kılan, dolayısıyla kıraatte bulunmaları gereken kişiler ile başkalarına imamlık yapan kimseleri kastetmiş olması ihtimali vardır. Ayrıca ***"(İmam) okuduğunda sessiz olun"*** sözüyle imama uyanları kastetmiş olması da muhtemeldir. Nitekim -isnadlarında bir takım sorunlar bulunmakla birlikte- genel olarak mütevatir yollarla rivayet edilmiş olan bir kısım hadislerde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmaktadır. Mesela;

٤٨٩ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ يَعْقُوبَ، عَنِ النُّعْمَانِ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

489- ... en-Nu'mân'ın Musa b. Ebî Âişe'den, onun da Abdullah b. Şeddâd kanalıyla Câbir'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kimin bir imamı varsa, imamın kıraati onun için de bir kıraattir."***[706]

٤٩٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ مُوسَى، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، مِثْلَهُ وَلَمْ يَذْكُرْ جَابِرًا.

490- ... Yine es-Sevrî, Musa yoluyla Abdullah b. Şeddâd'dan bu hadisin aynısını rivayet etmiş, ancak Câbir'den söz etmemiştir.[707]

٤٩١ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مُوسَى عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

---

705 İddia sahibi, 486 no'lu hadisin hemen öncesinde zikredilmişti. 486-488 arası hadisler de onun öne sürdüğü rivayetlerdir. (Çeviren)

706 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 309.

707 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 136.

491- ... Keza İsrâil, Musa'dan, o Abdullah b. Şeddâd'dan, o da Basralı bir kişi yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde rivayet etmiştir.[708]

٤٩٢ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، وَلَيْثٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

492- ... Aynı şekilde İshâk b. Mansûr es-Selûlî'nin, el-Hasen b. Salih'den, onun Câbir (el-Cu'fî) ve Leys'den,[709] onların da Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir (b. Abdullah)'tan rivayet ettiklerine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kimin bir imamı varsa, imamın kıraati onun için de bir kıraattir."***[710]

٤٩٣ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، وَفَهْدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

493- ... Yine Ahmed b. Abdullah b. Yunus, el-Hasen b. Salih > Câbir (el-Cu'fî) > Ebu'z-Zübeyr > Câbir (b. Abdullah) isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[711]

٤٩٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ فَهْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ حَيٍّ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، مِثْلَهُ.

494- ... Keza Ahmed b. Abdullah b. Hayy, Câbir > Nâfi' kanalıyla İbn Ömer'den bu hadisi aynı şekilde nakletti.[712]

---

708 İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitabu'l-İlel*, II, 157-158, Riyâd 2006.

709 Eserin yazma nüshasında bu isim, "Leys" olarak okunması mümkün olmasına rağmen, muhtemelen lam harfinin, kef harfinin eğik çizgisine benzer şekilde yazılmış olması ve noktalarının olmaması sebebiyle muhakkık tarafından "ketebe" şeklinde okunmuştur. Oysa Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-âsâr*'ında da (I, 217) geçen ilgili rivayetteki bu isim, "Leys" olarak kaydedilmiştir. Biz de tercümede onu esas aldık. (Çeviren)

710 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 339.

711 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 339.

712 Benzer bir metin için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 311.

Öte yandan bu konuyla ilgili olarak Ebû Hureyre'den de bazı hadisler rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

٤٩٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ أُكَيْمَةَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ صَلَاةٍ جَهَرَ فِيهَا بِالْقِرَاءَةِ، فَقَالَ: هَلْ قَرَأَ مَعِي أَحَدٌ مِنْكُمْ آنِفًا؟ فَقَالَ رَجُلٌ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: إِنِّي أَقُولُ مَا لِي أُنَازَعُ الْقُرْآنَ قَالَ: فَانْتَهَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ فِيمَا جَهَرَ فِيهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقِرَاءَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ حِينَ سَمِعُوا ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

495- ... İbn Şihâb'ın İbn Ükeyme el-Leysî'den, onun da Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* açıktan okuduğu bir namazı bitirdikten sonra ***"Biraz önce içinizden biri benimle birlikte Kur'ân okudu mu?"*** diye sordu. Bir adam "Evet, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ***"Ben de kendi kendime 'Kur'ân okurken ne diye okuyuşuma eşlik edilip ağzımdan alınıyor!' diyordum."***

(İbn Şihâb ez-Zührî dedi ki:)[713] "İnsanlar bunu duyduktan sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sesli okuduğu namazlarda Kur'ân okumaya son verdiler."[714]

٤٩٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَنِيِّ بْنُ أَبِي عُقَيْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أُكَيْمَةَ يُحَدِّثُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

496- ... Süfyân'ın rivayet ettiğine göre, ez-Zührî dedi ki: İbn Ükeyme, Saîd b. el-Müseyyeb > Ebû Hureyre senediyle hadisin aynısını zikretti.[715]

---

713 Bazı rivayetlerde bu sözün Ebû Hureyre'ye ait olduğu iddia edilmekle birlikte Buhârî ve Ebû Dâvûd bunun, ez-Zührî'nin sözü olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. Buhârî, *Hayru'l-kelâm fi'l-kırâati halfe'l-imâm*, s. 28, Beyrut, tsz.; Ebû Dâvûd, Salât 133, had. no: 827'nin açıklamasında. (Çeviren)

714 Ebû Dâvûd, Salât 133; Mâlik, Salât 44.

715 Ebû Dâvûd, Salât 133; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 240.

٤٩٧ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفِرْيَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

497- … Yine el-Evzâî, ez-Zührî > İbnü'l-Müseyyeb > Ebû Hureyre *radıyallahu anh* kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını aktardı.[716]

***

Bu hadis, imamların açıktan okuduğu namazlarda, onlara uyanların Kur'ân okumayacaklarını göstermektedir. Bu ise, Allah Rasûlü'nün insanlara, imamlarının arkasında sessizce Kur'ân okumaları emrini verdiğini bildiren Ebu's-Sâib ve Abdurrahman b. Ya'kûb'un rivayetlerine[717] aykırı düşmektedir.

Üstelik aynı şey (yasak), Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, Kur'ân'ın sessizce okunduğu namazlarla ilgili olarak da rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

٤٩٨ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَارَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ، فَقَرَأَ رَجُلٌ خَلْفَهُ: {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى}، فَلَمَّا صَلَّى، قَالَ: مَنْ قَرَأَ: {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى}؟، قَالَ رَجُلٌ: أَنَا، قَالَ: قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ قَدْ خَالَجَنِيهَا.

498- … Katâde'nin Zürâre'den rivayet ettiğine göre, İmrân b. Husayn dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını kıldırırken arkasındaki bir adam ***"Sebbih isme Rabbike'l-A'lâ"***yı (A'lâ sûresini) okudu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı bitirince ***"Sebbih isme Rabbike'l-A'lâ'yı kim okudu?"*** diye sordu. Adam "Ben" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ***"Ben, birinizin benimle birlikte okuyarak ağzımdan aldığını farkettim."***[718]

716 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 252-253; İbn Hibban, *Sahîh*, V, 158-161.

717 Bk. 486, 487 ve 488 no'lu hadisler.

718 Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 426.

٤٩٩ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

499- ... Ebû Avâne de Katâde'nin isnadıyla bu hadisin aynısını rivayet etti.[719]

***

Buna göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in açıktan okuduğu namazlarda, onun arkasındaki okuyuşa ilişkin rivayetteki hüküm, sessiz okuduğu namazlarla ilgili olarak İbn Ükeyme'den gelen rivayetteki hükme benzemektedir.

Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ali b. Ebî Tâlib gibi bir kısım sahâbîsi de imamın arkasında namaz kılarken Kur'ân okumama yönünde görüş belirtmiştir. Şöyle ki:

٥٠٠ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، وَمَرَّ عَلَى دَارِ ابْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي صَاحِبُ هَذِهِ الدَّارِ، وَقَدْ قَرَأَ عَلَى أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَنْ قَرَأَ خَلْفَ الْإِمَامِ فَلَيْسَ عَلَى الْفِطْرَةِ.

500- ... el-Muhtâr b. Abdullah b. Ebî Leylâ şöyle demiştir: Ali b. Ebî Tâlib dedi ki: "İmamın arkasında Kur'ân okuyan kimse, fıtrat üzere değildir."[720]

***

Abdullah[721] b. Mes'ûd da bu görüşü benimseyenlerdendir:

٥٠١ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَنْصِتْ لِلْقُرْآنِ فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شُغْلًا وَسَيَكْفِيكَ ذَاكَ الْإِمَامُ.

719 Müslim, Salât 47.

720 Benzer bir lafızla bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 138; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 310.

721 Bu ismin, yazma ve basılı nüshalarda Ubeydullah olarak kaydedilmişse de Abdullah olduğu açıktır. (Çeviren)

501- ... Ebû Vâil, İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti: "İmamın okuduğu Kur'ân'ı sessizce dinle. Çünkü namazda zaten (başlı başına manevî) bir meşguliyet vardır. Kıraat konusunda ise imam, senin için yeterli olacaktır."[722]

***

İbn Abbâs da bu kanaattedir:

٥٠٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ الْحَرَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَقْرَأُ وَالْإِمَامُ بَيْنَ يَدَيَّ؟ قَالَ: لَا.

502- ... Hammâd b. Seleme'nin rivayet ettiğine göre, Ebû Hamza dedi ki: "İbn Abbâs'a 'İmam önümdeyken okuyabilir miyim?' diye sordum. 'Hayır' dedi."

***

Yine bu görüşte olanlardan biri de Abdullah b. Ömer'dir. Nitekim;

٥٠٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: يَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ.

503- ... Şu'be'nin Abdullah b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, İbn Ömer "İmamın kıraati sana yeter" demiştir.[723]

٥٠٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، كَانَ إِذَا سُئِلَ هَلْ يَقْرَأُ أَحَدٌ خَلْفَ الْإِمَامِ؟ يَقُولُ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ خَلْفَ الْإِمَامِ فَحَسْبُهُ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ، قَالَ: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ لَا يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ.

504- ... Mâlik'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, "İmamın arkasındaki bir kimse Kur'ân okumalı mı?" sorusuna şöyle cevap verirdi: "Biriniz imamın arkasında namaz kılıyorsa, imamın kıraati onun için yeterlidir."

722 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 138; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 309.

723 Benzer bir senedle bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 310.

(Nâfî) dedi ki: "İbn Ömer, imamın arkasında kılarken Kur'ân okumuyordu."[724]

***

Öte yandan Zeyd b. Sâbit ve Câbir b. Abdullah da söz konusu görüşü benimsemişlerdir:

٥٠٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَيْوَةُ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مِقْسَمٍ، أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ، وَزَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، وَجَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، فَقَالُوا: لَا تَقْرَأُوا خَلْفَ الْإِمَامِ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ.

505- ... Ubeydullah[725] b. Miksem, İbn Ömer, Zeyd b. Sâbit ve Câbir b. Abdullah'a bu konuda soru sormuş, onlar da şöyle cevap vermişlerdir: "Hiçbir namazda imamın arkasında Kur'ân okumayın!"[726]

***

Aynı şekilde Ebu'd-Derdâ da bu kanaati paylaşanlardandır:

٥٠٦ - حَدَّثَنَا بَحْرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي الزَّاهِرِ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا، قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، فِي كُلِّ الصَّلَاةِ قُرْآنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: وَجَبَتْ قَالَ: وَقَالَ لِي أَبُو الدَّرْدَاءِ: أَرَى أَنَّ الْإِمَامَ إِذَا أَمَّ الْقَوْمَ فَقَدْ كَفَاهُمْ.

506- ... Kesîr b. Murra'nın Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiğine göre, bir adam "Ey Allah'ın Rasûlü! Her namazda Kur'ân kıraati var mıdır?" diye sordu. Allah Rasûlü ***"Evet"*** diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensar'dan bir adam "Öyleyse okumak vacip oldu" dedi.

---

724 Mâlik, Salât 43.

725 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Abdullah" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

726 Eserin yazma nüshasında buradaki "okumayın" manasına gelen "(lâ takraû)" nehiy kalıbı, "okumayız" anlamındaki "(lâ nakrau)" şeklinde yazılmıştır. Tahâvî'nin diğer eseri *Şerhu meâni'l-âsâr*'da da (I, 219) aynı sened ve metinle yer alan bu rivayet, sözü geçen emir kalıbıyla zikredildiği için biz de tercümeyi ona göre yaptık. Ayrıca benzer bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 310.

(Ravi Kesîr b. Murra) dedi ki: Ebu'd-Derdâ bana şunu söyledi: "Kanaatimce, cemaate imamlık yapan bir imamın okuyuşu, o cemaat için de yeterlidir."[727]

***

Bize göre adı geçen sahâbîlerin bu husustaki görüşleri, Ebu's-Sâib'in ve Abdurrahman'ın Ebû Hureyre'den naklettikleri (486, 487 ve 488 no'lu) muhalif rivayetlerden daha tercihe layıktır.

Eğer biri "Ubâde b. es-Sâmit'in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiğine göre, Allah Rasûlü, insanlara, arkasında Kur'ân okumayı yasaklarken Fatiha'yı bunun dışında tuttuğunu bildirmiştir" der ve buna delil olarak şu rivayetleri öne sürerse;

٥٠٧ - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ يَزِيدَ بْنَ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الْفَجْرِ، فَتَعَايَا عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ، فَلَمَّا سَلَّمَ، قَالَ: أَتَقْرَأُونَ خَلْفِي؟، قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ بِهَا.

507- ... Muhammed b. İshâk'ın, Mekhûl yoluyla Mahmud b. er-Rabî'den rivayet ettiğine göre, Ubâde dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* sabah namazını kıldırırken Kur'ân okumakta zorlandı. Selam verdiğinde ***"Benim arkamda okuyor musunuz yoksa?"*** diye sordu. "Evet, ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Bunun üzerine ***"Fatiha dışında böyle yapmayın. Çünkü onu (Fatiha'yı) okumayanın namazı yoktur"*** buyurdu.[728]

***

(Bu iddia sahibine) şöyle cevap verilir:

Bu hadisin başka bir rivayetteki senedinin Mekhûl ile Ubâde arasındaki kısmında yer alan farklı ravilerden dolayı rivayetler arasında tercih yapmamız imkânsız hâle gelmiştir.[729] Zira burada da belirttiğim gibi Muhammed b. İshâk

---

727 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 11; Nesâî, İftitâh 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 448.

728 Ebû Dâvûd, Salât 132; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 313.

729 Tahâvî burada hadis usulündeki "ıztırâb" terimini kullanmaktadır. Iztırâb ise -daha önce de belirttiğimiz gibi- bir ravinin aynı hadisi farklı şekillerde rivayet etmesi veya birden fazla

bunu böyle rivayet etmiş, ancak Zeyd b. Vâkıd da aynı hadisi Mekhûl'den nakletmesine rağmen isnadında İbn İshâk'a aykırı düşmüş ve farklı ravilerden aktarmıştır. Nitekim;

٥٠٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَدَقَةُ يَعْنِي ابْنَ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ حَرَامِ بْنِ حَكِيمٍ، وَمَكْحُولٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِي يَجْهَرُ فِيهَا بِالْقِرَاءَةِ، فَقَالَ: لَا يَقْرَأَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآنِ.

508- … Zeyd b. Vâkıd'ın Harâm b. Hakîm ve Mekhûl'den, onların da Nâfi' b. Mahmûd b. Rabîa'dan rivayet ettiklerine göre, Ubâde b. es-Sâmit şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize açıktan okuyarak kıldırdığı bir namazdan sonra şöyle buyurdu: ***"Ben sesli olarak okuduğum zaman sizden hiç kimse Ümmü'l-Kur'ân (Fatiha) dışında bir şey okumasın."***[730]

***

Buradaki Nâfi' b. Mahmûd hadis rivayetiyle tanınan biri değildir. Bu itibarla onun rivayeti, bu konuda daha önce naklettiğimiz hadislere karşı delil alınabilecek güç ve değerde bir rivayet sayılamaz. Üstelik Muhammed b. İshâk'ın bu hususta Mekhûl'den naklettiği rivayet, İbn Vâkıd'ın ondan aktardığından daha üstün değildir.

Kaldı ki bu hadisi Recâ b. Hayve de Mahmûd b. er-Rabî'den rivayet etmiş fakat Allah Rasûlü'nün hadisi olarak değil, Ubâde'nin bizzat kendi sözü (mevkûf) olarak aktarmıştır. Şöyle ki:

٥٠٩ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَزْهَرُ السَّمَّانُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ، قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ عُبَادَةَ، فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْقُرْآنِ، فَلَمَّا فَرَغَ قُلْتُ: يَا أَبَا الْوَلِيدِ، أَلَمْ أَسْمَعْكَ قَرَأْتَ بِفَاتِحَةِ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: أَجَلْ، إِنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِهَا.

ravinin birbirlerinden ayrı olarak rivayet etmeleri hâlinde adalet ve zabt durumları farklı olmadığından rivayetleri arasında tercih yapmanın imkânsız hâle gelmesini ifade eder. Bu nitelikteki hadisler, zayıf hadis çeşitlerinden sayılır. (Çeviren)

730 Ebû Dâvûd, Salât 132; Nesâî, İftitâh 29.

509- … İbn Avn'ın Recâ b. Hayve'den rivayet ettiğine göre, Mahmûd b. er-Rabî' dedi ki: (Bir imamın arkasında) Ubâde'yle yan yana namaz kıldım. Fatiha'yı okudu. Namazı bitirince ona "Ebu'l-Velîd! Senin Fatiha'yı okuduğunu işittim, yanılmıyorum değil mi?" diye sordum. O da "Evet" dedi ve ekledi: "Çünkü onsuz namaz olmaz."[731]

***

Bu hadiste anlatılan olay, merfu olmayıp sadece Ubâde'ye dayandırıldığına göre, ondan aktarılan rivayet de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözünü ettiğimiz diğer ashâbından buna aykırı bir biçimde nakledilen rivayetlerden daha tercihe şayan olmayacaktır. Nitekim Enes b. Mâlik'ten bu manada gelen bir rivayet şöyledir:

٥١٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: أَتَقْرَءُونَ وَالْإِمَامُ يَقْرَأُ؟ فَسَكَتُوا، فَسَأَلَهُمْ ثَلَاثًا، فَقَالُوا: إِنَّا لَنَفْعَلُ، فَقَالَ: لَا تَفْعَلُوا.

510- … Eyyûb'un Ebû Kılâbe'den rivayet ettiğine göre, Enes şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kıldı ve yüzünü bize doğru dönerek ***"İmam okurken siz de mi okuyorsunuz yoksa?"*** diye sordu. Sahâbîler sustular. Onlara aynı soruyu üç defa sorunca "Evet, biz öyle yapıyoruz" diye cevap verdiler. Bunun üzerine ***"Böyle yapmayın!"*** buyurdu.[732]

***

Görüldüğü gibi bu hadiste ne Fatiha ne de başkası istisna edilmiştir.

Üstelik Ubâde hadisinin sahih olan aslı da şöyledir:

٥١١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ.

---

731 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 130; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 307.

732 Abdurrezzâk, *Musannef*, II, 127.

511- ... İbn Şihâb'ın Mahmûd b. er-Rabî'den rivayet ettiğine göre, Ubâde b. es-Sâmit dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Ümmü'l-Kur'ân'ı (Fatiha) okumayanın namazı yoktur."***[733]

***

Bu hadis, imamın kıraatinin imama uyan kimse için de kıraat sayılması sebebiyle, bu kişinin bu sorumluluktan kurtulması gibi bir ihtimali de içermektedir.

Ayrıca kıyas (genel kural) da imama uyan kişinin üzerinden kıraat yükümlülüğünün kalktığı görüşünü benimseyenlerin kanaatini desteklemektedir. Çünkü bu görüşteki âlimler, imama rükûdayken yetişen bir kimsenin, o yetiştiği rekâtı kılmış sayıldığı, dolayısıyla Fatiha veya başka bir sûreyi okumuş olmasa da kıraat sorumluluğunun üzerinden kalkmış olduğu konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Bu da gösteriyor ki, imamın arkasındayken Fatiha'yı okuması kişiye farz olsaydı, o zaman kıyam, rükû ve secdenin farziyeti gibi bu kıraat de ona farz olurdu; ayrıca imamın da kıyam, rükû ve secdeyi onun adına yapamaması gibi kıraat sorumluluğunu da onun yerine üstlenememesi gerekirdi. Zira dikkat edersen kişinin, (mesbûk olarak cemaatle) namaza girerken, az bir müddet de olsa kıyamda durması gerekir. Çünkü namaza doğrudan rükû ederek girmesi caiz değildir. Bu da gösteriyor ki imam, o kişinin yapması farz olan bir şeyi onun yerine yapamaz; imama uyan kişi, o durumda, imamın yaptığı (kıyam, rükû ve secde gibi) şeylerin aynısını yapmakla mükelleftir. Böyle bir durumda kişinin Fatiha veya başka bir sûreyi okuma yükümlülüğünün kalkmış olması, imamın arkasında bulunduğu bütün hâllerde de (sesli veya sessiz okunan namazların hepsinde) söz konusu yükümlülüğünün kalkması anlamına gelir.

733 Buhârî, Ezân 95; Müslim, Salât 35-36.

ZEKÂT BÖLÜMÜ

KUR'ÂN'DA BAHSEDİLEN ZEKÂTLARIN TE'VİLİ

Ebû Ca'fer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki:

Allah *azze ve celle* bir âyette *"**Hâlbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. İşte dosdoğru din de budur**"*[734] buyurmaktadır. Başka âyetlerde de ***"Namazı kılın ve zekâtı verin"***[735] buyurur. Yine diğer bir âyette de şöyle buyurmaktadır: ***"Onların mallarından sadaka (zekât) al. Bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin..."***[736] Kur'ân'da buna benzer daha pek çok âyet vardır. Fakat Allah *azze ve celle,* bizlere Kur'ân'da, ne söz konusu zekâtın miktarını ne farz oluş vakitlerini ne de zekâtı verilmesi gereken malları açıklamıştır. Çünkü zekâtla ilgili hitap şekli, açıkça anlaşılan ilk anlamı itibariyle kayıtsız (mutlak) ve geneldir (âmm).

Daha sonra gördük ki Allah *azze ve celle* bizlere, bu meselenin, belirli mallar, belirli vakitler ve belirli kimselerle ilgili olduğunu Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle açıklamaktadır.

Yüce Allah'ın, Kitab'ında zekâtının verilmesini emrettiği mallar ise, altın, gümüş ve onlarla aynı hükümde olan ticâret mallarıdır. Hayvanlar ise, sâime[737] olan deve, sığır ve küçükbaş hayvanlardır.

Gümüş ve o hükümdeki mallarda zekâtın farz olmasını gerektiren asgarî miktar, beş ukiyye'dir.[738] Nitekim;

---

734 Beyyine 98/5.

735 Bakara 2/43, 83, 110; Nisâ 4/77; Hac 22/78; Nûr 24/56.

736 Tevbe 9/103.

737 Sâime: Senenin yarısından fazla bir müddetle meralarda ve kırlarda sırf sütleri alınmak veya üremeleri yahut semizlemeleri temin edilmek maksadıyla otlatılan hayvanlardır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 394. (Çeviren)

738 Ukiyye: Tartılan şeye nisbetle miktarı farklı olan bir tartı ölçü birimi. Gümüş için ukiyye 40 dirhem (119 gr.) eder. Altın için 7,5 miskaldir (29,75 gr.). Ayrıca bu ölçü birimi yöreden yöreye de farklılık arzetmektedir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 468-469. (Çeviren)

٥١٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ الْعَمْرِيُّ، وَيَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَالِمٍ الْعَمْرِيُّ، وَمَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، وَسُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ يَحْيَى الْمَازِنِيَّ حَدَّثَهُمْ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ مِنَ الْوَرِقِ صَدَقَةٌ.

512- … Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin, babasından, onun da Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Beş ukıyyeden az miktardaki gümüşte zekât yoktur."***[739]

٥١٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ الْمَازِنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

513- … Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Sa'saa el-Mâzinî, babasından, o da Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh* yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisi aynı şekilde rivayet etti.[740]

٥١٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عِيَاضُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْقُرَشِيُّ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

514- … Yine Ebu'z-Zübeyr, Câbir kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını nakletti.[741]

***

Ancak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste bizlere "ukıyye"nin miktarını açıklamamıştır. Biz bunun miktarının başka bir hadiste belirlendiğini gördük. Şöyle ki:

٥١٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي أَسَدٍ، قَالَ: نَزَلْتُ أَنَا وَأَهْلِي بِبَقِيعِ الْغَرْقَدِ قَالَ:

739 Buhârî, Zekât 32; Müslim, Zekât 1.

740 Buhârî, Zekât 42; Nesâî, Zekât 18.

741 Müslim, Zekât 6.

فَقَالَ لِي أَهْلِي: اذْهَبْ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْأَلْهُ لَنَا شَيْئًا نَأْكُلُهُ، وَجَعَلُوا يَذْكُرُونَ حَاجَتَهُمْ، فَذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدْتُ عِنْدَهُ رَجُلًا يَسْأَلُهُ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: لَا أَجِدُ مَا أُعْطِيكَ، فَوَلَّى الرَّجُلُ وَهُوَ مُغْضَبٌ، وَهُوَ يَقُولُ: لَعَمْرِي إِنَّكَ لَتُفَضِّلُ مَنْ شِئْتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّهُ لَيَغْضَبُ عَلَيَّ أَلَّا أَجِدَ مَا أُعْطِيهِ، مَنْ سَأَلَ مِنْكُمْ وَعِنْدَهُ أُوقِيَّةٌ أَوْ عَدْلُهَا فَقَدْ سَأَلَ إِلْحَافًا. فَقَالَ الْأَسَدِيُّ: فَقُلْتُ: لَلَقْحَةٌ لَنَا خَيْرٌ مِنْ أُوقِيَّةٍ، قَالَ: وَالْأُوقِيَّةُ أَرْبَعُونَ دِرْهَمًا، قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَسْأَلْهُ، قَالَ: فَقَدِمَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ بِشَعِيرٍ وَزَبِيبٍ، فَقَسَمَ لَنَا مِنْهُ حَتَّى أَغْنَانَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.

515- ... Mâlik'in, Zeyd b. Eslem'den, onun da Atâ b. Yesâr'dan rivayet ettiğine göre, Esedoğulları'ndan bir kişi şöyle dedi: (Bir gün) ailemle birlikte Bakîu'l-Garkad'a (Bakî kabristanına) inmiştik. Aile fertlerim bana "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e git ve ondan bizim için yiyecek bir şeyler iste" diyerek ihtiyaçlarını sıralamaya başladılar. Ben de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gittim. Huzurunda bir adamın ondan bir şeyler istediğini ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona ***"Sana verecek bir şey bulamıyorum"*** dediğini işittim. Bunu duyan adam da kızgın bir şekilde arkasını döndü ve ***"Yemin ederim ki, sen dilediğine veriyorsun!"*** dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bu adam, kendisine verecek bir şey bulamadığıma kızıyor. Sizden biriniz, bir ukıyye (gümüşü) ya da ona denk bir malı olduğu hâlde bir şeyler istemeye/dilenmeye kalkarsa, yüzsüzlük etmiş olur (ilhâf)"***[742] buyurdu.

Esedli kişi devamla dedi ki: "Bundan dolayı ben de kendi kendime 'Sütlü (veya yakında doğuracak olan) devemiz, bizim için bir ukıyyeden daha hayırlıdır' dedim ve ondan hiçbir şey istemeden geri döndüm. -Bir ukıyye kırk dirhem (gümüştür).-[743] Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arpa

---

742 Burada geçen "yüzsüzlük (ilhâf)" tabiri, Bakara sûresinin 273. âyetinde "yüzsüzlük ederek insanlardan bir şeyler istememeleri" yönüyle gerçek fakirlerden söz edilirken kullanılmaktadır (Çeviren).

743 Bu sözün Esedli adama değil, hadisin ravilerinden Mâlik b. Enes'e ait olduğu belirtilmektedir. (Çeviren)

ve kuru üzüm geldi. Allah *azze ve celle* bizi başkasına muhtaç bırakmayacak ölçüde zengin edene kadar Allah Rasûlü ondan bize pay ayırdı."[744]

***

Ebû Ca'fer dedi ki: Bu hadiste, bir ukıyyenin ölçüsünün kırk dirhem (gümüş) olduğu belirtilmektedir. İlim adamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.

Zekâtın farz olduğu vakte gelince; o da zekâtı verilmesi farz olan malların üzerinden bir yılın geçmesidir (hulûlu'l-havl). Bu hususta ilim adamları arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmadığı gibi ispatı için rivayetlere de ihtiyaç yoktur.

Zekât vermekle yükümlü olan kimseler ise, âlimlerin icmasına göre, Müslüman, hür, akıl sağlığı yerinde, ergenlik çağına girmiş ve zekât verilmesini gerektirecek ölçülerde çeşitli mallara sahip kimselerdir. Bunlar, ellerindeki malların zekâtının verilmesinden sonra -farz olan zekâtı vermesi gereken kimselerde olduğu gibi- geriye kalan mallarında zekâtı gerektirecek bir nisap miktarı bulunamayan, dolayısıyla yükümlü sayılmayan kişilerdir.

Ancak bu niteliklere sahip olduğu hâlde ergenlik çağına girmemiş kimseler hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları "Ergenlik çağında olanların mallarında zekât farz olduğu gibi bunların mallarında da zekât farzdır" diyerek, bu görüşü Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Âişe ve Câbir b. Abdullah'tan *-Allah hepsinden razı olsun-* rivayet etmişlerdir:

٥١٦ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ الْكِسَائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ الْحَارِثِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْفَضْلِ الْحُدَّانِي، عَنْ أَبِي إِيَاسٍ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ لَهُ: إِنَّ عِنْدِي مَالًا لِيَتِيمٍ قَدْ كَادَتِ الصَّدَقَةُ أَنْ تَأْتِيَ عَلَيْهِ، فَهَلْ قِبَلَكُمْ مَتْجَرٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَدَفَعَ إِلَيَّ عَشْرَةَ آلَافٍ، فَغِبْتُ مَا شَاءَ اللهُ، ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: مَا فَعَلَ الْمَالُ؟ قُلْتُ: قَدْ بَلَغَ مِائَةَ أَلْفٍ، قَالَ: رُدَّ إِلَيْنَا رَأْسَ مَالِهِ، لَا حَاجَةَ لَنَا بِهِ.

744 Mâlik, Sadaka 11; Ebû Dâvûd, Zekât 24; Nesâî, Zekât 90.

516- Süleyman b. Şuayb el-Kisâî'nin bize, el-Hasîb b. Nâsıh el-Hârisî > el-Kâsım b. el-Fadl el-Huddânî[745] isnadıyla Ebû İyâs Muâviye b. Kurra'dan rivayet ettiğine göre, el-Hakem b. Ebi'l-Âs, Ömer b. el-Hattâb'ın kendisine "Elimde, bir yetime ait bir mal var. Zekâtının ödenme vakti yaklaştı. (Yatırım yapılabilecek) ticarî bir uğraşınız var mı?" diye sorduğunu, kendisinin de "Evet" cevabını verdiğini nakletti.

(Daha sonra el-Hakem şöyle devam etti:) "Ömer bana on bin verdi. Sonra ben epey bir süre ondan uzak kaldım. Daha sonra onunla görüşmeye gittiğimde bana '(Sana verdiğimiz) mal ne durumda?' diye sordu. Ben de 'Yüzbine ulaştı' dedim. Bunun üzerine 'Sen bize sadece anaparayı ver; gerisine ihtiyacımız yok!' dedi."[746]

٥١٧ - حَدَّثَنَا فَهْدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْفَضْلِ الْحُدَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ قُرَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ الثَّقَفِيُّ، قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

517- Fehd b. Süleyman'ın bize, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn > el-Kâsım b. el-Fadl el-Huddânî > Muâviye b. Kurra yoluyla rivayet ettiğine göre, el-Hakem b. Ebi'l-Âs es-Sekafî "Ömer bana dedi ki..." dedikten sonra bu rivayeti aynı şekilde zikretti.[747]

٥١٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى: أَنَّ عَلِيًّا زَكَّى أَمْوَالَ بَنِي أَبِي رَافِعٍ، قَالَ: فَدَفَعَهَا إِلَيْهِمْ فَوَجَدُوهَا تَنْقُصُ، فَقَالُوا: إِنَّا وَجَدْنَاهَا تَنْقُصُ فَقَالَ: هَلْ تُرِيدُونَ أَنْ يَكُونَ عِنْدِي مَالٌ لَا أُزَكِّيهِ؟.

518- ... Şerîk b. Abdullah'ın, Ebu'l-Yakzân'dan rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. Ebî Leylâ dedi ki: Ali *radıyallahu anh*, Ebû Râfi'in çocuklarının mallarının zekâtını verdikten sonra o malı onlara teslim edince, azalmış

745 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu nisbe, "el-Hârisî" olarak kaydedilmiştir. Oysa bu râvî, bir sonraki 517 no'lu rivayette de geçtiği üzere, Muâviye b. Kurra'dan hadis almış olan Ebu'l-Mugîre el-Kâsım b. el-Fadl b. Ma'dân el-Huddânî el-Ezdî el-Basrî'dir (ö. 167). Geniş bilgi için bk. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII, 410. (Çeviren)

746 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 67-68.

747 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 2.

olduğunu gördüler. Bu sebeple "Bu malın azalmış olduğunu gördük" dediklerinde Ali durumu şöyle açıkladı: "Yoksa siz elimde, zekâtını vermeyeceğim bir mal bulunabileceğini mi bekliyordunuz?"[748]

٥١٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَكُونُ عِنْدَهُ مَالُ الْيَتِيمِ، فَرُبَّمَا أَنْفَقَ بَعْضَهُ، وَرُبَّمَا أَعْطَى بَعْضَهُ مُضَارَبَةً كُلُّ ذَلِكَ يُزَكِّيهِ.

519- … Eyyûb'un Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, eline bir yetim malı geçtiği zaman bir kısmını ya (zekât olarak) dağıtmak sûretiyle ya da mudârabe usulüyle[749] işleterek mutlaka onun zekâtını verirdi.[750]

٥٢٠ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَارِثُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ يَلِي مَالَ يَتِيمَيْنِ مِنْ بَنِي كَعْبٍ، وَكَانَ يُؤَدِّي زَكَاةَ أَمْوَالِهِمَا، فَقُلْتُ: يَا أَبَتَاهُ، أَتُؤَدِّي زَكَاةَ أَمْوَالِهِمَا وَأَنْتَ لَا تَتَّجِرُ لَهُمَا وَلَا تَبْتَغِي لَهُمَا؟ فَإِذَا أَخْرَجْتَ الزَّكَاةَ ذَهَبَتْ أَمْوَالُهُمَا، فَقَالَ: وَاللهِ لَأُزَكِّيَنَّ أَمْوَالَهُمَا وَلَوْ كَانَ دِرْهَمًا، ثُمَّ ابْتَاعَ لَهُمَا دَارَ ابْنِ حَدِيدَةَ.

520- … İbn Ebî Zi'b'in el-Hâris b. Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre, Sâlim b. Abdullah şöyle dedi: "Abdullah b. Ömer, Ka'boğulları'ndan iki yetimin malında tasarruf yetkisine sahipti ve bu malların zekâtını veriyordu." (Sâlim devamla dedi ki:) "Babacığım, bu yetimlerin mallarıyla ticaret yapmadığın ve onlar için bir yatırımda bulunmadığın hâlde zekâtlarını mı veriyorsun? Zira zekâtlarını verirsen malları bitip tükenir" dedim. O da şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, bir dirhem bile olsa onların mallarının zekâtını mutlaka öderim." Sonra onlara İbn Hadîde'nin evini satın aldı.[751]

---

748 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 108.

749 Mudârabe: Emek-sermaye ortaklığı. Bir taraftan sermaye, diğer taraftan da emek olmak üzere akdedilen bir tür ortaklıktır. Kâr, aralarında belirlenecek orana göre paylaştırılır. Geniş bilgi için bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 314. (Çeviren)

750 Benzer bir rivayet için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, VI, 111.

751 Benzer bir rivayet için bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 69-70; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, IV, 108.

٥٢١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: كَانَتْ عَائِشَةُ تَلِينِي وَأَخًا لِي يَتِيمَيْنِ فِي حِجْرِهَا فَكَانَتْ تُخْرِجُ مِنْ أَمْوَالِنَا الزَّكَاةَ.

521- ... Mâlik, Abdurrahman b. el-Kâsım yoluyla babasının (el-Kâsım b. Muhammed) şöyle dediğini rivayet etti: “Âişe, iki yetim olarak beni ve bir kardeşimi himayesine almıştı. Mallarımızdan zekât veriyordu.”[752]

٥٢٢ - حَدَّثَنَا بَكَّارُ بْنُ قُتَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَتْ أَمْوَالُنَا عِنْدَ عَائِشَةَ، فَكَانَتْ تُبْضِعُهَا فِي الْبَحْرِ وَكَانَتْ تُزَكِّيهَا.

522- ... Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. el-Kâsım yoluyla babasının şöyle dediğini nakletti: “Mallarımız Âişe’nin tasarrufundaydı. Onları deniz yoluyla yapılan ticaretlere yatırım yapıp işletiyor ve onların zekâtını veriyordu.”[753]

٥٢٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ الْجُهَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَكْرُ بْنُ مُضَرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَشَجِّ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُحَنَّسَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ، يَقُولُ: كَانَتْ عَائِشَةُ تُزَكِّي أَمْوَالَنَا وَنَحْنُ صِغَارٌ.

523- ... Muhammed b. Abdullah b. Yuhannes, el-Kâsım b. Muhammed’i şöyle derken işittiğini nakletti: “Âişe, biz küçükken, mallarımızın zekâtını verirdi.”

٥٢٤ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قال: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، سَمِعَ جَابِرًا، يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَلِي مَالَ يَتِيمٍ، قَالَ: يُعْطِي زَكَاتَهُ.

752 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 67.

753 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 66.

524- … Ebu'z-Zübeyr, Câbir'in, bir yetim malında tasarruf yetkisine sahip kişiyle ilgili olarak "Malının zekâtını verir" dediğini işittiğini nakletmiştir.[754]

***

Bazıları da "Ergenlik çağına girmemiş kimselerin mallarında zekât yoktur. Zira bunlar, okuduğumuz âyetlerde sözü edilen farzla yükümlü kimselerden değildirler" diyerek bu görüşlerini Abdullah b. Abbâs'a dayandırırlar:

٥٢٥ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَا تَجِبُ عَلَى يَتِيمٍ زَكَاةٌ حَتَّى تَجِبَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ.

525- … Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel'in İkrime'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs dedi ki: "Bir yetime namaz farz olmadıkça zekât da farz olmaz."[755]

***

Bize göre, burada kıyasın (genel kural) gereği olan en isabetli tutum, İbn Abbâs'ın görüşüdür. Çünkü Allah *azze ve celle,* kulları, beden ve mallarıyla ilgili bir takım ibadetlerle mükellef tutmuştur. Namaz, oruç, hac ve zekât bunlardan bazılarıdır. Kulların bedenleriyle ve mallarıyla yerine getirdikleri bütün bu ibadetler, Allah *azze ve celle*'ye itaat, O'na yakınlaşmanın bir aracı ve kullar için bir temizlik ve arınma sayılır.

Öte yandan âlimlerin şu konuda da ihtilafa düşmediklerini görmekteyiz: Henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklar ile aklî dengesini yitirmiş olan deliler, namaz, oruç ve hac gibi bedenle yapılan ibadetlerle Allah *azze ve celle*'ye kulluktan sorumlu tutulanların dışındadırlar. Bu noktadaki aklî çıkarımın doğal bir sonucu olarak, bu kişilerin, mallara ilişkin zekât gibi ibadetlerle Allah *azze ve celle*'ye kullukla yükümlü tutulanların da dışında kalmaları gerekir.

Eğer biri "Namaz, oruç ve hac gibi ibadetler, bedenî ibadetlerdir. Oysa küçük çocuklar, bedenî ibadetlerle yükümlü değildirler. Bu sebeple bu türden ibadetlerle sorumlu olmadıklarını görmekteyiz. Ancak zekâtlar, malî

754 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 66.

755 İbn Zencûye, *el-Emvâl*, s. 995, Riyâd 1986.

ibadetlerdir. Küçük çocuklar, bu hususta büyüklerle aynı konumdadırlar. Zira hepsinin mal sahipliği konusundaki durumları birbirine denktir" derse, ona şöyle cevap verilir:

Onlar, her ne kadar mal sahibi olma bakımından birbirlerine denk olsalar da zekât, her mal-mülk sahibi kimse için söz konusu değildir. Mesela; zimmet ehli (gayr-i müslimler), Müslüman mükâteb köle[756] ve daha başkaları, -zekât verebilecek durumdaki hür Müslümanların elinde olması hâlinde zekât yükümlülüğü doğuracak olan- mallara sahip olsalar bile zekât vermekle mükellef değildirler. Bu da malların zekâtının, mal sahiplerinin hükümlerine göre değerlendirildiğini ve onların mallara ilişkin dinî yükümlülüklerinin dikkate alındığını göstermektedir. Böylece bu hükmün kapsamına hür, ergenlik çağına girmiş ve -ellerindeki malı borçlarını ödemek için kullanmaları hâlinde zekât nisaplarını azaltacak surette- bir borcu bulunmayan Müslümanlar girerken, zimmîler, Müslüman mükâteb köleler ve diğerleri kapsam dışı kalmaktadırlar. Bu da gösteriyor ki, diğer bedenî ibadetlerden biri olan namazlarda hangi şartlar dikkate alınıyorsa, mal-mülk sahibininde de onlar dikkate alınmaktadır.

Yine biri "Mükâteb kölenin, bedeni açısından namazla mükellef olmasına rağmen malı itibariyle zekâtla yükümlü tutulmadığını görmekteyiz" derse, ona cevap olarak şöyle denilir:

Bu, namazın hükmünün zekâtın hükmünden öncelikli olduğunu, dolayısıyla zekât vermekle mükellef olmayanlara bile namazın farz kılındığını göstermektedir. Durum böyle olunca da henüz namaz gibi bedenî bir ibadetle mükellef olmayan küçük bir çocuğun, malında da zekât yükümlülüğünün bulunmaması gayet normaldir.

Eğer biri "Fakat siz bir yetimi, ergenlik çağına girmiş ve akıl sağlığı yerinde olan büyüklerden farksız bir şekilde, özel mülkiyetine ait ve toprak vergisi olmayan arazisinden bir tam öşür (1/10) veya yarım öşür (1/20) vermekle mükellef tutuyorsunuz" derse, cevap olarak ona şöyle denilir:

Bunun sebebi, öşür veya yarı öşür ödenmesi gereken arazinin, diğer zekât gerektiren malların hükmünden farklı olmasıdır. Şöyle ki: Âlimler arasında şu konuda herhangi bir ihtilaf bulunmadığını gördük: Zekâtı verilmesi gereken sâime develer ile altın, gümüş ve alacakların, zimmet ehlinin mülkiyetine

756 Mükâteb köle: Bir bedel karşılığında özgürlüğünü elde etmek üzere efendisiyle akit yapan köledir. (Çeviren)

geçmesi mümkündür ve böyle bir durumda Müslümanların yerine getirmekle mükellef oldukları zekât ibadetinin yükümlülüğü de o malların üzerinden kalkar. Yoksa Müslümanların o mallarla ilgili yükümlülükleri başkasına devredilmiş olmaz.

Ancak öşür arazilerinin böyle olmadığını görmekteyiz. Çünkü Müslümanın arazisini, öşürle yükümlü olmayan bir zimmet ehline satmasıyla ilgili olarak ilim adamları farklı görüşler öne sürmüşlerdir:

Bazıları "Zimmî vatandaş, onun mâliki sayılmadığı gibi o malın satın alınması da caiz değildir. Çünkü arazi üzerindeki öşür yükümlülüğü kalkmadığı gibi söz konusu öşür, -zimmet akdi sebebiyle zekâtla mükellef olmayan- bir zimmîden de alınamaz" demişlerdir. Bu görüşte olduğu rivayet edilenlerden biri de Mâlik b. Enes'tir.

Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Zimmî, o araziyi satın almakla onun mâliki olur ve arazi 'harac arazi'sine dönüşür. Böylece oradan elde edilecek haraç vergileri, daha önce tahakkuk etmiş olan öşrün yerine geçer ve o öşür, haraç gibi kabul edilir." Ebû Hanîfe *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bu görüşü benimseyenlerdendir. Nitekim bize Muhammed b. el-Abbâs b. er-Rabî', Ali b. Ma'bed > Muhammed b. el-Hasen > Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe *radıyallahu anh*'ın bu görüşünü rivayet etmiştir. Ayrıca bu konuda Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed arasında herhangi bir görüş ayrılığından da söz edilmemiştir.

Bazıları da şöyle demiştir: "Zimmî, o araziye mâlik olur, ancak arazideki öşür miktarının iki katını ödemekle yükümlü olur." Bu görüşte olanlardan biri de Ebû Yusuf'tur *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun.-* Nitekim bize Süleyman b. Saîd'in, babası yoluyla naklettiğine göre, Ebû Yusuf *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun,-* onlara bu görüşü imla ettirmiş ve bu kanaatin kendisine el-Hasen ve ez-Zührî'den ulaştığını ifade etmiştir.

Ebû Ca'fer *-Allah ondan razı olsun-* dedi ki: Onun (Ebû Yusuf) bu görüşüne kıyasen buradaki öşrün, haraç gibi kabul edilmesi gerekir.

Bazıları da şöyle dedi: "Zimmî, o araziye mâlik olur. Zimmî ya da bir başkası onun sahibi olsa da o arazideki öşür, Müslümanlara ait bir hak olarak bâkidir, kaybolmaz. Muhammed b. el-Hasen bu görüşü benimseyenlerden biridir. Bunu bize Ahmed b. Ebî İmrân, Muhammed b. Semâa yoluyla Muhammed b. el-Hasen'den *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* rivayet etmiştir.

Bu meselede, aktardığımız bu görüşlerin dışında ilim adamlarının daha farklı bir görüşü bulunduğunu bilmiyoruz. Ayrıca hiç kimsenin şöyle dediğini de bilmemekteyiz:

Zimmî, söz konusu arazinin mâliki olabilir ve onun dışında zekâtı verilmesi gereken diğer mallara sahip olduğunda, o mallara ilişkin çeşitli malî yükümlülüklerden kurtulduğu gibi o araziyle ilgili çeşitli malî sorumluluklardan da kurtulmuş sayılır ve daha önce Müslümanların elinde olduğu için tahakkuk eden mükellefiyetler de geçersiz hâle gelir.

Buna göre, âlimlerin, öşür arazileri için geçerli olan yükümlülüğün, diğer mallara ilişkin yükümlülükten farklı olduğu ve bazen bu malların bir takım yükümlülüklerinin kalkacağı konusunda icma etmiş olmaları, arazilerle ilgili olarak öşür ya da haraç gibi malî mükellefiyet hükmünün kalkmayacağını göstermektedir. Buna göre, üzerinde ibadet yükümlülüğü olmayan bir zimmet ehlinin, bir mala sahip olması hâlinde, zimmeti sebebiyle bir takım malî mükellefiyetleri kalkıyorsa, aynı şekilde Müslümanlar içerisinde ibadetlerle sorumlu olmayan çocuklar ve akıl sağlığı yerinde olmayan delilerin de bir mülk sahibi olmaları durumunda, küçük yaşta ve deli olmaları nedeniyle bir takım malî yükümlülükleri kalkmış sayılır. Nitekim bu durumdan, Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda mal ve ürünlerle ilgili zekâtlarda vurgulu bir şekilde bahsedilmiştir.

Mallardaki zekâtlara ilişkin olarak söz edilen husus, Allah *azze ve celle*'nin şu buyruğudur: ***"Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin."***[757] Burada Allah Teâlâ, onlardan alınan şeyi, kendileri için bir temizlik ve bedenleri için bir arınma ve yücelme sebebi saymıştır. Bu da gösteriyor ki, bu hükmün kapsamına, ibadetle mükellef olanlar girmekte, ibadet yükümlülüğü olmayanlar ise bunun dışında kalmaktadır.

Ürünlerin zekâtıyla ilgili olarak bahsedilen hüküm ise, Allah *azze ve celle*'nin şu âyetidir: ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin."***[758] Burada da sadece o ürünlerle ilgili yükümlülüğe işaret edilmekte ve diğer mallarda olduğu şekliyle mükellefiyetin, sahiplerini temizleyip arındırması gibi bir "temizlik" ve "arınma"dan söz edilmemektedir. Bu

757 Tevbe 9/103.

758 En'âm 6/141.

da ürünlerin zekâtının, sözünü ettiğimiz malların zekâtından farklı olduğunu göstermektedir. Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed, zekât yükümlülüğünün Müslümanların küçük çocuklarından ve aklî dengelerini yitirmiş delilerden kalktığı görüşünü benimseyen âlimlerdendir.

Öte yandan ilim ehli, sikke olması hâlinde zekâtını vermekle mükellef olduğu gümüşü, süs ve takı eşyası olarak elinde bulunduran kişiyle ilgili olarak da ihtilaf etmiştir.

Bazıları "Böyle bir durumda o kişinin zekât vermesi gerekmez" demişlerdir. Mâlik b. Enes ve Muhammed b. İdris eş-Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir. Aynı zamanda bu kanaat, Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer ve Câbir b. Abdullah'tan da nakledilmektedir:

٥٢٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يُحَلِّي بَنَاتِهِ وَجَوَارِيَهُ الذَّهَبَ، ثُمَّ لَا يُخْرِجُ مِنْهُ الزَّكَاةَ.

526- ... Mâlik'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer, kızlarına ve cariyelerine altın takılar takar ve zekâtını da vermezdi.[759]

٥٢٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، كَانَتْ تَلِي بَنَاتِ أَخِيهَا يَتَامَى فِي حِجْرِهَا، لَهُنَّ الْحُلِيُّ فَلَا تُخْرِجُ مِنْهُ الزَّكَاةَ.

527- ... Mâlik'in, Abdurrahman b. el-Kâsım'dan, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ,* kardeşinin yetim kızlarını[760] himaye ediyor ve onlara ait (altın ve inci türünden) süs eşyasının zekâtını vermiyordu.[761]

٥٢٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَسَارٍ الرَّمَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْحُلِيِّ أَفِيهِ زَكَاةٌ؟

759 Mâlik, Zekât 11.

760 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki ifade "mal" şeklinde kaydedilmekle birlikte, hadisin ravisi Mâlik'in *Muvatta*'daki rivayetinde ve diğer kaynaklarda (bk. Mâlik, Zekât 10; Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 83; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* IV, 138) "kızlar" olarak geçmektedir. Anlam olarak bu ikincisi daha tutarlı olduğu için de tercümede onu dikkate aldık. (Çeviren)

761 Mâlik, Zekât 10; Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 83.

فَقَالَ: لَا فَقَالَ لَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَالِدٍ الْمَخْزُومِيُّ: وَإِنْ كَانَ أَلْفَ دِينَارٍ؟ فَقَالَ: أَلْفُ دِينَارٍ كَثِيرٌ أَوْ كَبِيرٌ.

528- … Süfyân b. Uyeyne'nin Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah'a zinet eşyasında zekât olup olmadığı soruldu. O da "Hayır" dedi. Bunun üzerine İsmail b. Abdurrahman b. Halid el-Mahzûmî ona "Bin dinar olsa da mı?" diye sordu. O zaman da "Bin dinar fazla (veya) büyük" cevabını verdi.

٥٢٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْحُلِيِّ أَفِيهِ زَكَاةٌ؟ فَقَالَ: لَا فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإِنْ كَانَ أَلْفَ دِينَارٍ؟، فَقَالَ: أَلْفُ دِينَارٍ كَثِيرٌ.

529- … Süfyân es-Sevrî'nin Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, Câbir b. Abdullah'a zinet eşyasında zekât olup olmadığı sorulmuş, o da "Hayır" cevabını vermiştir. Bunun üzerine bir adam ona "Bin dinar olsa da mı?" diye sorunca "Bin dinar fazla" demiştir.[762]

***

Bazıları ise "Süs eşyasının mal cinsinden (aynî) bir değer olması durumunda nasıl zekâtı gerekiyorsa, o hâlde de zekâtı gerekir" demişlerdir. Bu görüş de Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen'e aittir. Ayrıca bu kanaat Ömer b. el-Hattâb ve İbn Mes'ûd'dan da nakledilmektedir:

٥٣٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو الضَّرِيرُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُسَاوِرٍ الْوَرَّاقِ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ إِلَى أَبِي مُوسَى مِنْ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ فَلْيَتَهَادَيْنَ بَيْنَهُنَّ وَلْيُزَكِّينَ حُلِيَّهُنَّ.

530- … Süfyân b. Uyeyne'nin, Müsâvir el-Verrâk'tan rivayet ettiğine göre, Şuayb b. Yesâr şöyle dedi: Ömer, Ebû Musa'ya şunu yazmıştı: "(Bölgendeki)

762 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 82; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 138.

mü'minlerin hanımlarına (şunu emret):[763] Zinet eşyasını birbirlerine hediye etsinler fakat bunun zekâtını da versinler."[764]

٥٣١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللهِ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، أَنَّ امْرَأَةَ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَتْ لَهُ: إِنَّ لِي حُلِيًّا أَفَأُزَكِّيهِ؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَتْ: فَأُعْطِيهِ ابْنَ أَخِي أَوِ ابْنَ أُخْتِي؟ قَالَ: نَعَمْ.

531- ... Hişâm b. Ebî Abdullah'ın Hammâd kanalıyla İbrahim'den rivayet ettiğine göre, İbn Mes'ûd'un hanımı İbn Mes'ûd'a "Benim bir zinet eşyam var. Zekâtını verecek miyim?" diye sormuş, o, "Evet" demiştir. Bunun üzerine "Zekâtını erkek ya da kızkardeşimin oğluna (yeğenime) verebilir miyim?" diye sormuş, o yine "Evet" cevabını vermiştir.[765]

***

Bize göre bu hadis, -her ne kadar İbrahim (en-Nehaî) ile İbn Mes'ûd arasındaki ravinin ismi verilmemişse de- İbn Mes'ûd'a kesintisiz bir senedle ulaşan rivayet hükmündedir. Şöyle ki:

٥٣٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ أَوْ بِشْرُ بْنُ عُمَرَ بْنِ جَعْفَرٍ، يَشُكُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: إِذَا حَدَّثْتَنِي فَأَسْنِدْ، قَالَ: إِذَا قُلْتُ: قَالَ لِي عَبْدُ اللهِ فَهُوَ الَّذِي حَدَّثَنِي.

532- İbrahim b. Merzûk bize, Vehb b. Cerîr veya (ravi burada tereddüt etmiştir) Bişr b. Ömer b. Ca'fer > Şu'be yoluyla rivayet ettiğine göre, el-A'meş dedi ki: İbrahim'e, "Bana hadis rivayet ettiğin zaman, senedini de söyle" dedim. O da bana şöyle dedi: "Ben, 'Abdullah bana dedi' demişsem, bil ki o gerçekten bana rivayette bulunmuştur."[766]

---

763 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu cümlenin parantez içindeki kısımları bulunmamaktadır. Bu sebeple biz de bundan sonraki dipnotta geçen kaynaklardaki rivayeti dikkate alarak çeviriye koyduk. (Çeviren)

764 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 248; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 139.

765 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 83-84.

766 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu lafızla kaydedilmiş olan rivayette tespit edebildiğimiz kadarıyla önemli bir eksiklik bulunmaktadır. Nitekim gerek Tirmizî'nin *İlel*'inde (bk. İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, I, 277, Dâru'l-Milâh, 1978), gerekse bizzat Tahâvî'nin bu eserinin 1865 no'lu rivayetinde, ayrıca diğer kitaplarında (bk. *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 226; *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XIV, 520) bu rivayetin tam metni (*Şerhu meâni'l-âsâr*'ın lafzıyla) şu

Nitekim Süfyân b. Saîd es-Sevrî bu hadisi, Hammâd > İbrahim > Alkame > Abdullah isnadıyla kesintisiz bir şekilde (mevsul) rivayet etmiştir:

٥٣٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّ امْرَأَتَهُ سَأَلَتْ عَنِ الْحُلِيِّ لَهَا، فَقَالَ: إِذَا بَلَغَ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ فَفِيهِ الزَّكَاةُ، قَالَتْ: أَفَأَضَعُهَا فِي بَنِي أَخٍ لِي يَتَامَى فِي حِجْرِي؟ فَقَالَ: نَعَمْ.

533- ... Süfyân b. Saîd es-Sevrî'nin, Hammâd > İbrahim > Alkame isnadıyla Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, hanımı, kendisine, elindeki zinet eşyasının zekât durumunu sormuş, o da cevap olarak şöyle demiştir: "Eğer 200 dirheme ulaşmışsa zekâtı gerekir." Bunun üzerine hanımı "O zekâtı kardeşimin, himayemdeki yetim evladına verebilir miyim?" diye sormuş, o da "Evet" demiştir.[767]

***

Kanaatimizce bu görüş, kıyas açısından tercihe daha layıktır. Çünkü gümüş sikkede olduğu gibi külçe hâlindeki gümüşte de zekât yükümlülüğünün bulunduğunu görmekteyiz. Ancak âlimlerin döküm yapılarak zinet eşyasına dönüştürülmüş gümüş hakkındaki ihtilafı, dökümden önceki hükmünden çıkar mı yoksa o hüküm üzere kalır mı noktasındadır.

Bizim gördüğümüz kadarıyla âlimler, gümüşün, sikke şekline dönüştürülmesinden sonraki hükmünün, o hâle gelmeden önceki hükmünden farklı olmadığı konusunda görüş birliği içindedirler. Buna kıyasen, zinet eşyası hâline geldikten sonraki hükmünün de o hâle gelmeden önceki hükmünden ayrı olmaması gerekir. Bu noktada, eşya kalıbına dökülmüş hâline zekât gerekmeyen bir şeyin, külçe hâline de zekât gerekmeyeceğine dair âlimlerin icmâına örnek olarak demir ve bakır gösterilebilir. Zira bu ikisinin ne eşya kalıbına dönüşmüş ne de külçe hallerinde zekât vardır.

şekildedir: el-A'meş dedi ki: İbrahim'e, "Bana hadis rivayet ettiğin zaman, senedini de söyle" dedim. O da bana şöyle dedi: "Ben, sana 'Abdullah dedi' demişsem, bil ki bir topluluk bana o rivayeti Abdullah'tan nakletmedikçe böyle söylemem. Eğer 'filanca kişi bana Abdullah'tan nakletti' diyorsam, o zaman sadece o kişi bana rivayette bulunmuş demektir." (Çeviren)

767 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 83-84.

Buna karşılık külçe hâlindeki gümüşte zekât farziyetinin sabit olması, süs eşyası, sikke vb. şekillere dönüşmesi durumunda da onun farziyetinin sabit kaldığını gösterir.

Bazıları zinet eşyasını, ziraat ve taşımacılık gibi işlerde çalıştırılan (avâmil) deve ve sığırlara benzeterek "Bir takım işlerde kullanılan deve ve sığırlarda zekât yoktur. Aynı şekilde süs ve takı olarak kullanılan zinette de zekât gerekmez" demişlerdir. Kanaatimizce bu tür bir benzetme yanlıştır. Şöyle ki: Zinet eşyası, sırf zinet eşyasına dönüşmüş olmakla, o hâle gelmeden önceki hükmünden çıkmış sayılmaz. Aksine, daha öncesindeki hükümleri değişmeksizin, aynı şekilde kalır. Dikkat edersen misli misline olmadıkça kendi cinsinden altın ve gümüş karşılığında; peşin olmadıkça da kendi cinsi dışında bir şey karşılığında satılması (bu sebeple) caiz değildir.

Öte yandan, çalıştırılan hayvanlarda, altın ve gümüşte olduğu gibi aslı itibariyle zekâtın farziyetinden bahsedilemez. Ancak bu hayvanlarda zekât, "sâime" oluşlarına göre farziyet kazanır. Dolayısıyla, asılları itibariyle yani salt "hayvan" olmaları açısından değil, sâime niteliğinde olmaları sebebiyle zekâtlarının verilmesi gerekir. Aksi hâlde haklarında zekâtın farziyetini gerektiren illet söz konusu değilse, o zaman aslî hükmüne döner ve zekât yükümlülüğü kalkar.

Bu görüş, çalıştırılan deve ve sığır gibi hayvanlarda zekât olmadığını söyleyenlerin kanaatidir. Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir.

Mâlik, Leys ve onların görüşlerine uyanlar ise, çalıştırılan deve ve sığır gibi hayvanların asılları itibariyle (salt hayvan oldukları için) zekâtının verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre, hayvanların sâime niteliğinin kalkması, sâime olmadan önceki hâllerinden farksız olduğu için, her iki durumda da zekâtlarının verilmesi gerekir.

Bazıları da ödünç alınıp kullanılan zinet eşyasının da sadece bir defaya mahsus olmak üzere zekâtının verilmesi gerektiğini söylemiş ve bu görüşlerini de Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete dayandırmışlardır. Şöyle ki:

٥٣٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: إِذَا كَانَ الْحُلِيُّ يُعَارُ وَيُلْبَسُ زُكِّيَ مَرَّةً وَاحِدَةً.

534- ... İbnü'l-Mübârek'in Saîd'den, onun da Katâde'den rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle dedi: "Eğer zinet eşyası ödünç alınıp kullanılıyorsa, sadece bir defaya mahsus olmak üzere zekâtı verilir."[768]

***

Ancak bu kanaatin gerekçesinin ne olduğunu bilemiyoruz. Çünkü altın ve gümüşün döküm yapılarak işlenmesi hükmüyle ilgili ancak iki ihtimalden söz edilebilir:

Ya söz konusu dökümle, daha önce zekâtı gerektiren hâlinin hükmünden çıkmış olur ki, bu durumda o altın veya gümüş eşyanın üzerinden bir veya birden fazla sene geçse de farziyeti düşmüş sayılır ve zekâtı verilmez.

Ya da o döküm işlemi onu ilk hükmünden çıkarmaz. Altın veya gümüşün sonraki hâlinin hükmü, daha önce üzerinden geçen her yılda zekâtının verilmesini gerektiren hâldeki hükmüne göre devam eder.

İlim adamları, elinde beş ukiyyeden (200 dirhem) fazla gümüş bulunan kimse hakkında da ihtilaf etmişlerdir.

Bazı âlimler "Bu miktardan daha fazla dirhemi olan kimsenin, onu da hesap ederek zekât vermesi gerekir" demişlerdir. Mâlik, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî bu görüştedirler. Ayrıca bu kanaati Ali b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhumâ*'dan rivayet etmişlerdir. Nitekim;

٥٣٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: فِي كُلِّ مِائَتَيْنِ خَمْسَةٌ، فَمَا زَادَ فَبِالْحِسَابِ.

535- ... Ebû Âsım'ın, Süfyân'dan, onun Ebû İshâk'tan, onun da Âsım b. Damra'dan[769] rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "İkiyüz dirhemde beş dirhem zekât vardır. Daha fazla olursa hesap edilerek verilir."[770]

---

768 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 138.

769 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki "Damra" ismi, yanlışlıkla "Sabra" şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren)

770 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 88; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 190. Buradaki "hesap"tan kasıt, 200'den bir dirhem fazla olsa bile o bir dirhemin kırkta birinin (%2,5) hesap edilerek zekâta sayılmasıdır. Bk. Serahsî, *Mebsût*, II, 189, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982. (Çeviren)

٥٣٦ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: إِذَا كَانَ عِنْدَكَ مَالٌ اسْتَفَدْتَهُ فَلَيْسَ عَلَيْكَ فِيهِ شَيْءٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ، فَإِنْ بَلَغَ مِائَتَيْنِ فَفِيهِ خَمْسَةٌ، وَإِنْ نَقَصَ فَلَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ، فَمَا زَادَ عَلَى الْمِائَتَيْنِ فَبِالْحِسَابِ.

536- ... İbnü'l-Mübarek'in, Süfyân'dan, onun da Ebû İshâk yoluyla Âsım'dan rivayet ettiğine göre, Ali şöyle dedi: "Elinde faydalanmakta olduğun bir mal varsa, üzerinden bir yıl geçinceye kadar herhangi bir zekât yükümlülüğün yoktur. Eğer bu mal, 200 dirheme ulaşıyorsa, beş dirhem zekâtı vardır. Daha az miktarda ise herhangi bir şey gerekmez, ancak 200'den daha fazlaysa, (fazlası da) hesap edilerek zekâtı verilir."[771]

٥٣٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ وَهُوَ ابْنُ حَسَّانٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَابِرٍ الْحَذَّاءِ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: أَعَلَى الْعَبْدِ زَكَاةٌ، قَالَ: مُسْلِمٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَإِنَّ كُلَّ مُسْلِمٍ عَلَيْهِ فِي كُلِّ مِائَتَيْنِ خَمْسَةُ دَرَاهِمَ، فَمَا زَادَ فَبِالْحِسَابِ.

537- ... Hişâm›ın -ki o da İbn Hassân'dır- Muhammed'den rivayet ettiğine göre, Câbir el-Hazzâ şöyle dedi: İbn Ömer'e "Kölenin zekât yükümlülüğü var mıdır?" diye sordum. "Müslüman mı?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine şunları söyledi: "Elinde 200 dirhem bulunan her Müslümanın beş dirhem zekât yükümlülüğü vardır. Bu miktardan daha fazla olursa, hesap edilerek zekâtı verilir."[772]

٥٣٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرٌ الْحَذَّاءُ، قَالَ: سَأَلْتُ عُمَرَ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

538- ... Yezîd b. İbrahim et-Tüsterî'nin Muhammed'den aktardığına göre, Câbir el-Hazzâ kendisine "Ömer'e sordum" diyerek bu rivayetin aynısını aktarmıştır.

---

771 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 88-89.

772 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 72; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 191.

Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: Beş ukiyye dirhemin üzerindeki miktarın -bir ukiyye yani kırk dirhem olmadığı müddetçe- zekâtı yoktur. Ebû Hanîfe bu görüşü benimseyenlerdendir. Bunu da Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'dan rivayet etmişlerdir. Şöyle ki:

٥٣٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: جَعَلَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَى الْجِبَايَةِ، وَأَمَرَنِي أَنْ آخُذَ إِذَا بَلَغَ الْمُسْلِمُ مَالُهُ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ خَمْسَةَ دَرَاهِمَ، وَمَا زَادَ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ، وَجَعَلَ أَبَا مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ عَلَى الصَّلَاةِ.

539- … Yahya b. Eyyûb'un Humeyd et-Tavîl'den rivayet ettiğine göre, Enes b. Mâlik dedi ki: "Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh,* (benimle birlikte Ebû Musa el-Eş'arî'yi de Irak'a göndererek)[773] beni tahsildar[774] olarak görevlendirdi ve bana, Müslümanın malının 200 dirhem olması hâlinde beş dirhem; daha fazlası için de her kırk dirhemde bir dirhem almamı emretti. Ebû Musa el-Eş'arî'ye de namaz kıldırma görevi verdi."[775]

***

İşte ilk dönem âlimlerinin bu konuda benimsediklerini tespit ettiğimiz iki görüşü sadece bunlardır. Bunların dışında üçüncü bir görüş yoktur.

Dolayısıyla âlimler bu hususta ihtilaf ettikleri için, biz de bu ihtilafı icma ettikleri benzer meselelerle ilişkilendirerek çözmek maksadıyla incelediğimizde şu temel noktada görüş birliğine vardıklarını gördük:

Deve, sığır, davar gibi sâime hayvanlarında, belirli bir sayıya ulaşmadıkları sürece hiçbir şey yoktur. Ayrıca belirli sayının üstünde de daha başka belirli bir sayıya varmadıkça yine hiçbir şey yoktur. Bu durum her zaman,

773 Parantez içi ifadeler, Tahâvî'nin yazma nüshasında bir takım yazım hataları olması ve olayın mahiyetinin açık olmaması sebebiyle Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın *el-Emvâl* adlı eserindeki rivayet (bk. II, 76, thk. Seyyid b. Receb, Mısır-Riyâd 2007) dikkate alınarak konulmuştur. (Çeviren)

774 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu kelimenin karşılığı olması gereken "el-cibâye (الجباية)" lafzı, yanlışlıkla "el-hitâne (الختانة)" şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren)

775 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 76.

belirli bir sayıya varmayan artışlarda geçerli olup her artış, kendinden önceki belirli sayıya göre hesaplanır.

Bu mesele böyle olunca, (diğerlerini de şu şekilde sıralayabiliriz:)

Gümüşün, belirli bir ağırlıkta (vezin) olmadıkça zekâtı gerekmez. Nitekim bu konuda, bahsettiğimiz iki görüşün dışında, ilk dönem âlimlerinden gelen başka bir görüş yoktur. Bu görüşlerden birinde beş ukiyyenin üzerindeki belirli miktarın zekâtının olmadığı belirtilirken, diğerinde ise Ebû Hanîfe'nin dediği gibi beş ukiyyenin üzerindeki belirli miktarın, zikrettiğimiz bir ukiyye yani kırk dirhem olması hâlinde zekâtta esas alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Bu noktada Ebû Yusuf'un lehine olmak üzere Ebû Hanîfe'ye karşı öne sürülen delillerden biri de şudur:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sabit olan sünnete göre, beş veskin[776] altında kalan ziraat ürünlerinde zekât olmadığını görmekteyiz. Ancak beş veskin üzerindeki toprak mahsullerinde, o ürünlerdeki hesaba göre zekât vardır.

Sözünü ettiğimiz toprak mahsullerindeki zekâtın ölçüsü, "hacim (mekîl);" bahsi geçen ve zekât gerektiren gümüşteki ölçüsü, "ağırlık (mevzûn);" yine daha önce zikrettiğimiz hayvanlardaki ölçüsü ise "sayıdır (ma'dûd)." Buradaki ağırlık ölçüsü de "sayı"dan ziyade "hacim" ölçüsüne benzemektedir.

Buna karşılık Ebû Hanîfe'nin lehine, Ebû Yusuf'a karşı öne sürülebilecek delillerden biri şöyledir:

Topraktan alınan mahsulün zekâtının, üzerinden bir yıl geçtikten sonra değil, toplandığı andan itibaren verilmesi gerektiğini tespit ettik. Bu şekilde zekâtı verilirse, daha sonrası için zekât verilmesi gerekmez ve zekât malları kapsamında olmaktan çıkar. Ancak dirhem (gümüş) ve dinarlar (altın) böyle değildir. Bunların, sahibinin eline geçmesinin ardından, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekâtının verilmesi gerekmez. Üstelik verilen bu zekât, sahibinin elindeki o malları, ondan sonraki her yıl, zekâtı ödenmesi gereken mal kapsamından çıkarmaz. Dirhemlerin hükmü de aynen böyledir. Dolayısıyla hükmü yine bu şekilde olan (hayvan)lar da, buna aykırı nitelikteki toprak mahsullerinden daha çok gümüşün hükmüne benzemektedir.

---

776 Vesk: Bir vesk, altmış sa'lık yani 62.400 dirhemlik (162 litre) bir hacim birimine denk düşmektedir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 483. (Çeviren)

Diğer bir delil de şöyledir: Ebû Yusuf'un, toprağından, onda bir veya yirmide bir vermeyi gerektirecek beş vesk oranında ürün elde eden fakat borcu da bulunan bir kişiyle ilgili olarak şu görüşü savunduğunu görmekteyiz: O kişinin üzerindeki borç, toprağından çıkan ürünün zekâtını düşürmez. Ancak söz konusu kişinin beş ukiyye gümüşü ya da sâime niteliğinde 5 devesi veya 30 sığırı ya da 40 davarı olduğu hâlde borcu da varsa, üzerindeki borç, sayılan mallardaki zekât yükümlülüğünü kaldırır. Dolayısıyla (Ebû Yusuf) bu konuda gümüşün hükmü ile hayvanların hükmünü aynı görmekte fakat gümüş ve hayvanların hükmü ile topraktan elde edilen ürünlerin hükmünü birbirinden ayırmaktadır.

Öte yandan arazi, ergenlik çağına girmemiş bir çocuğa veya aklî dengesi yerinde olmayan bir deliye aitse ve zekâtı gerektirecek beş vesk oranında bir ürün çıkarmışsa, o arazinin zekâtı, ergenlik çağına girmiş ve akıl sağlığı yerinde bir adama aitmişcesine verilir. Ancak o çocuk ve delinin, ne altınlarında ne gümüşlerinde ne de sâime hayvanlarında zekât vardır. Bu konuda da altın ve gümüşün hükmü, toprak mahsullerinin değil, hayvanların hükmüne benzemektedir.

Aynı şekilde ergenlik çağına girmiş ve aklî dengesi yerinde olan bir adama ait bir araziden zekât gerektirecek beş vesk oranında bir ürün elde edilse sonra adam, o ürünün farz olan zekâtını veremeden ölse, ölmeden önce o zekâtı ödemekle nasıl yükümlü ise öldükten sonra da o yükümlülük devam eder, düşmez. Fakat zekâtlarını vermesi gereken gümüşü ya da altını veya sâime hayvanları olsa ve bunları ödeyemeden ölse, vefatından sonra söz konusu zekâtları ödemekle yükümlü değildir. Burada da (Ebû Yusuf) bu mallar hakkında hayvanların hükmüne göre karar vermiş; hayvanların hükmü ile gümüş ve altının hükmünü bir saymıştır. Böylece bu sayılanların hükmü ile topraktan elde edilen ürünlerin hükmünü birbirinden ayırmış olmaktadır. Buna benzer daha pek çok mesele vardır. Ancak burada söylediklerimiz, diğer meselelerin hepsine açıklık getirecek nitelikte yeterli örneklerdir.

Bu noktada sözünü ettiğimiz Ebû Yusuf'a karşı Ebû Hanîfe'nin lehine öne sürülebilecek delillerden, gümüş ve altının hükmünün, topraktan çıkan mahsullerin hükmüne değil, hayvanların hükmüne benzediği sonucu çıkmaktadır. Şu da var ki Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf gibi "Topraktan çıkan ürün, beş vesk oranında olmadıkça hiçbir şey gerekmez" demiyor, aksine şöyle diyordu: "Odun, kamış ve ot dışında topraktan az veya çok elde edilen her şeyde öşür veya yarı öşür vardır." O, bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi*

ve sellem'den rivayet edilenler içerisinde zekâtları belirli bir miktarla sınırlı olmayanların, belirli bir miktarla sınırlı olanlara göre daha tercihe şayan olduğu görüşünü benimsemiştir. Ebû Hanîfe'den önce bu görüşü Mücâhid ve İbrahim en-Nehaî de savunmuştur. Biz bu konudaki görüşlerin ayrıntılarını, her iki tarafın kanaatini destekleyen rivayetleri ve birbirlerine karşı öne sürdükleri aklî gerekçeleri, Allah Teâlâ'nın izniyle bu kitabımızın ilgili bölümünde ele alacağız.

Ebû Yusuf'un, Ebû Hanîfe ile ihtilaf ettiği hususlarda öne sürdüğü ve bizim de daha önce bahsettiğimiz deliller, Ebû Hanîfe'yi bağlayıcı nitelikte değildir. Üstelik zikrettiğimiz bu mesele, aynî mal olarak altın ve gümüş ile bunların külçe hâlleri için geçerlidir.

Bu noktada borcunu ödeyebilecek güçteki zengin borçlular tarafından ikrar edilen dirhem ve dinarlar da, sözünü ettiğimiz bütün meselelerde (alacaklı açısından) aynî mallar gibidir; aynî malın zekâtını vermek farz olduğu gibi bu tür alacağın zekâtını vermek de farzdır. Ancak alacaklı kişi, zekâtını vermekle mükellef olduğu alacağının zekâtını, onu tahsil ettiği zaman verir. Eğer alacağına mahsuben kendi elindeki (başka) bir maldan bu zekâtı öderse, bu da caizdir.

Fakat alacaklının malı, borç aldığını kabullenmeyip inkâr eden birinde ise ve bu durum yıllarca böyle devam edip nihayetinde borçlunun, borcunu ikrar etmesi veya borç aldığı belgelenip de borcun, sahibinin (alacaklının) eline geçmesi hâlinde, ilim adamları bu konuya ilişkin farklı görüşler ortaya atmışlardır.

Bazıları "Böyle bir malda zekât yoktur" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü benimseyenlerdendir.

Onların bu görüşünü bize Muhammed b. el-Abbâs, Ali b. Ma'bed > Muhammed > Ebû Yusuf isnadıyla Ebû Hanîfe'den *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* aktararak rivayet etmiş ve bu konuyla ilgili olarak aralarındaki herhangi bir görüş ayrılığından da söz etmemiştir.

Yine bize Muhammed b. el-Abbâs, Yahya b. Süleyman el-Cu'fî > el-Hasen b. Ziyâd el-Lü'lüî isnadıyla Ebû Yusuf'un bu kanaatini aktarmıştır. Onlar aynı zamanda bunu Ömer b. Abdülaziz'den de nakletmişlerdir. Şöyle ki:

٥٤٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كَتَبَ فِي مَالٍ قَبَضَهُ بَعْضُ الْوُلَاةِ ظُلْمًا يَأْمُرُهُ أَنْ يَرُدَّهُ إِلَى أَهْلِهِ، وَتُؤْخَذَ زَكَاتُهُ لِمَا مَضَى مِنَ السِّنِينَ، ثُمَّ أَعْقَبَ ذَلِكَ بِكِتَابٍ: أَلاَّ يُؤْخَذَ مِنْهُ إِلا زَكَاةٌ وَاحِدَةٌ، فَإِنَّهُ كَانَ مَالا ضِمَارًا.

540- … Eyyûb es-Sahtiyânî'nin rivayet ettiğine göre, Ömer b. Abdülaziz *radıyallahu anh*, bir valinin, halktan zorbalıkla aldığı malları sahiplerine geri vermesini ve malların geçmiş senelerdeki zekâtlarının da alınmasını yazmıştı. Daha sonra ikinci bir fermanla onlardan sadece bir zekâtın alınmasını istedi. Çünkü geçmiş senelere ait bu mallar, sahiplerinin eline geçme umudu olmayan kayıp/batık mallar (dımâr) hükmündeydi.[777]

***

Ebû Ca'fer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki:

Kanaatimizce, burada Ömer b. Abdülaziz'in "Sadece bir zekât alınsın" sözü, onun, bir mala sahip olan kişinin, o mala sahip olduğu andan itibaren zekâtını vermekle yükümlü olduğu görüşünü benimsediğini göstermektedir. Nitekim İbn Abbâs'tan bu konuda rivayet edilen görüş de bu yöndedir. Söz konusu zekât verildikten sonra o yıl içerisinde o malın herhangi bir zekâtı kalmaz. Biz bu meseleyi, ilgili rivayetleri ve konu hakkında ilim ehlinin görüşlerini, Allah Teâlâ'nın izniyle bu kitabımızın ilgili bölümünde ele alacağız.

Aralarında Züfer b. el-Hüzeyl'in de bulunduğu başka âlimler ise şöyle demişlerdir:

Aldığı borcu inkâr etmeyen ve borcunu ödeyebilecek güçteki zenginlere verilmiş olan borçların zekâtını vermek nasıl farz ise, aynı şekilde bu tür malların zekâtını vermek de farzdır. Bunu bize Muhammed b. el-Abbâs, Yahya b. Süleyman el-Cu'fî > el-Hasen b. Ziyâd yoluyla Züfer'in kanaati olarak rivayet etmiştir. Züfer'in bu husustaki delillerinden biri şudur: Malı gaspedilmiş olan kişi, söz konusu bu gasp sebebiyle, o malın mülkiyetini yitirmiş sayılmaz. Malın mülkiyeti devam ettiği için de (diğer gaspedilmemiş) mal sahiplerinin vermekle yükümlü oldukları zekâtlar gibi o da bu (gaspedilmiş) malın zekâtını vermekle mükelleftir.

---

777 Mâlik, Zekât 18; Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 103.

Ancak bu konuda Züfer'in aleyhine, diğer ilim adamlarının ise lehine sayılabilecek nitelikteki delillerden biri de şöyledir:

Biz, mallarından alıkonulmuş bir takım mal sahiplerinin, zekât almalarının helal/caiz olması açısından hiç malı olmayan kimseler gibi olduklarını görmekteyiz. Bu durumdaki mal sahibi kişilerin aldıkları zekâtlar, onlar için helaldir. Fakat daha sonra, alıkonuldukları malları kendilerine geri verilirse, söz konusu alıkonulma sürecinde almış oldukları zekâtları iade etmeleri gerekmez ve ellerinden alınmış mallarının kendilerine geri verilmiş olmasıyla, sanki o malları o anda kazanmış gibi kabul edilirler.

Bu yaklaşıma göre, aklî açıdan, zekât yükümlülüklerinin kalkmış olması bakımından da hiç malı olmayanlar gibi sayılmaları ve mallarının kendilerine geri dönmüş olması sebebiyle de adeta o mallardan henüz o esnada faydalanan kimseler gibi kabul edilmeleri gerekir. Bu durumdaki malların ise, onların ellerine geçtiği andan itibaren, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekâtının verilmesi gerekmez.

Öte yandan Züfer'in lehine, bu görüş sahiplerine karşı öne sürülebilecek bir delil de şu şekildedir:

Biz de alıkonulduğu malına ulaşamayacak ölçüde uzak bir mesafede bulunan bir adamın, hiç malı olmayan biri gibi zekâta muhtaç olduğunu düşünmekteyiz. Zira böyle biri ***"İbnü's-sebîl: yolda kalmış"***[778] sınıfına girer ve ona zekât verilmesi caiz olduğu gibi onun da bu zekâtı alması helaldir. Ancak daha sonra (öz) malına ulaştığında, başlangıçta almış olduğu zekât artık ona haram olmasına rağmen o zekâtı, kendisine veren zekât sahiplerine geri vermesi gerekmez. Ne var ki bu durum, onun, bir dönem elinde bulunmayan (öz) malının zekâtını da düşürmez. Buna göre, (belirli bir süre) malının yokluğundan dolayı zekât almasının helal olması, o malındaki zekâtın farziyetini düşürmüyorsa, bahsettiğimiz şekilde malından alıkonulmuş olması hasebiyle zekât alması caiz olan kimsenin de o (öz) malındaki zekât farziyetini düşürmez.

Nitekim kulların, fakirlik, yükümlü tutuldukları işle aralarındaki mesafenin uzaklığı ve diğer insanların kendilerini o işten alıkoymaları gibi sebeplerle mazur sayılarak üzerlerindeki farzların kaldırıldığını görmekteyiz. Mesela; bir çölde yolculuk yapan bir adamın, su ile arasında uzun bir mesafe olup oraya ulaşıncaya kadar namaz vaktini geçirmesi kesin ise, teyemmüm alması

778 Tevbe sûresinin 60. âyetinde sözü edilen "yolda kalmış"lara işaret edilmektedir. (Çeviren)

mübahtır. Aynı şekilde su, yakınında olduğu hâlde ücret karşılığında satın alabileceği bir kimsenin elinde ise ve onu alabilecek parası da yoksa, bu durumda da teyemmüm alması caizdir. Yine bir nehrin yakınında olmasına rağmen, suya ulaşmasını engelleyen bir düşman varsa, o zaman da teyemmüm alıp namaz kılması caizdir. Bütün bunlar, ona teyemmüm almayı mübah kılan hâller olup namaz için abdest alma farziyetini üzerinden kaldırır. Bu durumlardaki hükümler aynıdır. Buna kıyasen, mesafenin uzaklığı ya da insanların engellemeleri sebebiyle malından alıkonulmuş bir kimse de zekât almasının helal oluşu ve üzerindeki zekât farziyeti bakımından aynı durumdadır.

Eğer biri "Sözünü ettiğimiz o mesafe, kişinin kendi tercihiyle (yolculuk sebebiyle) oluştuğu için Yüce Allah'ın zekâtla ilgili koyduğu farzı düşürmez. Ancak bunun dışındaki gasp halleri, kişinin bizzat kendisinden kaynaklanan durumlar değildir!" derse, ona şöyle denilir:

Kişinin bizatihi kendisinden kaynaklanan durumlar ile kendisinin sebep olmadığı bu tür durumlar arasında bir farktan söz edilebilir mi? Mesela; bir insanın, kendi irade ve arzusu dışında gerçekleşen (takdîr-i ilahi'den kaynaklanan) bir mazeretten ya da -kendi ayağını kırmak gibi- bizzat kendi kendine ettiği bir kötülükten dolayı namazı ayakta kılamayacak durumda olmasının, kıyam farzını düşürmesi açısından birbirinden farksız olduğunu görmekteyiz. Çünkü her iki sebeple namazı ayakta kılamayacak hâle gelmiştir. Dolayısıyla onun, namazlarını ayakta kılamayan kimselerin hükmüne dâhil edilmesi ve bu duruma gelmesine neden olan şeye bakılmaması gerekir.

Aynı şekilde, bizzat kendisinden kaynaklanan bir sebeple malından alıkonulmuş kimse de kendisinden kaynaklanmayan bir nedenle malından uzaklaştırılmış kimse gibidir. Bu durumda onu bu hâle getiren sebebe bakılmaz. Üstelik biz bu meselede Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşünü destekleyecek mahiyette bir rivayetin Osman *radıyallahu anh*'dan rivayet edildiğini de tespit ettik. Şöyle ki:

٥٤١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ، أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، كَانَ يَقُولُ: إِنَّ الصَّدَقَةَ تَجِبُ فِي الدَّيْنِ الَّذِي لَوْ شِئْتَ تَقَاضَيْتَهُ مِنْ صَاحِبِهِ، وَالَّذِي عَلَى مَلِيءٍ تَدَعُهُ حَيَاءً وَمُصَانَعَةً.

541- ... İbn Şihâb'ın es-Sâib b. Yezîd'den rivayet ettiğine göre, Osman b. Affân şöyle diyordu: "Verdiğin kimseden (kolaylıkla) alabileceğin borçlar ve varlıklı birine verip de sırf utandığından ya da ondan gelebilecek zarardan korunmak için geri istemediğin alacaklarında zekât yükümlülüğü vardır."[779]

***

Görüldüğü gibi Osman *radıyallahu anh,* verilen borçlardaki zekâtı, ancak tahsil etme imkânı olan alacaklar için geçerli saymaktadır. Bu da onun, tahsil imkânı bulunmayan borçlarla ilgili görüşünün, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşü gibi olduğunu göstermektedir. Bu âlimler, sözünü ettiğimiz meselede kıyası terk etmiş olsalar bile, burada hakkı bilip ona göre davranan ve doğru yol üzerinde öncülük yapan imamlardan (halife) *-Allah hepsinden razı olsun-* birinin görüşünü benimsemiş olmaktadırlar.

Ayrıca İbn Ömer'den de Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in kanaatlerini destekleyen bir görüş nakledilmiştir. Şöyle ki:

٥٤٢ – حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَيُّمَا دَيْنٍ كَانَ لَكَ عَلَى أَحَدٍ تَرْجُو قَضَاءَهُ فَعَلَيْكَ فِيهِ الزَّكَاةُ كُلَّ عَامٍ.

542- ... Üsâme b. Zeyd'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer *radıyallahu anh* "Tahsil edebileceğin alacaklarında her yıl zekât yükümlülüğün vardır" demiştir.[780]

***

İşte İbn Ömer de kişinin ancak tahsil edebileceği alacaklarında zekât yükümlülüğü bulunduğu kanaatindedir. Buna göre, kişinin, tahsil edemeyeceği alacaklardaki zekâtlarıyla ilgili görüşü bundan farklı olacaktır.

Şu kadar var ki Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf *-Allah her ikisinden de razı olsun-* fakir borçlu ile ilgili olarak şunu söylüyorlardı: "Eğer bu kişi, daha sonra zengin olup alacaklısına borcunu öderse ve fakirken borcunu inkâr etmeyen birisiyse, o zaman geçmiş döneme ait zekâtını vermek zorundadır." Ancak Muhammed b. el-Hasen bu konuda her ikisine (Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a)

---

779 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 87. Benzer lafızla bir rivayet için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 149.

780 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 87.

muhalefet ederek bu durumdaki birinin geçmiş dönem için zekât vermek zorunda olmadığını belirtmiştir.

Aslında bu son görüş, onların temel prensiplerine ve diğer kanaatlerine daha uygundur. Çünkü borcu olan kişi fakirse, alacaklı da bu durumda malından alıkonulmuş biri sayılır. Tıpkı (borç verdiği kimse tarafından) inkâr edilen alacağının engellenmesi gibi. Bu noktada alacaklı kişinin, borçlunun durumundan dolayı alacağına ulaşamaması ile söz konusu alacaklının, borçlunun borcunu inkârı sebebiyle alacağını elde edememesi[781] arasında bir fark yoktur.

Öte yandan, ödenmesi ümidiyle üzerinden yıllar geçmiş olan bir borcun tahsil edilmesi durumunda, eğer borçlu da borcunu inkâr eden ya da fakir biri değilse, bu tür borçların zekâtı hakkında ilim adamları ihtilaf etmişlerdir:

Bir kısmı şöyle demiştir:

"(Borcunu tahsil eden kişi, borcunun) üzerinden geçen her yıl için zekât vermelidir. Ancak zekâtı hesap ederken, birinci yılın zekâtını ikinci yıldan düşerek verir. Sonra da ikinci yılın zekâtını bu şekilde verir. Daha sonra malı zekât nisabından düşünceye kadar her yıl için aynı şeyi yapar." Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bu kanaattedirler. Nitekim Muhammed b. el-Abbâs'ın bize Ali b. Sa'd yoluyla bildirdiğine göre, Muhammed *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun,-* Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan bu görüşü nakletmiş ve "Bizim kanaatimiz de budur" demiştir.

Diğer bir kısmı ise şöyle demiştir:

Üzerinden geçen her yıl için o malın tamamından -malın hepsini vermek gerekse bile- zekât verilir. Bu görüşü savunanlardan biri de Züfer'dir. Onun bu kanaatini bize, Muhammed b. el-Abbâs, Yahya b. Süleyman el-Cu'fî > el-Hasen b. Ziyad el-Lü'lüî yoluyla rivayet etmiştir.

Aynı şekilde Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed de elinde zekâtını vermesi gereken bir mal olup da yıllarca bu zekâtı hiç ödememiş bir adam hakkında şu görüşü benimsemişlerdir:

781 Eserin yazma nüshasında buradaki "elde edememesi" şeklinde olumsuz anlam verecek bir kelime bulunmamaktadır. Kanaatimizce bu kelime eserin istinsahı sırasında düşmüş olmalıdır. Çünkü konunun bağlamından bunun zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. (Çeviren)

İlk yıl için malın tamamından zekât öder, sonraki ikinci yıl için, ilk yıla ait ödediği zekât miktarını düştükten sonra geriye kalan malın tamamından zekât verir. Nihayetinde zekât nisabının altına düşünceye kadar böyle yapmaya devam eder. Bunun dışında da bir yükümlülüğü yoktur.

Züfer ise şöyle diyordu:

"Bütün malını vermek durumunda kalsa bile, her yıl için malın tamamı üzerinden zekât verir. İlk yıla ait maldaki zekât yükümlülüğü, ikinci yıla ait malın tamamının zekât yükümlülüğüne engel değildir." Züfer burada, mal sahibinin, maldaki zekât mükellefiyeti ile bunun dışında kalan borç yükümlülüğünün arasını ayırmakta; zekâtı, başlangıç itibariyle zekâtın farziyetini engelleyici bir borç olarak görmemektedir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed ise bunları birbirine denk görmektedirler.

Nitekim Ebû Bekre'nin şöyle dediğini işittim: Hilâl'in şöyle dediğini duydum: Ebû Yusuf'a *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* 200 dirheminin üzerinden iki yıl geçmiş olan bir adamın durumunu sordum. Bana şöyle dedi: "Sadece bir yıl için 5 dirhem vermesi gerekir, ikinci yıl için ise hiçbir şey vermesi gerekmez." Bunun üzerine ben de ona "Züfer, 'Bu durumdaki birinin her bir yıl için 5 dirhem olmak üzere iki yılın toplamı üzerinden zekât vermesi gerekir' diyor. Peki, senin ona karşı delilin nedir?" dedim. Bunun üzerine Ebû Yusuf dedi ki: "200 dirhemde 400 dirhem zekât olduğunu söyleyen birine karşı nasıl bir delil öne sürülebilir ki?"

Ahmed (Tahâvî) dedi ki: Kanaatimizce bunun anlamı şudur: Eğer her yıl için zekât verilmesi gerektiği söylenirse, yıllar arttıkça zekâtın genel toplamı, zekâtı gerektirecek asgarî nisap miktarını aşacak boyutlara ulaşır.[782]

Aslında bu konuda Ebû Yusuf'un Züfer'e karşı öne sürdüğü delil, onu bağlayıcı değildir. Zira Allah *azze ve celle*'nin hakları kapsamına giren yemin keffaretleri, adaklar ve hac, umre gibi ibadetlerle, avlanma ve kan dökme cezaları gibi konularda Ebû Yusuf ile Züfer arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Çünkü bunlar, maldaki zekât yükümlülüğüne engel olmadığı gibi kul hakları kapsamındaki borçlar gibi de değildir. Bu

782 Nitekim Serahsî'nin, *Mebsût*'unda Ebû Yusuf'un bu görüşüne dair yaptığı açıklama, Tahâvî'nin bu yorumunu desteklemektedir. Serahsî, Ebû Yusuf'un "200 dirhemde 400 dirhem zekât olduğunu savunan birine karşı benim ne tür bir delilim olabilir ki?" sözüyle, "200 dirhemin üzerinden 80 yıl geçmesi halinde tahakkuk eden zekât miktarını" kastettiğini belirtmektedir. Bk. *Mebsût*, II, 168. (Çeviren)

sebeple, Allah *azze ve celle*'nin haklarından sayılan "zekât," kul haklarına giren "borçlar"dan ziyade yine Allah'ın hakkı sayılan "borç"lara benzemektedir. Mesela; zimmetinde bir kula ait borçla vefat eden kimsenin borcu, ölümünden dolayı silinmez, bıraktığı mirasından ödenir. Ancak Züfer ve Ebû Yusuf'a göre, Allah *azze ve celle*'ye ait olan zekât, keffaret ve sözünü ettiğimiz benzer borçlar, kişinin ölümüyle üzerinden düşer. Bu durumda, kişinin ölümünden sonraki zekâtının hükmü, kul borçlarından çok, keffaret ve benzeri yükümlülüklere benzer. Dolayısıyla buna kıyasen, kişinin henüz hayatta olduğu sırada da zekât hükmünün, kulların borçlarından ziyade, bahsi geçen yükümlülüklere benzemesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, kişinin ölümü sebebiyle (zekât vb.) sorumluluğu kalkan fakat mirasa da engel olmayan bir mülk, kişi henüz hayattayken zekât yükümlülüğünü düşürmez. Ancak (kul borçları gibi) ölümden sonra sorumluluğu düşmeyen ve zekâta ayrılan paydan alınan şeyler, kişinin hayatta olması hâlinde, maldaki zekât yükümlülüğünü engeller. Bu delil, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'u bağlayıcıdır. Muhammed'i ise hem diğerlerinin hem de bizzat kendisinin temel ilke ve yaklaşım yöntemleri açısından daha çok bağlayıcıdır.

Ancak bu delil, bu konuda onların hepsine muhalefet ederek kişinin öldükten sonraki malının zekâtını, terikesinden[783] miras almayı engelleyecek surette bir "borç" olarak görenleri bağlayıcı değildir.

Başkaları da şöyle demişlerdir: "Borç, borçlunun zimmetinde yıllarca kalmış olsa da sadece bir yılın zekâtı verilir." Bu görüşü de İbn Ömer'e dayandırmışlardır:

٥٤٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَافِعٍ الْمَدَنِيُّ، عَنْ عَاصِمٍ الْعُمَرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: لَيْسَ فِي الدَّيْنِ زَكَاةٌ حَتَّى يَقْضِيَهُ، فَإِذَا اقْتَضَاهُ زَكَّاهُ زَكَاةً وَاحِدَةً.

543- ... Âsım el-Umerî'nin Abdullah b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, İbn Ömer şöyle dedi: "Kişinin, tahsil edinceye kadar alacağında zekât yoktur. Tahsil ettiğinde ise sadece bir defa zekâtını verir."[784]

783 Bir ölünün kendisine ait olmak üzere terk etmiş olduğu mal ve bazı haklar. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 456. (Çeviren)

784 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 103.

٥٤٤ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: كَانَ عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ مَالُ يَتِيمٍ فَكَانَ يُسْلِفُهُ، لِئَلَا يُخْرِجَ مِنْهُ الزَّكَاةَ

544- ... Süfyân b. Uyeyne'nin Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, Abdurrahman b. es-Sâib dedi ki: "İbn Ömer'in elinde, bir yetime ait bir mal bulunuyordu. O malın zekâtını ödemek durumunda kalmamak için onu başkalarına ödünç olarak verirdi."[785]

***

Bu kitabımızda daha önce İbn Ömer'in, buradakine aykırı bir rivayetine daha yer vermiştik.[786] Dolayısıyla İbn Ömer'den, bu konuda birbirine zıt iki görüş rivayet etmiş olduk.

Bize göre Abdurrahman b. es-Sâib yoluyla gelen (544 no'lu) hadis, Âsım el-Umerî kanalıyla nakledilen (543 no'lu) hadisle birlikte anlaşılabilir. Şöyle ki: İbn Ömer, yetim malını ödünç vererek zekât yükümlülüğünü düşürmekle, bir yılın zekâtı dışında, ödünç verdiği yıllar boyunca tahakkuk eden bütün zekâtları düşürme gayesi gütmüştür.

Âlimlerin bu husustaki ihtilaflarını incelediğimizde, dirhemlerin, borç olmadan önce zekâtının verilmesi gerektiği konusunda icma ettiklerini ancak borca dönüştükten sonraki hükmünde görüş ayrılığına düştüklerini tespit ettik. Bazıları "Söz konusu dirhemler, zekât yükümlülüğü bakımından (borç olarak verildikten sonra bile) önceki hükme tabidir" derken, bazıları da "(Borca dönüştükten sonra) o eski hükmü girer ve zekât mükellefiyeti kalkar" demişlerdir.

Burada tercihe şayan görüş ise, o dirhemlerin, âlimlerin ihtilafından önceki (icma ettikleri) hükmüne göre değerlendirilmesi ve bu hükmün değiştiğini gösteren bir delil ortaya çıkıncaya kadar bunun geçerli sayılmasıdır. Kaldı ki kişilerin zimmetlerindeki borçların aynî mal olması hâlinde hükmü bellidir. Mesela; aynî mal nasıl miras olarak alınabiliyorsa o borç da o şekilde miras olarak alınır. Yine borca dönüşmeden önce, hibe olarak verilmesi nasıl caiz ise aynı şekilde borç olarak verilen kimseye hibesi de caizdir.

785 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 244.

786 Bk. 519 ve 520 no'lu hadisler.

Keza onun karşılığında borçludan bir şeyler satın almak, tıpkı borç hâline gelmeden önce ondan satın alınan şeyler gibi caizdir. Aynı şekilde mal sahibinin malındaki vasiyetler, borca verilmeden önce geçerli olduğu gibi borca verildikten sonra da geçerlidir. Bu durumda, aynî bir mal iken borçlunun zimmetine geçmiş olması, daha önce hakkında geçerli olan hükümlerinden hiçbirini değiştirmemiştir.

Bu husustaki genel kural da (kıyas) zekât yükümlülüğü ile ilgili hükümlerin olduğu şekliyle kalmasını[787] gerektirmektedir.

Ayrıca âlimler, borç olarak verdiği bir malın üzerinden bir yıl geçip de ancak bir kısmını tahsil edebilen kişinin zekât yükümlülüğü hakkında da ihtilaf etmişlerdir.

Bazı ilim adamları şöyle demişlerdir: "Tahsil edebildiği borç miktarı 40 dirheme ulaşmadıkça zekât vermesi gerekmez. Eğer o borçtan 40 dirhem almışsa, kırkta birini zekât olarak verir. Daha sonra da alacağının tamamını tahsil edinceye kadar, aldığı her 40 dirhemden aynı oranda zekât verir ve sadece eline geçen her 40 dirhemin zekâtını öder." Ebû Hanîfe bu görüşü savunan âlimlerdendir. Nitekim bize Süleyman b. Şuayb, babasından, o da Ebû Yusuf kanalıyla Ebû Hanîfe'den bu kanaati rivayet etmiştir.

Bazıları de şunu söylemişlerdir: "Kişinin, tahsil ettiği borcun, -200 dirhem oranında olmadığı müddetçe- zekâtı yoktur. Eğer 200 dirhem tahsil ederse o zaman zekâtını verir. Daha sonra tahsil ettiği borcun miktarı az veya çok ne olursa olsun, aldığı miktara göre hesap ederek zekâtını verir." Bu görüşü savunanlardan biri de Süfyân es-Sevrî'dir. Nitekim bize Yahya b. Osman, Nuaym > İbnü'l-Mübarek kanalıyla Süfyân'ın bu görüşü benimsediğini nakletmiştir.

(Bu görüşün ravisi) dedi ki: "Süfyân daha sonra bu görüşünden dönerek şöyle demiştir: Tahsil edebildiği miktarın zekâtını verir."

Süfyân'ın iki görüşünden biri olan bu görüş, aynı zamanda Ebû Yusuf ve Muhammed'in de görüşüdür. Nitekim bize Süleyman, babası yoluyla Ebû Yusuf ve Muhammed'in bu kanaatlerini rivayet etmiştir. Şöyle ki:

---

787 Eserin yazma nüshasında bu ifade, "kalmaması" anlamına gelecek olumsuz bir lafızla kaydedilmiştir. Kanaatimizce bu lafız, konunun bağlamı düşünüldüğünde müstensihten kaynaklanan bir yazım hatasıdır. (Çeviren)

Süleyman bize, babası vasıtasıyla Ebû Yusuf'un şöyle dediğini naklet-ti: "Ebû Hanîfe'ye şunu sordum: Niçin, üzerinden bir yıl geçmiş olan bir borcun, -tahsil edilen miktarı 40 dirheme ulaşmadıkça- zekâtının gerekmediğini söylediniz?" (Daha sonra da Ebû Yusuf) şöyle devam etti: "Hâlbuki ben bunu, üstünden bir yıl geçmiş bulunan 200 dirhem üzerindeki dirhemler gibi kabul ettim. Burada 200 dirhemin zekâtı gerekir ve onun zekâtı verilir. Geriye kalan 200'ün üzerindeki bir veya daha fazla miktardaki dirhemler ise, üzerinden bir yıl geçmesi şartına bağlı olarak, tahakkuk eden zekâtının hesabı yapılarak ödenir."

(Ravi) dedi ki: Bunun üzerine Ebû Hanîfe sustu ve hiçbir şey demedi. Bize göre Ebû Hanîfe'nin, Ebû Yusuf'un aleyhte öne sürmüş olduğu bu delile hiçbir itirazda bulunmaksızın sessiz kalması, bunu kabullendiğini ve ilgili delilin onu bağlayıcı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan bize Yunus, İbn Vehb kanalıyla Mâlik'in, birine borç vermiş ve henüz alacağının bir bölümünü bile tahsil edemeden verdiği borcun üzerinden bir yıl geçmiş olan bir kimsenin durumuyla ilgili olarak şöyle dediğini nakletmiştir: "Alacağının tamamını tahsil etmedikçe zekât vermesi gerekmez." Kanaatimizce Mâlik'in bu görüşü, daha önce de naklettiğimiz Süfyân es-Sevrî'ye ait iki görüşten birincisiyle aynı anlama gelmektedir.

Öte yandan biz daha önce bu kitapta Câbir el-Hazzâ'ın şu hadisini[788] rivayet etmiştik: İbn Ömer'e "Köle'nin zekât yükümlülüğü var mıdır?" diye sordum. "Müslüman mı?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine şunları söyledi: "Elinde 200 dirhem bulunan her Müslümanın 5 dirhem zekât yükümlülüğü vardır. Bu miktardan daha fazla olursa, hesap edilerek zekâtı verilir."

İbn Ömer'den gelen bu rivayete göre, kölenin serveti, malı elinde olan kişinin malı gibidir. Dolayısıyla kölenin kendi servetinden vermek zorunda olduğu zekât, hür kişinin, elindeki malından vermekle yükümlü olduğu zekât hakkına benzer. Ancak İbn Ömer'den bunun tam zıddı bir görüş de rivayet edilmiştir:

٥٤٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَيْسَ فِي مَالِ الْعَبْدِ زَكَاةٌ

788 Bk. 537 no'lu hadis.

545- … Ubeydullah b. Ömer'in Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Kölenin malında zekât yoktur."[789]

***

Yine aynı görüş Ömer b. el-Hattâb'dan da nakledilmiştir:

٥٤٦ – حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَكَانَ مَمْلُوكًا لِبَنِي هَاشِمٍ، فَقَالَ: إِنَّ لِي مَالا أَفَأُزَكِّيهِ؟ فَقَالَ: لا.

546- … el-Hakem'in Abdullah b. Nâfi'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre, babası (Nâfi'), Hâşimoğulları'nın kölesi olduğu bir sırada Ömer b. el-Hattâb'a "Benim kendime ait bir malım var, zekâtını vermem gerekir mi?" diye sormuş, o da "Hayır" demiştir.[790]

٥٤٧ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةٍ، قال: ذَهَبْتُ أَنَا وَالْحَكَمُ بْنُ عُيَيْنَةَ إِلَى زِيَادِ بْنِ النَّضْرِ، فَحَدَّثَنَا عِنْدَ عَبْدِ اللهِ بْنِ نَافِعٍ أَنَّ أَبَاهُ سَأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: إِنِّي رَجُلٌ مَمْلُوكٌ، فَهَلْ فِي مَالِي زَكَاةٌ؟ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إِنَّمَا زَكَاتُكَ عَلَى سَيِّدِكَ، أَنْ يُؤَدِّيَ عَنْكَ عِنْدَ كُلِّ فِطْرٍ صَاعَ شَعِيرٍ، أَوْ صَاعَ تَمْرٍ، أَوْ نِصْفَ صَاعِ بُرٍّ.

547- … el-Haccâc b. Ertât dedi ki: el-Hakem b. Uyeyne ile birlikte Ziyâd b. Nasr'a gittim. Bize Abdullah b. Nâfi'den aktardığına göre, (Abdullah'ın) babası (Nâfi'), Ömer b. el-Hattâb'a "Ben bir köleyim. Malımda zekât var mı?" diye sormuş, Ömer *radıyallahu anh* da şu cevabı vermiştir: "Senin zekâtını ödemek efendine düşer. Onun, her fıtır sadakası döneminde senin adına bir sa'[791] arpa ya da bir sa' hurma veya yarım sa' buğday vermesi gerekir."[792]

***

789 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 260; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 108.

790 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 266; Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 118.

791 Sa', 2.751 kg.'lık bir hacim ölçüsü birimidir. (Çeviren)

792 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, II, 46.

Bu noktada İbn Ömer'den, kölenin malında zekât yükümlülüğü olmadığına dair naklettiğimiz görüş, zekât mükellefiyeti olduğuna ilişkin aktardığımız görüşten daha tercihe layıktır. Çünkü kölenin kendisi ve elindekilerin hepsi gerçekte efendisinin malıdır. Dolayısıyla onun hükmü, malla alakalı zekât yükümlülüğü veya muafiyeti açısından efendisinin diğer mallarının hükmü gibidir. Ancak efendinin, kölesinin bizzat kazandığı mal üzerindeki tasarruf hakkını engelleyen bir problem söz konusu ise, mesela; kölesine ticaretle uğraşma izni vermiş ve köle de -kendi kazandığı mal üzerinde efendisinin tasarruf yetkisini kullanamayacağı ölçüde- borca girmişse, bu durumda o köle efendisinin hükmüne tabi olmaktan çıkar. Ayrıca o kölenin de bu borçtaki zekât sorumluluğu kalkar. Zira burada tam anlamıyla bir mal sahipliği (milk-i tâm) söz konusu olmadığı için, o maldaki tasarrufları bakımından diğer hür insanlar gibi değildir. Dikkat edersen, böyle bir kölenin, emri altındaki köleleri azad etme yetkisi olmadığı gibi elindeki mallardan sadaka ve bağışta bulunması da caiz değildir. Hâlbuki bütün bunlar, hür insanların kendi mallarıyla ilgili olarak yapabilecekleri şeylerdir.

Bu durumda biri, "Mâlik b. Enes ve onunla aynı görüşü paylaşanların dediği gibi böyle birisi, kendi elindeki malın sahibi midir?" diye sorarsa, ona şöyle cevap verilir: "Hayır, o elindeki malın sahibi değildir."

Eğer yine bazı kimseler, "Peki, elindeki malın sahibi olmasını engelleyen şey nedir ki? Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Kim, mal-mülk sahibi bir köleyi satarsa, alıcı şart koşmadığı müddetçe, o mal-mülk satıcıya aittir'*** buyurmaktadır" diyerek şu delilleri de bu konuda öne sürerlerse:

٥٤٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، وَاللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: مَنْ بَاعَ عَبْدًا فَمَالُهُ لِلَّذِي بَاعَهُ إِلا أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ.

548- ... Yunus b. Yezîd ve el-Leys'in, İbn Şihâb'dan, onun da Sâlim b. Abdullah yoluyla rivayet ettiğine göre, babası (Abdullah b. Ömer) şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: ***"Kim bir köleyi satarsa, kölenin malı, alıcı şart koşmadığı sürece, satıcıya aittir."***[793]

793 Buhârî, Müsâkât 17; Müslim, Buyû 80.

٥٤٩ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ بَاعَ عَبْدًا لَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلا أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ.

549- ...Süfyân b. Uyeyne'nin Zührî'den, onun da Sâlim yoluyla babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kim, mal-mülk sahibi bir köleyi satarsa, alıcı şart koşmadığı müddetçe, o mal-mülk satıcıya aittir."***[794]

***

Ayrıca "Bu görüş Ömer b. el-Hattâb'dan da rivayet edilmiştir" diyerek;

٥٥٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ، قَالَ: مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلا أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ.

550- ... Mâlik'in, Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Ömer dedi ki: "Kim, mal-mülk sahibi bir köleyi satarsa, alıcı şart koşmadığı müddetçe, o mal-mülk satıcıya aittir"[795] hadisini nakleder ve "bu iki hadiste köle, mal-mülk sahibi biri olarak kabul edilmiştir" iddiasında bulunurlarsa, onlara şöyle cevap verilir:

Aksine bu iki hadiste kölenin, elindeki malın mülkiyet hakkı yok sayılmaktadır. Çünkü bu hadislerde, "alıcı şart koşmadığı müddetçe, o kölenin mal-mülkü satıcıya aittir" kaydı bulunmaktadır. Buna göre, alıcı şart koşmadığı sürece, köleye ait olan şeyler kölenin değil, bizzat satıcının mülkü kabul edilmiştir.

Buradan çıkardığımız sonuç şudur: Köleye nisbet edilen şeyler gerçekte onun mülkü değildir. Bu tıpkı "evin kapısı (bâbu'd-dâr)" tamlamasında eve izafe edilen kapıya ve "bineğin ipi (hablu'd-dâbbe)" tamlamasında bineğe nisbet edilen ipe benzer. Bu tamlamalarda ne ev, kendisine nisbet edilen kapının; ne de binek, kendisine izafe edilen ipin sahibidir. Üstelik;

794 Müslim, Buyû 80.

795 Mâlik, Buyû 2; Buhârî, Müsâkât 17; Müslim, Buyû 80.

٥٥١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ بَاعَ نَخْلاً قَدْ أُبِّرَتْ فَثَمَرَتُهَا لِلْبَائِعِ إِلا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ.

551- … Mâlik'in Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kim aşılanmış bir hurma ağacını satarsa, alıcı şart koşmadığı müddetçe, ağacın meyvesi satıcınındır."***[796]

٥٥٢ - حَدَّثَنَا الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ بَاعَ نَخْلاً بَعْدَ أَنْ تُؤَبَّرَ فَثَمَرَتُهَا لِلْبَائِعِ إِلا أَنْ يَشْتَرِطَهُ الْمُبْتَاعُ.

552- … Yine ez-Zührî'nin Sâlim'den, onun da babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kim aşılanmış bir hurma ağacını satarsa, alıcı şart koşmadıkça, ağacın meyvesi satıcınındır."***[797]

***

Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"ağacın meyvesi satıcınındır"*** diyerek meyveyi hurma ağacına izafe etmiş olması, ağacın, gerçek anlamda meyvenin sahibi olduğunu göstermez. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda da bu manaya gelen beyanlar vardır. Mesela; ***"Şüphesiz evlerin en dayanıksızı, örümceğin yuvasıdır"***[798] âyeti böyledir.

Ancak efendinin, kölesinin elindeki malı -onun sahibi olması hasebiyle- alması caiz olmasına rağmen, kölenin o maldaki hakkını çiğneyerek o malı alması imkânsızdır. Eğer kölenin o malda bir hakkı söz konusu ise, o hakkından dolayı malını efendisinden alıkoyabilir. Çünkü o hakları sebebiyle efendisinden ayrı bir statü elde etmiş sayılır. Mesela; efendi, kölesinin evliliğine engel olamaz. Zira nikâh yapmak, kölenin, efendisinin yetkisi dışında kalan, kendine özgü bir hakkıdır. Buradan da anlıyoruz ki köle, efendisinin selahiyeti

796 Mâlik, Buyû 9; Buhârî, Buyû 90; Müslim, Buyû 80.

797 Ebû Dâvûd, Buyû 42.

798 Ankebût 29/41.

dışında kalan kendisine özgü bir hak gereğince bir şeyin mâliki olmuşsa, o mülkünde, hür bir insanın kendi mülkündeki tasarrufu gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Ayrıca hür insanların, sahibi oldukları şeylerde birbirlerini engelledikleri gibi kölenin de, efendisini, şahsına özgü olan şeylerden alıkoyma hakkı bulunmaktadır.

Diğer taraftan âlimler, malı-mülkü olmadığı hâlde eline 200 dirhem ve daha fazla miktarda mal geçmiş olan biri hakkında da ihtilaf etmişlerdir.

İlim ehlinden bazıları, "O malı elde ettiği anda zekâtını verir" diyerek bu görüşlerini İbn Abbâs'tan naklettikleri bir rivayete dayandırmışlardır. Şöyle ki:

٥٥٣ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي الرَّجُلِ يَسْتَفِيدُ الْمَالَ، قَالَ: يُزَكِّيهِ حِينَ يَسْتَفِيدُهُ.

553- Süleyman b. Şuayb'ın bize, el-Hasîb b. Nâsıh > Hammâd b. Seleme > Katâde yoluyla Câbir b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, mal elde etmiş biri hakkında "Onu elde ettiği anda zekâtını verir" demiştir.[799]

٥٥٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي الرَّجُلِ يَسْتَفِيدُ الْمَالَ، فَقَالَ: يُزَكِّيهِ حِينَ يَسْتَفِيدُهُ.

554- ... İbnü'l-Mübârek'in Hemmâm'dan, onun da İkrime'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs, eline mal geçen biri hakkında "Onu elde ettiği anda zekâtını verir" demiştir.[800]

***

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Bu türden mallarda, kişinin eline geçtiği andan itibaren üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât yoktur." Bu görüşü

799 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 68.

800 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 68; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 259. Ancak bu kaynaklarda İkrime'den rivayette bulunan ravinin Hemmâm değil, Hişâm b. Hassân olduğu kaydedilmektedir. Muhtemelen yazım benzerliği sebebiyle Hişâm ismi, müstensih tarafından Hemmâm olarak yazılmıştır. (Çeviren)

savunanlar arasında Ebû Hanîfe, İbn Ebî Leyla, Şâfiî, Sevrî, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed gibi âlimler ile -onlara aykırı görüşte olduklarından bahsettiğimiz kimselerin dışındaki- diğer ilim adamları da vardır.

Ayrıca bu görüş sahipleri, ilgili kanaatlerini Ebû Bekir es-Sıddîk, Osman, Ali b. Ebî Tâlib, Âişe ve İbn Ömer'den *-Allah hepsinden razı olsun-* rivayet etmektedirler. Şöyle ki:

٥٥٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ، مَوْلَى آلِ الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَأَلَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُكَاتَبٍ لَهُ قَاطَعَهُ بِمَالٍ عَظِيمٍ عَلَيْهِ، هَلْ عَلَيْهِ فِيهِ زَكَاةٌ؟ فَقَالَ الْقَاسِمُ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ لَمْ يَكُنْ يَأْخُذُ مِنْ مَالٍ زَكَاةً حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ، قَالَ الْقَاسِمُ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِذَا أَعْطَى النَّاسَ أَعْطِيَاتِهِمْ سَأَلَ الرَّجُلَ: هَلْ عِنْدَكَ مِنْ مَالٍ وَجَبَتْ عَلَيْكَ فِيهِ الزَّكَاةُ؟ فَإِنْ قَالَ: نَعَمْ، أَخَذَ مِنْ عَطَائِهِ زَكَاةَ مَالِهِ ذَلِكَ، وَإِنْ قَالَ: لَا، سَلَّمَ إِلَيْهِ عَطَاءَهُ وَلَمْ يَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئًا.

555- Yunus'un bize bildirdiğine göre, İbn Vehb, Mâlik'in kendisine Âl-i Zübeyr'in azadlı kölesi Muhammed b. Ukbe'den rivayetle şunu haber verdiğini söyledi: İbn Ukbe, el-Kâsım b. Muhammed'e, mükâteb bir kölesiyle yaptığı büyük meblağdaki antlaşmadan elde ettiği malda zekât olup olmadığını sordu. el-Kasım "Ebû Bekir es-Sıddîk, bir malın üzerinden bir yıl geçmedikçe onun zekâtını almazdı" dedikten sonra şöyle devam etti: "Ebû Bekir, insanlara (hazinedeki) paylarını dağıtırken her kişiye 'Elinde, zekât vakti gelmiş bir mal var mı?' diye sorar, eğer adam 'Evet' derse, ona verdiği paydan, o zekâtı verilmesi gereken malının zekâtını alırdı. Fakat 'Hayır' cevabını verirse, o zaman da payını ona teslim eder ve hiçbir şey almazdı."[801]

٥٥٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ابْنَةِ قُدَامَةَ، عَنْ أَبِيهَا قُدَامَةَ بْنِ مَظْعُونٍ، قَالَ: كُنْتُ إِذَا جِئْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ أَقْبِضُ عَطَائِي سَأَلَنِي: هَلْ عِنْدَكَ مِنْ مَالٍ وَجَبَتْ عَلَيْكَ فِيهِ الزَّكَاةُ؟ فَإِنْ قُلْتُ: نَعَمْ، أَخَذَ مِنْ عَطَائِي زَكَاةَ ذَلِكَ الْمَالِ، وَإِنْ قُلْتُ: لَا، دَفَعَ إِلَيَّ عَطَائِي وَافِرًا.

801 Mâlik, Zekât 4; Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 75-76.

556- ... Âişe bint Kudâme *radıyallahu anhâ*, babası Kudâme b. Maz'ûn'un şöyle dediğini rivayet etti: "Osman b. Affân'ın yanına (hazinedeki) payımı almak üzere geldiğimde bana 'Elinde zekât vakti gelmiş bir mal var mı?' diye sorar, eğer ben 'Evet' dersem, o maldaki zekâtı, bana ait paydan alır; 'hayır' dersem, payımı eksiksiz verirdi."[802]

٥٥٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: إِذَا كَانَ عِنْدَكَ مَالٌ اسْتَفَدْتَهُ فَلَيْسَ عَلَيْكَ فِيهِ شَيْءٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.

557- ... Ebû İshâk'ın Âsım'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Eline geçmiş bir mal varsa, üzerinden bir yıl geçmediği sürece, onunla ilgili herhangi bir (zekât) yükümlülüğün yoktur."[803]

٥٥٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ السَّلُوتِيُّ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: مَنِ اسْتَفَادَ مَالًا فَلَيْسَ فِيهِ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.

558- Ebû Bişr Abdülmelik b. Mervân'ın bize, Ebû Bedr b. el-Velîd es-Selûtî'den aktardığına göre, Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle dedi: "Kim bir mal kazanmışsa, üzerinden bir yıl geçmedikçe o malda zekât yükümlülüğü yoktur."[804]

٥٥٩ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي الرَّجُلِ يَسْتَفِيدُ الْمَالَ، قَالَ: يُزَكِّيهِ حِينَ يَحُولُ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.

559- Yine Süleyman'ın bize, el-Hasîb > Hammâd b. Seleme > Katâde isnadıyla Câbir b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer *radıyallahu anhumâ*, mal elde etmiş biri hakkında "Onu elde ettiği anda zekâtını verir" demiştir.[805]

---

802 Mâlik, Zekât 5; Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 77.

803 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 75; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 257.

804 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 258.

805 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 77.

Âlimlerin bu konudaki ihtilaflarını dikkate aldığımızda zekât yükümlülüğünün ancak iki şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz:

1. Ya mal sahibinin, sadece malının tam anlamıyla mülkiyet hakkını elde etmesinden dolayı malında bir zekât tahakkuk eder.

2. Ya da malının tam mülkiyet hakkını elde etmesinin yanı sıra, üzerinden bir yıl geçmiş olması da gerekir. Eğer böyle bir malın zekâtı, sahibinin mülkiyet hakkını elde ettiği malın dışında bir şeyden verilecekse o malın da üzerinden bir yıl geçmiş olması lazımdır.

Bu durumda bir mal sahibinin malındaki zekât mükellefiyeti, "sahibinin o malın mülkiyetini tam anlamıyla elde etmiş ve üzerinden bir yıl geçmiş olması" gibi şartların hepsine bağlıdır, sadece birine değil. Dolayısıyla eline bir mal geçmiş kimse de (müstefîdü'l-mâl), malının mülkiyet hakkını tam anlamıyla kazanmış ve üzerinden bir yıl geçmiş bir mal sahibi değilse, bu takdirde, o mülkiyeti tam olarak edinip malın üzerinden de bir yıl geçinceye kadar o malda zekât yükümlülüğü söz konusu olamaz. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi bir grup ilim adamı da bu görüştedir.

Üstelik Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den de bu görüşü destekleyecek hadisler rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

٥٦٠ - حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَيْفٍ التُّجِيبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ النَّخَعِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ ابْنَةِ مُعَوِّذٍ، قَالَتْ: أَهْدَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاعَ تَمْرٍ أَوْ رُطَبٍ، شَكَّ ابْنُ مَعْبَدٍ، فَأَتَانِي مِلْءَ كَفِّهِ ذَهَبًا، وَقَالَ: تَحَلَّيْ بِهِ.

560- ... Ali b. Ma'bed b. Şeddâd'ın, Şerîk b. Abdullah en-Nehaî yoluyla Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den rivayet ettiğine göre, er-Rübeyyi' bint Muavviz şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir sa' kuru ya da (İbn Ma'bed burada tereddüt etmiştir) taze hurma hediye ettim. O da bunun karşılığında bana kendi avucu dolusunca (süs eşyası) altın verip ***'Bunu takı olarak kullan'*** buyurdu."[806]

***

806 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 359.

Burada Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Rübeyyi'in hediyesini kabul etmesi onun ergenlik çağına girmiş olduğuna delildir.[807] Ayrıca bildiğimiz kadarıyla Allah Rasûlü'nün avucu dolusunca altın, 20 miskal miktarını geçmektedir. Üstelik Rübeyyi'e verdiği altının, -bizzat onun mülkiyetine girmesi dolayısıyla zekât vermesini gerektirdiği için- bir miktarını ondan geri almaması da söz konusu görüşü desteklemektedir.

Öte yandan ilim adamları, üzerinden bir yıl geçen ticaret malları konusunda da ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Eğer böyle bir mal, sahibinin elinde olup satın aldığı günden itibaren hiçbir kısmını satmadan üzerinden bir yıl geçmişse ve malın sahibi de mudîr[808] biri değilse, o malı nakit karşılığında satıncaya kadar zekât yükümlülüğü yoktur. Eğer tüccar, ticaret mallarını birbiriyle mübadele ederek satan birisi ise, yine malını nakit karşılığında satmadıkça zekât ödemesi gerekmez. Nakit karşılığında satınca da sadece bir yılın zekâtını verir. Şayet o malın üzerinden pek çok yıl geçmişse ve tüccar da hem nakdî hem de ticarî mal karşılığında alım-satım yapan biriyse, her yılın başında ticaret malları hesaplanır ve tüccarın elindeki diğer nakit sermayeye eklenerek toplamı üzerinden zekâtı verilir." Bu görüşü savunanlardan biri Mâlik b. Enes'tir.

٥٦١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: وَقَالَ مَالِكٌ فِي التَّاجِرِ يَبِيعُ الْعُرُوضَ بِالْعُرُوضِ لا يَبِيعُ بِشَيْءٍ مِنَ الْعَيْنِ: لَمْ أَرَ عَلَيْهِ زَكَاةً حَتَّى يَصِيرَ عَيْنًا وَلا يُقَوَّمُ عَلَيْهِ، وَإِنَّمَا يُقَوِّمُ عَلَى مَنْ كَانَ يَبِيعُ بِالْعَيْنِ وَبِالْعُرُوضِ، وَلا يَجْتَمِعُ عِنْدَهُ شَيْءٌ يَخُصُّهُ، قَالَ: وَمَا كَانَ مِنْ مَالٍ بِدَارِ التِّجَارَةِ، وَلا يَنِضُّ لِصَاحِبِهِ مِنْهُ شَيْءٌ تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ، فَإِنَّهُ يَجْعَلُ شَهْرًا مِنَ السَّنَةِ يُقَوِّمُ فِيهِ مَا كَانَ عِنْدَهُ مِنْ عُرُوضِ التِّجَارَةِ، وَيُحْصِي فِيهِ مَا كَانَ عِنْدَهُ مِنْ عَيْنٍ فَإِذَا بَلَغَ ذَلِكَ كُلُّهُ مَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ فَإِنَّهُ يُزَكِّيهِ.

807 Tahâvî burada, henüz ergenlik çağına girmemiş kimselerin mallarında zekât olmadığı yönünde gelebilecek muhtemel bir itiraza fırsat vermemek için bunu söylemektedir. (Çeviren)

808 Mâlikîler'e göre, ticarî zekât mükellefleri, mudîr ve muhtekir olmak üzere iki kısma ayrılır. Mudîr, alışverişi hâlihazır fiyatlara göre hemen yapan -bakkal, hırdavatçı vb.- tüccardır. Muhtekir ise, ticaret malını satın alıp bir süre fiyatının yükselmesini bekledikten sonra satan -arsa vb. satımıyla uğraşan- tüccara denilir. Bk. Vecdi Akyüz, *İbadetler İlmihali*, III, 355, İstanbul 1995. (Çeviren)

561- Bize Yunus'un bildirdiğine göre, İbn Vehb şöyle dedi: Mâlik, ticaret mallarını, nakit karşılığı değil de sadece ticaret malıyla mübadele ederek satan biri hakkında şöyle dedi: "Elindeki malın, nakite dönüşünceye kadar ne zekâtı vardır ne de değeri belirlenir. Bu değer belirlemesi, hem nakit hem de ticaret malı karşılığında alım-satım yapan ve elinde kendisine ait bir şeyler birikmeyen kimseler için geçerlidir."

Daha sonra Mâlik sözlerine şöyle devam etti: "Ticaret için piyasaya sürülmüş bir mal, zekâtı gerektirecek ölçüde sahibine kâr getirmiyorsa, mal sahibi yılın herhangi bir ayında elindeki ticaret mallarının değerini belirler ve onu diğer nakdî sermayesine katarak hesap eder. Eğer toplamı itibariyle zekât nisabına ulaşıyorsa o zaman zekâtını verir."[809]

***

Bazı ilim adamları da şöyle demişlerdir: Mal sahibi, mudîr olsa da olmasa da ister sadece ticaret mallarını birbiriyle mübadele ederek alım-satım yapan biri, isterse nakit karşılığında satan biri olsun yahut ticaret malı dışında nakit sermayesi bulunan biri olsa da olmasa da her halükârda o ticaret mallarında zekât yükümlülüğü vardır. Bu görüşü benimseyenler arasında Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî gibi âlimleri sayabiliriz.

Nitekim bize Muhammed b. el-Abbâs, Ali b. Ma'bed > Muhammed b. el-Hasen > Ebû Yusuf kanalıyla Ebû Hanîfe'den, sözünü ettiğimiz bu görüşü nakletmiştir. Yine Ali b. Ma'bed > Muhammed kanalıyla Ebû Yusuf'un, aktardığımız bu görüşünü; keza Ali vasıtasıyla Muhammed'in, bahsi geçen kanaatini rivayet etmiştir.

Aynı şekilde bize Muhammed b. el-Abbâs, Yahya b. Süleyman > el-Hasen b. Ziyad yoluyla Züfer ve Ebû Yusuf'tan, daha önce bahsettiğimiz görüşlerini aktarmış; el-Müzenî de bize Şâfiî'nin ilgili görüşünü haber vermiştir.

Ayrıca bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbından şu rivayetler nakledilmiştir:

٥٦٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَمْرِو بْنِ حِمَاسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حِمَاسًا كَانَ يَبِيعُ الْجِعَابَ وَالأُدُمَ، فَمَرَّ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: يَا حِمَاسُ، أَدِّ زَكَاةَ مَالِكَ، فَقَالَ: مَا لِي مَالٌ، إِنَّمَا أَبِيعُ الْجِعَابَ وَالأُدُمَ، فَقَالَ: أَقِمْهُ قِيمَتَهُ ثُمَّ أَدِّ زَكَاتَهُ.

809 Mâlik, Zekât 20.

562- … Abdullah b. Ebî Seleme'nin, Ebû Amr b. Himâs'tan rivayet ettiğine göre, (Ebû Amr'ın) babası Himâs, ok kılıfı ve deri satarken yanına Ömer b. el-Hattâb gelip "Himâs! Malının zekâtını ver" dedi. Himâs da "Benim malım yok ki. Ben sadece ok kılıfı ve deri satıyorum" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh* şöyle dedi: "O zaman önce değerini belirle sonra da zekâtını öde."[810]

٥٦٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، وَاللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي عَمْرِو بْنِ حِمَاسٍ، عَنْ أَبِيهِ حِمَاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يَبِيعُ الْجُلُودَ وَالْقُرُونَ فَإِذَا فَرَغَ مِنْهَا اشْتَرَى مِثْلَهَا، فَلَا يَجْتَمِعُ عِنْدَهُ أَبَدًا مَا تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ، فَمَرَّ بِهِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعَلَيْهِ جُلُودٌ يَحْمِلُهَا لِلْبَيْعِ، فَقَالَ لَهُ: زَكِّ مَالَكَ يَا حِمَاسُ، فَقَالَ: مَا عِنْدِي شَيْءٌ تَجِبُ فِيهِ الزَّكَاةُ فَقَالَ: قَوِّمْ مَا عِنْدَكَ فَأَدِّ زَكَاتَهُ.

563- … Yahya b. Saîd'in Ebû Amr b. Himâs'tan rivayet ettiğine göre, babası Himâs deri ve ok kılıfları satan biriydi. Elindekileri sattıkça yenisini satın alıyor, bu sebeple hiçbir zaman zekât vermeyi gerektirecek ölçüde bir malı olmuyordu. (Bir gün) Ömer b. el-Hattâb yanına geldi. Himâs'ın, satmak üzere omuzunda taşıdığı deriler vardı. Ona "Himâs! Malının zekâtını ver!" dedi. O da "Elimde zekât vermeyi gerektirecek kadar bir malım yok" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ömer "Öyleyse elindekinin değerini takdir et ve onun üzerinden zekâtını ver" dedi.[811]

٥٦٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: مَا كَانَ مِنْ مَالٍ، أَوْ بُرٍّ، أَوْ دَقِيقٍ، أَوْ دَوَابٍّ لِلتِّجَارَةِ فَفِيهِ الزَّكَاةُ كُلَّ عَامٍ.

564- … Musa b. Ukbe'nin Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer dedi ki: "Ticareti yapılan herhangi bir malın veya buğday yahut un ya da hayvanın her yıl zekâtının verilmesi gerekir."[812]

***

810 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 96; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 297-298.

811 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 298.

812 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 97.

Bu noktada Ebû Hanîfe, Süfyân ve onların kanaatini benimseyenlerden naklettiğimiz görüş kanaatimizce daha tercihe şayandır. Bu kanaat aynı zamanda Ömer ve İbn Ömer'den rivayet ettiğimiz yaklaşımla da uyum arzetmektedir.

Üstelik bildiğimiz kadarıyla bu konuda, Mâlik'in sözünü ettiğimiz görüşünü daha önce savunan hiçbir sahâbî bulunmadığı gibi tâbiînden de hiç kimsenin bu kanaati benimsediğini bilmiyoruz. Ayrıca bu görüşün bir aslı (şer'î temel dayanağı) olduğunu da tespit edebilmiş değiliz. Hatta Ebû Hanîfe ve Süfyân'ın görüşlerinin dayandığı asıl gibi -ki sahâbeden onların görüşünün aynısını ifade edenler vardır- bu görüşün de bir aslı olsa bile, aklî delil de Ebû Hanîfe ve Süfyân'ın bu husustaki görüşlerinin isabetli olduğunu göstermektedir. Şöyle ki:

Biz ticaret mallarının sadece iki farklı şekilde değerlendirildiğini görmekteyiz:

1. Bu malların, ya zekât yükümlülüğünü gerektiren aynî mallar gibi kabul edilerek her yıl zekâtı verilecektir.

2. Ya da ticaret maksadıyla kullanılmayan mal ve akar (taşınmaz mal) hükmünde kabul edilerek hiçbir şekilde zekâtının verilmesi gerekmeyecektir. Şayet bu malların sahibi, malını satarsa o zaman, tıpkı ticaret maksadıyla kullanılmayan mallarda olduğu gibi eline geçen ücretin üzerinden bir yıl geçmesini bekleyecektir.

Âlimlerin icma ettikleri konu ise şudur: Söz konusu ticaret malının sahibinin, malını satması hâlinde onun zekâtını vermesi gerekiyorsa ya da onun bir kısmını sattığında eline geçen ücret "aynî mal" sayılıyorsa, bu durum o malların zekât malları statüsünde olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu zekât mallarının da her yıl zekât yükümlülüğü doğar. Nitekim Hz. Ömer'in, söz konusu malları (deri ve ok kılıfı) satmakta olan Himâs'a hitaben "mudîr, tüccar mı değil mi?" yahut "ticaret malları veya aynî maldan faydalanıyor mu faydalanmıyor mu?" şeklinde sorular sormadan, doğrudan malının değerini takdir edip zekâtını ödemesini emretmesi, Ömer'e göre bütün bunların hükümlerinin birbirine eşdeğer olduğunu göstermektedir.

Öte yandan âlimler, elinde zekâtı gerektirecek miktarda aynî malı olan, ancak o miktarda veya ona yakın oranda da borcu bulunan kişi hakkında da ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları şöyle demişlerdir: “Böyle biri ancak elinde zekâtı gerektirecek oranda bir aynî malın artması hâlinde onun zekâtını öder.” Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen bu görüşü benimseyenler arasındadır.

Diğerleri ise “Böyle bir malda zekât yükümlülüğü vardır. Kişinin zimmetindeki borç, aynî maldan dolayı vermesi gereken zekât mükellefiyetini düşürmez” demişlerdir. Bu görüş de Şâfiî’den nakledilmiştir. Nitekim bu konuda Osman *radıyallahu anh*’dan rivayet edilen bir haber de şöyledir:

٥٦٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، سَمِعَ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ عُثْمَانُ: هَذَا شَهْرُ زَكَاتِكُمْ، فَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيَقْضِهِ وَزَكُّوا بَقِيَّةَ أَمْوَالِكُمْ.

565- Yunus’un bize, Süfyân b. Uyeyne > ez-Zührî yoluyla es-Sâib b. Yezîd’den rivayet ettiğine göre, Osman *radıyallahu anh* dedi ki: “İşte bu ay, zekâtınızın ayıdır. Zimmetinde borcu olanlar borçlarını ödesin ve arta kalan mallarınızın zekâtını verin.”[813]

٥٦٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، وَيُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ، أَنَّهُ سَمِعَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، خَطِيبًا فِي الزَّكَاةِ، يَقُولُ: إِنَّ هَذَا شَهْرُ زَكَاتِكُمْ، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيَقْضِ دَيْنَهُ حَتَّى تَحْصُلَ أَمْوَالُكُمْ فَتُؤَدُّونَ مِنْهَا الزَّكَاةَ.

566- Yine bize Yunus, İbn Vehb > Mâlik ve Yunus b. Yezîd > İbn Şihâb yoluyla es-Sâib b. Yezîd’in, Osman b. Affân’ı zekât konusunda şöyle derken işittiğini rivayet etti: “Şüphesiz bu ay, zekâtınızın ayıdır. Kimin borcu varsa borcunu ödesin. Böylece tahsil ettiğiniz alacaklarınızın zekâtını verebilirsiniz.”[814]

٥٦٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، يَخْطُبُ النَّاسَ، وَيَقُولُ: هَذَا شَهْرُ زَكَاتِكُمْ، فَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيُؤَدِّهِ، ثُمَّ لِتُؤَدُّوا زَكَاةَ مَا بَقِيَ.

---

813 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 92-93; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 315.

814 Mâlik, Zekât 17.

567- ... Ma'mer'in İbn Şihâb'dan rivayet ettiğine göre, es-Sâib b. Yezîd dedi ki: Osman b. Affân'ı insanlara şöyle seslenirken işittim: "İşte bu ay, zekâtınızın ayıdır. Kimin borcu varsa onu ödesin. Sonra da arta kalanın zekâtını verin."[815]

***

Ebû Ca'fer -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- dedi ki: Görüldüğü gibi Osman, onlara, zimmetlerindeki borçları mallarından ödemelerini, arta kalanın zekâtını da o zekât ayında vermelerini emretmiştir. Eğer o insanların, ellerindeki malların tamamından zekât vermeleri gerekseydi, borçlarını o mallardan ödemiş olmaları, zekât yükümlülüklerini ortadan kaldırmayacaktı.

Zira bir yılın ardından malında zekât tahakkuk etmiş olan bir kimse, ödemesi gereken bir borcunu kapatmak üzere o malın bir kısmını veya tamamını kullanacak olsa, bu durum, onun söz konusu borcundaki zekât yükümlülüğünü düşürmez. Aynı şekilde o malıyla, ticarette kullanmayacağı bir eşya satın alsa ya da onu hibe etse veya zengin bir adama sadaka olarak verse, bütün bu işlemler, söz konusu malda daha önce tahakkuk eden zekât sorumluluğunu kaldırmaz.

Osman *radıyallahu anh*'ın, borç ödemek için kullanılmış malda zekât olmadığına hükmetmesi, malın borca ayrılan miktarında zekât olmadığı görüşünü benimsediğini göstermektedir. Zira bir malın, üzerinden bir yıl geçtikten sonra sahibinin elinden -zekâtını düşürecek şekilde- çıkarılmasının hükmü yoktur.

Buna göre Osman *radıyallahu anh*'ın "İşte bu ay, zekâtınızın ayıdır" sözü, "Bu ay, zekât yükümlülüğünüzün gerçekleştiği aydır" anlamına gelmektedir. "Sonra da arta kalanın zekâtını verin" ifadesi ise, zekât mükellefiyetinin (borç ödemesinden) daha önce olduğuna delildir. Çünkü zekât yükümlülüğü daha önce gerçekleşmiş olmasa ve (Hz. Osman) borca ayrılan miktarda zekât olmadığı görüşünü benimsememiş olsaydı, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış, en düşük karakterli insanlar, diğer insanlara, zengin Müslümanların fakirlere vermekle mükellef oldukları zekâtların ortadan kaldırılmasının hilelerini öğretirlerdi.

Nitekim bu görüş bir grup ilk dönem (mütekaddimîn) âliminden de rivayet edilmiştir:

---

815 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 92-93.

٥٦٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ خُصَيْفَةَ، أَنَّهُ سَأَلَ سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ عَنْ رَجُلٍ لَهُ مَالٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ مِثْلُهُ أَعَلَيْهِ زَكَاةٌ؟ قَالَ: لا.

568- … Mâlik'in verdiği bilgiye göre, Yezîd b. Husayfe,[816] Süleyman b. Yesâr'a, elinde mal olduğu hâlde aynı oranda borcu da bulunan bir kimseyle ilgili olarak "Zekât vermesi gerekir mi?" diye sormuş, o da "Hayır" demiştir.[817]

٥٦٩ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: إِذَا كَانَ لِلرَّجُلِ مَالٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ مِثْلُهُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ.

569- … İbnü'l-Mübarek'in Hişâm'dan rivayet ettiğine göre, el-Hasen dedi ki: "Eğer bir adamın, malı oranında borcu da varsa (zekât olarak) hiçbir yükümlülüğü yoktur."[818]

٥٧٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ فُضَيْلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، وَالشَّعْبِيِّ، أَنَّهُمَا قَالا: إِذَا كَانَ عَلَيْكَ دَيْنٌ وَلَكَ مَالٌ فَاحْتَسِبْ دَيْنَكَ مِنْهُ، فَإِنَّمَا زَكَاتُهُ عَلَى صَاحِبِ الدَّيْنِ.

570- … el-Mugîre'nin Fudayl'dan aktardığına göre, İbrahim ve eş-Şa'bî şöyle demişlerdir: "Eğer malın olduğu hâlde borcun da varsa, o zaman borcunu ondan düşürerek zekâtının hesabını yap. Zira o borcun zekâtını vermek alacaklıya düşer."[819]

٥٧١ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مَسْعُودٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا زَائِدَةُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: إِذَا كَانَ عَلَيْكَ دَيْنٌ فَلا تُزَكِّهِ، فَإِنَّمَا زَكَاتُهُ عَلَى صَاحِبِهِ.

816 Eserin yazma ve basılı nüshalarında "Husayfe" ismi, yanlışlıkla "Hafsa" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

817 Mâlik, Zekât 19.

818 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 148.

819 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 970; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 148.

571- ... Zâide'nin Leys'ten rivayet ettiğine göre, Tavûs şöyle dedi: "(Malının yanı sıra) borcun da varsa, o borcun zekâtını verme. Çünkü onun zekâtı (asıl sahibi) alacaklıya düşer."[820]

٥٧٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي غَيْرُ وَاحِدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، وَنَافِعٍ، مَوْلَى ابْنِ عُمَرَ، فِي رَجُلٍ لَهُ مَالٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ مِثْلُهُ، قَالَ: لا زَكَاةَ عَلَيْهِ.

572- ... İbn Şihâb'ın, İbn Ömer'in kölesi Nâfi'den bildirdiğine göre, İbn Ömer, elinde malı bulunan ancak aynı oranda borcu da olan bir kimse hakkında "Zekât yükümlülüğü yoktur" demiştir.

***

Sonuç olarak; nasıl ki miras payları, geriye miras bırakan ölülerin mallarında varislere verilmesi gereken bir hak ise ve zekâtlar da zekât vermekle mükellef zenginlerin mallarında fakirlerin alması gereken haklar olarak görülüyorsa, borç da ölülerin mallarındaki mirasların paylaşımına engel sayılıyorsa, söz konusu borç, dirilerin mallarındaki zekâtları da engelleyici bir işlev görür.

Yine âlimler, elinde 200 dirhem gümüşü olup da üzerinden henüz tam bir yıl geçmeden, başka bir yolla 100 dirhem veya daha fazla ya da daha az miktarda bir mal kazanmış olan kimsenin ilk malının üzerinden (200 dirhem) bir yıl geçmesi hâlinde ne yapması gerektiği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazıları "Sonradan ele geçen kazancı, ana sermayeye katar ve ana sermayenin üzerinden bir yıl geçince de tamamının zekâtını öder" demişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre, bu kazancın, söz konusu ana sermayenin kârı olması ile bir mirastan veya hibeden ya da sadakadan yahut bunların dışındaki kazanç yollarından herhangi biriyle elde edilmiş olması arasında bir fark yoktur. Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü benimseyen âlimlerdendir. Nitekim Süleyman bize, babasından, o da Muhammed kanalıyla Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un bu yöndeki görüşlerini nakletmiştir.

Muhammed de *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* "Bu, bizim de kanaatimizdir" demiştir.

Diğer bazı âlimler ise "Elde ettiği her kazancı için ayrıca bir yıl beklemesi gerekir" demişlerdir. Bu görüşü savunanlardan biri de Şâfiî'dir.

---

820 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 970.

Bir grup âlim de şöyle demiştir: "Eğer sonradan ele geçen kazanç ana sermayenin kârından elde edilmişse, o sermayenin zekâtını, yılını doldurması durumunda kârıyla birlikte hesaplayarak öder. Buna karşılık şayet miras, hibe ve buna benzer yollarla elde edilmiş bir kazanç ise, üzerinden yeni bir yılın geçmesini bekler." Bu görüşü benimseyenlerden biri de Mâlik'tir.

Kanaatimizce bu konuda Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşleri daha tercihe layıktır. Çünkü ana sermayeye sonradan katılan yeni kazançların hükmüyle ilgili olarak, ana sermayenin hükmüne tabi olmaktan veya kendine özgü bir hüküm almaktan başka bir yol bulunmadığını görmekteyiz. Eğer kendine özgü bir hükmü olduğu kabul edilir ve ana sermayenin hükmüne tabi tutulmazsa, o zaman üzerinden yeni bir yılın geçmesi beklenecek ve 200 dirhem ve daha fazla miktarda oluncaya kadar zekâtı verilmeyecektir. Buna karşılık eğer bu kazançların hükmü, sonradan katıldıkları ana sermayenin hükmü gibi kabul edilirse, o zaman hem nisap miktarı hem de yıl doldurma şartı bakımından ona tabi olacaktır.

Âlimler, belirli bir miktara ulaşan ve üzerinden belirli bir yıl geçen mallarda zekât yükümlülüğünün doğduğu hususunda icma etmişlerdir. Ayrıca söz konusu kazançların, kendi başlarına zekât gerektirecek miktarda olmasa da sonradan katılmış oldukları ana sermayenin hükmüne tabi olup kendi miktarlarının dikkate alınmaması gerektiği konusunda icma ettikleri için, bu kazançlar, kendi yıllık hesaplarına değil, katılmış oldukları ana sermayenin yıl hesabına göre değerlendirilir.

Kitabımızın buraya kadarki kısmında gümüşün zekât hükümlerini ve zekâtı gerektiren miktarını; bu konudaki icma ve ihtilaf noktalarını anlatmış olduk. Altın da sözünü ettiğimiz döküm/külçe, aynî (para), zinet eşyası, borç olarak kullanımı ve zekât nisabına ulaşmayan diğer kazanç türleriyle birlikte hesap edilmesi bakımından her yönüyle gümüş gibi olup 20 miskaldir (85 gr). Bu noktada altının külçe ya da aynî (para) veya zinet eşyası olması arasında bir fark yoktur. Eğer 20 miskal ölçüsünde olup üzerinden bir yıl geçmiş ve sahibinin de herhangi bir borcu yoksa, kırkta birini (% 2.5) vermekle mükelleftir. Bu konuda, ilim adamları arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.

Ancak 200 dirhemi aşan gümüş hakkında ihtilaf ettikleri gibi 20 miskalden fazla olan altın konusunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Bazıları "200 dirhemin üzerindeki gümüş, 40 dirheme varmadıkça; yirmi miskalden fazla altın da 4 miskal ölçüsüne ulaşmadıkça zekâtları yoktur" demişlerdir.

Bazıları da "200 dirhem üzerindeki gümüşün ve 20 miskalden fazla gelen altının, kendi hesaplarına göre zekâtları verilir" demişlerdir. Altın konusunda 20 miskali aşan miktarın 4 miskale ulaşmadıkça zekâtının verilmeyeceğini savunanlar, bu görüşlerini, 200 dirhem üzerindeki miktarın 40 dirhem olması gerektiği yönündeki rivayetlere kıyasla öne sürmüşlerdir. Nitekim daha önce bu kitabımızın ilgili yerinde zikrettiğimiz Ömer, Ali ve İbn Ömer'den aktardıkları gümüşle alakalı rivayetler bunu göstermektedir.

Öte yandan ilim adamları, bir kişinin elindeki, üzerinden bir yıl geçmiş 10 miskal altın ve 100 dirhem gümüşün toplamda kaç (gram) altın yapacağı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Eğer bu 100 dirhem gümüşün kıymeti 10 dinar veya daha üzerindeyse, bu miktar, şahsın elindeki 10 miskal değerindeki aynî mala eklenir ve malın tamamının altın olması durumunda hangi oranda zekât veriliyorsa, 20 miskal yahut üzeri miktarda da aynı şekilde zekât ödenir. Ancak 10 miskal altın, 10 dinar değerindeki gümüşe oranla 10 dinardan daha düşük bir kıymette ise, o zaman söz konusu miktarın gümüş olarak değeri, adamın elindeki 100 dirheme eklenir ve malın tamamının gümüş olması durumunda nasıl zekât veriliyorsa, bunun da toplamı üzerinden zekât verilir. Ebû Hanîfe ve Süfyân bu görüşü benimseyenlerdendir. Nitekim bize Yahya b. Osman, Nuaym > İbnü'l-Mübarek yoluyla Süfyân'ın bu kanaatini rivayet etmiştir.

Aynı şekilde Ebû Hanîfe ve Süfyân, 100 dirhem ve 10 dinar konusunda aktardığımız görüşlerinde olduğu gibi az veya çok miktardaki dinar ve dirhemlerde, her birinin diğeriyle birlikte değerinin belirlenmesi ve zekât oranı daha yüksek olana göre zekât verilmesi gerektiği görüşünü öne sürmüşlerdir.

Bazıları da "Bu iki cins şeyin her biri kendi başına zekât nisabını doldurmadıkça hiçbirinin zekâtı yoktur" demişlerdir. İbn Ebî Leyla ve Şâfiî bu kanaattedir.

Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Böyle bir durumda ne altının ne de gümüşün kıymetlerine bakılır. Burada sadece onların oranlarına bakılmalıdır. Eğer kişinin elinde 10 dinar ve 100 dirhem varsa, zekâtı verilmesi gereken iki cins malın her birinin yarısına sahip olmuş demektir. Bu da tam bir mal hükmünde olduğu için, bu mala sahip kimsenin, her bir cinsten % 2.5 oranında zekât ödemesi gerekir. Aynı şekilde 150 dirhem gümüş ile 5 miskal altını ya da 50 dirhem gümüş ile 15 miskal altını olan bir kimse, iki maldan birinde 3/4,

diğerinde ise 1/4 oranında bir nisabı olduğu için her ikisinin oranları birbirini tamamlamış olur ve böylece zekâtını vermekle yükümlü hâle gelir.

Ancak söz konusu kişinin, elinde 50 dirhem gümüş ve 14 miskal altın varsa, zekât vermesi gerekmez. Çünkü elinde, iki maldan birinin 1/4'ü olmakla birlikte, diğerinin ise 3/4'ünden daha az bir oran vardır. Dolayısıyla oranlar birbirini tamamlamadığı için, zekât olarak hiçbir yükümlülüğü yoktur. Bu görüşü benimseyenlerden Ebû Yusuf ve Muhammed şöyle demişlerdir: "Altının değeri gümüşle biçilemediği gibi gümüşün değeri de altına göre belirlenemez. Ayrıca hiçbiri diğerine değer olarak eklenemez. Ancak bu ikisinin dışında bir şeyin değeri onlara eklenebilir."

Bize Süleyman, babası yoluyla Ebû Yusuf ve Muhammed'in bu görüşünü rivayet etmiştir.

Ebû Yusuf dedi ki: Ebû Hanîfe *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bir müddet bizimle aynı kanaati paylaşıyordu. Ancak daha sonra yukarıda bahsettiğimiz görüşüne döndü.

Mâlik'in bu konudaki görüşü ise, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşü gibidir. Nitekim bu meselede ilk dönem âlimlerinden (mütekaddimîn) nakledilen rivayetler, altının gümüşle birlikte zekâtının verilmesi gerektiğini savunanların görüşünü destekleyecek niteliktedir. Ancak ilgili görüşlerinin, Ebû Hanîfe'nin savunduğu (ve Ebû Yusuf'un sözünü ettiği) ilk görüş gibi mi yoksa diğer kanaati gibi mi olduğunu bilmiyoruz. Şöyle ki:

٥٧٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الْحَسَنِ، وَقَتَادَةَ، فِي رَجُلٍ لَهُ مِائَةُ دِرْهَمٍ وَعَشَرَةُ دَنَانِيرَ، قَالَا: عَلَيْهِ فِي الْعَشَرَةِ الدَّنَانِيرِ وَالْمِائَةِ دِرْهَمٍ صَدَقَتُهَا.

573- ... İbnü'l-Mübârek'in Ma'mer'den rivayet ettiğine göre, el-Hasen ve Katâde, elinde 100 dirhem ve 10 dinar olan bir adam hakkında şöyle demişlerdir: "Bu 10 dinar ve 100 dirhemin zekâtını vermesi gerekir."[821]

٥٧٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّهُ سَمِعَ بُكَيْرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ، يَقُولُ: إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ فِي الزَّكَاةِ.

821 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 90.

574- ... Yezîd b. Ebî Habîb, Bükeyr b. Abdullah'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Zekât verirken altınla gümüşü birlikte hesaplamak sünnettendir."

***

Âlimler bu konuda ihtilaf ettiklerine göre, biz de bu ihtilafı icma ettikleri benzer meselelerle ilişkilendirerek çözmek maksadıyla incelediğimizde şunu tespit ettik:

Ticaret malları altın karşılığında satıldıktan sonra o altınla (yeni) bir ticaret malı satın alınsa ve o mal da tekrar gümüş karşılığında satılsa ve bu arada bir yıl geçse, bu alım-satım işlemlerinin tamamında sadece tek bir yıl esas alınarak zekât verilir. Eğer söz konusu mal, nisap yılının bir kısmında gümüşe, bir kısmında altına ve diğer bir bölümünde de gümüş ya da altınla değer biçilen bir ticaret malına tahvil edilmişse, bütün bu hâllerdeki hükümler birleştirilir ve -yılını doldurmuş olsun veya olmasın- zekât yükümlülüğü bakımından tek bir cins mal gibi kabul edilir.

Ancak hayvanlardaki zekât hükmü böyle değildir. Nitekim elinde 5 sâime devesi bulunan bir kişi, nisap yılının tamamını doldurmadan develerini gümüş ya da altın karşılığında satsa, daha sonra da o gümüş ve altınla yeni sâime develer alsa veya elindeki sâime develeri başka sâime develer karşılığında satsa, (zekât için) nisap yılını yeniden başlatmış olur. Buna karşılık altın, gümüş ve ticaret malları konusunda farklı bir tutum izleyerek hepsinin nisap yılını tek bir yıl sayar. Bu noktada nisap yılı içerisinde malların farklı cinslere dönüşmesinin bir önemi yoktur. Zira bu cinslerin bizzat kendileri değil, gümüş ve altına göre değerleri esas alınacaktır. Dolayısıyla değer itibariyle altın ve gümüşe katılan malların hükmü, ayrı iki hüküm değil, tek bir hüküm sayılacak; altın ve gümüşün her biri diğerinden farklı değerlendirilmeyecektir. Oysa hayvanlardaki durum bunun tam tersidir; nisap yılı itibariyle devenin hükmü, davar ve sığırın hükmünden ayrıdır. Sonuç olarak altın ve gümüş, birbirlerine katılarak değerlendirilmeleri bakımından tek bir cins malın hükmü gibi olup birbirlerine katılamayan iki farklı cinsin hükmünde değildir. Nitekim Ömer *radıyallahu anh* da Himâs'a hitaben "Önce malının değerini belirle sonra da zekâtını öde" derken, o malın nisap yılı içinde dirhemlerden dinarlara, dinarlardan dirhemlere ve bir ticarî maldan ötekine dönüştüğünün bilincindeydi. Fakat Ömer, altın, gümüş ve ticaret mallarının hükümlerinin aynı olmasından dolayı yıl içindeki bu dönüşümlerine itibar etmemiştir. Çünkü bunların tamamı, zekâtı verilecek mallar olması bakımından birbirinden farklı iki cins gibi değil, aynı cins mal gibidirler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

SÂİME OLMAYAN HAYVANLARIN ZEKÂTI BÖLÜMÜ

Âlimler, sâime olmayan hayvanların zekâtı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İçlerinde Mâlik ve el-Leys'in olduğu bir grup âlim, bunların da zekâtının verilmesi gerektiğini belirterek sâime olan ve olmayan hayvanlar arasında herhangi bir fark gözetmemiştir. Ayrıca bu görüşü Ömer b. Abdülaziz, Rabîa ve Yahya b. Saîd el-Ensârî'den de nakletmişlerdir:

٥٧٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شُرَيْحٍ الْمُعَاوِيُّ، وَاللَّيْثُ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبَ وَهُوَ خَلِيفَةٌ: أَنْ تُؤْخَذَ الصَّدَقَةُ مِنَ الإِبِلِ الَّتِي تَعْمَلُ فِي الرِّيفِ قَالَ: حَضَرْتُ ذَلِكَ وَعَايَنْتُهُ مِنْ كِتَابِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

575- ... Talha b. Ebî Saîd'in rivayet ettiğine göre, Ömer b. Abdülaziz, halife olduğu sırada, taşralarda çalıştırılan develerden zekât alınmasına dair yazılı emirler göndermiştir.

(Hadisin ravisi Talha) dedi ki: "Ben bu olayın tanığıyım ve Ömer b. Abdülaziz *radıyallahu anh*'ın yazılı fermanını bizzat görüp okudum."[822]

٥٧٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: رَأَيْتُ الإِبِلَ الَّتِي تُكْرَى لِلْحَجِّ تُزَكَّى بِالْمَدِينَةِ وَيَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَرَبِيعَةُ بْنُ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَغَيْرُهُمَا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ حُضُورٌ لا يُنْكِرُونَهُ، وَيَرَوْنَ ذَلِكَ مِنَ السُّنَّةِ.

576- Yunus bize, İbn Vehb yoluyla el-Leys'in şöyle dediğini rivayet etti: "Medine'de hac için kiralanan develerin zekâtının verildiğini gördüm. Bu uygulamanın canlı şahitleri olan Yahya b. Saîd, Rabîa b. Ebî Abdurrahman ve diğer ilim adamları, buna karşı çıkmıyor ve bunu sünnetten sayıyorlardı."[823]

---

822 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 25.

823 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 25.

Ancak ilim adamlarının büyük bir çoğunluğu bu konuda onlara muhalefet ederek şöyle demişlerdir: "Sâime olmayan hayvanlarda zekât yoktur." Ebû Hanîfe, Süfyân, Züfer, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî bu görüşü benimsemekte ve bunu Ali b. Ebî Tâlib, Muâz b. Cebel, Câbir b. Abdullah ve tabiînden bir grup âlime dayandırmaktadırlar:

٥٧٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: لَيْسَ فِي الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ.

577- İbrahim b. Merzûk'un bize, Ebû Âsım > Süfyân > Ebû İshâk yoluyla Âsım'dan rivayet ettiğine göre, Ali dedi ki: "(Ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan hayvanlarda zekât yoktur."[824]

٥٧٨ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، فَذَكَرَهُ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

578- Yine Bekkâr bize, Müemmel > Süfyân kanalıyla bu hadisin aynısını rivayet etti.[825]

٥٧٩ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ.

579- ... Leys'in Tâvus'tan rivayet ettiğine göre, Muâz b. Cebel şöyle dedi: "(Ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan sığırlarda zekât yoktur."[826]

٥٨٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى مُثِيرَةِ الْأَرْضِ زَكَاةٌ، وَلَا عَلَى جَمَلِ الظَّعِينَةِ.

824 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 19.

825 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 26.

826 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 20.

580- … İbn Lehîa'nın Ebu'z-Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, Câbir dedi ki: "Ne toprağı süren hayvanlarda ne de taşımacılıkta kullanılan devede zekât vardır."[827]

٥٨١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ مَوْلًى لِمُوسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، قَالَ: لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ، قَالَ مُغِيرَةُ: فَأَخْبَرْتُ ذَلِكَ مُجَاهِدًا، فَقَالَ: لَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ، فَأَخْبَرْتُ بِذَلِكَ إِبْرَاهِيمَ فَمَا عَابَهُ.

581- … Mugîre'nin, Musa b. Talha b. Ubeydullah'ın kölesinden rivayet ettiğine göre, Musa b. Talha dedi ki: "(Ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan sığırlarda zekât yoktur."

Mugîre dedi ki: Ben bu bilgiyi Mücâhid'e aktardığımda "(Evet) onlarda zekât yoktur" dedi. İbrahim'e haber verdiğimde de onu ayıplamadı.[828]

٥٨٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، أَنَّهُ كَانَ لَا يَرَى عَلَى الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ شَيْئًا.

582- … Yine Amr b. Osman'ın rivayet ettiğine göre, Musa b. Talha, çalıştırılan hayvanlarda (zekât yükümlülüğü olarak) hiçbir şey olmadığı kanaatindeydi.[829]

٥٨٣ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَنَّهُ لَيْسَ فِي الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ.

583- … Hammâd'ın el-Haccâc'dan rivayet ettiğine göre, Abdülaziz b. Rufey' dedi ki: "Ömer b. Abdülaziz, (ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan deve ve sığırlarda zekât olmadığına dair bir emirname yazdırdı."[830]

827 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 19.

828 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 29-30; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 846.

829 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 846.

830 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 211.

٥٨٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، كَتَبَ أَنَّهُ لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ زَكَاةٌ إِلا الْبَقَرُ الْمُبَقَّرَةُ، كَنَحْوِ الإِبِلِ الْمُؤَبَّلَةِ.

584- … İbn Lehîa'nın Yezîd b. Ebî Habîb'ten rivayet ettiğine göre, Ömer b. Abdülaziz *radıyallahu anh* "Sâime develer gibi sayılan sâime sığırlar haricinde, çalıştırılan sığırlarda zekât yoktur" şeklinde bir ferman yazdırdı.[831]

٥٨٥ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَنَّ الْحَجَّاجَ أَخْبَرَهُمْ، قَالَ: أَخْبَرَنَا فُلانٌ الطَّحَّانُ، قَالَ: سَأَلْتُ عَامِرًا الشَّعْبِيَّ، قُلْتُ: إِنَّ لِي إِبِلاً وَأَرْحًا فَهَلْ فِيهَا صَدَقَةٌ؟ قَالَ: لا.

585- … Hammâd b. Seleme'nin verdiği habere göre el-Haccâc onlara şunu bildirdi: Filanca uncu bize haber verip dedi ki: Âmir eş-Şa'bî'ye "Benim develerim ve değirmenlerim var. Onlarda zekât var mı?" diye sordum. "Hayır" dedi.[832]

٥٨٦ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: الْحَمُولَةُ وَالْمُثِيرَةُ أَفِيهَا صَدَقَةٌ؟، قَالَ: لا، وقال عمرو بن دينار: سمعنا ذلك.

586- … İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya "Taşımacılık ve ziraatte kullandığım hayvanlarda zekât var mıdır?" diye sordum. "Hayır" dedi. Amr b. Dînâr dedi ki: "Biz bunu duymuştuk."[833]

---

831 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 847.

832 Tahâvî'nin bu eseri dışında başka bir kaynakta bulamadığımız bu rivayet ile ilgili olarak bir iki hususa değinmek gerekir: Öncelikle "filanca uncu" diye çevirdiğimiz kısım, metinde (fülânün et-tahhân) şeklinde geçmektedir. Buradaki et-tahhân kelimesinin, şahsa ait özel bir isim olması ihtimaline rağmen biz, metinde geçen değirmenlerden yola çıkarak bunun değirmenlerinde un öğüten bir kişiye verilmiş vasıf olarak zikredildiğini düşündük ve çeviriyi buna göre yaptık. Her ne kadar rivayetin metninde geçen ve "değirmen" anlamına gelen "(rahâ)" kelimesinin çoğul kalıbındaki "değirmenler" olarak çevirdiğimiz "(erh)" kelimesi, "kalabalık deve sürüsü" manasına gelmekteyse de bu kelimenin hemen öncesinde yine "develerden (ibil)" bahsedildiği için bu tekrar anlamsız olacaktır. Dolayısıyla meseleyi, değirmenlerinde un öğüten ve bunu yaparken muhtemelen develerini çalıştıran bir uncunun sorusuna verilen bir cevap olarak anlamak gerektiği kanaatindeyiz. Böylece rivayet, burada işlenen konuyla da uyumlu hâle gelmektedir. (Çeviren)

833 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 212.

٥٨٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ.

587- … Süfyân'ın el-Mugîre'den rivayet ettiğine göre, Mücâhid dedi ki: "(Ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan hayvanlarda zekât yoktur."[834]

٥٨٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى ثَوْرٍ عَامِلٍ صَدَقَةٌ، وَلا عَلَى جَمَلِ الطَّعِينَةِ صَدَقَةٌ.

588- … Abdullah b. Müslim'in rivayet ettiğine göre, Saîd b. Cübeyr dedi ki: "(Tarlada) çalıştırılan bir öküzün zekâtı olmadığı gibi taşımacılıkta kullanılan devenin de zekâtı yoktur."[835]

٥٨٩ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَأَلْتُ الْحَكَمَ، وَحَمَّادًا، عَنِ الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ، فَقَالَ الْحَكَمُ: لَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ، وَقَالَ حَمَّادٌ: بَلْ فِيهَا صَدَقَةٌ.

589- … Ebû Dâvûd'un rivayet ettiğine göre, Şu'be dedi ki: el-Hakem ve Hammâd'a (ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan sığırlarda zekât olup olmadığını sordum. el-Hakem "Bunlarda zekât yoktur" derken, Hammâd "Aksine, zekât vardır" dedi.[836]

***

İlk görüşü savunan bazı âlimler ise "Sâime olan hayvan ile diğerleri arasında herhangi bir fark yoktur. Bu sebeple zekât, sâime olan hayvanlar için zorunlu olduğu kadar ziraat ve taşımacılık gibi işlerde kullanılanlar için de zorunludur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* bu konuda, çalıştırılan hayvanlar ile sâime olanlar arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır" diyerek meseleyle ilgili şu rivayetleri öne sürmüşlerdir:

٥٩٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ وَيَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَالِمٍ، وَمَالِكٌ، وَسُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ يَحْيَى الْمَازِنِيَّ حَدَّثَهُمْ،

834 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 29-30.

835 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 20.

836 Sığır yerine atlardan söz edilen benzer bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 247.

عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ مِنَ الْوَرِقِ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ مِنَ التَّمْرِ صَدَقَةٌ.

590- … Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin, babasından, onun da Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Beş deveden aşağısında zekât yoktur. Beş ukıyyeden az miktardaki gümüşte zekât yoktur. Beş vesk miktarının altındaki hurmada zekât yoktur."***[837]

***

Ayrıca bu görüş sahipleri şunu söylemektedirler: "Bunun yanı sıra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zekât toplamakla görevlendirdiği Amr b. Hazm gibi memurlarına yazdığı talimatlarında da ne sâime ne de bir takım işlerde çalıştırılan hayvanlardan söz edilmektedir. Bu da onlarla ilgili hükmün aynı olduğunu ve aralarında ayırım gözetilmediğini göstermektedir."

Ancak bu ilk görüş sahipleri aleyhine, diğer görüştekilerin de lehine sayılan delillerden biri de şudur: Konuyla ilgili olarak nakletmiş oldukları Amr b. Yahya hadisinde ***"Beş deveden aşağısında yoktur"*** ibaresinin yanı sıra ***"Beş vesk miktarının altındaki (ürünlerde) zekât yoktur"*** ifadesi de geçmektedir. Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in burada sözünü ettiği veskler genel olarak alınamayacağı gibi bütün veskler için de geçerli sayılamaz. Çünkü burada belirli şartları olan bir veskten bahsedilmektedir. Şöyle ki:

Mesela; bir adamın elinde, kendi arazisinin mahsûlü olmayan beş vesk miktarında bir ürün olsa, zekâtını vermesi gerekmez. Sadece söz konusu ürünü ticarî amaçla elinde tutuyorsa ve zekâtı gerektirecek bir değere ulaşarak üzerinden de bir yıl geçmişse zekâtını vermek durumundadır.

Buna göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Beş vesk miktarının altındaki (ürünlerde) zekât yoktur"*** sözü, muhataplarının anladığı belirli nitelikteki veskleri ifade ettiği gibi ***"Beş deveden aşağısında zekât yoktur"*** sözü de muhataplarının bildiği belirli şartları taşıyan develeri ifade etmektedir.

---

837 Buhârî, Zekât 32, 42; Müslim, Zekât 1, 3.

Öte yandan develerin zekâtına ilişkin rivayetlerden biri de Ali b. Ebî Tâlib *radıyallahu anh*'dan nakledilmektedir:

٥٩١ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ فِي صَدَقَةِ الإِبِلِ: فِي خَمْسٍ شَاةٌ، وَفِي عَشْرٍ شَاتَانِ، وَفِي خَمْسَ عَشْرَةَ ثَلَاثُ شِيَاهٍ، وَفِي عِشْرِينَ أَرْبَعُ شِيَاهٍ. وَذَكَرَ فَرَائِضَ الإِبِلِ.

591- … Ebû İshâk'ın Âsım b. Damra'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* develerin zekâtıyla ilgili olarak "Beş devede bir koyun (şât[838]), on devede iki, on beşte üç, yirmide de beş koyun (zekât) vardır…" diyerek develerin zekât oranlarını sıralamıştır.[839]

***

Her ne kadar bu oranları, genel olarak bütün develer için söylemiş olsa da bizim bu bölümde bizzat Ali'den naklettiğimiz bir rivayete göre, "(ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan hayvanlarda zekât yoktur."[840] Bu da Ali *radıyallahu anh*'ın "develer"den maksadının, çalıştırılanlar değil, sâime develer olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*'ın, zekât memuru olarak tayin ettiği Enes b. Mâlik'e gönderdiği talimatnamesinde şu kayda rastladık:

٥٩٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ لَمَّا اسْتُخْلِفَ وَجَّهَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ إِلَى الْبَحْرَيْنِ، وَكَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ: هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا وَرَسُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِهَا: فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا الْغَنَمُ فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ،

838 Aslında "şât" kelimesi, hem koyun hem de keçi için kullanılan ortak bir isimdir. Ancak biz yaygın olarak bilinen şekliyle koyun demeyi tercih ettik. Buna göre "koyun" dediğimiz yerlerde "keçi"nin de kastedilmiş olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. (Çeviren)

839 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 5-6.

840 Bk. 577 no'lu rivayet.

فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ ثُمَّ ذَكَرَ فَرَائِضَ الإِبِلِ، ثُمَّ ذَكَرَ صَدَقَةَ الْغَنَمِ، فَقَالَ: وَصَدَقَةُ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَذَكَرَ صَدَقَتَهَا.

592- İbrahim b. Merzûk'un bize, Muhammed b. Abdullah el-Ensârî > babası > Sümâme b. Abdullah b. Enes yoluyla Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Bekir es-Sıddîk halife olduğu zaman Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e göndererek ona şu talimatı yazdı: "Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerden daha fazlası isteniyorsa (fazlasını) vermesin: 24 deveden aşağı her 5 devede bir koyun vardır. Deve sayısı 25'e ulaşınca, 35 deveye kadar iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu (bintü mahâd)..." diyerek develerin zekât oranlarını zikretti. Ardından da koyunların zekât oranlarını "Sâime koyunlar 40 sayısına erişince, 120 koyuna kadar..." diye başlayarak açıkladı.[841]

٥٩٣ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ؛ وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَرْسَلَنِي ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ إِلَى ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ لِيَبْعَثَ إِلَيْهِ بِكِتَابِ أَبِي بَكْرٍ الَّذِي كَتَبَ لِأَنَسٍ حِينَ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا، قَالَ حَمَّادٌ: فَدَفَعَهُ إِلَيَّ، فَإِذَا عَلَيْهِ خَاتَمُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِذَا فِيهِ ذِكْرُ فَرَائِضِ الصَّدَقَاتِ الَّتِي فَرَضَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّذِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا نَبِيَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَهَا عَلَى غَيْرِ وَجْهِهَا فَلَا يُعْطِهَا، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ إِبْرَاهِيمَ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ.

593- ... Ebû Ömer'in rivayetine göre, Hammâd dedi ki: "Sâbit el-Bünânî, Ebû Bekir'in Enes'i zekât memuru olarak gönderdiği esnada ona yazmış olduğu talimatnameyi bana vermesi için, beni Sümâme b. Abdullah'a göndermişti." Hammâd devamla şöyle dedi: "(Sümâme) o yazılı talimatı bana verdi. Üzerinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mührü bulunuyordu. İçinde ise şunlar kayıtlıydı: Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aley-*

841 Buhârî, Zekât 37, 38.

hi ve sellem'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerin dışında bir şeyler isteniyorsa onu da vermesin..." Sonra Hammâd, bizim rivayet ettiğimiz İbrahim (b. Merzûk) hadisinin aynısını aktardı.[842]

***

Hadisin başında herhangi bir sınırlama yapılmaksızın genel olarak develerden bahsedilmesine rağmen, daha sonra koyunların sâime olanlarından söz edildiğini görmekteyiz. Bu da gösteriyor ki, bir takım işlerde çalıştırılanlarla sâime olanların hükmü birbirinden farklıdır. Bu durumda sâimelerin zekât oranlarının özellikle açıklanması, diğer sâime olmayan hayvanların hükümlerinin tamamen farklı olduğu anlamına gelmektedir.

Kur'ân'da bize bahsedilen zekât yükümlülükleri, istisnasız bütün mal çeşitleri için değil, sadece belirli şartları taşıyan mallar için geçerlidir. Dolayısıyla âlimlerin burada belirli malların kastedildiğine ilişkin icmalarının içerisine ancak ona dâhil olması konusunda icma ettikleri şeyler ile geçerli bir sünnet ya da sahih bir kıyas (genel kural) yoluyla oraya dâhil olduğu tespit edilen hususların girmesi gerekmektedir.

---

842 Ebû Dâvûd, Zekât 5.

SÂİME HAYVANLARIN ZEKÂTI BÖLÜMÜ

Sâime hayvanların zekâtına gelince; bunlarda da zekâtın farz olduğuna ve bunların Kur'ân'da sözü edilen zekât âyetlerinin kapsamında yer aldığına ilişkin ilim adamları arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.

Küçükbaş hayvanlarda, 40 sayısına ulaşıncaya dek hiçbir zekât yükümlülüğü yoktur. Eğer 40'a ulaşır ve üzerinden bir yıl geçmiş olursa zekât olarak bir koyun verilir. 40 ile 120 arasında da aynı hüküm geçerlidir. Eğer 120'den bir fazla olursa iki koyun vermek gerekir. 121'den 200'e kadar da bu hüküm geçerlidir. 200'den bir fazlası olduğunda ise üç koyun verilir. 201'den 400'e kadar da bu hüküm uygulanır. 400'e ulaştığında ise zekât olarak dört koyun verilir. Bu sayıdan sonraki her 100 koyunda zekât olarak bir koyun verilir.

Bildiğimiz kadarıyla ilim ehli arasında bu hükümlerde bir görüş ayrılığı söz konusu değildir.

Sığırlarda ise 30'a ulaşıncaya dek hiçbir zekât yoktur. Eğer 30'a ulaşır ve üzerinden bir yıl geçmiş olursa, zekât olarak bir yaşını doldurmuş ve iki yaşına basmış erkek veya dişi bir dana verilir. 30 ile 40 arasında da aynı hüküm geçerlidir. 40 sayısına erişince iki yaşını geçmiş bir düve verilir. Bundan sonraki her 30 sığırda bir dana, her 40 sığırda da bir düve verilir. Ancak 40 sığırın üzerindekilerin zekâtı konusunda Ebû Hanîfe'den iki farklı görüş rivayet edilmiştir. İlki; fazlalığın hesabına göre zekâtı verilir. Nitekim bize bu görüşü Süleyman, babasından, o Muhammed'den, o da Ebû Yusuf kanalıyla Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir. İkincisi ise; 60 sığıra ulaşıncaya dek hiçbir zekât yükümlülüğü yoktur. 60 sığırda ise iki dana vardır. Bu rakamdan sonraki her 10 sığırdan fazlasında diğer bir 10 tane daha ekleninceye kadar zekât yoktur. Buna göre her 30'da bir dana, her 40'ta da bir düve zekât vardır. Bu görüşü Ebû Hanîfe'den Esed b. Amr el-Becelî rivayet etmiştir. Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşleri de budur. Onların bu görüşlerini bize Süleyman, babasından, o da Muhammed yoluyla Ebû Yusuf'un kendi görüşü olarak; yine Süleyman, babası kanalıyla Muhammed'in kendi kanaati olarak nakletmiştir.

Öte yandan İbnü'l-Müseyyeb, Ebû Kılâbe, ez-Zührî ve Katâde'nin de her 5 sığırda bir koyunun zekât olarak verilmesi gerektiği yönünde görüş belirttikleri rivayet edilmiştir. Biz bu kanaatin senedlerini zikretmeye gerek görmüyoruz. Zira bu görüş, dikkate alınmayan şaz görüşlerinden biridir. Üstelik onların dışındaki ilim adamları, bu konuda onlara aykırı görüştedirler. Ayrıca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve onun vefatından sonra ashâbından, bu hususta söz konusu görüşe muhalif rivayetler de nakledilmiştir. Şöyle ki:

٥٩٤ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَازِمٍ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، وَشَقِيقٍ كُلُّهُمْ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ كُلِّ ثَلاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعًا أَوْ تَبِيعَةً، وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً.

594- ... Mesrûk ve Şakîk'in Muâz b. Cebel'den rivayet ettiklerine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu Yemen'e gönderirken, her 30 sığırdan bir erkek veya dişi danayı ve her 40'tan da bir düveyi zekât olarak almasını emretmiştir.[843]

٥٩٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّ هَذَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فِي فَرَائِضِ الْبَقَرِ: لَيْسَ فِيمَا دُونَ الثَّلاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ صَدَقَةٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ ثَلاثِينَ فَفِيهَا عِجْلٌ رَابِعٌ، وَالرَّابِعُ الْجَذَعُ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا بَقَرَةٌ مُسِنَّةٌ.

595- ... Abdullah b. Ebî Bekir'in Umâra[844] b. Gaziyye'ye verdiği bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sığırların zekât ölçüleri konusunda Amr b. Hazm'a hitaben yazdığı talimatında şunlar kayıtlıdır: ***"30'dan az sayıdaki sığırda zekât yoktur. Eğer 30'a ulaşırsa o zaman iki***

843 Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 5.

844 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Ammâr" olarak kaydedilmiştir. Nitekim 602 no'lu rivayette de Umâra olarak geçmektedir. (Çeviren)

yaşına basmış bir buzağı verilir. 40 sayısına ulaşıncaya kadarki hüküm budur. 40'ı bulunca da iki yaşını geçmiş bir düve verilir."[845]

٥٩٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّ مُعَاذًا أَخَذَ مِنْ ثَلَاثِينَ بَقَرَةً تَبِيعًا، وَمِنْ أَرْبَعِينَ بَقَرَةً مُسِنَّةً، وَأُتِيَ بِمَا دُونَ ذَلِكَ، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُ، وَقَالَ: لَمْ أَسْمَعْ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ شَيْئًا حَتَّى أَلْقَاهُ فَأَسْأَلَهُ فِيهِ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يَقْدُمَ مُعَاذٌ.

596- ... Humeyd b. Kays'ın, Tâvus'tan rivayet ettiğine göre, Muâz, 30 sığırdan bir erkek dana, 40 sığırdan da bir düve zekât almıştır. Fakat bu rakamlardan daha az miktardaki sığırlar söz konusu olunca bunlardan zekât almayı kabul etmeyerek "Bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den herhangi bir şey duymadım. Ona varıp bu meseleyi sorayım" demiştir. Ancak Muâz gelmeden önce Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etmiştir.[846]

٥٩٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي ثَلَاثِينَ بَقَرَةً تَبِيعٌ، وَفِي أَرْبَعِينَ بَقَرَةً مُسِنَّةٌ.

597- ... Âsım b. Damra'nın rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh,* 30 sığırdan bir erkek dana; 40 sığırdan da bir düve zekât almıştır.[847]

***

Bu rivayetlerdeki "30'a kadar" ve "40'a kadar" kayıtları, bunlardan daha az miktardakilerin hükümlerinin farklı olduğunu göstermektedir. Bunun delillerinden biri de, Muâz'ın söz konusu sayılardan daha az miktardaki hayvanlardan hiçbir şey almamasıdır. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona belirlemiş olduğu nisap sınırları, onun altındaki miktardan da zekât almasını mübah kılmamaktadır.

845 Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 311, Beyrut, Dâru Sâdır.

846 Mâlik, Zekât 24; Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 26.

847 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 22.

Develerin zekâtına gelince; bunlarda da 5 deveye kadar hiçbir şey yoktur. Eğer 5 deve olur ve üzerinden de bir yıl geçerse bir koyun verilir. Aynı hüküm 5 ilâ 10 deve arasında da geçerlidir. 10 deve olunca da iki koyun verilir. 15 deveye kadar bu hüküm böyledir. 15 deveye ulaştığında üç koyun verilir. Bu hüküm 20 deveye kadar geçerli olup 20 deve olduğunda dört koyun verilmesi gerekir. Yine 25 deve oluncaya kadar bu hüküm geçerlidir. 25 deve olursa iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu verilir.

Bildiğimiz kadarıyla bu konuda ilim adamları arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Sadece Ali b. Ebî Tâlib'den nakledilen bir rivayette özellikle 25 devenin zekâtı hususunda farklı bir görüşten söz edilmektedir. Bu rivayete göre Ali *radıyallahu anh*, "25 devede beş koyun; eğer 26 olursa iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu verilmesi gerekir" demektedir.

٥٩٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

598- Nitekim bize İbrahim b. Merzûk, Vehb b. Cerîr > Şu'be > Ebû İshâk > Âsım b. Damra yoluyla Ali *radıyallahu anh*'dan bu rivayeti nakletti.[848]

***

Ancak bu görüş, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* başta olmak üzere Ebû Bekir ve Ömer'in zekât toplamakla görevlendirdikleri memurlarına gönderdikleri yazılı zekât talimatlarını içeren rivayetlere aykırıdır ve bu sebeple reddedilmiştir. Şöyle ki:

٥٩٩ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ لَمَّا اسْتُخْلِفَ وَجَّهَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ إِلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ: هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلا يُعْطِهَا، وَفِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا الْغَنَمِ فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاثِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ أُنْثَى، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلاثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ.

848 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 5-6.

599- İbrahim b. Merzûk bize nakledip dedi ki: Muhammed b. Abdullah el-Ensârî bize rivayet edip dedi ki: Babamın bizzat bana Sümâme b. Abdullah b. Enes yoluyla Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Bekir es-Sıddîk halife olduğu zaman Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e göndererek ona şu talimatı yazdı: "Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerden daha fazlası isteniyorsa (fazlasını) vermesin: 24 deveden aşağı her 5 devede bir koyun vardır. Deve sayısı 25'e ulaşınca, 35 deveye kadar iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu verilir. 36'dan 45'e kadar ise üç yaşına basmış dişi deve verilir."[849]

٦٠٠ -وَمَا قَدْ حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: أَخَذْتُ مِنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ كِتَابًا زَعَمَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ كَتَبَهُ لأَنَسٍ حِينَ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا، وَعَلَيْهِ خَاتَمُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَخَاتَمُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَتَبَهُ لَهُ، فَإِذَا فِيهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِهَا: فِيمَا دُونَ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ الْغَنَمِ فِي كُلِّ خَمْسِ ذَوْدٍ شَاةٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاثِينَ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ.

600- Yine bize er-Rabî' el-Murâdî, Esed yoluyla Hammâd b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Ebû Bekir'in Enes'i zekât memuru olarak gönderdiği sırada ona yazmış olduğu talimatnameyi Sümâme b. Abdullah'tan aldım. Üzerinde hem Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem de Ebû Bekir'in mühürleri bulunuyordu. İçinde ise şunlar kayıtlıydı: Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerin dışında bir şeyler isteniyorsa onu da vermesin: 24 deveden aşağı her 5 devede bir koyun vardır. Deve sayısı 25'e ulaşınca, 35 deveye kadar iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu verilir.

---

849 Buhârî, Zekât 37, 38.

Şayet iki yaşına basmış dişi deve yavrusu yoksa, üç yaşına basmış erkek deve de olur."[850]

٦٠١ - حَدَّثَنَا بَكَّرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَرْسَلَنِي ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ إِلَى ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ لِيَبْعَثَ إِلَيْهِ بِكِتَابِ أَبِي بَكْرٍ الَّذِي كَتَبَهُ لِأَنَسٍ حِينَ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا، قَالَ حَمَّادٌ: فَدَفَعَهُ إِلَيَّ، فَإِذَا فِيهِ خَاتَمُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِذَا فِيهِ ذِكْرُ فَرَائِضِ الصَّدَقَاتِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا نَبِيَّهُ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ الرَّبِيعِ سَوَاءً.

601- Bekkâr bize, Ebû Ömer[851] yoluyla Hammâd'ın şöyle dediğini aktardı: "Sâbit el-Bünânî, Ebû Bekir'in Enes'i zekât memuru olarak gönderdiği esnada ona yazmış olduğu talimatnameyi bana vermesi için, beni Sümâme b. Abdullah'a göndermişti. Hammâd devamla "(Sümâme) o yazılı talimatı bana verdi. Üzerinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mührü bulunuyordu. İçinde ise şunlar kayıtlıydı: Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa..." diyerek bir önceki er-Rabî' el-Murâdî'nin hadisinin aynısını zikretmiştir.[852]

٦٠٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ هَذَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، فَرِيضَةُ الْإِبِلِ لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى تِسْعٍ، فَإِذَا بَلَغَتْ عَشْرًا فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى أَرْبَعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسَ عَشْرَةَ فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ إِلَى تِسْعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ فَفِيهَا

850 Ebû Dâvûd, Zekât 5.

851 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, "Ebû Amr" olarak kaydedilmiştir. Oysa hem 593 no'lu rivayette, hem de Tahâvî'nin diğer eseri *Şerhu müşkili'l-âsâr*'da (XV, 19) "Ebû Ömer" olarak geçmektedir. (Çeviren)

852 Ebû Dâvûd, Zekât 5.

أَرْبَعُ شِيَاهٍ إِلَى أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ، فَإِنْ لَمْ تُوجَدِ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ.

602- Yunus'un bize, İbn Vehb > İbn Lehîa isnadıyla naklettiği ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'ın Umâra b. Gaziyye'ye verdiği bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a hitaben yazdığı talimatında şunlar kayıtlıydı: ***"Develerin zekât ölçüleri: 5'ten az sayıdaki devede zekât yoktur. Eğer 5'i bulursa 9'a kadar bir koyun verilir. 10 deve olduğunda 14 deveye kadar zekâtı iki koyundur. Şayet 15 deveye ulaşırsa 19 deveye kadar üç koyun verilir. 20 deve olması hâlinde 24 deveye kadar zekâtı dört koyundur. Eğer develerin sayısı 25'e varırsa 35 deveye kadar iki yaşına basmış bir dişi deve yavrusu verilir. Şayet iki yaşına basmış dişi deve yoksa, üç yaşına basmış erkek deve de olur."***[853]

٦٠٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: هَذِهِ نُسْخَةُ كِتَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي كَتَبَ فِي الصَّدَقَةِ، وَهِيَ عِنْدَ آلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: أَقْرَأَنِيهَا سَالِمٌ، وَعَبْدُ اللهِ ابْنَا عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، فَوَعَيْتُهَا عَلَى وَجْهِهَا، هِيَ الَّتِي نَسَخَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ مِنْ سَالِمٍ، وَعَبْدِ اللهِ ابْنَيِ ابْنِ عُمَرَ، حِينَ أُمِّرَ عَلَى الْمَدِينَةِ وَأَمَرَ عُمَّالَهُ بِالْعَمَلِ بِهَا، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

603- Yine Yunus'un bize, İbn Vehb > Yunus b. Yezîd yoluyla verdiği habere göre, İbn Şihâb "Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zekât konusunda yazmış olduğu talimatnamesinin bir nüshasıdır. Bu nüsha, Ömer b. el-Hattâb ailesinin elindedir. Bunu bana Abdullah b. Ömer'in oğulları Sâlim ve Abdullah okuttular, ben de onu olduğu gibi ezberleyip kavradım. Ayrıca bu, Ömer b. Abdülaziz'in Medine'ye vali tayin edildiği dönemde[854] İbn Ömer'in oğulları Sâlim ve Abdullah'ın elindeki nüshadan istinsah ederek

---

853 Mâlik, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 301.

854 Eserin yazma ve basılı nüshalarında burada, "vali tayin edilinceye kadar" anlamı veren "(hattâ)" edatı geçmektedir. Biz bu cümleyi, 612 no'lu rivayette de kaydedildiği gibi Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr*'ı (IV, 375) ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübra*'sı (IV, 90) gibi kaynaklarda geçen ve "vali tayin edildiği dönemde" manasını veren "(hîne)" edatını dikkate alarak çevirdik. (Çeviren)

aldığı ve (halife olduktan sonra) uygulanması için valilelerine talimat verdiği nüshadır" dedi ve önceki hadisin aynısını zikretti.[855]

٦٠٤ - حَدَّثَنَا فَهْدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ يَحْيَى، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ النَّهْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَارِثٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّايِغِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فِي خَمْسٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ بِنْتُ مَخَاضٍ، فَإِنْ لَمْ تَكُنِ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ.

604- ... İbrahim es-Sâiğ'in Nâfi' kanalıyla İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"25 devede iki yaşına basmış bir dişi deve zekât olarak verilir. Şayet iki yaşına basmış dişi deve yoksa, üç yaşına basmış erkek deve de olur."***[856]

٦٠٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَأْخُذُ صَدَقَاتِ الإِبِلِ عَلَى هَذَا الْكِتَابِ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

605- ... Musa b. Ukbe'nin Nâfi'den naklettiğine göre, İbn Ömer, Ömer b. el-Hattâb'ın develerin zekâtını bu yazılı talimata göre aldığını belirttikten sonra söz konusu hadisin aynısını aktardı.[857]

٦٠٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ آسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ: فِي خَمْسٍ مِنَ الإِبِلِ شَاةٌ، وَفِي عَشْرٍ شَاتَانِ، وَفِي خَمْسَ عَشْرَةَ ثَلَاثُ شِيَاهٍ، وَفِي عِشْرِينَ أَرْبَعُ شِيَاهٍ، فَإِذَا كَانَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِي الإِبِلِ ابْنَةُ مَخَاضٍ، فَابْنُ لَبُونٍ.

606- Ahmed b. Dâvûd'un bize, Abdullah b. Muhammed b. Esmâ > İbnü'l-Mübârek > Ma'mer kanalıyla Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'dan,

855 Ebû Dâvûd, Zekât 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 90.
856 Bu senedle gelen rivayet için bk. Hatîb el-Bağdâdî, Muvaddahu evhâmi'l-cem ve't-tefrîk, I, 376, thk. A. Emin Kal'acî, Beyrut 1407.
857 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 9; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 805.

onun da babası yoluyla dedesinden aktardığı bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Amr b. Hazm'a gönderdiği talimatında şunlar kayıtlıydı: ***"5 devede zekât olarak bir koyun verilir. 10 devenin zekâtı iki koyun; 15 deveninki üç koyundur. 20 deve olması hâlinde dört koyun verilir. Eğer develerin sayısı 25'e varmışsa, iki yaşına basmış bir dişi deve verilir. Şayet iki yaşına basmış dişi deve yoksa, üç yaşına girmiş erkek deve de olur."***[858]

٦٠٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ هَرِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: لَمَّا اسْتُخْلِفَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَرْسَلَ إِلَى الْمَدِينَةِ يَلْتَمِسُ كِتَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّدَقَاتِ، وَكِتَابَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَوَجَدَ عِنْدَ آلِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ كِتَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فِي الصَّدَقَاتِ، وَوَجَدَ عِنْدَ آلِ عُمَرَ كِتَابَ عُمَرَ فِي الصَّدَقَاتِ مِثْلَ كِتَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْخًا، فَحَدَّثَنِي عَمْرٌو أَنَّهُ طَلَبَ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنْ يَنْسَخَهُ مَا فِي ذَيْنِكَ الْكِتَابَيْنِ، فَنَسَخَ لَهُ مَا فِي هَذَا الْكِتَابِ، فَكَانَ مِمَّا فِيهِ أَنَّ الإِبِلَ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ، حَتَّى تَبْلُغَ خَمْسًا، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا فَفِيهَا شَاةٌ حَتَّى تَبْلُغَ تِسْعًا، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا ثَلَاثُ شِيَاهٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعَ عَشْرَةَ، فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا أَرْبَعُ شِيَاهٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ، فَإِذَا صَارَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ مَخَاضٍ، فَإِنْ لَمْ تُوجَدْ فِي الإِبِلِ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ ذَكَرٌ.

607- Yine bize Ali b. Şeybe, Yezîd b. Harun > Habîb b. Ebî Habîb > Amr b. Herim[859] yoluyla Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Ömer b. Abdülaziz, halife olduğunda, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve Ömer b. el-Hattâb'ın zekât konusundaki talimatlarını ihtiva eden yazılı belgeleri araştırmak üzere Medine'ye haber gönderdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a göndermiş olduğu yazılı talimatı Amr b. Hazm'ın ailesinin elinde; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in talimatının bir kopyası sayılan, Ömer'in zekâtlarla ilgili talimatının

---

858 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 4-5; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 806.

859 Eserin yazma ve basılı nüshalarında "Herim" ismi, yanlışlıkla "Hazm" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

da Ömer'in ailesinin yanında bulunduğunu tespit etti." (Habîb dedi ki:) "Amr bana, Ömer b. Abdülaziz'in, Muhammed b. Abdurrahman'dan, bu iki talimattaki bilgileri kopyalaması talebinde bulunduğunu aktardı. Bunun üzerine Muhammed, o talimatlardaki bilgileri kopyaladı. İçinde şunlar kayıtlıydı: 5'ten az sayıdaki devede zekât yoktur. Eğer 5'i bulursa 9'a kadar bir koyun verilir. 10 deve olduğunda 14 deveye kadar zekâtı iki koyundur. Şayet 15 deveye ulaşırsa 19 deveye kadar üç koyun verilir. 20 deve olması hâlinde 24 deveye kadar zekâtı dört koyundur. Eğer develerin sayısı 25'e varırsa 35 deveye kadar iki yaşına basmış bir dişi deve verilir. Şayet iki yaşına basmış dişi deve yoksa, üç yaşına basmış erkek deve de olur."[860]

***

Bütün bu rivayetler, 25 devede beş koyunun zekât olarak verileceği yönünde Ali *radıyallahu anh*'dan nakledilen (598 no'lu) rivayeti geçersiz kılmaktadır. Üstelik Süfyân es-Sevrî, söz konusu rivayetin Ali'ye ait, sahih bir rivayet olmasını reddederek şöyle demiştir: "Ali -*kerremellahu vecheh*- bunu söylemeyecek kadar ilim sahibi biridir."

Ayrıca aklî delil de (nazar), Ali'den aktardığımız rivayetin geçersizliğini, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir ve Ömer'den aktarılan rivayetin de isabetliliğini göstermektedir. Şöyle ki: 1'den 25'e kadar olan develerin hükmüne dikkat ettiğimizde, belirli sayılarda belirli bir zekât oranının söz konusu olduğunu, o sayıdan sonra da diğer belirli bir sayıya ulaşmadıkça ilgili oranda bir değişiklik olmadığını görmekteyiz. Aynı şekilde 26 sayısından sonra da belirli bir sayıya varmadıkça zekât oranında herhangi bir değişiklik olmamakta ve yeni bir zekât oranını gerektirmemektedir. Buna kıyasla 25 sayısının hükmünün de böyle olması gerekir. Eğer bu sayıda belirli bir zekât oranı varsa, söz konusu sayı belirli bir miktara ulaşmadıkça herhangi bir zekât yükümlülüğü olmamalıdır.

Öte yandan naklettiğimiz rivayetlerde "Eğer iki yaşına basmış dişi deve yoksa, üç yaşına basmış erkek deve de olur" ifadesini de aktarmıştık. İlim adamlarının ihtilaf ettiği konulardan biri de budur.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Eğer 25 deve içerisinde iki yaşına basmış dişi bir deve yavrusu yoksa, üç yaşına girmiş erkek deve verilmesi gerekir." Mâlik ve Şâfiî bu görüşü savunanlardandır.

---

860 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 5; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 800 vd.

Bazıları da şunu savunmuşlardır: "Bu miktardaki develerde üç yaşına girmiş bir erkek deve değil, söz konusu 25 deve arasından çıkan ya da deve sahibinin, o sürü dışından getirdiği iki yaşına basmış bir dişi deve veya onun değerinde dirhem ya da dinar vermesi gerekir." Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed'in *-Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-* bu konudaki görüşleri böyleydi.

Bu konudaki bütün rivayetler Mâlik ve Şâfiî'den aktardığımız görüşü desteklemektedir. Sadece İbrahim b. Merzûk kanalıyla Muhammed b. Abdullah'tan rivayet ettiğimiz (592 ve 599 no'lu) hadislerde söz konusu ifade bulunmamakta; Hammâd b. Seleme'nin Sümâme'den aktardığı (600 ve 601 no'lu) hadislerde geçmektedir. Ayrıca İbrahim b. Merzûk'un yine Sümâme'den naklettiği (599 no'lu) rivayette de böyle bir lafız yoktur. Üstelik Muhammed b. Abdullah da babası kanalıyla Sümâme'den naklettiği rivayeti semâ yoluyla[861] almıştır.

Aklî delil ise (nazar) Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen'in bu husustaki görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaktadır. Şöyle ki: Deve zekâtlarının hiçbirinde söz konusu (üç yaşına girmiş erkek) devenin verilebileceğine ilişkin bir kayıt geçmemektedir. Bu zekâtlarda sadece iki yaşına basmış dişi develer, üç yaşına basmış dişi develer, dört yaşına basmış dişi develer, beş yaşına basmış dişi develer ve dişi koyunlar vardır. Küçükbaşların erkek olanlarının alınması da yasaklanmıştır. Dolayısıyla aklî yaklaşıma göre üç yaşına basmış erkek develerin burada yer almaması gerekir.

Ancak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve ashâbından gelen rivayetler aklî yaklaşımdan daha üstündür. Bu noktada ilgili rivayetlerin Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed'e muttasıl (kesintisiz) bir yolla

861 Semâ, hadis usulünde hadis rivayet metotlarından biri ve en önemlisidir. Hadisin rivâyeti, bizzat şeyh denilen muhaddisle bir araya gelerek, ondan işitmek suretiyle gerçekleşir. Bu noktada Tahâvî'nin ilgili 599 no'lu hadiste Muhammed b. Abdullah'ın, babasından bizzat bu hadisi işiterek aldığını, dolayısıyla rivayetin diğer rivayet metotlarıyla nakledilen hadislerden daha sağlam olduğunu ima ettiği anlaşılmaktadır. Oysa rivayette görüldüğü kadarıyla Muhammed b. Abdullah, bu hadisi sema yoluyla aldığını gösterecek şekilde babasından bizzat işitmekle beraber, babası, Sümâme'den sema yöntemiyle almamış; hadis usulündeki eda sıgalarından biri olan "an" lafzını kullanmıştır. "An" lafzı, "...den, dan" anlamı veren bir harftir ve kendisinden rivayet alınan kimseyle kesin olarak görüşülüp rivayet alındığı anlamına gelmez. Bu tür rivayetlerin kabulü için ravinin adaletli olması, hocasının adını çeşitli sebeplerle gizleyen biri olmaması ve onunla görüşmüş olması gibi şartlar öne sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 21, 355. (Çeviren)

ulaşmış olmadığı kanaatindeyiz. Eğer muttasıl bir yolla onlara ulaşmış olsaydı mutlaka gereğini yaparlardı. Çünkü hiç kimsenin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in (koyduğu) hükmünden geri durma hakkı yoktur.

Öte yandan develerin sayısı 25'i geçtiğinde 36'ya kadar 25 sayısında olduğu gibi iki yaşına basmış dişi bir deve verilir. 36 ilâ 46 deve arasında üç yaşına basmış dişi bir deve vardır. 46 ilâ 61 arası develer için dört yaşına basmış dişi bir deve verilir. 61 ilâ 76 arasında beş yaşına girmiş dişi bir deve verilir. 76 ilâ 91 arası develer için üç yaşına basmış iki dişi deve verilir. 91'den sonra 120'ye kadar dört yaşına basmış iki dişi deve verilir. Bu bölümde develerin zekâtına dair naklettiğimiz rivayetlerin her birinde geçen oranlar bu şekilde olup bildiğimiz kadarıyla ilim adamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.

Ancak 120 devenin üzerindeki oranlarda görüş ayrılığı vardır. Âlimler bu hususta üç farklı görüş öne sürmüşlerdir. Bir grup "120'nin üzerindeki sayılarda, her 40 deve için üç yaşına basmış bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına basmış bir dişi deve verilir" demiştir. Mâlik ve Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir. Nitekim bu mesele, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve Ebû Bekir ve Ömer'in zekâtla ilgili yazılı talimatlarında da böyle rivayet edilmektedir. Nitekim;

٦٠٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمَّا اسْتُخْلِفَ وَجَّهَ أَنَسًا إِلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ، فَذَكَرَ حَدِيثَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الَّذِي رَوَيْنَاهُ فِي الْفَصْلِ الَّذِي قَبْلَ هَذَا الْفَصْلِ، وَسَاقَ فِيهِ فَرَائِضَ الإِبِلِ عَلَى مَا ذَكَرْنَاهَا، حَتَّى تَبْلُغَ سِتًّا وَسَبْعِينَ، قَالَ: فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ، فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ.

608- Bize İbrahim b. Merzûk, "Muhammed b. Abdullah el-Ensârî > babası > Sümâme b. Abdullah b. Enes yoluyla Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Bekir es-Sıddîk halife olduğu zaman Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e göndererek ona şu talimatı yazdı" dedikten sonra bizim bir önceki meselede rivayet ettiği-

miz Muhammed b. Abdullah hadisini[862] zikredip orada naklettiğimiz şekliyle develerin zekât oranlarını 76 sayısına kadar aktardı ve şöyle dedi: "76 devede üç yaşına basmış iki dişi deve verilir. Eğer develer 91'e ulaşmışsa 120'ye kadar erkek deveyle çiftleşmeye elverişli nitelikte dört yaşına basmış iki dişi deve verilir. 120'nin üzerindeki sayılarda ise her 40 deve için üç yaşına basmış bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına basmış bir dişi deve verilir."

٦٠٩ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَرْسَلَنِي ثَابِتٌ إِلَى ثُمَامَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ حَدِيثَهُ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ فِي الْفَصْلِ الَّذِي قَبْلَ هَذَا، وَذَكَرَ فِيهِ: فَمَا زَادَ عَلَى الْعِشْرِينَ وَالْمِائَةِ مِثْلُ مَا ذَكَرْنَا فِي حَدِيثِ ابْنِ مَرْزُوقٍ عَنِ الْأَنْصَارِيِّ.

609- Yine bize er-Rabî' el-Murâdî'nin, Esed'den rivayet ettiğine göre Hammâd "Sâbit beni Sümâme'ye gönderdi..." dedikten sonra bundan önceki meselede zikrettiğimiz hadisi[863] nakletti. O hadiste "120'nin üzerindeki sayılarda..." ifadesinden sonraki kısım, İbn Merzûk kanalıyla el-Ensârî'den naklettiğimiz hadisin aynısıdır.

٦١٠ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

610- Aynı şekilde bize Ebû Bekre, "Ebû Ömer yoluyla Hammâd bize şunu haber verdi" dedikten sonra aynı isnadla söz konusu hadisi rivayet etti.[864]

٦١١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ هَذَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، فَذَكَرَ فَرِيضَةَ الْإِبِلِ عَلَى مَا ذَكَرْنَاهَا فِي هَذَا الْفَصْلِ، وَقَالَ فِيهَا: فَمَا زَادَ عَلَى الْعِشْرِينَ وَالْمِائَةِ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ.

611- Yine Yunus bize, "İbn Vehb'in İbn Lehîa'dan naklettiği ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'ın Umâra b. Gaziyye'ye verdiği bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a hitaben yazdığı ta-

862 Bk. 592 ve 599 no'lu hadisler.

863 Bk. 600 ve 601 no'lu hadisler.

864 Bk. 601 no'lu hadis.

limatında şunlar kayıtlıydı" dedikten sonra bu bölümde zikrettiğimiz şekliyle develerin zekât oranlarından bahsetmekte ve talimatta şöyle denilmektedir: "120'nin üzerindeki her 50 deve için dört yaşına basmış bir dişi deve; her 40 deve için de üç yaşına basmış bir dişi deve verilir."[865]

٦١٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: نُسْخَةُ كِتَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي كَتَبَ فِي الصَّدَقَةِ، وَهِيَ عِنْدَ آلِ عُمَرَ أَقْرَأَنِيهَا سَالِمٌ وَعَبْدُ اللهِ ابْنَا عُمَرَ، فَوَعَيْتُهَا عَلَى وَجْهِهَا، وَهِيَ الَّتِي نَسَخَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ مِنْ سَالِمٍ، وَعَبْدِ اللهِ ابْنَيِ ابْنِ عُمَرَ حِينَ أُمِّرَ عَلَى الْمَدِينَةِ، وَأَمَرَ عُمَّالَهُ بِالْعَمَلِ بِهَا، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

612- Yunus'un bize, İbn Vehb > Yunus b. Yezîd yoluyla verdiği habere göre, İbn Şihâb "Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zekât konusunda yazmış olduğu talimatnamenin nüshasıdır. Bu nüsha, Ömer b. el-Hattâb ailesinin elindedir. Bunu bana Abdullah b. Ömer'in oğulları Sâlim ve Abdullah okuttular, ben de onu olduğu gibi ezberleyip kavradım. Bu, Ömer b. Abdülaziz'in Medine'ye vali tayin edildiği dönemde İbn Ömer'in oğulları Sâlim ve Abdullah'tan istinsah ederek aldığı ve daha sonra uygulanması için valilelerine talimat verdiği nüshadır" dedi ve bu hadisin aynısını zikretti.[866]

٦١٣ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فَرَائِضَ الإِبِلِ فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

613- ... Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'dan, onun da babası yoluyla dedesinden aktardığına göre, "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Amr b. Hazm'a develerin zekât oranlarını yazdı" dedikten sonra hadisin aynısı zikretti.[867]

---

865 Bk. 602 no'lu hadis.

866 Bk. 603 no'lu hadis.

867 Bk. 606 no'lu hadis.

٦١٤ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَأْخُذُ عَلَى هٰذَا الْكِتَابِ، فَذَكَرَ فَرَائِضَ الإِبِلِ وَفِيمَا ذَكَرَ مِنْهَا أَنْ مَا زَادَ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ.

614- ... Yine Musa b. Ukbe'nin Nâfi'den naklettiğine göre, İbn Ömer, Ömer b. el-Hattâb'ın develerin zekâtını bu yazılı talimata göre aldığını belirttikten sonra develerin zekât oranlarını zikretti. Talimatta yer alan bilgilerden biri de şöyleydi: "120'nin üzerindeki her 40 deve için üç yaşına basmış bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına basmış bir dişi deve verilir.[868]

٦١٥ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِغِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي فَرَائِضِ الإِبِلِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، ثُمَّ قَالَ: فَإِذَا زَادَتْ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ.

615- ... Keza İbrahim es-Sâiğ'in Nâfi kanalıyla İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* 120'ye kadarki develerin zekât oranlarını belirttikten sonra şöyle demiştir: ***"Eğer bundan fazla olursa, her 40 deve için üç yaşına basmış bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına basmış bir dişi deve verilir."***[869]

***

Diğer bir grup âlim de şöyle demiştir: 120'den fazlası için 130'a kadar dört yaşına basmış iki dişi deve dışında herhangi bir zekât yoktur. 130 sayısına ulaştığında ise üç yaşına basmış iki dişi deve ve dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bundan sonraki her on sayıda bu oranlama devam eder ve nihayetinde her 40 deve için üç yaşına basmış bir dişi deve, her 50 deve için de dört yaşına basmış bir dişi deve verilir. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Ömer b. el-Hattâb'ın zekâta dair yazılı talimatlarında da böyle rivayet edilmiştir:

---

868 Bk. 605 no'lu hadis.

869 Bk. 604 no'lu hadis.

٦١٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ هَرِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَنْصَارِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا اسْتُخْلِفَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَرْسَلَ إِلَى الْمَدِينَةِ يَلْتَمِسُ كِتَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّدَقَاتِ، وَكِتَابَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَوَجَدَ عِنْدَ آلِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ كِتَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فِي الصَّدَقَاتِ، وَوَجَدَ عِنْدَ آلِ عُمَرَ كِتَابَ عُمَرَ فِي الصَّدَقَاتِ مِثْلَ كِتَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَسَخْنَا، فَحَدَّثَنِي عَمْرٌو: أَنَّهُ طَلَبَ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنْ يَنْسَخَهُ مَا فِي ذَيْنِكَ الْكِتَابَيْنِ فَنَسَخَ مَا فِي هَذَا الْكِتَابِ، فَكَانَ مِمَّا فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ أَنَّ الإِبِلَ إِذَا زَادَتْ عَلَى تِسْعِينَ وَاحِدَةً فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْفَحْلِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيمَا زَادَ فِيهَا دُونَ الْعَشْرِ شَيْءٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ ثَلاثِينَ وَمِائَةً فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ وَحِقَّةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً فَفِيهَا حِقَّتَانِ وَابْنَةُ لَبُونٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ خَمْسِينَ وَمِائَةً فَفِيهَا ثَلاثُ حِقَاقٍ، ثُمَّ أَجْرَى الْفَرْضَ كَذَلِكَ حَتَّى تَبْلُغَ ثَلاثَ مِائَةٍ، فَإِذَا بَلَغَتْ ثَلاثَ مِائَةٍ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ.

616- Habîb b. Ebî Habîb, Amr b. Herim yoluyla Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve Ömer b. el-Hattâb'ın zekât konusundaki talimatlarını ihtiva eden yazılı belgeleri araştırmak üzere Medine'ye haber gönderdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Amr b. Hazm'a göndermiş olduğu yazılı talimatı Amr b. Hazm'ın ailesinin elinde; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in talimatının bir kopyası olan Ömer'in zekâtlarla ilgili talimatının da Ömer ailesinin yanında bulunduğunu tespit etti." (Habîb dedi ki) "Amr bana, Ömer b. Abdülaziz'in, Muhammed b. Abdurrahman'dan, bu iki talimattaki bilgileri kopyalaması talebinde bulunduğunu aktardı. Bunun üzerine Muhammed de o talimatlardaki bilgileri kopyaladı. O talimatta şöyle bir bilgi de kayıtlıydı: Eğer develer 91'e ulaşmışsa 120'ye kadar erkek deveyle çiftleşmeye elverişli nitelikte dört yaşına basmış iki dişi deve verilir. 120 deve olduğunda 130'un altındaki artışlarda herhangi bir zekât yoktur. 130'a vardığında 140'a kadar üç yaşına basmış iki dişi deve

ve dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Şayet develerin sayısı 140'a ulaşırsa, o zaman 150'ye kadar dört yaşına girmiş iki dişi deve ve üç yaşına basmış bir dişi deve verilir. Develer 150'yi bulduğunda dört yaşına basmış üç dişi deve verilir. Develerin sayısı 300'e varıncaya kadar bu zekât oranları geçerlidir. Sayı 300'ü bulduktan sonra her 50 deve için dört yaşına girmiş bir dişi deve; her 40 deve için de üç yaşına girmiş bir dişi deve verilir.[870]

***

Bir grup âlim de şöyle demiştir: Develerin sayısı 120'yi geçerse zekât oranı yeniden şu şekilde belirlenir:

125'ten 130'a kadarki develer için dört yaşına basmış iki dişi deve ve bir koyun,

130 ilâ 135 arası için dört yaşına basmış iki dişi deve ve iki koyun,

135 ilâ 140 arası için dört yaşına basmış iki dişi deve ve üç koyun,

140 ilâ 145 arası için dört yaşına basmış iki dişi deve ve dört koyun,

145 ilâ 150 arası için dört yaşına basmış iki dişi deve ve iki yaşına basmış bir dişi deve,

150 devede ise dört yaşına basmış üç dişi deve verilir.

150'nin üzerindeki rakamlarda ise 200 sayısına ulaşıncaya dek, develerin zekâtlarının başlangıcındaki zekât oranları yeni baştan uygulanır.[871] 196 ilâ 200 deve arasında dört yaşına basmış dört dişi deve verilir. 120'nin üzerindeki her 50 deve için aynı şekilde bir yol izlenir. Bize Süleyınan b. Şuayb'ın, babasından, onun da Muhammed yoluyla bildirdiğine göre Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un kendi görüşleri ve yine Süleyman'ın, babası yoluyla aktardığına göre Muhaınmed'in kendi kanaati de bu şekildedir.

Nitekim bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

---

870 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 5-6.

871 Yani 155 devede dört yaşına basmış üç dişi deve (hıkka) ve bir koyun, 160'ta üç hıkka ve iki koyun, 165'te üç hıkka ve üç koyun, 170'te üç hıkka ve dört koyun, 175'te üç hıkka ve iki yaşına basınış bir dişi deve, 186'da üç hıkka ve üç yaşına basmış bir dişi deve, 196'dan 200'e kadar ise dört hıkka verilir. Bk. Serahsî, *Mebsût*, II, 151. (Çeviren)

٦١٧ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِقَيْسِ بْنِ سَعْدٍ: اكْتُبْ لِي كِتَابَ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، فَكَتَبَهُ لِي فِي وَرَقَةٍ، ثُمَّ جَاءَ بِهَا وَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ أَخَذَهُ مِنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، وَأَخْبَرَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَهُ لِجَدِّهِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فِي ذِكْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْ فَرَائِضِ الإِبِلِ، فَكَانَ فِي ذَلِكَ أَنَّهَا إِذَا بَلَغَتْ تِسْعِينَ، فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَةً، فَإِذَا كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، فَمَا فَضَلَ فَإِنَّهُ يُعَادُ إِلَى أَوَّلِ فَرِيضَةِ الإِبِلِ، فَمَا كَانَ أَقَلَّ مِنْ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ فَفِيهِ الْغَنَمُ فِي كُلِّ خَمْسِ ذَوْدٍ شَاةٌ.

617- Süleyman'ın bize, el-Hasîb yoluyla rivayet ettiğine göre, Hammâd b. Seleme şöyle dedi: "Kays b. Sa'd'a hitaben 'Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın elindeki yazılı (zekât) talimatnamesini benim için yaz' dedim. O da onu benim için bir kâğıda yazdı. Sonra onu getirip bana verirken, o belgeyi Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan aldığını ve Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in develerin zekât oranları hakkındaki söz konusu talimatnameyi Ebû Bekir'in dedesi Amr b. Hazm'a hitaben yazdığını haber verdi. Talimatta şunlar kayıtlıydı: Develerin sayısı 90'a ulaşırsa, 120 deveye kadar dört yaşına basmış iki dişi deve verilir. Eğer 120'nin üzerindeyse her 50 devede dört yaşına basmış bir dişi deve verilir. Aradaki rakamlarda develerin zekâtındaki ilk oranlara tekrar dönülür. 25 deveden aşağı her 5 devede bir koyun vardır."[872]

٦١٨ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

618- Yine bize Bekkâr, Ebû Ömer yoluyla Hammâd b. Seleme'den bu hadisin aynısı rivayet etti.[873]

***

Öte yandan Ali ve Abdullah b. Mes'ûd *radıyallahu anhumâ*'dan da bu görüşü destekleyecek rivayetler nakledilmiştir. Şöyle ki:

872 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 4-5.

873 Bk. 601 ve 610 no'lu hadisler.

٦١٩ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: إِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ وَمِائَةً يَعْنِي الإِبِلَ، اسْتُؤْنِفَتِ الْفَرَائِضُ.

619- ... Ebû İshâk'ın Âsım'dan rivayet ettiğine göre, Ali *radıyallahu anh* dedi ki: "Develerin sayısı 120'ye ulaştığı zaman zekât oranlarında yeniden başa dönülür."[874]

٦٢٠ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ الْكُوفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، وَزِيَادَ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ فِي فَرَائِضِ الإِبِلِ: إِذَا زَادَتْ عَلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ، فَإِذَا بَلَغَتِ الْعِشْرِينَ وَالْمِائَةَ اسْتُقْبِلَتْ بِالْغَنَمِ فَفِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ فَفَرَائِضُ الإِبِلِ، فَإِذَا كَثُرَتِ الإِبِلُ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ.

620- ... Ebû Ubeyde ve Ziyâd b. Ebî Meryem'in rivayet ettiklerine göre, İbn Mes'ûd *radıyallahu anh* develerin zekât oranları hakkında şunları söylemiştir: "Eğer develerin sayısı 90'ı geçerse, 120 deveye kadar dört yaşına basmış iki dişi deve verilir. Şayet tam olarak 120 deveye ulaşırsa, yeniden koyunlarla başlanır ve her 5 devede bir koyun zekât olarak verilir. Develer 25 olduğunda yine develer üzerinden zekât oranları geçerlidir. Eğer develer daha fazla çoğalırsa o zaman her 50 deve için dört yaşına basmış bir dişi deve verilir."

***

Ahmed (Tahâvî) *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle dedi:

Kıyasa (genel kurala) göre, 120 sayısından öncesine yönelik olarak üzerinde ittifak edilen temel ölçü, zekât oranlarında başa dönülmesidir. Burada ya (bizzat zekât olarak verilen hayvanın) sayısında artış olacak ya da yaşı artırılacaktır. Buna kıyasla 120'den sonraki sayılar için de aynı hüküm geçerli olup sayı artırımına gidilmesi ve daha ileri yaştaki hayvanların zekât olarak verilmesi esastır.

---

874 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 202.

Ne var ki Mâlik ve Şâfiî'den aktardığımız ilk görüşü savunanlar, "Kişinin 121 devesinin bulunması hâlinde üç yaşına basmış 3 deve vermesi gerektiğini" söylemektedirler. Kanaatimizce bu yaklaşım, 121'den az sayıdaki develer için öngördükleri zekât oranlarındaki yaklaşıma benzemektedir. Şöyle ki: Bu görüş sahipleri her 5 devede bir koyun olduğunu ve 10 deveye kadar bunun böyle devam ettiğini belirterek tam 10 deve için de iki koyun verileceğini ifade etmektedirler. Ayrıca 25 deveye kadar her 5 devede bir koyun; tam 25 devede ise iki yaşına girmiş bir dişi deve verileceği kanaatindedirler. Develerin sayısı 125'e varıncaya kadar zekât oranlarındaki durum böyle devam eder. Bu çerçevede her bir zekât oranını aşan miktar, başlı başına bir zekât oranı sayılmadıkça kendinden önceki oranı değiştirmez. Dolayısıyla onlara göre 120'nin bir fazlasında (bir öncekine göre değişen) herhangi bir zekât oranı yoktur.

120'den sonra zekât oranlarının yeni baştan uygulanacağını söyleyenler ise, zekât olarak bir koyun verilmesini gerektirecek 5 deveye ulaşmadığı için söz konusu sayı (121 deve) için zekât olmadığı görüşündedirler.

Öte yandan "Her 40 deve için üç yaşına girmiş bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir" diyenler de 120 sayısının toplamı itibariyle her 40 deve için üç yaşındaki bir dişi deve hesabı yapıldığında, tam olarak üç yaşına girmiş 3 dişi deve verilmesi gerektiğini esas almışlardır. Bu yaklaşım, onların, 120'den bir fazlasının (kendinden önceki oranı değiştirecek nitelikte) yeni bir zekât oranı getirmediği görüşünde olduklarını göstermektedir. Durum böyle olunca da bu görüş sahiplerinin, kendi temel ölçülerinden ve 120 deveden öncesi için belirlemiş oldukları zekât aşamalarından vazgeçmeleri gerekir.

120'den sonra zekât oranlarının yeni baştan uygulanacağını söyleyenler ise, bu sayının bir fazlasında (121 deve) herhangi bir zekât oranı bulunmadığını savundukları ve dolayısıyla bir önceki hükmü de değiştirmedikleri için, bu konuda belirlenmiş olan ilgili zekât aşamalarına da bağlı kalmış olmaktadırlar. Bundan dolayı bu meselede bunların görüşü, Mâlik ve Şâfiî'nin *-Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-* savunduğu "Her 40 deve için üç yaşına girmiş bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir" şeklindeki görüşten daha iyidir.

Amr b. Hazm hadisinde aktardığımız görüş ise, Mâlik ve Şâfiî'nin görüşünden ziyade kıyasa daha uygundur. Çünkü bu görüş sahipleri, develerin 120'ye ulaşması hâlinde, "Her 40 deve için üç yaşına girmiş bir dişi deve; her 50 deve için de dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir" kanaatini

savundukları için, sayının 40'ar 40'ar ya da 50'şer 50'şer veya 40 ve 50'nin katları tarzında artması hâlinde bu hükmün geçerli olduğunu ve bu rakamların altındaki miktarlarda bir önceki hükmü değiştirecek bir zekât oranı bulunmadığını söylemiş olmaktadırlar. Öte yandan 121 devede üç yaşına girmiş 3 dişi deve olduğunu savunanlar da bir deve farkıyla kendinden önceki zekât oranını değiştirmişlerdir. Oysa bu bir devenin (5 deveden aşağısında zekât olmadığı için) başlı başına bir zekât değeri yoktur.

Bu konuda Ebû Hanîfe'nin ve onunla aynı kanaati paylaşanların savundukları görüş ise, Mâlik ve Şâfiî'den *-Allah onlardan razı olsun-* aktarıp hakkındaki itirazlara da yer verdiğimiz ilk görüşü benimseyenlerin ve Amr b. Hazm'ın hadisine göre hareket edenlerin görüşünden daha iyi ve kıyasa daha uygundur. Şöyle ki: Develerin zekât oranlarının başlangıç itibariyle 5 devede bir koyun olduğunu görmekteyiz. Sonra deve sayısındaki artış ilk 5 devenin miktarına ulaşıncaya kadar bu hüküm geçerli olup tam 10 deve olduğunda 2 koyun verilir. Bundan sonraki her 5 devedeki artış, 25 deveye kadar ilk miktar artışı gibidir. Tam 25 deve olduğunda iki yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bu miktardaki dişi devenin hükmü, söz konusu artışın, ilk artıştan daha fazla olması hâline yani 10 fazlasına (35 deve) varıncaya kadar değişmez. Tam olarak 36 deve olunca da üç yaşına basmış bir dişi deve verilir ve bu hüküm, söz konusu sayının 10 fazlasına (45 deveye) kadar hiç değişmez. Eğer develer 45'i geçerse dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bu hüküm de 15 fazlasına (60 deveye) ulaşıncaya kadar değişiklik göstermemektedir. Ondan sonra aynı hüküm 91 sayısına kadar geçerli olup 91 devede dört yaşına girmiş iki dişi deve zekât olarak verilir. Ardından bu hüküm de 29 fazlasına[875] (120 deveye) varıncaya kadar hiç değişmez. Develerin zekât oranlarından her ikisinin arasındaki artışı böylece görmüş olmaktayız. Her artış bir öncekinin aynısı veya ondan daha fazla olmaktadır. Ancak bir öncekinden daha az miktarda bir artışın olmadığını görmekteyiz. Eğer artış bir öncekinin aynısı veya ondan daha fazla ise, daha önceki deve sayısına katılır. Böylece tek bir hükme indirgenir.

Öte yandan Amr b. Hazm hadisini esas alanlar da 29 devenin[876] eklenmesinden sonra elde edilen 120 deve için dört yaşına basmış iki dişi deve; 130

---

875 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu sayı 19 şeklinde yazılmış olmakla birlikte, ilgili kaynaklarda (Serahsî, *Mebsût*, II, 2) 91'den 120 deveye kadarki sayılarda hüküm değişikliği olmadığı ifade edildiği için, biz bunun 29 olması gerektiğini düşünüyoruz. (Çeviren)

876 Eserin yazma ve basılı nüshalarında 17 olarak geçen bu sayı, bir önceki dipnotta da belirttiğimiz gibi 29 olmalıdır. (Çeviren)

deve için de üç yaşına basmış iki dişi deve ve dört yaşma girmiş bir dişi deve verilmesi gerektiği görüşündedirler. Buna göre, 120 deveden sonraki miktar henüz 90 ilâ 120 arasındaki miktarın aynısı olmamasına rağmen, kendinden önceki miktara eklenerek zekât hesabı yapılmıştır. Hâlbuki Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimseyenler, mevcut artış 150 sayısına ulaşıp 120'den sonraki miktar, 90 ilâ 120 arasındaki miktarın aynısı olmadıkça kendinden önceki miktara ekleyerek zekât hesabı yapmamışlardır.

Ancak sâime hayvanlarla ilgili olarak açıkladığımız bütün bu zekât oranları, yaşını doldurmuş olanlar için geçerlidir. Eğer hayvanların hepsi deve yavruları, buzağı ve süt kuzularından oluşuyorsa ilim adamlarının bu konuda farklı görüşleri vardır. Bir grup "Bunlarda zekât yoktur" demiştir. Ebû Hanîfe ve Muhammed bu görüştedir. Nitekim bize İbnu'l-Abbâs, Ali > Muhammed > Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe'den bu görüşü rivayet etmiştir. Muhammed "Bu, aynı zamanda bizim de görüşümüzdür" demiştir. Yine eş-Şa'bî'den de aynı kanaat nakledilmektedir.

٦٢١ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْفِصَالِ حَتَّى تَكُونَ بَنَاتِ مَخَاضٍ صَدَقَةٌ وَلا عَلَى السِّخَالِ وَلا عَلَى الْبَقَرِ حَتَّى تُجْذِعَنَّ.

621- ... İsrâil'in Câbir'den rivayet ettiğine göre, eş-Şa'bî dedi ki: "Develerin dişi yavrularında, iki yaşına girene kadar zekât yoktur. Kuzular altı ayı tamamlayıncaya ve buzağılar da iki yaşını dolduruncaya kadar zekâta tabi değildirler."[877]

***

Diğer bir grup da şöyle demiştir: "Yaşını doldurmuş olan hayvanlardaki zekât ölçülerinin aynısı bu hayvanlar için de geçerlidir." Züfer, bu kanaati benimseyenlerdendir. Nitekim bize Muhammed, Yahya b. Süleyman > el-Hasan b. Ziyad yoluyla Züfer'in bu görüşünü rivayet etmiştir.

Bir başka grup da "Bunlarda zekât vardır. Gerekli olan zekât miktarı bizzat bu yavrulardan alınır ve hayvanların sahibi, bunların hepsinden daha yaşlı bir hayvanı zekât olarak vermekle yükümlü tutulmaz" demiştir. Ebû Yusuf da bu görüşü benimseyenlerdendir. Nitekim bize Muhammed, Ali > Muhammed

877 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 820.

kanalıyla Ebû Yusuf'un bu manadaki -bizim de meseleye açıklık getirmek maksadıyla bazı eklemeler yaptığımız- bir görüşünü nakletmiştir.

Bu üç görüşün tamamı Ebû Hanîfe'den rivayet edilmiştir. Fakat onun bu konudaki son ve kesin kanaati, bu bölümde aktardığımız görüşüdür. Nitekim bu görüşlerini bize Ahmed b. Ebî İmrân, İbn Semâa'dan, o da Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe'den nakletmiş ve Ebû Hanîfe'nin bütün bu görüşleri birinden ötekine geçerek savunduğunu ifade etmiştir.[878]

Âlimler bu konuda ihtilaf ettiklerine göre, biz de bu ihtilafı, icma ettikleri benzer meselelerle ilişkilendirerek çözmek maksadıyla incelediğimizde onların hayvanlar konusunda şöyle dediklerini görmekteyiz:

Eğer kişinin elindeki sürü, hem yavru hem de yaşını doldurmuş hayvanlardan oluşuyor ve yaşını doldurmuş olanlar zekât nisabına yetecek sayıda ve üzerlerinden de bir yıl geçmiş ise, yaşını doldurmuş olanlarla birlikte yavruların da hayvan sahibine zekât hesabı çıkartılır. Nitekim Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'dan gelen bir rivayete göre, hayvan sahiplerinin zekâtı hesaplanırken, yaşını doldurmuş hayvanların yanı sıra yavrular da hesaba katılmıştır. Şöyle ki:

٦٢٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ الدِّيْلِيِّ، عَنِ ابْنٍ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ، عَنْ جَدِّهِ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا وَكَانَ يَعْتَدُّ عَلَى النَّاسِ بِالسَّخْلِ، فَقَالُوا: أَتَعْتَدُّ عَلَيْنَا بِالسَّخْلِ، وَلا تَأْخُذُ مِنْهَا شَيْئًا؟ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى عُمَرَ ذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ، نَعْتَدُّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِ يَحْمِلُهَا الرَّاعِي، وَلا نَأْخُذُهَا، وَلا نَأْخُذُ الأَكُولَةَ، وَلا الرُّبى، وَلا الْمَاخِضَ، وَلا فَحْلَ الْغَنَمِ، وَنَأْخُذُ الْجَذَعَةَ، وَالثَّنِيَّةَ، وَذَلِكَ عَدْلٌ بَيْنَ غِذَاءِ الْمَالِ وَخِيَارِهِ.

878 Ebû Hanîfe'nin, birinden diğerine geçmek suretiyle savunduğu ifade edilen bu üç görüş, Serahsî'nin *Mebsût*'unda (II, 157-158) Ebû Yusuf'la aralarında geçen bir konuşma olarak şu şekildedir: Ebû Yusuf şöyle demiştir: Bir gün Ebû Hanîfe'nin huzuruna girdim ve ona "Kırk kuzusu olan bir kişi hakkında ne dersin?" diye sordum, o da "Yaşını doldurmuş bir koyun verir" diye cevap verdi. Ben "Bazen bir koyun, kuzuların çoğu veya hepsinin değerinde olur" diyerek onun cevabını bekledim. O da bir süre düşündükten sonra "O zaman, bir koyun değil de kuzulardan birini verecektir" dedi. Ben de "Kuzu zekât olarak verilir mi?" diye sordum. Yine biraz düşündükten sonra "Hayır, verilmez. O hâlde onlarda zekât yoktur" dedi. Züfer bu görüşlerden ilkini, Ebû Yusuf ikincisini, Muhammed de üçüncüsünü benimsemiştir. (Çeviren)

622- … Süfyân b. Abdullah'ın rivayet ettiğine göre, Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh,* onu zekât memuru olarak gönderdiğinde insanların elindeki oğlak ve kuzuları da zekât nisabına katıyordu. Bunun üzerine ona "Kuzuları zekât nisabına sayıyorsun fakat onlardan hiçbir şey almıyorsun?" diye sordular. O da Ömer'in huzuruna gelip meseleyi ona arzedince Ömer ona şöyle dedi: "Evet, çobanın kucağında taşıdığı oğlak ve kuzular bile nisap miktarına dâhildir. Fakat bizzat onu zekât olarak almayız. Biz aynı zamanda onların mallarından etlik için besleneni, yavrusu olanı, yüklü olanı ve erkek hayvanları da almayız. Fakat bir ve iki yaşında olanları alırız. İşte yavrularla en iyileri arasında adalete uygun olan da budur" dedi.[879]

٦٢٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ يَنَّاقَ الْمَكِّيِّ، قَالَ: بَعَثَ عُمَرُ عَامِلا لَهُ مِنْ ثَقِيفٍ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَتَخَلَّفَ يَوْمًا، فَقَالَ: لا أَرَاكَ مُتَخَلِّفًا، وَلَكَ أَجْرُ الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّكَ لَتَقُولُ ذَلِكَ، وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ: إِنَّكُمْ تَظْلِمُونَنَا تَحْسِبُونَ عَلَيْنَا الصَّغِيرَةَ وَلا تَأْخُذُونَهَا، قَالَ: احْسِبْهَا، وَإِنْ جَاءَ بِهَا الرَّاعِي فِي كَفِّهِ، وَأَنْتَ أَيْضًا فَقُلْ لَهُمْ: إِنَّا نَدَعُ الرُّبى، وَالأَكِيلَةَ، وَالْمَاخِضَ، وَالْفَحْلَ، قَالَ الْحَكَمُ: الرُّبَّى: الَّتِي تُرَبِّي وَلَدَهَا، وَالأَكِيلَةُ: السَّمِينَةُ، وَالْمَاخِضُ: الْوَالِدُ، وَالْفَحْلُ: هُوَ الْفَحْلُ الْمَعْرُوفُ.

623- … el-Hakem'in rivayet ettiğine göre, el-Hasen b. Müslim b. Yennâk el-Mekkî şöyle dedi: Ömer, Sakîfli bir memurunu zekât toplamak üzere yollamıştı. Adam bir gün işini aksatınca Ömer ona "Bir daha işini aksattığını görmeyeyim. Üstelik sana Allah *azze ve celle* yolunda savaşan kişinin sevabı verilmiştir" diye uyarıda bulundu. Bunun üzerine o da "Ey Mü'minlerin emiri! Sen böyle söylüyorsun, onlar da 'Siz bize zulmediyorsunuz; yavruları zekât hesabına kattığınız hâlde onlardan hiçbirini almıyorsunuz' diyorlar" diyerek işini aksatma gerekçesini arzetti. Ömer de "Sen, çobanın kucağında taşıyabileceği kadar küçük olsa bile yavruları hesaba kat ve onlara şunu söyle: Biz er-rubbâ'yı, el-ekîle'yi, el-mâhıd ve el-fahl'ı da size bırakıyoruz."

el-Hakem dedi ki: "er-Rubbâ, yavrusunu besleyen; el-ekîle, etlik semiz; el-mâhıd, yüklü olan; el-fahl da malum erkek hayvandır."[880]

---

879 Mâlik, Zekât 26.

880 Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 10-11.

٦٢٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ بِشْرِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: بَعَثَنِي عُمَرُ عَلَى صَدَقَاتِ قَوْمِي، فَاعْتَدَدْتُ لَهُمْ بِالْبُهْمِ، فَقَالُوا: إِنْ كُنْتَ تَعُدُّهَا مِنَ الْغَنَمِ فَخُذْهَا مِنْهَا، فَلَقِيتُ عُمَرَ، فَأَخْبَرْتُهُ بِذَلِكَ، فَقَالَ: اعْتَدَّ بِهَا عَلَيْهِمْ، وَإِنْ جَاءَ بِهَا الرَّاعِي يَحْمِلُهَا فِي كَفِّهِ، وَقَالَ: إِنَّا نَدَعُ لَهُمُ الْمَاخِضَ، وَالرُّبَّى، وَشَاةَ اللَّحْمِ، وَفَحْلَ الْغَنَمِ، وَنَأْخُذُ الْجَذَعَ، وَالثَّنِيَّ، فَذَلِكَ وَسَطٌ مِنَ الْمَالِ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ.

624- ... Yine Bişr b. Âsım'ın babası yoluyla rivayet ettiğine göre, dedesi şöyle dedi: Ömer beni kendi kabilemin zekâtlarını toplamak üzere görevlendirmişti. Ben yavruları da zekât hesabına kattım. Bana "Eğer bunları koyunlardan sayıyorsan, o zaman zekât olarak onlardan da al" dediler. Ben de Ömer'le bir araya gelince bu meseleyi ona arzettim. O "O yavruları, çobanın avucunda getireceği kadar küçük olsalar bile ben tabii ki diğerlerinin zekât hesabına katacağım" dedikten sonra şunları ekledi: "Biz yüklü olan, yavrusunu besleyen, etlik için beslenen ve erkek koyunları onlara bırakıyor ve sadece bir ve iki yaşında olanları alıyoruz. Bu da bizlerle onlar arasındaki insaflı mal paylaşımıdır."[881]

***

Eğer yavrular daha önce de sözünü ettiğimiz gibi hepsi yaşını doldurmuş hayvanlar gibi zekât hesabına katılıyorsa, tamamının, küçük olması hâlinde zekât yükümlülüğü bakımından yaşını doldurmuş hayvanlar gibi kabul edilmesi gerekir.

Bu görüş sahiplerinin aleyhindeki delillerden biri de şudur: Eğer bu durum dediğiniz gibi olsaydı o zaman yaşını doldurmuş hayvanların zekâtı, -yavrulardan daha kıymetli de olsa- yavrulardan alınmalıydı. Oysa bunun böyle olması imkânsızdır. Zira biz, üzerinde ittifak edilmiş olan zekâtın, zekâtı verilmesi gereken malın bir parçası ya da söz konusu malın o parçasının değeriyle eşdeğer bir şey olması gerektiğini; zekâtı verilmesi gereken malın değerinde olmadığı gibi ondan daha fazla kıymetli de olmaması gerektiğini biliyoruz. Bu itibarla birinci görüş geçersiz hâle gelmekte ve diğer görüş kesinlik kazanmaktadır.

881 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 11-12.

Bu noktada, büyüklerin zekâtının yavrulardan alınması geçersiz olduğuna ve hem yavru hem de büyüklerden oluşan bir sürünün zekâtının, yavrulardan değil de büyüklerden -zekât miktarınca- alınması gerektiğine göre veya sürünün tamamı yavrulardan oluştuğu için zekât olarak verilecek büyük bir hayvan olmadığı ve yavru ile büyüklerden zekât nisabına ulaşacak bir hayvan bulunmadığı zaman, bu sayılanlarda, Ebû Hanîfe ve Muhammed'in de dedikleri gibi hiçbir şekilde zekât söz konusu değildir.

Ancak biz daha sonra bu konuyu enine boyuna incelediğimizde gördük ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen rivayetlerde, bu sözünü ettiğimiz görüşlerin herhangi birisini destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Şöyle ki:

٦٢٥ -حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْعَبْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ كَثِيرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ قَالَ عُمَرُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، كَيْفَ نُقَاتِلُ النَّاسَ؟ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ، حَتَّى يَقُولُوا: لا إِلَهَ إِلا اللهُ، فَمَنْ قَالَ: لا إِلَهَ إِلا اللهُ فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: لأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلاةِ وَالزَّكَاةِ، فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُوا مِنِّي عَنَاقًا كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا، قَالَ عُمَرُ: فَوَاللهِ مَا هُوَ إِلا رَأَيْتُ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ بِالْقِتَالِ، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ.

625- ... Süleyman b. Kesîr'in ez-Zührî yoluyla Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra Ebû Bekir halife olup bazı Arap (kabileleri) yeniden küfre döndükleri için (Ebû Bekir onlarla savaşmak istediğinde) Ömer "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Ben insanlarla, lâ ilâhe illallah diyene kadar savaşmakla emrolundum. Kim lâ ilâhe illallah derse, İslâm'ın hakkı dışında benden canını ve malını korumuş olur. (Gizli küfrünün) hesabı ise Allah'a kalmıştır'*** buyurduğu hâlde, bu insanlarla nasıl savaşırsın?" dedi. Ebû Bekir de şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin olsun ki, namaz ile zekât arasında ayrım yapanla mutlaka savaşırım. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Vallahi eğer bunlar daha önce Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e

vermekte oldukları bir dişi oğlağı (çebiç) bana vermekten kaçınacak olsalar, bunun için onlarla savaşırım." Bunun üzerine Ömer de şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, (dinden dönenlerle savaşılması konusunda) Ebû Bekir'in bu kararının, Allah'ın, Ebû Bekir'in gönlünde yarattığı bir genişliğin eseri olduğunu hissettim ve ben de bunun gayet yerinde, isabetli bir karar olduğunu anladım."[882]

٦٢٦ -حَدَّثَنَا يَزِيدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

626- ... Ukayl'in İbn Şihâb kanalıyla Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre, ona bu rivayetin aynısını aktarmıştır.[883]

٦٢٧ - حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَاصِمٍ الْكِلَابِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَوَّامِ عِمْرَانُ بْنُ دَاوُدَ الْقَطَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ أَسَدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْتَدَّتِ الْعَرَبُ، قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، ارْتَدَّتِ الْعَرَبُ، قَالَ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كَمَا كَانُوا يُعْطُونَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأُقَاتِلَنَّهُمْ عَلَيْهِ، قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: فَلَمَّا رَأَيْتُ رَأْيَ أَبِي بَكْرٍ قَدْ شُرِحَ عَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ.

627- ... Yine ez-Zührî'nin rivayetine göre, Enes dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ettiğinde (bir kısım) Araplar dinden dönmüştü. Ömer "Ey Ebû Bekir! Araplar dinden döndü" dedi. Ebû Bekir de "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***'Ben insanlarla, lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah deyinceye ve namaz kılıp zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Eğer bunu yaparlarsa, benden canlarını ve mallarını korumuş olurlar'*** buyurmaktadır. Vallahi eğer bunlar daha önce Rasûlullah *sallallahu*

882 Buhârî, İ'tisâm 2.

883 Buhârî, İstitâbe 2.

aleyhi ve sellem'e vermekte oldukları bir dişi oğlağı bana vermekten kaçınacak olsalar, bunun için onlarla savaşırım" dedi. Bunun üzerine Ömer "Ebû Bekir'in, (gönlüne verilen) genişlikle bu karara vardığını görünce, bunun gayet yerinde bir karar olduğunu anladım" dedi.[884]

***

Naklettiğimiz bu hadiste Ebû Bekir'in "Vallahi eğer bunlar daha önce Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e vermekte oldukları bir dişi oğlağı bana vermekten kaçınacak olsalar, bunun için onlarla savaşırım" sözü önem arzetmektedir. Zira bu söz, dişi oğlağın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zekât olarak verildiğini göstermektedir.

Ayrıca şu konuda da herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir: Eğer bir davar sürüsünün içinde oğlaklar ve yaşını doldurmuş büyük hayvanlar varsa, o sürünün zekâtları oğlaklardan değil, büyüklerden alınır. Oysa söz konusu rivayette Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zekât olarak verilen oğlaklar, içerisinde yaşını doldurmuş büyük hayvanların bulunmadığı oğlak sürüsünden veriliyordu. Buna göre, bu meselede zikrettiğimiz görüşler içerisinde Ebû Yusuf'tan naklettiğimiz görüş kesinlik kazanmaktadır.

Bu sözünü ettiğimiz hayvan sürüsü yavrulardan oluşmayıp hepsi cılız ise ve bir adamın elinde bir koyun değerinde bile olmayan beş cılız deve varsa, el-Hasen b. Ziyâd'ın rivayet ettiğine göre Ebû Yusuf, bunların zekâtıyla ilgili olarak "İçlerinden bir tanesi verilir. Bu develerin dışında ve onların herhangi birinden daha değerli bir hayvanı zekât olarak vermesini gerekli görmüyorum" demiştir.

Muhammed b. el-Hasen ise bu hususta şöyle diyordu: Bu meselede aklî kıyasa göre hareket ederek derim ki: Eğer bir adamın orta seviyede beş devesi varsa, orta semizlikte bir koyun (şât) vermesi gerekir. Şayet beş cılız devesi varsa, toplam değeri 100 dirhem olan orta derecede beş devenin kıymetini esas alırım. Bu develerin her biri 20'şer dirhem ettiğine göre, zekât olarak verilmesi gereken miktar 10 dirhem değerinde orta semizlikte bir koyundur. Buna göre 10 dirhem değerinde bir koyunun, toplam değeri 100 dirhem olan beş devenin zekâtı olduğunu görmüş olurum. Ancak develer cılız olup 100 dirhem etmezse, 100 dirheme göre değerini takdir etmeye çalışırım. Mesela; toplam değerinin 20 dirhem olduğunu düşünürsek, her bir devenin değeri

884 Nesâî, Cihâd 1.

4 dirhem eder. Dolayısıyla burada, 100 dirhemlik develerdeki 10 dirhemlik zekât oranının 1/5'inin esas alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Buna göre ben de beş cılız devenin sahibine şunu söylerim: "2 dirhem değerinde bir koyunu zekât olarak vermen gerekir. Eğer 2 dirhem kıymetindeki bir koyunu şu zekât memuruna verirsen, onu senden kabul ettiği gibi ortak sürüden 2 dirhem değerinde bir koyunu verdiğin takdirde de kabul eder. Ayrıca bunların yerine sadece 2 dirhem ödersen yine kabul eder." Kanaatimizce bu görüş, daha önce rivayet ettiğimiz Ebû Yusuf'un görüşünden daha iyidir.

İlim adamları, yavru ve büyüklerin karışık olduğu hayvan sürüsünün sayısı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Mesela; bir adamın elinde yavruların yanı sıra 40'tan daha az sayıda yaşını doldurmuş bir davar sürüsü varsa ve zekâtı gerektiren sayı nisabı o yavrularla tamamlanıyorsa, bazıları şöyle demişlerdir: "Bu tarz bir sürünün zekâtının verilmesi gerekir ve yavrular da hesaba katılır." Ebû Hanîfe, Mâlik, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed *rahimehumullah* bu görüşü benimseyenlerdendir.

Diğerleri de "Yaşını doldurmuş olan büyükler 40 ve daha fazla sayıya ulaşmadıkça yavrular, büyüklerle birlikte hesap edilmez" demişlerdir. Şâfiî *radıyallahu anh* da bu görüşü savunmuştur. Ancak bu görüş, bildiğimiz kadarıyla daha önce hiç kimse tarafından savunulmamıştır. Üstelik Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'dan gelen rivayet de[885] bu kanaati geçersiz kılmaktadır. Zira Ömer, zekât memuru olarak gönderdiği Süfyân b. Abdullah es-Sekafî'ye, mal sahiplerinin elindeki malları hesaplarken, çobanın kucağında taşıdığı oğlak ve kuzuların bile hesaba dâhil edilmesini emretmiş ve bütün hayvanlarla ilgili bu hükmü genel bir kural olarak koymuş; 40 veya 40'ın ötesinde bir sayı sınırı getirmemiştir. (Doğrusu Şâfiî'nin) bu ayrımı kimden aldığını da bilmiyoruz.

Bu sebeple daha önce rivayet ettiğimiz Ömer *radıyallahu anh*'ın hadisi, (Şâfiî'nin) bu görüşüne aykırı düşmektedir. Mesela; bir adamın elinde, zekât nisap yılının başında, yaşını doldurmuş 40 davar olsa, daha sonra bunlardan bazıları ölse ve geri kalanlar da nisap yılı dolmadan bir gün önce 40 sayısını tamamlayacak şekilde yavrulasalar, bu durum, Ömer *radıyallahu anh*'ın söylediği "Sen, çobanın kucağında taşıyabileceği kadar (küçük) olsa bile yavruları hesaba kat" sözünün kapsamına girmiş olur. Dolayısıyla bütün bir nisap yılı boyunca elindeki 40 davarın hiçbirini kaybetmemiş olan birinin vermesi

885 Bk. 622 ve 623 no'lu rivayetler.

gereken zekât ne ise, elindeki davarın sayısını ancak yavrularla 40'a tamamlamış olan birinin yükümlü olduğu zekât da odur.

Süleyman'ın Muhammed yoluyla Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan rivayet ettiğine göre, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'in bu konudaki görüşleri böyledir. Muhammed de "Bu, aynı zamanda bizim de kanaatimizdir" demiştir.

MALLARINI BİRBİRİNE KATANLAR (HULETÂ)[886] BÖLÜMÜ

İlim adamları, mallarını birbirine katan iki kişinin durumu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki: Bu kişilerin, üzerinden bir yıl geçmiş sâime hayvanları varsa ve her birinin hayvanları, -tamamının içlerinden birine ait olması durumu gibi- toplam sayı üzerinden zekâtı verilebilecek nitelikteyse, bazı âlimler bu hususta şöyle demişlerdir:

"Her ikisinin zekât yükümlülüğü olmadığı gibi her birinin ayrı ayrı yükümlülüğü de yoktur. Zira söz konusu mal katımı, daha öncesinde olduğu gibi her birinin, kendi malındaki zekât yükümlülüğünün sünnette geçen belirli sayı ile başlamış olması bakımından, tabi olduğu hükmü değiştirmez. Aynı şekilde bu işlem, kişinin mallarındaki nisap yılı ile ilgili hükmü de değiştirmemekte ve bunu malların birleştirilmesinden önceki hâl üzere bırakmaktadır." Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yusuf ve Muhammed *-Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun-* bu görüşü benimseyenlerdendir. Nitekim Süleyman bize, babasından, o da Muhammed yoluyla Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un bu görüşlerini; yine babası kanalıyla da Muhammed'in bu konudaki kanaatini rivayet etmiştir.

Bazı âlimler ise şöyle diyorlardı: "Aynı çoban tarafından güdülen, aynı otlağı ve su kaynağını kullanan hayvanların sahipleri 'halît (mallarını birbirine katmış kişiler)' sayılırlar."

Bu görüş sahiplerine göre, mallarını birbirine katmış olanların her birinin ayrı ayrı zekât yükümlülüğü olmadığı müddetçe, her ikisinin beraberce zekât sorumluluğu da yoktur. Bunun izahını da şöyle yapmaktadırlar: Malını katanlardan birinin 40, diğerinin ise 40'tan daha az koyunu varsa yahut her birinin elindeki koyun sayısı 40'tan az olup toplamı itibariyle 40 koyunu geçiyorsa, bu durumda, 40'tan az koyunu olan kimseye zekât düşmediği gibi her ikisinin

---

886 Halît (ç. Huletâ): Su hissesi, yol hissesi gibi bir mülke ait haklarda ortak olan kimse. Burada değişik oranlardaki hayvanlarını birbirine katmak suretiyle oluşan sürüde hissedar olan kimseler için kullanılmaktadır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 137. (Çeviren)

ayrı ayrı 40'tan az koyunu olduğu için hiçbirine zekât gerekmez. Bu durumda sadece 40 koyunu olan kimse zekât vermekle yükümlüdür. Şayet her birinin ayrı ayrı zekât nisabına ulaşan davarı, -mesela; her birinin 40 ve daha fazla koyunu- varsa bu durumda, zekât hesabında hepsi birleştirilir ve bunlar, -zekât yükümlülüğü bakımından- sanki tek bir kişiye aitmiş gibi değerlendirilir.

Eğer içlerinden birinin, zekâtı gereken 1000 veya ondan daha az miktarda bir koyunu olup diğerinin de 40 yahut daha fazla koyunu varsa, o zaman da "halît" sayılırlar ve toplam verdikleri zekâtı kendi aralarında, 1000 koyunu olan kişi kendi hissesi oranında, 40 koyunu olan da kendi hissesi oranında paylaşırlar. Bu görüşü benimseyenlerden biri de Mâlik'tir.[887] Nitekim Yunus bize, İbn Vehb yoluyla Mâlik'in aynen bu şekilde söylediğini rivayet etti. Ancak biz bu görüşe biraz daha açıklık getirmek için bazı eklemelerde bulunduk.

Bazıları da şunu söylüyorlardı: "Sâime hayvanlar iki kişiye ait olup 40 davardan oluşuyor ve her biri kendi hayvanını biliyorsa ve hayvanlar beraberce çayıra salıverilip aynı otlağı ve suyu kullanıyor ve birlikte sağılıyorlarsa; ayrıca (damızlık) erkekleri de aynı olup karışık hâlde bulunuyorlarsa ve üzerlerinden bir nisap yılı geçmişse, her iki sürünün de zekâtının ödenmesi gerekir." Bu görüşü de el-Müzenî'nin bize aktardığına göre Şâfiî benimsemektedir.

Ne var ki Mâlik'in sözünü ettiğimiz görüşü kanaatimizce anlamsızdır. Zira o, mallarını birbirine katmış olan kimselerin her birinin, kendi başına ödemesi gereken zekât miktarına ulaşmadıkça ortak sürülerinde hiçbir yükümlülüğünün olmadığını öngörmektedir. Ondan naklettiğimiz görüşe göre mallarını birbirine katanlarla ilgili hüküm, her birinin kendi başına zekât verebilecek konumda olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bu meseleyi, tek bir kişiye ait malın zekâtının verilmesi gibi değerlendirmiş olmaktadır. Bize göre, sözünü ettiğimiz mallarını birbirine karıştırmış olan iki kişinin sürüleri, şu muhtemel iki hükümden birine tabidir:

1. Tek bir kişiye ait bir sürü hükmünde olabilir ki, sürünün sayısı 40'a ulaştığında tek bir kişinin vermekle mükellef olduğu zekât miktarı ödenir.

2. Ya da iki kişiye ait bir sürü hükmünde olabilir. Ancak bu durumda malları birbirine katmanın bir anlamı kalmayacaktır. Mesela; her ikisinin 40'ar hayvandan toplam 80 hayvanı olduğunu düşünürsek, zekât olarak iki koyun

887 Mâlik, Zekât 25.

verilmesi gerekecek; böylece her birine bir koyun düşecektir. Bu itibarla biri çıkıp ya "Bu sürü, her birinin 40 ve üzeri koyunu olan kimselerin her birinin sadece 40 koyunu kalıncaya dek, iki kişiye aitmiş gibi kabul edilir" diyecek ya da bu sözünün hiçbir anlamı olmayacaktır.

Öte yandan Şâfiî'nin bu konudaki görüşünün de bize göre bir anlamı bulunmamaktadır. Çünkü zekât mutlaka şu iki hükümden birine bağlıdır:

1. Zekât, malların bizatihi kendileriyle alakalı bir yükümlülük olup sahiplerinin ahkâmıyla zekâtın ilgisi yoktur. Bu sebeple malların bir grup insana ait olmasıyla bir kişiye ait olması arasında bir fark bulunmaz. Her iki durumda da malın bizzat kendisinde farz olan tek bir şey söz konusudur.

2. O malın hükmü, sahiplerinin hükmü gibidir. Dolayısıyla mallarını birbirine katanların her birinin sahip oldukları mal, başkasıyla karıştırmadıkları diğer mallarının hükmüne tabidir.

Bunların şu konuda da ihtilaf etmediklerini görmekteyiz: Hür bir Müslümanın, zekât nisap yılının başında 40 sâime hayvanı olsa sonra nisap yılının geri kalanında başka bir Müslüman onların sahibi olsa, hayvanların zekâtını vermek gerekmez. Zira bizzat o hayvanların üzerinden bir yıl geçmiş olsa da ikinci sahibinin eline geçtikten sonra başlayan nisap yılı tamamlanıp da o yılın hesabıyla zekât yükümlülüğü doğuncaya kadar zekât söz konusu değildir. Burada sâime hayvanların hükmü, nisap yılını doldurmuş olmak bakımından bizatihi kendileriyle alakalı hükümlere bağlı olarak değil de sahiplerinin hükümlerine bağlı sayıldığına göre, sayıları açısından da göz önünde bulundurulan hususun, yine bizzat kendileri değil, sahiplerinin durumları olduğu kesinlik kazanmaktadır. Nitekim zimmet ehlinin sâime hayvanlarında da herhangi bir şey yoktur. Zira -sahipleri, zekâtla mükellef kimselerden olmadıkları için- hayvanların bizzat kendileri dikkate alınarak sayıları, üzerlerinden bir yıl geçmiş olması ve sâime olmaları sebebiyle zekâta tabi tutulmazlar.

Buna göre mallar, nisap yılını doldurmuş olmak bakımından sahiplerinin hükümlerine; sayıları açısından da bizatihi kendilerinin hükümlerine tabidirler. Bu durumda eğer bu malların, burada bahsettiğimiz hükümlere bağlı kılınması zorunlu ise, o zaman bizim burada arzettiğimiz görüş geçersiz olacaktır.

Öte yandan daha önce de sözünü ettiğimiz otlak, (erkek) döl hayvanı ve su kaynağı gibi mallarını biribirine katanların sâime hayvanları için ortaklaşa kullandıkları şeylerin de genel kural (kıyas) açısından bir anlamı yoktur.

Farzedelim ki bir adamın iki farklı şehirde veya bölgede sâime hayvanlardan oluşan iki davar sürüsü; her bir sürünün de ayrı bir çobanı, ayrı bir döl hayvanı ve ayrı su kaynağı olsun. Ayrıca her bir sürü diğerinden bağımsız hareket etsin. Bu durumda onların hükümleri, aynı şehirde aynı otlağı ve aynı su kaynağını kullanan tek bir sürünün hükmü gibidir. Burada, bahsettiğimiz sürülerin bir arada olması veya birbirlerinden bağımsız olarak hareket etmeleri dikkate alınmaksızın, hükümlerinin tabi tutulacağı temel ölçü, sahipleridir. Bu söylediklerimize kıyasen, mallarını birbirine katmış olan kişilerin sürüsünün hükümlerinin, sahiplerinin hükmüne bağlı olduğunu söylemek gerekir. Böylece her birinin o karışık sürüdeki yükümlülüğü, başkalarıyla karıştırmayıp tek başına sahibi olduğu mallardaki hükmü gibi olur. Dolayısıyla sürünün başka bir sürüyle karışmayıp tek bir kişiye ait olması hâlinde dikkate alınan hususların dışında, ne (ortak) su kaynağına ne otlağa ne döl hayvanına ne de bunun dışındaki herhangi bir şeye bakılır.

٦٢٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: إِذَا كَانَ الْخَلِيطَانِ يَعْرِفَانِ أَمْوَالَهُمَا فَلَا يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا فِي الصَّدَقَةِ فَأَخْبَرْتُ بِذَلِكَ عَطَاءً، فَقَالَ: مَا أَرَاهُ إِلا حَقًّا.

628- … Amr b. Dînâr'ın rivayet ettiğine göre, Tâvus "Mallarını birleştirmiş iki kişinin her biri, eğer kendi malını (diğerinden ayırdedebilecek kadar) iyi tanıyorsa, zekât konusunda ikisi birleştirilmez" dedi. Ben de bunu Atâ'ya haber verince o, şöyle dedi: "Bunun kuşkusuz doğru olduğunu düşünüyorum."[888]

***

Burada da görüldüğü gibi Tâvus ve Atâ, Mâlik ve Şâfiî'nin her birinin bu konuda dikkate aldıklarını söylediğimiz ne bir otlağı ne döl hayvanını ne bir kuyuyu ne bir su kaynağını ne de başka herhangi bir şeyi dikkate almışlardır.

Ancak onların (Mâlik ve Şâfiî) görüşlerini benimseyenler, bu kısımda bahsettiğimiz görüşlerini desteklemek üzere, Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın vali olarak tayin ettiği Enes'e hitaben yazdığı talimatnamesinde geçen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait şu açıklamayı delil göstermektedirler: ***"Zekât (artar veya azalır) endişesiyle toplu olan zekât malları ayrılamadığı gibi ayrı ayrı bulunan mallar da bir araya toplanmaz. Eğer mallarını birbirine***

888 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 21.

karıştırmış iki kimse varsa, bunlar kendilerine düşen zekât yükümlülüğünü adalet gereğince aralarında paylaşırlar."[889]

٦٢٩ - حَدَّثَنَا بِذَلِكَ إِبْرَاهِيمُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ لَمَّا اسْتُخْلِفَ، وَجَّهَ أَنَسًا إِلَى الْبَحْرَيْنِ، فَكَتَبَ لَهُ هَذَا الْكِتَابَ: هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلا يُعْطِهَا، فَذَكَرَ فِيهَا هَذَا الْكَلامَ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ.

629- … Sümâme'nin Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ebû Bekir, kendisini (Enes) Bahreyn'e vali tayin edince ona şu talimatnameyi yazmıştır: "Bu, Allah *azze ve celle*'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerden daha fazlası isteniyorsa (fazlasını) vermesin." Ardından bizim daha önce bahsettiğimiz sözleri aktarmıştır.[890]

٦٣٠ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَخَذْتُ مِنْ ثُمَامَةَ كِتَابًا زَعَمَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ، كَتَبَهُ لأَنَسٍ حَيْثُ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا وَعَلَيْهِ خَاتَمُ أَبِي بَكْرٍ وَخَاتَمُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَتَبَهُ لَهُ، فَإِذَا فِيهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلا يُعْطِهَا ثُمَّ ذَكَرَ هَذَا الْكَلامَ أَيْضًا.

630- er-Rabî' el-Murâdî bize, Esed yoluyla Hammâd b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etti: "Ebû Bekir'in Enes'i zekât memuru olarak gönderdiği esnada ona yazmış olduğu talimatnameyi Sümâme b. Abdullah'tan aldım. Üzerinde hem Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hem de Ebû Bekir'in mühürleri bulunuyordu. İçinde ise şunlar kayıtlıydı: Bu, Allah *azze*

889 Buhârî, Zekât 34.

890 Bk. 599 no'lu hadis.

ve celle'nin Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e emrettiği ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Müslümanlara takdir edilen zekât farizasıdır. Bu zekât, şer'î ölçüleri içerisinde, hangi mü'minden talep ediliyorsa, o mü'min onu mutlaka versin. Eğer bu ölçülerin dışında bir şeyler isteniyorsa onu da vermesin." Sonra da bu sözleri aktardı.[891]

٦٣١ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: أَرْسَلَنِي ثَابِتٌ إِلَى ثُمَامَةَ لِيَبْعَثَ إِلَيْهِ بِكِتَابِ أَبِي بَكْرٍ الَّذِي كَتَبَهُ لأَنَسٍ حَيْثُ بَعَثَهُ مُصَدِّقًا، فَدَفَعَهُ إِلَيْهِ، ثُمَّ ذَكَرَ مِثْلَهُ.

631- ... Hammâd b. Seleme'nin rivayet ettiğine göre o, "Sâbit el-Bünânî, Ebû Bekir'in Enes'i zekât memuru olarak gönderdiği esnada ona yazmış olduğu talimatnameyi bana vermesi için, beni Sümâme b. Abdullah'a göndermişti" dedikten sonra söz konusu rivayetin aynısını nakletti.[892]

٦٣٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ حَزْمٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ هَذَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرٍو فِي الصَّدَقَةِ، لا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ، وَلا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ، وَلا تَخْرُجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ، وَلا ذَاتُ عُوَارٍ، وَلا تَيْسٌ إِلا أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ.

632- Yunus'un bize, İbn Vehb > İbn Lehîa yoluyla naklettiği ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'ın Umâra b. Gaziyye'ye verdiği bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zekât konusunda Amr b. Hazm'a hitaben yazdığı talimatında şunlar kayıtlıdır: ***"Zekât (artar veya azalır) endişesiyle toplu olan zekât malları ayrılamadığı gibi ayrı ayrı bulunan mallar da bir araya toplanmaz. Zekât memuru istemedikçe ne yaşlı ne ayıplı ne de (koç ve teke gibi) döl hayvanı zekât olarak verilir. Eğer mallarını birbirine karıştırmış iki kimse varsa, bunlar kendilerine düşen zekât yükümlülüğünü adalet gereğince aralarında paylaşırlar."***[893]

---

891 Bk. 600 no'lu hadis.

892 Bk. 601 no'lu hadis.

893 Buhârî, Zekât 40; Ebû Dâvûd, Zekât 5.

٦٣٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، وَعَبْدِ اللهِ ابْنَيِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَحْوِ ذَلِكَ.

633- Aynı şekilde Yunus'un bize, İbn Vehb > Yunus b. Yezîd yoluyla verdiği habere göre, İbn Şihâb, Abdullah b. Ömer'in oğulları Sâlim ve Abdullah kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun benzeri bir hadis aktarmıştır.[894]

***

Dikkat edersen burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* zekât (artar veya azalır) endişesiyle toplu olan zekât mallarının ayrılmamasını; ayrı ayrı bulunan malların da birleştirilmemesini ve mallarını birleştirmiş ortakların her birine düşen zekât yükümlülüğünü aralarında adaletli bir biçimde paylaştırmalarını emretmiştir. Mâlik ve Şâfiî de bunu, hayvanlarını birleştirmiş olanların hükmünün, malları birleştirmedikleri ve tek başlarına bulundukları hükümlerinden farklılığına delil olarak kullanmışlardır.

Her ikisine de cevap olarak şöyle denilir: Bütün âlimler, mallarını birleştirmiş olanların tamamı hakkında benimsemiş olduğunuz bu kanaati kabul etmekte ve buna dair Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen hadisi de sahih saymaktadırlar. Ancak bu rivayetin te'vilinde/yorumunda ihtilaf söz konusudur.

Bazısı şöyle demektedir: "Toplu olan mallar ayrılamaz" ifadesinden kasıt şudur: Mesela; bir adamın, 120 koyunu olsa, bir koyunu zekât olarak vermesi gerekir. Ancak zekât memuru, toplam üç koyun alabilmek maksadıyla bu sayıyı 40'ar 40'ar ayırmaya kalkışırsa, "toplu olan malı ayırmış" olur ki bunu yapması haramdır.

Öte yandan "ayrı ayrı bulunan mallar birleştirilemez" sözünden maksat ise şudur: Sözgelimi her biri 40 koyun sahibi iki adam, zekât olarak iki koyun vermeleri gerekirken, sadece bir koyun vermek maksadıyla, hayvanlarını birleştirmeye kalkışırlarsa "ayrı ayrı malları birleştirmiş" sayılırlar ki bu da onlara haramdır.

Bu görüş sahipleri, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "zekât endişesiyle (haşyete's-sadaka)" sözündeki "endişe (haşye)"yi şöyle yorumlamaktadırlar:

894 Bk. 603 no'lu hadis.

Buradaki "endişe," hayvan sahiplerinin zekât yükümlülüğündeki artış, zekât memurunun alacağı zekâttaki azalıştır. Bu görüşü benimseyenlerden biri de Ebû Hanîfe'dir. Nitekim Süleyman bize, babası kanalıyla Muhammed'den, o da Ebû Yusuf'tan, Ebû Hanîfe'nin bu husustaki görüşünü aktarmıştır. Ancak Süleyman bize, "haşyete'z-zekât" ile ilgili yorumu rivayet etmemiştir. Süleyman aynı zamanda, bahsettiğimiz bu meselede Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed arasında herhangi bir ihtilaftan da söz etmemiştir.

Öte yandan, Bişr b. el-Velîd el-Kindî'nin de içlerinde bulunduğu ve Ebû Yusuf'un, görüşlerini imlâ ettirdiği meclisin ravileri (ashâb-ı imlâ), onun, bu hadisin yorumunu kendilerine imlâ ettirdiğini aktarmaktadırlar. Nitekim Ca'fer b. Ahmed b. el-Velîd'in bize naklettiğine göre, Bişr b. el-Velîd şöyle demiştir: Ebû Yusuf'u şöyle derken işittim: "(Bu ifadenin açıklaması şudur:) Bir adamın, 80 koyunu olup da zekât memuru gelince ona 'Bu koyunlar kardeşlerimle aramızda ortaktır. Her birimizin 20 koyunu var, dolayısıyla bunlarda zekât yoktur' demesidir. Yahut adamın kendisinin 40, diğer kardeşinin 40, bir diğer kardeşinin de 40 koyunu olup toplamda 120 koyuna ulaştığı için zekât olarak üç koyun vermeleri gerekirken, zekât memuru gelince hepsini birleştirerek 'Bunların tamamı benimdir. Bu sebeple burada bana düşen zekât sadece bir koyundur' demesidir. İşte bu, 'zekât endişesiyle' demektir. Zira kendisinden zekât alınacak kişi, zekât (artışın)dan kaygı duyan kişidir."

Mâlik *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ise -Yunus'un bize İbn Vehb yoluyla aktardığına göre- "toplu olan zekât malları ayrılamaz" ifadesiyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Malları karışık bulunan iki kişiden her birinin 101'er koyunu olsa, bu durumda bunlar, mallarının toplamından üç koyunu zekât olarak vermelidirler. Zekât memuru geldiğinde koyunlarını ayırırlarsa, o zaman herbirinin sadece bir koyun zekât vermesi gerekir. İşte bu uygulama yasaklanmış ve 'toplu olan zekât malları ayrılamaz' denilmiştir. Öte yandan 'ayrı ayrı bulunan mallar da birleştirilemez' ifadesinin izahı şudur: Her birinin 40'ar koyuna sahip olduğu üç kişi, ayrı ayrı birer koyun zekât vermeleri gerekirken, zekât memuru geldiği zaman, sadece bir koyunu zekât olarak vermek niyetiyle üçünün koyunlarının toplamı üzerinden bir hesap yaparlarsa ayrı ayrı malları birleştirmiş olurlar (ki bu da yasaklanmıştır)."

Mâlik *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki: "Bu konuda benim duyduğum hüküm budur."[895]

Şâfiî ise bu konuda -el-Müzenî'nin bize aktardığına göre- şöyle demektedir: "Zekât (artar veya azalır) endişesiyle toplu olan zekât malları ayrılamadığı gibi ayrı ayrı bulunan mallar da bir araya toplanmaz" sözünün anlamı şudur: Mallarını birbirine karıştırmış ve 120 koyunu olan üç kişinin koyunları ayrı ayrı hesap edilemez. Zira koyunların toplamı üzerinden bir koyun vermeleri gerekirken, ayrı ayrı hesap edildiğinde üç koyun vermeleri gerekecektir. Öte yandan ayrı ayrı mallar da birleştirilemez. Yani 101 koyunu olan biriyle 100 koyunu olan diğer birinin malları ayrı ayrı hesap edildiğinde zekât olarak iki koyun vardır. Ancak bunlar birleştirilip toplamı üzerinden hesap edildiğinde üç koyun vermeleri gerekir. Buradaki "endişe" iki taraf için de geçerlidir; zekât memuru "zekâtın azalması endişesi" mal sahibi de "zekâtın artması endişesi" taşımaktadır. Bu sebeple her birinin kendi hâli üzere (ayrı olanın ayrı, toplu olanın da toplu olarak) bırakılması emredilmiştir.

İşte bütün bunlar, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen ve ashâbının, yorumuyla ilgili ihtilaf ettikleri ***"Zekât (artar veya azalır) endişesiyle toplu olan zekât malları ayrılamadığı gibi ayrı ayrı bulunan mallar da bir araya toplanmaz"*** sözünün te'viline ilişkin olarak ilim adamlarından nakledilen görüşlerdir.

Âlimler, bunun yorumu hakkında ihtilaf ettikleri için ve ihtilaf ettikleri konuda görüş ayrılıklarına son verecek nitelikte Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen açık bir ifade (nass) bulunmadığından dolayı; ayrıca genel kuralın (kıyas), bazılarının "ortak otlak, su kaynağı ve döl hayvanının (belirleyici bir) hükmü olmadığı, bu husustaki hükmün sadece mal sahiplerine göre belirlendiğine" dair görüşlerini doğrulaması sebebiyle, bu yönde görüş belirtenlerin kanaati, muhaliflerinin kanaatinden daha tutarlı ve tercihe layık olmaktadır.

"Eğer mallarını birbirine karıştırmış iki kimse varsa, bunlar kendilerine düşen zekât yükümlülüğünü adalet gereğince aralarında paylaşırlar" sözüne gelince; Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bunun yorumuyla ilgili olarak şöyle diyorlardı: "İki adamın, henüz tam anlamıyla

---

895 Mâlik, Zekât 25.

paylaştırılmamış şâyi hisseyle[896] biri üçte bir (1/3), diğeri de üçte iki (2/3) oranında toplam 120 sâime koyunu olsa ve üzerinden de bir nisap yılı geçmiş olduğu için zekâtının verilmesi gerekse, her bir şahsa düşen birer koyundan toplam iki koyunu zekât olarak vermek gerekir. Burada zekât memurunun, her ikisinin zekâtını toplu olarak almadan önce mallarını paylaştırması gerekmez. Diğer bir ifadeyle 80 koyunu olandan bizatihi bu 80 koyun için bir koyun; 40 koyunu olandan da sadece bu 40 koyun için bir koyun almamalıdır. Kısacası zekât memuru, koyunların toplam hesabı üzerinden iki koyun almalıdır. Böylece 80 koyun sahibinden üçte iki oranında zekât almış olur ki bu da bir tam koyun ve diğer 40 koyun sahibinin koyunlarından bir koyunun üçte biri eder. Kırk koyun sahibinden de her iki koyunun üçte biri yani tek bir koyunun üçte ikisini almış olur. Gerçekte 80 koyun sahibinin ödemesi gereken zekât miktarı bir koyun; 40 koyun sahibinin de ödemesi gereken zekât miktarı bir koyundu. Bu itibarla 80 koyun sahibi, 40 koyun sahibinin ödemesi gereken zekâttan fazla olarak zekât memurunun kendisinden aldığı bir koyunun üçte bir oranındaki karşılığını ona verir. Çünkü zekât memuru, 80 koyun sahibinin ödemesi gereken zekâtın bir kısmını, onun adına, 40 koyun sahibinden tahsil etmiştir. Mal sahipleri kendi aralarında bu şekilde hesaplaştıklarında sonuç olarak 80 koyun sahibinin elinde, ödemesi gereken zekât miktarını düştükten sonra 79 koyun; 40 koyun sahibinin elinde de ödemesi gereken zekâttan sonra 39 koyun kalacaktır."

Dediler ki: "İşte Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözünün açıklaması budur. Mallarını birbirine katmış kimseler de aralarında adil bir biçimde hesaplaşırlar."

Bu konuda karşıt görüşte olanlara göre, burada kastedilen iki şahsın 'halît' oluşları, bizatihi koyunlarda değil, otlak, döl hayvanı ve çoban bakımından 'halît'liktir. Ancak buna rağmen beraberce çayıra salıverilirip sağıldıkları için bizzat koyunlarda "halît" olmasalar da, (menfaatlerde) "halît" kimseler olarak kabul edilirler. Zekât memuru geldiğinde de koyunların toplamı üzerinden ve söz konusu iki kişiden birinin koyunlarından zekât alır. Koyunlarından zekât ödenen bu kişi de zekât memurunun, diğer arkadaşının ödemesi gereken zekât oranında kendisinden tahsil etmiş olduğu bu koyundaki hakkını, o arkadaşıyla hesaplaşarak ondan alır.

896 Şâyi hisse: Müşterek bir malın her cüzüne sirayet eden ve her tarafını kapsayan pay. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 417. (Çeviren)

Bu görüş sahipleri şöyle demişlerdir: "İşte Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözünün manası budur. Buna benzer 'halît'ler de kendi aralarında adil bir biçimde hesaplaşırlar." Bu kanaatte olanlara göre "halît"lik, koyunların dışında, otlak gibi daha önce sözünü ettiğimiz hususlarda geçerlidir. Ancak koyunların birbirine katılması (ihtilât), o koyunların ortak sahiplerinin "halît" sayılmaları açısından daha elverişli bir durumdur. Zira mal müşterekliği, ortaklardan birinin diğerinden bağımsız hareket edememesi bakımından daha uygundur. Durum böyle olunca da hadisle ilgili birinci yorum, ikinci yorumdan daha tercihe layık hâle gelmektedir.

AT VE BEYGİRLERİN ZEKÂTI

İlim adamları, sâime atların zekâtı konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şöyle demişlerdir: "Eğer hepsi erkek ise hiçbir şey gerekmez. Ancak sahiplerinin, damızlık için erkeği ile dişisini karışık tuttukları sürülerde zekât vardır. Zekât memuru bu durumda şu iki yoldan birini tercih etme hakkına sahiptir: Dilerse her bir at için bir dinar alır; dilerse de atlara dirhem olarak değer biçer ve her ikiyüz dirhemden beş dirhem zekât alır." Ebû Hanîfe ve Züfer bu görüştedirler. Nitekim bize Muhammed b. el-Abbâs, Yahya b. Süleyman el-Cu'fî > el-Hasen b. Ziyâd yoluyla Züfer'in görüşünü, yukarıda arzettiğimiz şekilde nakletmiştir. (Ayrıca Züfer) "Bu, Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür" demiştir. Öte yandan bu konuda Ömer *radıyallahu anh*'dan da bir rivayet nakledilmektedir. Şöyle ki:

٦٣٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: رَأَيْتُ أَبِي يُقَيِّمُ الْخَيْلَ وَيَدْفَعُ صَدَقَتَهَا إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ.

634- … Mâlik'in ez-Zührî'den rivayet ettiğine göre, es-Sâib b. Yezîd dedi ki: "Babamın, atlara değer biçerek zekâtını Ömer b. el-Hattâb'a ödediğini gördüm."[897]

٦٣٥ - حَدَّثَنَا بَكَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ يَأْخُذُ مِنَ الْفَرَسِ عَشَرَةً، وَمِنَ الْبِرْذَوْنِ خَمْسَةً.

635- Bekkâr'ın bize, Hammâd b. Seleme > Katâde yoluyla Enes'ten rivayet ettiğine göre, Ömer *radıyallahu anh,* atlardan 10, beygirlerden 5 (dirhem) alıyordu.[898]

---

897 Benzer bir rivayet için bk. Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 35-36.

898 Farklı senedle benzer bir rivayet için bk. İbn Zencûye, *Emvâl,* s. 547-548.

٦٣٦ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

636- ... el-Hasîb b. Nâsıh'ın rivayet ettiğine göre, Hammâd b. Seleme, kendi isnadıyla bu hadisin aynısını zikretti.

***

Bu iki hadis, Ebû Hanîfe ve Züfer'in, daha önce bahsettiğimiz görüşlerini benimseyenlerin delil aldıkları rivayetlerdendir.

Ancak es-Sâib'in "Babamın, atlara değer biçerek zekâtını Ömer b. el-Hattâb'a ödediğini gördüm" şeklindeki sözünün yer aldığı (634 no'lu) Mâlik rivayetinde, ticaret amacıyla kullanılan atların kastedilmiş olması ihtimali vardır. Bu sebeple bu hadiste, ticarî amaçlı olmayan sâime hayvanların zekâtının verilmesi gerektiğini savunanların lehine bir delil söz konusu değildir.

Öte yandan Katâde hadisinde de "Ömer *radıyallahu anh*'ın, atlardan 10, beygirlerden 5 (dirhem) aldığı" belirtilmekte fakat onun hangi gerekçeyle bunları aldığından söz edilmemektedir. Dolayısıyla burada da bir delil yoktur. Çünkü -arzettiğimiz gibi- herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Üstelik bu dirhemlerin zekât maksadıyla alınmış olduğu anlaşılsa bile burada Ebû Hanîfe ve Züfer'in söylediklerine delil olabilecek bir şey yoktur. Zira burada, hayvanların ne sâime ne erkek ne dişi oluşundan ne de -Ebû Hanîfe ve Züfer'in daha önce aktardığımız görüşleri doğrultusunda- sahipleri tarafından, damızlık maksadıyla erkeği ile dişisi bir arada tutulan bir sürü olduğundan bahsedilmektedir. Üstelik burada Ömer'in atlardan almakta olduğu miktar, sığır ve koyunlardan aldığından farklıdır. Çünkü Ebû Hanîfe ve Züfer, atlardan alınması gereken miktarın her bir at için bir dinar veya -daha önce de anlattığımız gibi- dirhem olarak biçilen değer olduğu görüşünü benimsemişlerdi.

Bazıları, Ebû Hanîfe ve Züfer'in görüşünü desteklemek amacıyla bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den atlarla ilgili olarak rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir:

٦٣٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ رَحِمَهُ اللهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ الْخَيْلَ، فَقَالَ: هِيَ لِثَلَاثَةٍ: لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلَهُ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ، فَأَمَّا الَّذِي

هِيَ لَهُ سِتْرٌ فَالرَّجُلُ يَتَّخِذُهَا تَكَرُّمًا وَتَجَمُّلاً، وَلا يَنْسَى حَقَّ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي رِقَابِهَا وَلا فِي ظُهُورِهَا.

637- … Zeyd b. Eslem'in Ebû Salih es-Semmân yoluyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* atlardan söz etmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Atlar, sahipleri açısından üç türlüdür: Kimi için sevap kazanma vesilesidir, kimi için bir örtüdür, kimi için de aleyhine bir vebaldir. Atların kendisi için örtü olduğu kimse, atları sırf cömertlik ve güzel görünmek için edinen biri olmasına rağmen onların boyunlarındaki ve sırtlarındaki Allah azze ve celle'nin hakkını unutmaz."***[899]

٦٣٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الأَشَجِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

638- … Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc'in Ebû Salih yoluyla aktardığına göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını rivayet etmiştir.

***

(Bu delili öne süren kimse) "Bu hadis, atlarda Yüce Allah'a ait bir hak olduğunu göstermektedir" dedi.

Oysa bu hadiste, ne Ebû Hanîfe ne de Züfer'in görüşlerini destekleyecek bir delil vardır. Çünkü burada ne sâimeden ne de başka bir şeyden söz edilmiştir. Ayrıca mallarda zekât haricinde bir takım haklar da bulunmaktadır. Nitekim;

٦٣٩ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ، وَتَلا هَذِهِ الآيَةَ {لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ} الآيَةَ.

899 Buhârî, Menâkıb 28; Müslim, Zekât 24, 26.

639- … Ebû Hamza'nın Âmir'den rivayet ettiğine göre, Fâtıma bint Kays şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Malda, zekât dışında bir hak daha vardır"*** buyurduktan sonra ***"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir…"***[900] âyetini sonuna kadar okudu.[901]

٦٤٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ مُوسَى بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ ذَكَرَ الإِبِلَ، فَقَالَ: إِنَّ فِيهَا حَقًّا، فَسُئِلَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِطْرَاقُ فَحْلِهَا، وَإِعَارَةُ دَلْوِهَا، وَمَنِيحَةُ سَمِينِهَا.

640- … Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* atlardan bahsederek ***"Bunlarda da haklar vardır"*** buyurdu. Bu hakların neler olduğu sorulunca da şöyle cevap verdi: ***"(Damızlık) erkeklerinin dişilerle çiftleşmesine müsaade etmek, süt kovalarını ödünç vermek ve semiz olanlarını da (yün ve süt vb. faydalanılmak üzere) emanet verip bağışlamaktır."***[902]

***

Bütün bunlar, zekâtların dışındaki haklardır. Ayrıca (637 no'lu) Ebû Hureyre hadisinde geçtiği üzere, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in atlarla ilgili bahsetmiş olduğu "hak"kın da bu çerçevede ele alınması mümkündür. Kaldı ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* o "hak"kı, cömertlik ve güzel görünmek için tutulan atlarla ilgili olarak söylemiş ve sâime atlardan hiç bahsetmemiştir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Sâime atlarda hiçbir şekilde zekât yoktur." Mâlik, Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir. Nitekim bize Yunus, İbn Vehb yoluyla Mâlik'in, arzettiğimiz bu görüşünü haber vermiştir. Yine Süleyman, babası kanalıyla Muhammed'den, Ebû Yusuf'un bahsi geçen kanaatini nakletmiştir. Muhammed de "Bu bizim de görüşümüzdür" demiştir. Öte yandan Muhammed b. el-Abbâs da Yahya > el-Hasen yoluyla yine Ebû Yusuf'un bu görüşünü rivayet etmiştir. Ayrıca bu

900 Bakara 2/177.

901 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* IV, 84.

902 Müslim, Zekât 28.

konuyla ilgili Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bir takım rivayetleri de delil göstermişlerdir:

٦٤١ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ يُحَدِّثُ عِرَاكَ بْنَ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى فَرَسِ مُسْلِمٍ وَلَا عَلَى غُلَامِهِ صَدَقَةٌ.

641- Hüseyn b. Nasr'ın bize, Abdurrahman b. Ziyâd > Şu'be > Abdullah b. Dînâr > Süleyman b. Yesâr > Irâk b. Mâlik yoluyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Müslümana, atı (feras) ve kölesi (abd) için zekât yoktur."***[903]

٦٤٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، وَسَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، قَالَا حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ كِلَاهُمَا، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

642- Yine İbrahim b. Merzûk bize, Vehb b. Cerîr ve Saîd b. Âmir'in her ikisinden Şu'be yoluyla ve yine İbrahim b. Merzûk bize, Ebû Huzeyfe > Süfyân es-Sevrî kanalıyla her ikisi (Şu'be ve Süfyân) Abdullah b. Dînâr'dan sözü geçen senediyle bu hadisin aynısını zikretti.[904]

٦٤٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فِي فَرَسِهِ صَدَقَةٌ.

643- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > Abdullah b. Dînâr > Süleyman b. Yesâr > Irâk b. Mâlik kanalıyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Müslümana kölesi ve atı için zekât yoktur."***[905]

---

903 Buhârî, Zekât 46.

904 İbn Mâce, Zekât 15; Nesâî, Zekât 16.

905 Buhârî, Zekât 46; Mâlik, Zekât 37.

٦٤٤ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ

644- Salih b. Abdurrahman bize, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî yoluyla Mâlik'ten, onun isnadıyla bu hadisin aynısını nakletti.[906]

٦٤٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ اللَّيْثِيُّ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لا صَدَقَةَ عَلَى الرَّجُلِ فِي خَيْلِهِ وَلا فِي رَقِيقِهِ.

645- Yine bize Yunus'un, İbn Vehb > Üsâme b. Zeyd el-Leysî > Mekhûl > Irâk b. Mâlik kanalıyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Kişinin ne atlarında (hayl) ne de kölelerinde (rakîk) zekât vardır."***[907]

***

Ne var ki sözü geçen rivayetler içerisinde onlara (Ebû Hanîfe ve Züfer'e) karşı öne sürülen Abdullah b. Dînâr hadisinin, aleyhte bir delil olma niteliği bulunmamaktadır. Çünkü oradaki ***"Müslümana kölesi ve atı için zekât yoktur"*** sözünde kastedilen "at"ın, sâime bir at değil, (temel ihtiyaç için) "binilen bir at;" "köle"nin de hizmet için kullanılan bir köle olması ihtimali vardır. Dikkat edersen bu durum, kişinin ticarî gaye dışında elinde bulunan kölesi için fıtır sadakası verme yükümlülüğünü engellemediği gibi ticarî maksatla elinde tuttuğu kölesi için malî zekât ödeme zorunluluğuna da engel değildir.

Öte yandan, rivayet ettiğimiz Mekhûl hadisi ise, Abdullah b. Dînâr hadisine oranla, Mâlik, Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî'nin benimsedikleri görüşe daha yakındır. Burada farklı olarak sadece atlardan ve kölelerden söz edilmektedir. Hâlbuki kölelerin sadece hizmet için kullanılan köleler; atların da yalnızca hizmete tahsis edilmiş atlar olması ihtimali bulunmaktadır.

Ayrıca (bu görüştekiler) bu konuda Ali *radıyallahu anh*'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği ***"Sizleri at ve kölelerin zekâtından muaf tuttum"*** hadisini de delil almışlardır. Şöyle ki:

906 Ebû Dâvûd, Zekât 11.

907 Ebû Dâvûd, Zekât 11.

٦٤٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنِ الأَعْمَشِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: عَفَوْتُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ.

646- Fehd bize, Amr b. Hafs b. Gıyâs > babası (Hafs) > el-A‘meş > Ebû İshâk > Âsım b. Damra > Ali *radıyallahu anh* senediyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti: ***"Sizleri at ve kölelerin zekâtından muaf tuttum."***[908]

٦٤٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، وَشَرِيكٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

647- Ali b. Şeybe bize, Yezîd b. Harun > Süfyân ve Şerîk > Ebû İshâk > el-Hâris > Ali *radıyallahu anh* isnadıyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[909]

٦٤٨ - حَدَّثَنَا الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

648- Yine el-Müzenî bize, Şâfiî > Süfyân > Ebû İshâk > el-Hâris > Ali *radıyallahu anh* yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den söz konusu hadisin aynısını nakletti.[910]

٦٤٩ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْجِيزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

649- er-Rabî‘ b. Süleyman el-Cîzî bize, Ya‘kûb b. İshâk > el-Hâris > Ali *radıyallahu anh* senediyle Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[911]

---

908 Ebû Dâvûd, Zekât 5.

909 İbn Mâce, Zekât 15.

910 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 245.

911 Benzer bir senedle bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 245.

Ne var ki burada, sadece belirli niteliklere sahip bir takım at ve kölelerin kastedilmiş olması ihtimali de vardır. Bu sebeple bu hadis, Ebû Hanîfe ve Züfer'in görüşleri aleyhinde bir delil olamaz.

Âlimler bu konuda ihtilaf ettiklerine ve her grup da -arzettiğimiz gibi- kendi görüşünü destekleyecek delilller öne sürdüğüne göre, -Allah'ın izniyle- bu ihtilaflarının sebebini bulabilmek amacıyla, her birinin kendi kanaatini destekleyici nitelikte öne sürdüğü delilleri haricinde bu hususta nakledilen rivayetleri inceledik ve şunu tespit ettik:

٦٥٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ أَهْلَ الشَّامِ قَالُوا لأَبِي عُبَيْدَةَ: خُذْ مِنْ خَيْلِنَا وَرَقِيقِنَا صَدَقَةً، فَأَبَى، ثُمَّ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَأَبَى، ثُمَّ كَلَّمُوهُ، فَكَتَبَ إِلَى عُمَرَ، وَكَتَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ: إِنْ أَحَبُّوا فَخُذْهَا مِنْهُمْ وَارْدُدْهَا عَلَيْهِمْ وَارْزُقْ رَقِيقَهُمْ، قَالَ مَالِك رَحِمَهُ اللهُ: وَمَعْنَى قَوْلِ عُمَرَ: ارْدُدْهَا عَلَيْهِم.

650- Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik > İbn Şihâb > Süleyman b. Yesâr isnadıyla rivayet ettiğine göre, Şam ahalisi Ebû Ubeyde'ye "Atlarımızdan ve kölelerimizden de zekât al" dedi. Ebû Ubeyde almadı, ancak isteklerini Ömer b. el-Hattâb'a bir mektupla iletti. Fakat o da aynı şekilde almadı. Daha sonra ahali, tekrar Ebû Ubeyde ile konuştu. Israrlar üzerine Ebû Ubeyde yeniden Ömer'e yazdı. Bunun üzerine Ömer ona "Eğer (çok) istiyorlarsa onlardan al, yine onlara ver ve köleleri nasiplensin" diye yazdı.

Mâlik *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki: Ömer'in "Yine onlara ver" sözünün anlamı, "onların fakirlerine ver" demektir.[912]

***

Bu hadiste, Ömer'in, atlardan zekât almasının sebebi açıklanmakta ve bu zekât türünün, at sahiplerine, tıpkı diğer sâime atların zekâtının farz oluşu gibi farz olmadığı anlaşılmaktadır. Ahali burada sadece gönülden bağışta bulunma ve Allah *azze ve celle*'ye yakınlaşma arzusu ile hareket etmektedir. Bu da kanaatimizce onların, mallarındaki zekât haricindeki "hakkı" ödeme arzusunun bir ifadesidir. Nitekim daha önce bu konuda Ebû Hureyre ve Fatıma bint Kays

---

912 Mâlik, Zekât 38.

kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etmiş olduğumuz hadisler de[913] bunu göstermektedir.

Medine ehlinin rivayetleri içerisinde bu meseleye ilişkin tespit ettiğimiz hadis budur. Kûfe ehlinin rivayetleri içerisinde bulduğumuz ilgili rivayet ise şöyledir:

٦٥١ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْحَرَّانِيُّ، الْمَعْرُوفُ بِسُحَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ، قَالَ: حَجَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَأَتَاهُ نَاسٌ مِنْ أَشْرَافِ أَهْلِ الشَّامِ، فَقَالُوا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّا قَدْ أَصَبْنَا دَوَابًّا وَأَمْوَالاً، فَخُذْ مِنْ أَمْوَالِنَا صَدَقَةً تُطَهِّرُنَا وَتَكُونُ لَنَا زَكَاةً، فَقَالَ: هَذَا شَيْءٌ لَمْ يَفْعَلْهُ اللَّذَانِ كَانَا قَبْلِي، وَلَكِنِ انْتَظِرُوا حَتَّى أَسْأَلَ الْمُسْلِمِينَ، فَسَأَلَ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِيهِمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَقَالُوا: حَسَنٌ، وَعَلِيٌّ سَاكِتٌ لَمْ يَتَكَلَّمْ مَعَهُمْ، فَقَالَ: مَا لَكَ يَا أَبَا حَسَنٍ لا تَتَكَلَّمُ؟، قَالَ: قَدْ أَشَارُوا عَلَيْكَ، وَلا بَأْسَ بِمَا قَالُوا إِنْ لَمْ يَكُنْ أَمْرًا وَاجِبًا، وَجِزْيَةً رَاتِبَةً يُؤْخَذُونَ بِهَا، قَالَ: فَأَخَذَ مِنْ كُلِّ عَبْدٍ عَشْرَةً، وَمِنْ كُلِّ فَرَسٍ عَشْرَةً، وَمِنْ كُلِّ هَجِينٍ ثَمَانِيَةً، وَمِنْ كُلِّ بِرْذَوْنٍ وَبَغْلٍ خَمْسَةَ دَرَاهِمَ فِي السَّنَةِ، وَرَزَقَهُمْ كُلَّ شَهْرٍ الْفَرَسُ عَشْرَةُ دَرَاهِمَ، وَالْهَجِينُ ثَمَانِيَةٌ، وَالْبِرْذَوْنُ وَالْبَغْلُ خَمْسَةٌ خَمْسَةٌ، وَالْمَمْلُوكُ جَرِيبَيْنِ جَرِيبَيْنِ كُلَّ شَهْرٍ.

651- ... Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî'nin Ebû İshâk'tan rivayet ettiğine göre, Hârise b. Mudarrib dedi ki: Ömer b. el-Hattâb ile birlikte hac yaptım. Şam eşrafından bir grup insan gelip ona "Ey Mü'minlerin emiri! Biz bir takım hayvan ve mallar elde ettik. Mallarımızdan bizi temizleyecek ve bizim için arınma/yücelme vesilesi olacak bir zekât al" dedi. O da "Bu, benden önceki iki kişinin (Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebû Bekir'in) yapmadığı bir şeydir. Ancak bekleyin de Müslümanlara bir sorayım" dedi. Aralarında Ali b. Ebî Tâlib'in de olduğu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbına sordu. Herkes "Bu iyi olur" diyor, ancak Ali susuyor ve onlarla birlikte konuşmuyordu. Bunun üzerine Ömer ona "Niçin konuşmuyorsun Ebû Hasen!" diye sordu. O "Sana görüşlerini söylediler. (Kanaatimce) eğer bu durum farzmış gibi

913 Bk. 637, 638 ve 639 no'lu hadisler.

algılanmadığı ve onlardan düzenli şekilde alınacak bir vergi olarak görülmediği sürece bu söylediklerinde herhangi bir sakınca olmaz" dedi.

(Hârise b. Mudarrib) dedi ki: "Bunun üzerine (Ömer) yılda her köle için 10, her at için 10, her bir hecin devesi için 8, her bir beygir ve/veya katır için de 5 dirhem almış; ancak buna karşılık yine onlara her at için aylık 10, her hecin devesi için 8, her beygir ve/veya katır için 5'er dirhem ve köleler için de ikişer cerîb[914] maaş bağlamıştır.[915]

***

Bu hadis, bu konuda rivayet ettiğimiz hadisler içerisinde, onların ihtilaf ettikleri meseleyi en iyi şekilde açıklığa kavuşturan ve Ömer'in atlardan zekât alma gerekçesini net bir biçimde ortaya koyan bir hadistir.

Üstelik burada Hz. Ömer, kendilerinden zekât almasını talep edenlere hitaben, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ı kastederek "Bu, benden önceki iki kişinin yapmadığı bir şeydir" demektedir. Bu da atlarda zekât olmadığını benimseyenler açısından fazlasıyla delil sayılmaktadır. Ayrıca temizlenmek ve arınmak maksadıyla, sahibi oldukları atlardan zekât alması için Ömer *radıyallahu anh*'dan talepte bulunmaları, atların sâime olmasından kaynaklamamakta, sadece o atlar adına sadaka/bağışta bulunma arzusunu ifade etmektedir. Üstelik onlar, aynı zekâtı katırlarından ve kölelerinden de almasını istemişlerdir. Oysa katırlar, Ebû Hanîfe ve Züfer'e göre sâime bile olsalar zekâtı verilmeyen hayvanlardandır.

Buna göre Ömer *radıyallahu anh*'ın katırlardan almış olduğu zekât, onların sâime olmasından kaynaklanmıyorsa, atlardan aldığı zekât da sâime olmalarından dolayı değildir.

Öte yandan Ömer'in, onlardan aldığı zekâttan çok daha fazla miktarda bir maaş ve ödemeyi kölelerine, at ve katırlarına yapmış olduğu da hadiste zikredilmektedir. Bütün bu söylediklerimiz ise, Ebû Hanîfe ve Züfer'in bu konudaki görüşlerini çürütmektedir.

---

914 Cerîb: Miktarı belde örflerine göre değişen "dönüm" anlamında kullanılmakla birlikte buradaki manası 4 kafîz (=48 sa' = 132 litre) alan bir hacim ölçüsüdür. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 54. (Çeviren)

915 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 35.

Ayrıca aklî delil de onların görüşlerini geçersiz kılmaktadır. Çünkü onlar, zekâtının verilmesi gerektiğini söyledikleri sâime atlar için belirli bir sayı belirlememektedirler. Oysa diğer hayvanların zekâtının verilebilmesi için belirli bir sayıya ulaşmaları gerekmektedir. Ayrıca atların, damızlık için erkeğiyle dişisinin bir arada tutulduğu bir sürü hâlinde olmayıp sadece erkeklerden ya da sadece dişilerden oluşması durumunda zekâtının gerekmediğini ifade etmektedirler. Bu ise zekâtlarının farziyeti konusunda ittifak edilmiş olan diğer hayvanların hükmüne aykırıdır.

Öte yandan onların (Ebû Hanîfe ve Züfer'in) görüşü, başka bir açıdan kıyas yoluyla da çürütülmektedir. Şöyle ki: Zekâtlarının farziyeti konusunda ittifak edilmiş sâimelerin zekâtını öderken dirhem veya dinar vermek gerekmediği, sadece kendi cinsinden ya da başka cins bir hayvandan verilmesinin zorunlu olduğunu görmekteyiz. Keza şu yaklaşım da ilgili görüşü geçersiz kılmaktadır: Toynaklı hayvanlardan olan katır ve eşeklerin, ister sâime isterse (ziraat ve taşımacılık gibi işlerde) çalıştırılan hayvanlardan olsun, zekâtlarının olmadığını görmekteyiz. Buna karşılık tabanlı hayvanlardan olan develerin sâimelerinde ve çatal tırnaklılardan sayılan sığır ve davarların sâimelerinde zekât olduğunu biliyoruz. Bu itibarla (Ebû Hanîfe ve Züfer'in) toynaklılardan sayılan atlarla ilgili hükmü, tabanlı veya çatal tırnaklıların hükmüne değil, kendileri gibi toynaklı katır ve eşeklerin hükmüne katmaları uygun düşerdi. Şüphesiz muvaffakiyet Allah'tandır.

Üstelik bu görüşü destekleyecek mahiyette bir grup ilk dönem (mütekaddimîn) ulemasından rivayetler de nakledilmiştir:

٦٥٢ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ الْمُسَيَّبِ، عَنْ صَدَقَةِ الْبَرَاذِينِ، قَالَ: وَهَلْ فِي الْخَيْلِ صَدَقَةٌ؟.

652- … İbn Vehb'in Mâlik'ten rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Dînâr dedi ki: İbnü'l-Müseyyeb'e, beygirlerin zekâtını sordum. Bana "Atlarda zekât var mı ki?" diye cevap verdi.[916]

916 Mâlik, Zekât 40.

٦٥٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

653- … Vehb b. Cerîr'in Şu'be'den aktardığına göre Abdullah b. Dînâr, "Saîd b. el-Müseyyeb'e şunu sordum" dedikten sonra ilgili rivayetin aynısını zikretti.[917]

٦٥٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، قَالَ: جَاءَ كِتَابٌ مِنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي وَهُوَ بِمِنًى: أَلاَّ تَأْخُذَ مِنَ الْخَيْلِ وَلا مِنَ الْعَسَلِ صَدَقَةً.

654- … İbn Vehb'in Mâlik'ten rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm dedi ki: "Ömer b. Abdülaziz'den, henüz Mina'da olduğu bir sırada babama gelen bir talimatta 'Attan ve baldan zekât alma' deniliyordu."[918]

٦٥٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْخَيْلِ وَالْبَرَاذِينِ وَالْحَمِيرِ صَدَقَةٌ.

655- … İbnü'l-Mübarek'in el-Mübârek b. Fadâle'den rivayet ettiğine göre, el-Hasen dedi ki: "At, beygir ve eşeklerde zekât yoktur."[919]

٦٥٦ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا [ابْنُ] الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ، قَالَ: سَأَلْتُ عَطَاءً عَنِ الْخَيْلِ السَّائِمَةِ فَلَمْ يَرَ فِيهَا صَدَقَةً.

---

917 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 246.

918 Mâlik, Zekât 39.

919 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 247.

656- ... [İbn][920] el-Mübârek'in aktardığına göre, Mâlik b. Miğvel şöyle dedi: "Atâ'ya sâime atların zekâtı hakkında soru sordum. Onlarda herhangi bir zekât olmadığı kanaatindeydi."[921]

٦٥٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ مِثْلَهُ.

657- ... İbnü'l-Mübârek de Süfyân'dan, o da el-Muğîre yoluyla İbrahim'den bu görüşün aynısını rivayet etmiştir.[922]

***

Aynı şekilde ez-Zübeyr ve İbn Abbâs'tan da atlarda zekât olmadığına dair rivayetler nakledilmiştir. Şöyle ki:

٦٥٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ، أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ، يَقُولُ: كَانَ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ خَيْلٌ عَظِيمَةٌ مُحْشَرَةٌ بِالْجِمَى، فَلَمْ يَكُنْ يُخْرِجُ مِنْهَا صَدَقَةً.

658- ... İbn Lehîa'nın rivayet ettiğine göre, Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel, Urve b. ez-Zübeyr'i şöyle derken işitmiştir: "ez-Zübeyr b. el-Avvâm, kendisine ait büyük bir at çiftliği olmasına rağmen ondan herhangi bir zekât ödemiyordu."[923]

٦٥٩ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ وَسُئِلَ عَنِ الْخَيْلِ أَفِيهَا صَدَقَةٌ؟ فَقَالَ: لَيْسَ عَلَى الْفَرَسِ الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ صَدَقَةٌ.

---

920 Eserin yazma ve basılı nüshalarında köşeli parantez içindeki bu kelime düşmüş gözükmektedir. İlk bakışta bu şahsın, bir önceki rivayette geçen Mübârek b. Fadâle olduğu düşünülse de gerçekte, Mâlik b. Miğvel'den rivayet alanlar arasında onun değil, Abdullah b. el-Mübârek'in ismi geçmektedir (bk. Zehebî, *Siyer,* VII, 174). Dolayısıyla müstensihin dikkatsizliği sebebiyle 'ibn' kelimesi düşmüş olmalıdır. (Çeviren)

921 Benzer bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* IV, 247.

922 Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 34.

923 İbn Zencûye, *Emvâl,* s. 1021.

659- … Süfyân b. Uyeyne'nin İbn Tâvus'tan rivayet ettiğine göre, babası (Tâvus) şöyle dedi: İbn Abbâs'ın, "Atlarda zekât var mıdır?" şeklinde sorulan bir soruya "Allah yolunda savaşan atın zekâtı yoktur" cevabını verdiğini işittim.[924]

***

Bu konuda Ömer *radıyallahu anh*'dan rivayet edilen bir hadis daha var ki, sâime atlarda zekâtın zorunlu olduğunu benimseyenler onu delil göstermekte ve bundan hareketle Ömer *radıyallahu anh*'ın atlardan aldığı zekâtı bir teberru olarak değil, bizzat farz olarak aldığını iddia etmektedirler. İlgili hadis şöyledir:

٦٦٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَسَنِ، أَنَّ حُيَيَّ بْنَ يَعْلَى أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ يَعْلَى بْنَ أُمَيَّةَ، يَقُولُ: ابْتَاعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أُمَيَّةَ أَخُو يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ مِنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَرَسًا أُنْثَى بِمِائَةِ قَلُوصٍ، فَنَدِمَ الْبَائِعُ فَلَحِقَ بِعُمَرَ، فَقَالَ: غَصَبَنِي يَعْلَى وَأَخُوهُ فَرَسًا لِي، فَكَتَبَ إِلَى يَعْلَى، فَأَخْبَرَهُ الْخَبَرَ، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ الْخَيْلَ لَتَبْلُغُ هَذَا عِنْدَكُمْ؟، فَقَالَ: مَا عَلِمْتُ فَرَسًا بَلَغَ هَذَا قَالَ عُمَرُ: فَنَأْخُذُ مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً شَاةً، وَلا نَأْخُذُ مِنَ الْخَيْلِ شَيْئًا، خُذْ مِنَ الْخَيْلِ مِنْ كُلِّ فَرَسٍ دِينَارًا.

660- … Amr b. el-Hasen'in bildirdiğine göre, Huyey b. Ya'lâ, Ya'lâ b. Ümeyye'yi şöyle derken işitmiştir: Ya'lâ b. Ümeyye'nin kardeşi Abdurrahman b. Ümeyye, Yemenli bir adamdan, yüz genç dişi deve karşılığında dişi bir at satın almıştı. Ancak daha sonra satıcı (bu alışverişten) pişman olduğu için Ömer *radıyallahu anh*'a gelip "Ya'lâ ve kardeşi bana ait bir atı elimden zorla aldılar" dedi. Bunun üzerine Ömer *radıyallahu anh,* Ya'lâ'ya haber yolladı, o da ona durumu anlattı. Ömer "Sizde bir atın değeri bu kadar olabiliyor mu?" diye sordu. (Ya'lâ da) "Doğrusu ben de bir atın bu derece pahalı olabileceğini şimdiye kadar hiç bilmiyordum" dedi. Daha sonra Ömer *radıyallahu anh* "Biz her 40 koyundan bir tanesini (zekât olarak) alırken atlardan hiçbir şey almıyoruz. Buna göre sen, her bir at için sadece bir dinar al" diyerek atlara birer dinar vergi koydu.[925]

---

924 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 247; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1021.

925 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 36; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1024.

(Bu iddia sahiplerine) şöyle cevap verilir: Bu hadis münkerdir.[926] Çünkü bu hadisi rivayet eden Amr b. el-Hasen,[927] bu konuda rivayetiyle amel edilecek biri değildir. Zira o, ilim (hadis) rivayetiyle tanınmamaktadır. Üstelik Züheyr b. Muâviye, Ebû İshâk es-Sebîî ve Hârise b. Mudarrib gibi hadis hafızı imamlar, Ömer *radıyallahu anh*'dan bunun tam aksi yöndeki bir görüşü içeren ve daha önce sözünü ettiğimiz (651 no'lu) hadisi rivayet etmişlerdir.

Bu durumda zekâtlar, kıyas ve aklî çıkarımlara göre alınabilir mi? Üstelik değeri daha düşük olana göre değeri yüksek olanın mı zekâtı verilecektir? Eğer durum böyle olsaydı, ticarî maksat güdülmeyen 5 bin ukiyye değerindeki bir ev dururken, 5 ukiyye kıymetindeki bir gümüşün zekâta tabi olmaması gerekirdi.

Yine eğer mesele bu şekilde olsaydı, zekât açısından koyunların eşeklerden farklı bir yönü kalmazdı. Çünkü eşeklerin fiyatı, koyunlardan daha yüksektir. Kaldı ki Ömer *radıyallahu anh,* bu hadiste bahsedilenin aksine, Allah'ın belirlemiş olduğu hak sınırlarım çiğneyemeyecek ölçüde hassasiyet sahibidir. Üstelik hiç kimsenin zekâtı verilmesi gereken hususlara, ondan olmayan başka şeyleri ekleme hakkı yoktur. Zira böyle yapması hâlinde söz konusu ilave hükmü, Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'nda okuduğumuz zekâtlarla ilgili âyetlere katmış olur.

Öte yandan âlimler, madenlerde bulunan altın ve gümüş konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şöyle demişlerdir: "Bu madenlerdeki altın 20 miskal; (altın olmaması hâlinde) onun yerine gümüş de 5 ukiyye olmadığı müddetçe hiç bir şey gerekmez. Bu ölçülerden fazla olması hâlinde ise, maden çıkmaya devam ettikçe zekâtı ona göre hesaplanarak alınmaya devam edilir. Şayet maden bir ara kesilir de sonra tekrar çıkmaya devam ederse, ilk defa çıkarmaya başlanıyormuş gibi zekâtı hesap edilir."

Ayrıca şunu da ifade etmişlerdir: "Madenler de ziraat ürünleri gibidir; ziraat ürünlerinin zekâtının ürün toplandığı zaman alınması gibi madenlerden de öylece zekât alınır ve üzerinden bir yıl geçmesi beklenmez." Mâlik ve

926 Münker'in en çok kabul gören tanımı şöyledir: Zayıf bir ravinin, güvenilir raviye aykırı olarak rivayet ettiği hadistir. Ayrıntılı bilgi için bk. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 271-273. (Çeviren)

927 Eserin yazma ve basılı nüshalarında buradaki "el-Hasen" ismi, yanlışlıkla "el-Hüseyin" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

el-Leys bu görüşü savunanlardandır. Nitekim Yunus bize, İbn Vehb yoluyla Mâlik ve el-Leys'in burada aktardığımız görüşlerini rivayet etmiştir.[928]

Bu kanaat aynı zamanda Şâfiî'den de *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* nakledilmiştir. Ayrıca bu mezhebin taraftarları kendi görüşlerini bu konuda rivayet ettikleri bir hadisle de desteklemişlerdir:

٦٦١ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ رَبِيعَةَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ بِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ مِنْ مَعَادِنِ الْقَبَلِيَّةِ الصَّدَقَةَ، وَأَنَّهُ قَطَعَ لِبِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ الْعَقِيقَ أَجْمَعَ. فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ قَالَ لِبِلَالٍ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُعْطِكَ لِتَحْتَجِبَهُ عَنِ النَّاسِ، وَلَمْ يُعْطِكَ إِلَّا لِتَعْمَلَ، قَالَ: فَقَطَعَ عُمَرُ لِلنَّاسِ الْعَقِيقَ.

661- ... Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî'nin[929] Rabîa'dan, onun da el-Hâris b. Bilâl b. el-Hâris[930] yoluyla babasından (Bilâl b. el-Hâris) rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* el-Kabeliyye nahiyesinin[931] madenlerinden zekât almış ve Bilâl b. el-Hâris'e, el-Akîk bölgesinin[932] tamamını iktâ olarak vermişti. Daha sonra Ömer *radıyallahu anh* halife olduğunda Bilâl'e şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* burayı (el-Akîk bölgesini) insanlardan alıkoyasın diye sana vermedi. O, burayı sadece işletmen için sana verdi." Sonra da Ömer, el-Akîk'i bütün insanlara iktâ olarak bıraktı.[933]

***

928 Mâlik, Zekât 8.

929 Eserin yazma ve dolayısıyla basılı nüshalarında bu nisbe, yanlışlıkla "el-Enderâverdî" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

930 Yazma nüshada Rabîa b. el-Hâris olarak geçen isim, kaynaklarda Rabîa b. Ebî Abdurrahman olarak kaydedilmiştir. Bk. Mâlik, Zekât 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, IV, 152). Buna göre "Rabîa'nın el-Hâris'ten rivayeti" manasına gelen ve "Rabîa an el-Hâris b. Bilâl b. el-Hâris" şeklinde yazılması gereken sened, muhtemelen yazım hatası sebebiyle "an" yerine, "oğlu" anlamına gelen "bin" kelimesiyle "Rabîa bin el-Hâris b. Bilâl b. el-Hâris" tarzında yazılmış olmalıdır. (Çeviren)

931 el-Kabeliyye, Medine'ye beş günlük mesafede, deniz kenarında bir nahiyedir. (Çeviren)

932 el-Akîk, Medine'ye iki veya üç mil mesafede, Müzeynelilere ait toprakların bir parçasıdır. (Çeviren)

933 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, IV, 152.

Burada onlara karşı öne sürülecek delillerden biri de şudur: Bu hadisin aslının, sened itibariyle rivayet ettikleri şekilde olmasına rağmen metin açısından, senedde geçen ed-Derâverdî'den daha hafız ve güvenilir ravilerin naklettiği rivayete bakıldığında farklı olduğu görülmektedir. Nitekim;

٦٦٢ -حَدَّثَنَا يُونُسُ، قال: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ رَبِيعَةَ، وغَيْرِ وَاحِدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْطَعَ لِبِلالِ بْنِ الْحَارِثِ الْمُزَنِيِّ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ، وَهِيَ نَاحِيَةَ الْفُرْعِ، فَتِلْكَ الْمَعَادِنُ لا تُؤْخَذُ مِنْهَا إِلا الزَّكَاةُ إِلَى الْيَوْمِ.

662- Yunus'un bize İbn Vehb kanalıyla Mâlik'ten, onun da İbn Vehb'e, Rabîa ve daha başkalarından (veya Rabîa yoluyla pek çok kimseden)[934] rivayetle verdiği bilgiye göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* (Nahle ile Medine arasındaki) Fur' civarındaki el-Kabeliyye madenlerinin işletme hakkını Bilâl b. el-Hâris el-Müzenî'ye vermişti. O günden bu yana bu madenlerden zekâttan başka bir şey alınmaz.[935]

***

İşte hadisin isnad ve metin itibariyle aslı budur. Ancak isnadı munkatı olup Rabîa'dan öteye gitmemektedir. Metnine gelince; söz konusu zekâtın alındığı madenler, Bilâl'e ait olup Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından kendisine iktâ olarak verilmişti. Özel mülk sayılan yerlerdeki madenler ile özel mülk olmayan yerlerdeki madenlerin hükümleri Ebû Hanîfe'nin de içinde bulunduğu pek çok ilim adamına göre birbirinden farklıdır. Onlar meseleyi şöyle izah etmektedirler: Özel mülk dâhilindeki altın ya da gümüş ve benzeri madenlerle ilgili olarak sahiplerinin vermekle yükümlü olduğu hiçbir şey yoktur. Ancak özel mülk sayılmayan çöl ve kırsal alanlardaki -az veya çok miktardaki- madenlerde humus (beşte bir) vardır.

Bize Muhammed b. Ali, Muhammed yoluyla Ya'kûb'dan Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü nakletmektedir. Ebû Yusuf ve Muhammed ise ona bu hususta

934 Parantez içindeki ibare, tespit edebildiğimiz kadarıyla *Muvatta*'ın, Yahya b. Yahya el-Leysî ve Ebû Mus'ab ez-Zührî kanalıyla gelen nüshalarında geçmektedir. Diğer ibare ise görebildiğimiz kadarıyla *Muvatta*'ın Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî yoluyla gelen nüshasındaki metne uygun düşmektedir. Zira oradaki sened şu şekildedir: "Ahberana Mâlik (kâle) haddesenâ Rabîa b. Ebî Abdirrahman ve gayruhû: Mâlik bize haber verip dedi ki: Bize Rabîa b. Ebî Abdurrahman'ın ve daha başkasının rivayet ettiğine göre..." Bk. *Muvatta*, eş-Şeybânî rivayeti, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, el-Mektebetü'l-İlmiyye, s. 119. (Çeviren)

935 Mâlik, Zekât 8.

muhalefet etmişlerdir. Biz onların bu muhalif görüşlerine -Allah Teâlâ'nın izniyle- bu konunun ilgili bölümünde yer vereceğiz.

Mâlik b. Enes'in Rabîa'dan rivayet etmiş olduğu hadis Ebû Hanîfe'nin benimsediği kanaatle uyum arzetmektedir. Ancak Rabîa'nın hadisinde geçen "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in veya bir başkasının, o madenlerden çıkarılanların zekâtını aldığı" şeklindeki ifadeden kasıt, nisap yılını doldurmuş miktardan zekât alınması olmalıdır. Zira dikkat edilirse kendisinden zekât alınan şeyin miktarından söz edilmemektedir. Bu bakımdan bu miktar, sözü geçen bütün âlimlere göre maden malları dışında diğer mallarda zekâtı gerektiren "miktar" olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla nisap yılı açısından hükmü de maden malları dışında kalan diğer malların hükmü gibi olacaktır.

Madenler dışındaki gelir ve kârların hükmüne baktığımızda ise, malum miktara ulaşmadıkça ve üzerinden bir nisap yılı geçmedikçe bunlarda zekât olmadığını görmekteyiz. Madenlerden elde edilen gelir de kıyas açısından bunun gibidir. Hiç kimsenin, bu konunun başında Allah *azze ve celle*'nin Kitabı'ndan aktardığımız zekât âyetlerine -eklenmesi zorunlu olanlar haricinde- yeni bir şey ekleme hakkı yoktur.

Burada Ebû Hanîfe'nin konuyla ilgili görüşünü naklettik. Ebû Yusuf ve Muhammed ise madenlerde bulunan -az veya çok miktardaki- altın, gümüş vb. maddelerde humus (beşte bir) olduğu kanaatindedirler. Ayrıca bu hususta söz konusu maddelerin, sahipleri tarafından kazılıp çıkarılan (özel mülke ait) madenlerde bulunmasıyla, çöl ve kırsal kesimlerde bulunması arasında bir ayrım gözetmemişlerdir. Onların bu görüşleri bize şu yollarla gelmiştir: Muhammed b. el-Hasen, Ya'kûb'un[936] görüşünü bize nakletmiş; Ali kanalıyla da Muhammed'in kendi kanaati aktarılmıştır.

Hem Ebû Hanîfe hem de Ebû Yusuf ve Muhammed'in çöllerdeki madenlerde bulunan altın ve gümüşle ilgili yaklaşımlarını ve bunların 1/5 oranında zekâta tabi olduğuna ilişkin görüşlerini destekleyen delillerden biri de humusun zekât olarak kabulü ile alakalı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bir rivayettir. Şöyle ki:

---

936 Ebû Yusuf'un asıl adı Ya'kûb b. İbrahim'dir. Tahâvî burada onu künyesiyle değil, ismiyle zikretmiştir. (Çeviren)

٦٦٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الْعَجْمَاءُ جُرْحُهَا جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ، فَقَالَ لَهُ السَّائِلُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، أَمَعَهُ أَبُو سَلَمَةَ؟ فَقَالَ: إِنْ كَانَ مَعَهُ فَهُوَ مَعَهُ.

663- Bize Yunus'un, Süfyân b. Uyeyne > ez-Zührî > İbnü'l-Müseyyeb yoluyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Hayvanların kendiliğinden meydana getirdikleri cinayet ve zararlara tazmin gerekmez. Kuyu kazmaktan doğan cinayete de bir şey gerekmez. Rikâzda***[937] ***ise beşte bir vardır."***[938]

Bir adam ona (ez-Zührî'ye) "Ey Ebû Muhammed! Onunla (Saîd b. el-Müseyyeb ile) birlikte Ebû Seleme de var mıdır?" diye sordu. O da "Eğer onunla beraber ise zaten beraberdir" dedi.[939]

٦٦٤ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ.

664- Yine Yunus'un bize, İbn Vehb > Mâlik yoluyla aktardığına göre, ez-Zührî, İbnü'l-Müseyyeb ve Ebû Seleme kanalıyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Rikâzda beşte bir vardır."***[940]

***

937 Rikâz: Yer altındaki aslî hâli üzere bulunan madenler ile gömülü olan definelere verilen isimdir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 386. (Çeviren)

938 Buhârî, Diyât 29; Müslim, Hudûd 45, 46.

939 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, III, 276. Burada senedle ilgili teknik bir mesele sorulmaktadır. 664 no'lu rivayette görüldüğü gibi Ebû Hureyre'den hadisi alan İbnü'l-Müseyyeb'in yanında Ebû Seleme de bulunmaktadır. 663 no'lu rivayette Ebû Seleme olmadığı için muhtemelen ez-Zührî'ye bu rivayetteki ayrıntı sorulmuş, o da bunun çok önemli olmadığını ima edecek bir cevap vermiştir. (Çeviren)

940 Buhârî, Zekât 66; Mâlik, Zekât 9.

Buna göre, madenlerden alınacak zekât miktarı, sözünü ettiğimiz âlimlere göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Rikâzda beşte bir vardır"*** hadisinde bahsedilen "rikâz"dan sayılmaktadır.

Ancak pek çok ilim adamı onlara bu hususta muhalefet etmiştir. Bunlardan biri de Mâlik'tir. Nitekim Yunus'un İbn Vehb yoluyla bize aktardığına göre, Mâlik, rikâz konusunda ilim ehlinin şöyle dediklerini işitmiştir: "Rikâz, cahiliye döneminde gömülmüş ve bulmak için büyük bir çalışma ve maddî külfete girilmeyen definelerdir. Eğer bulmak için maddî külfete giriliyor veya büyük bir emek harcanıyorsa ve buna rağmen bazen rastgeliyor, bazen de rastgelmiyorsa bu artık "rikâz" olmaktan çıkar."

Mâlik *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* dedi ki: "Bize göre hakkında ihtilaf olmayan mesele budur."

Ayrıca şöyle demişlerdir: "Cahiliye dönemi insanlarının gömdüğü ve Müslümanların ganimet olarak ele geçirdiği definelerin hükmü, 'ganimet'lerin hükmü gibidir."

Buna karşılık onlara şöyle cevap verilir: Rikâz hakkında getirmiş olduğunuz yoruma gelince; bu hususta muhaliflerinizin aleyhine delil olarak öne sürebileceğiniz ilk dönemlere ait hiçbir rivayetten bize bahsetmiş değilsiniz. Oysa Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nakledilen bazı rivayetlerden, onun burada cahiliye insanının gömdüğü defineleri kastettiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

٦٦٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْحَارِثِ، وَهِشَامُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلا مِنْ مُزَيْنَةَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: كَيْفَ تَرَى فِيمَا يُؤْخَذُ فِي الطَّرِيقِ الْمِئْتَاءِ أَوْ فِي الْقَرْيَةِ الْمَسْكُونَةِ؟ قَالَ: عَرِّفْهُ سَنَةً، فَإِنْ جَاءَ بَاغِيهِ فَادْفَعْهُ إِلَيْهِ وَإِلا فَشَأْنُكَ بِهِ، فَإِنْ جَاءَ طَالِبُهُ يَوْمًا مِنَ الدَّهْرِ فَأَدِّهِ إِلَيْهِ، وَمَا كَانَ فِي الطَّرِيقِ غَيْرِ الْمِئْتَاءِ أَوِ الْقَرْيَةِ غَيْرِ الْمَسْكُونَةِ فَفِيهِ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ.

665- ... Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiğine göre, Müzeyneli bir kişi, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek "Herkesin gelip geçtiği bir yolda veya insanların oturduğu bir bölgede bulunanlar hakkında ne buyurursunuz?" diye sordu. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: ***"Onu bir yıl boyunca***

herkese ilan et. Eğer sahibi çıkar gelirse ona ver, aksi hâlde dilediğin gibi kullan. Şayet sahibi günün birinde çıkar gelirse onu ona ver. Kimsenin gelip geçmediği bir yolda veya insanların oturmadığı ıssız bir bölgede bulunan eşyada ve rikâzda beşte bir vardır."[941]

***

Görüldüğü gibi burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* "rikâz"ı, insanların oturduğu bölgelerde bulunan eşyadan farklı değerlendirmiştir. Bu noktada, ilgili yerde bulunan eşya, toprağın üstünde açıkta veya toprak altında gizlenmiş olsa da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her hâlükârda "rikâz"ı bu hadiste onlardan ayırmıştır. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hususta rivayet edilen bir hadis, bu yönüyle daha açıktır:

٦٦٦ - حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ الأَسْلَمِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو يُوسُفَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا عَطِبَ الرَّجُلُ فِي بِئْرٍ جَعَلُوهَا عَقْلَهُ، وَإِذَا قَتَلَتْهُ دَابَّةٌ جَعَلُوهَا عَقْلَهُ، وَإِذَا قَتَلَهُ مَعْدِنٌ جَعَلُوهُ عَقْلَهُ، فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: الْمَعْدِنُ جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَالْعَجْمَاءُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا الرِّكَازُ؟ قَالَ: الذَّهَبُ الَّذِي خَلَقَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي الأَرْضِ يَوْمَ خُلِقَتْ.

666- … Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'nin, dedesinden rivayet ettiğine göre Ebû Hureyre şöye dedi: Cahiliye insanı, kişinin içine düşüp öldüğü kuyuyu o kişi için; bir at tarafından öldürülen kimse için de atın kendisini ve madende ölen kişi için de bizzat o madeni diyet olarak kabul ediyor(ve o diyeti ölenin ailesine ödüyor)lardı. Biz bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sorunca şöyle buyurdu: ***"Madenden doğan zararlara tazmin yoktur. Kuyu kazmaktan doğan cinayete de bir şey gerekmez. Hayvanların kendiliğinden meydana getirdikleri cinayet ve zararlara da tazmin gerekmez. Rikâzda ise beşte bir vardır."*** Biz "Ey Allah'ın Rasûlü! Rikâz da nedir?" diye sorduk. Şöyle cevap verdi: ***"Allah azze ve celle'nin, yeryüzünün yaratıldığı andan itibaren içerisinde yaratmış olduğu altındır."***[942]

941 İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 47; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 152.

942 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 152. Ancak burada Ebû Hureyre'nin sözü geçmemektedir.

Bu kelime Arap dilinde de bu anlamda kullanılmaktadır. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin şu âyetindeki formu da buradan gelmektedir: ***"... ev tesmeu lehüm rikzâ."***[943] Yani -Allah Rasûlü'nden uzakta yitip gittikleri için- ***"onlara ait cılız/gizli bir ses işitiyor musun?"*** denilmektedir.

Yine (Arapça'da) "mızrağı yere batırdım" anlamında "rekeztü'r-rumh" denilir. Buna göre, Allah *azze ve celle* ya da insanoğlu tarafından yerin altına gömülüp gizlenen her şey, toprağın içine "merkûz (gömülüp gizlenmiş)" demektir.

Nitekim İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayet, onun madenler konusundaki görüşünün bu yönde olduğunu göstermektedir:

٦٦٧ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنِ الْعَنْبَرِ هَلْ فِيهِ صَدَقَةٌ؟ فَقَالَ: إِنْ كَانَ فِيهِ شَيْءٌ فَفِيهِ الْخُمُسُ.

667- ... İbn Tâvus'un rivayet ettiğine göre, babası (Tâvus) şöyle dedi: İbn Abbâs'a anber[944] ile ilgili olarak "Onda zekât var mıdır?" diye soruldu. O da "Eğer onda bir şey olsaydı, beşte bir (oranında bir vergi) olurdu" cevabını verdi.[945]

***

İbn Abbâs *radıyallahu anh,* denizden çıkarılan anberin hükmünü "Eğer onda bir şey olsaydı, beşte bir (oranında bir vergi) olurdu" şeklinde değerlendirdiğine göre, karadan çıkarılan altın ve gümüş de aynı hükümdedir.

Ayrıca daha önce arzettiğimiz rikâz hadisini nakleden ez-Zührî de madenlerden elde edilenler konusunda beşte bir vergi olduğu kanaatindedir. Şöyle ki:

٦٦٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي الرِّكَازِ الْمَعْدِنِ وَاللُّؤْلُؤِ يَخْرُجُ مِنَ الْبَحْرِ، وَالْعَنْبَرِ مِنْ ذَلِكَ الْخُمُسُ.

Bu sözün senedsiz olarak yer aldığı bir kaynak için bk. Serahsî, *Mebsût,* XIV, 42.

943 Meryem 19/98.

944 Anber, güzel bir koku çeşididir. Deniz kıyısında veya derinliklerinde yetişen bir bitki olup kendi kendine parçalanır ve dalgalar tarafından kıyıya atılır. Ancak bu bitkiyi yiyen büyük balıkların karnı yarılarak elde edilen maddeye de anber denilmektedir. (Çeviren)

945 Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 64-65.

668- ... İbnü'l-Mübarek'in Yunus'tan rivayet ettiğine göre, ez-Zührî, rikâz, maden ve denizden çıkarılan inci, anber hakkında beşte bir vergi olduğu görüşündedir.[946]

***

Bu noktada onların "Beşte bir vergisi bulunan rikâz, ganimet olarak ele geçmişse..." sözüne gelince; bu söz geçersizdir/anlamsızdır. Eğer öyle olsaydı, sulh yoluyla fethedilmiş şehirler ile güç kullanılarak fethedilmiş şehirler arasında fark olurdu. Buna göre, güç kullanılarak fethedilmiş topraklarda bulunan rikâzın beşte biri Allah *azze ve celle*'ye; beşte dördü ise o rikâzın bulunduğu şehri fethedenlere ait olur, sulh yoluyla fethedilmiş memleketlerdeki rikâz da oranın halkına dağıtılırdı. Oysa icma hükmü buna engeldir ve âlimler nerede olursa olsun rikâzın hükmünü aynı kabul etmiş ve bulunduğu yere göre değil, sadece kendi hükmüne göre değerlendirilmesini esas almışlardır. Bu görüşe göre, madenlerde altın ve gümüşün var olması gerekmekte ve bir adamın gerek kendi özel mülkünde, gerekse başkasının arazisinde bulduğu madenin bizatihi kendisinde beşte bir oranında bir vergi bulunmaktadır. Zira Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*, hiçbir rikâzı diğerinden farklı değerlendirmemiştir. Nitekim bu kitapta da aktardığımız gibi Ebû Yusuf ve Muhammed de böyle söylemişlerdir. Bu sebeple mesele, Ebû Hanîfe'nin dediği gibi değildir. Daha önce bu konu içerisinde sözünü ettiğimiz gibi Ebû Hanîfe, kişinin kendi özel mülkünde bulduğu ile başkasının mülkünde buldukları arasında ayrım yapmaktaydı.

Öte yandan Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed, altın, gümüş, demir, kurşun ve bakırın tamamını aynı hükme tabi tutmakta ve bunların bulunduğu madeni "rikâz" kabul ederek beşte bir oranında vergiyi öngörmektedirler. Nitekim bu mesele içerisinde daha önce de altın ve gümüşle alakalı olarak her bir grubun görüşünü aktarmıştık.

Onların bu konudaki görüşleri bize Muhammed > Ali b. Ma'bed > Muhammed > Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe'nin kendi kanaati; yine Ali > Muhammed yoluyla Ebû Yusuf'un kendi görüşü ve keza Ali kanalıyla Muhammed'in kendi kanaati olarak nakledilmiştir.

946 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 754.

ALLAH TEÂLÂ'NIN

﴿وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ...﴾

"DEVŞİRİLİP TOPLANDIĞI GÜN DE HAKKINI VERİN..." SÖZÜNÜN TE'VİLİ

Allah *azze ve celle* ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin..."***[947] buyurmaktadır. İlim adamları bu âyet hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, "Bu âyet muhkemdir. Burada sözü edilen 'hak' ise, tarla/bahçe ürünlerindeki onda bir ve yirmide bir orandır" demişlerdir. Mâlik b. Enes bu görüşü benimseyenlerdendir. Nitekim Yunus'un bize aktardığına göre, İbn Vehb şöyle demiştir: Mâlik, Allah *azze ve celle*'nin ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "Buradaki (hak), -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- zekâttır. Zira ben bu kanaatte olanları işitmiştim."[948]

Ahmed (Tahâvî) dedi ki: Bu görüş -tam aksi yöndeki bir kanaatine rağmen- İbn Abbâs'tan da nakledilmiştir. Biz bu konuda ondan nakledilen rivayeti, Allah Teâlâ'nın izniyle ilgili yerde zikredeceğiz.

٦٦٩ - حَدَّثَنَا فَهْدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: الْعُشْرُ وَنِصْفُ الْعُشْرِ.

669- Fehd b. Süleyman'ın bize, Muhammed b. Saîd b. el-Isbahânî > Ebû Muâviye > el-Haccâc > el-Hakem isnadıyla Miksem'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetindeki "hak" ile ilgili olarak "Onda bir ve yirmide bir" dedi.[949]

---

947 Mâide 5/6.

948 Mâlik, Zekât 35.

949 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 794; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 32.

Bu görüş, yine tam zıddı bir kanaatine rağmen, Muhammed b. el-Hanefîyye'den de rivayet edilmiştir. Nitekim biz Allah Teâlâ'nın izniyle ondan aktarılan söz konusu (muhalif) rivayeti de kitabımızın ilgili yerinde zikredeceğiz.

٦٧٠ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ سَالِمٍ الْمَكِّيِّ، عَنِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ مِثْلَهُ.

670- Fehd bize, Muhammed > Şerîk > el-Haccâc > Sâlim el-Mekkî kanalıyla İbnü'l-Hanefîyye'den yukarıdaki rivayetin aynısını nakletti.[950]

***

Ayrıca bu görüş, Muhammed b. Ali dışında pek çok tâbiînden de rivayet edilmiştir. Nitekim;

٦٧١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ الْمَكِّيِّ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: زَكَاتُهُ.

671- ... İbrahim b. Nâfi' el-Mekkî'nin İbn Tâvus'tan rivayet ettiğine göre babası (Tâvus) ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetindeki "hak" ile ilgili olarak "Zekâtı" demiştir.[951]

٦٧٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: مَا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ.

672- ... Ebû Âsım'ın Muhammed b. Rifâa'dan rivayet ettiğine göre, Muhammed b. Ka'b ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetindeki "hak" ifadesini "az veya çok" olarak yorumlamıştır.[952]

***

Bazı âlimler de "Bu âyet mensuhtur" diyerek bu görüşü İbn Abbâs'tan rivayet etmişlerdir. Nitekim;

---

950 Taberî, *Tefsîr,* VIII, 54.

951 Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 145.

952 Taberî, *Tefsîr,* VIII, 58.

٦٧٣ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، فِي قَوْلِهِ {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: نَسَخَتْهَا الْعُشْرُ وَنِصْفُ الْعُشْرِ.

673- Fehd'in bize, Muhammed > Hafs b. Gıyâs > el-Haccâc > el-Hakem kanalıyla Miksem'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetiyle ilgili olarak "Onda bir ve yirmide bir onu neshetmiştir" demiştir.[953]

***

Ne var ki bu hadisin ravisi Hafs ile (669 no'lu hadisin ravisi) Ebû Muâviye, bu hadisin el-Haccâc'dan rivayetinde ihtilafa düşmüş ve her biri arzettiğimiz şekilde hadisi nakletmiştir.

Bu görüş aynı zamanda Muhammed b. Ali b. el-Hanefîyye'den de rivayet edilmiştir:

٦٧٤ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَفْصٌ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ سَالِمٍ الْمَكِّيِّ، عَنِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ، مِثْلَهُ.

674- Fehd bize, Muhammed > Hafs > el-Haccâc > Sâlim el-Mekkî kanalıyla İbnü'l-Hanefîyye'den (bir önceki) rivayetin aynısını nakletti.[954]

***

Burada da yine Hafs ile (670 no'lu hadisin ravisi) Şerîk, bu hadisin el-Haccâc'dan rivayetinde ihtilafa düşmüş ve her biri ilgili rivayeti arzettiğimiz şekilde nakletmiştir.

Öte yandan bu kanaat aynı zamanda en-Nehaî'den de rivayet edilmiştir.

٦٧٥ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، عَنْ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ شِبَاكٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، فِي قَوْلِهِ {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ} قَالَ: نَسَخَتْهَا الزَّكَاةُ.

953 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 303.

954 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 300.

675- ... Ebû Avâne'nin Mugîre yoluyla Şibâk'tan rivayet ettiğine göre, İbrahim (en-Nehaî) ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetiyle ilgili olarak "Zekât (hükmü) bu ayeti neshetmiştir" dedi.[955]

***

Bazı âlimler "Bu âyet muhkemdir ve içindeki 'hak'tan kasıt, zekât dışındaki şeylerdir" demişlerdir. Bu görüş de İbn Ömer'den nakledilmektedir.

٦٧٦ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ الْحَارِثِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ الطَّائِفِيُّ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، فِي قَوْلِهِ {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ} قَالَ: كَانَ إِذَا صَرَمَ يُعْطِي ضِغْثًا.

676- ... Nâfi'in rivayet ettiğine göre, İbn Ömer ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyeti hakkında şöyle dedi: "Devşirildiği zaman bir demet/deste vermektir."[956]

***

Bu görüş farklı bir lafızla Mücâhid'den de nakledilmiştir.

٦٧٧ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: إِذَا حَصَدَ أَطْعَمَ مِنْهُ، وَإِذَا أَدْخَلَهُ الْبَيْدَرَ أَطْعَمَ مِنْهُ، وَإِذَا دَاسَهُ أَطْعَمَ مِنْهُ.

677- ... Şu'be'nin Mansûr'dan rivayet ettiğine göre, Mücâhid ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyeti hakkında şöyle dedi: "Hasat edildiği zaman ondan yedirilir, harman yerine getirildiğinde de yedirilir ve ürün harmanlandığında da yedirilir."[957]

٦٧٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: كَانَ يُلْقِي لَهُ مِنَ السُّنْبُلِ.

955 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 300; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 796.

956 Benzer anlamda bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 301.

957 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 301.

678- ... Süfyân'ın Mansûr'dan rivayet ettiğine göre Mücâhid ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetiyle ilgili olarak şöyle dedi: "Henüz başak hâlindeyken (fakire) verilirdi."[958]

٦٧٩ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سِنَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، {وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ}، قَالَ: إِذَا حَضَرُوا عِنْدَ الْحَصَادِ أَعْطَاهُمُ السُّنْبُلَ، وَإِذَا حَضَرُوا عِنْدَ الْكَيْلِ حَثَا لَهُمْ مِنَ الْحِنْطَةِ، وَإِذَا عَلِمَ كَيْلَهُ أَخْرَجَ زَكَاتَهُ، وَإِذَا حَضَرُوا عِنْدَ الْجُذَاذِ أَعْطَاهُمْ مِنَ الثَّمَرِ، وَإِذَا حَضَرُوا عِنْدَ الْكَيْلِ حَثَا لَهُمْ مِنْهُ، وَإِذَا عَلِمَ كَيْلَهُ عَزَلَ زَكَاتَهُ.

679- ... Sinan b. Abdurrahman'ın Mansûr'dan rivayet ettiğine göre, Mücâhid ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetiyle ilgili olarak şu yorumu yaptı: "(İhtiyaç sahipleri) hasat sırasında gelirlerse onlara başaklı kısmından verir. Eğer tartılırken hazır bulunurlarsa buğdaydan avuçlayıp verir. Bu arada (mal sahibi) buğdayın miktarını tam olarak biliyorsa zekâtını da çıkarır. Yine (bahçe ürünlerini) devşirirken gelirlerse meyve/üründen verir. Şayet ölçü-tartı esnasında gelirlerse onlara da bir miktar verir. Eğer ürünün miktarını tam olarak biliyorsa zekâtını da ayırır."[959]

***

Bu âlimler, söz konusu âyette geçen "hak" lafzının zekât dışında bir hükmü ifade ettiği görüşündeydiler. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Malda zekât dışında bir hak vardır"*** buyurduğu rivayet edilmektedir. Biz daha önce bu rivayetten bahsetmiştik.

Ayrıca bu âyetle ilgili olarak Câbir b. Zeyd'in de[960] "Bu, muhkem bir âyettir" dediği rivayet edilmektedir. Ona göre âyette geçen "hak"tan kastedilen de zekâttır. Nitekim âyetin devamındaki ***"... Fakat israf etmeyin; çünkü***

958 Benzer bir rivayet için bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 144-145.

959 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 301.

960 Eserin yazma ve basılı nüshalarında Câbir b. Abdullah olarak kaydedilen isim, ilgili 680 no'lu rivayete bakıldığında Câbir b. Zeyd olmalıdır. Zira araştırdığımız kadarıyla söz konusu âyete ilişkin olarak Câbir b. Abdullah'a ait bir görüş bulunmamaktadır. Ayrıca rivayetin geçtiği kaynaklarda bu görüş daima Câbir b. Zeyd'e dayandırılmaktadır ve Tahâvî'nin bu paragraftaki cümleleri ilgili rivayeti anlatan bir giriş mahiyetindedir. (Çeviren)

Allah israf edenleri sevmez"[961] cümlesi de bunu göstermektedir. İlgili rivayet şöyledir:

٦٨٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَال: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ حَيَّانَ الأَعْرَجِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْد، {وَآتُو حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ} قَالَ: الزَّكَاةُ الْمَفْرُوضَةُ وَلَوْلا ذَلِكَ لَمْ يَقُلْ: {وَلا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ}.

680- ... Hayyân el-A'rec'in rivayet ettiğine göre, Câbir b. Zeyd[962] ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyetindeki "hak" lafzıyla ilgili olarak "Farz olan zekâttır" demiştir. Eğer öyle olmasaydı ***"... fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez"*** demezdi.[963]

***

Ahmed (Tahâvî) *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şöyle dedi: -Allah doğrusunu en iyi bilir ya- bize göre bunun anlamı şudur: Kişi ancak sınırı aşmakla müsrif sayılır. Nitekim Allah *azze ve celle*'nin şu âyeti de bunu göstermektedir: ***"Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu veli de kısasta ileri gitmesin (felâ yüsrıf fi'l-katl). Çünkü ona (dinin kendisine verdiği yetkiyle) yardım edilmiştir."***[964]

(Tahâvî) şöyle devam etti: Yani "kâtilinden başkasını öldürmesin." Allah, neyi kastettiğini daha iyi bilir.

961 En'âm 6/141.

962 Eserin yazma nüshasında Câbir b. Zeyd isminden hemen sonra "ve Ebû Hanîfe" şeklinde; basılı nüshasında ise -muhakkikin, i'rab yanlışını düzeltme gayretiyle olsa gerek (!)- "ve Ebî Hanîfe" tarzında kaydedilen bir ifade yer almaktadır. Rivayetin geçtiği kaynaklarda hiçbir şekilde rastlayamadığımız bu kayıt, tahminimizce ilgili âyetin başındaki ve "hakkını verin" anlamına gelen ***"ve âtû hakkahû (وآتو حقه)"*** ifadesinin bozulmuş şeklidir. Zira Arapça yazılışı itibariyle "Ebû" kelimesi ile "Âtû" arasında sadece hemzenin meddi ile be ve te harflerinin nokta farkı vardır. "Hakkahû" nun yazılışı ile "Hanîfe" nin yazılışı arasında da bir nûn, yâ ve nokta farkları vardır. Yazma eserlerdeki bu farklılıkların ise gerçekte bir farklılık sayılmadığı; zira müstensihlerin bazen nokta bile kullanmadıkları ehlince malumdur. Üstelik Tahâvî'nin, bu rivayetin öncesinde de sonrasında da Ebû Hanîfe'den hiçbir şekilde bahsetmemiş olması bu tahminimizi güçlendirmektedir. Bu sebeple biz de tercümeyi buna göre yaptık. (Çeviren)

963 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 796; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 132.

964 İsrâ 17/33.

Şu da var ki ilim adamları, bir şahsın özel mülkiyetindeki ve toprak vergisi olmayan araziden çıkan üründen onda bir ya da yirmide bir oranında bir verginin verilmesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Ancak içlerinden bazıları bunu az veya çok bütün ürünler için zorunlu sayarken, bazıları da sadece belli miktardaki ürünler için zaruri görmüştür. Kimileri odun, kamış ve ot dışındaki her şey için bu vergiyi öngörürken, kimileri de bunu sadece kalıcı meyvesi olanlara mahsus kılmıştır. Biz bu görüşleri, bunları savunanları ve bu husustaki rivayetleri -Allah Teâlâ'nın izniyle- ilgili yerlerinde aktaracağız.

Toprak ürünlerinde ödenmesi farz olan zekâtın delili, Allah *azze ve celle*'nin ***"Devşirilip toplandığı gün de hakkını verin"*** âyeti olabildiği gibi ***"Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin..."***[965] âyeti ve bu bölümün başında zikrettiğimiz zekâtla ilgili diğer âyetler olabilir.

Ancak Allah *azze ve celle,* Kitab'ında bizlere, yağmurla ve yüzeyden akıp giden suyla sulanan arazi ürünleriyle ilgili hükmü açıklamadığı gibi bostan dolabı ve su çarkı ile sulanan ürünlerle ilgili hükmü de açıklamamış; ancak bunları Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diliyle bize beyan etmiştir. Şöyle ki:

٦٨١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ؛ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُول اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشُورُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشُورِ.

681- ... İbn Şihâb'ın Sâlim'den rivayet ettiğine göre, babası dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Yağmurun suladığında onda bir; su çarkı ile sulananda ise yirmide bir vardır."***[966]

٦٨٢ - حَدَّثَنَا ابْنُ سِنَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ فَرَضَ فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا فَسُقِيَ بِالسَّمَاءِ الْعُشُورُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشُورِ.

---

965 Tevbe 9/103.

966 Ebû Dâvûd, Zekât 12; Nesâî, Zekât 25.

682- ... Yine Sâlim'in, babasından rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* nehir veya pınarların suladığı ya da yağmurla oluşan birikintilerden beslenen ürünlerde onda bir; su çarkı ile sulananda ise yirmide bir farz kılmıştır.[967]

٦٨٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ أَبَا الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَذْكُرُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: .فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ، وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشُورِ.

683- ... Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den işittiğine göre, Câbir, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem'* in şöyle buyurduğunu aktarmıştır: ***"Nehir ve bulutların suladığında onda bir; su çarkı ile sulananda yirmide bir vardır."***[968]

٦٨٤ - حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ الْمُرَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مُعَاذٍ، قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ فَأَمَرَنِي أَنْ آخُذَ مِمَّا سَقَتِ الأَنْهَارُ الْعُشْرَ، وَمَا سُقِيَ بَعْلًا نِصْفَ الْعُشْرِ.

684- ... Âsım b. Ebi'n-Nücûd'un Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre, Muâz dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni Yemen'e (vali olarak) gönderdiğinde, nehirlerin suladığı ürünlerden onda bir; kökleriyle yerin altındaki sularla beslenenlerden ise yirmide bir almamı bana emretti."[969]

***

967 Buhârî, Zekât 55.

968 Müslim, Zekât 7; Ebû Dâvûd, Zekât 12.

969 Eserin yazma nüshasında bu şekilde geçen ibare, başka kaynaklarda şu lafızla yer almaktadır: Muâz b. Cebel dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni Yemen'e (vali olarak) gönderdiğinde, yağmurun suladığı ve kökleriyle yer altındaki sulardan beslenen ürünlerden onda bir, su çarkı ile sulananlardan ise yirmide bir almamı bana emretti." Bk. İbn Mâce, Zekât 17; Dârimi, Zekât 29. Diğer rivayetlerlerle karşılaştırdığımızda kanaatimizce hadisin doğru lafzı budur. Zira Tahâvî'nin de bir sonraki paragrafta belirttiği gibi öşür miktarı mahsullerdeki masrafın oranına göre artmakta veya azalmaktadır. Su çarkı ile sulanan ürünler de yağmurun suladığı ve kökleriyle yer altındaki sulardan beslenenlere göre masraflı olduğu için öşür miktarının da daha az olması gerekir. (Çeviren)

Buradan da anlıyoruz ki, yağmurla ya da nehirlerle sulanan arazilerde olduğu gibi sahiplerine herhangi bir maliyeti olmayan ürünlerde tastamam onda bir (zekât) vardır. Ancak su çarkı, bostan dolabı ve benzeri araçlarla sulandığı için sahiplerinin zahmet çektiği mahsullerde yirmide bir vardır. Bu, ilim adamlarının üzerinde icma ettiği meselelerden biridir.

Fakat çıkan ürünün miktarıyla ilgili olarak ihtilaf etmişlerdir. Bazıları "Çıkan üründe -az da olsa çok da olsa- onda bir veya yirmide bir vardır" diyerek Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiğimiz söz konusu rivayetlerde topraktan çıkan ürünlerin miktarına dair herhangi bir kayıttan bahsedilmediğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü benimseyenlerden biri de Ebû Hanîfe'dir. Bize bunu Muhammed, Ali > Muhammed > Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir. Ayrıca bize Süleyman, babası kanalıyla Muhammed'den, o da Ebû Hanîfe'den aktarmıştır. Bu görüş aynı zamanda Mücâhid ve en-Nehaî'den de nakledilmektedir. Şöyle ki:

٦٨٥ - حَدَّثَنَا أَبُو مُرَّةَ مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدِ بْن هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ الْجَزَرِيُّ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ زَكَاةِ الطَّعَامِ، فَقَالَ: فِيمَا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ الْعُشْرُ، أَوْ نِصْفُ الْعُشْرِ.

685- ... Ali b. Ma'bed'in Musa b. A'yen el-Cezerî'den rivayet ettiğine göre, Husayf dedi ki: "Mücâhid'e yiyeceklerin zekâtını sordum. 'Az veya çok her üründe onda bir veya yirmide bir vardır' cevabını verdi."[970]

٦٨٦ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: فِي كُلِّ شَيْءٍ أَخْرَجَتِ الأَرْضُ الصَّدَقَةُ.

686- ... Şerîk'in Mugîre'den rivayet ettiğine göre, İbrahim (en-Nehaî) dedi ki: "Toprağın çıkardığı her şeyde sadaka (zekât) vardır."[971]

***

Kimileri de şöyle demişlerdir: Beş vesk miktarına ulaşmadıkça bunlarda hiçbir şey yoktur. Bir vesk ise, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sa' ölçüsüyle altmış sa'dır. Mâlik, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiî de bu görüşü benimseyenlerdendir.

---

970 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 225.

971 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 226.

Yunus bize İbn Vehb kanalıyla Mâlik'ten bu görüşü nakletmiştir.

Yine bize Muhammed, Ali > Muhammed yoluyla Ebû Yusuf'un bu görüşünü aktarmıştır. Keza Ali kanalıyla da Muhammed'den bu kanaati rivayet etmiştir. Aynı şekilde Muhammed b. Süleyman bize babası yoluyla Muhammed'den, o da Ebû Yusuf'tan bu görüşü nakletmiştir. Muhammed de demiştir ki: "Bu, bizim de görüşümüzdür."

(Bu âlimler) savundukları bu görüşü, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen hadislerle de delillendirmişlerdir. Şöyle ki:

٦٨٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسَاقٍ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ.

687- Ali b. Şeybe bize, Yezîd b. Harun > Yahya b. Saîd > Amr b. Yahya el-Mâzinî yoluyla babasından rivayet ettiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Beş vesk miktarından az (ürünlerde) zekât yoktur. Beş deveden aşağısında zekât yoktur. Beş ukıyyeden az miktardaki gümüşte de zekât yoktur."***[972]

٦٨٨ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ الضُّبَعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

688- Yine bize Ebû Bekre, Saîd b. Âmir ed-Dubaî > Hemmâm b. Yahya b. Saîd > Amr b. Yahya isnadıyla bu hadisin aynısını rivayet etti.[973]

٦٨٩ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ نَصْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

689- Aynı şekilde Hüseyin b. Nasr bize, Ebû Nuaym > Süfyân es-Sevrî > Amr b. Yahya isnadıyla bu hadisin aynısını nakletti.[974]

972 Mâlik, Zekât 1; Buhârî, Zekât 32, 42.

973 Nesâî, Zekât 24.

974 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 140-141.

٦٩٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَالِمٍ، وَمَالِكٌ، وَسُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ يَحْيَى حَدَّثَهُمْ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

690- Bize Yunus, İbn Vehb > Yahya b. Abdullah b. Sâlim, Mâlik, Süfyân es-Sevrî ve Abdullah b. Ömer'in, Amr b. Yahya isnadıyla rivayetlerine göre, söz konusu hadisin aynısını aktardı.[975]

٦٩١ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

691- Bize İbn Ebî Dâvûd, Muhammed b. el-Minhâl > Yezîd b. Zürey' > Ravh b. el-Kâsım > Amr b. Yahya isnadıyla hadisin aynısını nakletti.[976]

***

Bu hadis, bir grup ilim adamı ve imamın Amr'dan rivayet ettiği bir hadistir. Ayrıca bu hadisi (Amr'ın) babası Yahya b. Umâra'dan ve başkalarından da rivayet etmişlerdir. Nitekim;

٦٩٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

692- Bize İbrahim b. Merzûk, Ebû Huzeyfe > es-Sevrî > İsmail b. Ümeyye > Muhammed b. Yahya b. Habbân > Yahya b. Umâra > Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh* isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını rivayet etti.[977]

***

Öte yandan bu hadis, Ebû Saîd el-Hudrî'den başka bir senedle de nakledilmektedir.

---

975 Mâlik, Zekât 1; Buhârî, Zekât 33.

976 İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 35.

977 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 141; Müslim, Zekât 5.

٦٩٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

693- … Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Sa'saa, babasından, o da Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh* isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu hadisin aynısını rivayet etti.[978]

***

İlgili hadis aynı zamanda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Câbir kanalıyla da rivayet edilmiştir.

٦٩٤ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْخَصِيبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ.

694- … Hammâd b. Seleme'nin Ebu'z-Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, Câbir dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Beş veskten az (ürünlerde) zekât yoktur."***[979]

٦٩٥ - حَدَّثَنَا يَزِيدُ، وَفَهْدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ الطَّائِفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَدَقَةَ فِي شَيْءٍ مِنَ الزَّرْعِ أَوِ الْكَرْمِ، أَوِ النَّخْلِ، حَتَّى يَكُونَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ، وَلَا مِنَ الْوَرِقِ حَتَّى يَبْلُغَ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ.

695- … Muhammed b. Müslim et-Tâifî'nin Amr b. Dînâr'dan rivayet ettiğine göre, Câbir dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Beş vesk miktarına ulaşmayan ekin yahut bağ veya hurmanın hiçbirinde zekât olmadığı gibi 200 dirheme varmayan gümüşte de zekât yoktur."***[980]

***

978 Mâlik, Zekât 2; Buhârî, Zekât 56.

979 Müslim, Zekât 6.

980 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 140; İbn Mâce, Zekât 6.

Bu hadis İbn Ömer'den de nakledilmiş olup kimileri bunu İbn Ömer yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kadar dayandırırken, kimileri de mevkuf bir rivayet (İbn Ömer'e ait bir görüş) olarak nakletmektedirler. Şöyle ki:

٦٩٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى الأَشْيَبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ.

696- … Leys b. Ebî Süleym'in Nâfi'den, onun da İbn Ömer kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği hadis, bu bölümde rivayet ettiğimiz Amr b. Yahya hadisinin aynısıdır.[981]

٦٩٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ مُوسَى، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْحَجَّاجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ، فَذَكَرَ بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ.

697- … Abdülvâris b. Saîd "Leys'in bize rivayet ettiğine göre" dedikten sonra hadisin aynısını onun isnadıyla aktardı.[982]

٦٩٨ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الصَّنْعَانِيُّ، عَنِ الأَوْزَاعِيِّ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ مِثْلَهُ، وَلَمْ يَرْفَعْهُ.

698- … Eyyûb b. Musa, Nâfi' yoluyla İbn Ömer'den bunun aynısını nakletti ancak bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dayandırmadı (İbn Ömer'in kendi görüşü olarak nakletti).[983]

***

Aynı şekilde bu hadis, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Ebû Hureyre *radıyallahu anh* kanalıyla da rivayet edilmiştir.

٦٩٩ - حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِثْلَهُ، أَعْنِي: حَدِيثَ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى.

981 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 143; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 121.

982 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, I, 214, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995.

983 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 143.

699- … Ma'mer, Süheyl b. Ebî Salih'ten, o babasından, o da Ebû Hureyre *radıyallahu anh* isnadıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, bunun yani Amr b. Yahya hadisinin aynısını rivayet etti.[984]

٧٠٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَنِيِّ بْنُ أَبِي عُقَيْلٍ اللَّخْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَجِيدِ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي دَاوُدَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، وَسُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

700- … Ma'mer, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Süheyl b. Ebî Salih'ten, o babasından, o da Ebû Hureyre *radıyallahu anh* kanalıyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den söz konusu hadisin aynısını nakletti.[985]

***

Bütün bu rivayetler, sözünü ettiğimiz beş vesk ölçüsünün belirlenmesi konusunda birçok kanaldan mütevatir olarak gelmiş durumdadır. Bu sebeple buna göre hareket etmek ve aykırı görüşleri terk etmek gerekmektedir. Ayrıca bunlar, kanaatimizce herhangi bir ölçüden bahsetmeyen ilk rivayetlere de muhalif değildir. Çünkü ölçünün olmadığı ilk rivayetlerde topraktan çıkan ürünler kastedilmiştir. Bu durumda, (o ürünlerin) tam olarak hüküm ve şartlarının oluşması hâlinde zekât farz olacaktır. Bu şart ve hükümler de bu rivayetlerde açıkça belirtildiği için bunlar diğerlerinden daha tercihe layık olmaktadır.

Bu noktada Ebû Hanîfe'nin *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* ölçülerin belirtilmediği ilk rivayetlere göre görüş bildirmesinin, diğer açıklayıcı rivayetlerin kendisine kesintisiz bir yoldan ulaşmamasından başka bir sebebi olduğunu sanmamalısın! Ebû Hanîfe bunların yaygın ve ravileri itibariyle tevatür seviyesine varmış rivayetler olduğunu tespit edebilmiş değildi. Bu sebeple, ölçülerin belirtilmediği ilk rivayetlerden açıkça anlaşılan ilk anlamı ve bu yöndeki kıyası esas alarak toprak ürünleri dışındaki zekât mallarının belli bir miktara ulaşmadıkça ve üzerinden bir nisap yılı geçmedikçe zekâta tabi olmadığını tespit etmiştir. Bu mallar, hem miktar hem de nisap yılı şartlarının her ikisini de içermektedir. Buna karşılık zekâtı verilmesi gereken toprak ürünlerinde ise nisap yılı olmadığını görmüştür. Başka bir ifadeyle; diğer mallarda olması gereken şartlar bakımından nisap yılı ve miktar hükümleri birbirine eşdeğer durumda iken, toprak ürünlerinde nisap yılı şartının düştüğünü tespit etmiş,

984 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 139; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 402-403.

985 Bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 139; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 402-403.

dolayısıyla bu ürünlerdeki miktar şartını da buna eşdeğer görerek (kendisi kıyas yoluyla) düşürmüştür. Ancak hiç kimsenin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den geri kalma ve doğruluğu tespit edilmiş rivayetleri/prensipleri bırakıp başkasına yönelme hakkı olmadığı gibi belirttiğim çerçevede kıyası kullanma, örnekler sunma ve istinbatta bulunma hakkı da bulunmamaktadır.

Öte yandan ilim adamları, onda bir ya da yirmide bir miktarının verildiği topraktan çıkan ürünler konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları "Kamış, odun ve ot dışında topraktan elde edilen her şeyde onda bir veya yirmide bir vardır. Kamış, odun ve otta ise ne onda bir ne de yirmide bir vardır" demişlerdir. Bu görüşü benimseyenlerden biri de Ebû Hanîfe'dir. Nitekim bunu bize Muhammed, Ali > Muhammed > Ebû Yusuf yoluyla Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir.

Ne var ki Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşe muhalefet ederek, söz konusu hükmü, insanoğlunun yediği ve depoladığı buğday, arpa, pirinç, kuru üzüm ve mısır gibi (uzun süre) kalıcılığı olan toprak ürünleri için geçerli kılmışlardır. Bunu bize Muhammed, Ali > Muhammed yoluyla Ebû Yusuf'un kendi görüşü olarak, yine Ali kanalıyla da Muhammed'in kendi kanaati olarak nakletmiştir. Bu, aynı zamanda Mâlik'in de görüşüdür. Nitekim Yunus bize, İbn Vehb yoluyla Mâlik'ten bu yöndeki kanaati rivayet etmiştir. Ayrıca Şâfiî'nin de kanaati budur.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, toprak ürünlerinde zekâtı verilmesi farz olan miktarı beş vesk olarak belirlediğine göre, biz bundan, sözünü ettiğimiz ürün çeşitleri içerisinde vesk ile tartılabilen toprak ürünlerinin kastedildiğini; bunların dışında kalan ve vesk ile tartılamayan ot cinsinden bitki vb. ürünlerin ise kastedilmediğini anlamaktayız. Bu görüş, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den -munkatı bir senedle de olsa- rivayet edilen ***"Sebzelerde zekât yoktur"*** hadisine uygun düşmektedir. Nitekim;

٧٠١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي إِسْحَاقُ بْنُ طَلْحَةَ التَّيْمِيُّ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ فِي الْخُضَرِ زَكَاةٌ.

701- ... İshâk b. Talha et-Teymî'nin Musa b. Talha b. Abdullah'tan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Sebzelerde zekât yoktur."***[986]

***

Musa b. Talha'nın bu konuda farklı bir lafızla rivayet ettiği bir hadis de bulunmaktadır.

٧٠٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، قَالَ: عِنْدَنَا كِتَابُ مُعَاذٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالزَّبِيبِ، وَالتَّمْرِ.

702- ... Süfyân es-Sevrî'nin Amr b. Osman'dan rivayet ettiğine göre, Musa b. Talha dedi ki: "Elimizde Muâz'a (Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından) gönderilmiş bir talimatname var. Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz'a, buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan zekât almasını emretmektedir."[987]

***

Burada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muâz'ı, sadece bu dört çeşit ürünün zekâtını toplamak üzere görevlendirmiş ve bu sebeple diğerlerinden hiç bahsetmemiş olabilir. Çünkü diğer ürünlerin -zekâtı farz olsa bile- Muâz'ın, zekâtını almakla görevlendirildiği ürünlerden sayılmaması ihtimali vardır.

Öte yandan o gün için, bu dört çeşit ürünün dışındaki ürünler hakkında Allah *azze ve celle*'nin farz hükmünün henüz inmemiş olması ihtimali de söz konusudur. Daha sonra bu hüküm inince de diğer ürünlerin hükmü, bu dört çeşit ürünün hükmüne katılmıştır.

Nitekim bu konuda Muâz meselesiyle ilgili olarak Ebû Bürde'nin[988] Ebû Musa'dan naklettiği bir rivayet de şöyledir:

---

986 Farklı bir senedle bk. Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 119; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 129.

987 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 119; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 228.

988 Eserin yazma nüshasında "Ebû Büreyde" olarak kaydedilen bu künye, rivayetin yer aldığı ve bir sonraki dipnotta belirttiğimiz diğer kaynaklarda "Ebû Bürde" olarak geçmektedir. Doğrusu

٧٠٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ مُعَاذٍ، وَأَبِي مُوسَى حِينَ بُعِثَا إِلَى الْيَمَنِ لِيُعَلِّمَا النَّاسَ دِينَهُمْ، فَلَمْ يَأْخُذَا إِلا مِنْ هَذِهِ الأَصْنَافِ.

703- ... Talha'nın Ebû Bürde'den rivayet ettiğine göre, Muâz ve Ebû Musa insanlara dinlerini öğretmek üzere Yemen'e gönderildiklerinde sadece bu dört çeşit üründen (zekât) almışlardır.[989]

٧٠٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: صَدَقَةُ الثِّمَارِ وَالزَّرْعِ مَا كَانَ مِنْ نَخْلٍ، أَوْ كَرْمٍ، أَوْ زَرْعٍ مِنْ حِنْطَةٍ، أَوْ شَعِيرٍ، أَوْ سُلْتٍ، فَمَا كَانَ مِنْهُ بَعْلا أَوْ يُسْقَى بِنَهْرٍ، أَوْ عَثَرِيًّا يُسْقَى بِالْمَطَرِ فَفِيهِ الْعُشْرُ، فِي كُلِّ عَشَرَةٍ وَاحِدَةٌ، وَمَا كَانَ مِنْهُ يُسْقَى بِالنَّضْحِ فَفِيهِ نِصْفُ الْعُشْرِ، فِي كُلِّ عِشْرِينَ وَاحِدٌ.

704- ... Musa b. Ukbe'nin Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer şöyle diyordu: "Bahçe ve tarla ürünlerinin zekâtı, hurma veya üzüm bağı yahut buğday ya da arpa veya sült[990] cinsi tahıllar için geçerlidir. Kökleriyle yeraltındaki sulardan beslenenlerde ya da nehirle sulanan veya yağmurla oluşan birikintilerle sulanan ürünlerde 1/10 yani her on tanede bir tane vardır. Ancak çeşitli araçlar kullanılarak zahmet ve meşakkatle sulanan ürünlerde ise 1/20 yani her yirmi tanede bir tane vardır."[991]

***

Bu hadiste, üzerinde durulması gereken başka bir fıkhî hüküm daha vardır. O da şudur: Biz bu kitabımızda daha önce ez-Zührî'nin Sâlim yoluyla babasından (İbn Ömer) rivayet ettiği, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Yağmurun suladığında onda bir; su çarkı ile sulananda ise yirmide bir vardır"***

---

da budur. Üstelik yazma nüshada, bunun hemen peşindeki 703 no'lu rivayetin senedinde de "Ebû Bürde" olarak yazılmıştır. Ne var ki eserin basılı nüshasında bu farklılık dikkatten kaçmış ve her ikisi de "Ebû Büreyde" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

989 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1028; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 125.

990 Bir tür buğday veya kabuksuz beyaz renkli bir cins arpa için kullanılmaktadır. (Çeviren)

991 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 135-136; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1062.

buyurduğunu bildiren hadisi nakletmiştik.[992] Ancak bu hadiste herhangi bir miktardan söz edilmediği gibi topraktan çıkan belirli ürünlerden de bahsedilmemektedir. Daha sonra ilgili ez-Zührî hadisinde geçen ve onda bir yahut yirmide bir oranında zekât verilmesini gerektiren miktar da Musa b. Ukbe hadisinde açıklanmıştı. O da bu hadiste (İbn Ömer'in) zikrettiği beş vesk miktarı[993] olup (İbn Ömer) burada hurma, üzüm bağının yanı sıra buğday, arpa ve sült cinsi tahılların zekâtından da bahsetmiştir. İbn Ömer'in bunu yapabilmesi için de -Sâlim'in kendisinden, kendisinin de Allah Rasûlü'nden rivayet etmiş olduğu hadiste geçtiği şekliyle- zekâtı gerektiren miktar ve ürünlerin, mutlaka Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından farz kılındığını tespit etmiş olması gerekmektedir.

Öte yandan Yahya b. Umâra'nın[994] Ebû Saîd yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettiği hadiste de buna benzer bir anlam vardır. Ancak bu hadiste diğer tahıl ve meyveler de eklenmiştir. Şöyle ki:

٧٠٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حِبَّانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَيْسَ فِي حَبٍّ وَلا تَمْرٍ دُونَ خَمْسَةِ أَوْسَاقٍ صَدَقَةٌ، وَلا فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ، وَلا فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ.

705- … Yahya b. Umâra'nın Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Beş veskin altındaki hiçbir tahıl ve hurmada zekât yoktur. Beş ukiyye (gümüşün) altındakilerde de zekât yoktur. Beş deveden aşağısında da zekât yoktur."***[995]

---

992 Bk. 681 ve 682 no'lu hadisler.

993 Görebildiğimiz kadarıyla 704 no'lu hadiste İbn Ömer, lafız olarak "beş vesk"ten bahsetmiş değildir. Ancak Tahâvî'nin, "beş vesk'in altındaki ürün miktarlarında zekât yoktur" temel ilkesinden hareketle, İbn Ömer'in saydığı ürünlerdeki zekâtı gerektirecek miktarın da bu olduğunu vurgulamak amacıyla böyle söylediği kanaatindeyiz. (Çeviren)

994 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Ammâr" olarak kaydedilmiştir. (Çeviren)

995 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 141; Müslim, Zekât 4, 5.

Bu hadiste, zekâtı verilmesi farz olan ürünler olarak, beş vesk miktarındaki tahıl ve meyvelerden söz edilmektedir. Burada belirli bir tahıl türü kastedilmediği gibi belirli bir meyveye de özellikle işaret edilmemiştir. Bu da gösteriyor ki "vesk" ile tartılabilen bütün tahıl ve meyveler, -daha önce de söylediğimiz gibi- Allah *azze ve celle*'nin farz kılmış olduğu onda bir ya da yirmide bir oranında zekâta tabidir.

Şu da var ki sözünü ettiğimiz vesk ölçüsüyle tartılabilen şeylerdeki zekât yükümlülüğünün yanı sıra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den baldaki zekât yükümlülüğüne ilişkin de bir rivayet nakledilmektedir:

٧٠٦ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيِّ، قَالَ أَحْمَدُ يَعْنِي: عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ عَيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ بَنِي شَبَابَةَ بَطْنٌ مِنْ فَهْمٍ، كَانُوا يُؤَدُّونَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْلٍ كَانَ عَلَيْهِمُ الْعُشْرَ، مِنْ كُلِّ عَشْرِ قُرَبٍ قِرْبَةٍ، وَكَانَ يَحْمِي لَهُمْ وَادِيَيْنِ لَهُمْ، وَكَانُوا يُؤَدُّونَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ مَا كَانُوا يُؤَدُّونَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِلَى أَبِي بَكْرٍ وَحَمَى لَهُمْ وَادِيَيْهِمْ.

706- ... Amr b. Şuayb'ın, babası yoluyla dedesinden rivayet ettiğine göre, Fehm kabilesinin bir kolu olan Şebâbeoğulları, (ürettikleri) baldan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e onda bir oranında yani her on kırbadan bir tanesini (zekât olarak) ödüyorlardı. Allah Rasûlü de buna karşılık onlara ait iki vadiyi bir koruluk olarak himaye ediyordu. Aynı şekilde bu kabile Ömer b. el-Hattâb'a da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ödedikleri miktarı ödüyorlardı. Keza Ebû Bekir'e de ödemişler ve o da onların iki vadisini himaye etmişti.[996]

***

Bu konuda Ömer *radıyallahu anh*'dan da şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

٧٠٧ - حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُمَرَ الدِّمَشْقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ الْوُحَاظِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ، عَنْ مُنِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

996 Ebû Dâvûd, Zekât 13; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 45.

وَسَلَّمَ فَأَسْلَمْتُ وَبَايَعْتُهُ، فَاسْتَعْمَلَنِي عَلَى قَوْمِي، وَأَبُو بَكْرٍ مِنْ بَعْدِهِ، وَكُنْتُ آخُذُ مِنْهُمْ صَدَقَاتِهِمْ، فَطَلَبْتُ مِنْهُمْ صَدَقَةَ الْعَسَلِ، وَقُلْتُ: إِنَّهُ لَا خَيْرَ فِي مَالٍ لَا صَدَقَةَ فِيهِ، فَأَبَوْا وَذَكَرُوا ذَلِكَ لِعُمَرَ فَقَالَ: خُذْ مِنْهُ عُشْرَهُ، فَقُلْتُ: أَيْنَ أَجْعَلُهُ؟ قَالَ: اجْعَلْهُ فِي بَيْتِ الْمَالِ.

707- Ebû Zür'a Abdurrahman b. Ömer ed-Dımeşkî'nin bize, Yahya b. Salih el-Vuhâzî > Abdülaziz ed-Derâverdî > el-Hâris b. Ebî Zübâb > Münîr b. Abdullah > babası yoluyla rivayet ettiğine göre, Sa'd b. Ebî Zübâb şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek Müslüman oldum ve ona biat ettim. O da beni kendi kavmime vali olarak tayin etti. (Allah Rasûlü'nün vefatından) sonra da Ebû Bekir'in emriyle bu görevi sürdürdüm. Kavmimin zekâtlarını topluyordum. Bir gün onlardan, 'Zekâtı verilmeyen malda hayır yoktur' diyerek ürettikleri balların zekâtını da vermelerini istedim. Ancak buna itiraz ederek durumu Ömer'e bildirdiler.[997] O da 'O balların onda birini al' dedi. Ben de 'Peki bunu nereye aktarayım?' diye sordum. 'Beytü'l-mâl'e aktar' dedi."[998]

٧٠٨ - حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ، عَنْ مُنِيرِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَايَعْتُهُ فَذَكَرَ قِصَّتَهُ، ثُمَّ قَالَ: أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَا تَرَى فِي الْعَسَلِ؟ فَقَالَ: خُذْ مِنْهُ الْعُشْرَ، فَقُلْتُ: أَيْنَ أَضَعُهُ؟ فَقَالَ: ضَعْهُ فِي بَيْتِ الْمَالِ.

708- Ebû Zür'a'nın bize, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe > Safvân b. İsa > el-Hâris b. Ebî Zübâb > Münîr b. Abdullah > babası yoluyla rivayet ettiğine göre, Sa'd b. Ebî Zübâb "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelip beyat ettim" dedikten sonra kendi hikayesini anlattı ve şöyle dedi: "Ömer b. el-Hattâb'a gelerek 'Ey mü'minlerin emiri! Bal (zekâtı) konusundaki

---

997 Burada Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin ardından Hz. Ömer'in halifeliğinden söz edilmemektedir. Bir sonraki dipnotta zikredeceğimiz diğer kaynaklarda Sa'd b. Ebî Zübâb'ın Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer döneminde de ilgili görevini sürdürdüğü ve bu hadisenin onun döneminde gerçekleştiği ifade edilmektedir. (Çeviren)

998 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 160-161; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1091. Ayrıca rivayetin bir kısmı için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 79.

görüşün nedir?' diye sordum. O da 'Ondan öşür al' dedi. Ben de 'Bu (zekâtı) nereye koyayım?' dedim. O da 'Beytü'l-mâl'e koy' diye cevap verdi."[999]

***

Bir grup tâbiînden de böyle bir görüş nakledilmektedir. Nitekim;

٧٠٩- حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: بَلَغَنِي فِي الْعَسَلِ الْعُشُورُ.

709- ... Yunus'un rivayet ettiğine göre, İbn Şihâb dedi ki: "Ballarda onda bir oranında zekât verilmesi gerektiği bilgisi bana ulaştı."

٧١٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ وَرَبِيعَةَ بِذَلِكَ، وَقَالَ يَحْيَى: إِنَّهُ سَمِعَ مَنْ أَدْرَكَ يَقُولُ ذَلِكَ، فَبِذَلِكَ مَضَتِ السُّنَّةُ.

710- ... Yine Amr b. el-Hâris'in rivayet ettiğine göre, Yahya b. Saîd ve Rabîa da bu görüştedirler.

Yahya da ulaşabildiği ilim adamlarının bu görüşü savunduklarını duyduğunu ve teâmülün de bu yönde oluştuğunu belirtmektedir.[1000]

***

Rivayetlerimizde de görüldüğü gibi vesk ölçüsüyle tartılamamasına rağmen ballarda da onda bir oranında zekâtın zorunlu olduğu bilgisi nakledildiğine göre, bu durum, vesk ile tartılabilen şeylerde zekât yükümlülüğünün olduğunu; vesk ile tartılabilen şeylerde vesk ölçüsünün itibara alınması gibi balda da balın kendi tartı biriminin esas alınması gerektiğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, daha önce naklettiğimiz (705 no'lu) Yahya b. Umâra hadisine de ek bir hüküm getirmektedir.

Nitekim Ebû Yusuf *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bir defasında "Balda, onda bir oranında zekât vardır" diyerek kırba esasına göre her on kırbadan birinin verilmesi gerektiği ve on kırbadan aşağı miktardaki ballarda zekât

999 Bk. Ebû Ubeyd, *Emvâl,* II, 160-161; İbn Zencûye, *Emvâl,* s. 1091. Ayrıca rivayetin bir kısmı için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 79.

1000 Alâüddîn İbnü't-Türkmânî, *el-Cevheru'n-nakî fi'r-red ale'l-Beyhâkî,* IV, 127, Dâru'l-Fikr.

olmadığı hükmüne varmıştır. Fakat kırbalara ilişkin olarak Ebû Yusuf'tan herhangi bir bilgi de rivayet edilmemiştir. Sadece Süleyman'ın bize babasından aktardığına göre Ebû Yusuf, balın değerini, vesk ile tartılabilen en düşük üründeki beş vesk değerinde kabul edilerek zekâtının bunun üzerinden verilmesi gerektiğini kendilerine imlâ ettirmiştir. Bu durumda eğer balın, kıymet olarak sözü edilen kıymete denk ise, o zaman zekâtı gerekir; aksi hâlde gerekmez.

Yine Süleyman'ın bize babasından rivayet ettiğine göre, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen kendilerine bu hususla ilgili olarak şunu imlâ ettirmiştir: "Buğday ve benzeri ürünlerde tartı birimi 'vesk' olduğu gibi ballardaki ölçü birimi de 'efrâk'[1001] olduğuna ve vesk ile tartılanlarda beş vesk oranına varmadığı müddetçe zekât yükümlülüğü bulunmadığına göre, aynı şey bal için de geçerli olup balda, beş farak oranına ulaşmadıkça zekât yoktur."

Nitekim Ebû Hâzim el-Kâdî'nin bize, Bekr b. Muhammed el-Ammî ve Abdurrahman b. Nâil yoluyla Muhammed b. Semâa'dan rivayet ettiğine göre, Ebû Yusuf, daha önce bahsettiğimiz Süleyman'ın babası kanalıyla Ebû Yusuf'tan naklettiği "en düşük değerdeki tahıla göre balın değerinin biçilmesi" görüşünü kendilerine imla ettirmiştir.

(Muhammed b. Semâa) dedi ki: Biz bunu Muhammed'e aktardığımızda şöyle dedi: "Bu (tutarlı) bir görüş değildir. Çünkü bu değer, zaman ve mekanlara; fiyatların yükselip alçalmasına göre değişebilmektedir. Oysa üzerinde ittifak edilen zekât mallarının hükmü böyle değildir." Bunun üzerine biz de ona "Peki, senin bu konudaki görüşün nedir?" diye sorduk. Biraz düşündü sonra şu cevabı verdi: "Kanaatimce balda, önceleri efrâk dışındaki tartı birimleri esas alınıyordu. Daha sonra bu tartı birimleri efrâkta karar kıldı. Bu sebeple 'İki farak bal veya efrâk dışındaki tartı birimleriyle tartılan bal'dan söz edilmektedir. Aynı şey buğday için de geçerliydi. Önceleri 'müd' sonra 'sa'' ardından 'kafîz'[1002] gibi tartı birimleriyle ifade edilen buğday, son olarak 'vesk' ile tanımlanmaya ve vesk esasına göre 'İki vesk buğday veya şu kadar vesk buğday' denilmeye başlandı. Buna göre 'farak' tartı birimi bal için neyi ifade ediyorsa, buğday için de 'vesk' onu ifade etmektedir. Dolayısıyla beş vesk miktarına ulaşmayan buğdayda zekât olmadığı gibi beş farak miktarına varmayan balda da zekât yoktur."

1001 Efrâk kelimesinin tekili "farak"tır. Farak ise 8.235 kg.'lık bir ölçü birimidir. (Çeviren)

1002 Kafîz: 33 litrelik bir ölçü birimidir. (Çeviren)

Daha sonra Muhammed, bu konuyu benzer örneklerle netleştirmek için şöyle dedi: "Pamuk da böyledir. Önceleri 'istâr'[1003] sonra 'rıtl,'[1004] peşinden 'menn'[1005] gibi tartı birimleriyle ölçülen pamuk, en son 'hıml'[1006] denilen tartı biriminde karar kılmıştır. Bu sebeple 'ahmâl' esas alınarak '2 hıml pamuk ve şu kadar hıml pamuk' denilir. Dolayısıyla beş vesk miktarına ulaşmayan buğdayda zekât olmadığı gibi beş hıml miktarına varmayan pamukta da zekât yoktur. Hıml ise 300 Irak mennine karşılık gelmektedir."

Muhammed *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* daha sonra sözlerine şöyle devam etti: "Aynı şekilde za'feran da (önceleri) menn dışındaki tartı birimleriyle tartılmış, nihayetinde menn ile tartılır olmuştur. Buna göre za'feranın tartısında bu sonuncusu esas alınarak '2 menn za'feran ya da şu kadar menn za'feran' denilir. Bu sebeple beş vesk miktarına varmayan buğdayda zekât olmadığı gibi beş menn miktarında olmayan za'feranda da zekât yoktur."

Süleyman bize, babası yoluyla Muhammed'in bu sayılan maddelerle ilgili bütün görüşlerini kendilerine imla ettirdiğini rivayet etmiştir.

Bu noktada eğer biri "Ömer b. Abdülaziz *radıyallahu anh*'ın 'Balda zekât yoktur' dediği rivayet edilmiştir" diyerek şu rivayeti naklederse;

٧١١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: لَيْسَ عَلَى الْخَيْلِ وَالْعَسَلِ صَدَقَةٌ.

711- ... Abdullah b. Ebî Bekir'in naklettiğine göre, Ömer b. Abdülaziz dedi ki: "Atlarda ve balda zekât yoktur."[1007]

***

1003 Bu kelime eserin yazma nüshasında noktasız olduğu ve sonundaki "râ" harfi de biraz "dâl" gibi yazıldığı için olsa gerek, basılı nüshaya yanlışlıkla "esyâd" şeklinde geçmiştir. Doğrusu "istâr"dır. İstâr ise (ç. esâtir), dört buçuk miskal (6,5 dirhem = 19,5 gr) ağırlığında bir birim için kullanılmaktadır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 206. (Çeviren)

1004 Rıtl: 382.5 gr ağırlığında bir ölçü birimi. (Çeviren)

1005 Menn: 2 Irak rıtlı ağırlığında yani 360 dirhemlik bir ölçü birimi (815.39 gr.). Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 289. (Çeviren)

1006 Hıml: Bir deve yükü, 300 menn yani 78 bin dirhemlik bir miktar. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 151. (Çeviren)

1007 Mâlik, Zekât 39; Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 163.

Ona şöyle denilir: Ömer b. Abdülaziz önceleri böyle söylüyordu ancak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in baldan zekât aldığı bilgisine ulaşınca onu esas aldı. Nitekim;

٧١٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي صَالِحُ بْنُ دِينَارٍ، أَنَّ عُمَرَ كَتَبَ إِلَى عُرْوَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ يَنْهَاهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْعَسَلِ صَدَقَةً، إِلاَّ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا، فَجَمَعَ عُرْوَةُ أَهْلَ الْعَسَلِ، فَشَهِدُوا أَنَّ هِلاَلَ بْنَ سَعْدٍ جَاءَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَسَلٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ فَقَالَ: هَذِهِ هَدِيَّةٌ، فَأَكَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ جَاءَهُ مَرَّةً أُخْرَى بِعَسَلٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ فَقَالَ: صَدَقَةٌ، فَأَخَذَهَا فَأَمَرَهُ بِرَفْعِهَا، وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ عُشْرًا، وَلاَ شَيْئًا إِلاَ أَنَّهُ أَخَذَهَا وَكَتَبَ بِذَلِكَ عُرْوَةُ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَكَتَبَ عُمَرُ: فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ فَخُذُوهَا، وَكُنَّا نَأْخُذُ مَا أَعْطَوْنَا مِنْ شَيْءٍ، وَلاَ نَسْأَلُ عُشُورًا، مَا أَعْطَوْنَا أَخَذْنَا قَالَ: وَكَتَبَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، فَقَالَ: ذَكَرَ لِي مَنْ لاَ أَتَّهِمُ مِنْ أَهْلِي أَنْ قَدْ تَذَاكَرَ هُوَ وَعُرْوَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّعْدِيُّ، بِالشَّامِ، فَزَعَمَ عُرْوَةُ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ عَنْ صَدَقَةِ الْعَسَلِ، فَزَعَمَ عُرْوَةُ أَنَّهُ قَدْ كَتَبَ إِلَيْهِ: إِنَّا قَدْ وَجَدْنَا بَيَانَ صَدَقَةِ الْعَسَلِ بِالطَّائِفِ فَخُذُوا الْعُشُورَ مِنْهَا.

712- … Salih b. Dînâr'ın verdiği bilgiye göre, Ömer b. Abdülaziz, Urve b. Muhammed'e, -eğer Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in baldan zekât alması söz konusu değilse- baldan zekât almasını yasaklayan bir talimatname göndermişti. Bunun üzerine Urve, bal üreticilerini topladı, onlar da şu hususta şahitlikte bulundular: "Hilâl b. Sa'd, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bal getirdiğinde o ***'Bu nedir?'*** diye sormuş, Hilâl de 'Hediye' deyince Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan yemişti. Daha sonra Hilâl yine Allah Rasûlü'ne bal getirmiş, o da ***'Bu nedir?'*** diye sormuş, Hilâl bu defa 'Zekât' cevabını vermişti. Allah Rasûlü balı kabul etmiş ve (beytü'l-mâl'e) konulmasını emretmişti." Burada Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem,* ne onda bir oranından ne de başka bir şeyden bahsetmiş, sadece onu almakla yetinmiştir. Urve bu hadiseyi Ömer b. Abdülaziz'e yazmış, Ömer de buna karşılık

"Öyleyse siz daha iyi bilirsiniz, onu alın" diye yazmıştır. Bu sebeple biz de bal üreticileri bize (zekât olarak) ne veriyorlarsa alıyor ve öşür talep etmiyorduk.[1008]

(Ravi İbn Cüreyc) dedi ki: İbrahim b. Meysere'ye (bu konuda) bir yazı yazdım.[1009] Bana şu cevabı yazdı: Ailemden güvenilir saydığım biri, Urve b. Muhammed es-Sa'dî ile Şam'da görüştüğünü anlattı. Onun anlattığına göre Urve, Ömer b. Abdülaziz'e baldan zekât alınıp alınmayacağını sorar, Ömer de ona şu cevabı verir: "Biz, Tâif'teki balın zekâtına ilişkin açıklayıcı bir hüküm tespit ettik. Bu sebeple siz de ballardan öşür alın."[1010]

***

İşte Ömer, önceleri baldan alınan verginin gönüllülük esasına dayandığı ve mecburi bir zekâtının olmadığı görüşündeydi. Aslında kıyasa göre kuş ve benzeri hayvanlarda zekât olmaması da gerekir. Bu sebeple Ömer b. Abdülaziz, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve Ömer b. el-Hattâb'ın bu konudaki kararlarını öğreninceye kadar kendi istinbat ettiği hükme göre karar vermiştir. Fakat daha sonra Hilâl b. Sa'd'ın getirmiş olduğu ikinci hediye ile ilgili Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uygulaması ona kesintisiz (muttasıl) bir yolla ulaşınca, bu hükmü benimseyerek istinbat yoluyla vermiş olduğu kendi kararını terk etmiştir. Ancak bundan sonra da İbrahim b. Meysere'nin hadisinde geçtiği şekliyle Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in uyguladığı öşür yükümlülüğünü öğrenince, bu defa o hükmü esas almıştır. Müslümanların idarecilerinin diğer hadiselerde ve hükmü tam olarak bilinmeyen konularda böyle davranmaları zorunludur.

Öte yandan hurmalar iyice olgunlaşıp kızardığı, sarardığı ve yenilebilecek kıvama geldiği zaman, İslâm devlet reisinin (imam), o hurmaların önce yaş sonra da kuru hâllerinin tahminî miktarını belirleyecek birini göndermesi gerekir. Daha sonra o hurmaları sahiplerine bırakır ve onlar da onu diledikleri gibi kullanır ve yerler. Fakat hurmalarını devşirdikleri zaman görevlinin başlangıçta belirlemiş olduğu tahminî miktara göre onda bir ve yirmide bir oranında zekât öderler. Bu noktada görevlinin ürün sahiplerine biçmiş olduğu tahminî miktar ve ürünleri hakkında onlara tanımış olduğu müsaade, Allah

---

1008 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 61.

1009 Eserin yazma ve basılı nüshalarında "yazdı/yazıldı" şeklinde kaydedilen fiil, Abdurrezzâk'ın *Musannef*'inde (IV, 61) "yazdım" tarzında geçmektedir. Paragrafın bağlamına uygun olduğu için bunu tercih ettik. (Çeviren)

1010 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 61-62.

azze ve celle'nin hakkı olan onda bir ya da yirmide birlik farz oranı kendilerine mülk olarak verdiği anlamı taşımaz. Dolayısıyla görevli, ürün sahipleri açısından bir satıcı; onlar da ona göre alıcı konumundadırlar. Bu sebeple ürün sahipleri, ürünün telef olması veya bir afete maruz kalması hâlinde onu tazmin etmekle sorumludurlar. Ancak ürün sahipleri bu tahminî miktarı hoş karşılamamakta ve ürünün olgunlaşması esnasındaki ölçüsünün esas alınmasını tercih etmektedirler. Daha sonra tahminci de Allah *azze ve celle*'nin ürünün o aşamasındaki hakkını öğrenmek üzere söz konusu tahminî miktarı belirlemek için hareket geçer ve devşirme sırasındaki ölçüsünü belirleyerek Allah *azze ve celle*'nin hakkını hurma olarak onlardan alır.

Nitekim;

٧١٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، قَالَ: الأَمْرُ الْمُجْتَمَعُ عَلَيْهِ عِنْدَنَا الَّذِي لَا اخْتِلَافَ فِيهِ أَنَّهُ لَا يُخْرَصُ مِنَ الثِّمَارِ إِلا النَّخِيلُ وَالأَعْنَابُ، فَإِنَّ ذَلِكَ يُخْرَصُ حِينَ يَبْدُو صَلَاحُهُ وَيَحِلُّ بَيْعُهُ، وَذَلِكَ أَنَّ ثَمَرَ النَّخْلِ وَالْعِنَبِ يُؤْكَلُ رَطْبًا، فَيُخْرَصُ عَلَى أَهْلِهِ لِلتَّوْسِعَةِ عَلَى النَّاسِ، لِئَلاَّ يَكُونَ عَلَى أَحَدٍ فِي ذَلِكَ ضِيقٌ، فَيُخْرَصُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهُ يَأْكُلُونَهُ كَيْفَ شَاءُوا، ثُمّ يُؤَدُّونَ الزَّكَاةَ عَلَى مَا يُخْرَصُ عَلَيْهِمْ فَأَمَا مَا لَا يُؤْكَلُ رَطْبًا، وَإِنَّمَا يُؤْكَلُ بَعْدَ حَصَادِهِ مِثْلَ الْحُبُوبِ كُلِّهَا، فَإِنَّهُ لَا يُخْرَصُ، وإِنَّمَا عَلَى أَهْلِهِ فِيهِ الْأَمَانَةُ إِذَا صَارَ حَبًّا، حَتَّى يُؤَدُّوا زَكَاتَهُ إِذَا بَلَغَ فِي مِثْلِهِ الزَّكَاةُ قَالَ: وَالْأَمْرُ الْمُجْتَمَعُ عَلَيْهِ فِيه عِنْدَنَا أَن النَّخْلَ يُخْرَصُ عَلَى أَهْلِهَا وفِي رُؤُوسِهَا ثَمَرُهَا إِذَا طَابَ وَحَلَّ بَيْعُهُ يُؤْخَذُ مِنْهُمْ تَمْرًا بِالجِذَاذِ، فَإِن أَصَابَتِ الثَّمَرَةَ جَائِحَةٌ بَعْدَ أَنْ تُخْرَصَ عَلَى أَهْلِهَا وَقَبْلَ أَنْ يَجُذُّوهُ أَحَاطَتِ الْجَائِحَةُ بِالثَّمَرَةِ، فَلَيْسَ عَلَيْهِمْ فِيهِ شَيْءٌ، وَإِنْ بَقِيَ مِنَ الثَّمَرِ مَا يَبْلُغُ خَمْسَةَ أَوْسَاقٍ فَصَاعِدًا أُخِذَ مِنْهُ زَكَاتُهُ، ولَيْسَ عَلَيْهِمْ فِي مَا أَصَابَتِ الْجَائِحَةُ زَكَاةٌ، وكَذَلِكَ الْعَمَلُ فِي الْكَرْمِ.

713- Yunus'un bize İbn Vehb'ten rivayet ettiğine göre, Mâlik ona şunları söylemiştir: "Bizim üzerinde ittifak ettiğimiz ve hiçbir ihtilafı bulunmayan uygulamaya göre, hurma ve üzümün dışında kalan meyvelerin miktarı hakkında tahmin yürütülmez. Hurma ve üzümün miktarı da meyveleri belirdikten ve satılabilir hâle geldikten sonra tahmin edilir. Çünkü hurma ve üzüm yaş olarak da yenilebilmektedir. Dolayısıyla insanlara kolaylık olsun ve hiç kimse

sıkıntı çekmesin diye miktarı tahmin edilir sonra da insanlar diledikleri gibi yesinler diye serbest bırakılırlar. Ancak daha sonra tahmin edilen miktar üzerinden zekât verirler.

Diğer taraftan, yaş olarak yenilmeyip sadece hasattan sonra yenilebilenlerin -mesela; bütün hububatların- miktarı hakkında da tahmin yürütülmez. Bunlar, tane hâline gelmeleri ve nisap miktarına ulaşmaları durumunda zekâtları ödeninceye kadar sahiplerine emanettir."

(Mâlik devamla) dedi ki: "Yine bizim üzerinde ittifak ettiğimiz uygulamaya göre, hurma, henüz dalında iken gelişip satılabilir hâle geldiği zaman miktarı tahmin edilir ve toplanırken bu miktar üzerinden zekâtı hurma olarak alınır. Eğer söz konusu meyve, miktarı tahmin edildikten sonra henüz toplanmadan bir âfete maruz kalır ve meyvenin tamamı afetten zarar görürse, (sahiplerinin) hiçbir yükümlülüğü yoktur. Şayet afetten zarar görmeyen beş vesk ve daha fazla miktarda meyve kalmış ise sadece bunun zekâtı alınır ve âfetten etkilenenlerde sahiplerinin zekât sorumluluğu düşer. Üzüm bağında da aynı işlem geçerlidir."[1011]

***

Bu tahminî miktar meselesiyle ilgili olarak Şâfiî'den de buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir.

Muhammed b. el-Hasen'den geldiğini tespit ettiğimiz kanaate göre ise, bu konuda kendisiyle talebelerinden herhangi bir kimse arasında bir ihtilaftan söz edilmemektedir. Nitekim Süleyman b. Şuayb'ın bize babasından aktardığına göre, Muhammed kendilerine şunu imla ettirmiştir:

"Beyaz ve siyah üzüm ile siyah ve sarı hurma birbirlerine eklenir. Eğer toprak ürünleri içerisinde çıkan kuru hurma veya kuru üzümün miktarı beş vesk miktarına ulaşıyorsa, onda bir veya yirmide bir oranında zekât verilir. Şayet hurma veya üzüm yaş iken ya da hurma henüz ham hâldeyken satılıyorsa, bunların kuru hurma veya kuru üzüm hâlleri esas alınarak tahminî miktar belirlenir. Eğer bu tahminî miktar beş veske ulaşıyorsa, onda bir veya yirmide bir oranında zekât alınır; ulaşmıyorsa hiçbir şey alınmaz."

Tahminî miktarın belirlenmesi konusunda Muhammed'den bize aktarılan görüş budur. Ancak meyvelerin satışından önceki tahminî miktar konusunda ondan gelen hiçbir kanaate rastlamış değiliz. Şu kadar var ki İslâm devlet

---

1011 Mâlik, Zekât 34.

reisinin, burada arzettiğimiz şekliyle hurma ve üzüm gibi satılmış meyveler hakkında tahmini miktar tespitinde bulunması zorunlu olduğuna göre, satıştan önce de bu tespiti yaptırması zorunludur. Böylece Mâlik ve Şâfiî'den naklettiğimiz görüşte olduğu şekliyle ürün sahiplerine dilediklerini satıp dilediğini yiyebilme konusunda kolaylık sağlanmış olacaktır. Zaten Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in meyveler konusundaki uygulaması da buydu.

٧١٤ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرٍو الدِّمَشْقِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوُحَاظِيُّ، وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَأَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى الْمَازِنِيُّ، عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، فَأَتَيْنَا وَادِيَ الْقُرَى عَلَى حَدِيقَةِ امْرَأَةٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْرُصُوهَا، فَخَرَصَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَصْنَاهَا عَشَرَةَ أَوْسُقٍ، وَقَالَ: أَحْصِيهَا حَتَّى نَرْجِعَ إِلَيْكِ إِنْ شَاءَ اللهُ، فَلَمَّا قَدِمْنَا سَأَلَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَدِيقَتِهَا كَمْ بَلَغَ ثَمَرُهَا؟ قَالَتْ: عَشَرَةُ أَوْسُقٍ.

714- ... Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin Abbâs b. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den rivayet ettiğine göre Ebû Humeyd es-Sâidî *radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Tebük savaşına çıkmıştık. Vâdi'l-Kurâ'da bir kadının bahçesine vardığımızda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Şu bahçedeki (meyvenin) miktarını tahmin edin bakalım!"*** buyurdu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de biz de (meyvenin) on vesk miktarında olduğu tahmininde bulunduk. Sonra (kadına hitaben) ***"Biz -Allah'ın izniyle- (Tebük'ten) geri dönünceye kadar sen onu bizzat say"*** buyurdu. Geri dönüp geldiğimizde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* kadına, bahçesindeki meyvenin ne kadar olduğunu sordu. O da "On vesk" diye cevapladı.[1012]

٧١٥ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَافِعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ

1012 Buhârî, Zekât 54; Müslim, Fezâil 11.

عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ أَنْ يَخْرُصَ الْعِنَبَ زَبِيبًا كَمَا يَخْرُصُ الرُّطَبَ.

715- ... İbn Şihâb'ın İbnü'l-Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Attâb b. Esîd'e, üzüme yaşken tahmini miktar belirlediği gibi kuru hâldeyken de tahminde bulunmasını emretmiştir.[1013]

***

Bu hadis, Hayber (rivayeti) dışında meyvelerin miktarını tahmine dair Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den geldiğini tespit ettiğimiz bir rivayettir. Biraz önce naklettiğimiz Ebû Humeyd hadisinde ise Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bahçesindeki meyvenin miktarına dair tahmin yürüttüğü kadına, Tebük'ten dönünceye kadar o bahçedeki (yaş) hurmanın, kuru hurma olarak ne kadar geldiğini hesaplamasını emretmiştir. Hayber hurmalarının tahminiyle alakalı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen haber ise şöyledir:

٧١٦ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَزَّارُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ وَهِيَ تَذْكُرُ شَأْنَ خَيْبَرَ: فَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْعَثُ ابْنَ رَوَاحَةَ إِلَى الْيَهُودِ، فَيَخْرُصُ النَّخْلَ حِينَ تَطِيبُ أَوَّلُ الثَّمَرِ قَبْلَ أَنْ يُؤْكَلَ مِنْهُ، ثُمَّ يُخَيِّرُ يَهُودَ أَيَأْخُذُهُ بِذَلِكَ الْخَرْصِ أَمْ يَدْفَعُونَهُ إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ؟ وَإِنَّمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِالْخَرْصِ، لِكَيْ تُحْصَى الزَّكَاةُ قَبْلَ أَنْ يُؤْكَلَ الثَّمَرُ أَوْ يُفَرَّقَ.

716- Bize Ubeyd b. Muhammed el-Bezzâr'ın, Ahmed b. Salih > Abdurrezzâk > İbn Cüreyc > İbn Şihâb yoluyla Urve'den rivayet ettiğine göre, Âişe *radıyallahu anhâ*, Hayber'den söz ederken şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yahudilere İbn Revâha'yı gönderir; o da hurmaların olgunlaştığı fakat henüz yenilmeye başlanmadığı bir zamanda miktarını tahmin ederdi. Daha sonra da Yahudileri, hurmalardan bu tahmine göre (haraç) almak veya söz konusu tahmin üzerinden (hurmanın tamamını) Müslümanlara vermek arasında serbest bırakırdı.[1014] Zira Nebî *sallallahu aleyhi ve*

1013 Ebû Dâvûd, Zekât 14; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 41; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1071.

1014 Bundan maksat şudur: Yahudiler isterlerse tahmin edilen miktarın yarısını Müslümanlara verip

sellem, meyvelerin yenilmeden veya dağıtılmadan önce zekâtının belirlenebilmesi için tahminde bulunmayı emretmiştir.[1015]

***

Ancak bildiğimiz kadarıyla, İbn Cüreyc dışında hiç kimse bu hadisi, Urve'nin Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayetiyle merfu (Allah Rasûlü'nün sözü) olarak nakletmemiştir. Nitekim biz bu rivayetin geçersizliğine dair şöyle bir rivayet tespit ettik:

٧١٧ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّازِقِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ وَأُخْبِرْتُ، عَنْ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، ثُمَّ ذَكَرَ هَذَا الْحَدِيثَ.

717- Ahmed b. Şuayb'ın bize, İshâk b. Râhûye > Abdurrezzâk kanalıyla aktardığına göre, İbn Cüreyc "Bana İbn Şihâb > Urve yoluyla Âişe *radıyallahu anhâ*'dan bildirildiğine göre" dedikten sonra bu hadisi nakletmiştir.[1016]

***

Fakat İbn Cüreyc dışında (İbn Şihâb) ez-Zührî'den rivayeti alan diğer raviler, bu hadisi sadece İbn Şihâb'a kadar dayandırıp daha ötesine geçmemektedirler. Nitekim;

٧١٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْعَثُ ابْنَ رَوَاحَةَ، فَيَخْرُصُ ثَمَرَ النَّخْلِ حَتَّى يَطِيبَ أَوَّلُ شَيْءٍ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ يُؤْكَلَ أَوَّلُ شَيْءٍ مِنْهَا، ثُمَّ يُخَيِّرُ الْيَهُودَ يَأْخُذُونَهَا بِذَلِكَ الْخَرْصِ، أَوْ يَدْفَعُونَهَا، لِأَنَّهُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَإِنَّمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ بِالْخَرْصِ لِكَيْ تُحْصَى الزَّكَاةُ قَبْلَ أَنْ يُؤْكَلَ الثَّمَرُ أَوْ يُفَرَّقَ، فَكَانُوا عَلَى ذَلِكَ.

---

ağaçlarda geri kalan hurmayı toplayabilirler, isterlerse de Müslümanlar hurmanın tamamını alıp tahmin edilen miktarın yarısını onlara bırakırlar. (Çeviren)

1015 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 129; İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 41.

1016 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 129; Ebû Dâvûd, Zekât 16; Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 147-148.

718- Bize Yunus (b. Abdüla‘lâ’)nın, İbn Vehb kanalıyla Yunus (b. Yezîd)’den rivayet ettiğine göre, İbn Şihâb dedi ki: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Revâha’yı gönderir; o da hurmaların olgunlaşmaya başlayıp da henüz yenilmediği o ilk evresindeki miktarını tahmin ederdi. Daha sonra da Yahudileri, hurmalardan bu tahmine göre (haraç) almak veya söz konusu tahmin üzerinden (hurmanın tamamını) Müslümanlara vermek arasında serbest bırakırdı.” İbn Şihâb (devamla) dedi ki: “Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* meyvelerin yenilmeden veya dağıtılmadan önce zekâtının belirlenebilmesi için ona tahminde bulunmayı emretmiştir. Onlar da bu teâmüle göre hareket ediyorlardı.”[1017]

***

Yine Allah Rasûlü’nün, İbn Revâha’yı, hurmaların miktarını tahmin etmek üzere Hayber’e göndermesiyle alakalı olarak İbn Ömer *radıyallahu anhumâ* yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle bir hadis de rivayet edilmektedir:

٧١٩ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُد، قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّيْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى يَهُودَ خَيْبَرَ عَلَى أَنَّ لَهُمُ الشَّطْرَ مِنْ كُلِّ زَرْعٍ وَنَخْلٍ مَا بَدَا لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَكَانَ ابْنُ رَوَاحَةَ يَأْتِيهِمْ فِي كُلِّ عَامٍ، فَيَخْرُصُهَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ يُضَمِّنُهُمُ الشَّطْرَ، فَشَكَوْا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرْصَهُ، وَأَرَادُوا أَنْ يَرْشُوهُ، قَالَ: يَا أَعْدَاءَ اللهِ ! أَتُطْعِمُونَنِي السُّحْتَ، وَاللهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ مِنْ عِنْدِ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَأَنْتُمْ أَبْغَضُ إِلَيَّ مِنْ عَدِيدِكُمْ مِنَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ، وَلا يَحْمِلُنِي بُغْضِي إِيَّاكُمْ وَحُبِّي إِيَّاهُ أَنْ لا أَعْدِلَ عَلَيْكُمْ، قَالَ: فَقَالُوا: يَا ابْنَ رَوَاحَةَ، بِهَذَا قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ.

719- … Hammâd b. Seleme’nin Ubeydullah b. Ömer > Nâfi‘ kanalıyla İbn Ömer’den[1018] rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*,

1017 Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 123.

1018 Eserin yazma ve basılı nüshalarında, bu senedin İbn Ömer’den sonraki kısmında, babası Hz. Ömer’in de adı geçmektedir. Hâlbuki müellif, bu rivayeti, İbn Ömer’den geldiğini belirterek nakletmektedir. Ayrıca bu hadis bir sonraki dipnotta belirteceğimiz diğer kaynaklarda da

kendisinin takdir ettiği ölçülere göre bütün ekin ve hurmaların yarısını almak kaydıyla Hayber'i Yahudilere vermiştir. (İbn Ömer) dedi ki: "İbn Revâha, her yıl onlara gelip hurmalarının tahmini miktarını belirler ve onları (tahminin) yarısını ödemekle yükümlü tutardı. Bunun üzerine onlar, bir yandan onun tahminlerini Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şikayet ederken, bir yandan da ona rüşvet teklifinde bulundular. İbn Revâha ise şöyle dedi: 'Ey Allah düşmanları! Bana haram mı yedireceksiniz?[1019] Allah'a yemin olsun ki ben size, en çok sevdiğim insanın yanından gelmeme ve size karşı, sizden sayılan maymun ve domuzlardan daha fazla nefret duymama rağmen, ne benim size olan nefretim ne de Allah Rasûlü'ne duyduğum sevgi, beni, size karşı adaletsiz davranmaya sevkeder!' Bunun üzerine 'Ey İbn Revâha! İşte gökleri ve yeri ayakta tutan şey de bu (adalet anlayışıdır)' dediler."[1020]

***

İbn Ömer *radıyallahu anh*'ın bu hadisine göre, İbn Revâha, hurmaların Müslümanlara ait olan yarı miktarını Yahudilerden tahsil etmekteydi. Burada ayrıca İbn Revâha'nın, hurmaların miktarına ilişkin tahminde bulunduğu gibi ekinlerin miktarıyla ilgili tahminde bulunması da söz konusudur.

Öte yandan Allah Rasûlü'nün, İbn Revâha'yı, hurmaların miktarını tahmin etmek üzere Hayber'e göndermesiyle ilgili olarak Câbir *radıyallahu anh* yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir başka hadis de şöyledir:

٧٢٠ - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَ الرَّمَادِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: أَفَاءَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ

aynı senedle geçmekte, ancak orada Hz. Ömer'den bahsedilmemektedir. Buna göre rivayetin senedindeki "Ömer" ismi yanlışlıkla kaydedilmiş olmalıdır. (Çeviren)

1019 Eserin yazma nüshasında müstensih, "Allah'a söz veriyorum ki" gibi bir anlama gelen "فَاعِدُ الله أَنْ" ibaresinin üzerine, bunun yanlış yazıldığını gösteren bir işaret koymuş olmasına rağmen, görebildiğimiz kadarıyla varakm kenarına düzeltme notunu düşmemiştir. Muhakkik de bunu olduğu hâliyle basılı nüshaya geçirip herhangi bir açıklama yapmamıştır. Biz ise, rivayetin yer aldığı diğer kaynaklarda geçen ve olayın akışına da tam anlamıyla uygun düşen "يا أَعْدَاءَ الله أَتُطْعِمُونَنِي" ibaresini dikkate alarak tercüme yaptık. (Çeviren)

1020 Tahâvî *Şerhu müşkili'l-âsâr*, VII, 189; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, 607-608; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 137.

خَيْبَرَ، فَأَقَرَّهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي: يَهُودَ كَمَا كَانُوا، وَجَعَلَهَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ، فَبَعَثَ ابْنَ رَوَاحَةَ فَخَرَصَهَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ قَالَ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ، أَنْتُمْ أَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَيَّ، قَتَلْتُمْ أَنْبِيَاءَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَكَذَبْتُمْ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَلَيْسَ يَحْمِلُنِي بُغْضِي إِيَّاكُمْ أَنْ أَحِيفَ عَلَيْكُمْ، وَقَدْ خَرَصْتُ عِشْرِينَ أَلْفَ وَسْقٍ مِنْ تَمْرٍ، فَإِنْ شِئْتُمْ فَلَكُمْ، فَإِنْ شِئْتُمْ فَلِي.

720- … İbrahim b. Tahmân'ın Ebu'z-Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, Câbir *radıyallahu anh* dedi ki: Allah *azze ve celle* Hayber'i savaşsız bir ganimet olarak nasip etti, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onların yani Yahudilerin daha önce bulundukları yerde kalmalarına izin vererek (mahsullerini) onlarla paylaşmaya karar verdi. Bu sebeple hurma miktarını tahmin etmek üzere İbn Revâha'yı gönderdi, o da onlara şöyle dedi: 'Ey Yahudi cemaati! Yaratılmışlar içerisinde en fazla sizden nefret ederim. Zira Allah *azze ve celle*'nin peygamberlerini öldürdünüz ve O'na karşı yalan söylediniz. Ancak size karşı duyduğum nefret, size haksızlık etmemi gerektirmez. Benim tahminime göre burada 20 bin vesk hurma var. İsterseniz size kalır (bize düşen payın ücretini alırız), isterseniz de bize düşeni hurma olarak alırız."[1021]

***

İbn Revâha'nın miktar tahminleriyle alakalı bu rivayetlerimizden daha fazlası yoktur.

Ayrıca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tahmincilere yönelik talimatlarına dair şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

٧٢١ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ خُبَيْبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الأَسْوَدِ بْنِ نِيَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا خَرَصْتُمْ فَخُذُوا وَدَعُوا الثُّلُثَ، فَإِنْ لَمْ تَدَعُوا الثُّلُثَ فَدَعُوا الرُّبُعَ.

721- … Hubeyb b. Abdurrahman b. el-Esved b. Niyâr'ın Sehl b. Ebî Hasme'den[1022] rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*

1021 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 367; Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 124.

1022 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Hayseme" şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren)

şöyle buyurdu: ***"Tahminde bulunduğunuz miktarı alırken üçte birini bırakın. Eğer üçte birini bırakmazsanız, (en azından) dörtte birini bırakın, almayın."***[1023]

***

Ömer b. el-Hattâb da tahmincilere aynı şeyi emretmekteydi. Nitekim;

٧٢٢ - حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ سَهْلَ بْنَ أَبِي حَثْمَةَ يَخْرُصُ عَلَى النَّاسِ، فَأَمَرَهُ إِذَا وَجَدُوا الْقَوْمَ فِي نَخْلِهِمْ أَلاَّ يَخْرُصَ عَلَيْهِمْ مَا يَأْكُلُونَ.

722- ... Büşeyr b. Yesâr'ın rivayet ettiğine göre, İbnü'l-Müseyyeb dedi ki: "Ömer b. el-Hattâb, Sehl b. Ebî Hasme'yi,[1024] insanların (mahsullerini) tahmin etmek üzere görevlendiğinde ona, insanları, hurmalarını toplamakla meşgul bir vaziyette gördüğü zaman yiyecekleri miktarı, tahminine dâhil etmemesini emretmiştir."[1025]

***

Ahmed (Tahâvî) dedi ki: Bu sebeple Sehl b. Ebî Hasme hadisinde zikredilen üçte bir ve dörtte birlik oranın, (sahiplerine) bırakılması emredilmiştir.

Tahmin meselesiyle ilgili olarak Sehl'den şöyle bir rivayet de nakledilmiştir:

٧٢٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَيَّانَ، أَنَّ أَبَا مَيْمُونَةَ أَخْبَرَهُ، عَنْ سَهْلٍ، أَنَّ مَرْوَانَ بَعَثَهُ خَارِصًا، فَخَرَصَ مَالَ سَعْدِ بْنِ أَبِي سَعْدٍ بِسَبْعِ مِائَةِ وَسْقٍ، فَقَالَ: لَوْلاَ أَنِّي وَجَدْتُ فِيهِ أَرْبَعِينَ عَرِيشًا لَخَرَصْتُهُ بِتِسْعِ مِائَةِ وَسْقٍ، وَلَكِنِّي تَرَكْتُ لَهُمْ بِقَدْرِ مَا يَأْكُلُونَ.

723- ... Ebû Meymûne'nin bildirdiğine göre, Mervân, Sehl'i tahminci olarak göndermiş, o da (tahmin için gittiği) Sa'd b. Ebî Sa'd'ın malını 700

1023 Ebû Dâvud, Zekât 15; Tirmizî, Zekât 17; Nesâî, Zekât 26.

1024 Eserin yazma ve basılı nüshalarında bu isim, yanlışlıkla "Süleyman b. Ebî Hayseme" olarak yazılmıştır. (Çeviren)

1025 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 150-151; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 316.

vesk olarak tahmin etmiş ve gerekçesini de şöyle açıklamıştır: “Eğer o malın etrafında (o maldan geçinen) kırk derme çatma kulübe/çardak görmeseydim, onu 900 vesk olarak tahmin ederdim. Fakat yiyebilecekleri kadarını onlara bıraktım.”[1026]

***

Yine bu manada Sehl’in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den rivayet ettiği bir başka hadis de şöyledir:

٧٢٤ - حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْهَاشِمِيُّ، ثُمَّ النَّوْفَلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَدَقَةَ الْفَدَكِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ الْحَارِثِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا حَثْمَةَ خَارِصًا، فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّ أَبَا حَثْمَةَ قَدْ زَادَ عَلَيَّ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ ابْنَ عَمِّكَ يَزْعُمُ أَنَّكَ قَدْ زِدْتَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، تَرَكْتُ لَهُ قَدْرَ عَرِيَّةِ أَهْلِهِ، وَمَا يُطْعِمُ الْمَسَاكِينَ، وَمَا تُصِيبُ الرِّيحُ، فَقَالَ: قَدْ زَادَكَ ابْنُ عَمِّكَ وَأَنْصَفَكَ.

724- … Muhammed b. Sadaka el-Fedekî’nin Muhammed b. Yahya b. Sehl b. Ebî Hasme el-Hârisî’den, onun da babası kanalıyla dedesinden rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ebû Hasme’yi tahminci olarak gönderince bir adam Allah Rasûlü’ne gelerek “Ey Allah’ın Râsûlü! Ebû Hasme bana tahminî miktarı artırdı” diyerek şikayette bulundu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de (Ebû Hasme’ye hitaben) ***“Amcanın oğlu senin, kendisine tahminî miktarı artırdığını söylüyor”*** buyurarak meseleyi soruşturdu. Ebû Hasme de şöyle cevap verdi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Ben ona ailesinin ‘ariyye’sini,[1027] yoksulların yiyeceğini ve rüzgarla savrulup

---

1026 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 151; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1074.

1027 Ariyye (ç. arâyâ): Bir kimsenin yoksul birisine hurma ağacını bir yıl süreyle vermesi ve böylece onun ağacın hurmalarından istifade etmesini sağlamasıdır. Diğer bir anlamı ise, taze hurmanın henüz ağacın dalında iken ölçü-tartı kullanmaksızın tahmin yoluyla kuru hurma karşılığında alınıp satılmasıdır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 18. (Çeviren)

gidecek olanı da bıraktım, almadım." Bunun üzerine Allah Rasûlü ***"Amcanın oğlu sana fazlasını bırakmış ve insaflı da davranmış"*** buyurdu.[1028]

***

Ebû Humeyd'den rivayet ettiğimiz ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kadının bahçesindeki mahsulü tahmin ettiği ve kendisi (Tebük seferinden) dönünceye kadar mahsulün sayımının bizzat kadın tarafından yapılmasını emrettiği hadiste şunun delili vardır:

Allah Rasûlü, kendisinin tahminleri doğrultusunda belirlediği, Allah *azze ve celle*'nin o mahsuldeki hakkını, kadınının bizzat kendi mülkü olarak görmemiştir. Zira o malı onun mülkü olarak görseydi, miktarının sayılmasına ihtiyaç duymazdı. Fakat malın tam olarak sayılmasına ihtiyaç duymuştur. Çünkü Allah Rasûlü, hem o malın hem de o maldaki Allah'a ait hakkın kefilidir. Bu sebeple de o malın sayımından sonra Allah *azze ve celle*'nin hakkını alabilmek ve kadının mülkiyeti gereği hakkı olanı da kendisine teslim edebilmek için, kadına, o malın tam bir sayımını yapmasını emretmiştir.

Allah *azze ve celle*'ye ait olan hakkın tespitinin, ancak tahmin sonrasındaki sayıma dayandığını ve mahsulün bir kısmının da rüzgârların esmesiyle mutlaka telef olduğunu düşündüğümüzde, bu miktarın ürün sahiplerinin mülkü olarak görülmemesi ve yükümlü oldukları zekâttan düşülmesi gerektiğini anlarız. Nitekim rivayet ettiğimiz Muhammed b. Sadaka el-Fedekî hadisinde geçtiği şekliyle, Ebû Hasme de amcasının oğlunun malı ile ilgili yaptığı tahminde bu yükümlülüğü kaldırmış, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu uygulamayı onaylamıştır.

Bahçe sahipleri, mahsullerinin tahmininden sonra bu mahsulden yoksullara sadaka vermekle yükümlü olup yapılan tahminden dolayı bu sadakadan kaçınamadıklarına ve yoksulların, söz konusu mahsulden aldıkları pay, sadaka gibi kabul edildiğine ve aynı zamanda zekâtın da tahsil edildiği sahiplerinden alınan bu sadaka gerekli yerlere harcandığına göre, bu payın bahçe sahiplerinin mahsullerinden düşürülmesi ve yükümlülüğünün kaldırılması gerekmiştir. Nitekim el-Fedekî hadisinde geçtiği gibi Ebû Hasme de amcasının oğlunun bahçesinin mahsulü ile ilgili yaptığı tahminde bu yükümlülüğü kaldırmış, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu onaylamıştır.

1028 Dârekutnî, *Sünen*, II, 134.

Öte yandan bahçe sahipleri, ahlâkî bir meziyet olarak, bahçelerinin bir kısım mahsullerini gönüllü olarak bağışladıklarına ve hibelerini de zekâtları hak eden yoksullara aktardıklarına göre, bu miktarın, tahmin edilenden düşülmesi ve yükümlülüğünün kaldırılmış olması lazımdır. el-Fedekî hadisinde ve İbn Ebî Hasme'nin Sa'd b. Ebî Sa'd'ın malıyla ilgili tahmini sonucunda ondan kaldırdığı yükümlülüğü içeren hadiste geçtiği şekliyle, Ebû Hasme de bu miktarı düşürmüş ve amcasının oğlunun bahçesindeki mahsulle ilgili yaptığı tahminde bu yükümlülüğü kaldırmıştır.

Buna benzer bir hadis de şöyledir:

٧٢٥ - رَوَى عَمْرُو بْنُ يَحْيَى الْمَازِنِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لا صَدَقَةَ فِي الْعَرِيَّةِ.

725- ... Ebû Saîd el-Hudrî *radıyallahu anh*'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Ariyye'de zekât yoktur."***[1029]

***

Zira ariyye'nin bizzat kendisi bir zekâttır. Zekât olarak belirlenen bir şeyde ayrıca zekât olmaz.

Eğer biri "ariyye"nin ne demek olduğunu soracak olursa, ona şöyle cevap verilir: O, bir bağıştır/hibedir. Zeyd b. Sâbit'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir. Nitekim;

٧٢٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الزِّيَادِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى الْبَائِعَ وَالْمُبْتَاعَ عَنِ الْمُزَابَنَةِ. قَالَ: وَقَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: رَخَّصَ فِي الْعَرَايَا فِي النَّخْلَةِ وَالنَّخْلَتَيْنِ تُوهَبَانِ لِلرَّجُلِ فَيَبِيعُهُمَا بِخَرْصِهِمَا تَمْرًا.

726- ... Ubeydullah'ın Nâfi'den rivayet ettiğine göre, İbn Ömer dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* alıcıya da satıcıya da müzâbene[1030] satışını yasakladı."

1029 Abdurrezzâk, *Musannef,* IV, 140; İbn Zencûye, *Emvâl,* s. 1079.

1030 Müzâbene: Miktarı belirli bir malı, kendi cinsinden miktarı belirli olmayan bir mal karşılığı satmak. Yahut miktarı meçhul bir malı, yine meçhul miktarda kendi cinsinden bir mal karşılığı

(İbn Ömer) dedi ki: Zeyd b. Sâbit şöyle dedi: "Allah Rasûlü arâyâya yani bir kişiye bir veya iki hurma ağacının hibe edilmesine ve o kişinin de o ağaçlardaki taze hurmayı, kuru hurma olarak miktarını tahmin ederek satmasına izin vermiştir."[1031]

***

İşte Zeyd b. Sâbit, ariyyenin bir hibe olduğunu haber vermektedir. Kaldı ki kendisi de "ariye" veren kimselerdendi. Çünkü bildiğimiz kadarıyla bu ariyyeler Ensar'a özgü idi, başkalarında yoktu.

Ayrıca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den buna işaret eden (ariyyenin hibe olduğunu gösteren) munkatı bir haber de rivayet edilmiştir:

٧٢٧ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو الضَّرِيرُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ يُحَدِّثُ، عَنْ مَكْحُولٍ الشَّامِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: خَفِّفُوا فِي الْخَرْصِ، فَإِنَّ فِي الْمَالِ الْعَرِيَّةَ وَالْوَصِيَّةَ.

727- ... Kays b. Sa'd'ın, Mekhûl eş-Şâmî'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"(Mahsullerin) tahmininde müsamahalı olun. Çünkü o malda ariyye ve vasiyet vardır."***[1032]

٧٢٨ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْعَرَايَا، فَقَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يُطْعِمُ أَخَاهُ النَّخْلَتَيْنِ وَالثَّلَاثَ فِي النَّخْلَةِ، فَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ لِلَّذِي يُطْعِمُهُنَّ أَنْ يَبِيعَهُنَّ قَبْلَ أَنْ يَبْدُوَ صَلَاحُهُنَّ.

728- ... Yezîd b. Ebî Habîb, kendisine arâyâ hakkında soru sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Kişi, kardeşinin de hurma yemesini sağlamak için iki veya üç hurma ağacını ona tahsis ederdi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de kendisine, hurmasını yemesi için ağaç bağışlanan kimsenin o ağaçtaki hurmaları, henüz tam olarak olgunlaşmadan satmasına ruhsat tanımıştır."

---

satmak. Ağaç üzerindeki hurmayı, miktarı belirli kuru hurma karşılığında satmak gibi. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 357. (Çeviren)

1031 Buhârî, Buyû 75; Müslim, Buyû 59-61.

1032 Benzer bir rivayet için bk. Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 152; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1079.

Nitekim Ensar da bu bağışlarından dolayı övgüye mazhar olmuşlardır. Hatta onlar hakkında Ebû Ubeyde'nin naklettiği şöyle bir şiir de bulunmaktadır:

"Hurma ağaçları bir yıl verip bir yıl vermeyen cinsten olmadığı gibi

Cılızlığından ötürü etrafına destek konulanlardan da değildi,

Onlar sadece kıtlık yıllarında arâyâ olanlardandı."

Yani Ensar, kıtlık yıllarında o ağaçları sadaka olarak bağışlıyorlardı. Arâyâ konusu geniş bir konudur ve mülahazalara açıktır. Ancak burası onun yeri değildir.

Eğer biri "el-Fedekî'nin hadisinde Ebû Hasme'nin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e söylediği 'Ben ona ailesinin ariyyesini bıraktım' sözü yer alıyor" derse, ona şöyle denilir:

Kanaatimizce bu sözün anlamı, -yine de doğrusunu en iyi Allah bilir- "Kişinin kendi bahçesinin mahsulünden sadaka olarak vereceği 'ariyye' miktarı"dır. Çünkü kişinin yakın akrabasına izafe edilenlerden maksat bizzat kendisi olduğu gibi ailesine izafe edilenlerden kasıt da yine kendisidir. Nitekim ***"Ebû Musa'ya Dâvûd ailesinin mezâmirinden (güzel ses) bahşedilmiştir"***[1033] hadisi de "Dâvûd'un mezâmirinden bir mizmâr" demektir. Çünkü gerçekte mezâmir (güzel ses), Dâvûd *aleyhisselâm*'ın ailesinden birine değil, bizzat kendisine aitti.

Bahçe sahipleri, azıkları sayılan ve kendileri için vazgeçilmez olan mahsulleri yemekten alıkonulmadıkları ve bu meyveler, toplanma anına kadar bahçede durmadığı için, söz konusu miktarın onların yükümlülüğünden düşürülmesi gerekir.

Tahminden düşülen bütün bu zikrettiğimiz şeylerde eğer tahminci isterse, mahsulün genel miktarından düşürdüğü kısmın içinden bir ölçüyü belirleyebilir. Nitekim Abdurrahman b. el-Esved'in İbn Ebî Hasme yoluyla Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği ***"Eğer tahminde bulunursanız (tahmininizin) üçte birini bırakın, (gerekirse) dörtte birini de bırakın"*** hadisi buna işaret etmektedir. Şayet tahminci dilerse Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebû Humeyd es-Sâidî'nin hadisinde geçtiği şekliyle kadının bahçesindeki (mahsulün tamamı hakkında) tahminde bulunduğu gibi mahsulün

---

1033 Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân 31; Müslim, Müsâfirîn 235.

tamamını tahmin eder, daha sonra mahsulün toplanma mevsiminde söz konusu tahmini, toplanan miktardan düşer.

Ancak toplandığı esnada, daha önce tahmini yapılmış olan mahsul, tahmin edilenden daha fazla ya da eksik çıkarsa, ilim adamları bu konuda ihtilaf etmişlerdir. el-Kâsım b. Muhammed'den bu hususta nakledilen rivayet şöyledir:

٧٢٩ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ بُكَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ وَجَاءَ إِلَيْهِ رَجُلٌ، فَقَالَ لَهُ: جَاءَ الْخَارِصُ فَخَرَصَ ثَمَرِي فَنَقَصَ خَرْصَهُ عَمَّا كَانَ فِيهِ، أَوْ زَادَ، فَقَالَ الْقَاسِمُ: لَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ فِيمَا نَقَصَ أَوْ زَادَ، إِنَّمَا عَلَيْكَ مَا خَرَصَ وَهُوَ كَاسْمِهِ فِيمَا خَرَصَهُ هَذَا الْخَارِصُ، إِنَّمَا ذَلِكَ إِلَيْهِ.

729- … İbn Lehîa'nın aktardığına göre, Bükeyr dedi ki: Bir adam el-Kasım'a gelerek "Tahminci gelip benim mahsulümün miktarını tahmin ettikten sonra, çıkan ürün tahmin edilenden fazla veya eksik olursa durum ne olur?" diye sordu. el-Kâsım da şöyle cevap verdi: "Eksik veya fazla çıkan şeyde sana hiçbir yükümlülük yoktur. Senin sorumluluğun sadece onun tahmin ettiği miktardır. Çünkü tahminci, zaten adı üzerinde bir 'tahminci' olduğu için tahmininin sorumluluğu kendisine aittir."[1034]

***

Bu görüş Mâlik'ten de nakledilmiştir. Şöyle ki:

٧٣٠ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكًا، يَقُولُ: إِذَا كَانَ الْخَارِصُ مِنْ أَهْلِ الْبَصَرِ وَالأَمَانَةِ فَزَادَ خَرْصُهُ أَوْ نَقَصَ فَلا شَيْءَ عَلَى صَاحِبِ الثَّمَرِ.

730- … İbn Vehb dedi ki: Mâlik'in şöyle dediğini işittim: "Eğer tahminci, basiret ehli ve güvenilir bir kişi olup yaptığı tahmin fazla veya eksik çıkarsa, mahsul sahibine hiçbir şey gerekmez."[1035]

***

Ancak İbn Sîrîn'den bunun aksi yönde bir görüş nakledilmiştir:

1034 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 158; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1077.

1035 Ebû Ubeyd, *Emvâl*, II, 158; İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1078.

٧٣١ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: كَانَ الْخَارِصُ يَخْرُصُ، فَإِذَا وَجَدَ صَاحِبُ الثَّمَرَةِ ثَمَرَتَهُ أَكْثَرَ مِمَّا خُرِصَ رَدَّ عَلَيْهِمْ.

731- ... Hammâd b. Seleme'nin Eyyûb'dan rivayet ettiğine göre, İbn Sîrîn dedi ki: "Tahminci tahminde bulunduktan sonra mahsul sahibi, eğer mahsulünün tahmin edilenden fazla çıktığını tespit ederse, fazlalığı verir."[1036]

***

Bizim de tercih ettiğimiz bu görüş, diğerine göre kıyasa daha uygundur. Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Ebû Humeyd hadisinde de geçtiği şekliyle söz konusu kadına, mahsulüyle ilgili yapmış olduğu o ilk tahminden sonra mahsulünü yeniden saymasını emretmesi, son sayımdaki miktarın esas alınacağını göstermektedir. Aksi hâlde Allah Rasûlü'nün o tahmininden sonra o kadının yeniden sayım yapmasının bir anlamı olmazdı. Üstelik tahminci, tahmininde, (ihramlıyken) bir av hayvanı öldürmüş olan kişi hakkında verilecek cezaî hükümden daha adil olmayacaktır.[1037] Şöyle ki: Eğer bu av hayvanını öldüren kişi hakkında karar vermesi için hakem olarak tayin edilen iki (adil) kişi, verdikleri hükümde hata edip avı öldüren aleyhinde belirledikleri kıymet takdirinde aşırıya giderlerse yahut öldürdüğünün değerinden daha düşük bir fiyat biçerlerse veya o hayvanın dengini belirlemeye çalışırken daha yüksek ya da daha düşük meblağda bir hayvanı (ceza olarak) tespit ederlerse, bütün bu işlemler, o kişinin Allah hakkı olarak üzerine düşen sorumluluğu hiçbir şekilde ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla ilgili şahsın, mutlak surette Allah *azze ve celle*'nin kendisine farz kılmış olduğu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir. Çünkü hakemlerin verdiği karar, meselenin özünü değiştir-

---

1036 İbn Zencûye, *Emvâl*, s. 1077.

1037 Tahâvî burada Mâide sûresinin 95. âyetine telmihte bulunmaktadır: ***"Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Buna) Kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut (avlanmanın cezası), fakirleri doyurmaktan ibaret bir keffarettir ya da onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki (yasak av yapan) işinin cezasını tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını alır. Allah daima galiptir, intikam sahibidir."***

memekte; tahmin konusunda olduğu gibi herhangi bir artma ve eksilme de olmamaktadır. Bu sebeple sözünü ettiğimiz tahminin bu şekilde olması gayet doğaldır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ömrünün son zamanlarında gerçekleştirdiği en son gazvesi sayılan Tebük gazvesinde, burada bahsettiğimiz tahmin meselesini uygulamaya koymuş ve mahsulünün miktarını tahmin ettiği kadına, tahmin edilen söz konusu mahsulün yeniden sayımını yapmasını emretmiştir. Bunun yapılmasının sebebi ise mahsulün toplanması esnasındaki gerçek miktarın tespit edilmesidir.

Nitekim Ömer b. el-Hattâb da Allah Rasûlü'nden sonra tıpkı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Sehl hadisinde geçtiği şekliyle tahmincilere emrettiği gibi mahsul sahiplerinin mahsullerini tahmin ederken müsamahalı davranmış; aynı şeyi Sehl de ondan sonra yapmıştır. Bu durum, tahmin meselesinin, özellikle mal sahiplerinin başlangıçtaki miktar beyanlarıyla ilgili şüpheleri gidermeye yönelik olarak, mahsullerin sayımını yapmak ve tam anlamıyla gerçek miktarı olmasa da tahminî bir miktarı tespit etmek için geçerli olduğunu göstermektedir. Ancak daha sonra alınacak (zekât) miktarı için, mal sahiplerinin beyanları doğrultusunda gerekli ölçü-tartı işlemi yapılarak mahsulün gerçek miktarı belirlenir. Buna göre, İbn Revâhâ'nın, Hayber ahalisini, tahmin edilen mahsulün tamamını alıp kendisine yarısını vermeleri ile kendisinin mahsulün hepsini teslim alarak tahminî miktarın yarısını onlara vermesi arasında muhayyer bırakması, Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "müzâbene"ye getirdiği yasak ile neshedilmiş bir uygulama olmaktadır. Müzâbene ise, henüz dalındaki hurmayı, ölçekle (miktarı belli) kuru hurma ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yasaklamış olduğu diğer şeyler karşılığında satmaktır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den müzâbene yasağıyla ilgili rivayet edilen hadislere gelince; onlar da şöyledir:

٧٣٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ يُونُسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُحَاقَلَةِ وَالْمُزَابَنَةِ.

732- ... Ebû İshâk eş-Şeybânî'nin İkrime'den rivayet ettiğine göre, İbn Abbâs *radıyallahu anhumâ* dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* muhâkale[1038] ve müzâbeneyi yasakladı."[1039]

٧٣٣ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكٌ ويُونُسُ بْنُ يَزِيدَ وغَيْرُ وَاحِدٍ أَنَّ نَافِعاً حَدَّثَهُمْ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمُزَابَنَةِ وَالْمُزَابَنَةُ بَيْعُ الثَّمَرِ بِالتَّمْرِ كَيْلاً، وَبَيْعُ الْعِنَبِ بِالزَّبِيبِ كَيْلاً.

733- ... Mâlik, Yunus b. Yezîd ve daha başkalarının Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* müzâbeneyi yasaklamıştır. Müzâbene, taze hurmayı ölçekle kuru hurma karşılığında; taze üzümü de ölçekle kuru üzüm karşılığında satmaktır.[1040]

٧٣٤ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الأَسَدُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ ثَمَرِ النَّخْلِ بِالتَّمْرِ كَيْلاً، وَالزَّبِيبِ بِالْعِنَبِ كَيْلاً، وَالزَّرْعِ بِالْحِنْطَةِ كَيْلاً.

734- ... Ubeydullah b. Ömer'in Nâfi'den naklettiğine göre, İbn Ömer dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* henüz dalındaki hurmayı ölçekle kuru hurma karşılığında; kuru üzümü taze üzüm karşılığında ve başaktaki buğdayı da toplanmış buğday mukabilinde satmayı yasakladı."[1041]

٧٣٥ - حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ، وَأَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لا تَبَايَعُوا الثَّمَرَ بِالتَّمْرِ.

1038 Muhâkale: Buğdayı, tahminî olarak henüz başağındaki buğday karşılığında satmak. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 320. (Çeviren)

1039 Buhârî, Buyû 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 224.

1040 Buhârî, Buyû 75; Müslim, Buyû 72.

1041 Müslim, Buyû 73; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 16.

735- … İbn Şihâb'ın İbnü'l-Müseyyeb ve Ebû Seleme kanalıyla Ebû Hureyre *radıyallahu anh*'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Taze hurmayı kuru hurma karşılığında satmayın."***

İbn Şihâb dedi ki: "Sâlim bana babası yoluyla Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bunun aynısını rivayet etti."[1042]

٧٣٦ - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ حَفْصٍ الأَصْبَهَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُزَابَنَةِ وَالْمُحَاقَلَةِ.

736- … Amr b. Seleme'nin Ebû Seleme'den rivayet ettiğine göre, Ebû Hureyre *radıyallahu anh* dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* müzâbene ve muhâkaleyi yasakladı."[1043]

٧٣٧ - حَدَّثَنَا فَهْدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ الطَّائِفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَيْسَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُخَابَرَةِ، وَالْمُزَابَنَةِ، وَالْمُحَاقَلَةِ.

737- … Amr b. Dînâr'ın rivayet ettiğine göre, Câbir dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* muhâbere,[1044] müzâbene ve muhâkaleyi yasakladı."[1045]

٧٣٨ - حَدَّثَنَا الْمُزَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّافِعِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ بِالتَّمْرِ، إِلا أَنَّهُ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا أَنْ تُبَاعَ بِخَرْصِهَا تَمْرًا يَأْكُلُهَا أَهْلُهَا رُطَبًا.

1042 Müslim, Buyû 58.

1043 Abdurrezzâk, *Musannef,* VIII, 104.

1044 Muhâbere: Üçte bir, dörtte bir gibi bir oran karşılığında yapılan ekin ortaklığı. Şâfiîlere göre tohum tarla sahibinden olursa ortaklığa müzâraa, emek sahibinden olursa muhâbere denilir. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü,* s. 319. (Çeviren)

1045 Müslim, Buyû 72.

738- ... Büşeyr b. Yesâr'ın rivayet ettiğine göre, Sehl b. Ebî Hasme dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* taze hurmayı kuru hurma karşılığında satmayı yasakladı. Ancak arâyâ satışına yani satın alanların taze olarak yemek istedikleri hurmanın tahminî bir ölçüyle kuru hurma karşılığında satılmasına ruhsat tanıdı."[1046]

٧٣٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ دَارِهِمْ مِنْهُمْ: سَهْلُ بْنُ أَبِي حَثْمَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ بِالتَّمْرِ وَقَالَ: ذَلِكَ الرِّبَا تِلْكَ الْمُزَابَنَةُ، إلا أَنَّهُ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرِيَّةِ النَّخْلَةَ وَالنَّخْلَتَيْنِ يَأْخُذُهَا أَهْلُ الْبَيْتِ بِخَرْصِهَا تَمْرًا، ثُمَّ يَأْكُلُونَهَا رُطَبًا.

739- ... Yahya b. Saîd'in, Büşeyr b. Yesâr'dan, onun da -Sehl b. Ebî Hasme'nin de aralarında bulunduğu- hemşehrileri bazı sahâbîlerden rivayet ettiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, taze hurmayı kuru hurma karşılığında satmayı yasaklamış ve ***"Bu, faizdir; müzâbenedir"*** buyurmuştur. Yalnızca ariyyenin; bir-iki hurma ağacının meyvesini satmaya ruhsat tanımıştır. Onu da bir ev halkı, tahminî ölçülerle kuru hurma karşılığında alır ve taze olarak yerler.[1047]

٧٤٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يُونُسَ بْنِ الْقَاسِمِ الْيَمَامِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُحَاقَلَةِ وَالْمُزَابَنَةِ وَالْمُخَابَرَةِ وَالْمُلامَسَةِ وَالْمُنَابَذَةِ.

740- ... İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha'nın rivayet ettiğine göre, Enes dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* muhâkale, müzâbene, muhâbere, mülâmese[1048] ve münâbezeyi[1049] yasakladı."[1050]

1046 Buhârî, Buyû 83; Müslim, Buyû 67-70.

1047 Müslim, Buyû 67.

1048 Mülâmese: Sözlükte "dokunmak" anlamına gelen bu kelime terim olarak, cahiliye satışlarından olmak üzere satıcının müşteriye, "eğer mala dokunursan satış tamam olacak" diyerek satış yapmasıdır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü,* s. 41. (Çeviren)

1049 Münâbeze: Cahiliye satışlarından olmak üzere satıcının müşteriye, "üzerine atacağım mal, şu bedel karşılığında senin olacak" diyerek satış yapmasıdır. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü,* s. 41. (Çeviren)

1050 Buhârî, Buyû 93.

Ahmed (Tahâvî) dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* (henüz dalındaki) meyvenin kuru hurma karşılığında satılmasını yasaklamış olup bu konuda arâyâ satışı dışında hiçbir istisnada bulunmamıştır. Dolayısıyla bu yasağın, İbn Revâhâ'nın tahmin uygulamasını neshetmiş olması ve bunu nesheden hükmün de taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması yasağı olması ihtimali vardır.

Bu konuda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen hadise gelince; o da şöyledir:

٧٤١ - حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَنَّ مَالِكًا أَخْبَرَهُ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ، مَوْلَى الْأَسْوَدِ بْنِ سُفْيَانَ، أَنَّ زَيْدًا أَبَا عَيَّاشٍ أَخْبَرَهُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ بَيْعِ الرُّطَبِ بِالتَّمْرِ، فَقَالَ: أَيَنْقُصُ الرُّطَبُ إِذَا جَفَّ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ فَقَالَ: فَلَا إِذًا.

741- … Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması meselesi sorulunca o öncelikle ***"Taze kurma kuruduğunda (miktarında) azalma oluyor mu?"*** diye sordu. "Evet" diye karşılık verdiklerinde de şöyle buyurdu: ***"Öyleyse hayır (caiz olmaz)."***[1051]

***

Öte yandan Şa'bî'den rivayet edildiğine göre, İbn Revâha'nın tahminî meselesi mensuh olup onunla amel etmek yasaklanmıştır. Nitekim:

٧٤٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّهُ ذَكَرَ خَرْصَ ابْنِ رَوَاحَةَ، فَقَالَ الشَّعْبِيُّ: أَمَّا الْيَوْمَ فَلَا يَكُونُ الْخَرْصُ.

742- … Süfyân'ın, eş-Şeybânî'den rivayet ettiğine göre, eş-Şa'bî, İbn Revâha'nın tahmin uygulamasından bahsederek şöyle dedi: "Bugün için artık tahmin uygulaması olmaz."[1052]

***

1051 Mâlik, Buyû 22; Ebû Dâvûd, Buyû 18; Tirmizî, Buyû 14; Nesâî, Buyû 36.

1052 Benzer bir rivayet için bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* IV, 315.

Ahmed (Tahâvî) dedi ki:

Yani İbn Revâha'nın, Hayber ahalisinin hurmalarına yönelik olmak üzere, onları, Müslümanların o ürünlerdeki hakkını ödemekle yükümlü tuttuğu tahmini, bu ürünlerle alakalı olarak Müslümanlarla Yahudiler arasında yürürlükte olan teâmül ve antlaşmaya benzemektedir.

Bütün bu anlattıklarımız topraktan çıkan ürünlerden verilmesi farz olan onda bir ya da yirmide bir oranlardır. İlim adamları, bir şahsın mülkiyetinde ve toprak vergisi olmayan araziden elde edilen mahsuller için de aynı hükmün geçerli olduğu konusunda ittifak hâlindedirler. Ancak arâzî-i haraciyyeden[1053] çıkan ürünler konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları "Onda zekât yoktur" demektedirler. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüşü benimseyenlerdendir. Bazıları ise "Bir şahsın mülkiyetinde ve toprak vergisi olmayan arazilerde olduğu gibi bu türden arazilerde de zekât vardır" demişlerdir. Mâlik ve Şâfiî de bu kanaati paylaşanlardandır.

Bu konuda ihtilaf ettiklerine ve gerek harac gerekse öşür, Allah *azze ve celle*'nin haklardan sayıldığına; yağmurla ve yüzeyden akıp giden suyla sulanan mahsullerde tastamam onda bir, büyük kovalarla ve bostan dolapları ile sulanan ürünlerde ise yirmide bir oranında bir zekât olduğuna göre, büyük kova ve bostan dolapları ile sulanan arazilerden ödenmesi gereken zekât miktarı, sahiplerinin çektikleri zahmet dikkate alınarak hafifletilmiş ve bu araziler, yağmurla ve toprak üzerinden akıp giden sularla zahmetsiz bir şekilde sulanananlardan daha düşük oranda bir zekâta tabi tutulmuştur. Buna kıyasla, sahiplerinin haracla mükellef tutulduğu arazilerdeki (ödemelerin), haracla mükellef tutulmayanlarınkinden daha düşük oranda olması gerekir. Bu konuda sadece sözünü ettiğimiz iki görüş vardır. Dolayısıyla zahmetin büyük olduğu arazilerle ilgili mükellefiyet, zahmeti olmayan arazilerdeki mükellefiyet gibi olmaması gerektiğine göre, harac yükümlülüğünün doğması hâlinde -bu görüşü benimseyenlerin söylediği gibi- öşür mükellefiyeti düşer. Çünkü malî yükümlülükleri gerektiren Allah hakları ile ilgili olarak tek bir malda iki hakkın bir arada bulunamayacağını görmekteyiz. Nitekim daha önce ilgili yerlerde de bahsettiğimiz gibi sâime hayvanlarda, sâimelerin

1053 Arâzî-i haraciyye: Müslümanlar tarafından silah zoruyla zabt ve fethedildiği hâlde eski gayr-i müslim ahalisi elinde bırakılan veya hariçten getirilen gayr-i müslim ahaliye temlik edilen veya sulh yoluyla fethedilip de bir vergi konarak gayr-i müslim ahalisine terk olunan arazidir. Vaktiyle Şam, Mısır toprakları ve Mezopotamya böyle idi. Bk. Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, s. 18. (Çeviren)

zekât ölçüleri geçerli olmakla birlikte, bir adam ticaret maksadıyla (sâime niteliğinde) bir sürüyü satın alsa ve daha sonra da bu amaçla sâime hayvanlarda olduğu gibi çayırlarda yayılıp otlamaya bıraksa, ticarî gaye güdüldüğü için o sürü, sâime hükmünden çıkar ve her iki sebeple (ticarî amaç ve sâime niteliği) zekâtının verilmesi gerekmez. Tam tersine bu iki sebepten birinin (ticarî amaç) varlığı, diğer sebebin (sâime olarak) zekât farziyetinin ortadan kalkmasını gerektirmiştir.[1054] Buna kıyasen harac da böyledir. Eğer harac, bir arazide Allah hakkı olarak farz olmuşsa, bu durum o topraktaki öşür yükümlülüğünü ortadan kaldırır. Bize göre bu meseledeki kıyas budur. Yine de doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

1054 Burada "sebep" olarak tercüme ettiğimiz kelimenin tesniye kalıbı olan ve "iki sebep" anlamına gelen "sebebeyn" kelimesi, eserin yazma ve basılı nüshalarında, "seneler" manasındaki "sinîn" şeklinde kaydedilmiştir. Konunun bağlamını dikkate aldığımızda "seneler" kaydının burada bir anlam ifade etmediği kanaatine vardık. Çünkü paragrafta hayvanlarla ilgili olarak zaman faktörüne değinilmemektedir. Üstelik fıkıh kitaplarında da benzer örnekler için "sebep" kelimesinin kullanıldığını tespit ettik. Bu noktada eserin müstensihi de yazım benzerliğinden dolayı "sebebeyn" kelimesini "sinîn" şeklinde kaydetmiş olmalıdır. (Çeviren)